

1. LABINSKI

KULTURNO- POVIJESNI SUSRETI

1. LABINSKI KULTURNO-POVIJESNI SUSRETI

LABIN, 2017.

Izdavač: **Grad Labin**

Za izdavača: **Valter Glavičić**

Glavni urednik: **prof. dr. sc. Slaven Bertoša**

Urednički odbor:

Valter Glavičić, gradonačelnik Grada Labina - predsjednik

Tulio Demetlika

Loredana Ružić Modrušan

prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Vedran Kos

Tullio Vorano

Vladimir Šverko

Mladen Bastijanić

Recenzenti: **doc. dr. sc. Mihovil Dabo** i **doc. dr. sc. Iva Milovan Delić**

Lektura i korektura: **Samanta Paronić**

Prijevod sažetaka: **autorski**

Dizajn i prijelom: **Leo Knapić**

Fotografije: **autorske, Narodni muzej Labin**

Tisak: **Vetva Graph, Raša**

Realizacija: **Vetva d.o.o. Labin**

Naklada: **700 primjeraka**

Pokrovitelji: **Općina Kršan, Općina Raša, Općina Pićan, Općina Sv. Nedelja**

CIP zapis dostupan u računalnome
katalogu Sveučilišne knjižnice u Puli
podbrojem 141021007.

ISBN 978-953-7294-38-0

**1. LABINSKI
KULTURNO-POVIJESNI SUSRETI**

ZBORNİK RADOVA
SA ZNANSTVENO-STRUČNOG
SKUPA

GRADSKA KNJIŽNICA LABIN,

11. SVIBNJA 2017.

LABIN, 2017.

SADRŽAJ

Valter GLAVIČIĆ: UVODNA RIJEČ GRADONAČELNIKA GRADA LABINA	7
Slaven BERTOŠA: PREDGOVOR	9
PROGRAM ZNANSTVENO-STRUČNOG SKUPA „LABINSKI KULTURNO-POVIJESNI SUSRETI“, LABIN, 11. SVIBNJA 2017.	13
Vedran KOS: PRILOZI POZNAVANJU ANTIČKE TOPOGRAFIJE ISTOČNE OBALE ISTRE	16
Mladen BASTIJANIĆ – Dean BLAŽINA: DOSELJENJE DIJELA POSADE KRČKE VELIKE FUSTE NA PODRUČJE LABINSKE KOMUNE U TRAVNJU 1512.	29
Ondina KRNJAK: LABIN I LABINŠTINA U VIZITACIJI AGOSTINA VALIERA (1580.)	68
Milena JOKSIMOVIĆ – Darko KOMŠO: POSTUPAK PROTIV IVANA LIBRIĆA ZBOG PROTESTANTIZMA U LABINU (1580.)	91
Tatjana BRADARA: NOVOVJEKOVNI ARHEOLOŠKI NALAZI S PODRUČJA LABINŠTINE	125
Jasenska GUDELJ: ARHITEKTURA RANONOVOVJEKOVNOG LABINA: MODELI, NARUČITELJI, RADIONICE	144
Slaven BERTOŠA: IZVJEŠĆE ISTARSKOGA GENERALNOG INKVIZITORA GEROLIMA BRAGADINA O LABINŠTINI (1651.)	183
Dean ŠKOPAC: KRŠTENJA U SV. NEDELJI (1714. – 1815.)	193
Tullio VORANO: ZNAČENJE ARHIVSKIH BILJEŽAKA TOMASA LUCIANIJA ZA PROUČAVANJE POVIJESTI LABINSKOG PODRUČJA U DOBA MLETAČKE UPRAVE	210

Samanta PARONIĆ: LABINSKO-BARBANSKI MIGRACIJSKI KONTAKTI SREDINOM XIX. STOLJEĆA	227
Lucijan MOHOROVIĆ: PRIKAZ LIJEČNIČKE DJELATNOSTI DR. VALENTINA LUCASA – SPECIJALISTA OPSTETRIČARA, GINEKOLOGA I VENEROLOGA U RIJECI, PULI I LABINU KRAJEM XIX. I POČETKOM XX. STOLJEĆA	261
Dijana MUŠKARDIN: ZBRINJAVANJE LABINSKE DJECE ZA VRIJEME PRVOG SVJETSKOG RATA	272
Tina FILIPOVIĆ: GORSKI UDARI I URUŠAVANJE STAROGRADSKE JEZGRE LABINA 60-IH GODINA XX. STOLJEĆA	286
Deni VLAČIĆ: LABINJANI U DOMOVINSKOM RATU PREMA PISANJU LOKALNOG TISKA.....	319
Vanesa BEGIĆ: DANIEL NAČINOVIĆ, LABINSKI KNJIŽEVNIK.....	347
Eva MELEGI MATKOVIĆ: POVIJESNI RAZVOJ OKOLICE RIJEKE RAŠE	366
Anja ŠUMBERAC: IZGUBLJENA SAKRALNA BAŠTINA LABINŠTINE	406
Olja VIŠKOVIĆ: OSTAVŠTINA HERMANA STEMBERGERA U NARODNOM MUZEJU U LABINU	437
Daniel MOHOROVIĆ: OD PIRA DO FUNERALA (STARINSKI BONTON)	458
Elis BAČAC: PO TRNJI VON PIĆNA I VA NJEMU – ZNAČENJE I SIMBOLIKA LEGENDE O TRNOPLESARIMA ZA MJESTO PIĆAN I LOKALNU ZAJEDNICU	467
Kristijan ŽGALJARDIĆ: SVECI PIĆANSKE BISKUPIJE	494

UVODNA RIJEČ

Radujem se što u rukama držimo zbornik radova 1. Znanstveno-stručnog skupa „Labinski kulturno povijesni susreti“. Iako je duže vrijeme sazrijevala ideja o neophodnosti održavanja jednog ovakvog simpozija, od trenutka iskazane potrebe da Labin i Labinština trebaju skup koji će obrađivati, prikupljati i razmatrati zavičajne teme, pa do njegove realizacije i objave zbornika radova prošlo je svega godinu dana.

Labinština je prostor vrlo bogatog kulturno-povijesnog nasljeđa, tako da postoji velik neistražen prostor u kojem znanstvenici i stručnjaci svih profila imaju puno razloga da na to područje usmjere svoj istraživački zanos. Iako se tijekom prošlih desetljeća održalo više znanstveno-stručnih skupova na kojima su se obrađivale određene teme, kao što je život i djelo Matije Vlačića Ilirika te značenje Labinske republike, i unatoč tome što Labin i Labinština imaju i zavidan broj publicističkih izdanja koja obrađuju njihovu daljnju ili bližu povijest, jezik, kulturu i običaje, još uvijek postoji otvoren prostor za dodatna razmatranja, istraživanja i interpretiranja.

Upravo su „Labinski kulturno-povijesni susreti“, koji bi trebali postati tradicionalna dvogodišnja manifestacija, već nakon svojeg prvog izdanja pokazali da od sada Labin i Labinština dobivaju skup koji će zahvaljujući stručnjacima i zanesenjacima široj javnosti omogućiti bolje poznavanje povijesti, jezika, kulture, vjere i običaja našeg kraja.

Njihov je cilj približiti javnosti nova saznanja, ali i sumirati ono što je tijekom prošlosti o Labinu i Labinštini zabilježeno u mnogobrojnim radovima i priložima, novinama i izdanjima. A tu zadaću mogu ispuniti samo stručnjaci različitih znanstvenih polja, koji će vlastitim angažmanom proučavati, a potom na ovakvim susretima i prezentirati vrijednosti, osebnosti i zanimljivosti našega kraja.

Da postoje ljudi koji se sustavno ili povremeno bave prostorom Labina i Labinšćine pokazali su 1. „Labinski kulturno-povijesni susreti“, na koje se odazvalo čak dvadeset dvoje izlagača.

Razlog za optimizam jest činjenica što su ovakvi skupovi prilika da na djelotvoran način potaknemo i naše mlade i nadarene studente, buduću akademsku zajednicu i inteligenciju Labina i Labinštine da se zainteresiraju za bogatu povijest, kulturu, običaje i osobitosti našega kraja. Upravo je to naša osnovna zadaća, poticati i omogućiti mladima ne samo redovito obrazovanje, nego nadarenim mladim ljudima pružiti svu potporu da krenu put znanstveno-istraživačkog rada.

Na kraju, želim srdačno zahvaliti svim autorima koji su nam trajno omogućili dostupnost novih i dosad nepoznatih spoznaja iz povijesti Labinštine, vrijedne zabilješke o zemljopisnim obilježjima, stanovništvu, kulturnoj baštini, običajima i istaknutim pojedincima našega zavičaja.

Gradonačelnik Grada Labina:

Valter Glavičić

A handwritten signature in black ink, consisting of several fluid, connected strokes that form a stylized representation of the name 'Valter Glavičić'.

PREDGOVOR

Oseburno, a raznolikim povijesnim dragocjenostima vrlo bogato područje Labinštine nije se tijekom proteklih desetljeća i stoljeća uvijek jednako proučavalo i valoriziralo. Održano je, doduše, nekoliko prigodnih znanstveno-stručnih skupova na kojima su se obrađivale raznovrsne teme, no nisu postojali redoviti znanstveno-stručni susreti, na kojima bi stručnjaci različitih profila, na multidisciplinarnan način, kontinuirano predstavljali rezultate vlastitih istraživačkih napora i time ih učinili dostupnijima i poznatijima javnosti. Na Labinštini, naime, postoji čitav niz iznimno vrijednih povijesnih i ostalih detalja o kojima se nedovoljno zna.

U Labinu već se više godina održava znanstveni skup posvećen znamenitom novovjekovnom eruditu Matiji Vlačiću Iliriku, no sva ostala tematska područja ostaju izvan njegova domašaja. Zbog toga je postojanje ovakvog interdisciplinarnog skupa, koji bi uključio i stručnjake ostalih struka (povjesničare, povjesničare umjetnosti, arheologe, etnologe, antropologe, sociologe, kulturologe, knjižničare, jezikoslovce, književnike, gospodarstvenike, turističke djelatnike, ali i sve ostale entuzijaste koji se zanimaju za prostor Labina i Labinštine), svakako potrebno.

Postojeći sveučilišni studiji povijesti u Puli i Rijeci stvorili su skupinu mladih stručnjaka koji se kao školovani povjesničari s Labinštine također mogu uključiti u nova istraživanja prošlosti i sadašnjosti ovog prostora te se i na taj način može bolje čuvati, ali i predstavljati i valorizirati kulturno-povijesno nasljeđe ovoga dijela Istre. Njime se usputno bave i znanstvenici koji u njemu ne žive, a koje bi postojanje i redovito održavanje znanstvenog skupa svakako potaknulo na intenzivniji rad.

Cilj je skupa svakako i ojačati proučavanje svih onih pitanja o kojima ima manje poznatih podataka, primjerice, određenih arheoloških lokaliteta, matičnih knjiga, seoskih lokava i starih putova (uz mogućnost njihova uvrštavanja u turističko-edukativne staze), tema iz pomorske prošlosti i gospodarstva (s posebnim osvrtom na sadašnje stanje razvoja

stočarstva, industrije, turizma...). Tu, dakako, spada i proučavanje i valorizacija iznimno bogatog sakralnog kulturno-povijesnog nasljeđa neprocjenjive vrijednosti za nacionalnu kulturu (posebice ruševnih crkvice koje se također mogu uključiti u turističko-edukativne staze), današnjeg stanja očuvanosti nekadašnjih običaja (poput pravljenja kruha, tradicijskog pjevanja, mjesnih govora....), uz njihovo dodatno vrednovanje i zaštitu od zaborava.

Ovdje valja naglasiti i činjenicu da se prošlost Labinštine na čak devet studija povijesti na hrvatskih sveučilištima gotovo uopće ne spominje. O toj se temi govori samo na studiju povijesti na Filozofskom fakultetu u Puli, pretežito na predmetima čiji je nositelj prof. dr. sc. Slaven Bertoša. Znanstveni skupovi poput ovoga svakako bi poboljšali opće znanje o Labinštini i njezinim raznolikim specifičnostima.

Ciljevi skupa bili bi poticanje istraživačkih nastojanja, predstavljanje rezultata istraživanja javnosti i poticanje mladih na proučavanje nedovoljno poznatih (ili čak i potpuno nepoznatih) tema.

Važno bi bilo i objavljivanje novih multidisciplinarnih monografija o navedenom prostoru i njegovim naseljima, sastavljenih na suvremen način, primjenom novih istraživačkih metoda.

Znanstveni skup koji smo prvi put organizirali i čije radove sada u obliku zbornika predstavljamo javnosti u razmatranje uzima prostor Labinštine u cjelini, dakle od rijeke Raše do Plomina i Čepića (odnosno administrativna područja Grada Labina te općinâ Raše, Kršana, Sv. Nedelje i Pićna). Budući da je odaziv zainteresiranih izlagača na samome znanstvenostručnom skupu bio vrlo velik, u ovome prvome svesku *Labinskih kulturno-povijesnih susreta* čitateljima predstavljamo 21 znanstveni, pregledni i stručni rad.

Prvi dio zbornika čini petnaest priloga koji su, prema temi koju obrađuju, poredani kronološkim redoslijedom. Vedran Kos opisuje nekoliko novih antičkih nalaza s područja Labinštine, a Dean Blažina i Mladen Bastijanić okolnosti doseljenja dijela posade krčke velike fuste

na područje Labinštine u travnju 1512. Ondina Krnjak piše o Labinu i Labinštini u vizitaciji veronskog biskupa Agostina Valiera iz 1580., a Milena Joksimović i Darko Komšo o postupku protiv Ivana Librića koji je iste godine po Labinu širio protestantske ideje. Tatjana Bradara osvrnula se na novovjekovne nalaze s Labinštine, a Jasenka Gudelj na ranonovovjekovnu arhitekturu grada Labina. Slaven Bertoša istaknuo je važnost izvješća istarskoga generalnog inkvizitora Gerolima Bragadina o Labinštini iz 1651., Dean Škopac opisao je sadržaj matičnih knjiga krštenih Sv. Nedelje (1714. – 1815.), a Tullio Vorano značenje arhivskih bilježaka Tomasa Lucianija za proučavanje povijesti labinskog područja u doba mletačke uprave. O labinsko-barbanskim migracijskim kontaktima sredinom XIX. stoljeća piše Samanta Paronić, a o liječničkoj djelatnosti opstetričara, ginekologa i venerologa Valentina Lucasa Lucijan Mohorović. Dijana Muškardin sastavila je prilog o zbrinjavanju labinske djece tijekom Prvog svjetskog rata, a Tina Filipović rad o gorskim udarima i urušavanju starogradske jezgre Labina 60-ih godina XX. stoljeća. Deni Vlačić piše o Labinjanima u Domovinskom ratu prema pisanju lokalnog tiska, a Vanesa Begić o životu i djelu labinskog književnika Daniela Načinovića.

U dijelu zbornika o kulturno-povijesnom nasljeđu Labinštine, koji sadrži šest radova, Eva Melegi Matković donosi pregled povijesnog razvoja okolice rijeke Raše, a Anja Šumberac piše o izgubljenoj sakralnoj baštini. Ostavštinu Hermana Stembergera, koja se nalazi u Narodnome muzeju u Labinu, opisala je Olja Višković, a Daniel Mohorović obrazložio je starinski bonton „od pira do funerala“. Značenje i simbolika legende o trnoplesarima za gradić Pićan i lokalnu zajednicu tema su rada Elis Baćac, a Kristijan Žgaljardić osvrnuo se na svece Pićanske biskupije.

Na velikoj podršci koju nam je iskazao tadašnji gradonačelnik Grada Labina Tulio Demetlika najsrdačnije mu zahvaljujemo, a drago nam je i što naše znanstvene susrete podržava i sadašnji gradonačelnik Grada Labina Valter Glavičić, dipl. ing.

Posebice valja naglasiti i velik doprinos gospođe Loredane Ružić Modrušan, više savjetnice Grada Labina za kulturu, informiranje i

odnose s javnošću, koja je u komunikaciji s glavnim urednikom i čitavim uredništvom zbornika uvijek pokazivala veliku profesionalnost, ažurnost i spremnost pri odgovaranju na različita pitanja koja su bila nastala tijekom našega zajedničkog rada.

Korisne upute tijekom rada davali su i svi članovi Uredničkog odbora, a posebno poštovanje i zahvalnost upućujemo i autorima priloga, bez kojih ovaj zbornik ne bi ni postojao.

Dobri poznavatelji istarskog kulturno-povijesnog nasljeđa, docenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, dr. sc. Iva Milovan Delić i dr. sc. Mihovil Dabo, spremno su se odazvali zamolbi za obavljanjem stručnih recenzija, a Samanta Paronić, mag. philol. croat. et hist., obavila je i kvalitetnu lekturu, čime su svi radovi u zborniku znatno povećali svoju kvalitetu. Kako je to i inače uobičajeno u ovakvim izdanjima, na koncu ističem da su za mišljenja i stajališta iznesena u vlastitim radovima odgovorni sami autori.

Glavni urednik:
prof. dr. sc. Slaven Bertoša

PROGRAM ZNANSTVENO-STRUČNOG SKUPA „LABINSKI KULTURNO-POVIJESNI SUSRETI“

četvrtak, 11. svibnja 2017.

Gradska knjižnica, Labin

Vedran Kos, dipl. arheol. i prof. povijesti

(Narodni muzej Labin)

„Prilozi poznavanju arheološke topografije istočne obale Istre“

Mladen Bastijanić

(Vinež)

Dean Blažina

(Drenje, Labin)

„Doseljenje dijela posade krčke velike fuste na područje labinske komune
u travnju 1512.: pokušaj parcijalne analize događaja“

Ondina Krnjak, prof.

(Pula)

„Labin i Labinština u vizitaciji Agostina Valiera (1580.)“

dr. sc. Milena Joksimović

(Pula)

Darko Komšo, viši kustos

(Arheološki muzej Istre, Pula)

„Postupak protiv Ivana Librića zbog protestantizma u Labinu (1580.)“

dr. sc. Tatjana Bradara, muz. savj.

(Arheološki muzej Istre, Pula)

„Novovjekovni arheološki nalazi s područja Labinštine“

dr. sc. Jasenka Gudelj, izv. prof.

(Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti)

„Arhitektura ranonovovjekovnog Labina: modeli, naručitelji, radionice“

prof. dr. sc. Slaven Bertoša

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest)

„Izvješće istarskoga generalnog inkvizitora Gerolima Bragadina o
Labinštini (1651.)“

Dean Škopac

(Rabac)

„Krštenja u Sv. Nedelji (1714.-1815.)“

Tullio Vorano, prof.

(Labin)

„Značaj arhivskih bilježaka Tomasa Lucianija za proučavanje povijesti
labinskog područja u doba mletačke uprave“

Samanta Paronić, mag. philol. croat. et hist.

(Prodol)

„Labinsko-barbanski migracijski kontakti sredinom XIX. stoljeća“

prim. dr. sc. Lucijan Mohorović, dr. med.

(Labin)

„Prikaz liječničke djelatnosti dr. Valentina Lucasa – specijalista
opstetričara, ginekologa i venerologa u Rijeci, Puli i Labinu krajem XIX. i
početkom XX. stoljeća “

Dijana Muškardin, prof.

(Srednja škola Mate Blažine, Labin)

„Zbrinjavanje labinske djece za vrijeme Prvog svjetskog rata“

Tina Filipović, mag. hist.

(Pula)

„Gorski udari i urušavanje starogradske jezgre Labina 60-ih godina XX.
stoljeća“

Deni Vlačić, mag. hist.

(Labin)

„Labinjani u Domovinskom ratu prema pisanju lokalnog tiska“

mr. sc. Vanesa Begić

(Glas Istre, Pula)

„Daniel Načinović, labinski književnik“

Eva Melegi Matković, mag. hist.

(Osnovna škola Vladimira Nazora, Potpićan i Osnovna škola Ivana
Gorana Kovačića, Čepić)

„Povijesni razvoj okolice rijeke Raše“

Anja Šumberac, mag. kult. bašt. i turizma

(Grad Pazin, Pazin)

„Izgubljena sakralna baština Labinštine“

Olja Višković, prof. povijesti i dipl. arhivist

(Narodni muzej, Labin)

„Ostavština Hermana Stembergera u Narodnom muzeju u Labinu“

Majda Milevoj Klapčić, prof. i dipl. knjiž.

(Srednja škola Mate Blažine, Labin)

„Labin u predmetnom katalogu Zavičajne zbirke Histrica Sveučilišne
knjižnice u Puli“

Daniel Mohorović, prof.

(Srednja škola Mate Blažine, Labin)

„Od pira do funerala (starinski bonton)“

Elis Baćac, mag. educ. philol. croat. i mag. turism. cult.

(Etnografski muzej Istre, Pazin)

„*Po trnji von Pićna i va njemu* – značaj i simbolika legende o
trnoplesarima za mjesto Pićan i lokalnu zajednicu“

Kristijan Žgaljardić, student

(Floričići, Pićan)

„Sveci Pićanske biskupije“

PRILOZI POZNAVANJU ARHEOLOŠKE TOPOGRAFIJE ISTOČNE OBALE ISTRE

Vedran Kos, prof.,
Narodni muzej Labin,
1. svibnja 6, 52220 Labin,
e-mail: vedran.kos@pu.t-com.hr

Pregledni rad

Posljednjih desetak godina na području Labinštine otkriven je velik broj arheoloških lokaliteta nepoznatih u stručnoj literaturi. Istraživanja se provode u sklopu projekta Arheološka topografija istočne obale Istre, koji provodi Narodni muzej Labin. U radu su obrađene tri lokacije: gradina u Raškom zaljevu, antička cisterna u Prtlogu i kasnoantička utvrda na obroncima Sisola.

Ključne riječi: istočna obala Istre, gradina, antička vodosprema, kasnoantička utvrda

Parole chiave: costa orientale dell'Istria, castelliere, antico serbatoio d'acqua, fortilizio tardoantico

I. Uvod

Narodni muzej Labin posljednjih desetak godina sustavno radi na reviziji i otkrivanju novih arheoloških i kulturno-povijesnih lokaliteta istočne obale Istre i okolice. Pod pojmom istočna obala Istre podrazumijeva se dio poluotoka koji je nekada činila bivša Općina Labin, a po potrebi se istraživanja vrše i po rubnim graničnim područjima. Samim tim što Labinština svojim zemljopisnim položajem čini zasebnu cjelinu u Istri, a navedeno je područje relativno slabo istraženo i poznato u stručnoj literaturi, svako novo otkriće pridonosi boljem poznavanju i razumijevanju starije povijesti Labinštine, Istre i Kvarnera.

Povijesni izvori i literatura o Labinštini vrlo su siromašni, terenska istraživanja i rekognosciranja obavljaju se isključivo s pomoću topografskih karata, proučavanja konfiguracije terena te povoljnih naseobinskih i strateških položaja koji se kasnije uspoređuju s vrlo siromašnim podacima iz povijesnih izvora i literature. Kao rezultat tih istraživanja, svake godine evidentira se nekoliko novih arheoloških lokaliteta, koji se nastoje detaljnije obraditi i objaviti u stručnoj literaturi.

U ovome radu obrađena su tri arheološka lokaliteta, koji svaki zasebno pokrivaju određeno povijesno razdoblje. Gradinsko naselje uz istočnu obalu Raškog zaljeva do sada nije bilo poznato u literaturi. Antička cisterna u Prtlogu poznata nam je jedino iz članka A. Degrassija, ali bez konkretnijih podataka o njezinu opisu i smještaju. I naposljetku, kasnoatnička utvrda u podnožju Sisola.

II. Raški zaljev – gradinsko naselje

Prilikom terenskog rekognosciranja u siječnju 2010. izvršena je reambulacija gradinskih naselja i prapovijesnih tumula uz istočnu obalu Raškog zaljeva. Na temelju dostupne literature izradili smo popis svih do tada poznatih gradina i tumula, opisano je njihovo trenutačno stanje

i potencijal za daljnja istraživanja. Pri obilasku terena otkriveno je novo gradinsko naselje, do tada nepoznato u literaturi. Ono je smješteno na oko 600 m zračne udaljenosti sjeveroistočno od uvale Rišvica i oko 500 m južno od naselja Perčići (karta 1., sl. 1.). Lokalitet je smješten na cca 110 m n/v, a najbliži je poznat toponim Visoki breg, 120 n/v. U razgovoru s lokalnim stanovništvom pokušao se saznati pravi naziv za gradinu, ali detaljnijih informacija nismo dobili.

Karta 1. Položaj gradinskog naselja

(izvor: <http://Geoportal.dgu.hr>)

Sl. 1. Položaj gradinskog naselja (zračna snimka)

(izvor: <http://Geoportal.dgu.hr>)

O samom izgledu naselja vrlo je teško govoriti. Sačuvan je veći obrambeni kameni nasip (bedem), koji se pruža u pravcu istok – zapad i tako brani položaje prema sjeveru, te su sačuvana dva manja kamena nasipa koji se pružaju u pravcu sjeveroistok – jugozapad (sl. 2. i 3.). Dio naselja okrenut zapadu obranjen je prirodnom strminom koja se obrušava prema Raškom zaljevu. Pretpostavka je da se nasebinski dio nalazio na terasastim zaravnima između većeg i manjih bedema, odnosno organizacija je naselja, kao kod ostalih gradinskih naselja u Istri, prilagođena konfiguraciji terena. Strateški je položaj gradine vrlo povoljan, a naselje je zaštićeno sa svih geografskih strana. Ulomci grube prapovijesne keramike pronalaze se na bedemima, iako bez karakterističnih ukrasa ili oblika, a slični keramički ulomci datiraju se u srednje brončano doba (sl. 4.).

**Sl. 2. Pogled na obrambeni bedem koji se pruža u pravcu
istok – zapad**

(fotografirao Vedran Kos)

**Sl. 3. Pogled na manji bedem koji se pruža u pravcu
sjeveroistok – jugozapad**

(fotografirao Vedran Kos)

**Sl. 4. Ulomci grube prapovijesne keramike
koji se pronalaze na bedemima**

(fotografirao Vedran Kos)

Unatoč siromašnim podacima s terena, datiranje ove gradine, kao i ostalih gradinskih lokaliteta u Istri, ide u srednje brončano doba (Br B2 i C, 1580. – 1300. g. pr. Kr).¹ Za detaljnije podatke o gradini, poput osnutka naselja i njezina napuštanja, bilo bi potrebno izvršiti manja sondažna istraživanja.

III. Prtlog – antička vodosprema

Naselje i uvala Prtlog smješteni su oko 5 km južno od Labina. Prtlog je, uz Rabac, jedna od dviju povijesnih luka Labina. Mjesto Prtlog smješteno je na manjem poluotoku, koji zatvara zaljev poznatiji pod imenom Duga Luka. Na središnjem dijelu poluotoka nalazilo se gradinsko naselje datirano u brončano doba.² Na poluotoku, na cijelom priobalnom i kopnenom pojasu, evidentirano je desetak antičkih lokaliteta.³ Jedan od najznačajnijih antičkih lokaliteta koji spominje A. Degrassi, ali bez detaljnijih podataka o smještaju i opisu, antička je vodosprema.⁴ Tragom Degrassijeva podatka, a s ciljem utvrđivanja smještaja cisterne, više se puta vršio pregled terena Prtloga i okolice, sve do zime 2017., kada je vodosprema i otkrivena.

Antička vodosprema otkrivena je u Prtlogu, uz istočni rub naselja, na padini koja gleda prema istoku (karta 2.). Nalazi se na neizgrađenoj građevinskoj parceli, dok je sama vodosprema zatrpána građevinskim materijalom te je tako vjerojatno i sačuvana od daljeg propadanja (sl. 5.). Na terenu vidljiv je tlocrtan obris vodospreme, a na nekoliko mjesta i vršni dijelovi zidova. Veličina vodospreme iznosi 6,5 x 5,5 m. Vanjski dio zida izgrađen je od priklesanog kamenja (tehnika *opus incertum*), a unutarnji dio vodospreme od smjese vapna, pijeska i mljevene opeke (sl. 6.).

¹ Borivoj ČOVIĆ, „Srednje bronzano doba u Istri“, u: *Praistorija jugoslavneskih zemalja*, Sarajevo 1983., str. 233.-241.; Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, *Gradine Istre. Povijest prije povijesti*, Pula 2007., str. 592.-604.

² Richard F. BURTON, „Notes on the Castellieri or Preistoric Ruins of the Istrian Peninsula“, *Anthropologia*, vol. I, 1874., str. 864.-866.

³ Vedran KOS, „Antička arheološka topografija municipalnog agera Alvone“, u: I. porečki susret arheologa. Rezultati arheoloških istraživanja na području Istre, Poreč 2008., str. 48.-50.

⁴ Attilio DEGRASSI, „I porti romani dell'Istria“, u: *Scritti vari di antichità*, II, Roma 1962., str. 864.-866.

Karta 2. Položaj antičke vodospreme

(izvor: <http://Geoportal.dgu.hr>)

O datiranju cisterne vrlo je teško govoriti bez detaljnijih arheoloških istraživanja, ali prema sličnim analogijama i datiranjima ostalih antičkih lokaliteta u blizini, možemo je datirati u razdoblje I. – III. stoljeća.⁵

Sl. 5. Pogled na vodospremu (zatrpanu građevinskim materijalom)

(fotografirao Vedran Kos)

⁵ Robert MATIJAŠIĆ, *Gospodarstvo antičke Istre*, Pula 1998., str. 284.-291.

Sl. 6. Segment zida vodospreme na kojem je vidljiva tehnika gradnje
(fotografirao Vedran Kos)

IV. Krvava stijena (Sisol) – kasnoantička utvrda

Prilikom rekognosciranja planinskog masiva Sisola i padina koje se obrušavaju prema Čepićkom polju, na poziciji Krvave stijene, otkrivena je 2008. manja utvrda (osmatračnica). Smještena je između dvaju pojaseva stjenovitih vertikalnih barijera, na kamenom tornju visine desetak metara (karta 3., sl. 7.). Utvrda je iz pravca Čepićkog polja teško uočljiva „prostim okom“. Dimenzije tlocrta iznose cca 2 x 1 m, a zidovi su očuvani u visini cca 1 m.⁶ Osmatračnica je bila dostatna za boravak svega dviju odraslih osoba. Zidana je kamenim lomljencima i gašenim vapnom, a do utvrde se prilazilo s pomoću drvenih skela ili ljestava (sl. 8.). Datiranje navedene osmatračnice moramo staviti u kontekst nemirnih vremena kasne antike i ranoga srednjega vijeka, kada stanovnici antičke Flanone pronalaze utočišta u masivu Sisola i Učke. Jedno je od takvih naselja i kasnoantički lokalitet Gradac, smješten između Sisola i Šikovca.⁷ Prema najbližim usporedbama

⁶ Budući da je vrlo teško popeti se na utvrdu, dimenzije su određene približno.

⁷ Ranko STARAC, „Rezultati najnovijih arheoloških istraživanja obavljenih na području Lovranštine, Mošćeništine i Brseštine“, *Liburnijske teme*, knj. 8, Opatija 1994., str. 25.

sličnih lokaliteta u Istri i Kvarneru, utvrdu podno Sisola datiramo u razdoblje V. – VI. stoljeća.

Karta 3. Položaj utvrde (osmatračnice)

(izvor: <http://Geoportal.dgu.hr>)

Sl. 7. Masiv stijena na kojem se nalazi toranj i utvrda

(fotografirao Vedran Kos)

Sl. 8. Pogled na utvrdu

(fotografirao Vedran Kos)

V. Zaključna razmatranja

Na istočnoj obali Raškog zaljeva do sada su u literaturi bila poznata dva gradinska lokaliteta, Gradina na poluotoku Ubas⁸ i Gradac u zaljevu Tunarica.⁹ Podaci koje pronalazimo u literaturi o navedenim lokalitetima vrlo su siromašni; većinom se radi o taksativnom nabranju u stručnim radovima o temi gradinskih naselja Istre. Kako je i pokazalo otkriće navedene gradine, uz sustavna rekognosciranja terena, svake godine na području Labinštine dolazi do otkrića novih gradinskih naselja i tumula, što nam govori o nedovoljnoj istraženosti navedenoga područja. Osim okvirnog datiranja, bez arheoloških je istraživanja teško iznijeti neke konkretne podatke o naselju, poput osnivanja gradine, veličine naselja i njegova napuštanja. Uzimajući u obzir ostala gradinska naselja širom Istre, naselje je vjerojatno napušteno početkom kasnog brončanog doba.

Antička vodosprema otkrivena u Prtlogu druga je u literaturi poznata antička vodosprema na području istočne obale Istre. Prva vodosprema otkrivena je u naselju Škrokoni, nedaleko od Prtloga.¹⁰ Područje južnih dijelova Labinštine, posebice Prtloga i Sv. Marine, bilo je vrlo intenzivno naseljeno u antičkom razdoblju. O antičkim lokalitetima govore mnogobrojni nalazi antičkih natpisa, a po gromačama i suhozidima pronalaze se ulomci tegula, što nam sugerira i na ostatke arhitekture, dok je zaljev Duga Luka bogat podmorskim nalazištima amfora. Podaci u literaturi vrlo su siromašni te je za sada teško govoriti o kojim se vrstama arheoloških lokaliteta radi. Može se pretpostaviti da se na tome području nalazio cijeli niz manjih antičkih vila i gospodarskih objekata koji su bili namijenjeni preradi maslina.

Zasigurno je i vodosprema u Prtlogu bila dio većeg stambenog i gospodarskog kompleksa, ali bez detaljnijih arheoloških istraživanja nemoguće je donijeti konkretne zaključke.

Provalom Huna i početkom velike seobe naroda nastupila su

---

⁸ Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, *Gradine Istre*, nav. dj., str. 161.

⁹ Na istome mjestu.

¹⁰ Vedran KOS, „Antička arheološka topografija municipalnog agera Alvone“, nav. dj., str. 46.-47.

nesigurna vremena na području Rimskoga Carstva. Seobe naroda nije bila pošteđena ni Istra, gdje su na više lokacija zabilježeni njezini materijalni tragovi. Pretpostavka je da je dio stanovništva agera Flanone sigurnost pronašao u nepristupačnim obroncima Sisola i Učke, gdje se osnivaju manja refugijalna staništa, a dio stanovništva pronalazi spas i u pećinskim objektima. Jedno je od takvih staništa i lokalitet Gradac, smješten između Sisola i Šikovca. Na navedenoj poziciji evidentirana je obrambena kula s naseljem, a prema predaji, vjerojatno i crkvom sv. Ivana.¹¹ Jedina je prirodna komunikacija za obronke Sisola i Učke od strane Plomina prijevoj Prodol, koji se nalazi iznad utvrde Kožljak. Otkrivena utvrda (osmatračnica), s obzirom na to da je mogla primiti tek jednu do dvije osobe, vjerojatno je služila kao stražarsko mjesto koje je kontroliralo prijevoj Prodol.

Egzaktnije je zaključke, bez arheoloških istraživanja navedenih lokaliteta, još uvijek teško donositi. Sva tri obrađena lokaliteta svakako pridonose boljem poznavanju starije povijesti Labinštine i Istre te predstavljaju putokaz za daljnja istraživanja i znanstveni rad.

---

¹¹ Ranko STARAC, „Rezultati najnovijih arheoloških istraživanja“, *nav. dj.*, str. 25.

Contributi alla conoscenza dell'archeologia topografica della costa orientale dell'Istria

Riassunto

Nell'ultima decina di anni sul territorio albonese è stato scoperto un rilevante numero di località archeologiche, finora ignorate nelle pubblicazioni scientifiche. Le ricerche vengono portate avanti nell'ambito del progetto "Topografia archeologica della costa orientale dell'Istria" intrapreso dal Museo popolare di Albona. Nel presente lavoro sono elaborate tre località: un castelliere nel Canal d'Arsa, un antico serbatoio d'acqua a Portolongo e un fortilizio tardoantico sui pendii del Monte Sissol.

L'insediamento del castelliere sulle coste del Canal d'Arsa va datato verso la metà dell'era del bronzo (1580 – 1300. a. C.), e probabilmente è stato abbandonato sul finire dell'era del bronzo. Il serbatoio d'acqua a Portolongo viene menzionato la prima volta nel lavoro di A. Degrassi, ed è il secondo serbatoio d'acqua noto sul territorio albonese. La datazione del citato serbatoio, in base a simili esempi in Istria, va collocata tra il I e il III sec. Il fortilizio tardoantico sui pendii del Monte Sissol, secondo l'analogia di esempi consimili, va sistemato tra il V e il VI sec.

Comunque, ancor sempre è molto difficile addivenire a conclusioni più precise in assenza di ricerche archeologiche delle citate località. Ad ogni modo l'elaborazione delle tre località contribuisce alla migliore conoscenza della storia antica della zona albonese nonché di quella istriana, e sta da indicazione per ulteriori ricerche e studi scientifici.

DOSELJENJE DIJELA POSADE KRČKE VELIKE FUSTE NA PODRUČJE LABINSKE KOMUNE 1512 (POKUŠAJ DJELOMIČNE ANALIZE DOGAĐAJA)

Dean Blažina,

Drenje 23, 52220 Labin

Mladen Bastijanić,

Vinež 330 F, 52220 Labin,

e-mail: bastijaniclmladen@gmail.com

Pregledni rad

Autori analiziraju uvjete i okolnosti u kojima se odvijalo doseljenje dijela posade krčke velike fuste na područje labinske komune u travnju 1512. Zapovjednik fuste Nicola Cicuta sa svojom posadom nije doživio brodolom, niti zatražio azil od labinskog podestata, kako se navodi u objavljenoj literaturi, nego je s comitom i još 15 članova posade prebjegao i nastanio se na području labinske komune. Pri tome su im pomoć i prihvaćanje najvjerojatnije pružili labinski izdanak roda krčkih knezova Frankopana, crkva i vlasnici zemljišnih posjeda kojima je trebala radna snaga, a preostali se dio posade s fustom vratio na Krk.

Ključne riječi: Krk, posada, doseljenje, labinska komuna, Frankopani

Keywords: Krk, crew, settling, Labin, Francapans

I. Uvod

Prema izvješću Marcantonija Michiela, nakon što su u ožujku 1512. dva brigantina¹² iz Rijeke napala jednu šajku¹³ iznad Osora, providur Cresa i Osora M. Anzolo Balbi je 23. ožujka pisao providuru Krka da mora naoružati veliku krčku fustu¹⁴, koja bi trebala spriječiti štetu koju čine brigantini. Providur Krka Francesco Michiel, prema nalogu *Signorije*, providuru Paga i drugim susjedima otočanima piše da naoružaju barke i dođu u Krk, kako bi zajedno s fustom iz Krka slijedili i pronašli brigantine iz Rijeke koji čine veliku štetu. Prema njegovoj je naredbi, 2. travnja 1512. naoružana fusta kapetana Nikole Cicute, stanovnika Krka, s još jednom manjom te mnogim drugim barkama isplovila iz Krka.

Nakon bezuspješne potrage Kvarnerom doplovili su do Rijeke, gdje su od predstavnika grada, vikara, svećenika i predstojnika samostana sv. Augustina tražili informacije o brigantinima i kapetanu Ivančiću. Odgovoreno im je da su milošću carskog veličanstva izmolili da ne moraju davati ništa gusarima, što im je uslišeno, a za onog kojeg traže da je otišao te da oni o njemu više ništa nisu čuli. Posada fuste iz Lovrana 7. travnja pismom javlja krčkom providuru vijest da su brigantini viđeni kod Premanture i da ih žele slijediti jer, izgleda, namjeravaju ići za Trst.¹⁵

U zapisu iz Kaptolskog arhiva u Labinu (sl. l.) sačuvan je popis 17 članova posade krčke fuste iz travnja 1512. Na popisu su: Nikola Cicuta Ivanov, soprakomit (kapetan) iz Krka, Blažina, komit (navigacijski zapovjednik), Fonović, Rajković, Bučić, Hrelja, Šugar, Bubić, Vlašić, Dobrić,

---

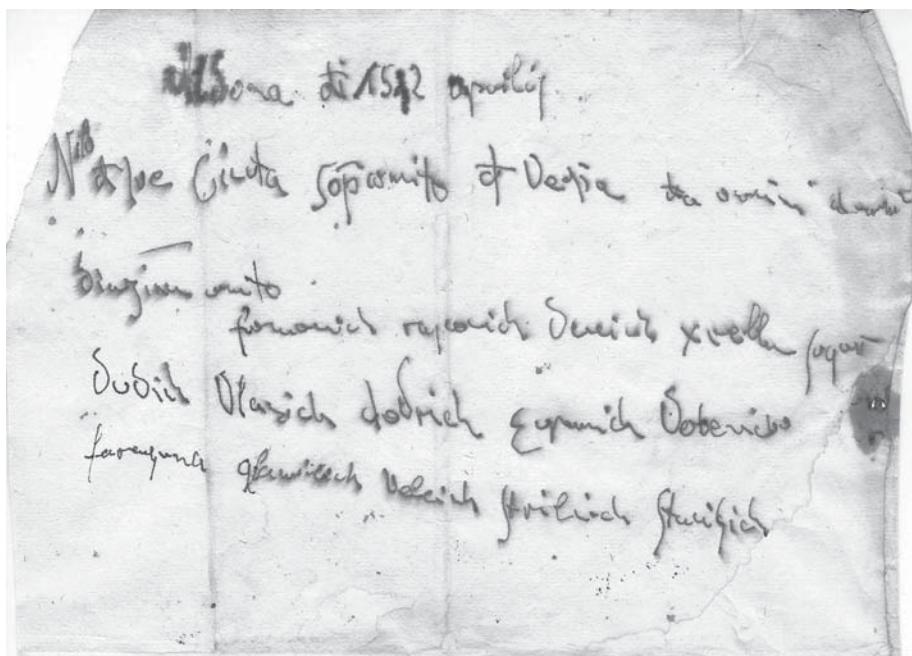
¹² Tip uskog, malog broda, dužine oko 20 m, širine oko 3 m, s ukupno 28 vesala (14 sa svake strane) i ukupno oko 30 članova posade. Mladen BASTIJANIĆ CICUTA, *Obitelj Cicuta s Krka u pomorskim bitkama kroz stoljeća*, Krk 2016., str. 17., bilj. 31.

¹³ Mali niski brod za prijevoz tereta i osoba, usp. *Pomorski leksikon*, ur. Anton I. Simović i Trpimir Macan, Zagreb 1990., str. 798.

¹⁴ Fusta – tip ratnog ili gusarskog broda, tj. mala galija – birema s 12 do 21 veslačkih klupa, s po dvojicom veslača; velika fusta ima kormilo i jedno latinsko jedro, a duga je oko 20 – 35 metara, ovisno o klupama za veslače. Širine je 2,6 – 4,5 m; malom fustom često su se koristili Saraceni i senjski gusari jer je to izrazito brz brodić koji je s uhodanom posadom lako manevrirao te napadao na moru, a isto se tako brzo mogao povući. Bio je u sastavu mletačke i osmanlijske mornarice. Postoje tipovi fusti s ukupno 24 – 42 vesla, tj. 48 – 84 veslača. Članova je posade znalo biti 50 – 90. Mladen BASTIJANIĆ CICUTA, *Obitelj Cicuta*, nav. dj., str. 17., bilj. 30.

¹⁵ Šime LJUBIĆ, *Comissiones et relationes Venetae*, tom I., Zagreb 1876., str. 133.

Županić, Verbeniko, Faraguna, Glavičić, Velčić, Strilčić i Stanišić. Većinu od ovih prezimena na području Labinštine nalazimo i danas. Neke od povijesnih okolnosti u kojima su se mogli kriti razlozi trajnog naseljavanja N. Cicute s dijelom posade na području labinske komune bile su bune pučana protiv plemića u Šibeniku i na Hvaru te obnova Krčkog statuta 1512. Prema predaji, a i tzv. Županovoj knjizi¹⁶, Nikola je sa svojom posadom zatražio i dobio smještaj na području pod upravom labinskog podestata.¹⁷

Sl. 1. Zapis s popisom 17 članova posade krčke fuste

(Kaptolski arhiv Labin)

Prema H. Stembergeru, Nikola Cicuta, kojemu je Venecija povjerila dva naoružana plovila sa zadatkom da uništi dva austrijska brigantina izvjesnog Ivančića, nakon pretraživanja Kvarnera bio je prisiljen tražiti azil

¹⁶ Mladen BASTIJANIĆ CICUTA, *Obitelj Cicuta, nav. dj.*, str. 20. Županova je knjiga predajna knjiga koja je bila u posjedu Mate Tomičića – Župona sa Skitače sve do kraja XX. stoljeća.

¹⁷ Isto, str. 15.-20.

od labinskog podestata (ili je doživio brodolom), koji mu je za prebivalište odredio naselje Crni.¹⁸ Tragajući za istinom o prošlosti naših predaka, uzimajući u obzir da bune pučana i izmjena Krčkog statuta nisu mogle biti među glavnim razlozima doseljenja i ne vjerujući da je posada krčke fuste doživjela brodolom ili N. Cicuta od labinskog podestata zatražio i dobio azil, na temelju prikupljenih izvora, arhivske građe, literature, književnih djela i usmene predaje pokušali smo barem djelomično odgovoriti na pitanje kako i zašto, odnosno u kakvim su se povijesnim okolnostima i uvjetima, u kojima su se nalazile Mletačka Republika te krčka i labinska komuna, *sopracomito* i *comito* krčke fuste, N. Cicuta i Blažina, s dijelom svoje vjerne posade doselili na područje labinske komune. Rad smo pokušali napisati na način da bude i poticaj, prvenstveno stanovnicima Labinštine, za istraživanje izuzetno bogate povijesti labinske komune.

II. Usmena predaja

Usmena predaja obitelji Bastijanić-Cekuta do današnjeg dana govori o njezinu krčkom podrijetlu. Blažine iz sela Drenje, nadimka Batelani, prema usmenoj predaji¹⁹, došli su s Krka batelom. To nas je isprva navelo na zaključak da je batela mogao biti naziv za fustu iz 1512., kako ju je manja društvena skupina, odnosno posada možda mogla nazivati te da je to zasigurno i zapisano u tzv. Županovoj knjizi.²⁰ Međutim, prema kazivanju Albina Blažine iz Drenja²¹, Blažine nadimka Batelan došli su s Krka „malom barkicom, batelicom“. Nadalje, Renato Blažina iz Drenja (1933. – 2015.), koji je osobno u tzv. Županovoj knjizi 60-ih godina XX. stoljeća čitao zapise o podrijetlu Blažinâ, prema sjećanju na pročitano također navodi da su Blažine u Drenje došli batelom, ali iz Bakarca. Sobzirom na to da mu je majka Katarina bila rođena Bastijanić-Cekuta te da na upit o dolasku Cekute i njegovoj ulozi soprakomita nije ništa znao ni pročitao, možemo prilično pouzdano pretpostaviti da o tome u Županovoj knjizi nije bilo ništa navedeno.

¹⁸ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, Labin 1983., str. 64.-65.

¹⁹ Kazivanje Ecija Blažine (1937. – 1996.) iz Drenja početkom 80-ih godina XX. stoljeća.

²⁰ Mladen BASTIJANIĆ CICUTA, *Obitelj Cicuta, nav. dj.*, str. 20.

²¹ Kazivanje Albina Blažine iz Drenja (1929.), 18. prosinca 2015.

To potvrđuje i spominjanje duhana za lulu u njegovoj usmenoj predaji o dolasku Blažina-Batelana²², s obzirom na to da je duhan počeo prodirati u mletačku Pokrajinu Istru u prvoj polovini XVII. stoljeća.²³ Prema zapisu iz Kaptolskog arhiva, fustom je 1512. došao Blažina, vjerojatno nadimka Ban i kasnijeg nadimka Banić, što može biti u vezi s posljednjim krčkim knezom Ivanom Frankopanom zvanim Banić.²⁴ Usmene predaje obitelji Bastijanić i Blažina ne navode dolazak svojih predaka krčkom fustom, nego samo dolazak, odnosno podrijetlo s otoka Krka.

III. Mletačka Republika početkom XVI. stoljeća

Početak XVI. stoljeća bio je jednim od najtežih razdoblja Mletačke Republike, između ostaloga i zbog protumletačkog rata Cambrajske lige. Želeći natrag od Venecije osvojene Cerviu i Faenzu u pokrajini Romagni, papa Julije II. potaknuo je 1508. stvaranje Cambrajske lige protiv Venecije, što je uspio zahvaljujući stranim silama kojima je Venecija smetala, a na poluotoku su imale ekspanzionističke ciljeve. Osim pape, u Ligi su se našli španjolski kralj Ferdinand Katolički, francuski kralj Luj XII. i habsburški car Maksimilijan, a također i mnogi talijanski lokalni vladari, kao što su markiz Mantove i vojvode Ferrare i Savoje.²⁵ T. Raukar navodi da je cilj Cambrajske lige bio uništenje Mletačke Republike, njezin najvažniji sudionik car Maksimilijan I., a njegov najistaknutiji kondotjer Krsto Frankopan.²⁶ Prema zapisu jednog suvremenika, Cambrajska liga predstavljala je propast Mletačke Republike.²⁷ Težina mletačkog položaja 1509. vidljiva je iz tadašnjeg papinog pisma ugarsko-hrvatskom kralju Vladislavu II.

²² Kazivanja Renata Blažine iz Drenja (1933. – 2015.), 1985., 3. studenog 2014. i 24. svibnja 2015.

²³ Miroslav BERTOŠA, „Udah dima, šmrk burmuta, žvak duhana: istarski primjeri 'negativne socijalizacije' u XVIII stoljeću“, u: ISTI, *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb 2002., str. 209.

²⁴ Mladen BASTIJANIĆ CICUTA, *Obitelj Cicuta, nav. dj.*, str. 15.

²⁵ Slaven BERTOŠA, *Svjetska povijest modernog doba (XVI.-XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb 2004., str. 12.-13.

²⁶ Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb 1997., str. 102., 107.

²⁷ Miroslav BERTOŠA, „Kada svijet bijaše mediteranski“, u: ISTI, *Izazovi povijesnog zanata, nav. dj.*, str. 24., 50., bilj. 23.

(vladao je od 1490. do 1516.), u kojemu ga poziva u rat protiv Mletačke Republike i ističe da je, osim Dalmacije i područja grada Venecije, ona već sve izgubila.²⁸ Mletačka je državna blagajna u svibnju 1510. prazna (*non hessendo un soldo in cassa*), kako je zabilježio Sanudo, a 21. svibnja Senat je odlučio zaplijeniti zlato i srebro dok traje rat. Nadalje, o slabom moralu na brodovima govori izvješće od 11. svibnja 1510. iz Chioggie, koje je dao sastaviti zamjenik glavnog zapovjednika mletačke flote Hieronimo Capello, da je posada njegove galije odbila primiti plaću i boji se da ne otmu brod kao što su ranije pokušali na Kreti. Govore da je vojska potučena i da je Sinjorija propala (*l'arma di la Signoria e sta rota e la Signoria e persa*).²⁹ Istarsko je područje, napose ono na sjeveru poluotoka, tijekom rata Cambrajske lige postalo poprištem razaranja, paleža, pljačke, otimanja ljudi i bijega podanika.³⁰ Bernardin Frankopan je sudjelovanjem u ratu Lige na strani cara Maksimilijana od 1508. sa svojim sinovima i rođacima pokušavao svojem rodu vratiti otok Krk koji mu je 1480. uzela Venecija.³¹ U službi cara Maksimilijana I. bio je njegov sin Krsto, koji je 1. travnja 1513. na saboru u Gorici imenovan vrhovnim zapovjednikom njemačke vojske za budući rat u Istri i Furlaniji.³² U Veneciji se 1511. ocjenjuje da je cijeli mletački dio Istre u opasnosti od Frankopana (*venendo ruina tutta quella provintia*).³³ Početak XVI. stoljeća u Mletačkoj Republici obilježavaju i nemiri između pučana i građana u dalmatinskim gradovima te Hvarska buna, koja je započela 1510., a ugušena 1514. Zbog stalnih prometnih veza ti su događaji morali biti poznati i u istarskim gradovima.³⁴ To potvrđuje i labinski podestat Filippo Minio, kada 15. srpnja 1510. u pismu navodi da su stigli poslanici s Hvara

²⁸ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike na Jadranu početkom XVI stoljeća“, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, sv. 10., Zagreb 1977., str. 184., bilj. 10.

²⁹ Isto, str. 187.

³⁰ Miroslav BERTOŠA, „Razvojne smjernice od 16. do 18. stoljeća“, u: Josip VRANDEČIĆ – Miroslav BERTOŠA: *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Zagreb 2007., str. 84.

³¹ Vjekoslav KLAJČ, *Povijest Hrvata*, knj. IV., Zagreb 1985., str. 283., 292.

³² Henry THODE, *Frankopanov prsten*, Rijeka 1992., str. 43.-44.

³³ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 192.

³⁴ Danilo KLEN, „Uvjeti i razvitak odnosa između pučana i građana u Mletačkoj Istri“, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, sv. 10., *nav. dj.*, str. 333.

s kneževim pismom u vezi s događajima na tom otoku.³⁵ Poučena time, Venecija je tada znatno oštrijim okom promatrala zbivanja u Istri, koja joj je bila suviše blizu, korisna i potrebna da bi u njoj smjela dopustiti neke veće nemire.³⁶ O Hvarskoj buni pučana protiv plemića, kao ozbiljnoj prijetnji Veneciji, govori i izvješće zapovjednika mletačke flote H. Contarinija s Hvara, u kojem navodi da će zahtjevi pučana „dovesti do sličnih zahtjeva pučana i to od Albanije do Istre i prouzročiti mnoge nemire, ali najmudrija Sinjorija će znati djelovati da ih smiri pogodnim načinom i s vremenom, a on Sinjoriji iznosi svoje mišljenje“.³⁷ Za održavanje mletačke trgovačke i ratne mornarice bio je potreban velik broj veslača-galijota. Pored otoka Krete, dalmatinske komune bile su glavni izvor veslača na mletačkim galijama, pri čemu su otoci najviše patili s obzirom na relativno ograničen broj stanovnika. Osim izravno za ratne brodove, velik broj ljudi bio je potreban i za brodove u pratnji koji su služili za prijevoz ljudi, robe, ali i kao poštanska veza, pogotovo od važnosti tijekom ratnog razdoblja. Najveći je problem predstavljalo novačenje momaka za galije, osobito kad je to bilo pod pritiskom ratne opasnosti. Kvarnerski otoci koji su bili izloženi čestim neprijateljskim napadima, osim što su bili obvezni davati ljude za mletačke galije, morali su držati i svoje galije radi vlastite obrane. Zapovjednici mletačkih galija bili su plemići, obično skromnijeg statusa u Veneciji, a u njezinim provincijama tu su dužnost uglavnom obnašale pojedine plemićke obitelji, i to kao prestiž. Za razliku od mletačkih plemića, kojima je uloga zapovjednika flote trebala biti tek prva stepenica za daljnju karijeru, ako su imali talenta, služba soprakomita, koju su obnašali pojedini plemići iz prekomorskih provincija (*Stato da Mar*), značila je prestiž i bila je prilika za odličja i počasti u obliku zlatnih kolajni, značajnih novčanih nagrada, kao i naslova viteza, odnosno kavaljera (*Cavaliere di San Marco*), što je najveći položaj na koji se mogao uzdignuti jedan profesionalni vojnik, a da nije pripadao mletačkom plemstvu.³⁸

³⁵ *I diarii di Marino SANUTO*, tomo X, Venezia MDCCCLXXXIII, str. 783.

³⁶ Danilo KLEN, „Uvjeti i razvitak“, *nav. dj.*, str. 333.

³⁷ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 189.

³⁸ Tea MAYHEW, *Krčka komuna u doba Lepantske bitke 1571. godine*, Krk 2008., str. 35., bilj. 79.; str. 39., 40., bilj. 97.; str. 41., bilj. 101.; str. 45.

IV. Otok Krk

U XVI. stoljeću otok Krk bio je jedna od komuna mletačke Provincije Dalmacije i Albanije, čije je središte bilo u Zadru. Do sredine tog stoljeća prihvaćanje mletačke vlasti od strane Krčana više nije bilo upitno, a u izvješćima mletačkih rektora opisuje ih se kao vjerne podanike Prevedre Republike, koji žive mirno i bez ikakvih skandala. Glavne promjene krčka je komuna doživjela već na samom početku uspostave mletačke vlasti, za vrijeme prvog mletačkog providura Antonija Vinciguerra. Vinciguera je kratkom vojnom intervencijom 1480. uspostavio potpunu mletačku vlast nad otokom, a posljednjeg krčkog Frankopana na otoku Krku, kneza Ivana, dao zatočiti te je odmah krenuo s uspostavljanjem reda, znajući da bi bilo kakvo prijelazno razdoblje moglo dovesti u pitanje novu vlast. Svoju je reformu završio tijekom svojeg drugog providurskog mandata na Krku, od 1488. do 1489., nakon čega je objavio i upute (*reformationes* i *ordinationes*). Otočanima je trebalo pokazati da nova vlast donosi i jamči red i mir, poštuje stare pravice, odnosno ono što im je najviše trebalo za životnu rutinu. Umjesto krčkog kneza Frankopana, odnosno njegova predstavnika podkneza, otokom je u ime Republike upravljao providur (*provveditore di Veglia*), biran među mletačkim plemićima. On je imao pravo donošenja presuda u sporovima koje zbog svoje težine i mogućeg iznosa kazne nisu mogli rješavati lokalni suci drugih kaštela na otoku, a teži slučajevi rješavali su se i pred generalnim mletačkim providurom Dalmacije i Albanije u Zadru, dok su se žalbe rješavale u Veneciji. Tako udaljeni od središta mletačke vlasti, mletački plemići koji su obnašali dužnost upravitelja u dalmatinskim komunama, kao i u krčkoj, imali su određeno pravo odlučivanja prema vlastitom nahodaženju. Iako su konzultacije i savjetovanja s nizom središnjih vijeća bili obvezatan dio njihova dnevnog posla, vrlo su često morali odlučivati o pojedinim problemima u danom trenutku, pa tek onda o tome obavještavati središnju vlast u Veneciji. Nerijetko je središnja vlast svojim poslanicima slala i vrlo višesmislene upute, ali im je zamjerala svaki propust ili moguće kašnjenje s redovitim i detaljnim izvješćivanjem o zbivanjima u komunama kojima su upravljali te općem stanju u susjednim

zemljama. Moguća samovolja bila je ograničena i njihovim kratkim boravkom u komuni kojom su upravljali, a koji je mogao trajati od 18 dana do 3 mjeseca. Plemići su se okupljali u plemićko vijeće, a puk u skupštine, tzv. *universitas*. Tijekom svojeg upravljanja otokom Mletačka Republika je u nekoliko navrata uspostavljala različite obveze i podavanja stanovnika, od čega su bile izuzete samo pojedine obitelji kojima je priznat status plemića. Među njima bili su i oni kojima su Frankopani podijelili takve privilegije. Sukobi između plemića i pučana bili su česti, kao, uostalom, i u svim dalmatinskim komunama toga doba. Od vojne obveze bili su izuzeti samo suci, sindici, tribuni, odvjetnici te plemići koji su uživali privilegije još od kneza Ivana. Krčka komuna, kao i ostale primorske mletačke komune, bila je obvezna osigurati određen broj veslača-galijota za mletačke galije. Služenje na galiji bila je obveza, koja je, između ostaloga, bila propisana i Krčkim statutom, a bilo je uobičajena i za vrijeme knezova Frankopana. Obični pučani služili su na krčkoj galiji, a prema potrebi i na drugim galijama, i to prema popisu koji su providuri redovito ažurirali.³⁹ Redovitije je služenje na galiji moralo biti od 1451., kada je knez Ivan Frankopan dobio svoju galiju. U Krku su službu soprakomita, čini se, ponajviše vršili članovi obitelji Cicuta.⁴⁰ Za vrijeme trajanja rata Cambrajske lige krčka komuna je, osim naoružavanja i popunjavanja posadom fuste, za potrebe mletačkog ratnog brodovlja na sjevernom Jadranu 1510. uputila 450 ljudi i dosta drvene opreme za Arsenal.⁴¹ Odnos Frankopana prema općini u Krku i kaštelima na otoku bio je donekle određen baštinjenim tradicijama, njihovom feudalnom ovisnošću od Mlečana te prilikama koje su se mijenjale u periodu od preko 360 godina njihova upravljanja otokom.⁴² Nakon njih su, do današnjeg dana, na Krku ostali darovani sakralni objekti, sjećanja, pjesme i predaje, osobito na posljednjeg kneza Ivana VII. Frankopana, što pokazuje da su na otoku Krku ostavili neizbrisiv trag.⁴³

³⁹ Isto, str. 11.-14., 16., 20., 28., 30., 35., 39., 42.

⁴⁰ Ivan ŽIC ROKOV, „Galijoti otoka Krka“, *Krčki zbornik*, sv. I., Krk 1970., str. 226., 231.

⁴¹ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 189., 183.

⁴² Mihovil BOLONIĆ – Ivan ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb 2002., str. 55., 56.

⁴³ Denis LEŠIĆ – Berislav HORVATIĆ – Čedomir MILER, *Tajne otoka Krka*, Krk 2010., str. 26.

V. Labinska komuna

Labinska komuna je od 1420. do 1797. bila pod vlašću Venecije. Predaji Labina Veneciji 1420., koja nije bila spontana, prethodio je dolazak konjaničkog časnika, koji je po nalogu rašporskog kapetana Labinjanima najprije savjetovao, a potom i nametnuo podvrgavanje Mlečanima. U ugovoru o predaji grada Mlečani se nazivaju neprijateljima.⁴⁴ Sačuvane isprave o predaji pojedinih istarskih gradova i mjesta Veneciji ne sadrže posebne odredbe o obvezi opremanja ratnog broda ili sudjelovanju u ratnoj mornarici. Mletačka Republika je predajama pojedinih istarskih gradova nad njima stjecala gotovo vrhovnička prava, što je uključivalo i pravo da od svojih novih šticićenika-podanika traži sudjelovanje u vojnoj obvezi. Do osobitog isticanja dolazilo je kad se to vrhovničko pravo htjelo ograničiti samo na vojnu obvezu. U ispravi o predaji grada Labina, među člancima o pravima za koja su građani Labina tražili da im ostanu neokrnjena nalazi se i poseban članak o vojnoj obvezi Labinjana. Taj članak, kapitul, u prijevodu glasi: „Isto tako naše pravo i običaj da ne idemo u rat i da ne šaljemo naše ljude u rat osim kad se za to ukaže potreba ovdje u Istri, ali ne drugamo i ne na more“. Naveden primjer Labina pokazuje da je tada Venecija zaista imala osobite i jake razloge za popuštanje i priznavanje tako važne povlastice, a jedan od najočitijih razloga za to bila je vrlo velika strateška važnost Labina.⁴⁵ Iako su temeljni odnosi pod kojima se labinska komuna, posljednja u Istri, 1420. podvrgnula Veneciji, tijekom 377 godina mijenjani u skladu s njezinim interesima i promjenama koje će se zbivati u društvu u cjelini, Statut iz 1341. i privilegiji pod kojima se Labin podvrgnuo Veneciji bili su temelji labinske samostalnosti koja se najbolje očitovala u radu Vijeća, čije je odluke podestat morao poštovati.⁴⁶

Labin je do predaje Veneciji bio komuna specifičnog karaktera: granični *castrum* u kojem se razvijala općina sa strukturom organa sličnom

⁴⁴ Samanta PARONIĆ, *Društvene prilike u labinskoj komuni tijekom mletačke uprave*, Zagreb 2016., str. 13., bilj. 37. ; str. 14., bilj. 39.; Carlo BUTTAZZONI, „Statuto municipale della città di Albona dell'a. 1341“, *Archeografo Triestino*, vol. I, Trieste 1869. – 1870., str. XII.

⁴⁵ Danilo KLEN, *Ščavunska vesla*, Pula – Rijeka 1986., str. 39.-40.

⁴⁶ Tajana UJČIĆ, „Sumarni inventar općine Labin iz razdoblja mletačke uprave (1420.-1797.)“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 8.-10., Pazin 2007., str. 175.-176.

onoj u liburnijskim općinama Hrvatske. Koliki je interes imala Venecija držati Labin u svojoj vlasti, pokazuje i činjenica da je labinski Statut jedini u mletačkoj Istri ostao niz stoljeća neizmijenjen. Pučani su u općinskoj upravi imali jednog od najvažnijih funkcionara – *caniparius*, koji nije samo čuvao gradske ključeve nego i vodio knjigu prihoda i izdataka komune. Unošenje novih elemenata koji su pomutili ranije odnose između pučana i građana Labina počinje tek krajem prve polovine XVI. stoljeća.⁴⁷ U administrativnom je smislu i Plomin bio povezan s Labinom; njima je upravljao zajednički podestat koji je imao obvezu dolaženja iz Labina u Plomin svakih petnaest dana. Podestat, koji je svoju dužnost vršio 24 mjeseca, i njegovi najbliži suradnici morali su biti Mlečani, a bilo im je zabranjeno imati prijateljske, osobito rodbinske veze s građanima kojima su upravljali te se udaljavati od svojeg središta. Svaki je podestat prije stupanja na dužnost dobio instrukcije o načinu vladanja u odnosu na Veneciju i prema gradu i građanima kojima će upravljati.⁴⁸ Početkom XVI. stoljeća primarne gospodarske djelatnosti labinske komune bile su poljoprivreda, stočarstvo te uzgoj maslina i vinove loze.⁴⁹ Od komune je svatko mogao tražiti komad općinske zemlje, uz uvjet da na njemu izvrši melioraciju, često i uz uvjet gajenja određenih kultura⁵⁰, a za davanje u zakup te davanje prava stanovanja bili su nadležni podestat i suci.⁵¹ Iz zapisnika sjednice Vijeća labinske komune od 2. veljače 1567., na kojoj Piero Isidoro, prokurator labinske komune, predlaže da svatko tko se želi naseliti na labinskom teritoriju mora podnijeti zamolbu koju mora prihvatiti većina članova Vijeća komune, navodeći kao razloge mnoge zlouporabe⁵², može se pretpostaviti da je mogućnosti za navedeno svakako bilo i 1512. U bilježničkim dokumentima Bartolomea Gervasija, u prvoj se polovini XVI. stoljeća Labin iskazuje kao skladan i ureden komunalni prostor, odnosno sredina u kojoj se, unatoč brojnim vanjskim negativnim

⁴⁷ Danilo KLEN, „Uvjeti i razvitak odnosa“, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, sv. 10., *nav. dj.*, str. 329.-330.

⁴⁸ Herman STEMBERGER, Labinska povijesna kronika, *nav. dj.*, str. 20.-21.

⁴⁹ Samanta PARONIĆ, Društvene prilike, *nav. dj.*, str. 90.-91.

⁵⁰ Herman STEMBERGER, Labinska povijesna kronika, *nav. dj.*, str. 33.

⁵¹ Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika sjednice Vijeća labinske komune (LIBRO CONSIGLI I) (1566-1578) (regeste)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 29., Pazin – Rijeka 1987., str. 77.

⁵² Isto, str. 82.

faktorima (prodori Osmanlija već od 1470., rat između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije 1508. – 1523. i epidemije kuge 1507. – 1514. i 1525.), nisu osjećale tenzije niti na razini društvene piramide staleža niti na razini odnosa domaćeg stanovništva prema strancima⁵³. Ustrojstvo i funkcioniranje labinske Crkve tijekom XVI. stoljeća takvo je da u velikoj mjeri ispunjava životnu svakodnevicu labinskog stanovništva. Ona nije samo ustanova koja ima prvenstvenu zadaću brinuti se o vjerskom životu ljudi, već i ustanova koja je aktivno prisutna u političkim, gospodarskim, socijalnim, kulturnim i drugim zbivanjima. Bez obzira na sve društvene razlike i podijeljenosti, ona daje snažan pečat javnom i privatnom životu kao njegova bitna sastavnica. Prihode ostvaruje iznajmljivanjem vlastitih šuma, pašnjaka, vinograda, stoke, kuća itd. Kako bi prihod bio siguran i redovit, pazilo se kome će se izdati u najam, pa tako, primjerice, među korisnicima njihove zemlje nalazimo poznate labinske plemenitaške obitelji Škampić, Franković, Lupetina i druge koje su i same bile vlasnicima velikih zemljišnih površina.⁵⁴ Da se radilo o velikim crkvenim zemljišnim posjedima uz nedostatak radne snage, navodi i H. Stemberger.⁵⁵ Dokumenti koje je u prvoj polovini XVI. stoljeća bilježio Bartolomeo Gervasio ukazuju na postojanje uskog, ali vrlo bogatog sloja pripadnika komunalne labinske političke i gospodarske elite, članova uglednih patricijskih obitelji, kao što su, primjerice, Škampić, Lucijanić, de Isidoris i Lupetina, a koji su u gradu posjedovali palače te u selima u distriktu zemljišne posjede poput vinograda, pašnjaka, oranica, maslinika i drugih vrsta posjeda koje su najčešće davali u najam distriktualnom stanovništvu.⁵⁶

Prvu i neposrednu vrijednost pripadnosti za srednjovjekovne ljude u zemljama zapadne Europe imala je kršćanska zajednica, *universitas christiana*. Kršćanstvo je osnovno određenje pripadnosti srednjovjekovnih europskih društava, a tek onda slijede ostale pripadnosti, primjerice,

⁵³ Zoran LADIĆ, „Labinsko društvo u ranom novom vijeku u zrcalu bilježničkih dokumenata bilježnika Bartolomeja Gervazija“, *Historijski zbornik*, god. LXI., br. 1, Zagreb 2009., str. 69.

⁵⁴ Vjekoslav ŠTOKOVIĆ, „Jedan oblik društvenog života u Labinu koncem XVI stoljeća (Crkveno-vjerske prilike u Labinu neposredno iza Tridentinskog koncila 1579./1580. godine)“, *Zbornik radova 13. znanstvenog skupa „Susreti na dragom kamenu“*, Pula 1985., str. 132. i 134.

⁵⁵ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 24.

⁵⁶ Zoran LADIĆ, „Labinsko društvo“, *nav. dj.*, str. 47.-70., 55., 58.

gradu ili državi. U djelovanju monastičkih, kleričkih i laičkih zajednica izražena je karitativna dimenzija koja je dobila primat u životu Crkve i kršćana. Uz deset zapovijedi, središte vjerske pouke zauzima i sedam djela tjelesnog milosrđa, a jedno je od njih i *izbjeglice i prognanike pomagati*.⁵⁷ Najvjerojatnije je vrlo slično navedenom bilo i na početku XVI. stoljeća, odnosno 1512. na području labinske, ali i krčke komune. Stanovnike Labina iz doba kada je bio pod vlašću Venecije T. Luciani opisuje kao uvijek ljubomorne i ponosne na vlastite privilegije i prava, ljubitelje slobode i osobito radišne.⁵⁸

Obrana mletačkih komuna u XVI. stoljeću zasnivala se na malobrojnim plaćeničkim trupama te na organizaciji domaćih ljudi⁵⁹, a tako je bilo i u ratu Cambrajske lige, u kojem ni labinska komuna nije bila pošteđena ratnog sukoba, pljački, paleža, kao ni novačenja svojih stanovnika. Hrvatski ban Andrija Bot i Bernardin Frankopan, koji sa svojim sinovima i rođacima želi svojem rodu vratiti otok Krk, osim što pomažu carskoj vojsci koja od Mlečana oslobađa Rijeku, s 350 konjanika i 1500 pješaka 1509. provalili su u mletačku Istru te pljačkali oko Labina i Plomina. Mletački podestat u Labinu javlja 13. lipnja u Mletke o štetama koje je počinio ban u njegovu kotaru, a radilo se o odvedenoj stoci u vrijednosti više tisuća dukata.⁶⁰ Labin u travnju 1510. u sklopu mletačke vojske šalje 300 „najvjernijih“ ljudi u Gračišće, gdje ih s druge strane čeka 300 kožljačkih Morlaka i 300 konjanika Hrvata, koji na zadirkivanje i izazivanje reagiraju napadom, pri čemu Labinjani bježe, ali isto tako i mletački plaćenici.⁶¹ Naglašavajući joj vjernost Labina, labinski podestat 5. srpnja 1510. ponovo od Venecije traži već više puta zamoljenu pomoć. Labinska komuna je u stalnoj opasnosti, napadaju se granice, grad je u

⁵⁷ Usp. Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, „Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera“, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, Zagreb 2004., str. 21.-40.

⁵⁸ Tomaso LUCIANI, *Labin / Albona. Povijesno-etnografska studija*, Labin 2012., str. 73.

⁵⁹ Tea MAYHEW, „Krčka komuna“, *nav. dj.*, str. 30.

⁶⁰ Vjekoslav KLAIĆ, *Povijest Hrvata, od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, knj. IV., Zagreb 1985., str. 283.-284.

⁶¹ *I diarii di Marino SANUTO*, tomo X, *nav. dj.*, str. 226.

financijskoj bijedi.⁶² Venecija 28. kolovoza 1510. odgovara labinskom podestatu na njegov vapaj za pomoć i traženje vojnika za obranu grada da nema potrebe slati stradiote u Labin⁶³. U prosincu 1510. Krsto Frankopan s 500 konjanika u pljačkaškom pohodu dolazi pod Labin, odvodi 5.000 grla stoke, u borbi pogiba 16 Labinjana, a bilo je i ranjenih.⁶⁴ U ožujku 1511. Venecija Labinu ipak šalje 50 pješaka za obranu.⁶⁵ Suvremenici tog rata bili su roditelji i rodbina poznatog Labinjana Matije Vlačića Ilirika. U posveti drugog izdanja njegove knjige *O riječi i sadržaju vjere* P. P. Vergeriju, koja je datirana 1. siječnja 1554., a u kojoj dolazi do izražaja živo i neposredno Vlačićevo osjećanje Istre i posebice Labina, Vlačić navodi i sljedeće: „A naša je zemlja između ostaloga pokazala svoju vjernost u ratu protiv cara Maksimilijana. Mogao bih da spomenem mnoge činjenice iz toga vremena, kada su skupa sa drugim svojim sugrađanima i moj otac, stričevi i ujaci punih šest godina podnosili razne opasnosti i pretrpjeli velike gubitke *zbog toga što su ostali uz Veneciju*. Ali ovo nije mjesto da se upuštam u takve stvari.“⁶⁶ Iako labinski podestat ističe vjernost Labinjana Veneciji kada joj šalje unovačene ljude, a osobito kada od nje stalno traži pomoć koja zbog kroničnog nedostatka novca i ljudstva ne stiže ni nakon više uzastopnih vapaja, zaključujući prema ratnih nedaćama koje su zahvatile Labin, vjernost je labinske komune Veneciji tada mogla biti vrlo upitna. To je vjerojatno mogla osjetiti i njegova malobrojna mletačka uprava. I iz teksta Matije Vlačića nekako se najneposrednije može osjetiti da je labinska komuna u vrijeme rata Cambrajske lige vjerojatno razmišljala i o predaji caru Maksimilijanu jer ako su sve navedeno pretrpjeli *zbog toga što su ostali uz Veneciju*, alternativa je mogla biti jedino predaja Habsburgovcima. Izgleda da su i nakon 40 godina sjećanja na taj rat i sve nedaće koje je donosio Labinu bila vrlo svježja. Navedeno za Labin nije bilo izdvojen slučaj jer su u doba mletačkog zauzeća istočnog Jadrana mnoge plemićke obitelji i pojedinci iskazivali otpor novoj vlasti i, iako će

---

⁶² Isto, str. 750.

⁶³ Isto, tomo XI, Venezia MDCCCLXXXIV, str. 222.

⁶⁴ Isto, str. 684.

⁶⁵ Isto, tomo XII, Venezia MDCCCLXXXVI, str. 54.

⁶⁶ Mijo MIRKOVIĆ, *Matija Vlačić Ilirik*, Zagreb 1960., str. 135.

se tijekom idućih stoljeća većina plemićkih obitelji prilagoditi mletačkoj upravi, naslijeđeni antagonizmi iz prošlosti povremeno će njihove političke vidike usmjeravati prema državi habsburškog orla.⁶⁷ Moguće je da je vojska cara Maksimilijana uz pljačku i palež upućivala Labinu pozive na predaju, o kojoj su silom prilika Labinjani svakako imali razloga razmišljati. Možda su pozivi na predaju dolazili i od samog Krste I. Frankopana. Služeći Habsburgovcima, Krsto ne prima samo novac za svoje usluge, nego prima i toliko od hrvatskog plemstva željene i tražene nove posjede. Posjede koji nisu ugroženi osmanlijskom opasnošću i kakvih više nema na prostoru srednjovjekovne Hrvatske, s kojih će se redovito ubirati godišnja davanja i uz čiju će se pomoć lakše braniti domicilna obiteljska imanja.⁶⁸ Labinska je komuna sa svojim gospodarskim potencijalom i graničnim položajem s područjem pod Habsburgovcima mogla odgovarati tim potrebama, a nije bila zanemariva ni njezina obala, s dosta pogodnih luka, kao i blizina otoka Krka koji su Frankopani iznad svega željeli vratiti. Rat Cambrajske lige i teško savladiv trend depopulacije bili su uzroci procesa gospodarske stagnacije u Istri, prisutnog već od kasnog srednjeg vijeka i početka ranog novovjekovlja⁶⁹, a među istarskim privatnim posjednicima, koji su uslijed bolesti i ratnih stradanja ostajali bez radnih ruku na svojim dobrima i vabili nove doseljenike⁷⁰, zasigurno je bilo i onih labinskih.

VI. Krčka fusta

S obzirom na to da ne raspolažemo podacima o tome kako je teklo naoružavanje i popunjavanje krčke fuste u travnju 1512., za ovu su analizu vrlo vrijedni navodi kako se obavljalo popunjavanje posadom

---

⁶⁷ Lovorka ČORALIĆ, „U okrilju Privredre – Mletačka Republika i hrvatski Jadran“, *Povijesni prilozi*, br. 37., Zagreb 2009, str. 19.

⁶⁸ Ivan JURKOVIĆ, „Turska opasnost i hrvatski velikaši – knez Bernardin Frankapan i njegovo doba“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 17, Zagreb 2000., str. 75.; Matija MESIĆ, „Krsto Frankapan u tudjini“, *Rad JAZU*, knj. XIII., Zagreb 1870., str. 31., 32.

⁶⁹ Lovorka ČORALIĆ, „U okrilju Privredre“, *nav. dj.*, str. 21.

⁷⁰ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995., str. 63.

i naoružavanje krčke fuste, kao i njezin ratni put u vrijeme providura Francesca Priulija 30. kolovoza 1510. To je najvjerojatnije bila ista velika fusta kojom su na povjeren im zadatak isplovili N. Cicuta i njegova posada u travnju 1512. Prema nalogu Venecije, krčki je providur morao naoružati fustu s 22 veslačke klupe te je okupio posadu, plemiće i pučane, ali su mu probleme činila dvojica pobunjenika koji su pučane huškali protiv plemića. Providur, očito svjestan čemu to može voditi, između ostalog i s obzirom na početak pučkog ustanka na Hvaru i Visu 23. svibnja te godine⁷¹, odmah procesuirao izvjesnog Piera *Tira Oro* i o svemu izvješćuje mletačko Vijeće desetorice.⁷² Navodi i da su ta dvojica blokirala opremanje fuste „jer je fusta kao galija“.⁷³ To nam ukazuje da se ovdje radi o pravom ratnom plovilu, tek nešto manjem od standardne galije. Krčani su za potrebe otoka najvjerojatnije imali manju fustu kojom su zasigurno vješto i bez poteškoća plovili i manevrirali, pa su, prije svega ne želeći u rat, bili svjesni i poteškoća koje im može zadavati sama plovidba, a kamoli ratne operacije s velikom fustom. Mletački zapovjednici, kako to piše podestat Marana 3. listopada 1511., potvrđuju veličinu fuste kada šalju krčku fustu iz Marana u Milje, nadajući se da će biti učinkovita „kao galija“ (*come una galia*) jer ima 22 veslačke klupe s po tri vesla po klupi, što ukazuje da je na njoj moglo biti više od 130 članova posade (sa svake strane 22 veslačke klupe s po trojicom veslača). Vjerojatno je bila vrlo slična i tek nešto manja od standardne mletačke ratne galije (sl. 2.).

Podestat i kapetan P. Balbi i providur stradiota A. Zivran 4. listopada 1510. u „1 sat po noći“ iz Kopra pišu da će se neprijatelj utaboriti pod Miljem te da galija soprakomita Antonija Liona s krčkom fustom i ostalim barkama i brigantinima iz Pirana i Izole ide u Milje dati dušu, srce i pomoć njihovima iz Milje⁷⁴. Krčku fustu već 7. listopada 1511. nalazimo pred Miljem⁷⁵, čiju je utvrdu s kopna u službi cara Maximilijana I., kao

⁷¹ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 186.

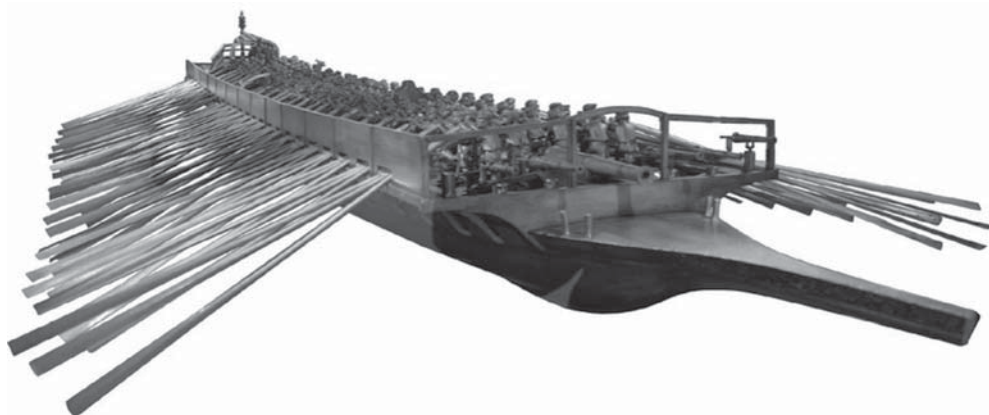
⁷² Isto, bilj. 117.

⁷³ I diarii di Marino SANUTO, tomo XI, *nav. dj.*, str. 291.

⁷⁴ Isto, tomo XIII, Venezia MDCCCLXXXVI, str. 31., 34.

⁷⁵ Isto, str. 52.

zapovjednik carskih postrojbi, napadao Krsto I. Frankopan. Članovi posade krčke fuste zasigurno su vrlo dobro znali tko i zašto opsjeda Milje i njegovu utvrdu. Prema raspoloživim podacima, izgleda da nisu bili u izravnom ratnom okršaju, ali su nedvojbeno mogli dovoljno dobro čuti, vidjeti i osjetiti sve njegove ostale strane. Nedostaje dvopeka, streljiva, novca; primjerice, na jednoj galiji nedostaje 40 galijota, a preostali su djeca (!) i bolesni (*puti e ammalati*).⁷⁶

Sl. 2. Model mletačke galije trireme

(Izvor: <http://5500.forumactif.org/t2784-galere#top>)

Napad na Milje nije uspio, a Venecija 4. listopada slavi zaključeni savez s papom, španjolskim i engleskim kraljem protiv Francuske i, iako je i dalje u ratnom stanju sa Svetim Rimskim Carstvom, smatra da je time spašena.⁷⁷ Ranije dogovoreno primirje između Svetog Rimskog Carstva i Venecije stupilo je na snagu 1. travnja 1512. i trajalo je do 1. travnja 1513.⁷⁸ Međutim, providur armade H. Contarini 19. listopada 1511. piše iz Pirana kako nije za raspoređivanje i razoružanje galija bez izričitog dopuštenja Venecije, koja sada želi da se s galijama i ostalim plovilima poduzimaju akcije protiv Tršćana, Riječana i ostalih podanika Carstva na obalnom području. Najprije

⁷⁶ Isto, str. 34., 52.; Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 193.

⁷⁷ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 193.

⁷⁸ Henry THODE, Frankopanov prsten, *nav. dj.*, str. 43.-44.

želi poslati zapovijed da se unište brigantini iz Trsta.⁷⁹ Međutim, nakon prestanka ratnih operacija i dogovorenog primirja, krčka se velika fusta vjerojatno vratila na Krk u zimsko rasporemanje i razoružanje do proljeća iduće godine, kada naoružana 2. travnja 1512. kreće na novi zadatak. Nakon zadnjeg javljanja krčke fuste iz Lovrana 7. travnja 1512., protiv krčkog providura Francesca Michiela pokrenuta je istraga; između ostalog, navodi se da je „uzeo izvjesne fuste iz Rijeke, oštećujući ih naokolo itd.“⁸⁰ Prema raspoloživim podacima, fuste kojima je zapovijedao N. Cicuta na zadatku u travnju 1512. nisu uzete iz Rijeke, ali se veza navedenih s manjom fustom, kojom je također zapovijedao, ne može ni isključiti. Istražni je postupak, prema nalogu Venecije, trebao provesti vitez, član Vlade i Vijeća mudrih Sebastiano Giustinian, izabran 13. rujna 1511. za generalnog providura Dalmacije, i to kao generalni providur sa svim ovlaštenjima (*avogador, provedador, sinico et executor*).⁸¹

Prema dnevniku M. Michiela, Krčani su odmah nakon isplovljavanja svoje fuste od providura pokušali zatražiti oprost dugova i oslobođenje plaćanja *colte*, svojevrsnog ratnog poreza nametnutog zbog teškog položaja Venecije, što je on s prezirom odbio. Međutim, buni se stanovništvo gotovo cijelog otoka i izabire trojicu predstavnika koji u Veneciji zastupaju plemstvo, građane i ostale stanovnike te iznose svoje veliko ogorčenje načinom providurova vladanja. S Krčanima se u uroti protiv svojeg providura našao i njegov kancelar. Providur u Veneciju šalje svojeg predstavnika i traži da istragu provede S. Giustinian, ali ona završava bez sankcija za providura.⁸² Treba naglasiti i da S. Giustinian 23. svibnja 1512. obavještava Veneciju o smrti (!) krčkog kancelara i traži dopuštenje za imenovanje novog⁸³ te u lipnju iznenada napušta otok zbog važnih poslova na kopnu.⁸⁴ U zapisu od 14. lipnja 1512. kao *patron* krčke fuste navodi se *Zuan di Zara dito Bombiga*.⁸⁵

⁷⁹ I diarii di Marino SANUTO, tomo XIII, *nav. dj.*, str. 159.

⁸⁰ Isto, tomo XIV, Venezia MDCCCLXXXVI, str. 285.

⁸¹ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 192.-193.

⁸² Šime LJUBIĆ, *Comissiones et relationes*, *nav. dj.*, str. 133.-134.

⁸³ I diarii di Marino SANUTO, tomo XIV, *nav. dj.*, str. 239.

⁸⁴ Isto, str. 322.

⁸⁵ Isto, str. 325.

Parun broda (*padrone, paron*) dužnosnik je zadužen za disciplinu na galijama, sprečavanje bijega ili bilo kakvu drugu vrstu incidenta.⁸⁶ Njegov angažman na krčkoj fusti ukazuje na njezin povratak na Krk bez sedamnaestorice članova posade, uključujući njezina zapovjednika, ali i na potrebu Krka za pouzdanim zapovjednim kadrom fuste kao mjerom opreza nakon lošeg iskustva s prethodnim. Krčki providur 24. kolovoza 1512. traži od Venecije da mu ponovo pošalje veliku fustu⁸⁷, što nedvojbeno potvrđuje njezin povratak na Krk sa zadatka na koji je otišla u travnju. Krčka fusta spominje se već 31. kolovoza 1512. kao dio flote za pothvat protiv Ferrare.⁸⁸ Popis iz Kaptolskog arhiva u Labinu, u kojem je navedeno 17 članova posade, također ukazuje da se fusta s preostalim članovima posade vratila na Krk. Moguće je da su posadu krčke fuste u 1510. i 1511. činili mnogi koji su se na njoj našli i u travnju 1512.

VII. Braća po veslu u ratu, primirju i (pre)bjehu

Naoružavanje i isplovljavanje krčke velike fuste na zadatak u travnju 1512. poklopilo se upravo s razdobljem primirja između Venecije i Svetog Rimskog Carstva, službeno započetog 1. travnja 1512. Najvjerojatnije je to bila ista fusta koja je u jesen prethodne godine bila pred Miljem. Ako su njezinu posadu, barem jednim dijelom, činili isti članovi koji su na njoj bili prethodne jeseni i čija su sjećanja na Milje i rat bila vrlo živa i svježja, možemo zamisliti kako su mogli, očekujući barem nepunu godinu mirnog života, primiti vijest o naoružavanju fuste za novi zadatak u kojem su morali napasti i uništiti neprijateljske brigantine pod vodstvom Jakova Ivančića. Mogli su je primiti s trenutačnom pomisli na bijeg od rata i teškog služenja na galiji.

Članovi su posade zasigurno dobro znali, a najvjerojatnije još 1510. prilikom prvog naoružavanja i popunjavanja posadom fuste neposredno i

---

⁸⁶ Lovorka ČORALIĆ, „Mletačka kažnjenička galija Dolfino, njezin upravitelj Šibenčanin Dujam Franjo Zek Mišević i hrvatski galijoti (1774.-1778)“, *Povijesni prilozi*, br. 48., Zagreb 2015., str. 136., bilj. 24.

⁸⁷ Šime LJUBIĆ, *Comissiones et relationes*, *nav. dj.*, str. 135.

⁸⁸ I diarii di Marino SANUTO, tomo XIV, *nav. dj.*, str. 641.

vidjeli čemu može voditi neposluh Veneciji kada je u pitanju opremanje fuste, popunjavanje posade vojnim obveznicima i odlazak u rat za njezine interese. To su, između ostalog, vjerojatno na umu imali Nicola Cicuta i svi članovi posade iz travnja 1512., i to odmah kada su doznali za predstojeći zadatak.

Prema izvješću M. Michiela, problema s naoružavanjem i popunjavanjem fuste posadom nije bilo. Naprotiv, Nikola Cicuta, nakon neuspješnog pretraživanja Kvarnera i boravka u Rijeci, iz Lovrana javlja da želi slijediti brigantine za koje su čuli da idu u pravcu Trsta. Nakon toga, u travnju 1512. dio posade, prema popisu iz Kaptolskog arhiva, nalazi se na području labinske komune i više se ne vraća na Krk. Međutim, i labinska komuna i otok Krk su 1512. bili pod vlašću Venecije. N. Cicuta i posada krčke fuste u slučaju brodoloma i javljanja labinskom podestatu, s obzirom na tadašnju političku, prometnu i trgovačku i povezanost Krka i Labina, mogli su se bez većih problema nekim drugim plovilom sa zadatka vratiti na matični otok – ako su to željeli.

Bitna razlika između labinske i krčke komune 1512. bila je ta da su stanovnici labinske komune, prema privilegiju iz 1420., bili oslobođeni služenja na galijama, odnosno toga da u slučaju rata idu na more ili izvan Istre. Za sve one koji su iskusili ili dobro znali što znači služenje na galijama, uz na njima za današnje vrijeme teško objašnjive radne, životne i ratne uvjete⁸⁹, kao što je to bio slučaj s posadom fuste, to je mogao biti razlog doseljenja upravo u labinsku komunu. Ali svako napuštanje fuste, odnosno važnog zadatka zaštite prevlasti Venecije na moru, njezina vječito prvog i najvećeg interesa, prije njegova službenog završetka značilo je bijeg. A bijeg uhvaćenih galijota-vojnih obveznika, bili oni i slobodni, kao što je to ovdje slučaj, redovito se dosljedno procesuirao i kažnjavao. Mletačka Republika imala je i izvrsno organiziranu obavještajnu službu s dobro plaćenim uhodama, među kojima su bili brojni istarski Hrvati, koje su prikupljale podatke i o odbjeglom vojnicima i galiotima⁹⁰, ali unatoč

---

⁸⁹ Aleksander PANJEK, *Krvavi poljub svobode. Upor na galeji Loredani in beg galjotov na Kras leta 1605*, Koper 2015., str. 119.-132.

⁹⁰ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 344.-345.

svemu, izbjegavanje služenja na galijama i bjegovima s njih bili su česti.⁹¹ Privilegij iz 1420. kojim su stanovnici labinske komune bili oslobođeni služenja na galijama mogli su u punom smislu riječi iskoristiti tek muški potomci članova posade koji su nakon bijega zasnovali obitelj. Za dolazak, odnosno bijeg i ostanak baš u labinskoj komuni morali su postojati i neki drugi, posebni razlozi i preduvjeti, nekakva druga veza.

Među mnogima koji su Crkvi u labinskoj komuni oporučno ostavljali cijeli imetak bio je Petar Strangulin, koji joj je oporučno ostavio svoju zlatku u Cerovici.⁹² Pri sastavljanju njegove oporuke 1505. spominje se neki *Ionnes Francopano*, a u blagajničkom spisu među dužnicima labinskog kaptola za god. 1560. nalazila se i *Dona Cathiza francapagna*. Oporuka i blagajnički spis nalaze se u starom Kaptolskom arhivu u Labinu.⁹³ Kasnije pisano spominjanje Frankopana nalazimo u katastru šuma iz 1775. – 1776., gdje se nakon navedenih šuma područja Portolongo (Prtlog), pod *adiacenze*, navodi *Costiera detto Francopan di Giacomo Dragogna*.⁹⁴ Prema usmenoj predaji Dušana Blažine iz Svete Marine Ivici Kralju iz Rapca, iz crkve sv. Marine, izvorno romaničkog tipa, izgrađene u XII. – XIII. stoljeću⁹⁵, odnesena je kamena ploča s upisanim tekstom frankopanske darovnice zemljišta u mjestu Sv. Marina redovnicama bendiktinkama za izgradnju samostana.⁹⁶ Usmenu predaju o samostanu u Sv. Marini još navode B. Fučić⁹⁷, G. Filipi⁹⁸ i D. Alberi⁹⁹.

⁹¹ Danilo KLEN, Šćavunska vesla, *nav. dj.*, str. 159.

⁹² Herman STEMBERGER, Labinska povijesna kronika, *nav. dj.*, str. 26.

⁹³ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 663., 672., bilj. 63. O tim labinskim Frankopanima nema u pregledanoj građi nikakvih detaljnijih podataka. U ID-u pojavljuje se pri sastavljanju oporuke Pietra Stangolina iz Labina neki *Ioannes Francopano (1505. indictione 8. a XX.mo Januarij)*, a među dužnicima labinskog kaptola za god. 1560. nalazila se i *Dona Cathiza francapagna (BS, adi II. zugno1560)*.

⁹⁴ Vincenzo MOROSINI IV, *Catastico generale dei boschi della provincia dell'Istria (1775.-1776.)*, Rovigno 1980., str. 357.

⁹⁵ Branko FUČIĆ, *Iz istarske spomeničke baštine*, sv. I., Zagreb 2006., str. 88.; „Povijest Sv. Marine“, na: <http://www.sveta-marina.com/povijest.html>

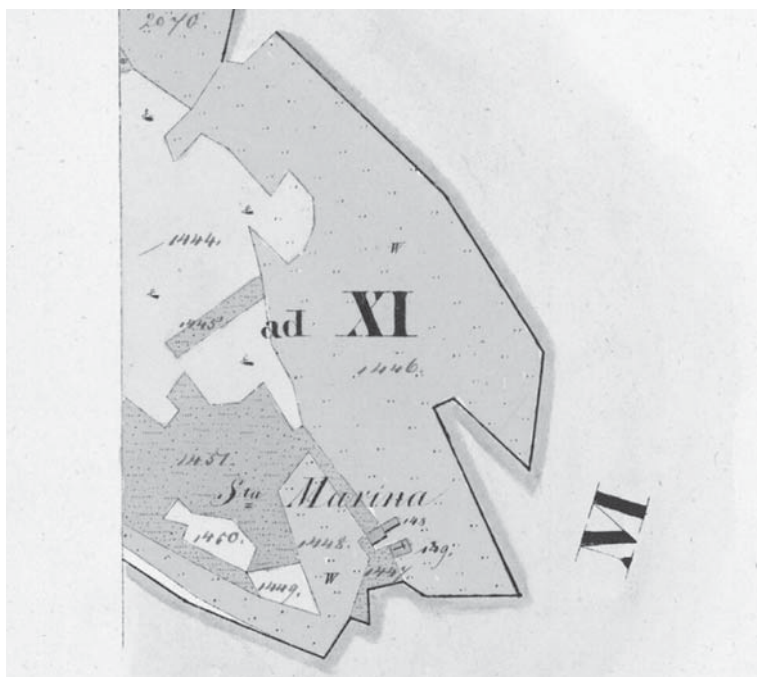
⁹⁶ Kazivanje Ivica Kralja ispred crkve sv. Marine, 16. srpnja 2016.

⁹⁷ Branko FUČIĆ, *Iz istarske spomeničke baštine*, *nav. dj.*, str. 88.

⁹⁸ Goran FILIPI – Barbara BURŠIĆ-GIUDICI – Antonio GIUDICI, „Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora“, *Tabula: časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli*, br. 13/2, Pula 2015., str. 13.

⁹⁹ Dario ALBERI, *Istria. Storia, arte, cultura*, Trieste 1997., str. 1763.

Na Franciskanskom katastru¹⁰⁰ ucrtane građevine pored crkve Sv. Marine (sl. 3.) vjerojatno su zgrade benediktinskog samostana.

Sl. 3. Crkva sv. Marine u mjestu Sv. Marina i građevine pored crkve, vjerojatno zgrade benediktinskog samostana, na karti Franciskanskog katastra.

Izvor: Archivio di Stato di Trieste, 457 b 06: *Mappa catastale del Comune di S. Marina*, foglio VI, sezioni VI e ad XI (1820 – sec. XIX primo quarto)

Na oltarnoj pali iz prve polovine XVIII. stoljeća iz crkve sv. Marine u benediktinskoj redovničkoj odjeći prikazana je i Sv. Marina.¹⁰¹ Navedena darovnica ne predstavlja nikakvu iznimku jer se skrb i ljubav krčkih knezova Frankopana za život svećenika i redovnika vidi iz mnogih darovnica i listina, a uz sedam muških benediktinskih samostana, na Krku

¹⁰⁰ ARCHIVIO DI STATO DI TRIESTE, 457 b 06: *Mappa catastale del Comune di S. Marina*, foglio VI, sezioni VI e ad XI (1820 – sec. XIX primo quarto).

¹⁰¹ „Povijest Sv. Marine“, na: <http://www.sveta-marina.com/povijest.html>

je u srednjem vijeku postojao i ženski benediktinski samostan sv. Marije koji se očuvao do danas.¹⁰² Nadalje, crkva sv. Marine nalazi se južno od grada Labina, na poluotoku čija je sjeveroistočna obala ujedno i obala uvale Prtlog (sl. 4.).

Sl. 4. Uvala Prtlog. Pogled s obale antičkog, srednjovjekovnog i novovjekovnog pristaništa, mogućeg mjesta iskrcavanja dijela prebjegle posade krčke fuste u travnju 1512.

(fotografirao Danijel Bastijanić)

Za tu uvalu D. Alberi, osim naziva Valle di Portolungo, navodi i hrvatski naziv Uvala Prklog.¹⁰³ M. Sanudo, koji je boravio u Labinu 1483., labinsko stanovništvo naziva *Schiavonima: Qui e tutti Schiauoni, et non sano latin, cossa che a mi era miranda.*¹⁰⁴

Međutim, taj isti Sanudo Krstu I. Frankopana i njegovu vojsku 1511. naziva *crovati*. Pri tome ih jasno razlikuje od postrojbi kožljačkih *Murlacha*, odnosno Vlaha.¹⁰⁵ To ukazuje na činjenicu da izričaj *dai Croati* u nazivu uvale

¹⁰² Mihovil BOLONIĆ, *Otok Krk: kolijevka glagoljice*, Zagreb 1980., str. 27., 45.

¹⁰³ Dario ALBERI, *Istria, nav. dj.*, str. 1760.

¹⁰⁴ *Itinerario di Marin Sanuto per terraferma Veneziana nell'anno MCCCCLXXXIII*, Padova 1847., str. 156.

¹⁰⁵ I diari di Marino SANUTO, tomo X, *nav. dj.*, str. 226.; Isto, tomo XI, *nav. dj.*, str. 684.

Prklog može potjecati upravo od Frankopana, vlasnika dijela tog obalnog područja, koje je u labinskoj komuni bilo naseljeno tijekom XVI. stoljeća. I nazivi naselja Cekuti i Bani, navedenih u Franciskanskom katastru¹⁰⁶ (sl. 5.) i nastalih nakon 1512. u neposrednom zaleđu uvala Sv. Marine, govore o njihovoj mogućoj vezi s tadašnjim frankopanskim posjedom.

Sl. 5. Naselja Cekuti i Bani na karti Franciskanskog katastra.

Izvor: Archivio di Stato di Trieste, 453 b 02: *Mappa catastale del Comune di S. Lucia di Albona*, foglio II, sezione II (1820 — sec. XIX primo quarto)

To područje, kao i ono kasnije nastalih naselja Crni, Drenje i Ravni, u zaleđu i južno od uvala Sv. Marine, bilo je 1512. nenaseljeno i gospodarski slabo iskorišteno, a članovi posade krčke fuste na njemu su mogli naći izvor egzistencije u bavljenju poljoprivredom i stočarstvom. Moguće je da su labinski Frankopani potjecali od Nikole, mlađeg sina

¹⁰⁶ ARCHIVIO DI STATO DI TRIESTE, 453 b 02: *Mappa catastale del Comune di S. Lucia di Albona*, foglio II, sezione II (1820 — sec. XIX primo quarto).

posljednjeg krčkog kneza Ivana VII. Frankopana, koji ga je nakon dva neuspješna pokušaja ženidbe za bogatu zaručnicu koju mu je obećao napuljski kralj Ferdinand i kasnije za kćer vojvode od Urbina razbaštinio. Nikola je 1480. ostao na Krku, kada ga je, prema nalogu Venecije, njegov otac sa svojim dvorjanicima morao zauvijek napustiti.¹⁰⁷ Prvo spominjanje Cicute u razdoblju pontifikata pape Kalista III. (1455. – 1458.), kao izaslanika posljednjeg krčkog kneza Ivana VII. Frankopana¹⁰⁸, ukazuje na njihovu čvrstu povezanost te činjenicu da je zasigurno bio među osobama od osobitog povjerenja posljednjega krčkog kneza koje je on s kopna dovodio na otok.¹⁰⁹ Obitelj Cicuta je vjerojatno tada¹¹⁰ od njega dobila plemićki¹¹¹ status koji joj je priznat i za mletačke vladavine. Roditelji Nikole Cicute bili su suvremenici posljednjega krčkog kneza, pa su se te čvrste veze Cicuta i Ivana VII. Frankopana, preko njegova razbaštinjenog sina Nikole i, uz pretpostavku da je bio oženjen, njegove djece, čiji je suvremenik na Krku bio Nikola Cicuta, mogle nastaviti i u labinskoj komuni. Ondje ga je u travnju 1512. mogao dočekati Nikolin sin Ionnes (?) Francopano, zabilježen u Labinu već 1505. Zaključujući prema svemu navedenom, a s obzirom i na višestoljetne veze pučanstva otoka Krka s Frankopanima, odnosno posljednjim krčkim knezom Ivanom, labinski su Frankopani vjerojatno bili jedna od ključnih poveznica za dolazak, prihvaćanje i zaštitu dijela doseljene posade krčke fuste u Labin. Pored navedenog, o crkvi u Labinu tijekom XVI. stoljeća labinski Kaptolski arhiv, kao mjesto nalaza popisa posade iz 1512., crkveni spisi u kojima se navode Frankopani (darovanje zemljišta, dug), kao i usmena predaja o frankopanskom darovanju zemljišta redovnicama benediktinkama za izgradnju samostana govore da je druga ključna poveznica dolaska dijela posade krčke fuste najvjerojatnije bila Crkva. Treću su, tijesno vezanu za navedene, vjerojatno činili dobrostojeći zemljoposjednici i plemići zemljoposjednici, osobito ako su bili članovi

¹⁰⁷ Vjekoslav KLAJIĆ, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb 1901., str. 274., 283., 342., bilj. 338. i 357.

¹⁰⁸ Šime LJUBIĆ, *Commissiones et relationes*, nav. dj., str. 77.

¹⁰⁹ Mihovil BOLONIĆ – Ivan ŽIC-ROKOV, *Otok Krk*, nav. dj., str. 51.

¹¹⁰ Mladen BASTIJANIĆ CICUTA, *Obitelj Cicuta*, nav. dj., str. 12., bilj. 8.

¹¹¹ Lovorka ČORALIĆ, „Krčki sopracomit Santo Cikuta – kavaljer Svetoga Marka“, u: *Zbornik u čast Miroslava Bertoše*, knj. 2., ur. Ivan Jurković, Pula 2015., str. 241., bilj. 12.

Vijeća i bliski vlasti labinske komune, kojima je u uvjetima dugogodišnje depopulacije i gospodarske stagnacije trebala radna snaga za gospodarenje poljoprivrednim i šumskim posjedima i koji su, osim posla, u obostranom interesu prebjeglim članovima posade mogli pružiti i potrebnu zaštitu od mletačke vlasti.

Mlečani nisu nikada u cijelosti nadzirali sve sastavnice dalmatinsko-istarskoga gospodarskog razvoja (osim proizvodnje i trgovine solju te djelomično i brodogradnje).

Međutim, na područje labinske komune počelo je iza 1500. doseljavanje talijanskih obitelji koje su počele otkupljivati zemljište, a upravo 1512. (!) iz okolice Bergama doselile su se obitelji Manzoni, Calioni, Negri, Locatelli i Quarengo. Ove i još neke druge talijanske obitelji (Manzini, Lius, Battiala) počele su otkupljivati zemlju, tako da su do 1750. sve zatke bile u njihovu vlasništvu, a seljaci su od posjednika pretvoreni u kolone.

Primjerice, Giovanni Antonio Negri, koji se doselio 1512., u Labinu je bio bankar i vrlo spretan poslovan čovjek koji je u 35 godina rada kupio 243 nekretnine. Ova je obitelj od početka uživala posebne privilegije i naklonost mletačkih podestata. Na vrhuncu svoje moći, krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća, imala je devet kuća u gradu, 17 zatki, tri mlina i čitav niz manjih posjeda, a imala je i svojevrsan monopol nad drvom, poljoprivrednim proizvodima, lovom i ribolovom. Raspolagala je i prostranim skladištima u Veneciji.¹¹²

Izgleda kao da je Venecija upravo 1512. odlučila stati na kraj posjedu Labinjana nad zemljištem i da si je to promišljeno zacrtala kao isprva jedva vidljiv, ali vrlo važan dugoročan cilj u pohodu prema vlasničkoj, a time praktički prema svim ostalim najvažnijim sastavnicama gospodarskog razvoja i polugama vlasti u labinskoj komuni. Venecija je očigledno bila svjesna svoje slabosti, odnosno nemogućosti da samo s podestatom drži konce labinske vlasti čvrsto u svojim rukama, a vjerojatno se pribojavala i moguće predaje Labina Habsburgovcima. Javlja nam se pitanje radi li

---

¹¹² Lovorka ČORALIĆ, „U okrilju Privrede“, *nav. dj.*, str. 20.-21.

se tu samo o koincidenciji, s obzirom na to da je 1512. i godina prebjega dijela posade krčke fuste, čiji su članovi od Frankopana, ali i ostalih žitelja labinske komune bili prihvaćeni te su uz njihovu pomoć i na njihovoj zemlji našli, po svemu sudeći, najbolju moguću sigurnost i buduću egzistenciju. Uspjeh njihova bijega govori, unatoč protekle 92 godine, i o do tada samo djelomično uspostavljenoj vlasti Venecije, neprihvaćenoj od složnih i jedinstvenih Labinjana, kojima ona s podestatima bez čvrstog oslonca u komunalnoj labinskoj političkoj i gospodarskoj eliti nije mogla vladati onako kako je htjela. Zbog toga je odlučno krenula prema uspostavi novih gradskih elita u kojima će podestati nalaziti čvrst oslonac za obnašanje vlasti. To nije bio izniman slučaj jer je Venecija često svoju vlast temeljila na suradnji rektora s lokalnim elitnim obiteljima. Primjerice, u Buzetu su se na početku XVI. stoljeća mletački rektori, kako bi lakše uspostavili vlast i zadobili povjerenje žitelja komune, povezali s obitelji De Germanis.¹¹³ Na području Furlanije, koja otprilike u isto vrijeme biva inkorporirana u mletački dominij kada i Buzet, gradske se elite sužavaju na krug od nekoliko obitelji po gradu, koje će funkcionirati kao oslonac mletačke Vlade.¹¹⁴ Preuzimanje vlasništva nad zemljištem u labinskoj komuni, koje postupno prelazi u vlasništvo novoizabrane talijanske elite, bilo je gubljenje vlasništva većine stanovnika labinske komune nad onim što je odigralo vrlo važnu, možda presudnu ulogu za buduću egzistenciju većine članova prebjegle posade krčke fuste. Venecija je tako stavljala pod svoj neizravan nadzor većinu resursa i sastavnica gospodarskog razvoja labinske komune, te, u odnosu na razdoblje do 1512., postajala neposrednije prisutna u svim dijelovima labinske komune.

S obzirom na težak i mukotrpan život na galijama i česte bjegove veslača galijota s njih, najviše zapovjedne funkcije i plemićki status prebjeglih soprakomita Nikole Cicute i komita Blažine¹¹⁵ predstavljaju svojevrsnu iznimku. Plemićki je status na Krku značio mogućnost obnašanja,

¹¹³ Herman STEMBERGER, Labinska povijesna kronika, *nav. dj.*, str. 34., 71.-72.

¹¹⁴ Josip BANIĆ, „Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne buzetske komune“, *Histria*, sv. 5., Pula 2015., str. 67., bilj. 126.

¹¹⁵ Lovorka ČORALIĆ, „Krčki soprakomit“, *nav. dj.*, str. 241., 244., bilj. 29. Obitelj Blažina (Biasina) također je pripadala krčkom plemstvu.

kao prestiž, dobro plaćenih zapovjednih dužnosti na galijama te izuzeće od mnogih obveza kojima je bio opterećen običan puk, među kojima je bila i opća vojna obveza. Očuvanje takvog privilegiranog statusa zasigurno je moralo biti od osobitog interesa krčkog plemstva, pa tako i Nikole Cicute i Blažine. Jedan je od razloga njihova bijega mogla biti potencijalna ili možda stvarna ugroženost od dijela buntovnih krčkih pučana, nezadovoljnih prvenstveno njihovim privilegiranom statusom. Međutim, u srednjem su vijeku mnogi plemići ili građani, primjerice, zbog bankrota, osobne nesposobnosti, bolesti, izostanka obiteljske podrške te političkih i drugih razloga dospijevali i na rubni položaj unutar svojeg staleža.¹¹⁶ Nadalje, s obzirom na to da je u viših društvenih slojeva brak bio prevažna stvar da bi se dopustilo da o njemu odlučuju sami mladić i djevojka, on se, kao način zaštite interesa (primjerice, mirenje dviju plemićkih obitelji), dogovarao, a u slučajevima protivljenja roditeljima moglo je doći i do razbaštinjenja djece.¹¹⁷ Pored mogućih sukoba s pučanima, problema sličnih navedenim moglo je biti i u obiteljima mladih plemića Cicuta i Blažine. Takvi su problemi, osim otpora ratovanju za interese Venecije, koji je nedvojbeno bio glavni razlog bijega, za njega mogli biti dodatan poticaj. Možda su ta dvojica krčkih plemića — soprakomit Nikola Cekuta i komit Blažina — razmišljala o predaji Labina Habsburgovcima, odnosno o Maksimilijanovu prepuštanju Labina Krsti I. Frankopanu, ali možda još više o povratku otoka Krka u ruke Frankopana. Ako su razmišljali o mogućnosti povratka na od Venecije oslobođen Krk te na mogućnost zadržavanje plemstva, ako za to nije postojalo nekih drugih zapreka, možda nisu ni planirali trajno naseljavanje, nego samo kraće zadržavanje u labinskoj komuni. Zaista se u rujnu 1512. govorilo da će ban Emerik Perenyi udariti na Dalmaciju i oteti Zadar, Šibenik i druga mjesta, što je potaknulo Mlečane da opskrbe streljivom otok Krk jer su se banu pridružili Frankopani.¹¹⁸ I žestina ratnih

---

¹¹⁶ Usp. Zdenka JANEKOVIĆ-RÖMER, „Na margini ili središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera“, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, Zagreb 2004., str. 21.-40.

¹¹⁷ Marija MOGOROVIĆ-CRLJENKO, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, Zagreb 2006., str. 39.-40., 45., 47., 39.-40., bilj. 113. i 114.; str. 45., bilj. 132.; str. 47.-48., bilj. 137.

¹¹⁸ Eduard PERIČIĆ, „Ban Petar Berislavić“, u: *Crkva u svijetu*, vol. 6., br. 3, Zagreb 1971., str. 261.

pohoda Krste Frankopana, kao i vrlo težak položaj Venecije u godinama koje će uslijediti pokazuju da su prije pretpostavljena očekivanja bjegunaca mogla imati podlogu, sve dok 5. lipnja 1514. kod Marana Krsto Frankopan, tada vrhovni zapovjednik carske vojske, nije zarobljen te je ostao u mletačkom zatočeništvu pet godina.¹¹⁹ Plemički je status dolaskom u Labin izgubljen; ondje Nikola Cicuta i Blažina moraju skrivati svoj pravi identitet. Oni su bjegunci. Nikola Cicuta upisan je u popis veslača¹²⁰ od 5. ožujka 1538. koji su galijom rapskog soprakomita Cristofora Dominisa prebačeni na Krk, ali je naveden kao Nicola Ivov pok. Marka s Krka (*da Vegia*), starije dobi (*più di mezza vita*), a tada je mogao biti star oko 60 godina.¹²¹ Prezime Cicuta izostaje i 26 godina nakon prebjega. Možemo pretpostaviti da se skriven identitet nalazi i u zapisniku sjednice labinskog Vijeća od 15. veljače 1568., u kojem komad zemlje za izgradnju pojilišta od komune moli Giovanni Blasina pok. Marka Zotta.¹²² S obzirom na onodoban visok postotak izvanbračne djece, ovdje se može raditi i o od oca nepriznatom djetetu koje ne nosi njegovo prezime¹²³, ali je moguće da je Marko Zotta (Zotto?) bio komit Blažina iz 1512. U vrijeme dolaska 1512. Nikola Cicuta mogao je imati najviše 30 godina¹²⁴, ali su vjerojatno i ostali prebjegli članovi posade bili mladi i odlučniji od ostalih za smjeli bijeg u novi život. U novom su im zavičajju brakovi s domaćim ženama, kao jedan od najbržih načina postajanja dijelom društvene zajednice¹²⁵, mogli znatno olakšavati stjecanje povjerenja i saživljavanje s novom sredinom. Među članovima posade koji su se fustom vratili na Krk zasigurno su mogli biti oni koji su imali svoje obitelji, koje su uz strah od kazne bile više nego dovoljan razlog za makar kratkotrajan povratak kući. Sličan primjer nalazimo među malobrojnim prisilnim i slobodnim galijotima koji se tijekom pobune na

¹¹⁹ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 196.-197.

¹²⁰ Mladen BASTIJANIĆ CICUTA, *Obitelj Cicuta, nav. dj.*, str. 22., 23., sl. 13.

¹²¹ Isto, str. 22.-24.

¹²² Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga“, *nav. dj.*, str. 87.

¹²³ Usp. Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 55.-56.

¹²⁴ Mladen BASTIJANIĆ CICUTA, *Obitelj Cicuta, nav. dj.*, str. 24.

¹²⁵ Sabine FLORENCE-FABIJANEC, „Jesu li stranci marginalci? Razmatranje položaja stranaca u srednjovjekovnom društvu“, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, Zagreb 2004., str. 123.-124.

galiji *Loredani* 1605., unatoč pritiscima ili prijetnjama, nisu htjeli pridružiti pobunjenicima. Na saslušanjima su tu odluku obrazlagali velikom željom za nesmetanim povratkom kućama nakon odsluženja kazne ili isplate dugova gospodarima te izbjegavanje teških kazni od strane Mletačke Republike kojoj su izražavali vjernost. Primjerice, prisilni galijot Piero de Boneto odgovara vodi pobune Stipanu, koji je s njim veslao na istoj klupi, da se neće pobuniti protiv svojega vladara. Na saslušanju je to dodatno obrazložio rekavši da se pod cijenu života ne želi pobuniti protiv svojega vladara jer se rodio u Veneciji, ima ženu, djecu i proizvodnju kobasica te se uzdaje u Boga da će se vratiti kući.¹²⁶ Moguće je da su se prebjegli članovi posade iskrcavali pojedinačno ili u manjim skupinama, ciljano na mjestima gdje su očekivali da će biti prihvaćeni ili osigurati buduću egzistenciju, i to duž čitavog obalnog područja pod upravom labinskog podestata, već od same granice područja pod upravom Venecije s područjem pod Habsburgovcima. Izostanak usmene predaje o bijegu, zapisa (nama dostupnih) da se iskrcavanje dogodilo te njegova uspješnost ukazuju, među ostalim, kako na veo tajne koji je nad njim bio i ostao nadvijen, tako i na veliko jedinstvo i povjerenje među svim članovima posade, kako prebjeglih, tako i onih koji su se vratili na Krk. Uspjeh bijega mogao je doći u pitanje u slučaju da ga je Veneciji htio razotkriti samo jedan član posade u kojoj je možda bilo više od 130 ljudi. Kao što u podzemnoj rudarskoj zajednici ima manje trzavica nego na zemlji jer greška jednog rudara može biti opasna za čitavu smjenu te su stoga posvađani susjedi ili poznanici ulaskom u rudnik bili solidarni i partneri u preživljavanju¹²⁷, slično je moglo biti s posadom na krčkoj fusti. Ne može se isključiti ni to da je u promišljeno i vješto izvedenom bijegu bilo ugrađeno nešto što bi u neželjen položaj ili opasnost dovelo jednog, više ili sve članove posade, ali možda i krčkog providura ili nekog visokog mletačkog dužnosnika u slučaju razotkrivanja istine. Možemo nagadati i da se, uz pretpostavku da se posadi fuste zasigurno nije ratovalo protiv Veneciji neprijateljskih brigantina, mogao lažirati sukob s brigantinima oštećivanjem fuste i dati iskaz krčkom providuru da je prebjegla posada poginula u borbi, a preostala jedva pobjegla ne mogavši do tijela poginulih.

¹²⁶ Aleksander PÁNJEK, *Krvavi poljub, nav. dj.*, str. 101.

¹²⁷ Božo GLAVIČIĆ – Daniel MOHOROVIĆ, *Terra fameja*, Rijeka 2016., str. 70.

Nadalje, bijeg zapovjednog dijela posade, soprakomita i komita, daje poticaj nagađanju o tome da je posada koja se vratila na Krk mogla reći da je dio posade prešao na protivničku stranu i s brigantinima pobjegao, primjerice, u Trst. Takav je iskaz mogao biti vrlo važan za prebjeglu posadu, s obzirom na to da se ona zapravo nalazila vrlo blizu Krka i na području pod upravom Venecije. Upravo bijeg na područje pod njezinom upravom, a ne na, primjerice, područje pod vlašću Habsburgovaca s kojima je labinska komuna graničila, potvrđuje da je labinsko područje za bijeg i naseljavanje ipak pružalo najbolje uvjete za većinu prebjeglih članova, ali i da je taj bijeg bio iznimno dobro isplaniran i izveden. Iako su pljačka i palež u tom ratnom razdoblju bili popraćeni i žrtvama, Labin je bio ugrožen prvenstveno pljačkom. Osobna sigurnost prebjeglih, osobito onih smještenih na južnim dijelovima komune, vjerojatno nije bila ugrožena, a teški položaj Labina u tom ratnom razdoblju mogao je odvracati Veneciju od pomisli da se ondje mogu nalaziti bjegunci. Ne možemo isključiti da je nešto bolje uvjete prihvaćanja mogao imati zapovjedni dio članova posade koji je pripadao plemstvu, ali iz svega se navedenog može zaključiti da je pružanje sigurnosti i zaštite svim prebjeglim članovima posade na području Labina i Plomina bilo neupitno.

VIII. Kazne

Bijeg s fuste nije bio tek bezopasna avantura za bjegunce, koji su bili vojni obveznici Mletačke Republike. Moguće kazne za bježanje s galije i od vojne obveze, ali i u slučaju pobune, koje su ih mogle zahvatiti, zasigurno su na umu imali svi članovi posade, a osobito oni prebjegli. Kakvo je moglo biti kažnavanje u slučaju da su bili uhvaćeni i procesuirani, pokazuju primjeri procesuiranja i izrečene kazne za takve i slične prijestupe krajem XV., na početku i u prvoj polovini XVI. stoljeća. Ozbiljnost, oprez i promptno reagiranje krčkog providura Francesca Priulija, kada odmah procesuirao jednog od vođa pobune prilikom popunjavanja posadom krčke fuste u kolovozu 1510. i o svemu odmah izvješćuje mletačko Vijeće

desetorice, tijelo koje je vodilo poslove državne sigurnosti i smatralo se najvišim organom za zločine i policijsku istragu¹²⁸, pokazuje da se na toj razini mogao rješavati i slučaj bijega iz 1512. Sebastiano Giustinian, vitez i providur Dalmacije, koji je boravio na Krku u svibnju i lipnju 1512., gdje je proveo istražni postupak protiv krčkog providura Francesca Michiela, u svojem pismu, sastavljenom u srpnju 1512. u Šibeniku, navodi da će dvojicu od 14 pučkih vođa i drugih pobunjenika iz Šibenika dati objesiti, a ostale će kazniti „kako ga Bog nadahne“.¹²⁹ Nadalje, gušenje bune pučana na Hvaru iste je godine Giustinian, prema enciklopedijskom prikazu Hvarske bune, počeo time što je „svojom oštrom osvetničkom politikom osudio 69 pučkih vođa na (progonstvo ili) vješanje i sakaćenje, što je ponovno potaknulo izbijanje pobune.“¹³⁰ Zaključujući prema njegovim navodima, osobito se strogo, vješanjem, moglo kazniti nepoštovanje njegovih naredbi uz vrijeđanje Venecije.¹³¹ Budući da je zdušno i nepredvidivo izricao kazne braneći čast i interese Venecije, teško je i pretpostaviti kako bi toga generalnog providura Dalmacije, sa svim ovlaštenjima (*avogador, provedador, sinico et executor*), „Bog nadahnio“ da je morao rješavati slučaj bijega s krčke fuste. S obzirom na njegov boravak na Krk zbog provođenja istražnog postupka protiv krčkog providura upravo u svibnju i lipnju 1512., neposredno nakon bijega dijela posade krčke fuste, to se vrlo lako moglo dogoditi.

U Mletačkoj Republici kazni nisu bili pošteđeni ni vrhovni zapovjednici mletačke flote. Moguće kažnjavanje soprakomita Cicute možemo samo donekle usporediti s kažnjavanjem vrhovnog mletačkog zapovjednika Nicolòa De Canala, koji je zbog neuspjeha u ratu protiv Osmanlija 1470. bio opozvan, utamničen i sudski proganjen ne samo

¹²⁸ Miroslav BERTOŠA, *Zlikovci i prognanici. Socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću*, Pula 1989., str. 127.

¹²⁹ I diarii di Marino SANUTO, tomo XIV, *nav. dj.*, str. 599.-600.; Jakov STIPIŠIĆ, „Glavni izvori za poznavanje pučkog ustanka na Hvaru (prijevod)“, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, sv. 10., *nav. dj.*, str. 559.

¹³⁰ Neven JOVANOVIĆ, „Retoričke strategije u renesansnim latinskim izvještajima s Hvara“, u: Dubravko JELČIĆ – Boris SENKER – Vinka GLUNČIĆ-BUŽANČIĆ (ur.), *Dani Hvarskog kazališta 38. Hvar – književnost i kazalište*, Zagreb – Split 2012., str. 45.

¹³¹ I diarii di Marino SANUTO, tomo XV, *nav. dj.*, str. 151.-153.; Jakov STIPIŠIĆ, „Glavni izvori“, *nav. dj.*, str. 561.-562.

zato što Osmanlije nije napao nego i zbog zlouporaba u floti. Presudom je oglobljen i osuđen da ostatak života provede u nekom malom selu. Slično je zbog neuspjeha u idućem ratu (1499. – 1503.) s Osmanlijama prošao i Antonio Grimani, vrhovni zapovjednik najsnažnije flote koju je Venecija ikad skupila, koji je opozvan, optužen i osuđen živjeti na malom dalmatinskom otoku, što je smatrao tako nepodnošljivim da je pobjegao u Rim.¹³² Možemo pretpostaviti da je znatno niže pozicioniran soprakomit velike fuste Nikola Cicuta u najgorem slučaju, primjerice, da se ispostavilo da je bijegom osobito naštetio i nanio uvredu Veneciji, mogao biti osuđen na progonstvo iz svih zemalja pod vlašću Venecije. Kaznu progonstva, kojom je Venecija kažnjavala i lakše prijestupnike u slučajevima njihova nedolaska na sud zbog straha, neimaštine i sumnje u pravdu, može se s razlogom smatrati drastičnom s obzirom na težak i surov život prognanika otrgnutog iz njihova društvenog i prirodnog habitata¹³³, a da izgon iz mjesta rođenja za svakog čovjeka znači najtežu moguću kaznu, navodi i F. Komarica.¹³⁴ Svi su članovi posade krčke fuste, uključujući one koji su se njome vratili na Krk, ako bi se dokazalo da su u bijeg bili aktivno uključeni, riskirali kažnjavanje, ali kazne najvjerojatnije ne bi bile najdrastičnije. Iako je Venecija tada eksperimentirala s korištenjem osuđenika za veslanje na galijama, kažnjavanju veslanjem u okovima na galiji tada se još nije primjenjivalo.¹³⁵ Kako je moglo teći suđenje i na kakve su kazne mogli biti osuđeni bjegunci u slučaju uhićenja od strane mletačke vlasti možemo pretpostaviti na temelju slučaja jedne pobune na galiji 1540., kada su se pobunili galijoti na galiji Antuna Mora i pobjegli s nje. Senat je izdao nalog koparskom kapetanu da ih pozove neka se vrate na brod, posebice vođe bune, jer će ih inače kazniti izgonom iz svih mjesta Mletačke Republike, a ako budu uhvaćeni, bit će obješeni.¹³⁶ Venecija, svjesna teškoća vezanih za popunjavanje galija posadom, najprije poziva bjegunce, a teška kazna slijedi tek u slučaju neodazivanja i nevraćanja. S obzirom na vječit nedostatak

¹³² Frederic Chapin LANE, *Povijest Mletačke Republike*, Zagreb 2007., str. 383.-385.

¹³³ Miroslav BERTOŠA, *Zlikovci i prognanici, nav. dj.*, str. 182.

¹³⁴ Branimir BILIĆ i sugovornici, *Misli 21. stoljeća. Treća Hrvatska*, Zagreb 2001., str. 115.

¹³⁵ Danilo KLEN, *Šćavunska vesla, nav. dj.*, str. 162.-163.

¹³⁶ Isto, str. 159.

ljudstva, a osobito u najtežim vremenima kao što je bio početak XVI. stoljeća, možemo pretpostaviti da se, prilikom uhićenja, ostale odbjegle članove posade u najgorem slučaju moglo osuditi na nekakav oblik višegodišnje ili dugogodišnje kazne služenja na galiji bez okova. To bi uključivalo kaznu upravo onime od čega su osudnici bježali, a istovremeno bilo vrlo korisno Veneciji. Kako joj pragmatičnosti i inovativnosti ni u teškim vremenima nije nedostajalo, vjerujemo da bi s lakoćom i samo njoj znanom domišljatošću preventivno riješila i problem mogućeg ponovnog bijega osuđenika. Primjerice, zanimljiv je slučaj originalnog rješavanja rizične situacije na galiji *Capella*, koja je mogla eskalirati u opću pobunu, tako što su trojica pobunjenika zatvorena, a ostalima je poslan svećenik da ih ispovjedi.¹³⁷

Takve su se ili slične stvari, s obzirom na sve složene i teške ratne i ostale uvjete, lako mogle dogoditi i na krčkoj fusti, odnosno s pojedinim članovima njezine posade. Navedene ili slične kazne mogle su zahvatiti članove posade i u slučaju nanošenja uvrede Mletačkoj Republici, oružane pobune protiv krčkog providura, plemića ili zapovjednog dijela posade sa smrtnim ishodom te onesposobljavanja ili potapanja fuste. Međutim, po svemu sudeći, na krčkoj se fusti 1512. najvjerojatnije nije dogodila otvorena pobuna galijota-vojnih obveznika protiv Venecije i/ili njihovih zapovjednika plemića — soprakomita i komita — nego njihovo zajedništvo u bijegu, a galija se vratila na otok Krk. Bijeg je izveden na način koji bi, između ostaloga, u slučaju hvatanja prebjegle posade, ako ne garantirao, onda bar pružao najveće izgleda za izbjegavanje teških i najtežih kazni.

Slično nalazimo u postupcima pojedinih pobunjenika na galiji *Loredani*, koji svode sve radnje i postupke tijekom pobune na najneophodnije te izbjegavaju nepotrebno nasilje i nanošenje uvrede ili materijalne štete Veneciji, znajući svjesno ili podsvjesno, u brzom i nepredvidivom tijeku pobune, koliko bi im to moglo štetiti.¹³⁸ S obzirom na teško razdoblje u kojem se nalazila Mletačka Republika, možemo pretpostaviti da su neke olakšavajuće okolnosti za obranu članova posade u slučaju procesuiranja mogle biti neredovita isplata plaća ili neisplata plaća uopće, iscrpljenost

¹³⁷ Luka DANČEVIĆ, „Maritimno-političke prilike“, *nav. dj.*, str. 187.

¹³⁸ Usp. Aleksander PANJEK, *Krvavi poljub, nav. dj.*, str. 23., 29.

zbog slabe prehrane i teških uvjeta na fusti, produženje služenja unatoč primirju i kronični nedostatak ljudstva, zbog čega je Venecija zbog vlastitog interesa u tom za nju izuzetno teškom razdoblju prijestupe kažnjavala opreznije i blaže.

IX. Zaključno razmatranje

Istina o tome kako se stvarno odvijao u ovom radu analiziran događaj mogla bi se doznati jedino iz vjerodostojnog i cjelovitog zapisa ili iskaza zapovjednika krčke fuste ili nekog drugog člana prebjegle posade. Unatoč tome, smatramo da je ovu analizu, tijekom koje smo se mnogo puta „vraćali“ na početak XVI. stoljeća i u 1512., na temelju raspoložive građe svakako trebalo napisati. Ona ipak pokazuje kako se i zašto događaj doseljenja, odnosno bijega mogao odvijati te složenost i težinu burnih povijesnih zbivanja u kojima su živjeli i kroz koja su prolazili naši preci. U Državnom se arhivu u Veneciji i drugim arhivima najvjerojatnije krije građa koja ga, u cjelovitoj analizi, može bolje rasvijetliti te pokazati jesu li pretpostavke iz ove analize dobre i zaključci točni. Prema svemu zaključujući, Nikola Cicuta i njegova posada s velikom fustom nisu u travnju 1512. doživjeli brodolom, niti im je labinski podestat u labinskoj komuni pružio azil. On vjerojatno nije znao da je bijeg dijela posade krčke fuste od rata i teške vojne obveze završio na području pod njegovom upravom. Krčka se fusta s preostalim članovima posade vratila na Krk. Neposredno nakon bijega dijela posade s krčke fuste, svi Krčani – nakon što providur bahato odbija njihove zahtjeve za smanjenjem, odnosno oprostom poreza – traže pravdu preko svojih predstavnika u Veneciji, a na njihovoj strani našao se i providurov kancelar (!). Izgleda da zbog bijega sedamnaestorice krčki providur nije pokrenuo istragu. Međutim, zbog načina na koji je obnašao vlast, ogorčenih Krčana čiji predstavnici podnose tužbe u Veneciji te oštećenja nekih fusti uzetih iz Rijeke, istraga je pokrenuta protiv njega. Izvješćivanje Venecije o bijegu dijela posade s fuste u tom trenutku moglo mu je dodatno otežavati ionako složenu situaciju u kojoj se našao. Sebastiano Giustinian, koji je proveo

istražni postupak, ne nalazi ništa sporno, u svibnju javlja o smrti providurova kancelara (!), a u lipnju 1512. napušta otok i za krčkog providura sve prolazi bez sankcija. Ni nakon toga nema vijesti o bijegu, pokretanju istrage ili izricanju kazni bjeguncima s fuste u odsutnosti. Možemo pretpostaviti da je za to providur najvjerojatnije imao nekakav razlog. Moguće je da je razlogom nepokretanja bilo kakvog postupka bila providurova stvarna upletenost u nešto što ga je moglo kompromitirati, a što je prebjeglim članovima posade i nekim osobama na otoku bilo poznato. Zbog male udaljenosti između Krka i Labina, labinska je komuna mletačkim vlastima bila možda jedno od manje očekivanih područja gdje bi mogla tražiti i naći bjegunce. Vjerojatno je mogućnost da ih nađe, zbog podrške svih elita, odnosno prihvaćanja od strane Frankopana, Crkve i stanovnika labinske komune, bila svedena na minimum. Pretpostavljamo da su važnu ulogu u prihvaćanju prebjegle posade, između ostaloga, mogle odigrati utjecajne obitelji Škampić, Dragonja i Lucijanić, čiji su članovi i u labinskom Vijeću stoljećima imali najznačajniju ulogu.¹³⁹ Do početka XVI. stoljeća Venecija je u krčkoj komuni uspjela uspostaviti nešto čvršću vlast od one u labinskoj, gdje su Statutom dobiveni privilegiji i prava njezini žitelji ljubomorno čuvali te se uporno i uspješno borili protiv svake samovolje mletačkih podestata.¹⁴⁰ Izgleda da je malo južnije, izvan gradskih zidina, postojao drugačiji mikrosvijet u kojemu su slobodoljubivost, ponos na vlastite privilegije i prava te radišnost njegovih stanovnika bili osobito izraženi, a to je odigralo temeljnu i krovnu ulogu za uspjeh bijega jednako slobodoljubive sedamnaestorice članova posade krčke fuste. Tu labinski Frankopani, vjerojatno potomci (?) Nikole, starijeg razbaštinjenog sina posljednjega krčkog kneza Ivana, nakon njihova prelaska na područje labinske komune i dalje pokazuju svoju čvrstu povezanost s Krčanima, kojima najvjerojatnije pružaju pomoć i prihvaćanje nakon iskrcavanja u uvali, za koju D. Alberi navodi znakoviti naziv *Prklog dai Croati*, blizu koje imaju svoj zemljišni posjed. Možda su u nju Frankopani došli ženidbenom vezom, ali možda i

¹³⁹ Herman STEMBERGER, Labinska povijesna kronika, *nav. dj.*, str. 20.

¹⁴⁰ Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune (regesta svih dokumenata od 1325. do 1719.)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 27., Pazin – Rijeka 1986., str. 149.-204.

ne želeći ostati na Krku kojim je vladala Venecija, kao što to nije htio dio prebjegle posade krčke fuste. Usmena predaja o labinskim Frankopanima, koja je na Labinštini sačuvana do današnjeg dana, pokazatelj je njihove veze s pukom labinske komune, a uspješan bijeg krčke posade i tadašnjih čvrstih veza stanovništva krčke i labinske komune. Način obnašanja vlasti krčkog providura, koji je odmah nakon odlaska fuste na zadatak, prvenstveno zbog nametanja teških poreznih obveza svim otočanima, rezultirao prosvjedima na otoku od strane ujedinjenih plemića, građana i pučana, traženjem pravde tužbom u Veneciji i provođenjem istrage, svakako je u prilog išao bjeguncima. Bijeg i doseljenje vrlo su se dobro planirali, izvedeni su u jako pogodnom trenutku i na način izbjegavanja ili svođenja na minimum mogućnosti ne samo pokretanja istrage, odnosno potrage, nego možda i samo izvješćivanje Venecije o tome što se dogodilo, kao i da se izbjegnu najstrože kazne u slučaju hvatanja prebjeglih članova posade. S obzirom na mletačku dosljednost u traženju i kažnjavanju svih koji su prekršili njezine zakone, mogućnost pokretanja istrage, odnosno kažnjavanja prebjeglih članova posade u slučaju da budu uhvaćeni ipak je postojala do njihove smrti.

X. Zahvala

Zahvaljujemo svima koji su našim precima, na bilo koji način, pomogli prilikom bijega s krčke velike fuste i uspješnog doseljenja na područje labinske komune u travnju 1512.

Settling of the Part of Krk Big Fusta Crew on Territory of Labin Comune in the Year 1512 (an Attempt of Partial Analysis of the Event)

Summary

In this paper, on the base of material from the archives, available literature and personal communication, the authors tried to partly analyse the settling of 17 members of grande fusta (type of galley) crew in Labin comune in April 1512. In the beginning of XVI century, memories of Ivan VII Francapan, the last Francapan ruler who ruled Krk from 1450 till 1480, were still very fresh and alive on the island of Krk, and the rulership of the Venetian Republic was still not accepted there. Francisco Michiel, governor of the island of Krk, in April 1512 ordered to Nikola Cicuta, a noble from Krk, to arm grande fusta with duty to destroy two pirate brigantines (type of small vessels) from Rijeka that were attacking Venetian vessels in Kvarner, north Adriatic sea. According to published data, after a shipwreck near Labin coast, the major of Labin comune probably offered help to Nikola Cicuta and enabled him to settle in the Labin comune. However, analysis showed that *grande fusta* returned to Krk. According to a list written in April 1512 from Labin parish archive, and presence of the major part of surnames from the list in Labin and its surrounding today, 17 members of the crew including *sopracomito* (captain) and *comito* (boatswain), escaped and settled in the Labin comune. Same fusta from Krk and most probably major part of the crew participated in Cambray league War on the side of Venetian Republic since 1510, and that was most probably the main reason for the part of the crew to escape. Labin comune was under Venice rulership since the year 1420, but Venetian majors could not successfully rule until 1512 because according to privileges recognized by Venetian Republic and written in Labin comune statute, major should respect decisions of the members of Comune council, and also because of the unity of all citizens and inhabitants that were owners or worked on the land and lived united and in harmony. The key contact for settling were members of the Francapan noble family, most probably the grandson

of the Ivan VII Francapan. Settlers from Krk, particularly the family of *sopracomito* Cicuta, were strongly connected with the last Francapan who ruled the island of Krk till 1480. Francapans were present and owned land in Labin comune at least since the year 1505. The second support for settlers was the Catholic Church of Labin that played a very important role in medieval Labin society and with which the Francapan family was strongly connected. The third were Labin comune nobles, landowners and inhabitants who provided protection from Venetian Republic authorities for escaped members of the crew. Considering very hard time during Cambray league war, drastic depopulation processes and lack of workers, they could also have given them a job on their land. Escape was planned and conducted very wisely, and in a manner to avoid drastic punishment in case of being found and arrested by the Venice authorities. Success of the escape also showed that the rest of the crew that returned on the island of Krk with fusta, part of them probably because of their families, also played a very important role in the escape and showed the unity of the crew.

LABIN I OKOLICA U APOSTOLSKOJ VIZITACIJI AGOSTINA VALIERA IZ 1580.

Ondina Krnjak, prof.,

Valdebečki put 53, 52100 Pula,

e-mail: ondina.krnjak@pu.t-com.hr

Pregledni rad

U prosincu 1579. veronski biskup Agostino Valier započeo je apostolsku vizitaciju mletačke Istre. Tom je prigodom posjetio i Labin. U vizitatorovu zapisniku koji se vodio za vrijeme njegovih obilazaka nalazi se mnogo zanimljivih informacija, kako vjerskog tako i svjetovnog karaktera. Saznajemo o broju i stanju crkava u gradu Labinu i njegovoj neposrednoj okolini, njihovim inventarima, o župnicima, njihovu poznavanju teologije, odnosima Crkve i župljana i odnosima među crkvenim ustanovama, o jeziku, dobrotvorima, brizi za naobrazbu mladih i skrbi za starije i nemoćne, moralu vjernika, hereticima i još mnogo zanimljivih podataka. Time Valierovi zapisi predstavljaju važan i vrlo zanimljiv doprinos poznavanju društvene povijesti Labina krajem XVI. stoljeća.

Ključne riječi: Istra, Labin, Agostino Valier, 1580., apostolska vizitacija

Parole chiave: Istria, Albona, Agostino Valier, anno 1580, visita apostolica

Među raznovrsnom pisanom građom s podacima o vjerskom životu i općim prilikama u Istri početkom novoga vijeka, pa tako i Labina, važan izvor predstavlja Valierovo izvješće iz 1580.¹⁴¹

Sl. 1. Agostino Valier, portret, oko 1700.

(Izvor: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Agostino_Valier_Via.jpg)

¹⁴¹ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari. Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 188v-196v, 232r-234v, 239r-240v, 245r-245v, 249v-251v, 256r-259v. Transkripcija i prijevod: dr. sc. Milena Joksimović.

I. Agostino Valier i apostolska vizitacija

Agostino Valier (Venecija ili Legnano, 7. IV. 1531. — Rim, 23. V. 1606.) bio je veronski biskup, kasnije kardinal (od 1585.) i kandidat za papu, kojemu je bila povjerena apostolska vizitacija mletačke Istre 1579./1580.¹⁴²

Apostolske vizitacije provodili su biskupi izvan svojih biskupija, a birao ih je sâm papa kako bi vršili nadzor i provjeravali disciplinu lokalnih biskupa. No, i sami lokalni biskupi vršili su nadzor discipline na području vlastitih biskupija — to su bile tzv. pastoralne vizitacije. Kao oblik kontrole prakticirale su se već u najranijoj povijesti kršćanske Crkve.¹⁴³

Valieru je bila povjerena apostolska vizitacija mletačke Istre, ali pritom valja istaknuti da se konačnom podjelom Istarskog poluotoka između Mletačke Republike i Kuće Austrije 1420. državne granice nisu poklapale s onima istarskih biskupija, odnosno da su bile bitno drukčije. One su se uskladile tek austrijsko-mletačkom nagodbom 1784., odnosno 1788., kada je crkvena provedba izvršena bulom pape Pija VI.¹⁴⁴ Zbog napetosti koje su često bile nazočne između austrijskih i mletačkih vlasti, apostolskim i pastoralnim vizitacijama pohodi župa u austrijskom dijelu biskupije bili su otežani ili čak zabranjivani.¹⁴⁵ Tako je Valieru bila povjerena pastoralna vizitacija samo na mletačkom dijelu poluotoka.

Neposredan povod za vizitaciju tog dijela Istre bilo je pismo pape Grgura XIII., koji ga je uputio u taj kraj kako bi sagledao opće stanje vjerskog i društvenog života stanovništva mletačke Istre prije njegova povratka iz Dalmacije u Veronu. Dakle, bilo je potrebno provjeriti disciplinu, organizaciju i funkcioniranje Crkve, s krajnjom namjerom da se pokuša

¹⁴² Vjekoslav ŠTOKOVIĆ, „Poreč i Poreština u jednom izvještaju iz 1579/80. godine“, u: *Zbornik Poreštine*, knj. 2, ur. Marko Legović, Poreč 1987., str. 132.

¹⁴³ Tea PERINČIĆ, „Prilog istraživanju apostolskih vizita Agostina Valiera u dalmatinskim i istarskim biskupijama“, *Povijesni prilozi*, br. 17., Zagreb 1999., str. 161.; Ondina KRNJAK, „Vjerski život“ / *La vita religiosa / Religious life*, u: *Temporis signa. Arheološka svjedočanstva istarskog novovjekovlja / Testimonianze archeologiche dell'età moderna in Istria / Archaeological evidence of the Istrian modern era*, AMI, Monografije i katalogi, sv. 26, Pula 2016., str. 334., bilj. 863.

¹⁴⁴ Ivan GRAH, „Izvještaji Pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592-1802)“, I. dio, *Croatica Christiana Periodica*, god. XI, br. 20, Zagreb 1987., str. 26.-27.

¹⁴⁵ Isto, str. 43., 48., 52.-54., 57.-60., 66.-67.

obnoviti vjerski život klera i vjernika.¹⁴⁶

Uzroci teškoga stanja bili su mnogostruki i imali su svoje korijene u proteklim vremenima. Naime, početkom novoga vijeka istarsko stanovništvo, a posebice Crkvu, pratile su mnoge teškoće. Politička podvojenost, sukobi, kužne epidemije, elementarne nepogode, napuštanje ruralnih i urbanih sredina, dolazak novog stanovništva s jedne strane te stanje opće slabosti i nemoći katoličke Crkve s druge (pad naobrazbe i discipline klera, udaljavanje od iskonskih kršćanskih ideala zbog neevandeoskog i svjetovnog djelovanja svećenstva i dr.) bili su najočitiji uzroci zbog kojih je Istra zapala u veliku društveno-gospodarsku krizu i dekadenciju.¹⁴⁷

Pored toga, pokret reformacije koji se pojavio u sjevernoj Europi već u drugom desetljeću XVI. stoljeća nije mimoišao niti Istru, a ponajmanje Labin. Velika imena poput Balda Lupetine (1492./1493. – 1562.) i Matije Vlačića Ilirika ostavila su dubok trag u memoriji ovoga grada, cijelog poluotoka i europske protestantske misli.¹⁴⁸

Uzimajući u obzir mnogostruke nevolje i probleme, da bi opstala i zaživjela, katoličkoj je Crkvi predstojila temeljita obnova.

S ciljem pristupanja obnovi moralnih vrijednosti i suzbijanja protestantizma sazvan je koncil u Tridentu (Trentu) od 1545. do 1563. Ondje su postavljene jasne smjernice za temeljitu obnovu Crkve. Da bi se provjerila primjena odluka Tridentskog koncila, u mletačkom je dijelu Istre

¹⁴⁶ Vjekoslav ŠTOKOVIĆ, „Poreč i Poreština“, *nav. dj.*, str. 132.

¹⁴⁷ Mario PAVAT, *La riforma tridentina del clero a Parenzo e Pola*, Roma 1960, str. 36.-59., 65., 75.-77., 161., 211., 223.-227.; Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto della riforma in Istria: La diocesi di Pola nel 500“, *Annali della Facoltà di Scienze Politiche, Università degli Studi di Perugia*, n. s., vol. 10, Perugia 1968. – 1970., str. 12.-13.; Miroslav BERTOŠA, *Istra u doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995., str. 48.-55.; Antonio MICULIAN, „Fonti inedite per la storia della riforma protestante nella Diocesi di Pola nel XVI secolo“, *Historijski zbornik*, god. XLI (1), Zagreb 1989., str. 27.-28.; Antonio MICULIAN, „La controriforma in Istria: Il Concilio di Trento e il ruolo dei gesuiti“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche Rovigno*, vol. XXIX, Trieste – Rovigno 1999., str. 199.-217.

¹⁴⁸ Mario PAVAT, *La riforma tridentina*, *nav. dj.*, str. 161.-179.; Antonio MICULIAN, „Fonti inedite per la storia della riforma“, *nav. dj.*, str. 32.-36.; ISTI, „La controriforma in Istria“, *nav. dj.*, str. 215.-216.; Miroslav BERTOŠA, Pod „uništavajućim brdožderom povijesti“, „Vodnjanski pučki mikrokozmos između hereze i suživota“, u: *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb 2002., str. 118.-121., 161.-179.

1579. i 1580. Agostino Valier obavio prvu temeljitu apostolsku vizitaciju.¹⁴⁹

II. Administrativni status Labina u vrijeme mletačke vlasti

Labin, mjesto duge i burne povijesti, prisegnuo je na vjernost Mletačkoj Republici među posljednjima u Istri, 1420., te ostao u njezinu okrilju sve do 1797., dijeleći sudbinu ostalih mletačkih istarskih mjesta.

Mletački dio Istre (tzv. Pokrajina Istra, tal. *La provincia dell'Istria*) dijelio se na gradove (*città*), trgovišta (*terre*), kaštele (*castelli*), sela (*ville*) i feudalne posjede. Prema toj je administrativnoj podjeli Labin pripadao ovoj drugoj, bio je trgovište (*terra*), tj. mjesto gradskog tipa s ograničenom autonomijom, na čelu s podestatim.¹⁵⁰

*****

Dakle, to su bile okvirne društvene i vjerske prilike u Istri koje je Valier zatekao u vrijeme obilaska Puljske biskupije i grada Labina.

U ovome će se prilogu iznijeti zapažanja i podaci isključivo iz Valierova izvješća, bez usporedbi i navođenja ostale postojeće literature. Pritom je zadržan redosljed i izvještajan oblik pisanja kojim se navodi zatečeno stanje.

III. Dolazak Valiera u Labin i ispitivanje labinskih dužnosnika

Nakon što je Agostino Valier obavio vizitaciju u Puli, gdje je boravio tjedan dana, u pratnji ordinarija i brojnih pratitelja uputio se prema istočnoj strani Istre te obišao Mutvoran, a 19. siječnja 1580. stigao je i u

¹⁴⁹ Branko FUČIĆ, „Bužeština 1580. Kulturno-povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji“, *Buzetski zbornik*, knj. 17., Buzet 1992., str. 83.

¹⁵⁰ Miroslav BERTOŠA, „Istarsko rano novovjekovlje, Razvojne smjernice od 16. do 18. stoljeća“, u: Miroslav BERTOŠA – Josip VRANDEČIĆ, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku*, Zagreb 2007., str. 94.; Miroslav BERTOŠA, „Iz ugla povjesničara: toponimi, antroponimi i nadimci u Labinu i Labinštini u drugoj polovici XVIII. stoljeća (jedno povijesno vrelo iz fonda Vijeća desetorice Državnog arhiva u Mlecima)“, *Folia onomastica croatica*, vol. 12/13, Zagreb 2007., str. 41.

Labin.¹⁵¹ Izvješće kazuje da je ondje dočekan pod nebnicom (baldahinom) i brojnim pučanstvom, koje je svoju radost iskazalo ratnim spravama i drugim znacima. Potom je otišao u župnu crkvu koja je posvećena sv. Mariji. U njoj je boravio župnik koji nije bio vezan za mjesto i kojeg je birala općina.¹⁵²

U dijelu zapisnika gdje započinje labinska vizitacija kaže se samo da je nakon dolaska uslijedio susret s labinskim dužnosnicima¹⁵³ (ovdje se ne navode njihova imena, već će se ona saznati iz izravnih razgovora u nastavku teksta), koji su se neposredno obratili vizitatoru sa zahtjevima, a čini se da su imali tri prioriteta problema.

Zamolbe labinskih dužnosnika¹⁵⁴

1. Prvi je problem predstavljala crkva sv. Petra u Polju, koja je bila bez krova i za čiji popravak nisu imali sredstva, stoga bi im dopuštenje vizitatora da se sravni sa zemljom bilo iznimno važno. Vjeruju da bi se titular i nadarbine mogli prenijeti na neki oltar u župnoj crkvi.
2. Drugi zahtjev koji su uputili vizitatoru odnosio se na bratovštine. One su brojne i bogate, pa bi ih vizitator trebao primorati da sudjeluju u plaćanju propovjednika (župnika), s obzirom na to da je općina jako siromašna.
3. Treći se zahtjev odnosio na župnika koji ih je kanio napustiti, iako se, prema ugovoru s općinom, trebao još ostati skrbiti o dušama bar godinu dana.

Odgovori vizitatora¹⁵⁵

Vizitator je redom odgovorio na sva tri zahtjeva.

---

¹⁵¹ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Visitatio Ecclesiae Polensis*, *nav. dj.*, fol. 188r-188v.

¹⁵² Isto, fol. 188v.

¹⁵³ Na istome mjestu.

¹⁵⁴ Isto, fol. 189r-189v.

¹⁵⁵ Na istome mjestu.

1. U pitanju prijenosa nadarbine sv. Petra potrebno je još ispitati problem i ako bude moguće, udovoljit će se željama općine.
2. No, što se bratovština tiče, problem je iznimno težak. Bit će potrebno obratiti se njihovim upraviteljima (gastaldima) i svim snagama nastojati ih uvjeriti da pomognu općini, bez obzira na uvriježenu praksu.
3. Što se župnika tiče, potrebno ga je spriječiti u njegovu prijevremenom odlasku, bez obzira na to radi li se o hiru ili istinskoj bijedi. Ako je riječ o bijedi, neka općina odredi dio prihoda za njegovo uzdržavanje jer će time pridonijeti ugledu zavičaja.

Primjedbe vizitatora na stanje koje je zatekao u Labinu¹⁵⁶

1. Zabrinut je zato što mjesto nema učitelja koji bi djecu podučavao pisanju i čitanju jer smatra da nema većeg bogatstva koje bi roditelji mogli dati djeci. Prožeta znanjem, ona ponekad postaju slavna, na čast roditelja i mjesta iz kojeg potječu.
2. Drugo što zamjera jest činjenica da se toj istoj djeci ne objašnjavaju osnove kršćanske vjere, čega bi se trebali latiti i svećenici i laici.
3. I na kraju, ne odobrava iskrivljen običaj koji se u tome mjestu ukorijenio, a to je da svećenici traže određenu svotu novca od onih koji primaju sakramente (simonija), čemu se apsolutno mora stati na kraj. Ako nakon toga svećenici ne budu imali dovoljno sredstava za život, neka radije općina pronađe način kojim će im pomoći.

Odgovori labinskih dužnosnika¹⁵⁷

1. Već je odlučeno da se u Labin dovede učitelj, bez kojeg, uostalom, nikada nisu bili, sve do prije godinu i pol.
2. Djecu će se slati na kršćanski nauk ako ga budu podučavali svećenici, kako ih je i sâm vizitator naputio.

---

¹⁵⁶ Isto, fol. 189v.

¹⁵⁷ Isto, fol. 189v-190r.

3. I sami dužnosnici smatraju nedoličnim i sramotnim činom primanje naknade za dijeljenje sakramenata i ako se to potvrdi, potrebno ga je ukloniti. No, istovremeno na neki način pokušavaju ublažiti taj prijestup, opravdavajući siromašne svećenike koji prevaljuju dalek put, pa im seljaci dodjeljuju samo milodar, a ne novčanu naknadu. Od gradskih stanovnika ne primaju nikakav novac. Moli se vizitator da u tom pitanju ne donese nikakvu odluku jer bi siromašni svećenici bez neophodnih sredstava za život mogli otići drugamo, što bi bio velik gubitak za njihovu općinu.

Istoga dana osnovao je Društvo presvete Božje ljubavi (kao što je prethodno učinjeno u Vodnjanu i Puli)¹⁵⁸, a labinski su plemići to prihvatili s velikim ushićenjem, uz davanje uobičajenog milodara.¹⁵⁹

Drugog dana, 20. siječnja 1580., Valier je proslavio misu u labinskoj zbornoj crkvi i održao propovijed mnoštvu, dajući savjete za spas duša i veličanje božanskog kulta.¹⁶⁰

U popodnevnim je satima otac Otello održao propovijed, nakon čega je uslijedilo svjedočenje.¹⁶¹

Svjedočenje o stanju labinske crkve¹⁶²

Svjedoci su bili kako duhovna tako i svjetovna lica. Postavljena su im uobičajena pitanja koja su se odnosila na ime titulara župne crkve, ime župnika, broj vjernika koji primaju svetu pričest, prihode crkve, pravila svećeničke službe i vladanje klera te njihovu naobrazbu, a zatražena je na uvid dokumentacija o svećeničkim redovima i kanonikatu.

Crkva se brinula i o moralu vjernika u mjestu i njihovoj pravovjernosti (o eventualnim hereticima), stoga su bila postavljena i ta pitanja.

---

¹⁵⁸ Isto, fol. 168r, 169r.

¹⁵⁹ Isto, fol. 190r.

¹⁶⁰ Na istome mjestu.

¹⁶¹ Na istome mjestu.

¹⁶² Isto, fol. 190r, 190v, 191r.

Pred vizitatora stali su otac Francesco, gospodin Petar Cheglevich¹⁶³ te Giovanni Antonio de Nigris i Gerolimo Luciani, labinski suci. Iz njihovih iskaza doznajemo da je crkva posvećena sv. Mariji (Velikoj), da je ime trenutalnog župnika Michele Volpino te da je s Raba. Crkva ima sedam nadarbenika, a Svetu pričest prima oko 1000 – 1300 duša.

Nadalje, vrijednost nadarbine od oko 18 dukata pripada svakom kleriku, a ona proizlazi od plodova, godišnje najamnine i četrdesetine od stoke. Svi smatraju da je vladanje klera dobro i časno, kako po načinu života tako i u pitanju odore i tonzure. Narod živi prilično čestito jer je u pitanju priležnika i drugih grešnika poznat samo slučaj obučara Antonija Cotermana iz Rijeke, za kojeg se govori da je u preljubu s jednom ženom, imenom Lucia Fornara, a prema pričanju, pobjegao je iz mjesta nakon što je čuo da dolazi vizitator. Nije im poznato postojanje ijednog heretika na području grada Labina i u njegovoj okolici. Na ostala pitanja odgovorili su da ništa ne znaju.

Nalog župniku, fratru Micheleu Volpinu, da ostane služiti labinskoj crkvi¹⁶⁴

Istoga se dana, 20. siječnja 1580., vizitator susreo s ocem Micheleom Volpinom, fratrom iz reda franjevac konventualaca, podrijetlom s Raba, koji se skrbio o dušama u labinskoj crkvi i kanio napustiti mjesto. Apostolskim ovlastima kojima je raspolagao Valier je naložio župniku da mora ostati u službi labinske crkve i brinuti se o povjerenim mu dušama, bar dok se ne zaključi trogodišnje razdoblje na koje ga je primila labinska općina, bez obzira na dogovore s drugima.

Ovdje se kontinuitet teksta prekida, s obzirom na to da nedostaju str. 51. – 52. Tekst se nastavlja stranicom 53.¹⁶⁵, a iz njega je moguće zaključiti da se ispitivanje i dalje vodilo jer započinje tekstem: „...na ostala pitanja je odgovorio da ništa ne zna. O osobi je točno odgovorio. Starosti oko 30 godina.“ Ime jednog ili više ispitanika ostaje nam nepoznanica.

¹⁶³ U daljnjem tekstu susrećemo i oblike Chigliovich, Chedovich.

¹⁶⁴ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Visitatio Ecclesiae Polensis, nav. dj.*, fol. 192r-192v.

¹⁶⁵ Isto, fol. 194r.

Vizitatorove odluke i smjernice za daljnje postupanje i uklanjanje nepravilnosti

1. Objedinjavanje jednostavnih nadarbina¹⁶⁶

Prema želji sudaca labinske općine, Gerolima Lucianija i Giovannija Antonija de Nigrisa, koji su podnijeli zamolbu za objedinjenjem nadarbina, vizitator je, sukladno sa svojim ovlastima, objedinio i pripojio zauvijek Župi sv. Marije u Labinu dvije jednostavne nadarbine: seoske kapele sv. Zaharije i sv. Maura.

Svrha toga bila je pojačati prihode župe sv. Marije u Labinu, koji su bili vrlo oskudni, s obzirom na to da se u tom gradu iz dana u dan povećavao broj vjernika kojima je trebalo priskrbiti čestite i učene župnike.

2. Odluka o izgradnji grobnica u podu crkve sv. Marije Tješiteljice (sv. Marije od Zdravlja) podno zidina¹⁶⁷

Na osobito inzistiranje upravitelja (koji se obično birao na jednogodišnje razdoblje) i članova bratovštine sv. Marije podno zidina da se unutar crkve izgrade grobnice, vizitator je odlučio da moraju u roku od pola godine dolično srediti crkveni pod i u njemu sagraditi onoliki broj grobnica koliki sami žele, no pod uvjetom da te grobnice ne smiju nadvisiti razinu poda. Nakon isteka roka ne smije se više sagraditi niti jedna grobnica. Ta je zabrana donesena apostolskim ovlastima kojima je Valier raspolagao.

3. Prijenos titulara kapele sv. Petra¹⁶⁸

Agostino Valier uslišio je zamolbu Geronima Lucianija i Giovannija Antonija de Nigrisa da se seoska kapela sv. Petra, posebice zbog dotrajalosti krovišta i nemogućnosti popravka, u potpunosti sruši. Njezin bi se titular, sa svim pripadajućim pravima i obvezama, prenio na labinsku župnu

---

¹⁶⁶ Na istome mjestu.

¹⁶⁷ Isto, fol. 194r-194v.

¹⁶⁸ Isto, fol. 194v-195r.

crkvu, na oltar koji će u njoj podignuti mjesna općina, a sve uz suglasnost puljskog biskupa, koji će se brinuti o samom rušenju kapele.

Odluka je donesena u nazočnosti njegovih pratitelja, gospode Giuseppea Malavolte i Valerija Malagucija.

4. Prijenos titulara kapele sv. Hadrijana¹⁶⁹

Na zahtjev Vittorija Lucianija, labinskog plemića, vizitator je razmotrio i donio odluku o kapeli sv. Hadrijana koja se nalazi na labinskom području i kojom su upravljali još njegovi preci, a radi se najvjerojatnije o patronatskom pravu.

S obzirom na to da je kapela do te mjere urušena i uništena da se ne može popraviti bez izdataka koji uvelike nadilaze mogućnosti predlagatelja, vizitator je dopustio i uputio da se spomenuta kapela u potpunosti sruši te da se njezin titular prenese na oltar koji će se podignuti u labinskoj župnoj crkvi. Time će se prenijeti i sva prava i obveze koje prate spomenutu kapelu. Odluka je donesena uz suglasnost biskupa ordinarija. Radi vjerodostojnosti, činu su nazočili njegovi pratitelji, gospoda Giuseppe Malavolta i Valerio Malaguci.

5. Upozorenje/opomena braći sv. Franje i sv. Pavla Pustinjaka¹⁷⁰

Istoga dana, 21. siječnja 1580., Agostino Valier obratio se i gvardijanima, priorima, vikarima i braći u samostanu reda franjevaca konventualaca u Labinu i sv. Mariji na Klavaru (u plominskoj luci, redovničkoj kući podređenoj pavlinskom samostanu Blažene Djevice Marije kraj Čepičkog jezera, a djelovala je od 1462. do 1782.).¹⁷¹ Nakon što su već više puta upozoreni, vizitator u okviru svojih kompetencija svima njima spočitava miješanje u tuđe ovlasti te nalaže svetu pokornost i pod prijetnjom izopćenja da nitko, zajedno ili pojedinačno, ne smije činiti to

¹⁶⁹ Isto, fol. 195r-195v.

¹⁷⁰ Isto, fol. 195v-196r.

¹⁷¹ Ante SEKULIĆ, „Pregled povijesti pavlina“, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244.-1786.*, Zagreb 1989., str. 34.; Milan KRUHEK, „Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj“, u: isto, str. 74.

što se dosad prakticalo. Ne smiju dijeliti niti jedne sakramente ni u koje doba, a posebice Svetu pričest, i to pogotovo za uskršnjih blagdana, niti jednoj duši povjerenoj skrbi labinskog župnika. Pored toga, zabranjuje im se da se bilo kojem pokojniku iz spomenute župe priredi ispraćaj u njihovu samostanu/redovničkoj kući bez župnikova dopuštenja. Ako se bude postupilo u suprotnosti s navedenim, neposlušnost će se kazniti ozbiljnim mjerama.

6. Propis o plaćama onih svećenika koji slave misu u kapelama¹⁷²

Na području Labina postoje mnogobrojne kapele s laičkim upraviteljima, koji su dužni pobrinuti se da se o vlastitom trošku svake godine proslavi određen broj misa. Tu obvezu obično ispunjavaju zalaganjem labinskog župnika i kanonika, udjeljujući im milodar, koji je toliko malen da ne odgovara uloženom trudu, niti oskudici koja tišti svećenike. Zbog toga su se svećenici obratili vizitatoru kako bi on propisao tu naknadu za slavljenje mise.

Imajući u vidu opravdane razloge (siromaštvo svećenika, dužinu i težinu puta), on je odlučio da za slavljenje svake četrnaeste mise nasljednici onih koji su mise zavještovali, ako su bogati, plate šesnaest libara, bez obzira na ustaljen običaj. No, ako se zbog siromaštva taj iznos ne bi mogao platiti, neka svećenici nastoje slijediti svoju pobožnost, a ne svoju pohlepu.

7. Odluka o sastajanju svećenika¹⁷³

Vizitator je upoznat s činjenicom da velik dio klera živi u neznanju, a posebice se to odnosi na svećenike koji služe u crkvama u blizini riječkoga kraja. No, kako bi se ta sramota uklonila, donio je za to mjeru. Svakoga dana, u vrijeme kada to odredi ordinarij, moraju se svi sastati u zbornoj crkvi dotičnog riječkog kraja, kako bi slušali čitanje svetih knjiga koje će prepozit spomenute crkve pobožno tumačiti. Neposlušnost će se kažnjavati prema sudu ordinarija.

¹⁷² ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Visitatio Ecclesiae Polensis*, nav. dj., fol. 196r-196v.

¹⁷³ Isto, fol. 196v.

8. O uništenju urušenih crkava¹⁷⁴

Valier je za svog boravka u Puljskoj biskupiji primijetio brojne urušene i uništene crkve koje se zbog oskudice ne mogu obnoviti i kao takve rastužuju pobožne ljude. Stoga je potaknuo puljskog biskupa da se, sukladno s kanonima Tridentskog koncila, pobrine da se one u potpunosti sruše, a njihovi titulari prenesu na druge crkve.

9. Nalog puljskom biskupu da izvijesti Svetu apostolsku stolicu o nadarbenicima koji više ne rezidiraju u njegovj biskupiji¹⁷⁵

Istoga dana, 21. siječnja 1580., puljskom je biskupu zapovjedbno da Svetoj apostolskoj stolici pošalje vlastoručno potpisan popis nadarbenika iz njegove biskupije koji ondje ne rezidiraju.

Agostino Valier i njegova su pratnja za svojeg boravka u gradu, osim temeljitih razgovora sa svećenstvom i građanima te donošenja mjera za njihovo daljnje ponašanje, obavili i pregled crkava unutar gradskih zidina i onih u neposrednoj okolici.

IV. Obilazak crkava, bratovština i ubožnica

Obilazak crkava u Labinu

Vizitator je ponajprije obišao **župnu crkvu sv. Marije (Velike)**, danas Rođenja Blažene Djevice Marije, gdje je posebna pozornost posvećena načinu čuvanja svetog sakramenta. Tom su prigodom izrečene primjedbe u pitanju čistoće kaleža i svježine hostija. Pregledan je i krsni zdenac koji je oštećen, bakrena posuda za vodu i keramička zdjela nedolične su, a i voda nije sasvim čista. Općenito je prigovoreno u pitanju čistoće i ostalog liturgijskog posuda.¹⁷⁶

Nadalje, zabilježeno je postojanje obrednika, knjige krštenja i

---

¹⁷⁴ Na istome mjestu.

¹⁷⁵ Isto, fol. 197r.

¹⁷⁶ Isto, fol. 232r.

vjenčanja.¹⁷⁷

Navode se i opisi oltara koji su se u njoj nalazili, kao i njihovi inventari i imovina:

1. Glavni je oltar sv. Marije posvećen, ima oltarnu palu, oltarnike, četiri mjedena svijećnjaka, drveni oslikan antependij.
2. Mali posvećen oltar Tijela Kristova ima oltarnike, dva mala mjedena svijećnjaka i dva pozlaćena anđela. Nema imovinu, ima bratovštinu.
3. Mali posvećen oltar sv. Martina nema inventara, nema imovinu.
4. Mali neposvećen oltar sv. Lucije nema inventara, nema imovinu.
5. Posvećen oltar sv. Mateja Apostola ima oltarnike i dva željezna svijećnjaka. Mora imati određenu imovinu.
6. Posvećen oltar sv. Agneze smješten je u prostoru ispod orgulja, od inventara ima samo dva mala oltarnika i dva željezna svijećnjaka. Ima bratovštinu. Posjeduje vinograd.
7. Posvećen oltar sv. Antuna ispod orgulja ima prikaz (?)¹⁷⁸ sv. Antuna koji se pohranjuje u drvenoj škrinji, oltarnike i kožni antependij, mali i nedoličan. Posjeduje vinograd.
8. Neposvećen oltar sv. Roka malen je, ima oltarnik i dva željezna svijećnjaka. Posjeduje vinograd.
9. Neposvećen oltar sv. Sebastijana ima prikaz (?) sveca, oltarnik i dva željezna svijećnjaka.
10. Neposvećen je oltar sv. Marije sa starim i nedoličnim prikazom (?), a na njemu se slavi s prijenosnim oltarom. Nema imovinu.¹⁷⁹

Osim oltara i njihove opreme, u posebnom se poglavlju nabraja i ostala crkvena imovina: mali prijenosni oltar, pet pozlaćenih križeva od srebra i zlata (niti jedan drveni), dva srebrna tabernakula sa staklom za

---

¹⁷⁷ Na istome mjestu.

¹⁷⁸ Riječ je vjerojatno o manjoj skulpturi, manje vjerojatno o oltarnoj slici.

¹⁷⁹ Isto, fol. 232r-232v.

procesije, velik (vrijedan) srebrni kalež s pripadajućom pliticom, dvanaest srebrnih kaleža s pripadajućim pliticama (od kojih osam oštećenih i četiri u dobrom stanju), šest drugih kaleža u dosta dobrom stanju (osim onog prezbitera Martina), sve plitice potrebno je prilagoditi ili popraviti, dvadeset tjelesnika, osamnaest kaležnjaka, šest pokrivača za kaleže, šest rubaca, kadionica s lađicom i srebrnom žličicom.¹⁸⁰

Među nabrojenom građom, pozornosti su vrijedni spomeni relikvijara: ruke sv. Teodora mučenika u običnoj srebrnoj teci (spremnici) i prsta sv. Klare (?) u maloj srebrnoj teci u obliku prsta.

Nadalje, nabraja se i ostali inventar, kao, primjerice, crkveno ruho: četiri bijele albe s oplećcima i dvama cingulima, bijela damastna misnica s dvjema starim tunikama, sa samo jednom štolom bez pluvijala (?), crvene baršunaste misnice s tunikama i pluvijalom (sve staro), zelena damastna misnica s tunikom i pluvijalom (sve staro), crvena brokatna misnica s potrganim tunikama, poderana ljubičasta damastna misnica, praznična misnica, dvije tunike i pluvijal (sve staro). Potrebno je popraviti: nekoliko potrganih ruha, jedanaest štola i deset starih ručnika.¹⁸¹

Pored toga, spominju se i: posuda za blagoslovljenu vodu, dva štapa (nosača) za svjetiljke i zvonca, četiri pristupna zvonca, četiri svijećnjaka, šest crkvenih i bratovštinskih zastava.¹⁸² Nadalje: stari svileni baldahin, obična svjetiljka na štapu, nema niti jednog pogrebnog oltarnika, ali sva sedmorica svećenika imaju svoje osobne.¹⁸³

Opisano je i stanje crkve:

Prostrana je i stara, skromna, ima djelomično neožbukane zidove, pòd osrednjeg stanja, potrebno je popraviti vrata i očistiti stupove, prozorski otvori imaju rešetke sa staklenim oknima. Opremljena je starim

---

¹⁸⁰ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Visitatio Ecclesiae Polensis, nav. dj.*, fol. 232v-233r. Na istome mjestu.

¹⁸¹ Isto, fol. 233r.

¹⁸² Na istome mjestu.

¹⁸³ Na istome mjestu.

oštećenim ormarima. Posjeduje raspelo, orgulje, posudu za blagoslovljenu vodu. Nema kadice za pranje ruku i rubaca, svaki svećenik ima svoje vrčice bez posudice za umivanje ruku, niti jedan skupni brevijar, a vino se za misu prosi.¹⁸⁴

Kor¹⁸⁵ ima skromna sjedišta i legile, no crkva nema dolične obredne knjige, kao što su blagdanski i nedjeljni gradual, nedjeljni i blagdanski antifonarij, niti himnarij i psalterij.

Navedena su i imena sedmorice svećenika: župnik, otac (fratar) Michaele s Raba (*Arbensis*), franjevac konventualac; prezbiter Francesco de Germanis, arhidakon iz Buzeta; prezbiter Antun Jelcich iz Labina; prezbiter Petar Chedovich iz Buzeta; kanonik, prezbiter Priamo Luciani iz Labina; kanonik, prezbiter Giovanni Batilana iz Labina; kanonik, prezbiter Martin Turk.¹⁸⁶

Trojica svećeničkih pripravnika bila su: Luigi Querengo, Antonio Luciani i Giacomo Furlano.¹⁸⁷ Župnik ne zna broj svih duša, niti onih koje primaju sakrament pričesti, prije svega zato što braća franjevačkog reda bez dopuštenja dijele sakramente pričesti za Uskrs, a bolesnima i tijekom godine. Isto to čine i pavlini iz sv. Marije na Klavaru u plominskoj luci.¹⁸⁸

U primjedbi stoji da su, prema pričanju mještana, i svećenici i pripravnici na dobrome glasu. Zasebno poglavlje predstavlja provjera vjerodostojne dokumentacije za obavljanje njihova svećeničkog poziva, o redovima i o kanonikatu.¹⁸⁹

Na kraju su vrlo opširno ispisane neophodne mjere za korištenje, nabavu novoga inventara, čuvanje i gospodarenje crkvenom imovinom, ali je dan i nalog da se crkva poveća, ili barem ožbuka i obijeli.

---

¹⁸⁴ Isto, fol. 233r, 233v.

¹⁸⁵ Isto, fol. 233v.

¹⁸⁶ Na istome mjestu.

¹⁸⁷ Na istome mjestu.

¹⁸⁸ Na istome mjestu.

¹⁸⁹ Isto, fol. 245r-245v.

Crkva je sv. Jakova djelomično smještena pod glavnom (župnom) crkvom i posvećena. Četvrtasta je oblika, a oltar je prazan. Mračna je i nedolična. O njoj se brine općina. Nalaže se neka se ubuduće koristi kao sakristija za odlaganje određenih artikala i da se ukloni oltar.¹⁹⁰

Nakon župne crkve, obišao je i **crkvu sv. Stjepana**.¹⁹¹ Posvećena je. Ima oltar s drvenom skulpturom sv. Stjepana. U nastavku navodi se inventar i imovina crkve: oltarnici, antependij, dva mjedena svijećnjaka, srebrni križ, srebrni kalež s pliticom. Od crkvenog ruha spominju se: alba, oplećak, cingul i satenska misnica sa štolom i naručnikom te još jedna misnica u dobrome stanju.

Njome upravlja bratovština istog titulara. Posjeduje određenu imovinu, vinograde i kuću. Računi se polažu.

Obilazak crkava izvan zidina

Crkva franjevac konventualaca izvan zidina posvećena je.¹⁹² U njoj stanuju dvojica braće, i to brat Matej s Raba, gvardijan, i brat Bartolomeo iz Labina, svećenički pripravnik. Misa se ondje slavi na latinskom jeziku. Ima i pripadajuće groblje.¹⁹³

Spomenuti oltari i njihova oprema:

1. Glavni oltar sv. Franje, posvećen je. Ima stari antependij od staroga damasta, oltarnike i dva mjedena svijećnjaka. Ostalo je vrlo jednostavno.
2. Oltar s lijeve strane kora, posvećen je. Ima oltarnike i dva mjedena svijećnjaka. Ostalo je priprosto.
3. Mali oltar sv. Ivana Evangelista, ima oltarnik (?) i svečan (?) antependij. Ostalo je priprosto.
4. Mali oltar sv. Marije, ima oltarnik (?) i praznični (?) antependij. Ostalo je

¹⁹⁰ Isto, fol. 233v-234r, 234v, 240r.

¹⁹¹ Isto, fol. 239v-240r.

¹⁹² Danas Podlabin.

¹⁹³ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, Visitatio Ecclesiae Polensis, *nav. dj.*, fol. 239r.

priprosto.¹⁹⁴

Stanje crkve: prostrana je, pravilno građena, krov i zidovi su uredni, pod je deformiran. Ima malo raspelo i još jedno naslikano, škropionicu kraj sporednog ulaza, dok je ona kod glavnog ulaza oštećena. Vrata su dobra. Ima dva zvona. Groblje nije ograđeno.¹⁹⁵

Crkvenu imovinu predstavljaju: pozlaćen križ od srebra i bakra, tri srebrna kaleža s pliticama (samo jedan dobar, plitice iziskuju popravak), dva tjelesnika, šest kaležnjaka, dva vela, rubac, potrgan misal (?), stakleni vrčići bez zdjelice, jedan štap za svjetiljku, pristupno zvonce, šest albi (u dobrome stanju), dva oplećka (potrgana) te tri cingula.¹⁹⁶

I ovdje su izrečene mjere za daljnje djelovanje.¹⁹⁷ Nalaže se popravak postojećeg i nabava novog inventara. Potrebno je poravnati pod crkve, bez gradnje novih grobnica, te zazidati sporedni ulaz. Iz kora mora se ukloniti sarkofag (?), a groblje se mora ograditi.

Nabrajaju se poimence i **trideset tri crkve** u okolici Labina: crkva sv. Marije, sv. Ivana na Brdu, sv. Lovre, sv. Blaža, sv. Jeronima, sv. Ivana u Polju, sv. Petra, sv. Jurja, sv. Martina, sv. Fabijana, sv. Marine, sv. Sebastijana, sv. Jurja (*in crat...*), sv. Andrije u Zakinjima (*Zichignima?*), sv. Ambroza, sv. g. Nikole, sv. Martina u Dubrovi, sv. Pavla, sv. Križa, sv. Augustina, sv. Dionizija, sv. Antuna podno Zidina, sv. Gala, sv. Ivana od Jezera, sv. Duha, sv. Antuna na Brdu, sv. Mihovila, sv. Marije Magdalene, sv. Zaharije, sv. Maura, sv. Dominika, sv. Katarine i sv. Domenike.¹⁹⁸

Sve one imaju krov i vrata, jedne imaju opremljene oltare, dok druge koje to nemaju opremaju ih kada se u njima služi misa. Gotovo sve imaju obvezu da se u njima svake godine služi po dvanaest misa. Od toga,

¹⁹⁴ Isto, 239v.

¹⁹⁵ Na istome mjestu.

¹⁹⁶ Isto, fol. 239r.

¹⁹⁷ Isto, fol. 239v.

¹⁹⁸ Isto, fol. 240r.

za osam crkava laički upravitelji dužni su platiti svećenicima pristojnu plaću. Za one koji ne ispunjavaju svoju dužnost, treba se pobrinuti da je izvrše.

Navedeno je i **deset ruševnih crkava**: sv. Justa, sv. Blaža, Krista Spasitelja ili sv. Silvestra, sv. Adriana, sv. Nikole u Rasnu (?), sv. Petra, sv. Nikole na Ripendi, sv. Bartolomeja, sv. Kuzme i Damjana i sv. Jelene. Njih je potrebno popraviti i u njima vršiti službu.¹⁹⁹

Crkveni odbor glavne crkve²⁰⁰

Ima prihod oko 500 lira koji se troši za potrebe crkve, ali povremeno i za općinu. Prihodima upravlja prokurator kojeg bira Vijeće. Zapravo Vijeće bira dvojicu prokuratora, jednog iz naroda i jednog plemića, no onaj iz naroda jest taj koji upravlja svime i koji mora polagati račune podestatu, sucima mjesta i drugima.

Obilazak bratovština u Labinu

Bratovštine, kao laičke udruge grada i sela koje su omogućavale svojem članstvu religiozno, karitativno i socijalno-ekonomsko djelovanje²⁰¹, imale su značajnu ulogu u kompleksnom vjerskom i društvenom životu istarskog srednjeg i ranog novog vijeka.

U Valierovu izvješću spominje se osam bratovština: sv. Augustina na Brdu, Presvetog Sakramenta, oltara sv. Augustina, sv. Stjepana, sv. Marije podno Zidina, sv. Ivana izvan Grada, sv. Andrije i sv. Agneze.²⁰²

Kod svih se provjeravala valjanost statuta i ispravnost računa, tj. poslovanja. Svim je bratovštinama zapovjedbno da moraju polagati račune biskupu.

¹⁹⁹ Isto, fol. 240v.

²⁰⁰ Isto, fol. 250v.

²⁰¹ Ivan ERCEG, „Broj i financijsko stanje bratovština u Istri (1741)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXVI., Pazin – Rijeka 1983., str. 103.

²⁰² ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Visitatio Ecclesiae Polensis*, nav. dj., fol. 249v-250r, 250v.

Radi usporedbe, zanimljiv bi mogao biti podatak da su 1741. na području mletačke Istre bile evidentirane 603 bratovštine. Te godine u Labinu i okolici bilo je zabilježeno 27 bratovština²⁰³ te devet u Plominu.²⁰⁴

Obilazak labinskih ubožnica

1. Veća ubožnica²⁰⁵ bila je smještena u prilično prostranoj kući, u prizemlju i na katu, a njome upravlja žena, opatica.

Osnovana je oporučno, odlukom gospodina Mattea Scampicchija, labinskog plemića, 1488. i uvećana oporukom njegova unuka, također Mattea Scampicchija. Ostavili su kuću i pojedine prihode za njezinu izgradnju i obnovu. Sadašnji su povjerenici njihovi potomci Pier Antonio i Matteo Scampicchio.

U toj ubožnici primaju sve siromahe, domaće i strane, bolesnike, žene i muškarce.

Vizitator je potaknuo sadašnje povjerenike da se založe u upravljanju, opremanju i održavanju ubožnice, iz pobožnosti i u ime svojih predaka koji su ustanovili tu ustanovu, zaduživši njihovu savjest da namijenjene prihode troše na valjan način.

2. Manja ubožnica²⁰⁶ u suštini to nije i prije bi se mogla nazvati skloništem.

Kuća je to bratovštine sv. Marije podno Zidina, gdje stanuje gastald bratovštine koji se brine o upravljanju crkvom. Crkva ne posjeduje prihode, niti ima bilo kakvu obvezu, nema ležajeve, niti druga sredstva u korist siromašnih. Mogu samo primiti pod krovom siromahe koji se žele ondje skloniti, iz osobne pobožnosti i dobre volje subraće.

---

²⁰³ Ivan ERCEG, „Broj i financijsko stanje bratovština“, *nav. dj.*, str. 115.-116.

²⁰⁴ Isto, str. 116.

²⁰⁵ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Visitatio Ecclesiae Polensis*, *nav. dj.*, fol. 250v, 251r.

²⁰⁶ Isto, fol. 251v.

V. Građanske parnice i sudski procesi

Na samome kraju, u zasebnom dijelu izvješća, iznose se građanske parnice i opisi sudskih procesa koje je Crkva vodila protiv heretika na prostoru Puljske biskupije.

Među njima spominje se brakorazvodna parnica koja se 19. siječnja 1580. vodila među supružnicima Ivanom Cinkopanom i Doroteom Jašić iz Labina. Prema njegovim riječima, bilo je to zbog preljuba, dok je supruga tvrdila da je muž tjelesno zlostavlja.²⁰⁷

Za ono vrijeme znakovit proces, posebice za ovaj grad, vodio se 20. siječnja 1580. protiv Ivana Librića, postolara iz Labina, kojemu se sudilo za herezu.²⁰⁸ Osim toga, u vrijeme Valierova boravka u mjestu vodilo se više sporova koji su se uglavnom odnosili na pravno-imovinske odnose, neispunjene obveze prema bratovštinama i sl.

Dana 22. siječnja 1580. Valier je napustio Labin. Ispratio ga je velik broj stanovnika, sve do rijeke Raše. Nastavio je put za Barban, da bi uvečer stigao u Savičentu, a idućeg dana uputio se u Rovinj.

U sažetom obliku, ovo je, prema zapisima veronskog biskupa Agostina Valiera, bila slika vjerskog života i odnosa unutar labinske Crkve u zadnjoj četvrtini XVI. stoljeća, koja se najvjerojatnije nije značajnije razlikovala od ostalih istarskih mjesta onoga vremena.

Danas je Valierov rukopis pohranjen u Tajnom vatikanskom arhivu (*Archivio Segreto Vaticano, 1579. Istriae visitatio apostolica*) u Rimu. Rukopis biskupa Valiera čuva se i u Povijesnom arhivu Veronske biskupije (*Curia diocesana di Verona, Archivio storico*). Izvješće je pisano latinskim i onovremenim talijanskim dijalektom, svojstvenim za mletačko područje.

---

²⁰⁷ Isto, fol. 256r-256v.

²⁰⁸ Isto, fol. 282r, 283r-283v, 284r-284v, 285r-285v, 286r-286v.

Città e circondario di Albona nella visitazione apostolica di Agostino Valier del 1580

Riassunto

Nella prima parte del saggio viene messa in luce la figura di Agostino Valier, vescovo veronese e figura esemplare del Cinquecento religioso italiano, e le ragioni della sua visita in Istria. Inoltre si fa un breve cenno sull'organizzazione amministrativa di Albona all'epoca veneziana.

Il testo che segue è riservato alla visita apostolica di Valier (e dei suoi collaboratori) effettuata a scopo di eliminare gli abusi e correggere i costumi del clero e dei fedeli. I verbali che sono stati scritti durante le visite, conservatisi fino ad oggi, rappresentano fonti preziose poichè questi testimoniano lo stato economico e morale della parrocchia, ci danno un'immagine delle condizioni religiose, dello stato materiale e della preparazione del clero nelle rispettive parrocchie.

La breve visita ad Albona iniziò il 19 gennaio 1580, dove Valier viene accolto sotto il baldachino. Seguì l'incontro del visitatore con i rappresentanti del clero e quelli secolari. In quell'occasione affrontò i problemi che maggiormente affliggevano la città e il suo popolo, indicandone la via per risolverli. Poi la visita continuò con le deposizioni dei testimoni assunti, sotto giuramento, che rispondevano alle precise interrogazioni riguardanti il patrimonio della loro chiesa e della vita degli ecclesiastici e dei laici. Si informava se veniva eseguita l'ufficiatura, sul comportamento del clero, sul numero delle anime, ossia del numero di parrocchiani che ricevono i sacramenti a Pasqua, se esistono pubblici peccatori, unioni illegittime ecc. Un capitolo molto interessante presenta la visita alle chiese di Albona e del circondario, elencando tutto l'inventario e lo stato della chiesa. Infine, per concludere, il capitolo dedicato a cause civili e processi giudiziari.

Dal tutto si può dedurre che il comune di Albona, e di seguito la chiesa, sono poveri; per la povertà è presente la scarsità di clero; nella

parrocchia prestano servizio sette sacerdoti e tre clerici; tutti docili e tutti vestono da prete, con tonsura; sono stati ammoniti solamente i francescani e i paolini perché non rispettavano le regole nei confronti della Collegiata di Albona; eccetto le chiese entro le mura cittadine vengono menzionate le 33 chiese del circondario e dieci chiese di Albona e circondario che dovevano essere ristrutturare e rimesse in funzione; in Albona vivevano cca 1000 – 1300 anime che ricevevano i sacramenti a Pasqua, soltanto un uomo e una donna risultavano peccatori; di eretici non ne sapevano nulla; la visita è stata fatta anche alle confraternite di Albona e agli ospizi.

Nello stesso tempo, Valier manifestò la propria preoccupazione perché Albona non aveva un maestro il quale avrebbe imparato a leggere e scrivere ai bambini, come pure nessuno che parlasse loro della fede cristiana. Rimproverava anche la consuetudine di ricevere (chiedere) danaro per l'amministrazione dei sacramenti (simonia) ai fedeli che vivevano nella campagna. Il tutto doveva aggiustarsi nel migliore dei modi.

Inoltre, durante la visita apostolica in Albona si sono svolte alcune cause civili e processi giudiziari, come ad esempio il divorzio tra Giovanni Cinkopan e Dorotea Jasich di Albona. Per adulterio secondo il marito, ossia violenza fisica per quanto diceva la moglie. Interessante è anche il processo condotto contro Giovanni Librich, calzolaio di Albona, per eresia.

La visita di Albona si concluse il 22 gennaio 1580. Secondo Valier, questo era il quadro della vita spirituale e morale del clero e dei fedeli, dello stato economico e dei problemi degli abitanti di Albona e del Albonese alla fine del Cinquecento.

POSTUPAK PROTIV POSTOLARA IVANA LIBRIĆA ZBOG HEREZE U LABINU 1580.

dr. sc. Milena Joksimović

Koparska 27, 52100 Pula,

e-mail: milena.z.joksimovic@gmail.com

Darko Komšo,

Arheološki muzej Istre,

Carrarina 3, 52100 Pula,

e-mail: komsodarko@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

U okviru nastojanja protureformacije, u kontekstu Tridentske obnove, papa Grgur XIII. naložio je veronskom biskupu Agostinu Valieru da posjeti biskupije na području Istre i ustanovi kakvo je opće stanje u njima, da otkrije provode li se u spomenutim biskupijama odluke Tridentske obnove te da ustanovi postoje li među lokalnim stanovništvom heretici ili heretička uvjerenja koja prijete Crkvi. Tijekom posjeta Puljskoj biskupiji vizitator je sa svojim suradnicima posjetio Labin, gdje je (u odsutnosti) proveden istražni postupak protiv postolara Ivana Librića, optuženog za herezu. Spomenuta vizitacija, provedena krajem 1579. i tijekom 1580., uključujući i navedenu istragu, detaljno je opisana u izvješću, koje predstavlja značajan povijesni izvor za poznavanje istarske prošlosti. U ovom se članku predstavlja spomenuti postupak i analiziraju se pitanja koja su bila u središtu interesa ispitivača. Budući da izvješće o vizitaciji biskupa Valiera istarskim biskupijama do sada nije u cijelosti prevedeno, niti objavljeno, ovaj znanstveni rad iznosi neke do sada nepoznate činjenice o povijesti Labina i Labinštine te o povijesti reformacije i protureformacije na području Istre.

Ključne riječi: Labin, Valier, vizitacija, reformacija, hereza, postupak, Ivan Librić

Keywords: Labin, Valier, visitation, Protestantism, heresy, trial, Ivan Librić

I. Uvod

Šesnaesto stoljeće bilo je vrijeme velikih izazova, previranja i preispitivanja u Rimokatoličkoj crkvi, koja je tražila način kako odgovoriti na kritike protestanata, koji su u pitanje dovodili njezino učenje, ustrojstvo i disciplinu, optužujući je za korupciju u svakom značenju te riječi. Proturreformacija se protiv protestantskog pokreta, grubo rečeno, borila na dvjema razinama. S jedne strane, nastojalo se iskorijeniti učenje protestanata i suzbiti njihovo djelovanje, što se pokušavalo postići sudskim procesima, spaljivanjem njihovih knjiga itd. S druge strane, nastojalo se ispraviti sve ono što je u crkvenoj hijerarhiji i disciplini bilo iskvareno, odnosno ukloniti uzroke i povode za kritiku. Ugled i, posljedično, utjecaj Crkve u narodu mogli su se obnoviti samo provođenjem temeljitog moralnog preporoda unutar vlastitih redova.

U okviru nastojanja proturreformacije rimokatolički kler okupio se u talijanskom gradu Trentu na nizu sastanaka, obuhvaćenih nazivom Tridentski sabor (1545. – 1563.). Na tom su saboru dane smjernice za spomenutu moralnu obnovu. Biskupske vizitacije definirane su na kao jedno od glavnih oruđa za provođenje odluka Tridentske obnove.²⁰⁹

U tom je kontekstu krajem XVI. stoljeća, tijekom 1579. i 1580., Agostino Valier (Legnano ili Venecija, 1531. – Rim, 23. svibnja 1606.), prema nalogu pape Grgura XIII., posjetio biskupije na području Istre i Dalmacije. Valier je bio strastveni zagovornik proturreformacije i tridentske

---

²⁰⁹ Tea PERINČIĆ, „Prilog istraživanju apostolskih vizita Agostina Valiera u dalmatinskim i istarskim biskupijama“, *Povijesni prilozi*, br. 17, Zagreb 1998., str. 161.

reforme.²¹⁰ Bio je viđena ličnost u Mletačkoj Republici; u vrijeme posjeta istarskim biskupijama veronski biskup, kasnije kardinal i kandidat za papu nakon smrti pape Urbana II. Budući da je potjecao iz mletačke patricijske obitelji, uživao je povjerenje mletačkih vlasti, koje su pristale da provede nadzor nad biskupijama na mletačkom teritoriju. Tako je 1579. biskup Valier posjetio biskupije na području Dalmacije, u zadnjem tjednu 1579. i tijekom 1580. istarske biskupije, iste godine posjetio je biskupiju u Chioggi, iduće, 1581., na području grada Venecije te biskupije Padove i Vicenze 1583.²¹¹

Na području Istre Valier je u pratnji brojnih teologa i pravnika, bilježnika i drugih pripadnika svećenstva posjetio Porečku, Puljsku, Novigradsku, Koparsku i Tršćansku biskupiju. Istra je u XVI. stoljeću bila podijeljena između Mletačke Republike i Kuće Austrije. Biskup Valier nije proveo nadzor nad župama koje su se nalazile pod austrijskom nadležnošću; neposjećeni su ostali djelovi Tršćanske biskupije, Riječki arhidakonat, koji je bio dio Puljske biskupije, odnosno arhidakonat na području Pazinske knežije, koji je pripadao Porečkoj biskupiji.²¹² Nije sigurno je li vizitator posjetio Pićansku biskupiju, čije se središte nalazilo na području Pazinske knežije.²¹³

Glavni cilj vizitacije bilo je stjecanje uvida u opće stanje u posjećanim biskupijama, provođenje nadzora nad radom i životom svećenstva, ispitivanje morala stanovništva i ustanovljavanje poštuju li se odluke Tridentskog sabora te davanje uputa za njihovo provođenje.²¹⁴ Trebalo je utvrditi i postoje li u vizitiranim mjestima heretici, odnosno

---

²¹⁰ Ondina KRNJAK, „Vjerski život“, u: *Temporis signa: Arheološka svjedočanstva istarskog novovjekovlja*, ur. Tatjana Bradara i Ondina Krnjak, Pula 2016., str. 334.; Ana LAVRIĆ, *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o Koprski škofiji iz leta 1579 – Istriae visitatio Apostolica 1579, Visitatio Iustinopolitana Augustini Valerii*, Ljubljana 1986., str. 2.; Tea PERINČIĆ, „Prilog istraživanju“, *nav. dj.*, str. 162.

²¹¹ Tea PERINČIĆ, „Prilog istraživanju“, *nav. dj.*, str. 162.; Antonio MICULIAN, „La controriforma in Istria: il concilio di Trento e il ruolo dei gesuiti“, *Acta Histriae*, sv. 8., Koper 1999., str. 221., bilj. 4.

²¹² Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto della riforma in Istria: la Diocesi di Pola nel '500“, *Annali della Facoltà di scienze politiche di Perugia*, vol. 10, 1968. – 1970., str. 28.; Antonio MICULIAN, „La controriforma in Istria“, *nav. dj.*, str. 221., 223.

²¹³ U Vatikanskom arhivu ne postoji zapis o vizitaciji spomenute biskupije, ali u arhivu Veronske biskupije postoji spis pod naslovom „Visitatio Pedenensis. 1580“, praćen napomenom da je Pićanska biskupija vizitirana u jednom danu, 9. siječnja 1580.

²¹⁴ Tea PERINČIĆ, „Prilog istraživanju“, *nav. dj.*, str. 161.-162.; Ondina KRNJAK, „Vjerski život“, *nav. dj.*, str. 312.

prijetnja njihova učenja. Pod hereticima se prije svega mislilo na zagovornike reformacije.

Protestantsko učenje bilo je zastupljeno u austrijskom dijelu Istre, odakle su se protestantske ideje širile na mletački teritorij. U Ljubljani je 1527. organiziran krug pristalica ideja reformacije, a od 1530. plemstvo i buržoazija provincija Štajerske, Kranjske i Koruške podržavali su reformaciju u svojim zemljama, suprotno nadvojvodskom dvoru. Nadvojvoda Karlo II. je nakon Sabora u Brucku na Muri 1578. dopustio slobodu vjeroispovijedi na posjedima u njegovoj domeni, pa se velik dio plemstva na njima opredijelio za luterizam.²¹⁵

Protestantske su se ideje po Istri počele širiti otprilike od 1528., polazeći od Trsta.²¹⁶ Trojica su istarskih biskupa u XVI. stoljeću prigrlila ideje reformacije: Pietro Bonomo (1502. – 1546.) u Trstu, Giovanni Battista Vergerio (1532. – 1548.) u Puli i njegov brat, Pietro Paolo Vergerio (1536. – 1549.) u Kopru.²¹⁷ Na području Istre djelovala je nekolicina istaknutih predstavnika reformacije, poput Balda Lupetine i njegova nećaka Matije Vlačića Ilirika, Stjepana Konzula Istranina i Antuna Dalmatina. Zbog svega navedenog postojala je velika prijetnja krivovjerja i hereze, a potreba za vizitacijom bila je velika.²¹⁸

O vizitaciji i svemu što se tijekom njezina provođenja doznalo sasatavljeno je opširno i detaljno izvješće, pisano pretežito latinskim jezikom, a mjestimično onovremenim mletačkim dijalektom. Po jedan primjerak izvješća čuva se u Tajnom vatikanskom arhivu i Biskupijskom arhivu u Veroni. To izvješće predstavlja dragocjen izvor za poznavanje istarske povijesti. Iz njega doznajemo značajne podatke o posjećenim mjestima: zemljopisne odlike, broj stanovnika, političko-gospodarske prilike, moral puka i svećenstva te stanje crkvenih građevina i ustanova,

---

²¹⁵ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 30.

²¹⁶ Isto, str. 28.

²¹⁷ Isto, str. 30.

²¹⁸ Ondina KRNJAK, „Vjerski život“, *nav. dj.*, str. 313.; Vjekoslav ŠTOKOVIĆ, „Poreč i Poreština u jednom izvještaju iz 1579/80“, u: *Zbornik Poreštine*, br. 2, Poreč 1987., str. 132.; Antonio MICULIAN, „La controriforma in Istria“, *nav. dj.*, str. 219.

čiji je inventar pažljivo popisan.

Na samom kraju izvješća o vizitaciji Puljske biskupije nalazi se zapisnik istražnog postupka o Ivanu Libriću, postolaru iz Labina, osumnjičenom za herezu, što čini glavnu temu ovoga članka.²¹⁹

II. Dosadašnja istraživanja

Izvješće o Valierovoj vizitaciji nije nepoznato znanstvenoj javnosti, ali njegov tekst još nije u cjelosti transkribiran, niti preveden. Do trenutka pisanja ovoga članka objavljen je prijepis izvješća o posjetu Koparskoj biskupiji (A. Lavrič)²²⁰ i sastavljen, ali još neobjavljen, prijepis i prijevod izvješća o posjetu Puljskoj biskupiji (M. Joksimović).

O posjetu biskupa Agostina Valiera Labinu općenito govori Ondina Krnjak u ovom zborniku. Rad koji je pred čitateljem, međutim, usredotočava se na istražni postupak o heretičkim stavovima Ivana Librića i na okolnosti u kojima se on odvijao.

Ivan Librić spominje se u značajnim radovima o reformaciji i protureformaciji na istarskom području koje su napisali Armando Pitassio (1970.) i Antonio Miculian (1988. i 1999.).²²¹ Obojica autora u svojim člancima opširno govore o Valierovoj vizitaciji. Dok je Pitassio imao uvid u rukopis izvješća o posjetu biskupa Valiera istarskim biskupijama, Miculian se, kada govori o Valierovoj vizitaciji, u potpunosti oslanja na druge autore, prvenstveno na Pitassija i Tacchellu.²²² Obojica, Pitassio i Miculian, spominju slučaj Ivana Librića, ali se na tu epizodu osvrću ukratko i sa znatno manje detalja nego autori ovoga rada.

---

²¹⁹ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 282r-286v.

²²⁰ Ana LAVRIČ, Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera, *nav. dj.*

²²¹ Antonio MICULIAN, „Fonti inedite per la storia della riforma protestante nella Diocesi di Pola nel XVI secolo“, *Historijski zbornik*, god. XLI (I), Zagreb 1988., str. 27.-40.; ISTI, „La controriforma in Istria“, *nav. dj.*, str. 215.-230.; Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 7.-65.

²²² Lorenzo TACCHELLA – Mary Madeline TACCHELLA, *Il cardinale Agostino Valier e la riforma tridentina nella Diocesi di Trieste*, Udine 1974.

Pitassio slučaj Ivana Librića spominje na trima stranicama teksta.²²³ Njegov je fokus na Librićevim krivovjernim stavovima, koja autor uspoređuje s uvjerenjima i učenjima drugih protestanata u Istri, zaključujući da se ne radi o standardnom luteranizmu, niti o učenju kakvo je širio biskup Vergerio.²²⁴ Pitassio zatim opisuje epizodu o Librićevoj knjižici heretičkog sadržaja i, opet, spomenutu epizodu stavlja u širi kontekst, zaključujući da je strah koji je Ivan Librić pokazivao zbog posjedovanja spomenute knjige svojstven svim protestantima u Labinu u doba Valierove vizitacije.²²⁵ Najzad, Pitassio ukratko opisuje kraj istražnog postupka.²²⁶

Govoreći o postupku protiv Ivana Librića, Miculian se potpuno oslanja na Pitassija. U svojem se radu iz 1988. u jednom odlomku osvrće na spomenuti postupak, datira ga i u najkraćim crtama nabraja Librićeve heretičke stavove.²²⁷ U drugom radu iz 1999. tek neznatno opširnije govori o istom pitanju, stavlajući ponovno u prvi plan Librićeva heretička uvjerenja, a potom opisujući epizodu u kojoj se spominje Librićeva knjiga heretičkog sadržaja.²²⁸ O procesu protiv Ivana Librića pisao je 2000. Alojz Štoković²²⁹, koji svoja razmatranja o njemu temelji na izvješću o posjetu biskupa Valiera Porečkoj biskupiji, snimljenom na mikrofilmu.²³⁰ Labin je, međutim, vizitiran u okviru posjeta Puljskoj, a ne Porečkoj biskupiji. Rukopis snimljen na spomenutom mikrofilmu nije rukopis iz Vatikanske biblioteke, na kojem se temelje podaci izneseni u ovom članku, već neka vrsta izvoda iz izvješća. To je razvidno i u drugim člancima u kojima A. Štoković iznosi podatke iz navedenog izvora; primjerice, u svojem članku

---

²²³ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 57.-59.

²²⁴ Isto, str. 57.

²²⁵ Isto, str. 57.-58.

²²⁶ Isto, str. 59.

²²⁷ Antonio MICULIAN, „Fonti inedite“, *nav. dj.*, str. 35.

²²⁸ ISTI, „La controriforma in Istria“, *nav. dj.*, str. 225.

²²⁹ Alojz ŠTOKOVIĆ, „Bratovština Svetog Roka iz Svetvinčenta 1619. god.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 6.-7., Pazin 1996. – 1997., str. 94.-96.

²³⁰ Isto, str. 94., bilj. 3.

o Barbanu²³¹, o čemu već govorimo drugdje²³². Moguće je da je zapisnik o postupku protiv Ivana Librića u tekstu na navedenom mikrofilmu krivo svrstan u izvješće o vizitaciji Porečke biskupije. U članku koji je pred čitateljem se, dakle, postupak protiv Ivana Librića obrađuje ne samo puno detaljnije i sveobuhvatnije već i podaci o spomenutom procesu ne potječu iz istog izvora.

O Ivanu Libriću govori Maja Ćutić Gorup u članku iz 2016. Ona na dvjema stranicama, nakon kratkog uvoda u kojem se osvrće na karakteristike samoga rukopisa, ukratko prepričava određene dijelove izjava svjedoka u postupku. Ćutić Gorup postupak promatra u kontekstu Kožljaka, poznatog središta protestanata. Na kraju osvrtu zaključuje da su Librićeви stavovi bili bliski učenju anabaptista.²³³ U nekoliko brojeva edicije *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* iz razdoblja između 1886. i 1904. pod naslovom *Processi di luteranismo in Istria* objavljeni su prijepisi zapisnika postupaka i suđenja za herezu protiv pojedinaca iz Istre.²³⁴ Godine 1886. objavljen je kratak uvod o povijesti reformacije na području Istre, prijepis zapisnika s postupka protiv liječnika Giovannija Battiste Goynea iz Pirana (1549. – 1550.) i, najzad, popis postupaka protiv Istrana (*Processi contro Istriani*), čiji su zapisnici pohranjeni u *Archivio del Santo Ufficio*.²³⁵ Napomenimo da se na tom popisu ne nalaze samo imena optuženih za luteranizam, već i za kalvinizam, pružanje utočišta hereticima, posjedovanje zabranjenih knjiga, sudjelovanje u heretičkim raspravama (*discorsi ereticali*), islam (*maometanismo*), prakticiranje magije (*arte magica*), vještičarenje (*stregherie*), prizivanje vraga (*invocazione del*

²³¹ ISTI, „Adventus ad castrum Barbana“, *Barbanski zapisi*, sv. 1., Barban 2013., str. 53.-58.

²³² Milena JOKSIMOVIĆ – Darko KOMŠO, „Barban u izvješću o apostolskoj vizitaciji biskupa Agostina Valiera Pulskoj biskupiji 1580. godine“, *Barbanski zapisi*, sv. 6., Barban (u tisku).

²³³ Maja ĆUTIĆ GORUP, „Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji“, *Povijesni prilozi*, br. 50, Zagreb 2016., str. 81.-82.

²³⁴ „Processi di luteranismo in Istria“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* (dalje: AMSI), vol. II, fasc. 1-2, 1886., str. 179.-218.; vol. XVII, fasc. 1-2, 1901., str. 150.-186.; vol. XVII, fasc. 3-4, 1901., str. 283.-299.; vol. XVIII, fasc. 1-2, 1902., str. 44.-74.; vol. XVIII, fasc. 3-4, 1902., str. 248.-273.; vol. XIX, fasc. 1-2, 1903., str. 35.-55.; vol. XX, fasc. 1-2, 1904., str. 46.-77.; vol. XX, fasc. 3-4, 1904., str. 283.-329.

²³⁵ „Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. II, fasc. 1-2, 1886., nav. dj.

Demonio), blud i razdjevičenje (*concupinario, deflorazione*) itd.²³⁶ U ostalim navedenim brojevima *AMSI*-ja objavljeni su prijepisi zapisnika postupaka protiv Vodnjanaca optuženih za luterizam. Svi spomenuti postupci proizašli su, posredno ili neposredno, iz Valierove vizitacije Istre, odnosno Puljske biskupije. Postupak protiv Ivana Librića ne spominje se nigdje na navedenim mjestima u *AMSI*-ju. Njegovo ime nema ni na spomenutom popisu Istranâ protiv kojih su se vodili postupci. Labin i Labinjani se na tom popisu javljaju rijetko; točnije, pored već spomenutog Balda Lupetine, javlja se još samo jedan Labinjan, Dominik Benvić (*Domenico Benvich*), koji je 1628. optužen za *maometanismo*.²³⁷

Budući da niti prijepis niti prijevod izvješća o vizitaciji biskupa Valiera Puljskoj biskupiji još nisu objavljeni, ovaj članak donosi nova saznanja o povijesti Labina i Labinštine, ali ponajprije o reformaciji i protureformaciji na području Istre.

III. Tekst

Izvješće o posjetu biskupa Valiera Puljskoj biskupiji čine četiri osnovne cjeline.

I. Opisi posjećenih naselja i njihova stanovništva. U taj se dio ubrajaju i svjedočenja lokalnog stanovništva, svećenika te predstavnika crkvenih i svjetovnih vlasti o stanju u posjećenome mjestu.²³⁸

II. Opisi crkvenih ustanova (crkava, samostana, ubožnica, bratovština) i popisi klerika.²³⁹

III. Zapisnici sa sudskih procesa. Sudski procesi vođeni tijekom vizitacije bili su trostruki.

a. Na prvome su mjestu bile građanske parnice, odnosno one u kojima

²³⁶ Isto, str. 212.-218.

²³⁷ Isto, str. 212., 215.

²³⁸ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 168r-197r.

²³⁹ Isto, fol. 197r-252r.

je bar jedna strana svjetovno lice. To su obično bili imovinski sporovi između raznih crkvenih ustanova (kaptola, bratovština...) i privatnih osoba.²⁴⁰

- b. Drugu skupinu čine postupci protiv svećenika optuženih za blud. Takvih postupaka nije bilo malo, a u Puljskoj biskupiji vodili su se pretežito protiv svećenika iz Vodnjana.²⁴¹
- c. Treću skupinu sudskih procesa čine postupci protiv pojedinaca optuženih za herezu. U izvješću o posjetu Puljskoj biskupiji javlja se samo jedan takav postupak, onaj protiv Ivana Librića.²⁴²

IV. Prateća prepiska i isprave. U ovu grupu spadaju dokumenti poput pisama puljskog biskupa Mattea Barbabianche vizitatoru, ugovor o ustupanju crkve i prava slavljenja obreda na grčkom jeziku doseljenicima s Cipra ili ugovor o obnovi crkve sv. Tome u Puli s arhitektom kojem je posao povjeren.²⁴³ Napomenimo da spisi iz ove kategorije nisu odvojeni kao zasebna cjelina, već se nalaze rasuti po cijelom izvješću.

Postupak protiv Ivana Librića bio je jedan od procesa koje su vodili vizitator i njegovi ljudi, a zapisnik o njemu posljednji je u nizu pravnih dokumenata u izvješću o vizitaciji Puljske biskupije. Tekst nosi naslov „Protiv Ivana Librića, postolara iz Labina“ (*Contra Ioannem Librich calcearium de Albona*).²⁴⁴ Zapisnik postupka zabilježen je rukopisom različitim od ostalih rukopisa u izvješću i obuhvaća osam stranica teksta (fol. 283r-286v). Ispred zapisnika urednik je naknadno dodao list s kratkim uvodom (fol. 282). Rukopis u uvodu pripada uredniku; istim su rukopisom u cijelom izvješću dopisani podnaslovi, sadržaj na početku izvješća i ispisana paginacija (folijacija koju prate autori članka dodana je pečatno u Vatikanskom arhivu).

---

²⁴⁰ Isto, fol. 252r-259v.

²⁴¹ Isto, fol. 260r-281v.

²⁴² Isto, fol. 282r-286v.

²⁴³ Isto, fol. 177v-179v. *Scripturae Reverendissimi episcopi cum responsionibus Reverendissimi visitatoris in margine adscriptis*, pisma biskupa Barbabianche biskupu Valieru s vizitatorovim odgovorima na marginama; fol. 181v-182r, zamolba Ciprana s odgovorom; fol. 186r-186v; 185r-186r, *Locatio templi sancti Thomae reficiendi*, ugovor o obnovi crkve sv. Tome u Puli.

²⁴⁴ Isto, fol. 282r.

Za naše su istraživanje, međutim, zanimljivi i drugi dijelovi izvješća, odnosno svjedočanstva o stanju u Crkvi u Labinu (fol. 190r-192r).

Labin se spominje na više mjesta u izvješću o posjetu Puljskoj biskupiji. Sâm vizitatorov posjet Labinu opisan je ukratko, na pola stranice.²⁴⁵ Slijede vizitatorove odluke o zamolbama koje su mu uputili Labinjani, opis osnivanja karitativne ustanove i, naposljetku, svjedočanstva o stanju u Labinu.²⁴⁶ U izvješću nalazimo detaljan opis labinske župne crkve, popis labinskih svećenika te svih crkava u samom gradu Labinu i labinskoj župi.²⁴⁷ Labinski svećenici spominju se još jednom u izvješću, u okviru opisa provjere svećeničkih isprava.²⁴⁸ Drugdje nalazimo opis bratovština i ubožnica u Labinu.²⁴⁹ U izvješću su sačuvani i zapisnici i odluke o građanskim sporovima koji su se vodili u Labinu.²⁵⁰ Dio postupka protiv vodnjanskog župnika Giacoma Cinea (*Jacobus Cineus*) održao se, također, u Labinu.²⁵¹

IV. Postupci protiv heretika u izvješću o Valierovoj vizitaciji

Kada bismo sliku o istarskoj reformaciji i sudskim postupcima protiv istarskih protestanata formirali oslanjajući se samo na izvješća o Valierovu posjetu istarskim biskupijama, to bi nas moglo dovesti u veliku zabludu. U tim se izvješćima, naime, postupci protiv heretika spominju rijetko, a zapisnik o postupku protiv Ivana Librića predstavlja najopsežnije svjedočanstvo o reformaciji i protureformaciji.

²⁴⁵ Isto, fol. 188v, *Adventus ad oppidum Albonae*.

²⁴⁶ Isto, fol. 188v-190r, *Petitiones Albonensium*; fol. 190r, *Institutio Sanctissimae Charitatis*; fol. 190r-194r, *Testimonia super statu ecclesiae Albonae*.

²⁴⁷ Isto, fol. 232r-233v, *Oppidum Albonae*, opis župne crkve; fol. 233v-234v, *Clerici*; fol. 239r-v, *In parochia Albonae*; fol. 239v-240v, *Ecclesiae in ipso oppido Albonae*.

²⁴⁸ Isto, fol. 245r-245v, *In oppido Albonae*.

²⁴⁹ Isto, fol. 249v-251v, *Nel Castel di Albona schole*.

²⁵⁰ Isto, *Actus contentiosi seu civiles cum decisionibus*, fol. 250r-259v, sporovi koji su se vodili u Labinu.

²⁵¹ Isto, fol. 280v-281r, s dopunama na fol. 281v, *Termini, qui precedunt sententiam omisi culpa illius, qui transcripsit*.

U izvješću o posjetu Puljskoj biskupiji navodi se da je u Vodnjanu pokrenut postupak protiv obitelji Cineo i još jedne grčke obitelji optužene za „heretičku izopačenost“ (*de haeretica pravitate suspectas*) i protiv svećenika, optuženih za nesuzdržljivost.²⁵² Iz zapisnika objavljenih u *AMSI*-ju doznajemo da se spomenuta „grčka obitelj“ iz Vodnjana prezivala Callegher, a da su se postupci vodili još protiv dvije obitelji, već spomenute Cineo i obitelji de Paolis.²⁵³

U izvješću o posjetu Tršćanskoj biskupiji nalazimo odluku donesenu 19. veljače 1580. u Kopru da se vođenje postupka, pokrenutog 15. veljače protiv Giovannija Battiste Berzuba iz Milja (*Muggia*), osumnjičenog za herezu, prepušta tršćanskom biskupu.²⁵⁴

Na osnovi izvješća o vizitaciji biskupa Valiera moglo bi se, dakle, zaključiti da su vizitator i njegovi suradnici u Istri tek ponegdje naletjeli na pokojeg protestanta i da su se postupci pokrenuti protiv protestanata mogli nabrojiti na prste jedne ruke. Ujedno, čitatelj bi mogao steći dojam da je postupak protiv Ivana Librića bio najznačajniji proces te vrste u okviru Valierove vizitacije.

Drugi izvori upotpunjuju i značajno mijenjaju ovu sliku. Oni svjedoče o brojnosti postupaka poduzetih protiv heretika te pokazuju da su se najznačajniji procesi zapravo vodili protiv reformatorskog kruga iz Vodnjana. U tim se izvorima Ivan Librić nigdje ne spominje. U spomenutu skupinu izvora spadaju dokumenti o postupcima protiv istarskih heretika, pohranjeni u Državnom arhivu u Veneciji, objavljeni, kako smo kazali, samo djelomično u *AMSI*-ju, vol. II i vol. XVII-XX.

U *AMSI*-ju, vol. II, nalazimo popis imena 25 osoba protiv kojih se vodila istraga u razdoblju između 1581. i 1592. Većina tih postupaka proizašla

---

²⁵² *Recessit Reverendissimus dominus visitator ex dicto loco (sc. Dignano) et Polam versus... equitavit, dimisso summo mane Reverendissimo episcopo Parentino et relictis Reverendissimo domino auditore et me, cancellario, in ipso loco Degnani pro formandis processibus contra quosdam familias, Cineam scilicet, et Graecam, de haeretica pravitate suspectas, et contra presbiteros illius ecclesiae pro incontinentia...*
Isto, fol. 168r.

²⁵³ U Vodnjanu su pobornici protestantizma bili okupljeni u bratovštinu koja je brojila četrdesetak članova. Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, nav. dj., str. 62.

²⁵⁴ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Diaecesis Tergestinae*, fol. 541v, *Exhibitio processus de haeresi*.

je iz Valierove vizitacije Istri. Popis, međutim, nije potpun i broj osoba kojima se sudio bio je zacijelo veći. Na spomenutom se popisu, primjerice, ne javljaju imena članova vodnjanske obitelji Callegher, o suđenjima protiv kojih svjedoče zapisnici objavljeni u *AMSI*-ju, vol. XVIII. Štoviše, jedan od tih postupaka završio je izvršenjem smrtne kazne; poput Balda Lupetine puno prije njega, Vodnjanac Andrea Callegher osuđen je u Veneciji 13. ožujka 1584. na utapanje u venecijanskoj laguni.²⁵⁵ Callegher je zbog heretičkih uvjerenja izveden pred puljskog biskupa 1569. i tom se prilikom lažno odrekao heretičkih uvjerenja. Stoga je 1584. kao *relapsus* osuđen na smrt.²⁵⁶ Tijekom šest godina nakon vizitacije vodili su se postupci protiv pristalica reformacije iz Vodnjana (1580. – 1586.). Zapisnici tih postupaka objavljeni su, kazali smo, u *AMSI*-ju, a analizira ih Pitassio.²⁵⁷

Iz izvješća o vizitaciji biskupa Valiera istarskim biskupijama ne doznajemo ništa tog tipa. Ono, kazali smo, ostavlja lažan dojam o opsegu mjera poduzetih protiv heretika. To je posljedica činjenice da je Valierova vizitacija samo inicirala te procese, a da su se oni vodili još godinama nakon njegova odlaska iz Istre. Već spomenuti Andrea Callegher je nadležnima prokazan 1581.²⁵⁸ Uhićen je (skupa s ocem Markom i Giovannijem Pellizzarijem) dvije godine kasnije; Gabriele Emo ih je, prema nalogu mletačkih vlasti, dao zatvoriti i poslao ih pod strogom stražom brodom iz Vodnjana (odnosno Fažane) u Veneciju 10. lipnja 1583.²⁵⁹

Valierova vizitacija je, dakle, potaknula brojne procese protiv istarskih heretika. Pitassio čak smatra da su upravo postupci proizašli iz Valierove vizitacije zadali ključan udarac reformaciji u Puljskoj biskupiji:

²⁵⁵ *AMSI*, vol. XVIII, fasc. 1-2, str. 55. *Contra Andram de Adignano Relapsum Sententia*.

²⁵⁶ *Die martis 13 mensis martii 1584. Li Cl.^m S.ri Jacomo Emo et Augustin Barbarigo stante la consignation p.^{ia} fatta del p.^{to} Andrea da Dignan lo hano condanato che in questa notte a hora dela meza notte in circa sia conduto in una barcha et sia butado in mar fuora dei do castelli et li sia anegato ita che in esso mar si habbi a suffogar et morir et questo in essecution dela sententia del S.^{to} Tribunal del Sopradetto come relapso. (...) Die Jovis 15 mensis martii 1584 Retulit Ilier.^m vitrarius minister S.^{ri} officii se hesterna nocte videlicet nocte die martis proxime pret.^{ti} hora circiter 7.^a in circa una cum sociis suis executum fuisse prout in suprascripta sententia. *AMSI*, vol. XVIII, fasc. 1-2, str. 58.-59.*

²⁵⁷ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 59.-63.

²⁵⁸ *AMSI*, vol. XVIII, fasc. 1-2, str. 56.

²⁵⁹ Isto, str. 51.-52.

„Il processo al cenacolo dignanese pose la parola fine alla persistenza di posizioni eterodosse nella zona veneziana della Diocesi di Pola“ (istu tvrdnju kasnije nalazimo u Miculiana).²⁶⁰ Ti su se postupci, međutim, vodili dugo nakon Valierova odlaska iz Istre. Zato izvješće o vizitaciji ne pruža potpunu sliku o brojnosti takvih postupaka, njihovu opsegu, niti ozbiljnosti, kao ni o njihovim posljedicama.

V. Reformacija u Labinu i Puljskoj biskupiji

Istra je u XVI. stoljeću bila pogođena brojnim nedaćama: sukobima Mletačke Republike i Austrije, gladu, epidemijama kuge i malarije. Te su nevolje posebice pogađale Puljsku, Porečku i Novigradsku biskupiju.²⁶¹ Zbog ekonomske i društvene krize intelektualni život u velikom je dijelu Istre zamro. U sjeverozapadnom je pojasu stanje bilo bolje: postojale su škole i tiskare, djelovale su humanističke škole u Miljama, Kopru i Piranu, a lokalno plemstvo obrazovalo se na sveučilištima u Padovi i Bologni. Središnja i južna Istra odražavale su drukčiju sliku: nije bilo tiskara, liječnika, niti škola. Obrazovanje se svodilo na učenje osnova latinskog jezika, a nastavu su vodili svećenici. Škola nije postojala čak ni u Vodnjanu, koji je bio najnapučenije mjesto u Puljskoj biskupiji.²⁶²

Iznimku je predstavljao Labin, u kojem je tijekom gotovo čitavog XVI. stoljeća djelovala filozofska škola; pohađali su je i znameniti reformatori, Labinjani Baldo Lupetina i njegov nećak Matija Vlačić Ilirik.²⁶³ Labin je bio značajno središte istarske reformacije. U cijeloj središnjoj i južnoj Istri reformacija je pristalice imala samo u Puljskoj biskupiji (ne i u Porečkoj i Novigradskoj). Oni su sredinom XVI. stoljeća djelovali na području Pule, Vodnjana i Labina.²⁶⁴ U Labinu je već 1539. djelovao spomenuti franjevac

²⁶⁰ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 63.; Antonio MICULIAN, „La controriforma in Istria“, *nav. dj.*, str. 225.-226.

²⁶¹ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 29.

²⁶² Isto, str. 11.

²⁶³ Na istome mjestu.

²⁶⁴ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 35., 38., 40.-41.

Baldo Lupetina, a zatim Matija Vlačić Ilirik. U neposrednoj blizini Labina nalazio se kožljački kaštel, čiji su gospodari, plemići iz obitelji Barbo, bili veliki pokrovitelji reformacije. Dana 19. travnja 1554. generalni vikar puljskog biskupa došao je u Labin u pratnji inkvizitora Istre i Dalmacije jer je doznao „da tamo postoje brojni heretici, odnosno luterani“ (*quod in oppido Albona, diocesis polensis, sunt quidam plurimi heretici seu luterani*).²⁶⁵ Labin se kao značajno protestantsko središte spominje i 1582. u postupku koji je tijekom Valierove vizitacije pokrenut protiv vodnjanskih protestanata. Stanoviti Matteo di Marco čuo je da u Puljskoj biskupiji ima puno heretika, *et spetialmente nella terra di Albona*.²⁶⁶ To su, međutim, tek odjeci prošlosti.

Brojni postupci protiv pristalica reformacije održani tijekom 1549. i 1550. zadali su jak udarac reformaciji u Istri. Protestantske su grupe u Puli, Vodnjanu i Labinu opstale, ali su znatno oslabljene. Labinski reformatori, na početku odvažni u iznošenju stavova i kompaktni kao grupa, s vremenom su posustali pred djelovanjem inkvizicije, koja je u Istri poduzimala sve brojnije i sve oštrije mjere protiv protestanata. Zemni ostaci biskupa Giovannija Battiste Vergerija iskopani su i bačeni u more 1572. Mnogi su se odrekli protestantskih stavova, dok su oni ustrajni oslonac našli u zajednici u Kožljaku, koju su štitili članovi obitelji Barbo.²⁶⁷ Podrška lokalnog plemstva nije bila dovoljna za opstanak protestantskih krugova, koji su izgubili podršku stanovništva. Mjesno je stanovništvo u početku pokazalo interes i podržalo nastojanja reformatora jer su ovi nudili reorganizaciju vjerskog života. Međutim, kada im je obnovu ponudila posttridentska Crkva, narod je tu obnovu s radošću prihvatio. Istarska sela i gradovi s velikim su počastima dočekivali Agostina Valiera tijekom njegove vizitacije.²⁶⁸

Takvo se stanje očituje i u izvješću o vizitaciji biskupa Valiera, iz kojeg je razvidno da su od protestantskog pokreta u Labinu ostali tek

²⁶⁵ Isto, str. 45. Više o tom slučaju vidi: isto, str. 46.-49.

²⁶⁶ *AMSI*, vol. XVII, 1901., fasc. 3-4, str. 296.

²⁶⁷ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 58.-59., 63.-64.

²⁶⁸ Isto, str. 64.

tragovi. U okviru uvodnika u zapisnik o postupku protiv Ivana Librića naglašava se da je Labin nekada bio ozloglašen kao uporište heretika, ali da u vrijeme vizitacije ovo mjesto više nije žarište reformacije. Imajući u vidu heretičku povijest Labina, vizitator je odmah nakon dolaska u Labin počeo ispitivati borave li ondje heretici.²⁶⁹ Otkrio je da je narod jako pravovjieran i da su mu heretička učenja strana do te mjere da ni na koga nije pala sumnja za herezu, osim na postolara Ivana Librića.²⁷⁰ Stoga je vizitator zapovjedio pomnu istragu o heretičkim uvjerenjima osumnjičenog.²⁷¹

VI. Svjedoci

Biskup Agostino Valier i njegovi suradnici proveli su nadzor nad Puljskom biskupijom u razdoblju od 9. do 22. siječnja 1580. U Labin su dospjeli 19. siječnja, a istraga i postupak protiv Ivana Librića vodili su se 20. i 21. siječnja.²⁷² Istraga se zasnivala na ispitivanju svjedoka, koje je 20. i 21. siječnja ispitao vizitatorov auditor²⁷³ Taffello Taffelli, doktor kanonskog i civilnog prava, koji je, pored vizitatora, odlučivao o svim pravnim sporovima tijekom vizitacije. Prvog dana istrage, 20. siječnja, ispitana su dvojica svjedoka, obojica iz Labina. Prvi je bio plemeniti Giovanni Luciani (*Ioannes Lucianius*), član labinskog općinskog Vijeća (*Consilium nobilium Albanae*), star 37 godina.²⁷⁴ Drugi svjedok bio je meštar Ivan Melčinić

²⁶⁹ *Ubi oppidum Albanae ingressus est, Reverendissimus dominus visitator coepit diligenter indagare an ibi residerent aliquae reliquiae illorum hereticorum, quos olim in eo oppido stationem habuisse rumor fuit, ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis, fol. 282r.*

²⁷⁰ *Dei omnipotentis gratia, invenit populum illum valde catholicum et ab hereticis opinionibus alienum, adeo ut nulla vel minima suspicio contra aliquem comperta sit, praeterquam contra quondam Ioannem Librich calcearium. Isto, fol. 282r.*

²⁷¹ Na istome mjestu.

²⁷² Isto, fol. 188v.

²⁷³ „Auditor, preslušnik, slušatelj, saslušavatelj “ je „klerik kojemu je povjereno izvidanje i upućivanje parnice; sudac kod Rimske Rote“, Jeronim ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split 1976., natuknica na str. 36.

²⁷⁴ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis, fol. 283r-284r.* Giovanni Luciani javlja se kao svjedok i u postupku protiv vodnjanskog župnika Giacoma Cineca (isto, fol. 281v). Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika sjednice Vijeća labinske komune – LIBRO CONSIGLI I (1566-1578)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 29., Pazin – Rijeka 1987., str. 77., bilj. 2.

(*Ioannes Melcinich* ili *Metrinich*), poslanik Vijeća, star 44 godine.²⁷⁵ Davanju njihovih izjava bili su nazočni svjedoci, „pozvani, jer su čestiti ljudi“ (*adhibitorum uti personarum honestarum*).²⁷⁶ Bili su to velečasni Petar Čelović (*Petrus Cheglivich* ili *Cheglevich, Chelovich*), star 33 godine²⁷⁷, i labinski župnik, franjevac Mihovil Volpino s Raba (*Michael Vulpinus*)²⁷⁸. O ovom posljednjem zna se nešto više. Župnika je u Labinu postavljala i plaćala općina, koja je tijekom niza godina angažirala brata Mihovila, gvardijana franjevačkog samostana u Labinu, zato što je znao talijanski i hrvatski jezik.²⁷⁹ Godine 1578. povjereno mu je mjesto župnika.²⁸⁰ Brat Mihovil je 1580. htio raskinuti ugovor s općinom i otići; zato su Labinjani zamolili vizitatora da intervenira i ne dopusti župniku odlazak. Vizitator je župnika pozvao da ostane u Labinu bar do ispunjenja ugovora.²⁸¹ Budući da je prvi svjedok, Giovanni Luciani, izjavio da bi o herezi Ivana Librića više podataka mogao pružiti plominski župnik Franjo Bučić (*Franciscus Brucich, Bucich* ili *Bucih*), on je ispitan idućeg dana, 21. siječnja.²⁸² Njegovu svjedočenju bili su nazočni labinski svećenici Giovanni Battista Batilana

²⁷⁵ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 284v-285v. Njegovo prezime javlja se kao *Melcinich* na početku zapisnika fol. 284v, a u inačici *Metrinich* u potpisu zapisnika fol. 285v. Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika“, *nav. dj.*, str. 131.; usp. str. 130.

²⁷⁶ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 283r.

²⁷⁷ Isto, fol. 283r. Otac Petar je istog dana pred vizitatorom svjedočio o stanju u labinskoj crkvi (isto, fol. 190v-191r). Njegovo prezime javlja se kao *Chegleuich* – fol. 190v, *Chegliuich* – fol. 283r, *Chiegliuich* – fol. 245v i *Chelouich* – fol. 233v. Bio je rodom iz Buzeta (isto, fol. 233v). Jelinčić navodi oblik Keglović. Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika“, *nav. dj.*, str. 140.-141., 149. Bertoša se koristi latiniziranim oblikom *Cheglouich, Cheuoglich, Cheuolich*. Miroslav BERTOŠA, „Pučanstvo Labina u Vlačićevo doba (s priložima labinskoj onomastici XVI i XVII stoljeća) prema građi starog kaptolskog arhiva u Labinu“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 20., Rijeka 1975. – 1976., str. 127.

²⁷⁸ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 283r.

²⁷⁹ Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika“, *nav. dj.*, str. 138.; usp. str. 113., 141., 149.

²⁸⁰ Isto, str. 151.-152.

²⁸¹ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 188r-v; 190r-191v; 233v i posebno 192r-192v *Adhortatio facta fratri Micheli Vulpino*.

²⁸² Isto, fol. 285v-286r. Njegovo prezime javlja se kao *Brucich* – fol. 284r, *Bucich* – fol. 238v, odn. *Bucih* – fol. 285v. Plominski župnik imao je 34 godine – isto, fol. 286r; usp. fol. 284r. *Non saper altro, ma si potrebbe essaminar il piovano di Flanona che per nome si dimanda prè Francesco Brucich*.

(*Ioannes Baptista Batilana*)²⁸³ i Martin Turk (*Martinus Turchus*)²⁸⁴.

Napomenimo da je spomenuti Franjo Bučić tijekom istrage iznio više tvrdnji koje su dokazivale heretička uvjerenja optuženog. Međutim, drugdje u izvješću, u opisu posjeta Plominu, navodi se da je plominski župnik, upitan „postoje li u njegovoj župi kakve sablazni, kakav heretik, trovač, bludnik, zelenaš, ili kakva zavada, odgovorio da nema takvih sablazni.“²⁸⁵ Doduše, Labin nije bio dio njegove župe, ali činjenica da je tom prilikom prešutio herezu Ivana Librića ukazuje da župnik nije bio sklon upletanju stranaca u lokalne probleme.

Štoković smatra da lokalno stanovništvo nije bilo otvoreno za intervencije izvana.²⁸⁶ Pitassio na više mjesta u svojem članku naglašava da su protestanti u Labinu bili koherentna i međusobno odana grupa te da su uživali podršku mještana. Kako smo kazali, 1554. četvorica labinskih svećenika osumnjičena su za herezu, a tim je povodom ispitano 25 svjedoka: župnik, kanonici, fratri i mještani. Svi su, osim jednog, tvrdili da ništa ne znaju o hereticima u svojem kraju.²⁸⁷ Kasnije, 1582., tijekom suđenja vodnjanskim protestantima, Matteo di Marco kazao je da su labinski reformatori do te mjere međusobno odani da ne bi odali jedni druge „ni kada bi tko ubio njihovu braću ili djecu“.²⁸⁸ Ova izjava ne odražava u potpunosti stanje na terenu. Naime, svjedoci ispitani u postupku protiv Ivana Librića bili su više nego rječiti, kako primjećuje i Pitassio: „A differenza di 25 anni

²⁸³ Isto, fol. 285v; usp. fol. 245v, 233v. M. Bertoša navodi ga kao Zuane Batelana: Miroslav BERTOŠA, „Pučanstvo Labina“, *nav. dj.*, str. 124.

²⁸⁴ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 285v. U zapisniku o postupku protiv Ivana Librića navodi se da je njegovo prezime *De Tunis*, fol. 285v, ali u opisu crkava i svećenstva u Labinu na dvama se mjestima javlja inačica *Turchus* – fol. 233v, 245v, odnosno *Turcus* – fol. 194r. Bio je rektor seoske kapele sv. Zaharije – isto, fol. 194r. U Jelinčića piše krivo *Turian*: Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika“, *nav. dj.*, str. 137. Spominje ga i Miroslav BERTOŠA, „Pučanstvo Labina“, *nav. dj.*, str. 141.: *clericus Martinus Turcho*, 1563.

²⁸⁵ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 237r: *Interrogatus parochus de scandalis, an sit in parochia ullus hereticus, ueneficus, concubiniarius, usurarius, inimicitiae, respondit nulla esse huiusmodi generis scandala.*

²⁸⁶ Alojz ŠTOKOVIĆ, „Bratovština“, *nav. dj.*, str. 95.-96.

²⁸⁷ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 45.

²⁸⁸ „...sono tanto insieme che, se ammazzassero li fratelli et li figlioli, non si scopreriano l'un l'altro...“, *AMSI*, vol. XVII, 1901., fasc. 3-4, str. 296.

prima, gli albonesi... appaiono loquaci.²⁸⁹ Spomenuta rječitost odražava, s jedne strane, strah pred inkvizicijom te, s druge, manjak potpore za protestantsko učenje kod mjesnog stanovništva.

Svjedoci uključeni u postupak protiv Ivana Librića nisu bili jedini upitani za heretike u labinskoj oblasti. Nakon dolaska vizitator je osobno ispitao četvoricu svjedoka o stanju u labinskoj Crkvi. Prva su dvojica bili svećenici, arhidakon Francesco (*Franciscus de Germanis*)²⁹⁰ iz Labina i već spomenuti Petar Čelović. Upitani su o postojanju heretika.²⁹¹ Druga dvojica bila su predstavnici svjetovnih vlasti, suci labinske općine, plemeniti Giovanni Antonio de Nigris (*Ioannes Antonius de Nigris*), star 35 godina, i Girolamo Luciani (*Hieronymus Lucianus*), star 50 godina.²⁹² Njih su dvojica, upitana postoje li heretici u labinskom okrugu, odgovorila da ne znaju da ima heretika.²⁹³

VII. Pitanja

Svjedocima se postavljao niz pitanja, koja se mogu podijeliti na tri osnovne kategorije: pitanja o druženju s hereticima, pitanja o heretičkim knjigama te pitanja u vezi s heretičkom doktrinom i religijskom praksom.

I. Pitanja o druženju s hereticima

Na prvome su se mjestu svjedocima postavljala pitanja o tome provodi li osumnjičeni vrijeme s hereticima i boravi li na mjestima gdje su se oni okupljali.

²⁸⁹ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 57.

²⁹⁰ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 190r-v, 233v, 245r. Podrijetlom je bio iz Buzeta, a nastanjen u Labinu, fol. 233v.

²⁹¹ Isto, fol. 190r-191r.

²⁹² Isto, fol. 191r-192r.

²⁹³ *Nobilis dominus Ioannes Antonius de Nigris, iudex Spectabilis communitatis Albonae (...) interrogatus si hic vel in districtu oppidi Albonae habentur heretici, respondit: „Io non so che vi sia alcun heretico“.* Isto, fol. 191v: *Hieronymus Lucianus, iudex Albonae (...) interrogatus si habentur hic vel in districtu Albonae heretici, respondit se nihil scire.* Isto, fol. 192r.

1. Postoje li u tom okrugu ljudi ozloglašeni zbog hereze?
2. Je li optuženi na zlom glasu kao heretik kod većine mještana?²⁹⁴
3. Od koga ste doznali da je optuženi heretik? Kada? Gdje? Je li tko drugi bio nazočan?²⁹⁵
4. Druži li se optuženi s hereticima? Kako znate da se druži s hereticima?²⁹⁶
5. Je li optuženi odlazio na mjesta gdje se okupljaju heretici?²⁹⁷
6. Je li optuženi primao heretike u svojoj kući?
7. Je li optuženi podržavao heretike ili im pomagao?²⁹⁸
8. Je li optuženi sklopio rodbinske veze s hereticima?²⁹⁹

Nakon što bi ispitanici odgovorili, postavljala su im se brojna potpitanja, kojima se nastojala provjeriti točnost njihovih odgovora, potkrijepiti njihova izjava i dobiti dodatna saznanja.

II. Pitanja u vezi s heretičkim knjigama

Drugi niz pitanja odnosio se na posjedovanje ili čitanje heretičkih knjiga.

1. Zna li optuženi čitati?³⁰⁰
2. Je li optuženi posjedovao ili čitao heretičke knjige, odnosno knjige za

²⁹⁴ Isto, fol. 283r: *si Albonae et illius districtu aliqui sint diffamati de heresi, et an a maiore parte populi*; usp. fol. 284v, 285v.

²⁹⁵ Isto, fol. 283r: *da chi a inteso che questo messer Zuane sia heretico in particolare e così da chi ha inteso questa diffamazione*; fol. 284v, 285v: *Interrogatus a quibus perceperit predictas diffamationes, quando, quo loco et quibus presentibus*.

²⁹⁶ Isto, fol. 283r; usp. fol. 284r, 285v: *si predictus Ioannes versetur cum hereticis vel cum illis versatus sit*.

²⁹⁷ Isto, fol. 286r: *si messer Ioannes se contulit ad aliqua loca, oppida, urbem saltem de heresi suspectam*.

²⁹⁸ Isto, fol. 283r: *si predictus magister Ioannes hereticos domi suae exceperit et si illis faveret et aliquot praestiterit auxilium*; usp. fol. 285r, 286r.

²⁹⁹ Isto, fol. 283v: *si affinitatem contraxerit cum hereticis*.

³⁰⁰ Isto, fol. 284r, gdje ne nalazimo izravno pitanje, već odgovor: *non so che messer Zuane sappi leger*, na temelju kojeg možemo rekonstruirati pitanje.

koje se sumnja da su heretičke?³⁰¹

3. Gdje je, kada i u čijoj nazočnosti osumnjičeni čitao heretičku knjigu?³⁰²
4. Koji je bio naslov knjige?
5. Je li svjedok čitao tu knjigu?³⁰³

III. Pitanja o heretičkoj doktrini i praksi

U treću skupinu pitanja spadaju ona čiji je cilj bio utvrditi dijeli li optuženi heretička uvjerenja i stavove te ogledaju li se oni u njegovoj vjerskoj praksi. Najprije se provjeravalo razlikuju li se uvjerenja Ivana Librića od učenja Crkve (*si discedat seu discesserit a communi conversatione fidelium*)³⁰⁴ po sljedećim pitanjima:³⁰⁵

1. Slušanje mise (*auditio missae*)
2. Crkveni sakramenati (*sacramenta Ecclesiae*)
3. Čistilište (*purgatorium*)
4. Zagovor svetaca (*intercessio sanctorum*)
5. Papina moć opraštanja grijeha (*autoritas Summi pontificis circa indulgentias*)
6. Apostolska predaja (*traditio apostolica*)
7. Post (*ieiunia*)
8. Molitve za umrle (*orationes pro defunctis*)
9. Ostala pitanja (*alia*).

³⁰¹ Isto, fol. 284v, 286r: *si sciat quod predictus magister Ioannes apud se tenuerit libros hereticos seu illos legerit.*

³⁰² Isto, fol. 284v: *quando, quo loco, quibus presentibus ipsi testi legerit magister Ioannes librum hereticum.*

³⁰³ Isto, fol. 284v: *Interrogatus de titulo illius libri et si ipse testis magister Ioannes librum legerit de quo in sua testatione.*

³⁰⁴ Isto, fol. 286r; usp. fol. 283r, 285r.

³⁰⁵ Isto, fol. 283r, 285r, 286r. Pitanje o apostolskoj predaji postavljeno je samo Ivanu Melćiniću, fol. 285r, dok su ostala pitanja jednako postavljena svim svjedocima.

Provjeravalo se odgovaraju li optuženikovi postupci njegovim uvjerenjima, odnosno odražavaju li se njegovi heretički stavovi i u vjerskoj praksi. Zato su se postavljala pitanja:

1. Pričešćuje li se optuženi svake godine?³⁰⁶
2. Ispovijeda li se?
3. Jede li meso i drugu hranu u danima kada Crkva to zabranjuje?³⁰⁷

Svjedocima su se postavljala dodatna pitanja kojima se nastojala utvrditi vjerodostojnost njihovih iskaza: kada su i gdje doznali ono što tvrde i je li bilo drugih nazočnih svjedoka.³⁰⁸

IV. Zaključivanje ispitivanja

Svjedoke bi se na kraju pitalo postoje li u danome mjestu druge osobe za koje se vjeruje da su heretici i potaknuti da takve po savjesti potkažu pravdi.³⁰⁹ Najzad, pitalo bi ih se postoje li drugi svjedoci (*instructiores*) koji bi mogli potkrijepiti njihov iskaz ili pružiti daljnje informacije.³¹⁰

Na kraju ispitivanja konstatiralo bi se da svjedok o ostalim pitanjima nema nikakva saznanja i naveli bi se podaci o starosti svjedoka. Zatim bi auditor zapovjedio da se svjedoku pročita njegov iskaz i da on svojeručno potpiše izjavu.³¹¹

---

³⁰⁶ Isto, fol. 283r: *si Sanctissimum eucharistiae sacramentum singulis annis et presertim hoc anno perceperit*, usp. fol. 285r.

³⁰⁷ Isto, fol. 283r: *si comedit carnes et alia diebus ab ecclesia prohibitis commedi*; usp. fol. 285r.

³⁰⁸ Isto, fol. 283v-284r: *Interrogatus quibus presentibus quando et quo loco, predicta perceperit ex predicto magistro Ioanne*; usp. fol. 285r.

³⁰⁹ Isto, fol. 284r: *Interrogatus si sciat quod aliquis alius sit diffamatus de heresii et fuit admonitus ad exprimentum diffamatos, omni timore posposito, cum ex consientia (!) manifestare iusticiae teneatur vel etiam hereticum qui non sit diffamatus.*

³¹⁰ Isto, fol. 284r; usp. fol. 285v.

³¹¹ Isto, fol. 284r: *Reverendus dominus auditor mandavit predicto testi legi suam depositionem, illamque pro confirmatione subscribi manu propria*; usp. fol. 285v, 286r. U izvješću nalazimo samo jedan prijepis potpisa: *Io mastro Zuane Metrinich affermo ut supra*, fol. 285v.

VIII. Odgovori

Na temelju onoga što su ispitanici kazali moglo se doznati sljedeće. Tada je jedina osoba u labinskom okrugu, za koju se vjerovalo da gaji heretička uvjerenja, bio postolar Ivan Librić. Svi su ga mještani smatrali heretikom.³¹² Svjedoci se uglavnom nisu mogli sjetiti od koga su, kada i u kojim okolnostima te u čijoj nazočnosti čuli da je optuženi heretik; znali su samo da je od toga prošlo već puno godina.³¹³ Samo je velečasni Franjo Bučić točno naveo da je spomenutu glasinu čuo u Kožljaku prije otprilike godinu i pol dana od Marca Vittorija i njegova sina Giorgia te od nekog drugog Giorgia, koji su svi bili iz Kožljaka. Nije se sjećao je li bilo drugih svjedoka tom prilikom.³¹⁴

Ivan Librić se, prema navodima ispitanih, družio s drugim hereticima.³¹⁵ Ivan Melčinić nije znao navesti ime niti jednog heretika s kojim je Librić provodio vrijeme, već je svoju tvrdnju da se optuženi postolar družio s hereticima zasnivao na činjenici da je osumnjičeni odlazio u Kožljak, ozloglašeno okupljalište heretika.³¹⁶ Druga su dvojica svjedoka, pak, znala imenovati te heretike. Prema tvrdnjama Giovannija Lucianija i Franje Bučića, bili su to otac Matija iz Pazina i Giorgio Turchetto.³¹⁷ Spomenuti otac Matija jest Matija Živčić, pazinski kapelan i kasnije vikar, koji je surađivao sa Stjepanom Konzulom Istraninom i Jurjem Cvečićem na prevodenju, objavljivanju i širenju protestantskih tekstova i koji je preveo na

³¹² Isto, fol. 283r. *Al presente non vi è altro che un mastro Zuane Librich caligaro, il quale è stato havuto per heretico da tutto il popolo universalmente.* Fol. 284v: *È diffamato un mastro Zuane Librich calegaro et tal diffamazione è pervenuta da tutto il popolo.* Fol. 285v: *Vi è un mestro Zuane Librichich (!) quale è diffamato da tutti.*

³¹³ Isto, fol. 283r: *Io non mi ricordo in particolare, et sono ormai alquanti anni come sarebbe, da quattro o cinque anni in qua.* Fol. 284v: *Io non ve lo saprei dire, ma vi affermo esser diffamato da tutto il popolo.*

³¹⁴ Isto, fol. 285v: *Ho inteso da Marcho Vittori et Zorzi, suo figliolo, et da un altro Zorzi, tutti da Coslacho; et ho inteso in dicto loco di Coslacho; et non mi ricordo chi era presenti (!); et può esser da un anno e mezo.*

³¹⁵ Isto, fol. 283r: *Ha praticato e al presente pratica con heretici.*

³¹⁶ Isto, fol. 284v: *Il soddetto mastro Zuane pratica in Coslacho, loco nel quale habitano alcuni heretici... io non conosco alcuno de là, ne manco son stato à Coslacho, eccetto che una volta, però non vi posso dire che conversi con persone heretice per proprio nome.*

³¹⁷ Isto, fol. 283r.

hrvatski jezik poslanice sv. Pavla Rimljanima, Korinćanima i Galaćanima.³¹⁸ Puljski biskup Matteo Barbabianca razriješio ga je 1569. svećeničkih prava i dužnosti. Iz izvješća o Valierovu posjetu Puljskoj biskupiji doznajemo da je otac Matija bio izopćen jer je heretik.³¹⁹ Papa Pio V. je 5. kolovoza 1570. od nadvojvode Karla II. zatražio da poduzme oštre mjere protiv propagatora hereze koji djeluju u kožljačkom kaštelu, a posebice protiv oca Matije iz Pazina i meštra Giorgia.³²⁰ Papin je zahtjev očito urodio plodom jer je Turchetto pokazao isprave nadvojvode Karla kojima mu se nalaže da napusti Kožljak.³²¹ Puljski biskup naredio je riječkom kapetanu Leonardu Attemsdu da uhiti Matiju Živčića. Zato su u kolovozu 1579. Francesco i Giorgio Barbo prosvjedovali pred Skupštinom kranjskih staleža protiv Živčićeva progona. Živčić je pobjegao iz Kožljaka. Ne mogavši ga kazniti, puljski je biskup zapovjedio njegovo spaljivanje *in effigie* (odnosno da se spali njegova slika, što je značilo anatemu krivovjernika).³²² Godine je 1580. Živčić potpisao Konkordat o prestanku podjela među evangelicima; 1581. sudjelovao je u reviziji slovenskog prijevoda *Novog zavjeta* Antona Dalmatina u Ljubljani.

Ispitani nisu znali je li Ivan Librić odlazio na okupljališta heretika, je li primao heretike u svoj dom, niti je li ih podržavao ili im pomagao.³²³ Jedini od svjedoka koji je naveo da je optuženi podržavao heretike bio je Giovanni Luciani, tvrdeći da to pouzdano zna jer je prije otprilike godinu dana u vinogradu u Hrašćama (*Chraschie*) pod Svetim Duhom³²⁴ osobno

³¹⁸ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 50.-54.

³¹⁹ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 283r: *Io el so, perche l'ho veduto praticar con prè Mattio de Pisino, qual'è stato scacciato per heretico, et parimente l'ho veduto praticar con uno adimandato Zorzo Turchetto.*

³²⁰ Camillo DE FRANCESCHI, „Storia documentata della Contea di Pisino“, *AMSI*, vol. X-XII, Venezia 1964., str. 448.-449.

³²¹ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 285v-286r: *Io non lo so che pratica con altri, ecceto con un certo Turchetto, col quale ha presentato lettere del principe archiduca Carlo, per le quale vi è commesso che detto Turchetto se ne vadi fuori Coslaco.* Pitassio krivo tvrdi suprotno, iznoseći da zbog sporazuma u Brucku nadvojvoda nije mogao poduzeti mjere protiv Živčića i Turchetta, vidi: Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, *nav. dj.*, str. 50.

³²² Maja ČUTIĆ GORUP, „Članovi obitelji Barbo“, *nav. dj.*, str. 78.-79.

³²³ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 283r, 285r, 286r.

³²⁴ Vinograd u Hrašću spominje se 1613. u labinskom Statutu; talijansko-mletačka je inačica *Graschie*, vidi: Miroslav BERTOŠA, „Pučanstvo Labina“, *nav. dj.*, str. 145.-146. Napomenimo da Bertoša kao poseban lokalitet navodi *Vignia sotto San Spirito* (1610.), isto, str. 147., što je, kako je razvidno iz našeg izvora, isti vinograd kao i onaj u Hrašću.

čuo Librića kako iznosi heretičke stavove.³²⁵ Zatim je ispričao kako je u spomenutom vinogradu sreo Ivana koji se ondje skriva.³²⁶ Gospodin Luciani ga je, prema vlastitim tvrdnjama, pozvao da odbaci krivovjerje i vrati se Crkvi.³²⁷ Ovaj je, pak, odgovorio kako su njegova uvjerenja prava te da bi i Luciani bio istog uvjerenja da je slušao oca Matiju iz Pazina, koji stanuje u Kožljaku.³²⁸

Samo je prvom svjedoku postavljeno pitanje je li Librić sklopio rodbinske veze s hereticima; svjedok je odgovorio odrično jer je Librićeva supruga bila iz Labina.³²⁹

Druga skupina pitanja odnosila se na heretičku literaturu. Giovanni Luciani nije znao zna li optuženi čitati, a plominski župnik Franjo nije znao čita li optuženi heretičku literaturu.³³⁰ Međutim, drugi je svjedok, Ivan Melčinić, imao više saznanja o ovoj temi. Vidio je Ivana Librića kako čita heretičku knjižicu koju je dobio iz Njemačke.³³¹ Svjedok se nije sjećao naslova knjige, niti njezina sadržaja.³³² Nije se sjećao ni točnog vremena kada je vidio knjižicu u rukama optuženog; znao je samo da je to bilo više od godinu i pol dana prije nego što se Ivan Librić odselio odatle. Potonji je očito bio svjestan da ga posjedovanje spomenute knjižice može dovesti u opasnost. To je razvidno na više mjesta, gdje svjedok opisuje strah optuženog. Librić nije htio pustiti knjižicu iz ruku, niti dopustiti svjedoku da je drži, već je Ivanu Melčiniću naglas čitao iz nje. Sve se to odvijalo potajice, u postolarevoj radionici, skriveno od pogleda i nitko drugi nije

³²⁵ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 283r-283v: *Io non so che l'habbi ricevto in casa sua eretici, ma è ben vero chel' favorisse heretici et tien dalla sua... io so chel' favorisse li heretici et li defende, perchè ho sentito con le proprie orecchie esso messer Zuane che difende le loro opinioni et le favorisse... non (fol. 283v) vi era niuno presente et mi aricordo che può esser un anno fà, retrovandome à una sua vigna in Chraschie sotto Santo Spirito.*

³²⁶ Isto, fol. 283v: *cercava di nascondersi à fine che non fosse visto.*

³²⁷ Na istome mjestu: *Voi fareste bene à ritornare alla Sancta Chiesa il non tener questa opinione falsa.*

³²⁸ Na istome mjestu: *Egli rispose che l'opinione sua era buona et che s'io havesse ascoltado prè Matthio de Pisino, qual habita in Coslacho, havrebbe tenuta l'opinione che esso messer Zuane teniva.*

³²⁹ Isto, fol. 283v: *Signor, no, perchè era maritato qui.*

³³⁰ Isto, fol. 284r, 286r.

³³¹ Isto, fol. 284v: *io ho visto à legger un libretto qual era heretico et disse haverlo havuto de Lemagna.*

³³² Na istome mjestu: *io non so che titolo fosse et non me ricordo che cosa conteneva.*

bio nazočan.³³³ Posjedovanje zabranjenih knjiga bilo je opasno; pojedinac je zbog njih mogao završiti na sudu. Aquila iz Novigrada izveden je 1572. pred sud zbog zabranjenih knjiga; ista je sudbina zahvatila prije njega Craiju Ippolita s Krka 1566.³³⁴ Sličan strah možemo prepoznati u svjedočenju Andree Cinea iz 1583. kako je u svojem vrtu u Vodnjanu zakopao knjigu evanđelja na narodnom jeziku.³³⁵

Epizoda u kojoj se opisuje kako je Librić potajice čitao heretičku knjižicu Ivanu Melčiniću najupečatljiviji je dio izvješća, upravo zato što je njezin opis prožet osjećanjem napetosti i straha. Ovoj epizodi i A. Štoković u već spomenutom članku posvećuje dosta prostora; štoviše, on smatra da je baš zbog te knjige osumnjičeni dobio nadimak Librić. „Izgleda da su domaćini svjesno obmanuli i gospodina vizitatora jer su, barem se tako naslućuje, slučaj pripisali ‘nepostojećem’ čovjeku. U Labinu, naime, nema takvog prezimena. Prezime Librić vjerojatno je nadimak za dotičnog čovjeka, a ime je dobio upravo zbog spomenute knjige.”³³⁶ To se prezime, međutim, javlja u Labinu, i to upravo u doba kada se vodio postupak protiv Ivana Librića. Miroslav Bertoša u svojem članku spominje „mistra Zuane Libricha“ 1598. i Petra Librića (*Piero Librich ‘di Albona’*) 1610.

Zuane Librić spominje se u dokumentima labinskog kaptola, u *Istrumenti e Documenti del Reuerendissimo Capitolo*, koji se nalaze u arhivu Župnog ureda u Labinu.³³⁷ No, ne možemo zasigurno tvrditi da je meštar Zvane Librić iz 1598. Ivan Librić koji se spominje u izvješću o Valierovoj vizitaciji.³³⁸

Kada je o uvjerenjima i vjerskoj praksi optuženog riječ, oni su umnogome odstupali od učenja Rimokatoličke crkve. Ivan Librić nikada

---

³³³ Isto, fol. 284v-285r: *egli non ossava di monstrarlo (...) et è vero che me lo lesse (...) et me lo lesse nella sua botega et non vi era alcun presente, ma nascondeva il libro (fol. 285r) et non voleua dar in man ad alcuno à leggere.*

³³⁴ „Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. II, fasc. 1-2, 1886., str. 212., 214.

³³⁵ *Io ho sepolito un libro di evanzeli vulgati in tel mio horto a Dignan*, „Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. XVIII, fasc. 1-2, 1902., str. 69.

³³⁶ Alojz ŠTOKOVIĆ, „Bratovština“, *nav. dj.*, str. 96.

³³⁷ Miroslav BERTOŠA, „Pučanstvo Labina“, *nav. dj.*, str. 124., 134.

³³⁸ Isto, str. 134.

nije dolazio na misu i smatrao ju je nepotrebnom. Giovanni Luciani se, doduše, ogradio, kazavši da nije nikada čuo Librića kako govori o misi, ali je vjerovao da je on smatra nepotrebnom jer je izbjegava.³³⁹ Naprotiv, Ivan Melčinić je osobno čuo optuženog kako tvrdi da nije dobro slušati misu i da ona ne vrijedi ništa.³⁴⁰ Prezirao je i sakrament pričesti, govoreći da je to samo komad tijesta, a ne Naš Gospodin Isus Krist.³⁴¹ Nije se pričešćivao u mjesnoj crkvi, ali je Ivan Melčinić čuo da Ivan Librić sudjeluje u radu posebne vjerske zajednice, čiji se članovi međusobno pričešćuju. Svjedok nije znao navesti imena onih koji se pričešćuju na spomenuti „heretički način“, ali je kazao kako je Ivan Librić tvrdio da je to ispravan način pričešćivanja.³⁴² Slično tome, Giovanni Luciani nikada nije vidio Ivana Librića da se pričešćuje u mjesnoj crkvi, ali je vjerovao da se ispovijeda ocu Matiji.³⁴³ Protestanti u Kožljaku su, čini se, bili organizirani u posebnu vjersku zajednicu, na čelu s ocem Matijom Živčićem.

Librić je poricao smislenost posta. Tvrdio je da se meso i druga hrana koju je Crkva zabranila određenim danima mogu slobodno jesti jer je njihovu konzumaciju zabranio papa, a ne Bog.³⁴⁴ Svjedoci nisu znali jede li optuženi meso i drugu zabranjenu hranu u danima posta, ali je Giovanni Luciani iznio svoje subjektivno mišljenje: „Ja ne znam pouzdano, jer ga nisam vidio, ali vjerujem da u svako doba jede ono što želi, jer je, kako sam

³³⁹ ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 283r: *Quanto alla messa, non vien mai alla messa et scampa della quale, però non l'ho mai sentito ragionarne.* Giovanni Luciani kazao je da optuženog nije čuo ni kako govori o sakramentima: *Parimenti non ha ragionato de sacramenti, che habbi sentito.* Otac Franjo Bučić iskreno navodi o kojim pitanjima nikada nije čuo govoriti Ivana Librića, fol. 286r: *Circa alla messa, purgatorio, autorità del papa, ieiuni, non ho inteso cosa alcuna.*

³⁴⁰ Isto, fol. 285r: *El suditetto (!) messer Zuane m'ha detto che non è ben ascoltar messa et che non vale alcuna cosa.*

³⁴¹ Isto, 286r: *disse che non si doveva credere al sacramento dell'eucharestia, perchè era di pasta et non vi era il Nostro Signor Iesu Christo.*

³⁴² Isto, fol. 285r-285v: *Io non l'ho visto à communicar, ma ho inteso che se faceva una certa congregatione, et tra loro si comunicavano. (...) Interrogatus si messer Ioannes expresserit nomina propria predicto testi illorum qui conveniebant pro predicta communione recipienda more hereticorum, respondit: „Signor no, ma ben mi (fol. 285v) disse che si doveva communicar al modo che ho detto di sopra.“*

³⁴³ Isto, fol. 284r: *non l'ho mai visto à communicar, ma ben credo che si confessa da prè Matthio predetto.*

³⁴⁴ Isto, fol. 285r: *Dice che si può mangiar carne et altri cibi prohibiti della Chiesa nelli giorni prohibiti et che è stato il papa et non Dio che l'habbi prohibito.*

rekao, pun hereze i ne vjeruje ni u što.³⁴⁵

Ivan Librić tvrdio je da su zagovor svetaca i molitve za mrtve suvišni, da je Kristova krv već učinila sve što je potrebno te da su zato zagovor svetaca, oprost grijeha i apostolska tradicija nepotrebni.³⁴⁶ Poricao je papine ovlasti. Tvrdio je da papa nema nikakav autoritet i da niti jedan papa nije imao autoritet do sada. Također, tvrdio je da papa ne može opraštati grijeha.³⁴⁷ Smatrao je da je crkvena hijerarhija besmislena, da u Crkvi pobožnost i vjera ovise o svećenicima, a da su, kao takve, lažne.³⁴⁸

Kada se svjedoke upitalo da potkrijepe svoje iskaze o uvjerenjima Ivana Librića navodeći u kojim su se okolnostima s njima upoznali, Ivan Melčinić kazao je da je Librića čuo kako iznosi heretičke stavove u Labinu, u ono vrijeme dok je još dolazio u to mjesto.³⁴⁹

Ponovno su se javila imena mjesta, o kojima je i prije bilo riječi i koja su se često povezivala s herezom. Giovanni Luciani čuo je Librića godinu dana ranije u Kožljaku, u nazočnosti spomenutog oca Matije i Giorgia Turchetta.³⁵⁰

Kožljak se spominje i u svjedočenju oca Franje Bučića. On je od oca Marka u Plominu čuo da je na prošlu Veliku subotu Ivan Librić u kožljačkom kaštelu govorio o ispraznosti sakramenta pričesti. Otac Marko mu je istoga dana prenio Librićeve riječi, ali plominski se župnik nije

³⁴⁵ Isto, fol. 284r: *Io non l'ho so di vera sentia (!) perchè non l'ho veduto, ma io credo che manza (!) d'ogni tempo quello che li (!) piace, perchè, come ho detto, è pieno di heresie, et non crede cosa alcuna.* Ivan Melčinić kazao je da ne zna jede li Ivan Librić meso i drugu zabranjenu hranu u danima posta, fol. 285r.

³⁴⁶ Isto, fol. 283r: *Ho anco sentito dalla sua bocca dire che non si deve invocare i santi, ... che non si deve pregar per i morti;* fol. 284r: *che il sangue (!) di Christo ha fatto tutto quello che è necessario et perciò non habbiamo bisogno d'intercessione de santi, ne indulgentie, ne traditioni apostolice.* Fol. 285r: *Dice che non si deve pregar per li morti. Dice che non si deve pregar i santi.*

³⁴⁷ Isto, fol. 283r: *Io ho sentito à dire à esso mastro Zuane chel' Papa non ha alcuna sorte d'autorità et che nessun Papa ha havuto authorità, overo Santo Piero. (...)* *Ho anco sentito dalla sua bocca dire... che il Papa non può conceder indulgentie.*

³⁴⁸ Isto, fol. 286r: *che la devotione et la religione dependeva dai preti et però che la devotione et religione era falsa.*

³⁴⁹ Isto, fol. 285r: *Io l'intesi qui in Albona le già dette cose; et fù nel tempo che esso messer Zuane veneva (!) in questo loco, et non mi aricordo chi erano presenti.*

³⁵⁰ Isto, fol. 284r: *Io ho inteso le predette cose in Coslaco, già più d'un anno, alla presentia de prè Matthio et el suddetto Turchetto.*

sjećao je li tko bio nazočan.³⁵¹ Također, na Librićeve heretičke stavove žalila se prethodnog kolovoza u crkvi Vicenza, kuharica Francesca Barba, posjednika Kožljaka.³⁵²

U okrugu, prema tvrdnjama svjedoka, nije bilo drugih mogućih heretika. Štoviše, Giovanni Luciani kazao je da je siguran kako nema drugih heretika jer bi takva stvar odmah izašla na vidjelo.³⁵³

IX. Okončanje postupka

Dana je 21. siječnja 1580. vizitator napustio Labin. Budući da nije mogao nastaviti vođenje postupka, zapovjedio je da mjesni ordinarij, puljski biskup Matteo Barbabianca, u suradnji s inkvizitorom provede postupak do kraja.³⁵⁴

U međuvremenu je istraga u riječkoj oblasti pokazala da ondje postoji više osoba osumnjičenih za herezu.³⁵⁵ Zato je vizitator puljskom biskupu i inkvizitoru zapovjedio da se upute u Rijeku, provedu istragu o onome što se do sada doznalo i da heretike, ako se otkriju, kazne.³⁵⁶

Puljskom biskupu je, navodi se, ustupljen zapisnik na trima listovima koji sadrži iskaze trojice svjedoka.³⁵⁷

³⁵¹ Isto, fol. 286r: *Il Sabbato Santo ritrovandosi questo mastro Zuane in Coslacho in Burgo disse che non si doveva credere al sacramento dell'eucharestia (!) ... et questo l'ho inteso da prè Marco à Flanona; et non mi aricordo chi vi era presente. Fù il Sabbato Santo passato che disse tal parole mastro Zuane; et quel istesso giorno me lo disse à me.*

³⁵² Na istome mjestu: *E ben vero che ho inteso dalla Vicenza, coga del signor Francesco Barbo, signore (?) di Coslaco (et l'intesi in chiesa quest'Agosto), la quale venne in chiesa in Coslacho et si lamentò che messer Zuane dicesse che la devotione et la religione dependeva dai preti et però che la devotione et religione era falsa; è non mi aricordo il nome de li presenti.*

³⁵³ Isto; fol. 284r: *Respondit se nihil scire, „et credo certo che non ne sia alcuno, perchè subito vien scoperto.“*

³⁵⁴ Isto, fol. 286v: *cum nequeat progredi in formatione presentis processus iussit eum tradi Reverendissimo domino episcopo Polensi, loci ordinario (...) cui... iniunxit ut processum ipsum perficiat, et ad eius expeditionem una cum Reverendo patre inquisitore, adhabitante palatia Clarissimi rectoris Albonae, studeat devenire.*

³⁵⁵ Na istome mjestu: *ex informatione assumpta Terrae Fluminis compertum est ibi esse non nullos de heresi suspectos.*

³⁵⁶ Na istome mjestu: *mandavit dictus dominus visitator ipsi Reverendissimi ordinario quod eo se conferat, et una cum Reverendo inquisitore dicto illis inquirat et repertos puniat.*

³⁵⁷ Na istome mjestu: *Fuit illico traditus Reverendissimo Polensi presens processus cartarum trium cum tribus depositionibus testimonium.*

X. Zaključak

U okviru vizitacije biskupa Agostina Valiera Puljskoj biskupiji posjećen je i Labin. Tijekom tog posjeta, 20. i 21. siječnja 1580., vizitatorovi su ljudi, paralelno s ispitivanjem općeg stanja u Labinu i labinskoj Crkvi, proveli istragu o postolaru Ivanu Libriću iz Labina, optuženom za herezu. U okviru tog postupka ispitana su trojica svjedoka; prvog dana dvije svjetovne osobe, Giovanni Luciano i Ivan Melčinić, a trećeg plominski župnik Franjo Bučić, koji je ispitivan zato što se tijekom istrage doznalo da on ima daljnja saznanja o heretičkom svjetonazoru optuženog.

Svjedocima su se postavljala pitanja koja se mogu, grubo rečeno, svrstati u tri kategorije: pitanja o tome druži li se optuženi s hereticima, je li optuženi posjedovao ili čitao heretičku literaturu te pitanja kojima se nastojalo utvrditi jesu li optuženikove izjave i vjerska praksa otkrivali njegova heretička uvjerenja. Svjedocima je postavljen i niz potpitanja kojima se nastojalo utvrditi vjerodostojnost njihovih iskaza i dalje potkrijepiti njihove izjave.

Svjedoci su iznijeli niz tvrdnji koje su dokazivale da je optuženi Ivan Librić zaista dijelio heretička uvjerenja. Njima se, pak, ne može uvijek vjerovati jer su njihove izjave često oblikovane predrasudama; tako je, primjerice, Giovanni Luciano kazao da, doduše, ne zna jede li optuženi zabranjenu hranu u dane posta, ali da vjeruje kako to čini jer je optuženi „pun hereze i ne vjeruje ni u što“. Svjedoci su bili spremni na suradnju s istražnim organima, pa su ne samo odgovarali na postavljena pitanja već su bili i sami spremni iznijeti nove informacije. Tako je Giovanni Luciani iznio priču o susretu s Ivanom Librićem u vinogradu, a Ivan Melčinić onu o skrivanju i čitanju heretičke knjižice. Potonji u svojim odgovorima djeluje najmanje selektivno; često tvrdi da je optuženi bio u društvu s hereticima i dijelio njihova uvjerenja i vjersku praksu, ali ne zna navesti kada je, gdje, kako i u čijoj nazočnosti došao do tih saznanja. Zato nas njegovi odgovori često navode na pomisao da je iz straha nastojao ugoditi auditoru, govoreći ono što bi ovaj htio čuti. Moguće je da je Melčinić tako činio nastojeći se

iskupiti za to što je, očito, pokazivao interes za protestantsko učenje, ako ne inače, a onda bar kada je slušao Librića kako čita tekst heretičke knjižice. Najodmjereni u svojim odgovorima bio je naknadno pozvani svjedok, plominski župnik Franjo Bučić. On točno navodi od koga je, kada i u kojim okolnostima doznao informacije koje ukazuju na herezu Ivana Librića. Stoga njegovo svjedočenje djeluje najvjerodostojnije. Njegova suzdržanost u odgovorima, sagledana u kontekstu činjenice da je prethodno, tijekom vizitacije, vizitatorovim ljudima kazao da u labinskom kraju nema heretika, ukazuje da župnik nije bio sklon preuveličavanju, već radije umirivanju problema te da nije bio pretjerano otvoren za intervencije izvana, već je nastojao poteškoće riješiti na lokalnoj razini.

Tijekom istrage javila su se imena nekolicine osoba koje se smatralo hereticima: Francesca Barba, oca Matije Živčića iz Pazina, i Giorgia Turchetta. Francesco Barbo je najvjerojatnije bio ondašnji posjednik Kožljaka i za njega se već dobro znalo da je bio jedan od najistaknutijih zaštitnika reformacije u Istri. Drugo je ime moguće poistovjetiti s Matijom Živčićem, poznatim glagoljašem, također zagovornikom luteranizma. Treće ime, Giorgio Turchetto, ne srećemo drugdje u izvorima. Na temelju toga, a ponajprije Librićevih vjerskih stavova, možemo osnovano tvrditi da je učenje zbog kojeg je Ivan Librić postao predmet istrage bilo protestantsko učenje.

Na više je mjesta u istražnom postupku razvidno da je Librić osjećao velik strah; kada ga je Giovanni Luciani sreo u vinogradu, pokušao se sakriti; nije se usudio predati u ruke knjižicu koju je čitao Ivanu Melčiniću. Sve to ukazuje da su protestanti u Labinu u vrijeme Valierove vizitacije bili progonjena manjina. Librić je prije vizitatorova dolaska napustio Labin i utočište našao, najvjerojatnije, u Kožljaku.

U izjavama svjedoka često se spominjao Kožljak kao središte okupljanja heretika. Kožljak je, kako je razvidno iz analiziranog teksta, do te mjere bio poznat i ozloglašen kao protestantsko središte da su pojedinci već samo zbog svojeg boravka u Kožljaku mogli postati sumnjivi kao mogući heretici. U Kožljaku su progonjeni protestanti našli utočište i

formirali osebujnu vjersku zajednicu, predvođenu ocem Matijom Živčićem.

Budući da ostali izvori za sada šute, ne znamo kako je slučaj protiv Ivana Librića okončan. U Labinu se desetak godina kasnije ponovno javlja Ivan Librić, ali ne možemo znati je li riječ o istoj osobi. Ako je izveden pred sud, mogao se spasiti stroge kazne odrekavši se stavova reformacije. Ako je negdje, vjerojatno na austrijskom tlu, našao sigurno utočište, sigurnost mu nije bila dugo garantirana. Habsburzi su, naime, bili rimokatolički vladari. Još je Karlo II. podržavao nastojanja lokalnih biskupa da zatru protestantsko učenje i djelovanje u Istri. Njegov nasljednik Ferdinand bio je odlučan u namjeri dovršavanja tog zadatka.³⁵⁸

XI. Izvori

ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Diaecesis Tergestinae.*

ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis.*

XII. Literatura

Kratica: *AMSI – Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*

„Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. II, fasc. 1-2, 1886., str. 179.-218.

„Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. XVII, fasc. 1-2, 1901., str. 150.-186.

„Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. XVII, fasc. 3-4, 1901., str. 283.-299.

---

³⁵⁸ Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto“, nav. dj., str. 64.-65.

„Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. XVIII, fasc. 1-2, 1902., str. 44.-74.

„Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. XVIII, fasc. 3-4, 1902., str. 248.-273.

„Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. XIX, fasc. 1-2, 1903., str. 35.-55.

„Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. XX, fasc. 1-2, 1904., str. 46.-77.

„Processi di luteranismo in Istria“, *AMSI*, vol. XX, fasc. 3-4, 1904., str. 283.-329.

Miroslav BERTOŠA, „Pučanstvo Labina u Vlačičevo doba (s prilogama labinskoj onomastici XVI i XVII stoljeća) prema građi starog kaptolskog arhiva u Labinu“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 20., Rijeka 1975. – 1976., str. 107.-149.

Maja ĆUTIĆ GORUP, „Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji“, *Povijesni prilozi*, br. 50, Zagreb 2016., str. 71.-97.

Camillo DE FRANCESCHI, „Storia documentata della Contea di Pisino“, *AMSI*, vol. X-XII, Venezia 1964., str. 448.-449.

Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika sjednice Vijeća labinske komune – LIBRO CONSIGLI I (1566-1578)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 29., Pazin – Rijeka 1987., str. 75.-159.

Milena JOKSIMOVIĆ – Darko KOMŠO, „Barban u izvješću o apostolskoj vizitaciji biskupa Agostina Valiera Pulske biskupiji 1580. godine“, *Barbanski zapisi*, sv. 6., Barban (u tisku)

Ondina KRNJAK, „Vjerski život“, u: *Temporis signa: Arheološka svjedočanstva istarskog novovjekovlja*, ur. Tatjana Bradara i Ondina Krnjak, Pula 2016., str. 307.-412.

Ana LAVRIČ, *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o Koprski škofiji iz leta 1579 – Istriae visitatio Apostolica 1579, Visitatio Iustinopolitana Augustini Valerii*, Ljubljana 1986.

Antonio MICULIAN, „Fonti inedite per la storia della riforma protestante nella diocesi di Pola nel XVI secolo“, *Historijski zbornik*, god. XLI (1), Zagreb 1988., str. 27.-40.

Antonio MICULIAN, „La controriforma in Istria: Il concilio di Trento e il ruolo dei gesuiti“, *Acta Histriae*, sv. 8., Koper 1999., str. 215.-230.

Tea PERINČIĆ, „Prilog istraživanju apostolskih vizita Agostina Valiera u dalmatinskim i istarskim biskupijama“, *Povijesni prilozi*, br. 17, Zagreb 1998., str. 157.-176.

Armando PITASSIO, „Diffusione e tramonto della riforma in Istria: la diocesi di Pola nel '500“, *Annali della Facoltà di scienze politiche di Perugia*, vol. 10, 1968. – 1970., str. 7.-65.

Jeronim ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split 1976.

Alojz ŠTOKOVIĆ, „Adventus ad castrum Barbana“, *Barbanski zapisi*, sv. 1., Barban 2013, str. 53.-58.

Alojz ŠTOKOVIĆ, „Bratovština Svetog Roka iz Svetvinčenta 1619. god.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 6.-7., Pazin 1996. – 1997., str. 93.-106.

Vjekoslav ŠTOKOVIĆ, „Poreč i Poreština u jednom izvještaju iz 1579/80“, u: *Zbornik Poreštine*, br. 2, Poreč 1987., str. 131.-141.

Lorenzo TACCHELLA – Mary Madeline TACCHELLA, *Il cardinale Agostino Valier e la riforma tridentina nella Diocesi di Trieste*, Udine 1974.

Investigation of Cobbler Ivan Librić for Heresy in Labin from Year 1580

Summary

In the context of the efforts of Counter-Reformation, Pope Gregory XIII ordered Agostino Valier, bishop of Verona, to visit the dioceses in the Istrian Peninsula. During his visit to the Diocese of Pula, the visitor with his escort visited Labin, where an investigation was conducted on the

ground of charges for heresy against cobbler Ivan Librić. The mentioned visitation, carried out at the end of 1579 and during 1580, including the above-mentioned process, is described in detail in a comprehensive report, containing precious information on Istrian history.

This article presents the aforementioned investigation and analyzes issues that were in the focus of examiners' interest. Since the report on the visit of the bishop Valier to the Istrian dioceses has not been translated or published in full, this paper presents some unknown facts about the history of Labin and its surroundings, but also about the history of Protestantism and Counter-Reformation in Istria.

The article begins with general framework, analyzing the Counter-Reformation background of Valier's visitation, followed by the description of bishop Valier's visitation to Istrian dioceses and basic information on the report on that visitation, with special focus of the part of the report containing information on visit to Labin. Then follows the meticulous description of the *folia* containing minutes of the investigation of Ivan Librić, as well as of all the parts of the report, relevant for further understanding of the investigation. Next chapter is dedicated to the circumstances of the investigation, particularly on witnesses: Giovanni Luciani, Ivan Melčinić and parish of Plomin, Franjo Bučić. Other testimonies, relevant for the investigation are mentioned, as well. The main part of the article is focused on the questions asked by examiners and on the answers given by the witnesses. The questions from all three testimonies are compared, analysed and divided into three main categories, trying to determine the following: 1) whether the suspect had been socializing with the heretics, 2) whether the suspect had possessed or read heretic literature, and 3) whether the suspect had been expressing heretical views and whether those views had reflected on his religious practice. Next, the reader finds the comparative analysis of the answers given to aforementioned questions. The article ends with the description of the investigation's abrupt end, more precisely, the circumstances in which its completion was entrusted to the bishop of Pula.

KASNOSREDNJOVJEKOVNI I NOVOVJEKOVNI ARHEOLOŠKI NALAZI S LABINŠTINE

dr. sc. Tatjana Bradara, muzejska savjetnica,
Arheološki muzej Istre,
Carrarina 3, 52100 Pula,
e-mail: tatjana.bradara@ami-pula.hr

Pregledni rad

U radu se iznose rezultati arheoloških sondiranja na području Labinštine, koja je provodio Arheološki muzej Istre iz Pule. Godine 1995. otvorene su četiri sonde u župnoj crkvi u Plominu, pri čemu je u najvećem broju pronađeno keramičko posuđe koje datira od prapovijesti do novog vijeka. Istraživanjem unutrašnjosti crkve svetog Jurja u Kožljaku, 1999. utvrđene su ranije faze podova crkve te je istražena grobnica s više ukopa.

Ključne riječi: Plomin, Kožljak, Arheološki muzej Istre, kasni srednji vijek, novovjekovna arheologija

Parole chiave: Fianona, Cosliacco, Museo Archeologico dell'Istria, basso medioevo, archeologia postmedievale

I. Uvodni dio

Ovaj je tekst skroman prinos poznavanju kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih (neobjavljenih) nalaza s područja Labinštine. Arheološki muzej Istre provodio je arheološko sondiranje u župnoj crkvi u Plominu i grobljanskoj crkvi svetog Jurja u Kožljaku. Riječ je o dvama naseljima koja su se nekada nalazila u blizini mletačko-austrijske granice, ali koja su pripadala istoj, Puljskoj biskupiji. Analiza nalaza i dostupnih podataka

ukazuje na činjenicu da granica nije predstavljala nepropusnu barijeru kada se radilo o umjetničkim strujanjima. Upravo je na primjeru mletačkog Plomina i austrijskog Kožljaka vidljivo isprepletanje srednjoeuropskog kulturnog kruga s onim mletačkim.³⁵⁹

Bez pretenzija ulaženja u problematiku građevinskih faza objekata, ovaj rad predstavlja rezultate arheoloških sondiranja, koji će možda poslužiti nekim budućim istraživanjima i/ili studijama vezanim za objekte koji su prethodili današnjim crkvama.

II. Plomin, župna crkva Blažene Djevice Marije (svetog Jurja Mlađeg)

Precizna datacija gradnje župne crkve nije poznata, odnosno o tome ima malo podataka. U vizitaciji biskupa Valiera 1580.³⁶⁰ iščitava se da je crkva svete Marije veća nego župna³⁶¹, da ima propovjedaonicu te da se stoga u njoj održava propovijed narodu. Prozori su ostakljeni, a vrata sigurna. Crkva nema pokretnu imovinu, saznajemo iz istog dokumenta, u kojem se upozorava kako vrata treba držati zatvorena i brinuti se da krov ne prokišnjava, kako drvena građa ne bi propala. Oltari su posvećeni. Oltar svete Marije ima doličnu oltarnu sliku (*iconam*), oltarnike (*tobaleas*), mjedene svijećnjake (*candelabra ex auricalco*), svileni antependij (*pallium ex serico*) i supedanej (*scabellum*). Oltar svete Jelene, osim oltarne slike i oltarnika, ima željezne svijećnjake (*candelabra ex ferro*), kožni antependij (*pallium ex corio*) i kameni supedanej (*scabellum cum balaustis lapideis circumambientibus*). Oltar svetog Sebastijana ima staru sliku (palu) koju

³⁵⁹ Primjerice, i prije potpadanja pod mletačku vlast 1420., u Plominu se bogatiji sloj koristi keramičkim posuđem karakterističnim za proizvodnju u romanjolskim i venetskim radionicama; mletačka tradicija izrade pomiješana s onom srednjoeuropskom vidljiva je i na fresci u župnoj crkvi, radu majstora Alberta iz Konstanza 1475., kao i na drvenim oltarima i korskoj klupi iz XVII. stoljeća.

³⁶⁰ Valierovo izvješće o crkvi svete Marije u Plominu, u: ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 86. Visitatio Ecclesiae Polensis*, fol. 236v, 237v. Transkripciju teksta učinila je dr. sc. Milena Joksimović.

³⁶¹ U vrijeme Valierova posjeta, prema izvješću, Plomin je imao oko četiristo stanovnika, a njih tristo primalo je Svetu pričest. Župna crkva bila je ona svetog Jurja Starog, oko koje se nalazilo groblje s posvećenom crkvom svetog Duha. Isto, fol. 234v-237r.

treba obnoviti i kožni antependij. Oltar svetog Antuna s kipom (?) sveca³⁶² (*cum imagine*) u cijelosti je nedoličan, a oltar Svih Svetih neukrašen je (*nudum*). Nadalje navodi da se u crkvi nalaze dvije male hostije (*duo hostia parva*).³⁶³ Upozorava se kako dvije kamene posude za ulje (*duo vasa olearia lapidea*)³⁶⁴ treba ukloniti, kao i neopremljene oltare ili ih, pak, treba urediti prema pravilima.

U vizitacijama puljskog biskupa Alvisea Marcella iz 1659., koje je u njegovo ime obavio generalni vikar Francesco Bartiroma, navodi se da je crkva Blažene Djevice Marije župna te se spominju sljedeći oltari: glavni oltar (posvećen Bogorodici od Ružarija), oltari svete Jelene³⁶⁵, Presvetog Sakramenta, svetog Sebastijana i svetog Antuna.³⁶⁶

O građevinskim fazama crkve nemamo preciznijih podataka. Prema nekim istraživačima, na mjestu današnje crkve (sl. 1.) postojala je kapela početkom XV. stoljeća.³⁶⁷ O crkvi izgrađenoj u trećoj četvrtini XV. stoljeća svjedoče pojedini arhitektonski elementi i dva grba iz 1474.; onaj labinskog podestata A. Leona i puljskog biskupa J. Darmana (sl. 2.).

---

³⁶² Pretpostavka da se radi o kipu sveca temelji se na činjenici da se danas u crkvi, na jugoistočnom zidu, nalazi barokni oltar s drvenim dvokatnim nastavkom. U donjem katu, u središnjoj niši, nalazi se kip svetog biskupa koji se atribuirao svetom Antunu Opatu i pretpostavlja se da se radi o starijem gotičkom kipu. Doris KOS, *Drveni oltari i skulptura u crkvi Blažene Djevice Marije u Plominu*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb 2015., str. 58., 71.

³⁶³ Od Tridentske reforme (1545. do 1563.) posvećene hostije moraju se čuvati u svetohraništu na glavnom oltaru. Prije su se čuvale u kustodiji koja se nalazila u blizini oltara, najčešće s desne strane. Branko FUČIĆ, „Bužeština 1580., Kulturno povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji“, *Buzetski zbornik*, knj. 17., Buzet 1992., str. 95. Na sjeveroistočnom zidu crkve sačuvana je kustodija s godinom na glagoljici koja datira izradu u 1499. ISTI, „Glagoljski natpisi“, *Djela JAZU*, knj. 57., Zagreb 1982., str. 285., sl. 466.

³⁶⁴ Oblici svih latinskih nazivlja preuzeti su doslovno iz izvornika.

³⁶⁵ U vizitaciji se spominje da se na oltaru svete Jelene nalaze relikvije svetog Barnabe Apostola, svetog Šimuna, svete Uršule i druge relikvije bez imena. Nina KUDIŠ BURIĆ – Nenad LABUS, *Dalle parti arciducali e sotto San Marco. Visite arciducali fatte dell'anno 1658 et venete 1659. U kraljevskim stranama i pod svetim Markom. Vizitacije u Pulskoj biskupiji na austrijskom i mletačkom području godine 1658. i 1659.*, Rijeka 2003., str. 262. U vrijeme Valierova posjeta relikvije su navedene kao crkvena imovina župne crkve svetog Jurja (*Starog*). ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, Agostino Valier, *Visitato Ecclesiae Polensis, nav. dj.*, fol. 235r.

³⁶⁶ Nina KUDIŠ BURIĆ – Nenad LABUS, *Dalle parti arciducali e sotto San Marco, nav. dj.*, str. 261.-262. O crkvi Blažene Djevice Marije i u: Giacomo Filippo TOMMASINI, „De' Commentarj storici geografici della Provincia dell'Istria, libri otto“, *Archeografo Triestino*, vol. IV, Trieste 1837. (1641.), str. 490.

³⁶⁷ Srećko GREBLO, „Freska Majstora Alberta (1475.) u Plominu“, *Peristil*, 39, Zagreb 1997., str. 57.-58., bilj. 2.

Sl. 1. Plomin, župna crkva, sjeverozapadni zid

(fotografirala Tatjana Bradara)

Sl. 2. Plomin, župna crkva, jugoistočni zid

(fotografirala Tatjana Bradara)

Prema nekim autorima, prvotno se svetište nalazilo sa sjeveroistočne strane.³⁶⁸ U baroku je crkva produžena prema jugozapadu, gdje je sagrađeno svetište³⁶⁹, a građevinske zahvate doživjela je i 1893.³⁷⁰

Radi obnove unutrašnjosti 1995. započelo se s radovima, a iste godine izvedeno je zaštitno arheološko sondiranje kojim se pokušao ustanoviti prvotan tlocrt kapele.³⁷¹ Sondiranje je bilo uvjetovano postavljenim skelama, a otvorene su četiri sonde.³⁷² Sonda I. nalazila se uz sjeveroistočni zid, a mogle su se prepoznati dvije do tri faze. Kopalo se do relativne dubine od 134 cm od popločenja crkve. Dokumentiran je rubni dio fortifikacijsko-stambene arhitekture s bazamentom stubišta. Malterni pod srednjovjekovnog objekta nalazio se iznad prapovijesnog sloja, prema sjeverozapadnom zidu crkve, a pronađena prapovijesna keramika odgovarala bi rubnoj gradinskoj terasi smjera istok – zapad. Veća količina keramičkih nalaza pripada razdoblju od XIV. do XV./XVI. stoljeća, a manji se dio može datirati u kasnoantički period i pokoji ulomak u XII. stoljeće. Sonde II. i III. otvorene su uz jugoistočni zid crkve. Kopalo se do relativne dubine od 40 do 68 cm, tj. do žive stijene i zdravice. U sondi II. nisu pronađeni arheološki nalazi. Otkriven je podzid baze neoklasicističkog oltara od velikih kvadratnih klesanaca vezanih cementom i položenih u zdravicu između žive stijene. U sondi III. također je dokumentiran podzid baroknog oltara od lomljenaca vezanih mortom. Pronađeno je malo keramičkih nalaza iz prapovijesti i renesanse. Sonda IV. nalazila se uz sjeverozapadni zid, ispod freske majstora Alberta iz Konstanza. Relativna dubina iznosila je 104 cm, a dublje je dokumentiran prapovijesni sloj. Otkrivene su dvije razine podzida baze oltara u mortu s lomljencima i blokovima gradinskog bedema. Od nalaza iskopana je

---

³⁶⁸ Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, nav. dj., str. 285.; Greblo preuzima podatak iz doktorske disertacije Radovana Ivančevića. Srećko GREBLO, „Freska Majstora Alberta“, nav. dj., str. 57.

³⁶⁹ Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, nav. dj., str. 285.

³⁷⁰ Srećko GREBLO, „Freska Majstora Alberta“, nav. dj., str. 57.

³⁷¹ Restauratorsko-konzervatorske radove vodio je Srećko Greblo iz Regionalnog zavoda za zaštitu kulture i prirodne baštine u Rijeci (danas Konzervatorski odjel u Rijeci). Tom prilikom otkrivena je na sjeverozapadnom zidu freska majstora Alberta iz Konstanza datirana u 1475. Isto, str. 57.-68. Arheološko sondiranje trajalo je od 22. do 26. svibnja 1995., a voditeljica je bila kustosica AMI-ja Fina Juroš Monfardin.

³⁷² Podaci s istraživanja preuzeti su iz izvješća o arheološkom sondiranju koje se čuva u Dokumentacijskom odjelu AMI-ja. Uz izvješće nije pronađen tlocrt s ucrtanim sondama. Fina JUROŠ MONFARDIN, *Izvještaj o zaštitnom istraživanju u Plominu (crkva sv. Jurja)*, Dokumentacijski odjel AMI-ja, ur. br. 553, od 2. lipnja 1995.

prapovijesna keramika, keramičko posuđe koje se datira od XV. do XVIII. stoljeća i mletački novčić iz sredine XV. stoljeća.

Najviše je pronađeno keramičkih ulomaka, koji su i inače najzastupljeniji pri arheološkim istraživanjima. Iako se radi o manjim ulomcima, zbog sačuvanog ukrasa, moguće ih je vremenski preciznije odrediti.³⁷³ U kataloškom dijelu donose se ulomci karakteristični oblikom i izvedenim ukrasom.

Keramički nalazi pokazuju iste ili slične karakteristike (oblik, ukras) s ostalim nalazima pronađenim na Istarskom poluotoku. Radi se o stolnom keramičkom posuđu, zdjelicama i vrčevima, s prozirnom i neprozirnom glazurom. Prisutno je ono najjednostavnije bez ukrasa s prozirnom smeđom ili zelenom glazurom (kat. 1-2), kao i ono koje je ispod prozirne glazure ukrašeno urezivanjem i oslikavanjem (kat. 3). Drugu veću grupu predstavljaju nalazi koji su ukrašeni oslikavanjem na bijeloj neprozirnoj glazuri: od najstarije tzv. arhajske majolike (kat. 4-6), skupine kobaltnog reljefa (kat. 7), skupine cvjetne gotike (kat. 8-10), pa do skupocjene hispano-maurske majolike (kat. 11-13).

Jedino što se može primijetiti veća je zastupljenost skupljih keramičkih proizvoda, a to su oni s premazom neprozirne kositrene glazure. Radi se o nalazima pronađenim u četirima sondama, a ne s istraživanja cjelokupne unutrašnjosti, pa ne možemo sa sigurnošću tvrditi da na ostalom dijelu nema nalaza posuđa s urezanim ukrasom (gravirana keramika). Jednako tako u potpunosti nedostaje, tj. nije se sačuvalo stakleno posuđe, kojeg je zasigurno bilo i koje je zajedno s keramičkim služilo pri objedu. Istraživanjem je pronađeno svega nekoliko manjih ulomaka kuhinjskog posuđa (sonda I.) koje je služilo za pripremanje i čuvanje hrane (tzv. posuđe grube fature, kao i ono kuhinjsko glazirano). Okvirno se keramički nalazi

---

³⁷³ Ovdje nećemo detaljno opisivati pronađene skupine jer za područje Istre postoje radovi o toj temi. Vidi, primjerice: Tatjana BRADARA, „Kasnosrednjovjekovna i renesansna keramika s područja Istre, stolno posuđe od 14. do 16. st. / Le ceramiche bassomedievali e rinascimentali in territorio istriano, il vasellame da mensa dei secoli XIV-XVI“, *Katalog Arheološkog muzeja Istre*, br. 69, Pula 2006.; ISTA, „Keramičko posuđe / Stoviglie di ceramica / Ceramic Ware“, u: *Temporis signa. Arheološka svjedočanstva istarskog novovjekovlja / Testimonianze archeologiche dell'età moderna in Istria / Archaeological evidence of the Istrian modern era*, Monografije i katalozi AMI-ja, br. 26, Pula 2016., str. 111.-164., 266.-272.; Tatjana BRADARA – Francesca SACCARDO, *Keramički nalazi iz Rovinja – uvala Valdibora i otok Sv. Katarina / Ritrovamenti di ceramiche a Rovigno-Valdibora e isola S. Caterina*, Rovinj 2007., str. 16.-92., T. I-XV.

mogu datirati od XIV. do XVIII. stoljeća.³⁷⁴

Najveći broj ulomaka pronađen je u sondi I., tj. na sjeveroistočnom dijelu, gdje je dokumentiran rubni dio građevine i malterni pod. Prema stilskim i morfološkim karakteristikama, najbrojnije je stolno posuđe s premazom neprozirne glazure (majolika) karakteristično za XV. stoljeće, a koje se proizvodilo u Romagni, Markama te na valencijskom području (Španjolska).

III. Kožljak, grobljanska crkva svetog Jurja

Sl. 3. Kožljak, grobljanska crkva svetog Jurja

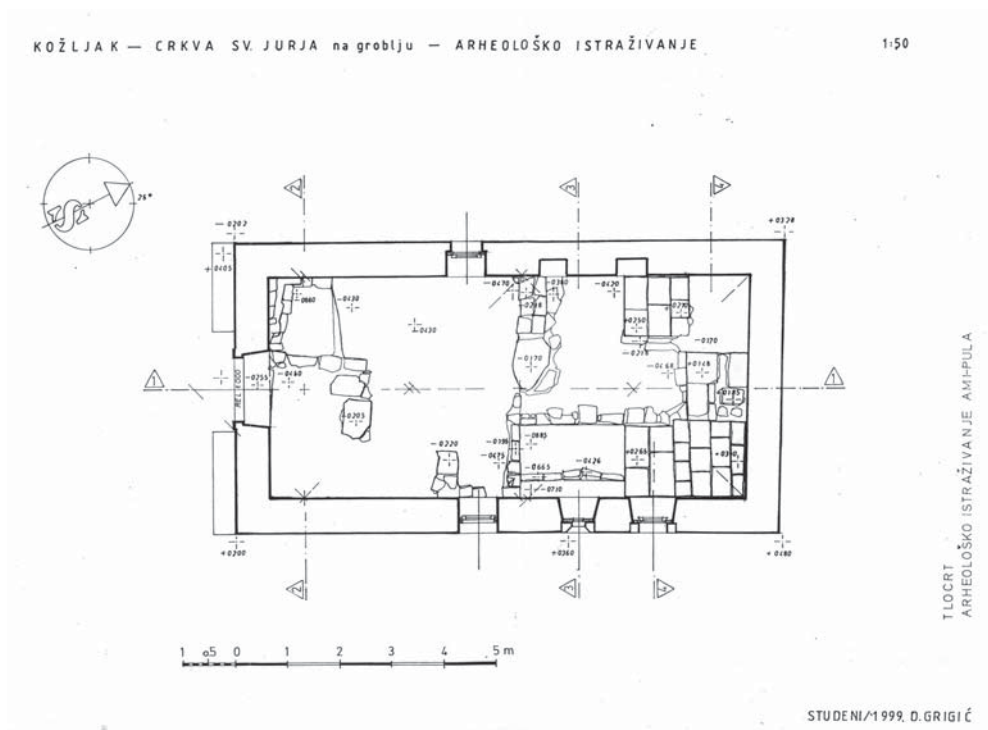
(fotografirala Tatjana Bradara)

Najviše podataka o grobljanskoj crkvi svetog Jurja u Kožljaku (sl. 3.) donosi tekst Branka Fučića iz 1953. Radi se o crkvi četvrtastog tlocrta

---

³⁷⁴ Inventiran je 121 ulomak. Budući da se doista radi o jako malim ulomcima, ako nemaju ukras, dosta ih je teško preciznije datirati jer se pojedini oblici i ukrasi povremeno mogu pojavljivati i kasnije. Preciznije datacije moguće je dati za nalaze iz sonde I. (95 ulomaka), dok se u sondi III. (10 ulomaka) i sondi IV. (16 ulomaka) nalazi po ulomak u rasponu od XIV. do XVIII. stoljeća.

koja je tijekom stoljeća doživjela promjene. Od starijih arhitektonskih elemenata zabilježen je gotički portal sa šiljatim lukom i na južnom zidu uski četvrtasti prozor s ukošenim gotičkim profilima, vidljiv i danas.³⁷⁵ Pod je bio popločen opekom.³⁷⁶ Oko crkve pokapali su se kmetovi koji su služili gospodarima Kožljaka.³⁷⁷

Sl. 4. Kožljak, tlocrt s arheološkim nalazima

(preuzeto iz: *Kožljak, crkva svetog Jurja, dopuna arhitektonskog snimka nakon izvršenog arheološkog istraživanja*, Konzervatorski odjel Rijeka, Rijeka 1999.

Arhiva Konzervatorskog odjela u Rijeci)

³⁷⁵ Branko FUČIĆ, „Izvjestaj o putu po Istri 1949. godine (Labinski kotar i Kras)“, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, Zagreb 1953., str. 87.-88.

³⁷⁶ Isto, str. 87.

³⁷⁷ ISTI, „Gospodin v Kožlak“, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU*, br. 1, Zagreb 1960., str. 42.

Radi obnove je crkve 1999. u unutrašnjosti provedeno manje arheološko sondiranje.³⁷⁸ Dokumentirane su tri razine podova (sl. 4.). Najstarija je ona na relativnoj dubini od 38 cm od visine praga vrata i nalazila se otprilike po sredini crkve, uz sjeverni i južni bočni zid. Vremenski bi odgovarala fazi crkve s već prije spomenutim gotičkim prozorom na južnom zidu. Ostaci drugog poda nalaze se na relativnoj dubini od 21-22 cm, ispod današnjeg povišenog poda svetišta. Treća je razina na relativnoj dubini od 17 cm kao veći pločasti kamen, a dokumentiran je na kraju temeljnog zida, vjerojatno nekadašnje oltarne pregrade.³⁷⁹ Od spomenutog Fučićeva opisa u unutrašnjosti, ispred ulaznog praga, bila je vidljiva pravokutna opeka.

Sl. 5. Kožljak, pogled na unutrašnjost prilikom istraživanja

(fotografirala Tatjana Bradara)

³⁷⁸ Arheološko sondiranje trajalo je od 20. do 25. listopada 1999., a voditeljica je bila kustosica AMI-ja Fina Juroš Monfardin.

³⁷⁹ Podaci su preuzeti iz dopune arhitektonskog snimka nakon izvršenog arheološkog istraživanja. *Kožljak, crkva svetog Jurja, dopuna arhitektonskog snimka nakon izvršenog arheološkog istraživanja*, Konzervatorski odjel Rijeka, Rijeka 1999. Arhiva Konzervatorskog odjela u Rijeci.

Uz južni bočni zid (ispod gotičkog prozora) nalazila se grobnica dimenzija cca 150 x 240 cm i dubine 60 cm³⁸⁰ (sl. 5.).

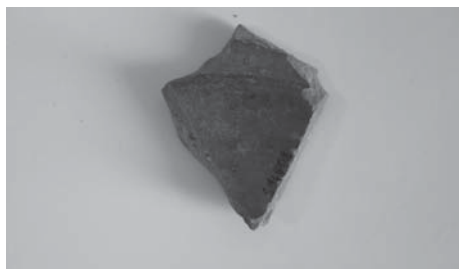
Nemamo saznanja koliko je pokojnika bilo pokopano jer nije izvršena antropološka analiza. U grobnici su pronađena tri prstena. Najjednostavnije su vitice koje se zbog jednostavne izrade protežu od IX. stoljeća (kat. 14-15). Tradicija proizašla iz antike jest prstenje s krunom i umetkom od staklene paste (kat. 16). Ovaj tip, koji staklenom pastom imitira drago kamenje, počinje se intenzivnije proizvoditi od početka XVI. stoljeća³⁸¹, a na djelima slikarstva vidi se ukrašavanje ruku muškaraca i žena s nekoliko prstenja na jednoj ruci ili na jednom prstu.³⁸² Novovjekovni ukrasni predmeti pronađeni arheološkim istraživanjima na području Istarskog poluotoka, za razliku od keramičkog posuđa, dosta su slabo istraženi, pa tako ostaju i nepoznanice u kojim su se radioničkim centrima proizvodili.

IV. Katalog

Plomin

1.

Ulomak tijela zdjelice. Crveno-narančasta keramika. Premaz smeđe prozirne glazure s unutarnje i vanjske strane.

Dim.: 4,3 x 2,9 cm

Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14501

Datacija: Veneto, XIV. stoljeće

³⁸⁰ Na pročelju, s desne strane ulaza, bila je uzidana nadgrobna ploča dimenzija 48 x 74 cm s glagoljskim natpisom 8. rujna 1590. Branko FUČIĆ, „Izveštaj o putu po Istri“, *nav. dj.*, str. 87.-88.; ISTI, Glagoljski natpisi, *nav. dj.*, str. 220.-221. Na ploči su 2000. izvršeni restauratorsko-konzervatorski zahvati. Radovan OŠTRIĆ, *Kožljak, crkva sv. Jurja. Nadgrobna ploča s glagoljskim natpisom. Restauratorsko izvješće*, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Rijeci, Rijeka, listopad 2000. Arhiva Konzervatorskog odjela u Rijeci.

³⁸¹ Više o prstenju u: Tatjana BRADARA, „Ukrasno-uporabni predmeti“ / „Funzione pratica e decorativa degli accessori“ / „Decorative-Functional Accessories“, u: *Temporis signa*, *nav. dj.*, str. 223.-228.

³⁸² Primjerice, Hans Holbein Mladi, Portret Ane od Klevea iz 1539. Roberto SALVINI – Hans WERNER GROHN, „L'opera pittorica completa di Holbein il Giovane“, *Classici dell'Arte Rizzoli*, vol. 50, Milano 1971., str. 106., kat. 116., T. LIV.

2.

Ulomak zaobljenog ruba zdjele s rebrastim ispupčenjem s vanjske strane. Crvena keramika. Premaz smeđe prozirne glazure s unutarnje strane i s vanjske strane ruba.

Dim.: pr. 16 cm

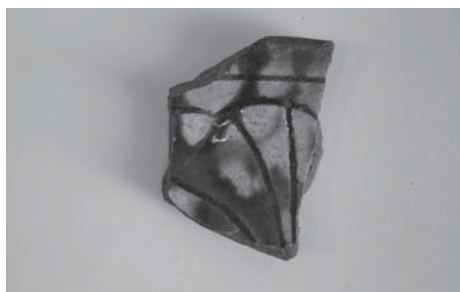
Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda IV.)

Inv. br.: AMI-S-14771+14774

Datacija: Veneto, XV. stoljeće

3.

Ulomak tijela i zaobljenog ruba zdjelice. Crveno-narančasta keramika. Premaz engobe i prozirne glazure s unutarnje strane i vanjske strane ruba. Ostaci biljnog ukrasa izvedenog alatom oštrog vrha (gravirana keramika) te oslikanog žutosmedom bojom.

Dim.: 3,8 x 2,5 cm

Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

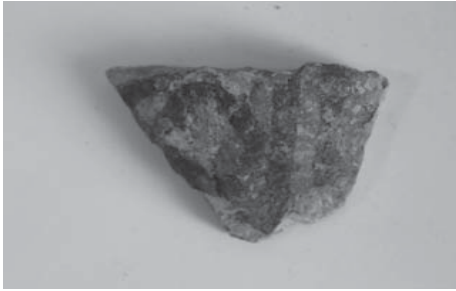
Inv. br.: AMI-S-14646

Datacija: Veneto, prva polovina
XV. stoljeća

4.

Ulomak tijela vrča. Oker keramika. Premaz neprozirne glazure s vanjske, a prozirne s unutarnje strane. Ostaci geometrijskog ukrasa oslikanog smeđom bojom.

Dim.: 3 x 4,2 cm

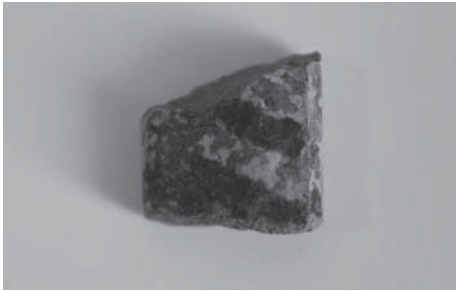
Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14491

Datacija: Romagna, XIV. stoljeće

5.

Ulomak ručke (vrča?) ovalnog presjeka. Oker keramika. Premaz neprozirne glazure. Ostaci geometrijskog ukrasa oslikanog smeđom bojom.

Dim.: 2 x 2,1 cm

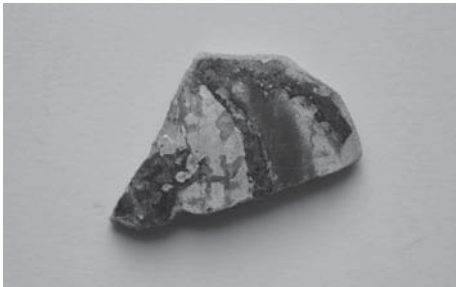
Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14644

Datacija: Romagna, XIV. stoljeće

6.

Ulomak tijela vrča. Oker keramika. Premaz neprozirne glazure s vanjske, a prozirne s unutarne strane. Ostaci geometrijskog ukrasa oslikanog smeđom i plavom bojom.

Dim.: 3 x 4,2 cm

Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14512

Datacija: Romagna, XIV. stoljeće

7.

Ulomak tijela i dna vrča. Oker keramika. Premaz bijele neprozirne glazure s unutarnje i vanjske strane, osim na dnu. Ukas: ostaci smeđe oslikanog vijenca s plavim reljefnim bobicama.

Dim.: pr. dno: 10 cm

Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14295

Datacija: Romagna, prva polovina/
polovina XV. stoljeća

8.

Ulomak tijela i dna vrča. Oker keramika. Premaz bijele neprozirne glazure s unutarnje i vanjske strane, osim na dnu. Ukas: ostatak oslikanog središnjeg medaljona okruženog „motivom ljestvi“ u plavoj boji; ispod linija u žutoj boji.

Dim.: pr. dno: 9 cm

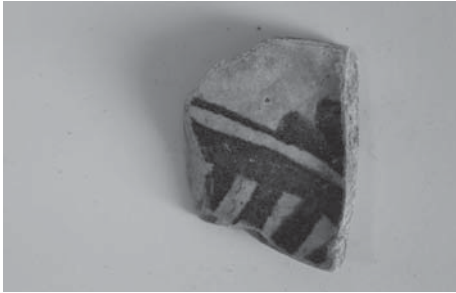
Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14283+14284

Datacija: Romagna ili Marche,
XV. stoljeće

9.

Ulomak trolisnog otvora vrča. Oker keramika. Premaz bijele neprozirne glazure s vanjske i unutarnje strane. Ukas: ostaci oslikanog „motiva ljestvi“ s lepezastim izdankom u plavoj boji.

Dim.: 3,3 x 2,7 cm

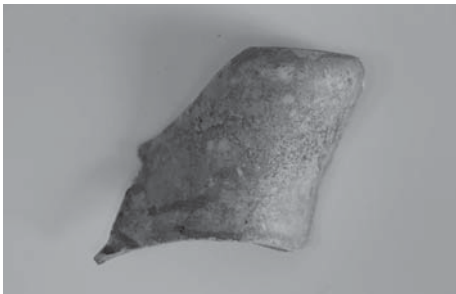
Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14493

Datacija: Romagna ili Marche,
XV. stoljeće

10.

Ulomak trolisnog otvora vrča. Oker keramika. Premaz bijele neprozirne glazure s unutarnje i vanjske strane. Ostaci oslikanog ukrasa u plavoj boji.

Dim.: 6,4 x 6 cm

Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

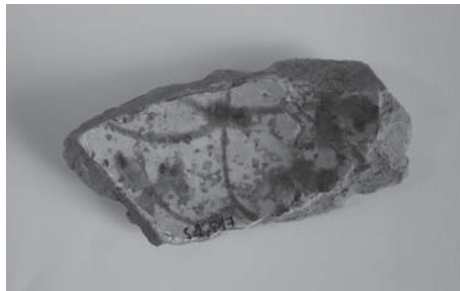
Inv. br.: AMI-S-14482

Datacija: Romagna ili Marche,
XV. – XVI. stoljeće

11.

Ulomak tijela poluloptaste zdjelice. Svijetlonarančasta keramika. Premaz bijele neprozirne glazure s unutarnje i vanjske strane. Ukas: oslikan plavom bojom s unutarnje i vanjske strane tankim viticama koje se granaju

i završavaju listićima koji podsjećaju na peršin i cvjetovima sa šest latica. Lustró se nije sačuvao.

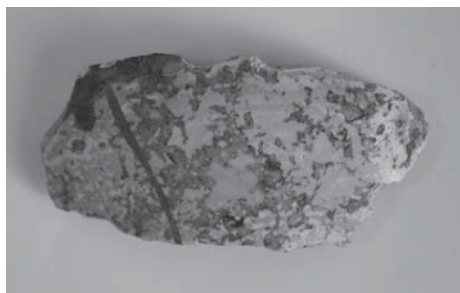

Dim.: 3,5 x 7 cm

Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14517

Datacija: valencijsko područje,
XV. stoljeće

12.

Ulomak tijela i trokutaste ručke poluloptaste zdjelice. Oker keramika. Premaz bijele neprozirne glazure s unutarnje i vanjske strane. Ostaci nečitka oslikanog plavog ukrasa na tijelu i srcolikog na ručki. Lustró se nije sačuvao.

Dim. ručke: 3 x 3,9 cm

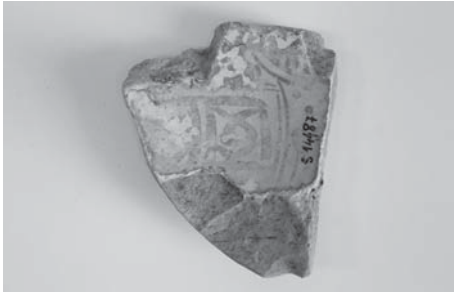
Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14490

Datacija: valencijsko područje,
XV. stoljeće

13.

Ulomak tijela i zaobljenog ruba zdjelice. Svijetlonarančasta keramika. Premaz bijele neprozirne glazure s unutarnje i vanjske strane. Ukras: oslikan u lustru geometrijski i pseudoarapsko pismo (*alafias*).

Dim.: 4,3 x 2,9 cm

Nalazište: Plomin, župna crkva
(sonda I.)

Inv. br.: AMI-S-14487

Datacija: valencijsko područje,
XV. stoljeće

Kožljak

14.

Brončana vitica od šireg lima. Na krajevima u dvama redovima ukras izveden ukucavanjem po cijelom opsegu.

Dim.: pr. 2,1 cm

Nalazište: Kožljak, grobljanska crkva
sv. Jurja

Inv. br.: AMI-NV-1344

Datacija: XV. – XVI. stoljeće

15.

Brončana vitica bez dekoracije.

Dim.: pr. 2,1 cm

Nalazište: Kožljak, grobljanska crkva
sv. Jurja

Inv. br.: AMI-NV-1345

Datacija: XV. – XVI. stoljeće

16.

Brončani prsten s četvrtastom krunom i umetkom od prozirne bijele
staklene paste.Dim.: pr. 2,2 cm; vis. 2,4 cm; šir.
(kruna) 0,5 cmNalazište: Kožljak, grobljanska crkva
sv. Jurja

Inv. br.: AMI-NV-1346

Datacija: XV. – XVI. stoljeće

Literatura: Tatjana BRADARA, „Ukrasno-uporabni predmeti“ / *Funzione pratica e decorativa degli accessori / Decorative-Functional Accessories*“, u: *Temporis signa. Arheološka svjedočanstva istarskog novovjekovlja / Testimonianze archeologiche dell'età moderna in Istria / Archaeological evidence of the Istrian modern era*, Monografije i katalogi AMI-ja, br. 26, Pula 2016., str. 105., kat. 103.

Reperti archeologici bassomedievali e postmedievali dell'Albonese

Riassunto

Il Museo archeologico dell'Istria ha condotto sondaggi archeologici nella chiesa parrocchiale di Fianona e nella chiesa di S. Giorgio del cimitero di Cosliacco. Si tratta di due località che si trovavano in prossimità del confine veneto-austriaco, ma che appartenevano entrambe alla Diocesi di Pola.

Non abbiamo dati precisi sulle fasi di costruzione della chiesa parrocchiale di Fianona. Secondo alcuni ricercatori, all'inizio del XV secolo sul sito della chiesa attuale si trovava una cappella. A testimonianza dell'esistenza della chiesa costruita alla fine del XV secolo troviamo alcuni elementi architettonici e due stemmi del 1474; quello del podestà di Albona A. Leone e quello del vescovo di Pola J. Darman. Secondo alcuni autori, il primo santuario si trovava nella parte nord-orientale. Nel periodo barocco la chiesa è stata prolungata verso sud – ovest dov'è stato costruito il santuario, mentre interventi di maggior portata sono avvenuti nel 1893.

Con il restauro dell'interno nel 1995, è stato fatto il sondaggio archeologico di tutela per tentare di stabilire la pianta originale della cappella. Sono state aperte quattro sonde: una lungo il muro nord-orientale, due lungo quello sud-orientale, ed una lungo quello nord-occidentale, sotto l'affresco del maestro Alberto di Costanza del 1475. Sono stati ritrovati, oltre ad alcuni frammenti di ceramica preistorica e bassomedievale, una moneta veneziana della metà del XV secolo, per lo più vasellame in ceramica del periodo tra il XIV e XVIII secolo. Si tratta di vasellame da mensa con rivestimento vetroso (trasparente oppure non trasparente) prodotto nel Veneto, in Romagna, nelle Marche e nell'area valenzana in Spagna. Sono stati ritrovati anche alcuni frammenti di ceramica di fattura grezza da fuoco (priva di rivestimento), mentre sono assenti reperti in vetro.

La chiesa di S. Giorgio del cimitero di Cosliacco nei secoli ha subito dei cambiamenti, e tra gli elementi architettonici più antichi

registriamo il portale gotico con arco a sesto acuto e, sul muro meridionale, una stretta finestra rettangolare con profili gotici smussati, visibile tuttora. Il pavimento era coperto di mattoni. Attorno alla chiesa venivano sepolti i coloni che servivano i signori del Cosliacco.

A causa del restauro della chiesa nel 1999, al suo interno è stato condotto un sondaggio archeologico minore che ha stabilito l'esistenza di tre livelli di pavimentazione. Lungo il muro laterale meridionale (sotto alla finestra gotica) si trovava una tomba dalle dimensioni di cca 150 x 240 cm, e dalla profondità di 60 cm. Non abbiamo i dati su quanti defunti siano stati sepolti perchè non è mai stata fatta l'analisi antropologica. Nella tomba sono stati ritrovati tre anelli: due fedi ed un anello con corona e inserimento di pasta vitrea.

Gli oggetti decorativi postmedievali ritrovati nelle ricerche archeologiche sul territorio della penisola istriana, a differenza del vasellame in ceramica, sono alquanto poco studiati, e rimangono ignote pure le botteghe (officine) dove sono stati prodotti.

ARHITEKTURA RANONOVOVJEKOVNOG LABINA: KOMUNA, OBITELJI, RADIONICE*

prof. dr. sc. Jasenka Gudelj,

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb,
e-mail: jgudelj@ffzg.hr

Izvorni znanstveni rad

U radu se analiziraju arhitektonska ostvarenja Labina nastala između XV. i XVIII. stoljeća, značajna za cijelu regiju. Obraduju se građevine javnog i sakralnog karaktera, ali i privatne kuće, a ključan je pritom odnos naručitelja, bilo da se radi o državnim ili komunalnim narudžbama ili, pak, o sustavu posjeda pojedinih plemićkih obitelji. Nadalje, daje se prvi pregled dokumentiranih majstora i arhitekata aktivnih u Labinu u navedenom razdoblju.

Ključne riječi: Labin, povijest arhitekture, naručitelji, radionice i majstori

Parole chiave: Albona, storia dell'architettura, committenti, botteghe e maestranze

---

* Istraživanje je za ovaj rad djelomično financirano sredstvima Hrvatske zaklade za znanost pod projektom broj 2305 – „Vizualiziranje nacionalnog: bratovštine i kolegiji Schiavona/Ilirja u Italiji i razmjena umjetničkih iskustava s jugoistočnom Europom (15. – 18. st.)“.

I. Uvod

Povijesna jezgra staroga Labina jedna je od najvrednijih urbanih cjelina Istarskoga poluotoka, a sačuvanost kako arhitektonskih ostvarenja tako i arhivskih fondova iz vremena mletačke dominacije (1420. – 1797.) omogućuje analizu graditeljske baštine u društveno-povijesnome kontekstu. Dinamična ranonovovjekovna intelektualna i kulturna klima grada na granici s habsburškim posjedima te dugo trajanje institucija komune i plemićkih obitelji odlike su labinskoga društva, koje tijekom stoljeća gradi i oprema svoje prostore obraćajući se lokalnim i dovedenim majstorima, dok se kamen iz lokalnog kamenoloma u Presiki izvozi i na drugu obalu Jadrana. Cilj je, stoga, ovoga rada ocrtati odnos arhitektonskih ostvarenja i ranonovovjekovnih kolektivnih i pojedinačnih naručitelja te istražiti podatke o profesijama vezanim za graditeljstvo na području Labina u promatranom razdoblju.

Sl. 1. Pogled na Labin
(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

Vijesti o labinskim građevinama i kratku povijest komune donosi već u XVIII. stojeću labinski ljekarnik i kroničar Bartolomeo Giorgini, a nezaobilazni su i kasniji radovi povjesničara Tomasa Lucianija i Sergia Celle te objava gradskih statuta u latinskoj i talijanskoj redakciji.³⁸³

U novije su vrijeme spisi labinske komune i bilježnika te pojedinih obitelji bili u fokusu cijelog niza povijesnih istraživanja³⁸⁴, dok se arhitektonska baština tek povremeno analizirala, iako je njezina vrijednost odavno prepoznata.³⁸⁵ Upravo znatna obrađenost arhivskoga gradiva, uz dodatna istraživanja u Državnom arhivu u Pazinu, Arhivu Krčke biskupije i Arhivu Muzeja Correr u Veneciji, čini temelj razmišljanja o arhitektonskoj kulturi ranonovovjekovnog Labina, u pokušaju povijesno-umjetničke valorizacije urbanih i graditeljskih fenomena grada u širem regionalnom kontekstu.

Ipak, tek sustavna istraživanja ovih fondova, dopunjena komparativnom analizom analognih primjera iz drugih istarskih i furlanskih, pa i dalmatinskih središta, dat će oštiju sliku koja se ovdje ocrtava tek u osnovnim linijama.

³⁸³ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina i okolice (1731)*, Labin 2010.; Tomaso LUCIANI, *Labina: povijesno-etnografska studija / Albona: studi storico-etnografici (1879)*, Labin 2012.; Sergio CELLA, *Albona*, Trieste 1971.

³⁸⁴ Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune (regesta svih dokumenata od 1325. do 1719.)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 27, Pazin – Rijeka 1986., str. 149.-204.; Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika sjednica vijeća labinske komune (Libro consigli I) 1566-1578“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 29, Pazin – Rijeka 1987., str. 75.-159.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi di rettori e di famiglie notabili di Albona d'Istria“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. 22, Rovigno 1992., str. 177.-233.; Jakov JELINČIĆ, „Starija arhivska grada Labina u Historijskom arhivu Pazin“, u: *Labinska republika 1921.-1991. Kako smo razmišljali prije deset godina*, ur. Tullio Vorano, Labin 2001., str. 7.-11.; Zoran LADIĆ, „Labinsko društvo u ranom novom vijeku u zrcalu bilježničkih dokumenata bilježnika Bartolomeja Gervazija“, *Historijski zbornik*, god. I, br. 1, Zagreb 1997., str. 47.-70.; Tajana UJČIĆ, „Sumarni inventar fonda općine Labin iz razdoblja mletačke uprave (1420.-1797.)“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 8.-10., Pazin 2007., str. 175.-199.; Zoran LADIĆ – Elvis ORBANIĆ, *Spisi istarskih bilježnika, I: Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija (1525. – 1550.)*, Pazin 2008.; Samanta PARONIĆ, *Društvene prilike u labinskoj komunij tijekom mletačke uprave*, Zagreb 2016.

³⁸⁵ Branko FUČIĆ, „Izvjestaj po putu u Istri 1949. godine (labinski kotar i Kras)“, *Ljetopis JAZU*, sv. 57., Zagreb 1953., str. 67.-140.; Antonio ALISI, *Istria: città minori*, ur. Giuseppe Pavanello i Maria Walcher, Trieste 1997., str. 18.-23. Spominje se i u pregledima povijesti umjetnosti poput: Radmila MATEJČIĆ, „Barok u Istri i Hrvatskom primorju“, u: Andela HORVAT – Radmila MATEJČIĆ – Krno PRIJATELJ (ur.), *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb 1982., str. 385.-648.; Milan PELC, *Renesansa*, Zagreb 2007., str. 135., 229. i Katarina HORVAT LEVAJ, *Barokna arhitektura*, Zagreb 2015., str. 108., 361., 466., 649., 651., 656. te u radovima publicističkog karaktera poput: Marijan MILEVOJ, *Kartulini z Labinskih*, Labin 1997. i drugim radovima istog autora.

II. Komuna i mletačka vlast: zajednički prostori vlasti i vjere

*Barbo, Benzon, Boldu, due Trevisani,
Avanzago, tre Mini, e due Valieri,
Capal, Coppo, Cavalli, e due Bollani,
Tre Cornari, Nadal, tre Badoeri.
Magno, Giuseo, Priul, tre Loredani,
Colino, tre Quirin, quattro Venieri,
Orio, Zantan, Paruta, e tre Grimani,
Semitacol, Vittur, due Bondumieri.
Due Gisi, un Premarino, un Lippomano,
Quattro Focarin, due Contarini,
Malipiero, un sol Gritti, un Pizzamano,
Du Zane, due Lombardi, e due Dolfini,
Quattro Diedi, e Molini 4, e un Pisano,
Due Boni, ed un Renier, tre Bragadini,
Un Zen, tre Morosini,
Tre Mudazzi, e Marcelli 3, e un Gradonico,
Quattro Lioni, e cinque Pasqualico,
Un Duodo, e ancor vi dico,
Due Dandoli, Soranzo, e un Contano,
Longo, Tiepol, tre Barbaro, e un Briano,
Dodici Balbi e vi hanno
Due Michiali, Zulier, due Manolesso
Cinque Bembi con quel che ossequio adesso.³⁸⁶*

---

³⁸⁶ MUSEO CORRER – VENEZIA, Codice Cicogna, 2222/33, f. 162-163.

Sonetom ljekarnika i kroničara Bartolomea Giorginija, posvećenim Pieru Antoniju Bembu, labinskom podestatu od 1753. do 1755., sažima se izmjena mletačkih službenika na čelu komune od pristajanja uz vlast *Serenissime* 1420. do nastanka ove enkomijastičke poezije sredinom XVIII. stoljeća. Nabrojani podestati dolazili su iz mletačkih plemićkih rodova, a najbrojniji bili su oni s prezimenima Balbi i Bembo, uz Pasqualigo i Lion.³⁸⁷ Odnos mletačkog predstavnika prema komuni kojom je upravljao na rok od 32 mjeseca obilježen je stalnim pregovorima i prigovorima, ali i darovima i počastima s obiju strana, u kojima se iščitavala složena mreža interesa, zaduženja, prava i obveza koja je povezivala središnju vlast u Veneciji, njezina poslanog predstavnika sa svojom svitom i lokalno društvo. Obveze Labina, iako inicijalno nisu bile uključene u dokument kojim se ratificirao ulazak komune u sustav mletačkog dominija, sastojale su se u praksi od opremanja mletačkih galija i prijevoza drva iz doline Raše.³⁸⁸ To je drvo bilo niže kvalitete od, primjerice, motovunskog, pa je završavalo u Veneciji kao ogrjev, no održavanje, sječa i prijevoz drva u metropolu s područja labinske komune jedna je od obveza koja je zahtijevala posebnu kontrolu teritorija izravno iz grada na lagunama. Ta je kontrola uključivala pošumljavanje i održavanje šuma, pretvaranje nekadašnjih šumskih parcela u obradive i obratno, u konačnici znatno utječući na izgled i percepciju pejzaža u okolici grada, ali je donekle i rješavala pitanje močvarnih područja, a time i sanitarnih problema.

Kultiviran krajolik šuma, pa onda pašnjaci, voćnjaci i obrađena polja okruživali su grad tijekom stoljeća mletačkog dominija. Ipak, grad na granici habsburških i ugarskih posjeda te u blizini mora fortificiran je u više navrata te Giorgini u XVIII. stoljeću opisuje zidine s pet kvadratnih kula, kruništem i bastionom kod glavnih vrata, iznad kojih stoji lavlja figura s pomičnom lopticom u ustima.³⁸⁹ Opasujući grad na vrhu brežuljka, zidine su slijedile njegov zaobljen oblik, a ritam njihove gradnje odgovarao je

³⁸⁷ Popis podestata donosi Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 227.-228.

³⁸⁸ Jakov JELINČIĆ, „Neki podaci o obvezama labinske komune u opremanju mletačkih galija u XVI stoljeću“, u: *Matija Vlačić Ilirik i njegovo doba – Labin i Istra danas*, Rijeka – Pula 1985., str. 141.-147.; Samanta PARONIĆ, *Društvene prilike*, *nav. dj.*, str. 29.-69.

³⁸⁹ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled*, *nav. dj.*, str. 27.

vojno-političkoj situaciji i napretku ratne tehnike i tehnologije. Investicija su centralne vlasti i komune, a inženjeri su poslani iz Venecije. Zatečene medijevalne zidine popravljale su se već sredinom XV. stoljeća jer je u srpnju 1451. dužd Francesco Foscari (na dužnosti od 1423. do 1457.) odobrio podestatu Marcu Magnu (1449. – 1451.) trošak od 200 lira na pet godina za popravak gradskih zidina.³⁹⁰ Giuseppe Caprin čak piše da je podignuto pet kvadratnih kula povezanih kurtinama s kruništima, što, iako ne navodi izvor za svoju tvrdnju, može biti prihvaćeno s obzirom na zabilježen izgled labinskih zidina stoljeće kasnije.³⁹¹

Sl. 2. Plan zidina Labina s projektom novih fortifikacija, oko 1550.

(pripisano Giangirolamu Sanmicheliju)

**BIBLIOTECA CIVICA TREVISO, ms. 1019, cc. 44-45:
tav. 21 [a] (= BCTv, fondo cartografico, mappa n. 167)**

Naime, sredinom XVI. stoljeća nastaje najstariji do sada poznati crtež labinskih zidina, odnosno prikaz grada i okolice, koji se danas čuva u

³⁹⁰ Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune“, *nav. dj.*, str. 177.

³⁹¹ Giuseppe CAPRIN, *L'Istria nobilissima*, vol. I, Trieste 1905., str. 139.

Gradskoj knjižnici (Biblioteca Civica) u Trevisu.³⁹² Ovaj crtež pokazuje da je grad tada već jasno definiran, kule su još uvijek imale kvadratan oblik te se bilježe kuće oko trga pred gradskim vratima. Plan je predviđao gradnju trokutastog bastiona na sjevernoj strani, s ciljem kontrole prilazne ceste, te produžetak zida prema sjeverozapadu i polukružni revelin koji bi štiti cijeli trg s ložom. Nadalje, predviđao je dvije izdvojene utvrde zvjezdolikih formi ispod grada. Radi se o jednome primjeru iz serije akvareliranih topografskih crteža zidina gradova u Venetu, Furlaniji, Istri, Dalmaciji i Grčkoj, koje su očito bile rezultat pohoda nekog mletačkog inženjera te su uključivale i prijedloge za modernizaciju, između ostalih, i motovunskih, bužetskih i labinskih zidina. Serija je nedavno pripisana veronskom vojnom inženjeru Giangirolamu Sanmicheliju, autoru utvrde sv. Nikole pred Šibenikom i sinu bratića poznatijeg Michelea, no skromna kvaliteta crteža poziva na oprez pri njezinu prihvaćanju.³⁹³ Crteži svakako odražavaju usustavljena nastojanja Mletačke Republike za obranom i utvrđivanjem svojeg dominija sredinom XVI. stoljeća, Ipak, crtež je Labina posebno dragocjen jer ostaje jedini vizualan izvor za oblik grada i podgrađa tijekom cijelog ranog novog vijeka.

Sedamdesetih godina XVI. stoljeća, u vrijeme Ciparskog rata (1570. – 1573.), komuna je zaključila da je ponovno potreban popravak zidina zbog mogućih osmanskih napada te je uveden poseban porez za te potrebe, kao i za kupnju baruta.³⁹⁴ U kolovozu iste godine odlučeno je da će se izraditi još i bastion³⁹⁵ jer očito nije bilo došlo do realizacije prijedloga iz polovine

³⁹² Stefano TOSATO, *I Sanmicheli Ingegneri della Serenissima. Scritti e Disegni*, Crocetta del Montello 2016., str. 166.-167.; Stefano TOSATO, *Fortezze veneziane dall'Adda all'Egeo: le difese della Repubblica di Venezia nei disegni della Biblioteca comunale di Treviso (secoli 16-18)*, Venezia 2014., str. 134.-135.

³⁹³ Atribucija Stefana Tosata temelji se na dataciji serije koja je nastala na istom tipu papira s jednakim vodenim žigovima (filigranima) proizvođača u optjecaju sredinom stoljeća, te prikazuje, primjerice, zidine Padove neposredno prije realizacije bastiona Santa Croce (1547. – 1548.), kao i na usporedbi rukopisa Giangirolama Sanmichelija. Nadalje, velik dio obuhvaćenih primjera bio je predmetom dogradnji i modernizacija radionice Sanmichelijevih četrdesetih i pedesetih godina XVI. stoljeća, a poznato je da je upravo Giangirolamo obilazio mletačke posjede u *Stato da Terra* i *Stato da Mar*, vodio izgradnju ujakovih projekata te samostalno projektirao inovativne utvrde poput one šibenske sv. Nikole. Ipak, od crteža radionice Sanmichelijevih sačuvao se tek onaj *Porta terraferma* u Zadru, koji je znatno veće kvalitete i potpuno drugačije prirode od serije čiji je dio crtež Labina. Usp. Stefano TOSATO, *Fortezze, nav. dj.*, str. 10.-11.

³⁹⁴ Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga“, *nav. dj.*, str. 102.

³⁹⁵ Isto, str. 105.

stoljeća, no pitanje je što je sada poduzeto. Da strah od turskih prodora nije jenjavao ni nakon Lepantske bitke, u kojoj je sudjelovalo šezdesetak stanovnika komune, svjedoči odluka labinskog Vijeća iz studenog 1572., kojom se vojnome kapetanu i zapovjedniku černide, Giovanniju Battisti Negriju (+1607.), odobrila organizacija gradnje stražarnica oko labinskih zidina, gdje bi on radio bez posebne dodatne naknade, dok je komuna plaćala građevinski materijal i uvedena je radna obveza po ognjištima.³⁹⁶

Krajem sljedećeg desetljeća, 1586. – 1587., podestat Francesco Grimani (1582. – 1587.) dao je podignuti vrata sv. Flora s istoimenom kapelom, o čemu svjedoče natpis i grbovi³⁹⁷, no današnji je izgled donjeg dijela portala stoljeće kasniji. Istodobno se nakon požara obnavlja i kaštel u Savičenti u posjedu obitelji Grimani, gdje je zabilježena i prisutnost važnog mletačkog arhitekta Vicenza Scamozzija (1548. – 1616.)³⁹⁸, no preostali grbovi i natpis iz Labina ne dopuštaju mogućnost sigurnijeg povezivanja dviju istarskih investicija.

Novu fazu rada na zidinama potaknuo je poznat napad na grad iz 1599., koji je u historiografiji poprimio mitske razmjere. Kako to primjećuje Samanta Paronić, verzije priče razlikuju se kako brojem tako i identitetom napadača, koji su svakako došli s habsburškog teritorija: uskoci i/ili njima pridruženi stanovnici liburnijskog primorja ugrozili su grad u noći sv. Sebastijana, no njihov je napad odbijen, pa su opustošili izvangradsko područje i Plomin. Pritom se istaknuo Giovanni Battista Negri, već spomenuti kapetan černida, a neke su od reakcija na ovaj neuspjeli napad i danas vidljive: popravljene su i modernizirane zidine, načinjen je kružni bastion koji štiti vrata, a podignut je i oltar u čast sv. Sebastijana u župnoj crkvi.³⁹⁹ I dok je posljednja narudžba bila komunalna, financiranje zidina potpomogla je Mletačka Republika: posebno je precizan dokument *Relazione sopra Albona e proposta di fortificarla* (Izvjješće o Labinu i

---

³⁹⁶ Isto, str. III.

³⁹⁷ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled, nav. dj.*, str. 28.-29.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 211.

³⁹⁸ Roberta PELLEGRITTI, „Intervento sul castello di Sanvincenti (1588 – 1593)“, u: *Vincenzo Scamozzi 1548-1616*, ur. Franco Barbieri i Guido Beltramini, Vicenza 2003., str. 297.

³⁹⁹ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled, nav. dj.*, str 31.

prijedlog njegova utvrđivanja) iz Arhiva Muzeja Correr.⁴⁰⁰ Ovdje mletački inženjer opisuje pogodan smještaj grada na vrhu brežuljka, u kultiviranom pejzažu, gdje je zrak najzdraviji u Istri, a stanovnici dobrih manira. Iako je mjesto izvan važnijih trgovačkih putova i živi od lokalne proizvodnje, pročulo se da je dobrostojeće, što je dovelo i do uskočkog napada. Grad je tada obranjen s linije unutarnjih vrata revelina, koji je, dakle, već postojao. Mlečanin dalje opisuje opseg grada, gdje kaže da je gotovo kružnog oblika i iznosi 350 venecijanskih koraka (oko 600 m) te da su na zidinama privatne kuće, kao gotovo svugdje u Istri. Nadalje, upozorava da je već prilikom svojeg prethodnog posjeta, na poziv Bernarda Veniera, primijetio problem opskrbe vodom jer postoje tek tri bunara unutar zidina i jedan izvor u blizini vrata koji je trebalo zaštititi, za što se već pobrinuo. Naime, posjet s kojeg izvješćuje treći je ili četvrti po redu te sada već dobro poznaje mjesto: stoga nudi prijedlog utvrđivanja sa šest bastiona. Na glavnim vratima valja napraviti pomični most, kakav već postoji kod malih vrata, koja su, pak, ugrožena bacanjem smeća, pa valja očistiti i produbiti jarak te napraviti stražarnicu. Prema zapadu, na dvadeset koraka od zida lože (oko 38 m), pogodno je mjesto za bastion, pa iza njega u napuštenoj kući treba uzidati još jednu stražarnicu, a zatim već počinju kuće Giovannija Battiste Negrija, koje se opisuju kao dostojne i ugodne, kakvih ima u tadašnjem Labinu. Na pedeset koraka od prvog bastiona (oko 94 m) valja izgraditi drugi, a sljedećih 25 koraka (oko 47 m) novu kulu i zatim bastion sa zemljanom ispunom i terasom za topove okruglog ili pravokutnog oblika, zatim 30 koraka (oko 57 m) prema istoku treba srušiti dotrajalu kulu i načiniti novu, a na 60 koraka (oko 113 m) još jednu novu, gdje je već napravljena dobra kurtina. Potom od malih vrata na 20 koraka (oko 38 m) treba izraditi jedan podij s puškarnicama kod kuće Giacoma Diminicha, a na 20 koraka nalazi se kula Mattea Lucianija, u kojoj su bili arkebuteri koji su obranili glavna vrata od uskočkog napada. Uz revelin, prema istoku, načinio bi se nadvođeni prolaz, a nad njim ravan na kojoj bi bilo moguće braniti vrata. Tekst je nejasan u

⁴⁰⁰ MUSEO CORRER – VENEZIA, Manoscritti Donà delle Rose, N. 179, str. 66.-68. Za punu transkripciju vidi: Jasenka GUDELJ, *Ambijenti plemićke kulture u Istri: gradevine obiteljski Scampicchio*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2003., str. X.-XII. Dokument je bio poznat Giuseppeu Caprinu, koji ga sažima i djelomično citira: Giuseppe CAPRIN, *L'Istria, nav. dj.*, str. 139. Vidi i: Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 195.-196.

nastavku kada govori o kosom potezu prema mjestu gdje je stajala loža, za koju piše da srušena. Zatim preporučuje da se sruše sve kućice podgrada, osim crkvice sv. Sergija⁴⁰¹, koju, pak, valja sasvim otvoriti prozorima i vratima, kako se njome bi moglo koristiti pri napadima na grad.

U konzultiranom prijepisu iz fonda Donà delle Rose inženjer nije potpisan, no bio je suvremenik kapetana Giambattiste Negrija, s kojim se i konzultirao pri projektiranju opisanih bastiona, stoga je spis nastao između opisanog uskočkog napada 1599. i radova na realizaciji za koje se 1603. tvrdi da su započeti.⁴⁰² Spominje se i Bernardo Venier, na čiji je poziv inženjer prethodno dolazio u Labin. Radi se vjerojatno o mletačkom plemiću koji je vršio dužnost kapetana kulfa (1603.) i generalnog providura Dalmacije i Albanije (1625. – 1626.), odnosno bio izvrsno upoznat sa stanjem fortifikacija na Jadranu.⁴⁰³ Identitet je inženjera za sada teško utvrditi jer dokument nije autograf, no moguće je da se radi o nekom od stručnjaka za fortifikacije koji su na prijelazu stoljeća djelovali u Dalmaciji, poput Cesarea Malacrede ili, pak, Agostina Albertija.⁴⁰⁴

O ritmu radova svjedoče izvješća podestata Pietra Grimanija, koji 1603. piše da nedostaje bastion i polovica već započetog, da se radi na obnovi zidina na dvama ili trima mjestima gdje je prijetilo urušavanje te moli pet stotina dukata za nastavak radova.⁴⁰⁵ Nadalje, prema zapisu kroničara Giorginija, Melchiorre Negri, nećak kapetana Giovannija Battiste, zamolio je u Veneciji dužda Marina Grimanija da mu dodijeli tisuću zlatnih cekina za gradnju dviju utvrda za obranu gradskih vrata i nabavu topova⁴⁰⁶, kao pomoć mletačkih vlasti za jačanje obrambenog pojasa, što stoji i u natpisu

---

⁴⁰¹ U dokumentu na str. 68. piše San Servo, no radi se o crkvi sv. Sergija.

⁴⁰² Podestat Pietro Grimani u svojem izvješću iz 1603. piše da su radovi u tijeku. „Dispacci di Rettori“, *AMSI*, vol. XXIX, str. 27.-28.; Sergio CELLA, Albona, *nav. dj.*, str. 104.-105.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 196.

⁴⁰³ Dokumenti vezani uz Bernarda Veniera kao providura čuvaju se u Državnom arhivu u Zadru, gdje je pogrešno zabilježen kao Fernando. DRŽAVNI ARHIV U ZADRU, Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju (fond), Fernando Venier.

⁴⁰⁴ Vidi: Darka BILIĆ, „I protagonisti dell'edilizia militare in Dalmazia nei secoli XVII e XVIII“, u: *L'Architettura militare di Venezia in Terraferma e in Adriatico fra XVI e XVII secolo, Atti del convegno internazionale di studi, Palmanova*, ur. Francesco Paolo Fiore, Firenze 2014., str. 359.-380., ovdje str. 359.-360.

⁴⁰⁵ Vidi bilj. 20.

⁴⁰⁶ Bartolomeo GIORGINI, Povijesni pregled, *nav. dj.*, str. 31.

na gradskoj loži.⁴⁰⁷

Ipak, 1606. pismo podestata Giovannija Duoda svjedoči o tome da je bastion pred gradskim vratima još uvijek nedovršen.⁴⁰⁸ O opsegu sada već zgotovljenih radova izvješćuje, pak, podestat Lorenzo Avanzago 1608., koji piše da je opseg zidina od oko 300 mletačkih koraka te da je nakon uskočkog napada izgrađeno devet bastiona sredstvima središnje vlasti, uz dodatna sredstva komune.⁴⁰⁹

Dok je opisana opsežna modernizacija labinskih utvrda tijekom prvog desetljeća XVII. stoljeća, prema projektima pristiglima iz Venecije te novcem središnje vlasti i komune, bila nesumnjivo velik pothvat koji je u potpunosti izmijenio način obrane grada i njegov profil u pejzažu, daljnji impuls ulaganjima u fortifikacije dao je tzv. Uskočki rat, koji se i vodio na teritoriju Furlanije i Istre. Kula na južnoj strani grada, koja i danas služi kao vidikovac, kao što to svjedoči natpis, dodatno je modernizirana upravo u jeku rata, odnosno 1617. zaslugom podestata Francesca Bollanija (1616. – 1617.), Candianova sina.⁴¹⁰ Ipak, još 1621. – 1622. bilježi se ulazak lopova u grad kroz otvor u zidinama, na što se reagira uputom rašporskome kapetanu da promptno započne s njihovim popravkom.⁴¹¹

Već 1616. javlja se potreba za popravcima gradskih vrata⁴¹², a svoj današnji oblik vrata sv. Flora dobivaju 1646.⁴¹³ Pilastru toskanskog reda izvedeni su redanjem krupnih bunja koje plastično obuhvaćaju fino isklesano tijelo nosača povezanih punim klasičnim gredem, a iza pilastara javlja se isti motiv izmjene glatkog tijela i krupnih bunja, no bez kapitela. Ovim plastičnim odjekom osnovnog motiva dobiva se na punoći volumena samoga portala, koji vizualno drammatizira ulaz u grad.

⁴⁰⁷ Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 210.-211.

⁴⁰⁸ „Dispacci di Rettori“, *AMSI*, vol. XXIX, str. 31.-35.; „Senato Mare“, *AMSI*, vol. XII, str. 109.-110; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 196.-197.

⁴⁰⁹ Giuseppe CAPRIN, *L'Istria, nav. dj.*, str. 140.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 196.

⁴¹⁰ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled, nav. dj.*, str. 33.; Sergio CELLA, *Albona, nav. dj.*, str. 109.-110.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 204.

⁴¹¹ „Senato Mare“, *AMSI*, vol. XIII, str. 123. i 126.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 197.

⁴¹² „Senato Mare“, *AMSI*, vol. XII, str. 426.-451.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 197.

⁴¹³ Giuseppe CAPRIN, *L'Istria, nav. dj.*, str. 191.-192.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 197.

Sl. 3. Vrata sv. Flora

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

I dok nad portalom stoje natpis i grbovi iz 1587., njegov donji dio jednak je portalu podestatove palače u Rovinju te nije načinjen od sivkastog kamena iz Fratte, što ukazuje na vjerojatan rad istih (rovinjskih?) majstora koji rade po narudžbi mletačkih podestata.⁴¹⁴ Valja napomenuti

---

⁴¹⁴ Katarina HORVAT-LEVAJ, Barokna arhitektura, *nav. dj.*, str. 465.

da su upravo 1646. i u Labinu i u Rovinju podestati iz obitelji Loredan, pa možda tu valja tražiti odgovor u primjeni istog arhitektonskog rješenja.⁴¹⁵ Ipak, gradnju je vrata snažno željela komuna, stoga je podestatu Kopra bilo zapovjedbno da pošalje drvo i željeznu građu potrebnu za gradnju glavnih vrata u Labinu te je odobreno da se u tu svrhu iskoriste školski prihodi, koji se trebaju vratiti unutar tri godine.⁴¹⁶

Vijesti o popravcima i naoružanju grada Labina nalaze se u odluci dužda Giovannija Pesara od 18. siječnja 1659., kojom odobrava popravak labinskih zidina i djelomično naoružanje uz sudjelovanje koparskog podestata⁴¹⁷, vjerojatno u kontekstu Kandijskog rata (1645. – 1669.). O sve manjim ulaganjima u obrambene sustave svjedoči izvješće podestata Giovannija Premarina iz 1729. o padu zida drevnog kaštela (vjerojatno revelina ili jednog od bastiona), pa je na račun komune sanirana šteta te su obnovljena dva *propugnacola*.⁴¹⁸

Gradski obruč zidina doživljava svoju modernizaciju nastojanjima mletačke vlasti i komune, oštro dijeleći grad od okolnog pejzaža, na koji ipak otvara prozore kuća i palača koji su ih dijelom činili. Gradnja i popravci ovisili su o financijskim mogućnostima i razvoju ratne tehnike, odnosno dometa vatrenog oružja. Izvješća vojnih inženjera daju i prvu sliku grada na granici, čija je odmaknutost od putanja velikih prometnih pravaca omogućila i tihi prosperitet. Polupropusnost gradske membrane osiguravala se i vratima, čija je monumentalizacija konačno postignuta tek u XVII. stoljeću. Tijekom XIX. stoljeća srušena su vrata revelina, a u međuratnom razdoblju izgrađeni su podzidi na južnoj strani, pa je dobiven otvoren trg i šetnica: i ovim je intervencijama grad sudjelovao u tipičnim mijenama estetike i potreba vremena.

Unutar zidina grad se usko ovija oko vrha brijega, dijeleći se na tri glavna predjela: Goricu, Dolicu i Kranj. I dok je Gorica bila

---

⁴¹⁵ U Labinu je 1645. – 1648. podestat Marco Loredan, a u Rovinju 1646. Zorzi Loredan.

⁴¹⁶ Giuseppe CAPRIN, *L'Istria, nav. dj.*, str. 191.-192.; „Senato Mare“, *AMSI*, vol. XV, str. 67.-68.; Giovanni RADOSSI, „Stemmi“, *nav. dj.*, str. 197., bilj. 59.

⁴¹⁷ Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune“, *nav. dj.*, str. 182.

⁴¹⁸ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled, nav. dj.*, str. 32.-33.

mjesto prve crkve, u ranome je novom vijeku uz vrata sv. Flora trg koji okuplja upravne funkcije s pretorskom palačom i fontikom koji je onamo premješten 1572., dok trg pred župnom crkvom i kapelom sv. Stjepana okuplja najreprezentativniju stambenu arhitekturu labinskog plemstva, palače Scampicchio, Battiala (od XIX. stoljeća Battiala-Lazzarini) i Luciani. Dio plemićkih obitelji pronašao je dovoljno velike čestice za gradnju svojih kuća, kako je već spomenuto, duž zapadnog trakta zida, gdje su bile kuće Frankovića, Negrijevih i Manzinija.

SI. 4. ARCHIVIO DI STATO DI TRIESTE, Catastro Franceschino, Albina

Već u aktu pristajanja uz Prejasnu Republiku navode se odličnici čiji će potomci vladati životom komune gotovo četiri stoljeća. Proces zatvaranja Gradskog vijeća, tipičan za komunalna društva, vidljiv je i u Labinu: tek su malobrojne plemićke obitelji preko svojih punoljetnih muških članova u Vijeću komune s podestatom na čelu sudjelovale izravno u lokalnoj vlasti, dok su interese ostalih stanovnika grada i okolnih sela branili predstavnici čija se uloga postupno smanjivala te su u konačnici imali pravo žalbe na odluke, ali ne i sudjelovanja u njihovu donošenju. Komuna je plaćala i učitelje i liječnike, osiguravajući time funkcioniranje poduke i liječenja na svojem području.⁴¹⁹ Funkcioniranje institucija i sustava tražilo je svoj prostor i već 24. siječnja 1445., dukalom dužda Francesca Foscarija, nalaže se poštovanje starog običaja da se *Consilium Comunitatis Albonae* treba sazivati u župnoj crkvi, a ne, kao u posljednje vrijeme, u loži, *qui locus est parvus*, tako da mogu prisustvovati svi koji žele dati svoje prijedloge⁴²⁰. Već ovim ukazom označena su dva mjesta komunalnoga okupljanja u XV. stoljeću, o čijim oblicima znamo vrlo malo: jedno je župna crkva, označeno kao prostranije, dok je loža i pored svoje otvorenosti očito mogla primiti tek manji broj osoba. Pod komunalnom ložom u Vijeću komune Labina — *sub logia communis in consilio spetabilis comunitatis Albonae* — podestat Aloisio Contareno 1537. vodio je izbore novih kancelara⁴²¹, što govori o nastavku sastanaka Vijeća u loži. Da potrebe vlasti nisu bile jedina funkcija lože, svjedoči odredba iz 1541., kada podestat Girolamo Valier zabranjuje trgovanje u gradskoj loži za vrijeme crkvenih blagdana.⁴²² O reprezentativnoj ulozi lože govori, pak, podatak da je podestat Angelo Muazzo komuni predložio, a ona je to 1567. prihvatila, da slikar Andrea Orso iz Venecije oslika ložu, i to na pročelju lava sv. Marka, a na stražnjem

⁴¹⁹ Jakov JELINČIĆ, „Učitelji u Labinu u 16., 17. i 18. stoljeću“, u: *Bertošin zbornik. Zbornik u čast Miroslava Bertoše*, knj. 2., Pula – Pazin 2013., str. 371.-390.; Jakov JELINČIĆ, „Neki osnovni podaci o zdravstvenoj službi na području labinske komune u XVI i XVII st.“, *Zbornik „Dani primarne zdravstvene zaštite“*, Labin 1985., str. 409.-415.; Samanta PARONIĆ, *Društvene prilike*, nav. dj.

⁴²⁰ Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune“, nav. dj., str. 153.; DRŽAVNI ARHIV U PAZINU (HR-DAPA)-2, *Knjiga privilegija*, knj. 1, fol. 11.

⁴²¹ HR-DAPA-2, *Knjiga privilegija*, knj. 1, fol. 27v.

⁴²² Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune“, nav. dj., str. 163.

zidu alegoriju Pravde.⁴²³ Iako inženjer koji opisuje Labin početkom XVII. stoljeća govori da je ova je starija loža srušena, znamo da su slikarije još uvijek postojale 1633. – 1634., pa to nije moglo biti točno. Popločenje je već 1663. bilo djelomično uništeno, pa je obnovljeno zalaganjem podestata Vincenza Foscarinija.⁴²⁴ Današnji izgled lože vrlo je sličan lopicama crkava iz labinske okolice, s pločama lokalnog kamena u donjoj zoni i vitkim stupovima i stupcima koji nose drveno krovništje. Nosači, a posebice jedan na južnoj strani lože, ako onamo nije dospio u sekundarnoj upotrebi, vrlo je sličan oblikovanju lopica kamenara Giovannija Pietra, pa je moguće da je i on bio aktivan u nekoj od faza popravaka lože. Još jedan natpis iz 1777. govori o obnovi lože, pa se mogu pretpostaviti i neke intervencije koje danas više nije moguće prepoznati, a Fučić pretpostavlja da je upravo ta obnova znatno pojednostavnila njezin oblik, očito je i znatno snizivši, jer sada više nije bilo mjesta za slikarije na pročelju, opisane u dokumentu iz 1567.

Sl. 5. Gradska loža u Labinu

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

⁴²³ Branko FUČIĆ, „Freska u labinskoj loži“, *Bulletin JAZU*, br. 3, Zagreb (prosinac) 1958., str. 183.-187.; Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga“, *nav. dj.*, str. 84.

⁴²⁴ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled, nav. dj.*, str. 33.

U historiografiji se ponavlja podatak da su mletački podestati isprva stanovali na mjestu današnje palače Franković-Vlačić, u neposrednoj blizini pretorske palače, koja, pak, od XVI. stoljeća okuplja sve funkcije javne uprave. Podatak da je izgrađena 1555. značio bi da je tada vjerojatno reupotrebljena ranorenesansna monumentalna trifora na istočnoj strani današnje zgrade, ako je ova bila dio izvorne arhitektonske dekoracije. U odluci Vijeća komune od 20. svibnja 1567. govori se o popravku bunara u dvorištu podestatove palače, za što se angažira majstor Zuanne Pozzar iz Udina, momentalno nastanjen u Vodnjanu⁴²⁵, što implicira postojanje unutarnjeg dvorišta, sugerirajući neku višekrilnu situaciju. U dokumentima se spominje i kancelarija, gdje su se čuvali spisi komune: moguće je, kao što je to bilo, primjerice, u Veneciji ili Dubrovniku, da je bila dijelom sklopa palače. No, 8. siječnja 1576. dano je odobrenje podestatu i sucima da se dotrajala kancelarija sruši jer je, kako se opisuje, nepogodna za čuvanje arhivalija zbog miševa.⁴²⁶ Zanimljivo je da se također odlučuje da se nakon rušenja kancelarije trg treba povećati, a nakon toga sagraditi novu kancelariju. Konačno, desetak godina kasnije, terminacija Nicolò Salamona, providura Arsenala za Istru, o tome da je hrastovina iz doline Raše pogodna samo za loženje, pročitala se na stubama kancelarije *in lingua schiavona*, u prisutnosti podestata Francesca Grimanija (di Zuanne) te plemića i pučana.⁴²⁷ Veću je obnovu podestatova palača doživjela 1668., kako svjedoče, nažalost, jako oštećeni računi umetnuti u Šestu knjigu zapisnika komune. Tada su na gradilištu bili aktivni Bernardo Burla, Stefano Diminich, Zorzi Burla, Gerolimo Picca i Orazio Lupetini, koji su se plaćali po danu, a potrošeno je 2000 čavala te 1000 dasaka, no drugi su podaci uništeni.⁴²⁸ U zapisnicima sjednica tijekom XVII. stoljeća govori se o sastancima Vijeća u dvorani pretorske palače ili, pak, u dvorani za audijenciju, no preciznije je određenje smještaja ovih prostorija teško odrediti u današnjim uvjetima znatne pregrađenosti.

---

⁴²⁵ Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga“, *nav. dj.*, str. 84.

⁴²⁶ Isto, str. 138.

⁴²⁷ Isto, str. 84.; HR-DAPA-2, Knjiga privilegija, knj. 1, fol. 84v.: „Fu pubblicata la soprascripta Terminatione sopra le scalle della Cancelleria della Magnifica Comunita d'Albona giusta il solito in lingua schiava da me Andrea Profici Canceliero di questa magnifica comunita.“

⁴²⁸ HR-DAPA-2, knj. 6, 209/1, 2, 3

Sl. 6. Pretorska palača Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

Komunalno skladište za žito i ulje, koje je osiguravalo zalihe hrane tijekom godine pod kontrolom komune i podestata, kako to piše Giorgini, osnovano je 1539.⁴²⁹ Taj je prvi fontik bio u blizini župne crkve jer se u siječnju 1573. spominje stari fontik na gornjem trgu (*in piazza di sopra*) te ga se opisuje kao uskog, vlažnog i nepogodnog za žitarice. Stoga je tada odlučeno da se izgradi novi fontik „sopra la loza del palazzo vecchio“, čime bi se izbjeglo kvarenje, ali i troškovi najma drugih skladišta⁴³⁰. U kolovozu iste godine još se jednom spominje neophodnost uređenja fontika⁴³¹ te se

⁴²⁹ Tomaso LUCIANI, *Labin, nav. dj.*, str. 73.; Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled, nav. dj.*, str. 65.

⁴³⁰ Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga“, *nav. dj.*, str. 113.

⁴³¹ Isto, str. 130.

može pretpostaviti da je upravo početkom osmog desetljeća XVI. stoljeća on i izgrađen na mjestu na kojem je postojao do izgradnje komunalnog kazališta četrdesetih godina XIX. stoljeća.

Komuna je preko funkcije prokuratora za crkvu (*Procuratore della chiesa*) kontrolirala i crkvenu imovinu, kako onu župne crkve tako i bratovštinskih kapela.⁴³² Prokurator su se birali iz redova vijećnika, što je i inače bio slučaj u komunama pod mletačkom vlašću.

Sl. 7. Župna crkva Rođenja Blaženje Djevice Marije Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

Župna crkva posvećena Rođenju Blažene Djevice Marije imala je ulogu konkatedrale Puljske biskupije jer je puljski biskup trebao boraviti u Labinu po tri mjeseca godišnje.⁴³³ Neka starija struktura postojala je već u XI. stoljeću, no pregrađena je 1336.⁴³⁴ Da su neki popravci bili potrebni u srpnju 1450., govori dukal dužda Francesca Foscarija podestatu Marcu

⁴³² Samanta PARONIĆ, *Društvene prilike, nav. dj.*, str. 24.

⁴³³ Tomaso LUCIANI, *Labin, nav. dj.*, str. 59.

⁴³⁴ Antonio ALISI, *Istria, nav. dj.*, str. 19.

Magnu, kojim se odobrava prodaja terena u komunalnom vlasništvu i iskorištavanje tih sredstava za popravak crkve koju naziva „chiesa cathedralis Albone“.⁴³⁵

Možda su dijelovi intervencija koje su rezultirale lijepa rozeta na pročelju i šiljati luk nekadašnjeg portala, iako je moguće da pripadaju i nekoj ranijoj fazi građevine. Krajem drugog desetljeća XVI. stoljeća izgrađena je sakristija, o čemu svjedoči razmjena pisama između podestata Urbana Bollanija i puljskog biskupa Altobella Averoldija iz 1518.⁴³⁶

**Sl. 8. Unutrašnjost župne crkve
Uznesenja Blažene Djevice Marije, Labin**

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

⁴³⁵ Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune“, *nav. dj.*, str. 153.-154.

⁴³⁶ HR-DAPA-2, knj. 1, fol. 20. U svojem se pismu podestat tuži da je dao napraviti ukrašenu sakristiju, ali da se četvorica svećenika odbijaju njome služiti, već se presvlače pred oltarom. Averoldi mu zahvaljuje na trudu oko uređenja crkve i brizi za pravilno odvijanje liturgije. O Altobellu Averoldiju kao naručitelju vidi: Jasenka GUDELJ, „Pulski biskup Altobello Averoldi – naručitelj umjetničkih djela“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 41., Split 2005. – 2007. [i. e. 2008.], str. 315.-340.

Poslijetridentska obnova crkve bila je opsežna, a uslijedila je nakon posjeta apostolskog vizitatora Agostina Valiera u siječnju 1580.⁴³⁷ Dio potrebnog zemljišta donirala je obitelj Scampicchio te im je papa Urban VIII 1582. dopustio poseban privatni pristup crkvi u vidu natkrivenog prolaza između njihove palače i crkve koji je završavao prozorčićem koji još uvijek postoji⁴³⁸. Natpis na pročelju iz 1582. hvali sudjelovanje podestata Marca Molina u obnovi i proširenju nekad ruševne crkve, uz podršku puljskog biskupa Mattea Barbabianche, dok je u prijepisu Knjige privilegija komune potvrda iz 1584., koja govori o posveti obnovljene crkve Majke Božje i njezina glavnog oltara, uz nabranje službenika komune i župnika te prema dopuštenju puljskog biskupa Claudia Sozomena.⁴³⁹

Dokument razotkriva da je crkva zaista obnovljena i proširena u prikladnom obliku i s lijepim dekoracijama, a čuvala je relikvije sv. Ivana Krstitelja, sv. Bartolomeja apostola i Nicifora mučenika. U travnju je iste godine u crkvu prenesen oltar sv. Petra iz porušene stare poljske crkvice na Rogočani, a dokument koji o tome svjedoči spominje i Valierov pohod te činjenicu da će se sada u župnoj crkvi čuvati i relikvije sv. Petra.⁴⁴⁰ Ova je obnova očito odredila trobrodan izgled crkve, koja je dobila i tri fino profilirana pravokutna portala, sa sjevernim, na kojem je i isklesan Molinov grb. Na južnoj fasadi postoje i visoki lučno zaključeni prozori koji su u kasnijim pregradnjama bili negirani, ali su ostavljeni vidljivi odlukom konzervatora – i njih je moguće pribrojiti ovoj cjelovitoj poslijetridentskoj obnovi, koja je crkvu gotovo izjednačila s dimenzijama puljske katedrale. Današnji izgled crkva duguje nizu kasnijih pregradnji, od kojih je najvidljivija ona iz XIX. stoljeća, kada je sigurno dobila novi viši prezbiterij s oltarom koji je stigao iz Venecije, ali su vjerojatno zamijenjeni i nosači u brodu, čiji su kapiteli odraz kasne i provincijalizirane interpretacije jonskoga reda, nad koje su dodani u štuku izvedeni pilastri odrezani lukovima, koji, pak, nose dodatan povišen zid broda s bojom naznačenim pilastrima. Ovo povišenje

⁴³⁷ Usp. Vladimir MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb 2004., str. 86.-87.

⁴³⁸ Ovaj je privilegij potvrdio papa Klement XII. 1735., pod uvjetom da na prozor stave rešetku.

⁴³⁹ HR-DAPA-2, knj. 2, fol. 71r-72v.

⁴⁴⁰ HR-DAPA-2, knj. 2, fol. 73v; Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune“, *nav. dj.*, str. 174.

crkve čitljivo je i na pročelju, koje je u gornjoj zoni dovršeno između dvaju svjetskih ratova, kada je na njega smješten i lav sv. Marka.

Na pročelju se nad gotičkim zazidanim ulazom nalazi uzidana bista Antonija Bollanija, za koju posvetni natpis kaže da ju je postavila komuna 1688., što je opširno opisano u zapisnicima Gradskog vijeća. Mletački senator i vojskovođa Bollani istaknuo se u borbama s Osmanlijama tijekom Kandijskog rata, a majka mu je bila pripadnica labinske obitelji Negri, pa otud oduševljenje komune njegovim pobjedama. Vrlo uspjela bista okružena vojnim znamenjem uvjetno se pripisuje mletačkome kiparu Paolu Callalu⁴⁴¹, a posljednja je četvrtina XVII. stoljeća vrijeme kada se praksa upotrebljavanja crkvenih pročelja za slične svjetovne spomenike ustalila u Veneciji, a u Istri se susreće u Kopru.⁴⁴²

U unutrašnjosti crkve Rođenja Blažene Djevice Marije nalazimo šest mramornih oltara, a glavni oltar bio je u svojoj današnjoj formi dovršen, kako je to naznačeno natpisom, 1834. No, taj je oltar ranih tridesetih godina XIX. stoljeća nabavljen u Veneciji te potječe, kako je to uočio Damir Tulić, iz tamošnje srušene crkve Santa Maria dei Servi, gdje je stajao u Cappelli del Volto Santo, koju su izdržavali imigranti iz toskanskog grada Lucche.⁴⁴³ Oltar je nastao 1766., kada je kapela i obnovljena, te se pripisuje Bernardinu Macaruzziju, vrsnom učeniku Giorgia Massarija.⁴⁴⁴ Svojim monumentalnim dimenzijama, finoćom forme i izrade te kvalitetom materijala (crveni veronski mramor) oltar se izdvaja u istarskome kontekstu te svjedoči o težnjama i profinjenosti ukusa labinskih elita tijekom prve polovine XIX. stoljeća. Oltarna pala djelo je Natalea Schiavonea, a prikazuje likove Blažene Djevice Marije, sv. Paoline te svetaca Justa, Sergeja, Julijana, Tome

---

⁴⁴¹ Simone GUERRIERO, „Paolo Callalo. Un protagonista della scultura barocca a Venezia“, *Saggi e memorie di storia dell'arte*, vol. 21, Firenze 1997., str. 35.-83., ovdje str. 49.-50., bilj. 5.; Damir TULIĆ, *Kamena skulptura i oltari 17. i 18. stoljeća u Porečko-pulskoj biskupiji*, doktorski rad, Zagreb 2012., str. 256.-258.; ISTI, „Od kasne renesanse do klasicizma: skulpture i oltari od kraja 16. do početka 19. stoljeća“, u: Predrag MARKOVIĆ – Ivan MATEJČIĆ – Damir TULIĆ, *Umjetnička baština istarske crkve, sv. 2.: Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća*, Pula 2017., str. 33.-41., ovdje str. 38.

⁴⁴² Damir TULIĆ, *Kamena skulptura, nav. dj.*, str. 45.-46.

⁴⁴³ Damir TULIĆ, „Venecijanski altarist (Bernardino Macaruzzi?), glavni oltar, 1766. godina“, u: Predrag MARKOVIĆ – Ivan MATEJČIĆ – Damir TULIĆ, *Umjetnička baština istarske crkve, nav. dj.*, str. 361.-363.

⁴⁴⁴ Na istome mjestu.

i Jakova. Također je u XIX. stoljeću stigao i oltar Bogorodice Karmelske, koji je u Labin premješten iz franjevačke crkve u Poreču, s vrijednom palom koja prikazuje Bogorodicu Karmelsku sa svecima i dušama u čistilištu. Ta je pala iz XVII. stoljeća i pripisana je venecijanskom slikaru Angelu Venturiniju (1696./1799. – nakon 1773.), koji je bio oslikao strop porečke crkve iz koje su umjetnine prenesene.⁴⁴⁵ Od umjetnina izvorno nastalih za labinske naručitelje valja istaknuti oltar Preobraženja iz XVIII. stoljeća, na kojem se nalazi urna s relikvijama sv. Justa prenesenih 1664. iz Rima. Na njemu se nalaze likovi Krista, proroka Mojsija i Ilije, pripisani venecijanskom majstoru Paolu Callalu i datirani u 1708.⁴⁴⁶

Zvonik župne crkve predstavljao je problem već 1578., kada je zabilježeno da mu je vrh oštećen i prijeti da će pasti, pa se ovlašćuju podestat, suci i još dvojica vijećnika da pronađu majstora koji će ga popraviti i s njime sklope ugovor⁴⁴⁷. Današnji je zvonik izgrađen 1623., i to na mjestu srušene crkvice sv. Justa koja se nalazila na vrhu labinskoga brijega. Ovime je osigurana maksimalna vidljivost zvonika u vizuri grada, a nesumnjivo se i zvuk zvona dobro čuje u okolici.

O odgovornosti koju je komuna imala prema sakralnim gradnjama svjedoči odluka od 2. kolovoza 1572., kojom se ovlašćuju podestat i suci da se pobrinu za popravak crkve sv. Ivana i sv. Justa i utroše potrebna sredstva u tu svrhu.⁴⁴⁸ S druge, pak, strane, crkvice sv. Marinele i sv. Sergija srušene su radi ojačavanja fortifikacija, iako su se u sv. Sergiju održavali sastanci poglavara seoskih zajednica.⁴⁴⁹ Uz niz kapela u okolici nad kojima su juspatronat imale plemićke obitelji iz Labina, za funkcioniranje komune bile su posebice važne bratovštinske crkve, od kojih je svakako najzanimljivija crkva Uznesenja Marijina, nekoć Blažene Djevice Marije od Utjehe, smještena na prilaznome putu povijesnoj jezgri Labina.

⁴⁴⁵ Višnja BRALIĆ, kat. jed., u: Višnja BRALIĆ – Nina KUDIŠ BURIĆ, *Slikarska baština Istre*, Zagreb 2006., str. 112.-113.

⁴⁴⁶ Damir TULIĆ, „Paolo Callalo, kipovi Krista, proroka Mojsija i Ilije, 1708. godina“, u: Predrag MARKOVIĆ – Ivan MATEJČIĆ – Damir TULIĆ, *Umjetnička baština istarske crkve*, nav. dj., str. 259.-262.

⁴⁴⁷ Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga“, nav. dj., str. 158.

⁴⁴⁸ Isto, str. 109.

⁴⁴⁹ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled*, nav. dj., str. 68.

Sl. 9. Crkva Uznesenja Marijina, Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

Radi se o jednobrodnoj pravokutnoj crkvi s lopicom, izgrađenoj od kvalitetnih krupnih klesanih blokova i s jednostavnom arhitektonskom dekoracijom, koja je bila mjesto okupljanja bratovštine čiji su članovi, kako je to vidljivo iz sačuvanih nadgrobnih ploča, bili obrtnici i trgovci, odnosno srednji sloj čije je javno djelovanje bilo kanalizirano upravo organiziranjem u bratovštinu. Crkva je, prema natpisima, obnovljena 1537. i posvećena 1631., a ime majstora koji je radio na gradnji lopice, *Giovannija Pietra lapicide*, nalazi se također na natpisu. U njoj se i danas nalazi devet slika Antonija Moreschija, slikara koji je u Labinu djelovao duže vrijeme, a vjerojatnog je venecijanskog podrijetla.⁴⁵⁰ Ciklus je posvećen Bogorodici i vezan je uz doktrinu od bezgrešnome začecu, što je logičan izbor bratovštine Uznesenja Marijinog. Članovi bratovštine dali su se i portretirati u ritualnoj odjeći na izduljenoj kompoziciji koja objedinjuje prizore Uznesenja i Krunjenja Blažene Djevice Marije, a vjerojatno je točna Alisijeva pretpostavka da se

⁴⁵⁰ Nina KUDIŠ BURIĆ, kat. jed. 114.-122., u: Višnja BRALIĆ – Nina KUDIŠ BURIĆ, *Slikarska baština Istre, nav. dj.*, str. 206.- 215.

na lijevoj strani slike nalazi lik gastalda bratovštine Gaspara Melata, koji se spominje u posvetnom natpisu.⁴⁵¹

Očito je važnost ove bratovštine za mletačku vlast rasla, o čemu svjedoče narudžbe podestata, jer se na glavnome oltaru nalazi Bogorodičin kip koji se pripisuje kiparu Francescu Cabianci, na čijoj je bazi isklesan grb s inicijalima labinskog podestata Angela Balbija (1694. – 1697.). Bočno je postavljene likove vjerojatno naručio isti kipar osamnaest godina kasnije, 1715., kada je, kao što govori natpis uklesan na stipesu, oltar obnovljen, i to u vrijeme gastalda bratovštine Pietra Cattara i podestata Francesca Balbija (1713. – 1715.), s čijim je grbom i inicijalima dodatno obilježen.⁴⁵² Bogorodičin je kip posebice kvalitetno djelo koje inaugurira praksu nabave kvalitetne skulpture za istarske sakralne prostore u Veneciji te svjedoči o promjenama likovnog jezika tijekom zadnjeg desetljeća *Seicenta*.⁴⁵³ Bratovština je s vremenom akumulirala određen kapital jer Vijeće komune 11. veljače 1653. zadužuje Giulia Cesarea Manzinija i Giovannija Battistu Negrija da pred duždom u Veneciji iznesu zamolbu da se dio imovine bratovštine Madone upotrijebi za gradnju ženskoga samostana u Labinu.⁴⁵⁴

S druge, pak, strane, poznato je dugo djelovanje franjevačkog samostana uz crkvu sv. Vida i Modesta, i to od 1496., kada je Michele Luciani poklonio zemljište franjevcima do ukidanja samostana 1780. Nepoznati crtač snimio je 1796. ovaj kompleks, a na tlocrtu je vidljivo da je pored pravokutnog bloka samostana stajala uska i duga crkva s dubokim pravokutnim korom, uz koju su bile gospodarske zgrade.⁴⁵⁵ Ostaci srušenoga kompleksa bili su vidljivi sve do šezdesetih godina XX. stoljeća.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ Istro, str. 214.

⁴⁵² Damir TULIĆ, „Francesco Cabianca (?), kipovi Bogorodice s Djetetom, svetog Augustina i svete Monike, 1697. i moguće 1715. godina“, u: Predrag MARKOVIĆ – Ivan MATEJČIĆ – Damir TULIĆ, Umjetnička baština istarske crkve, *nav. dj.*, str. 248.-251.

⁴⁵³ Na istome mjestu. Slično labinskom primjeru, motovunski podestat Jacopo Contarini financirao je 1735. podizanje glavnog oltara župne crkve, vidi: Damir TULIĆ, „Od kasne renesanse do klasicizma: skulpture i oltari od kraja 16. do početka 19. stoljeća“, u: Predrag MARKOVIĆ – Ivan MATEJČIĆ – Damir TULIĆ, Umjetnička baština istarske crkve, *nav. dj.*, str. 33.-41., ovdje str. 34.

⁴⁵⁴ Jakov JELINČIĆ, „Druga knjiga“, *nav. dj.*, str. 273.

⁴⁵⁵ Crtež je u fondu Aggiunto sopra i monasteri, b. 65, br. 1, a reproduciran je u: Marino BUDICIN, *Aspetti storico urbani nell'Istria veneta*, Trieste – Rovigno 1998., str. 106.

⁴⁵⁶ Marijan MILEVOJ, „Predgovor“, u: Tomaso LUCIANI, Labin, *nav. dj.*, str. 7.

Skromnu je crkvu posvećenu sv. Antunu Padovanskom dao izgraditi labinski podestat Marco Loredan (1645. – 1648.), a o njoj se brinula istoimena bratovština. Jednostavna pravokutna građevina skromne je arhitektonske dekoracije pravokutnog portala i bočnih pravokutnih prozora te okula s bušenim mrežištem i zvonikom na preslicu, a očito je djelo nekog lokalnog majstora. Glavni je oltar danas bez oltarne pale koju Giorgini spominje kao djelo iz mletačke radionice Pietra Liberija (1605. – 1687.), a djelo je nepoznatog altarista te je najvjerojatnije klesano u Veneciji i potom dopremljeno u Labin.⁴⁵⁷

III. Labinsko plemstvo i njihove kuće: prostori obitelji

Labinske su plemićke obitelji u Istri ostvarile rijedak kontinuitet i prosperitet, što je vidljivo i u arhitekturi njihovih palača u gradu, kapela i konačno stancija koje su imali u okolici.⁴⁵⁸ Ostvarenja stambene arhitekture Scampicchijevih, Battialâ, Frankovićâ-Vlačićâ, pa i Negrijevih i Manzinâ ubrajaju se među najkvalitetnija i najreprezentativnija ostvarenja ranonovovjekovne stambene arhitekture u Istri, prilagođena uskom prostoru labinskih ulica, ali i s očitom težnjom udobnosti, koju je hvalio i nepoznat inženjer-projektant labinskih zidina. Unutrašnjost ovih palača gotovo je u potpunosti nestala, no njihovo funkcioniranje, s bunarskim krunama u dvorištima, reprezentativnim ulazima i dvoranama s dugim popisima opreme, pružalo je okvir intimnome životu elitnog dijela društva, posebice ženskom dijelu obitelji, čiji je život tekao pod budnom paskom.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁷ Damir TULIĆ, „Venecijanski altarist, glavni oltar, druga polovina 17. stoljeća“, u: Predrag MARKOVIĆ – Ivan MATEJČIĆ – Damir TULIĆ, Umjetnička baština istarske crkve, *nav. dj.*, str. 236. – 237.

⁴⁵⁸ Jasenka GUDELJ, „Gli ambienti della cultura nobiliare in Istria: gli edifici della famiglia Scampicchio“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. 36, 2006., str. 55.-116.; ISTA, „Turanj pod Labinom i Sveti Ivan od Šterne – dva primjera istarskog ladanja“, *Zbornik Dana Cvita Fiskovića, I.: Kultura ladanja*, ur. Nada Grujić, Zagreb 2006., str. 195.-202.

⁴⁵⁹ Jakov JELINČIĆ, „Preživljavanje na području Labinske komune od 16. do 18. stoljeća“, *Istarski povijesni biennale, Cerealia, oleum, vinum... Kultura prehrane na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić-Vekić, sv. 3., Poreč 2009., str. 163.-170.; Jakov JELINČIĆ, „Nepovredivost doma u istarskim statutima“, *Istarski povijesni biennale, Zbornik radova: Domus, casa, habitatio... Kultura stanovanja na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić-Vekić, sv. 5., Poreč 2013., str. 42.-52.

Obitelji koje kao plemićke navodi Giorgini, a to su Battiala, Coppe, Dragogna, Ferri, Francovich, Luciani, Manzini, Manzoni Negri, Scampicchio i Tagliapeitra⁴⁶⁰, izdržavale su se prihodima od posjeda u okolici, obradivog zemljišta, zakupa ribolovnih područja i šuma, ali i od posudbe novca i trgovine, posebice drvom, te su time uspjele zadržati aktivan dio obiteljskog kapitala. Ulaganja u kuće, one u kojima su stanovali, ali i one koje su iznajmljivali, bila su dio ekonomske kulture ovih dugovječnih rodova, dok su izgradnja ili uzdržavanje kapela te karitativna djelatnost bili očekivan ulog u onostranost. Ove su obitelji nerijetko školovale svoje muške članove na Sveučilištu u Padovi, stvarajući time tanak, ali važan obrazovani sloj koji je dao dio labinskih bilježnika, ali i pjesnika poput Tranquilla Negrija. Knjige zapisnika sjednica komune neprestano bilježe izaslanstva u Veneciju pojedinih članova, čime je stvorena podloga i vizualnih nastojanja da se bude u korak s metropolom.

Pogodnost za gradnju reprezentativne stambene arhitekture bilo je i postojanje obližnjeg kamenoloma iznimno čvrstog kamena u Presiki, kako to navodi ljekarnik Giorgini, od kojega su izgrađene palače Scampicchio, Negri, Coppe, Battiala, Francovich i druge, dok je ona markiza Manzinija izgorjela 1726.⁴⁶¹

Palača obitelji Scampicchio, koja svojom sjevernom fasadom od lokalnog kamena dominira trgom pred labinskom župnom crkvom, postojala je već 1561., kada za nju majstor Giacomo iz Štinjana izrađuje jedan kameni umivaonik, a 1570. dobila je monumentalan portal u rustici i bunarsku krunu u dvorištu.⁴⁶² Neobični ugaoni balkoni i dvorišni trijem s tankim jonskim stupovima djelo su lokalnog majstora Giovannija Pietra te nekog Giacoma iz Venecije iz 1628., a kasnija proširenja palače obuhvatila su cijeli blok do Starog trga, čime je obitelj dobila jedan od najmonumentalnijih sklopova u gradu.

---

⁴⁶⁰ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled, nav. dj.*, str. 67.-68.

⁴⁶¹ *sto*, str. 41.

⁴⁶² Jasenka GUDELJ, „Gli ambienti“, *nav. dj.*, str. 55.-116.

Sl. 10. Palača Scampicchio, Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

U dokumentima gotovo cjelovito sačuvanog obiteljskog arhiva moguće je pratiti preoblikovanja kuće, podjele među braćom i mijene ukusa, a građevina i danas, iako podijeljena na brojne stambene jedinice, izgleda kao skladna cjelina.

Sl. 11. Kapela sv. Marije Magdalene, Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

Scampicchijevi su imali juspatronat nad kapelom sv. Marije Magdalene, izgrađenom prije dolaska obitelji u Labin polovinom XV. stoljeća. U drugoj četvrtini XVII. stoljeća kapeli je dodana lopica, a stupovi koji uokviruju ulaz vrlo su slični onima na trijemu palače, djelu lokalnog majstora Giovannija Pietra.

Uz sjevernu stranu trga nalazi se reprezentativna fasada velikog bloka obitelji Battiala, koja se od XIX. stoljeća naziva Battiala-Lazzarini. Blok, očito nastao dokupljivanjem kuća susjeda, jedan je od najvećih u gradu, a analiza arhitektonske dekoracije pokazuje da se oblikovao u nekoliko faza. Ugaoni balkon, analogan onima na palači Scampicchio, vidljiv je na sjevernome dijelu kuće, iako detalji poput konzola i balustara pokazuju da se ipak ne radi o istim majstorima ili radionici. Najreprezentativnija profana fasada istarskog *Settecenta* dio je palače datiran natpisom u 1727., koja je nesumnjivo nastala prema mletačkome modelu. Iz grada na lagunama dolazi inspiracija za arhitektonsku dekoraciju, izvedenu u lokalnom kamenu

na žbukanoj crvenoj fasadi. Naglasak je na rustikom oblikovanom portalu, no hijerarhija otvora prizemlja negirana je ravnomjernim ponavljanjem lučno zaključenih velikih prozora dva *piana nobile*, s balustrima u donjoj zoni i skulpturalnom izražajnim ljudskim glavama u ključnom kamenu. Iza monumentalne fasade reprezentativne su prostorije sa stubištem smještenim u stražnjem dijelu kuće, s kamenim okvirima otvora prema dvoranama, pa se mletački model osjeća i u prostornoj organizaciji, naravno, prilagođenoj nepravilnom i neravnom terenu.

Sl. 12. Palača Battiala Lazzarini, Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

Kako svjedoče nadgrobne ploče, Battiale su kao svoju obiteljsku kapelu oblikovale onu sv. Stjepana u neposrednoj blizini palače, čije pročelje također pokazuje odlike dekorativnog jezika XVIII. stoljeća, s pravokutnim otvorima s naglašenim uglovima i razvijenim isprekidanim zabatima.⁴⁶³ Ponovno, i ove se kvalitetne dekoracije i dvije andeoske glave odmiču od oblikovnih principa profilacija prozora i figura glava na palači, pa su vjerojatno djelo nekih drugih izvodača.

Sl. 13. Kapela sv. Stjepana, Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

Kuća obitelji Negri, u današnjoj Ulici Giuseppine Martinuzzi, bila je bogato opremljena još polovinom XVI. stoljeća, kako to govori detaljan inventar iz 1555.⁴⁶⁴ Krajem istog stoljeća dobila je lijepu bunarsku krunu, koja se i danas nalazi u prizemlju, a vjerojatno je tijekom XVII. stoljeća oblikovan monumentalni portal u rustici te su obnovljeni okviri prozora,

⁴⁶³ Vladimir MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća, nav. dj.*, str. 168., 178.

⁴⁶⁴ Jasenka GUDELJ, „Materijalna kultura društvenih elita mletačke Istre: kuća obitelji Negri iz Labina polovicom 16. stoljeća“, u: *Istra u novom vijeku*, ur. Tatjana Bradara, AMI, Pula 2017., str. 175.-208.

čije je oblikovanje ipak jednostavno i oslonjeno tek na profilirane volute konzola. U toj su kući odsjedali mletački dužnosnici u proputovanju Labinom: primjerice, 29. studenog 1587. terminacija Nicolòa Salamona o sječi stabala pročitala se u dvorani kuće Negri, gdje je Salamon bio odsjeo⁴⁶⁵, dok naš mletački inženjer prvih godina *Seicenta* hvali udobnost Negrijeve, pa tako i drugih kuća u gradu. Tranquillo Negri dat će podignuti kapelu u neposrednoj blizini palače obitelji 1620., i to za bratovštinu sv. Antuna Padovanskog, no crkvice posvećena Gospi od Karmela funkcionirala je kao kapela obitelji, pa je za nju naručena i oltarna pala već spomenutog udomaćenog slikara Moreschija.⁴⁶⁶

Sl. 14. Kuća Negri, Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

⁴⁶⁵ Jakov JELINČIĆ, „Knjiga privilegija Labinske komune“, *nav. dj.*, str. 176.

⁴⁶⁶ Nina KUDIŠ BURIĆ, Slikarska baština Istre, *nav. dj.*, str. 14.-15.

Sl. 15. Kuća Franković-Vlačić, Labin

(fotografirala Jasenka Gudelj, 2017.)

Monumentalno pročelje u uskoj ulici dobila je u XVII. stoljeću i kuća Franković-Vlačić, s rustikalno izvedenim polukružno završenim portalom i balkonom s dvostrukim otvorom dvorane. Ovaj prolaz vodi u dvolučni rastvoren trijem na stupovima toskanskog reda s visokim hipotrahelijem i uskim ehinom, kroz koji se pristupa u dvorište između ove i sljedeće kuće, uz nekadašnju liniju zidina. Lijepi kruškoliki balustri balkona jednaki su onima na današnjoj župnoj kući na gornjem trgu, ali opet različiti od ostalih primjera koji se nalaze po gradu, a cijela kompozicija računa na

vizualan efekt uske ulice u kojoj se nalazi. Vrlo sličan portal postoji na jednom od vanjskih ulaza u stanciju Dubrova, nekada u vlasništvu obitelji, pa je vjerojatno da se i radi o istoj radionici koja monumentalizira i time obilježava posjede obitelji.

Buduća istraživanja sigurno će još umnogome rasvijetliti ovaj vrijedan segment istarske arhitektonske baštine, no jasno je da su težnje labinskog plemstva bila usmjerene prema vizualnome dojmu koji su ostavljale njihove kuće te je ono dovodilo i majstore iz Venecije kako bi taj efekt bio što zanimljiviji. Naglasak je redovito na ulaznome dijelu, portalu, koji je izveden u rustici, a pozornost u oblikovanju otvora i balkona s kamenim okvirima i konzolama dodatno je usmjerena i na balustre, čiji oblici variraju, od kasno renesansnih do razvedenih baroknih. Istraživanje je oblikovanja prostora do sada ukazalo da se radi o kućama s reprezentativnim dijelom, odnosno ulazom i dvoranom, te nizu utilitarnih prostorija, soba i kuhinja, koje su analogne stanovanju u većim centrima poluotoka, primjerice, Kopru ili, pak, gradićima Furlanije, dok analize svjedočanstava materijalne kulture ukazuju na zaista visoku razinu dosegnute opremljenosti i ugone stanovanja, koja nije ostavila ravnodušnima ni došljake iz metropole.

IV. Majstori i radionice ranonovovjekovnog Labina

Vrijedna arhitektonska baština Labina rezultat je kulture naručitelja te kontinuiranog ulaganja i održavanja javnih i privatnih gradnji. No, ovo je tržište ipak bilo vrlo maleno, pa je moguće očekivati stalnu aktivnost tek malobrojnih graditelja i klesara, uz brojne putujuće majstore i uvezene projekte. Ipak, do sada pregledani dokumenti svjedoče o postojanju nekolicine uglednih stanovnika komune koji su se bavili poslovima vezanim uz arhitekturu.

Brojni ulomci arhitektonske dekoracije, danas u sekundarnoj upotrebi na kućama u gradu, a napose lijepa trifora na pretorskoj palači, svjedoče o određenoj aktivnosti kamenara koji su radili u oblicima rane

mletačke renesanse tijekom XV. i prvih desetljeća XVI. stoljeća. Možda je najpoznatija radionica ovog karaktera u neposrednoj blizini Labina bila ona obitelji Marangonić iz Cresa, formirana na gradilištu creske župne crkve, s rječnikom u kojem se susreću još uvijek tradicionalni proporcijski odnosi i nosači čiji oblici osjećaju dah *all'antica* duha koji se širi Venecijom i pripadajućim teritorijima.⁴⁶⁷ Moguće je, s obzirom na jake gospodarske i kulturne veze s Cresom, da je ova radionica izvela neke od labinskih ulomaka ili čak bila aktivna na gradilištu pretorske palače, no to će tek buduća istraživanja jasnije pokazati.

Tijekom XVI. stoljeća zabilježeno je u labinskim dokumentima nekoliko imena klesara i kamenara, pa je tako 30. rujna 1554. *magistro Bartholomeo lapicida* iz Vodnjana svjedok pri otvaranju oporuke plemića Mattea Scampicchija⁴⁶⁸, a *Pancrazio lapicida* primljen je 15. siječnja 1570. u red stanovnika komune⁴⁶⁹, jednako kao i *Francesco lapicida* 27. srpnja 1578.⁴⁷⁰ Uz već spomenutog Giacoma iz Vodnjana, koji radi za Scampicchijeve, i majstora Zuannea (Giovannija) Pozzara iz Udina, nastanjenog u Vodnjanu, koji je popravljao bunar u pretorskoj palači, vidljivo je da je tijekom XVI. stoljeća Labin bio relativno aktivan centar koji je privlačio majstore kao mjesto za život, ali se koristio i resursima udomaćenih majstora iz nedalekih mjesta poput Vodnjana. Nesumnjivo je gradilište župne crkve bilo jedno od žarišta graditeljske aktivnosti ranih osamdesetih godina XVI. stoljeća, no o njihovim imenima i točnom opsegu radova do sada pronađene arhivalije ne donose precizne podatke. O povećanim graditeljskim aktivnostima svjedoči i odluka Vijeća komune da 1577. izgradi veliku vapnaru jer ona prethodno izgrađena više nije odgovarala naraslim potrebama.⁴⁷¹ Novac za njezinu realizaciju prikupljen je među stanovnicima komune, da bi se ljeti iduće godine vapno dijelilo plemićima i pučanima.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Sada o radionici vidjeti: Marijan BRADANOVIĆ, „Još jednom o širenju renesansne skulpture na Kvarneru“, *Ars Adriatica*, vol. 6, Zadar 2016., str. 121.-138., s prethodnom literaturom.

⁴⁶⁸ Zoran LADIĆ – Elvis ORBANIĆ, *Spisi, nav. dj.*, dok. 59, str. 113.

⁴⁶⁹ Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga“, *nav. dj.*, str. 95.

⁴⁷⁰ Isto, str. 156.

⁴⁷¹ Isto, str. 149.

⁴⁷² Isto, str. 155.

U prvoj je polovini XVII. stoljeća u Labinu djelovao Giovanni Pietro *lapicida*, koji je postao i gastald bratovštine Uznesenja Marijina, za koju je, kako je već navedeno, 1621. izveo lopicu postojeće crkve. Poznato je da je krajem istog desetljeća radio na palači Scampicchio, gdje je uz njega i majstor Giacomo iz Venecije, kojeg je doveo sâm naručilatelj, Matteo Scampicchio. Vrlo slični elementi prepoznaju se i na lopici crkve sv. Marije Magdalene, ali i na gradskoj loži, pa je moguće zaključiti da je riječ o aktivnom i relativno uglednom majstoru koji ipak radi u osiromašenim oblicima koji se u nekim segmentima približavaju klasičnoj arhitekturi njegova doba, poput jonskih kapitela skromne oblikovne vrijednosti. Ne začuđuje stoga želja labinskog plemića da mu pridruži mletačkog majstora, pri čemu je rezultat zanimljiv, iako ne posebno inventivan sklop. Moguće je da je ovaj majstor bio, primjerice, uključen u izvedbu zvonika, koji nastaje u trećem desetljeću XVII. stoljeća, no i o tome nema pouzdanih podataka.

Obiteljski arhiv Battiala, koji se odnedavno nalazi u Državnom arhivu u Pazinu, možda će u budućnosti moći dati više odgovora na pitanja o okolnostima nastanka najljepšega pročelja i prostora labinskog *Settecenta*, no za sada valja naznačiti da u drugoj četvrtini stoljeća u Labinu djeluju majstori Giuseppe (Iseppo, Giovanni Giuseffe) Martinuzzi (1676. – 1759.) i Zuane Poldrugo, koji će se pojaviti u jednome kupoprodajnome dokumentu iz fonda Battiala kao procjenitelji nekretnine.⁴⁷³ Martinuzzi je podrijetlom iz Tricesima blizu Udina, a u Labinu će se oženiti 1700., pa je u istarskome gradu djelovao barem pola stoljeća.⁴⁷⁴ Martinuzzi će 1753. biti graditelj novog zvonika župne crkve u gradu Cresu, na kojem je iskoristio i sivi kamen iz Presike, no relativno skromna vrijednost ovog jednostavnog arhitektonskog zadatka ne dopušta nam ovom majstoru pripisati pročelje palače Battiala.⁴⁷⁵ Posebice je drugačija obrada vidljiva u pokušajima figuralike koji su prisutni na zvoniku, od krupne glave muškarca u zaglavnom kamenu ulaza do stiliziranih ženskih poprsja koji su

⁴⁷³ HR-DAPA, Fond Battiala – Knjiga isprava br. 7, 1718-1740, fol. 95r: „...giusta la stima fatta da magistro Iseppo Martinuzzi et Zuane Poldrugo q. Giacomo“. Zahvaljujem Biserki Budicin na ljubaznoj pomoći oko Fonda Battiala.

⁴⁷⁴ Genealoško stablo obitelji Martinuzzi, dostupno na: <http://liviomoreno.altervista.org/Genealogia/pictures/MartinuzziTree.jpg> (pristup 15. rujna 2017.).

⁴⁷⁵ Jasenka GUDELJ, „Zborna crkva sv. Marije Snježne u Cresu“, u: *Zbornik Dana Cvita Fiskovića, II.: Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, ur. Predrag Marković i Jasenka Gudelj, Zagreb 2008., str. 149.-166.

dio kartuša s danas nestalim natpisima. Ipak, gradnja zvonika na obližnjem otoku govori o određenom mikroregionalnom ugledu koji je radionica uživala, analogno situaciji Marangonića u XV. stoljeću. Martinuzzi će sebe nazvati arhitektom na crtežu zahtjeva za uključivanje jedne od kula u kuću Calioni⁴⁷⁶, a umrijet će u Labinu 1759. u dobi od 83 godine.

Datiran godinom 1747. jest i crtež Giovannija Francesca Giorginija iz venecijanskog arhiva koji je pronašao Marino Budicin, a prikazuje toranj kuće Manzini koja je, kako je naznačeno, bila na gradskim zidinama uz kuću Negri.⁴⁷⁷ Crtež naznačuje da se na kući namjeravaju otvoriti prozori, a crtačeva je ruka relativno nevješta, ali ipak naviknuta na slične zadatke, u kojima uključuje i mjerilo. Ostaje još utvrđivanje pobližeg djelovanja ovog autora, no ne treba očekivati da su mu ostvarenja velike umjetničke vrijednosti.

U svjetlu igre razmjene, iako tek posredno povezane s Labinom, valja spomenuti i figuru svećenika Giovannija di Giovannija iz Labina, kanonika katedrale u Recanatiju u pokrajini Marke, ali i kanonika velikog marijanskog svetišta u Loretu na samome početku XVI. stoljeća. Naime, upravo će se njegovim posredovanjem kamen iz Istre, poglavito iz Rovinja i s Brijuna, otpremati u Loreto, gdje je u tijeku bila gradnja svetišta Svete Kuće. Za potrebe kipara Andree Sansovina, odgovornog za realizaciju novog arhitektonskog i kiparskog okvira oko relikvije koja je i sama pristigla s istočne obale Jadrana, di Giovanni je 1513. putovao u Istru, zajedno s firentinskim kiparom Tommasom di Giovannijem.⁴⁷⁸ Ovaj će se običaj dopremanja istarskoga kamena ne samo u Veneciju već i u najvažnije jadransko marijansko svetište, dakle, ustaliti upravo posredovanjem svećenika podrijetlom iz Labina: pojavnost i materijali arhitekture dio

⁴⁷⁶ DRŽAVNI ARHIV U VENECIJI, Rason Vecchie, b. 196, crtež 833, reproducirano u: Marino BUDICIN, *Aspetti, nav. dj.*, str. 105.

⁴⁷⁷ DRŽAVNI ARHIV U VENECIJI, Rason Vecchie, b. 196, crtež 832, reproducirano u: Marino BUDICIN, *Aspetti, nav. dj.*, str. 105.

⁴⁷⁸ O putovanju vidi: Floriano GRIMALDI, „Maestranze a Loreto nella prima metà del '500“, u: *Loreto crocevia religioso tra Italia, Europa e Oriente*, ur. F. Citterio i L. Vaccaro, Brescia 1977., str. 471.-490., ovdje str. 474. Dokument je transkribiran i u: *Andrea Sansovino. I documenti*, ur. N. Baldini i R. Giulietti, Siena 1999., doc. 109, str. 95. Usporedi posebice: Francesca COLTRINARI, „Gli schiavoni e la Santa Casa di Loreto fra '400 e '500: la confraternita, gli architetti, le maestranze e i materiali fra tradizioni storiografiche e verifiche documentarie“, *Ars Adriatica*, vol. 7, Zadar (u tisku).

su općeg kruženja unutar kulture ranonovovjekovnog Jadrana. Labinska je ranonovovjekovna arhitektura izraz kolanja znanja, ideja majstora i naručitelja, ali je i rezultat dugog trajanja struktura moći, a buduća će istraživanja svakako pridonijeti popunjavanju praznina o poznavanju ovog vrijednog korpusa kojemu se valja nositi s izazovima vremena.

**L'architettura di Albona della prima epoca moderna:
il comune, le famiglie, le maestranze**

Riassunto

Le opere architettoniche di Albona di prima epoca moderna sono state riconosciute dalla storiografia come importanti al livello regionale, anche se mancavano degli studi approfonditi. Nell'articolo si delinea quindi una prima immagine dell'Albona rinascimentale e barocca, un micromondo al confine dei territori veneziani che presenta una specifica lunga durata delle strutture del potere, sia quelle che imposte dalla capitale, sia quelle famigliari. Ne risulta una sviluppata cultura nobiliare che investe nelle architetture pubbliche e private.

Il controllo statale si rivela decisivo per la conformazione del paesaggio, ben controllato data l'importanza dei boschi e il materiale che ne deriva per l'economia veneziana, ma anche per la formazione del sistema difensorio, qui analizzato specialmente in base a due documenti, il disegno attribuito a Giangirolamo Sanmicheli della metà del Cinquecento e la *Relazione sopra Albona e proposta di fortificarla* di un anonimo ingegnere militare, stilata intorno al 1600. L'architettura sacra, in particolare la chiesa matrice e le chiese delle confraternite, è analizzata in luce dei documenti post-tridentini e della relazione con i committenti. La committenza privata delle varie famiglie nobiliari, quali Scampicchio, Battiala, Negri e Francovich, si racconta attraverso una breve analisi dei palazzi, cappelle e un accenno alle ville di loro proprietà. Infine, si elabora un primo elenco delle maestranze attive ad Albona tra il Cinquecento e il Settecento, tra

una possibile presenza della bottega dei Marangonich di Cherso e una serie di nomi di lapicidi cinquecenteschi che diventano abitanti del comune oppure lavorano ai compiti minori, dimostrando un panorama vivace nel campo architettonico. Nel primo Seicento, ad Albona fu attivo Giovanni Pietro (Zuan Piero) lapicida, responsabile sicuramente per alcune parti del palazzo Scampicchio, della loro cappella familiare e della chiesa di Santa Maria della Consolazione. Infine, nel primo Settecento, dal Friuli arrivava Giovanni Gioseffo (Iseppo, Giuseppe) Martinuzzi, attivo ad Albona e responsabile per la costruzione della torre campanaria di Cherso.

IZVJEŠĆE

ISTARSKOGA GENERALNOG INKVIZITORA GEROLIMA BRAGADINA O LABINŠTINI (1651.)

prof. dr. sc. Slaven Bertoša,

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest,

Ivana Matetića Ronjgova 1, 52100 Pula,

e-mail: sbertosa@unipu.hr

Izvorni znanstveni rad

U ovom se prilogu analizira interesantan dokument iz sredine XVII. stoljeća, koji se odnosi na opis stanja na Labinštini i moguća rješenja za uklanjanje postojećih nedostataka predloženih od strane istarskoga generalnog inkvizitora Gerolima Bragadina. Poseban se naglasak stavlja na stanje naoružanja na navedenom području, a uočava se da su lokalne vlasti jako pazile i na poštovanje propisa.

Ključne riječi: Labinština, Gerolimo Bragadin, XVII. stoljeće

Parole chiave: Territorio d'Albona, Gerolimo Bragadin, Seicento

I. Labin i Labinština u novom vijeku

Labin i Labinština u navedenom su razdoblju u mnogočemu dijelili sudbinu ostalih istarskih područja pod vlašću Mletačke Republike, iako je bilo i određenih specifičnosti. Oduvijek je taj teritorij privlačio pozornost različitih istraživača, pa su tako novovjekovno razdoblje proučavali, između ostalih, Giovanni Radossi⁴⁷⁹, Miroslav Bertoša⁴⁸⁰, Jakov Jelinčić⁴⁸¹, Tullio Vorano⁴⁸², Lia de Luca⁴⁸³ i Samanta Paronić⁴⁸⁴, a poseban je doprinos svojim djelima dao i publicist Marijan Milevoj⁴⁸⁵.

O starim lokvama Labinštine pisao je Claudio Pericin, a bogato kulturno-povijesno nasljeđe proučavali su Ljudevit Anton Maračić⁴⁸⁶, Mladen Bastijanić⁴⁸⁷ i Dean Škopac⁴⁸⁸. O labinskoj povijesti novoga vijeka pisao je i suvremenik Tomaso Luciani (Labin, 1818. – Venecija, 1894.), a svakako su vrijedni i pretisci starih djela.⁴⁸⁹

U novom su vijeku od važnijih naselja na mletačkoj strani bili:

⁴⁷⁹ Giovanni RADOSSI, *Il carteggio Pietro Kandler – Tomaso Luciani (1843-1871)*, Rovigno 2014.

⁴⁸⁰ Miroslav BERTOŠA, „Pučanstvo Labina u Vlačičevo doba (s prilozima o labinskoj onomastici XVI. i XVII. stoljeća). Prema građi staroga kaptolskog arhiva u Labinu“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XX., Rijeka 1975., str. 107.-149.; „Luciani, Tomaso“, *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., natuknica Miroslava i Slavena BERTOŠE na str. 454.-455.; „Sve služi povijesti“, a povijest – politici i patriji. Skica za portret Tomasa Lucianija (1818. – 1894.), političara, proučavatelja starina, arhivista, javnoga i tajnoga djelatnika, u: *Zbornik u čast Petru Strčiću*, ur. Maja Polić i Elvis Orbančić, Rijeka 2012., str. 353.-369.

⁴⁸¹ Jakov JELINČIĆ, „Prva knjiga zapisnika sjednica Vijeća labinske komune (1566-1578)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 29., Rijeka 1987., str. 75.-159.

⁴⁸² Tullio VORANO, „Il territorio albanese nella quasi trentennale corrispondenza epistolare (1843-1871) tra Pietro Kandler e Tomaso Luciani“, u: *L'Istria e Pietro Kandler: storico, archeologo, erudito*, Atti del Convegno di Studi, Pirano, 11 dicembre 2004 (a cura di Rino Cigui e Kristjan Knez), Pirano 2008.

⁴⁸³ Lia DE LUCA, *Albona: un centro urbano dell'Istria veneta*, Albona 2014. Ova se talijanska povjesničarka, nažalost, Labinom bavila samo na temelju analize literature na talijanskom, uopće ne uzevši u obzir mnogobrojna djela objavljena na hrvatskom jeziku.

⁴⁸⁴ Samanta PARONIĆ, *Društvene prilike u labinskoj komuni tijekom mletačke uprave*, Zagreb 2016.

⁴⁸⁵ Marijan MILEVOJ, *Od crkve do crkve: Labin, Raša, Sv. Nedjelja, Kršan, Pićan*, Labin 1994.; ISTI, *Labin: turistički vodič*, Labin 1996.; ISTI, *Labin tragom vjekova*, Labin 2007.

⁴⁸⁶ Ljudevit Anton MARAČIĆ, *Samostan sv. Franje u Labinu*, Labin 2015.

⁴⁸⁷ Mladen BASTIJANIĆ, *Obitelj Cicuta s Krka u pomorskim bitkama kroz stoljeća*, Krk 2016.

⁴⁸⁸ Dean ŠKOPAC-PATOCAN, *Fameja Scopaz, Škopac, Scopazzi, Scopas, Škopac*, Gorenji Rabac 2015.

⁴⁸⁹ Primjerice, Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina i okolice / Memorie storiche della terra e territorio d'Albona*, Labin 2010.; Tomaso LUCIANI, *Labin: povijesno-etnografska studija / Albona: studi storico-etnografici*, Labin 2012.

Labin, Rabac, Plomin, Sv. Nedelja, Skitača, Sv. Lovreč i Krapan, a na austrijskoj Kršan, Kožljak, Pićan, Čepić i Šumber. Bilo je tako sve do propasti Mletačke Republike 1797., kada je nestala i austrijska Pazinska knežija.

II. Detaljan sadržaj dokumenta

U Državnom arhivu u Veneciji, u fondu hitnih poruka Senatu, podfondu Providura za kopnene i prekomorske posjede i ostale službe, nalaze se izvješća istarskoga generalnog inkvizitora Gerolima/Girolama Bragadina, koji je sredinom XVII. stoljeća obilazio poluotok i mletačkoj Vladi opisivao zatečeno stanje na pojedinim područjima, s uputama za moguća poboljšanja svega što je procijenio nedovoljno dobrim ili neprimjerenim. Tako izvješće iz ljeta 1651. govori i o situaciji na labinskom području.

Listovi spisa nisu oštećeni, rukopis je čitljiv, a njegovu transliteraciju i razumijevanje olakšava činjenica da ima svega nekoliko uobičajenih kratica koje je lako razriješiti.⁴⁹⁰

Na početku pisma Bragadin napominje da je tijekom boravka u Labinu u više navrata s poniznim poštovanjem primio duždeve upute, posebice one vezane za proces problematične jurisdikcije baruna de Fina. Napomenuo je da će nakon dolaska u Izolu brižljivo paziti na izgradnju tamošnjega mola, da će javne zapovijedi izvršiti s točnošću i preciznošću i o njima obavijestiti središnju vlast u Mlecima. Ujedno obavještava da je umaškom podestatu poslao odluku kojom odobrava ponudu tamošnjih podanika te da će je dati objaviti u njihovu gradskom savjetu, kako bi se na vrijeme izvršila isplata u koparsku blagajnu. Sukladno sa zapovijedima središnje vlasti, izostavio je posjet Barbanu te krenuo u obilazak drugih mjesta u Pokrajini Istri.

Za labinske je podanike zabilježio da su važniji zbog uljuđenosti nego postojećih prihoda jer je, prema njegovu mišljenju, upravo ovo područje najkamenitiji i najsterilniji dio čitave Pokrajine. Od središnje su

---

⁴⁹⁰ Spis sam pronašao tijekom rada u arhivu 18. travnja 2016.

vlasti, međutim, zatražili 500 dukata zbog prisutnih sukoba u Gradskom vijeću.

Bragadin dalje navodi da se prilično namučio dok je u odnose između labinskih građana i žitelja okolnih mjesta uspio uvesti više reda, ublažiti njihove međusobne sukobe koji su postojali od davnina. Iako ih je uspio pomiriti, od toga poslije baš i nije bilo osobite koristi.

Pogledao je stanje naoružanja i uočio da ima mušketa različite veličine te željeznog i brončanog oružja. Na pitanje tko se brine o čuvanju oružja, odgovorili su mu da to ne čini nitko jer je vođa topnika otišao prije više godina. Zbog toga se topovi nalaze na više mjesta i svi s njima mogu činiti to žele. Bragadin je odmah izdao zapovijed da se objavi proglas o primanju u službu vođe topnika te je odabrao Pietra Steffanina iz Cresa koji je, unatoč poodmakloj dobi, bio snažnog duha, a u časnoj se mletačkoj službi posebice istaknuo na Levantu. O navedenoj je odluci Bragadin obavijestio i Ured za topništvo, koji treba potvrditi izbor ili pronaći drugu prikladnu osobu. Potom je unovačio desetoricu učenika koji su se svojevolumeno javili i koje će Steffanin uvježbavati bez troškova javne vlasti. Nada se da će u tome biti uspješan jer su svi mladi, prikladnog držanja i odličnog izgleda.

Prilikom posjeta kaštelu Plominu, koji predstavlja zadnju mletačku granicu u Istri, a okružen je carskom državom, Bragadin je pronašao nekoliko starih brončanih topova, ukopanih u zemlju. Nekad je Plomin vlastitim novcem plaćao vođu topnika, ali sada je stanje loše i nema ga. Zato je javnim pozivom izabrana jedna osoba te su joj dodijeljena šestorica učenika, a zajednica se obvezala plaćati topnika vlastitim novcem, kao što je to nekad činila, bez troškova za javnu vlast.

Bragadin se obvezao da će nakon povratka s dužnosti Uredu za topništvo predstaviti detaljan inventar oružja za čitavu Pokrajinu Istru, od mjesta do mjesta. Ima ga više nego što je mislio, ali se neispravno čuva i održava, posebice u prošlosti. Bragadina je posjetio upravitelj Caimo, koji ima žarku želju služiti interesima države kao kvalitetan kavaljer. Nakon usuglašavanja s dobivenim zapovijedima, obavljena je smotra vojnih

postrojbi s Labinštine, odnosno dragovoljaca koji žele služiti vlasti. Senat stoga, veli Bragadin, može biti siguran da na raspolaganju ima 4000 snažnih muškaraca naviknutih na napore, koji će, ako nastave biti disciplinirani, kako je obećao gospodin upravitelj, biti sposobni za sve što bude trebalo učiniti. Spremnost koju su pokazali u uzimanju oružja, preciznost da djeluju svi zajedno te radost mladih što su unovačeni Bragadina je beskrajno utješilo i dokazalo mu da je Istra dio mletačke države koji je dostojan vladareva poštovanja. Mnogi nisu imali oružja, ali nakon što im je dodijeljeno, došli su na smotre čak i smiješnog izgleda, no s rukom za pojasom. Svi koji su imali oružje umrlih ili poginulih morali su ga predati. Tako je Bragadin samo u Labinu dobio gotovo 100 mušketa, pa ih je podijelio onima koji ih nisu imali. Labinskoj je općini izdana zapovijed da se odmah pobrine da se iz Kopra nabavi oružje i onim malobrojnima koji su još ostali bez njega, ne samo u Labinu nego i za ostala mjesta. Svi vojnici moći će imati svoju mušketu i uvježbavati se na smotrama, a korist će od toga najviše imati oni sami. Inkvizitor jamči Vladi da joj više neće smetati s takvim zahtjevima, a da će se dužnosti savjesno obaviti.

Jedan od razloga, štoviše, glavni razlog zbog kojeg su lokalne zajednice uništene jest taj što one lako pronalaze novac iz zakupa. Tako se privatne osobe koje tim novcem upravljaju bogate, a to je državna vlast, dakako, već bila uočila i zabranila takvu praksu. Dakle, zajednice više ne smiju uzimati novac uz kamate bez volje javne vlasti, a u suprotnom će izgubiti imovinu i ostale beneficije. U Istri se taj zakon nije poštovao i mnoge zajednice uzimale su novac iz zakupa bez potrebnog dopuštenja javne vlasti. Iz milosrđa prošlost ne treba spominjati, ali valja mudro učiniti da se kamate ne naplaćuju, pa će onda i oni koji novce tako posuđuju odustati od navedene prakse. Bragadin je svjestan činjenice da državna vlast određuje takva pravila, ali kada je riječ o lokalnim zajednicama, uzeo si je slobodu, vjerujući da tako valja učiniti, sve otvoreno izložiti javnoj vlasti.

Zapis je sastavljen u Labinu, 17. lipnja 1651., a Gerolimo Bragadin potpisao ga je svojeručno.

III. Zaključak

Iz podataka navedenih u izvješću zaključuje se da je inkvizitor iz Labina otputovao za Izolu, kako bi proučio i tamošnje stanje te dao korisne upute. Prije Labina očito je bio u Umagu jer spominje slanje odluka tamošnjem mletačkom rektoru.

Začuduje činjenica da je baš Labinštinu ocijenio najlošijim dijelom mletačke Istre, iako je dobro obrazložio svoje stajalište. U Labinu su postojali sukobi u Gradskom vijeću, u odnosima između građana i seljaka vladao je nered, a međusobni prijepori opterećivali su situaciju već jako dugo.

Nije bilo dobro niti stanje s oružjem, pa Labinština tada očito nije bila primjereno zaštićena od neprijatelja. Zbog nedostatka novaca bili su nastali mnogi problemi i trebalo se mnogo potruditi oko njihova rješavanja.

IV. Prilog: Prijepis arhivskog izvornika⁴⁹¹

Serenissimo Prencipe

Mi capitan più mano de Ducali dell'E[ccellenze] V[ostre] in Albona, ricevute tutte con osequio humilissimo. Al particolare del processo per la turbata giurisditione dal baron de Fin, ho supplito con altra. Quando capiti a Isola osserverò con diligenza la costruttione di quel mollo, et eseguendo con pontualità le publiche commissioni V[ostre] E[ccellenze] del tutto ne saran pienamente informatte. Hò inviato la Ducale di agradimento per l'offerta de fedelissimi d'Umago à quell'Illustrissimo Signor Podestà, acciò la faci⁴⁹² publicar nel loro Consiglio per far seguir poi il pagamento à tempo proprio nella Camera di Capo d'Istria. Tralascierò la visita di Barbana conforme i comandi dell'E[ccellenze] V[ostre], et mi avanzerò nella visita de gl'altri luoghi della Provincia.

---

⁴⁹¹ ARCHIVIO DI STATO DI VENEZIA, *Senato. Dispacci. Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, busta 237, carta 22.

⁴⁹² Umjesto: *feci*.

Questi fedelissimi d'Albona, considerabili più per qualche Civiltà, che per rendite, essendo questa per mio creder la più sasosa, et sterille portion della Provincia, han però voluto far il loro potere domando a Vostra Serenità ducati cinquecento per la presente guerra et la parte presa con tutti i voti del loro Consiglio sarà qui ingionta.

Non posso negare di non haver affaticato molto in stabilir più regole trà questa Comunità, et li Territoriali, per radolcir l'aspreze, che anticamente passan trà di loro, et non dispero che havendo consolato gli uni, e gli altri non sian per seguirne effetti ottimi.

Hò voluto riveder l'armi di questa Terra, et ho ritrovato esservi oltre diversi moschetti, moschettoni da Cavaletto, pezi di ferro di grossa portata, et diverse altre armi, disnove pezi di bronzo, seben non molto grossi, dimandato chi ne haveva la custodia mi è stato risposto niuno, perché un Cappel de Bombardieri, che ne haveva la curra, esser più anni, che si è absentato, onde l'artiglieria sparsa in diversi luoghi restava esposta alla discrezione, o indiscrezione di tutti; ho subito fatto far un Proclama, che si voleva cimentare al concorso de Cappel de Bombardieri, si dovesse dar in notta, perché intendevo farne l'ellettione per modo di provisione, mi è sortito di scielger un Pietro Steffanin da Cherso, che seben avanzato negl'anni, è pieno di vigor d'animo, et mostra requisiti di suo honoratto Servitio in Armata, et in Levante. Di quest'ellettione darò parte al Magistrato Eccellentissimo dell'Artigliarie, acciò possino confermarlo, o far ellettione d'altro a loro beneplacito. Sotto di lui hò rollato dieci scollari, quali volontariamente si son venuti à dar in notta e si eserciteran sotto di lui, senza publico agravio, e ne spero riuscita essendo tutti gioveni di convenevol attitudine, e d'ottima presenza.

Nella visita, che hò fatto del Castel di Fianona, ultimo confine di Vostra Serenità in questa Provintia, circondato si può dir dal Stato Imperiale, ho pur trovato anco là diversi Canon di bronzo, come sepolti nel terreno: anticamente quella Comunità del suo proprio dennaro salariava un Cappel, ma tutto era dimesso; fatti i proclami, ne ho fatto ellettion d'uno, et li ho assignato sei scollari, et la Comunità continuerà à dargli l'antico

stipendio, senza publico imaginabil agravio.

Al mio rittorno presenterò inventario distinto al Magistrato Eccellentissimo sudetto dell'Artigliarie di tutta quella si trova in Provincia, ch'è più di quello pensavo, seben tenuta con manco regola per il passato, di quello possi pensar ogn'uno: di luogo in luogo prendendone tutte le notte più distinte.

È capitato il Signor Governator Caimo, pieno di desiderio di ben servir Vostra Serenità Cavalliero di tutta bontà, e di somma applicatione, concertati gl'ordini proprij, s'è fatta la rassegna delle cernide di questa compagnia d'Albona, et come la mia modestia mi obliga à dire, di servir in questa carrica con sola buona volontà, così nel negotio di queste rassegne mi dispenso d'affermare, che l'Eccellenze Vostre ne sijno per ricever un relevantissimo frutto: potrà l'Eccellentissimo Senato esser sicuro di haver quattromille cernide effettive di fortissimi huomini avezi alla fatica, che se continueran ad esser disciplinati, come francamente mi promette il Signor Governator, saran habili à tutto.

La prontezza che han mostrato in ripigliar l'armi, quelli che prima eran stati sassi la pontualità in esser tutti comparti, l'alegria de giovani nell'esser rollati, mi han infinitamente consolato, et fatto conoscer per prova l'Istria esser una portion di stato degna della stima dell'E[ccellenze] V[ostre]. Grandissimo numero eran senz'armi, ma essendogele state consegnate, et con apparenza ridicola, venivano alle mostre con la mano alla cinta: ho subito fatto pubblicare che chi havevano l'armi de morti dovessero presentarle, e in questo luoco solo, mi son stati presentati vicin à cento moschetti, le ho ripartite à quelli non ne havevano, et somesso alla Comunità, che conforme al suo obbligo debba imediate acconzargele come effettivamente si eseguisce per gl'altri pochi che ne mancavano, hò spedito in Capo d'Istria à levarli, così farò di luogo in luogo, et li soldati haveran tutti il loro moschetto, potran esercitarsi alle mostre, ne la monitione anderà più ad utile privato; di queste rassegne non apporterò altro tedio a V[ostre] E[ccellenze] et prendo confidenza di assicurarle che il publico sarà ben servito.

Una delle cause, anzi la causa principale, che le Comunità si distrugono, è la facilità che havevan le stesse di trovar dannaro à livello, e così i privati che le aministravano col danno del publico si arichivano, disordine che osservato da Vostra Serenità fu con vigoroso decreto proibito, che le Comunità non potessero più prender dennaro à interesse senza il publico volere, sottopenna di perder il Capitale, et altre maggiori. Nell'Istria questa legge non è stata obedita, ma han preso molti dannari à livello molte Comunità senza imaginabil publica permissione. Io crederei ch'esercitandosi la pietà si potesse del passato non parlarne, seben hanno riscosso i prò, ma obbligarli à ricever il loro capitale, senza che alle Comunità corresse più altro interesse, così la clemenza resterebbe esercitata, le Comunità respirerebbero, e li particolari, quando non li coresse più prò, solecitarebbero la rescossione, et si astenerebbero per l'avenire di dar più dannaro à interesse alle Comunità senza la publica permissione. Io seben tengo da Vostra Serenità comissione di stabilir le regole proprie, circa le Comunità, tuttavia, hò creduto mio debito, sottoponer questo sentimento al publico beneplacito. Grazie etc.

Albona li 17 Giugno 1651.

Gerolimo Bragadin m[ano] p[ropria]

La relazione dell'inquisitore generale in Istria Gerolimo Bragadin sul Territorio di Albona

Riassunto

Nell'Archivio di Stato di Venezia, nel fondo che riguarda i Dispacci al Senato, sottofondo di Provvveditori da Terra e da Mar e altre cariche, sono conservate le relazioni dell'inquisitore generale in Istria Gerolimo/Girolamo Bragadin, il quale alla metà del Seicento percorreva l'Istria e al Senato descriveva la situazione trovata in diverse parti della penisola, con i consigli per migliorare tutto ciò che gli pareva insufficientemente buono o inadeguato. Così la relazione dell'estete del 1651 riguarda la situazione nel Territorio d'Albona.

Dai dati menzionati nella relazione emerge che dopo aver esaminato Albona l'inquisitore si era trasferito a Isola, per controllare anche lì la situazione e per dare le istruzioni necessarie. Prima di visitare Albona era a Umago, perchè ricorda la spedizione dei decreti al rettore veneto di quella terra.

Stupisce il fatto che proprio il territorio albonese fu giudicato come la parte più misera dell'Istria Veneta, anche se ha argomentato bene la sua opinione. Già da tanto tempo ad Albona esistevano contrasti nel Consiglio municipale, molti disordini nelle relazioni tra cittadini e contadini, nonchè le contese reciproche.

Non buono era anche lo stato delle armi, cosicchè allora l'Albonese di sicuro non era protetto sufficientemente bene dal nemico. Tanti problemi nascevano a causa della mancanza di soldi e la loro soluzione esigeva sforzi immensi.

traduzione di Slaven Bertoša

KRŠTENJA U SV. NEDELJI (1714. – 1815.)

Dean Škopac,

Idrijska 17 52221 Rabac,

e-mail: deanskopac1@optinet.hr

Izvorni znanstveni rad

Matična knjiga krštenih Sv. Nedelje daje nam uvid u onomastičku sliku seoske sredine koja je u određenome razdoblju bila i granično područje Venecije i Austrije. Bilo je dosta krštenih s austrijskog područja, što znači da su odnosi među stanovništvom bili dobri. Postoji velik broj imenjaka, a posebnost je i najbrojnije žensko ime Domica te dosta velik broj muškog imena Domac (Domenico). Broj prezimena sa samog područja Župe Sv. Nedelja nije bio velik, ali su neka prezimena bila prilično brojna. Za dobivanje cjelokupne slike stanovništva bilo bi potrebno obraditi i matične knjige Labina. Najstarije matične knjige Sv. Nedelje čuvaju se u Državnom arhivu u Pazinu.

Ključne riječi: Sv. Nedelja, krštenje, imena, prezimena, nadimci

Parole chiave: S. Domenica, battesimo, nomi, cognomi, soprannomi

I. Uvod

Područje današnje Nedeščine, poznate i pod imenom Sv. Nedjelja, spominje se u Istarskom razvodu (1325.) (datiranom između 1275. i 1395.) pod imenom Sv. Trojica (Presveto Trojstvo). To je bilo granično područje labinskog s plominskim, šumberskim i kočurskim komunom.⁴⁹³ Tada je bilo pod vlašću akvilejskog patrijarha. Njegovom propašću područje Labina i Plomina 1420. priznalo je, uz određene povlastice, mletačku vlast. Za vrijeme Venecije pojedina područja imala su naziv kontrade. Novu podjelu izvršio je 1632. Antonio Civrano, generalni providur Dalmacije i Albanije, podijelivši područje Labina na devet kontrada, od kojih je svaka imala svojega župana ili čak dvojicu. Labinski je arhidakonat u to doba dio Puljske biskupije te je 1632. podijeljen na Labin i četiri seoske župe/plovanije: Sv. Lovreč, Sv. Lucija, Sv. Martin i Sv. Nedelja. Nakon propasti Venecije 1797. cijela je Istra potpala pod austrijsku vlast, a nakratko ju je osvojio i Napoleon. Nakon vojnog poraza Francuza ponovno je pod vlašću Austrije (1813. – 1918.).

Osim fizičke stvarnosti, možemo se otvoriti i za duhovnu. Krštenje je sakrament inicijacije, njime se brišu svi grijesi, prima se Duha Svetoga i postaje se pripadnikom Crkve. Svaka je župa odlukom Tridentinskog koncila iz 1563. trebala voditi matične knjige krštenih i vjenčanih, dok su matične knjige umrlih propisane Rimskim obrednikom (*Rituale Romanum*) iz 1614.

II. Matična knjiga

Međutim, od gore spomenutih seoskih župa, nijedna nije vodila matične knjige od svojeg osnutka. Župa Sv. Martin ima najstarije sačuvane matične knjige od ovih župa, ali su jako oštećene. Ispočetka se župljane Sv. Nedelje upisivalo u matične knjige Labina, čija se najstarija Matična knjiga krštenih vodi od 1536. Najstarije su matice krštenih, vjenčanih i

---

⁴⁹³ Dražen VLAHOV, *Zbirka glagoljskih isprava iz Istre. Istarski razvod – momjanski primjerak*, Pazin 2010., str. 41.-44.

umrlih Sv. Nedelje iz 1714. i u narativnom su obliku. Od 1815. za područja koja su bila pod mletačkom vlašću vode se matice po rubrikama. Matična knjiga krštenih Sv. Nedelja (1714. – 1815.) na nekim je dijelovima oštećena, a na nekima je i tinta razlivena, pa se ne može sa sigurnošću odgonetnuti pojedine upise. Sveukupno sadrži 1572 upisa krštenja, od kojih su dva na latinskom, a ostali na talijanskom jeziku. Postoji i jedan upis smrti (10. X. 1754.); umrla je Domicia Klapčić u dobi od 8 mjeseci, rođena 9. III. 1754. Ovo nisu svi upisi koji su spadali pod Župu Sv. Nedjelja; s područja Ripende/ Repende ima jako malo krštenika jer su bili bliže Labinu te su se ondje i krstili. Žitelji Eržišća/Ržišća, koje je pripadalo Župi Plomin, krstili su se najčešće u Sv. Nedelji. To su brojni rodovi Načinovića. Ima i krštenih s područja Sv. Martina i s teritorija pod austrijskom vlašću: Šumbera, Kršana, Brseča, Mošćenica i Kožljaka. Bilo je i došljaka Krnjela.

Upisi u Matičnu knjigu krštenih/kršćenih započinju najčešće kraticom *Ad(di) Anno Domini*, Ljeta Gospodnjeg, zatim slijedi datum, ime krštenika, ime i prezime oca. Ako je dijete bilo rođeno u braku, koristi se izraz *legittimi consorti*. Postupno se radi bolje identifikacije navode i nadimci pojedinih obitelji. Međutim, to može dovesti i do zabune kada dođe novi župnik jer su neke osobe bile poznatije po nadimku. Na početku župnik nije upisivao kada je rođeno neko dijete, a od 1739. upisano je doba dana ili noći. Iz izraza *notte passata* ne može se precizno odrediti datum rođenja. Najčešće su djeca krštena na dan rođenja ili jedan ili dva dana poslije. U većini je slučajeva to bilo u crkvi. Ako je bio ugrožen djetetov život, krstila bi ga babica. Ona je morala znati krstiti, a svećenik bi, ako je dijete preživjelo, samo dopunio obred. Od 1799. počinje se navoditi i sat rođenja. U početku se u upisu navodi i ime osobe/kume koja je unijela dijete u crkvu i ime osobe/kuma koja je držala dijete iznad krstionice. Kasnije se koristi izraz *padrini* (kumovi). Nekad je krstio drugi svećenik dobivši župnikovo dopuštenje.

Adi 4 Nouembre 1716 Martino figlio di Mattio Poldrugo procreato con Jouana Sua Consorte; il quale fù presente alla porta della Chiesa da Luccia da Chersano et Leuato al Sacro fonte da Giacomo Sumberaz; et da

*me Piouano Batezzato.*⁴⁹⁴

Bilo je više dječaka, 800 naprema 764 djevojčice. Zbog oštećenja za osmero krštenika ne znamo ni ime ni spol, a za dvije djevojčice i dva dječaka ne znamo ime.

Za izvanbračnu djecu koristi se izraz *figlia/figlio illegitima/o*, (nezakonit(a) kći/sin) ili *procreata di fornicazione* (rođena u preljubu). Izvanbračne djece bilo je 83, u 27 upisa poznat je otac, najviše na početku matice, a u prvim dvama upisima nije zabilježeno majčino prezime. Na osnovi prezimena i ponegdje upisane provenijencije možemo odrediti da je oko 20 majki izvanbračne djece bilo iz druge župe.

*Adi 3 Decembre 1734. Venerdi Michiela figlia illegitima di Mattio Bellusich quondam Zuanne detto Michich procreata di fornicazione con Francesca figlia di Mattio Vladislouich detto Giaschich; presentata alla Porta di questa chiesa da Maria moglie di Zuanne Radmilla quondam Zorzi; et leuata al sacro fonte da Mattio Stepancich quondam Gregorio fù battezzata da me Antonio Giurazini Piouano.*⁴⁹⁵

Od prvih 1368 upisa, ima samo 27 dvočlanih imena, a jedno je ime tročlano. Kasnije 194 od 213 krštenika ima dvočlana imena. Neki se put prvo ime nije upotrebljavalo.

*Addi ventitre Novembre milleottocento sette 1807 Cattarina Felicita nata il giorno d'oggi all'ore quattro antemeridiane figlia legitima di Zorzi Faraguna detto Prusian quondam Giacomo e di Francesca figlia del quondam Antonio Clapcich detto Radossa legitimi consorti. Fu battezzata da me Palisca Marco Parroco. Padrini furono Domenico Ghergorich quondam Zuanne detto Zmule e Domenica moglie di Mattio Clapcich detto Radossa.*⁴⁹⁶

Rodeno je šest parova blizanki: Marija i Ivona Zustović; Domica i Ivona Zustović; Domica i Gašparina Licul; Tonina i Maria Verbanac;

⁴⁹⁴ DRŽAVNI ARHIV U PAZINU (dalje: HR-DAPA)-429, *Zbirka matičnih knjiga*, Matična knjiga krštenih župe Sv. Nedelja [dalje: MKK Sv. Nedelja], 1714. – 1815., 4. XI. 1716.

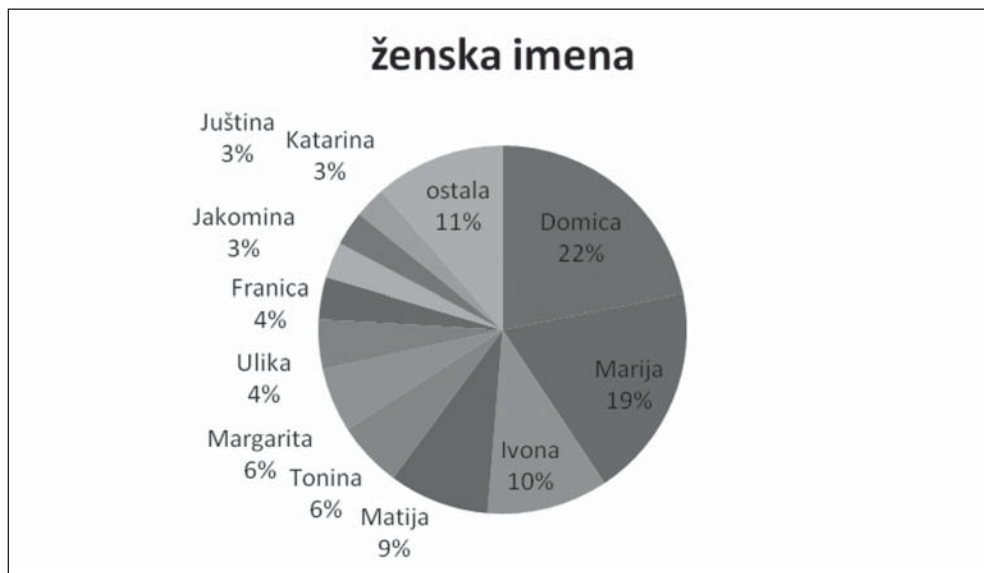
⁴⁹⁵ Isto, MKK Sv. Nedelja 1714. – 1815., 3. XII. 1734.

⁴⁹⁶ Isto, MKK Sv. Nedelja 1714. – 1815., 23. XI. 1807.

Jakomina i Tonina Klapčić; Ana Katarina i Zvana Aurelia Gergorić. Blizanaca je bilo sedam parova: Tône i Ive Blečić; Môte i Zvône Klapčić; Jôce i Tône Klapčić; Tône i Zvône Načinović; Jôdre i Môte Šumberac; Domac Nazario i Grgo Alvisse Načinović; Mikôla Pere i Zvone Černjul. Samo je jedan miješani par: Marin i Maria Fracolanaz iz Eržišća. To je bio nadimak obitelji Škampić (Scampicchio). Ženidbom je prešao u obitelj Načinović. Od 1754. označena su znakom Andrijina križa djeca koja su umrla u ranoj dobi. Župnici su bili: Mattio Zulliani, Antonio Giurazini (zapravo Jurazin, a samo se jednom spominje kao Kiršić; tako je nadimak postao prezime), Marko Rančić (*Marco Rancich*) i Marko Paliska (*Marco Palisca*). Još se spominju Francesco Lucatelli iz samostana sv. Franje (Podlabin), don Anton Ifšić (*Antonio Ifsich arcipreta*) iz Šumbera, Zvane Stepančić (*Zuane Stepancich*), don Ivan Šimat (*Giovanni Simat*), prezbiter Šimun Valčić (*Simon Valcich*), otac Paolo Schira (?), Zuanne Lucaz, Josip Rančić (*Giuseppe Rancich*), župnik iz Plomina, don Nikola Perzatic, svećenik katedrale u Krku, kanonik Valentin Furlaniz, arcipret Mate Licul iz Šumbera, don Agostin Telesmanić (*Tellesmanich*), don Jakov Načinović (*Don Giacomo Nacinovich*), don Antonio Battiala, kanonik Silvestar Stepčić (Silvestro Stepcich), don Anton kanonik Zustović (*Don Antonio Canonico Zustovich*), don Ivan Zustović, kanonik znamenite zborne crkve iz Labina (*Don Giovanni Zustovich Canonico dell Insigne Collegiata di Albona*), don Marko Rančić, župnik iz Kožljaka, i don Giuseppe Furlani.

III. Imena

U pojedinim razdobljima neka su imena bila posebice popularna. Krštenici su dobivali ime po svecima zaštitnicima ili nekom pretku. Pogotovo je to bilo važno kada je bila veća smrtnost novorođenčadi. Najčešća su ženska imena: Domicca 22%; Marija 19%; Ivona 10%; Matija 9%; Tonina 6%; Margarita 6%; Ulika i Franica 4%; Jakomina, Juština i Katarina 3% i ostala 11%.

**Grafikon 1. Udio pojedinih ženskih imena u Župi Sv. Nedelja
(1714. – 1815.)**

Najprije je naveden broj krštenih sa samo jednim imenom, a poslije s dvama imenima, odnosno samo drugo ime.

Agostina 5 + *Agostina Birgitta* 1 = 6

Anna (Ana Anica) 2 + *Katarina* 1 *Jakomina* 2 *Maria* 1 = 6

Antonia (Tonina, Nina Tonka) 35 + *Anastazija* 1, *Bartolomea* 1, *Elizabeta* 1, *Elukrecija* 1, *Foška* 1, *Franica* 1, *Marija* 2, *Pavica* 1 = 44

Biasia (Blaženka) = 2

Bortola = 7

Cattarina, *Catterina* (Kate, Kôte, Katarina) 17 + *Cecilija* 1, *Felicita* 1, *Matija* 1, *Zvana* 1 = 21

Domenica (Domica, Meniga) 146 + *Agneza* 1, *Barbara* 2, *Bartolomea* 1, *Bibiana* 1, *Katarina* 4, *Fede* 1, *Franica* 1, *Gašparina* 1, *Juliana* 1, *Lorenca* 1, *Lucija*, *Marija* 1, *Marina* 1, *Martina* 1, *Matija* 1, *Paola* 1, *Paskva* 1 = 166

Elena (Jelêna) = 1

Fosca (Foška) 12 + *Juliana* 1 = 13

Franceschina 1 + *Francesca* (Franica) 23 + *Katarina* 1, *Juština* 1, *Marija* 1, *Paola* 1 = 28

Gasparina (Gašparina) 10 + *Ivona* 1 = 11

Giacoma (Jakomina) 23 + *Rosa* (Rôža) 1 = 24

Justina 1 + *Giustina* (Juština) 20 + *Katarina* 1, *Zvana* 1 = 23

Joanna 10 + *Zuanna* 3 + *Katarina* 3, *Aurelia* 1, *Edvide* 1, *Jakomina* 1 + *Giuanna/Giovanna* 58 *Franica* 1, *Matija* 1 (*Ivona*, *Ivanina*, *Đovana*, *Zvana*) = 79

Luccia 2, *Lucia* (Lucija, Lôka) 10 = 12

Margarita = 43

Maria (Môre, Mare, Marica, Marija) 116 + *Augusta* 1, *Anjeze* 1, *Anastazia* 1, *Tonina* 4, *Barbara* 1, *Blaženka* 1, *Katarina* 5, *Krešentia* 1, *Domica* 2, *Foška* 1, *Franica* 1, *Jakomina* 1, *Juština* 1, *Matija* 3, *Ulika* 1, *Paola* 1, *Paskva* 1 = 143

Marina = 3

Martina 13 + *Franica* 1 = 14

Mattia, Mattea (Matija) 57+ *Tonina* 1, *Bortolomea* 1, *Katarina* 1, *Domica* 4, *Ivôna* 1, *Franica* 2 = 67

Michiela (Mikaela) = 2

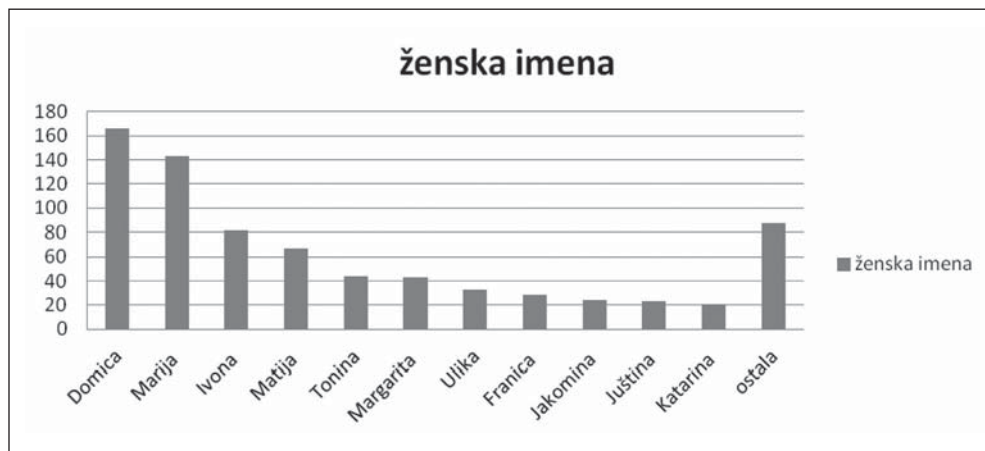
Oliua, Uliva 21+ *Uliva* 6 + *Vlica* sine *Oliva* 2 *Oliua* sine *Vlica* 1 *Marija* 2, *Ivona* 1 = 33

Pasqua *Ivona* = 1

Perina (Pjerina) 4+ *Perina* *Ivona* 1 = 5

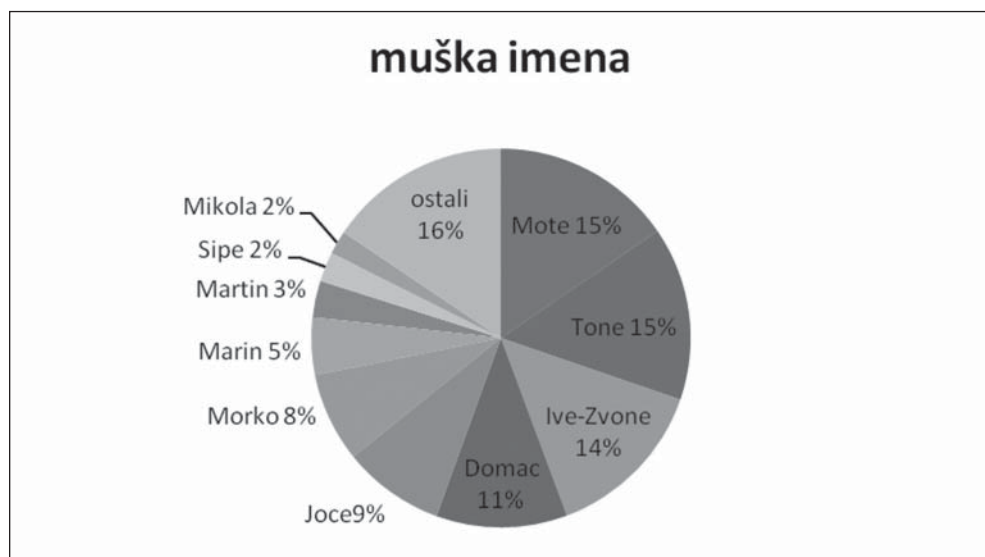
Tomasina (Tomaža) = 2

**Grafikon 2. Broj ženskih imena u Župi Sv. Nedelja
(1714. – 1815.)**

Muška imena: Mote i Tone 15%, Ive-Zvone 14%, Domac 11%, Joce 9%, Morko 8%, Marin 5%, Martin 3% Sipe 2%, Mikola 2% i ostala 16%.

**Grafikon 3. Udio pojedinih muških imena u Župi Sv. Nedelja
(1714. – 1815.)**

Agostin = 1

Andrea (Jôdre, Jadre, Andrej, Andrija) = 11 + Jakometo 1, Luka 1, Marko 1 = 14

Antonio (Tône, Toni, Anton),101 + Eustahijo 1, Evaristo 1, Geatano 1, Grgo 1, Ive 1, Sipe 1, Môrko 1, Mikôla 1, Odoriko 1, Pave 2, Pere 1, Sebastijan 2, Silvestro 2, Zvône 1 = 118

Bortul 5 + Bartolomeo 2 = 7

Gasparo (Gašpar) = 8

Geregorio 3 + Gregorio (Grgo) 9 + Alvisè 1 = 13

Giacomo (Jôce, Jakov, Mêto, Jakometo) 56 + Anaklet 1, Anastazijo 2, Danijel 1, Jušt 1, Môte 2, Odoriko 1, Olivo 1, Pêre 1, Placido 1, Zoilo 1, Zvône 1 = 69

Giorgio (Jure) 6 + Morko 1 + Zorzi 5 = 12

Gioseffo 2 + Gioacino 1 + *Giuseppe* (Sipe) 13 + Agostino 1, Patricijo 1, Štefan 1, Zvône 1 = 20

Giustino (Jušt) = 1

Joannem 1 + (Ive) *Giovanni* 47 + Pêre 1 + *Zuanne* (Zvône) 54+ Anastasio 1, Clemente 1, Jakomo 1, Tomažo 1, Marin 1, Mikula 1, Odoriko 1, Simun 1, Vittore 1 = 112

Lorenzo (Lovre) = 2

Luca (Luka) = 1

Marco (Morko, Marko) 49+12 = 61

Marinum 1 + *Marin* 28 + Toni 1, Mêne 1, Euzebio 1, Grgo 1 + *Marino* 6 = 39

Martin 14 + Zvône 1 + *Martino* 8 + Marko 1, Prosdocimo 1 = 25

Matteo 1 + *Mattio* (Môte, Mate, Matic) 105 + Agostino 1, Aleksandro 2, Toni 1, Dômac 1, Euzebio 1, Jakomo 1, Ludoviko 2, Marko 1, Paolo 2, Paskavle 1, Pêre 2, Silvestro 1 = 123

Michiel (Miho/Mičel) = 7

Nicolò (Mikòla) 13 + *Sipe* 1, *Père* 1, *Tomažo* 1 = 16

Paolo (Pòve, Pave) = 3

Pietro (Père) 3 + *Antonio* 1, *Bernardo* 1 = 5

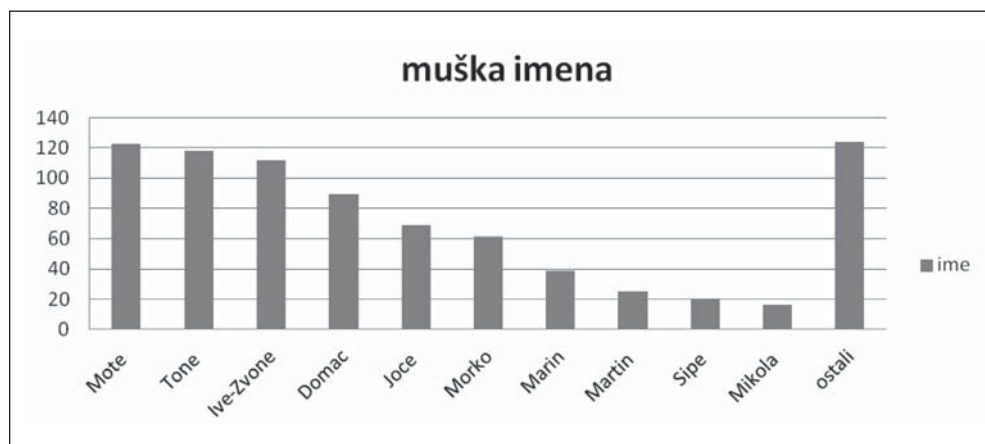
Sebastiano (Sebastijan, Bastijan) = 3

Simon (Šemun) = 12

Tomaso (Tomažo) = 7

Valentin 6 + *Andrea* 1 = 7

Vice = 1

**Grafikon 4. Broj muških imena u Župi Sv. Nedelja
(1714. – 1815.)**

IV. Roditelji i kumovi

Pri podizanju djece nekad su veliku važnost imali i kumovi/šóntuli. Pogotovo je to bilo važno ako su roditelji umrli, a nisu imali bliže rodbine. Negdje se navodi ime roditelja ili kumova kako su ih zvali na dijalektu: Domicha, Franiza, Marussa, Stana, Mare, Marijizza, Anizza, Jurizza, te muška: Giue, Stanissa, Giure, Paue, Domich, Franich, Giacich, Simich.

*Adi 26 Febraro 1772. Giouanna nata questa mattina figlia di Giouanni Blascouich del Giudice Giacomo detto Giazon, et d'Antonia figlia di Domich Zustouich legitimi consorti, fù battezzata da me Antonio Giurazini Piouano. Padrini furono Marco Chirgessich quondam Gregorio detto Giurazin, et Mattia moglie di Zuanne Chirgessich quondam Zorzi detto Giurazin.*⁴⁹⁷

*17 Febraro 1749. Matteo figlio di Domenico, et Maria Blascouich legitimi consorti nato hieri altro di notte, dal Territorio di Sumbergh, fù battezzata da me Antonio Giurazini Piouano, à cui furono Padrini Domenico figlio di Gregorio Burul, et Cattarina figlia del quondam Francesco Bubich ambi due dal Territorio di Chersano.*⁴⁹⁸

Prezimina očeva prema broju upisa: *(kao prezime): *Nacinovich* (Načinović, „Nacênović“) 223, nadimci: *Cerouaz* (Cerovac), *Mattiasich* (Matijašić), *Luchessina* (Lukežina), *Zarco* („Zôrko“), *Miculin* (Mikulín), *Tomich* (Tomić), *Mittrouich** („Mêtrovic“) *Giurinouaz* (Jurinovac), *Pericich* (Peričić, „Pêrecić“) *Pericich Turco* (Perêcic Turko), *Sichirich* (Sikirić), *Vragonin*, *Pusich* (Pušić), *Tomichevaz* (Tomićevac); *Sumberaz* (Šumberac) 177 *Spagniol*, *Spagnol* (Španjôl), *Bernez*, *Bernes* (Brnjac?), *Luchich* (Lukić), *Schiurach* (Šćurak), *Sbigo*, *Sotte* („Šôte“); *Clapcich*, *Klapcich* (Klapčić, „Hlapčić“) 112 *Radossa** (Radoša), *Giadrinouaz* (Jadrinovac), *Dunde*, *Kirgessich*, *Chirgessich* (Kiršić) 105 *Jurazin,** *Giurazin** (Jurazin), *Giucich* (Jučić), *Sirocich* (Sirotić), *Sirchich* (Sirčić); *Poldrugo* („Poldrôvac“) 92 *F_*, *Frate*, *Ghergat* (Grgat), *Bresaz*, *Brescich*, (Brezac) 85 *Sfera* (Sfera), *Suerra* (Suera), *Vucich* (Vučić), *Vuch* (Vuk, Uk), *Ucich* (Učić), *Uve*, *Santalesa* (Santaleza, „Santalêza“) 64 *Schaz*, *Faraguna* („Faragôna“) 56 *Mandich* (Mandić), *Maretich* (Maretić); *Zustovich* (Zustović, „Zôstović“) 54 *Mattiuz* (Matijuc), *Mattiuzzich* (Matijucić), *Cernaz* (Crnac), *Vrechiar* („Vrečar“); *Stipancich*, *Stepancich* (Stepančić, „Stêpančić“) 44; *Gergorich*, *Ghergorich* (Gergorić, „Gêrgorić“) 39 *Vsepouac* (Užepovac), *Vsepovaz* *Paile*, *Pajle* *Vsepouaz*, *Vsepouaz* siue *Paglich* (Užepovac, odnosno Paljić), *Vsepovaz Francese* (Užepovac Francêz), *Francesich* (Francêzić); *Cergnul*

⁴⁹⁷ Isto, MKK Sv. Nedelja 1714. – 1815., 26. II. 1772.

⁴⁹⁸ Isto, MKK Sv. Nedelja 1714. – 1815., 17. II. 1749.

(Černjul, „Črnjul/Crnjul“) 35 *Znidarich** (Žnjidarić) (Župa Sv. Martin); *Blecich* (Blečić, „Blêčić“) 30 *Covaz* (Kovoc) iz Kastva ili teritorija Kastva, *Martincich* (Martinčić, „Martincić“) 28 *Fazzolich* (Facolić), *Glusich* (Glušić), *Barincich* (Barinčić), *Consul* (Konsul), *Calaz* (Kalac); *Bogauaz** (Bogavac) *Petrincich* (Petrinčić, „Petrincić“) 24, najčešće se navodi prezime Bogavac ili Bogavac-Petrinčić, a samo dva puta prezime Petrinčić, i to majke, jedna je bila iz župe Sv. Martin; *Scandul*, *Scandula* (Skandul, Škandul, „Škôndul“) 23; *Rancich* (Rančić) 18 *Lourich* (Lovrić); *Vosila*, *Vozilla*, *Vozzilla* (Vozila, „Vozêla“) 15 *Cosglian* (Kožljan), *Mengouich* (Mengović) iz Kožljaka; *Radmilla*, (Radmila) 13 (izumrlo prezime), *Verbanaz* (Verbanac, „Vrbanac“) 13 *Tomasich* (Tomažić/Tamažić); *Vidassich*, *Vidas* (Vidas, „Vêdas“) 12 *Stipich* (Stepić), *Vendulin*; *Cecada*, *Cechada*, *Cecchada* (Čekada, „Cikôda/Cêkôda“) 12; *Mattosich*, *Mattossa* (Matošić) 11 *Balotta* (Balota); *Giuricich* (Juričić; „Juricić“) 9 *Siculeto* (Šikuleto); *Sicul* (Šikul); *Scampichio* (Scampicchio „Škampić“) 9 *Fercolanza*; *Bicich*; *Biccich* (Bičić; „Bêčić“) 8; *Terdoslauich* (Trdoslavić) 8 iz župe Susgneuiza/Šušnjevetica; iz Gessenovic/Jesenovic; *Bastianich* (Bastijanić; „Bastijanić“) 7 *Barre* (Bare), *Petrich* (Petrić); *Sgoglia*, *Sgolia*, *Goglia* (Golja) 7 *Vulah* (Vlah), *Susliar* (Šušljar); *Vesselizza* (Veselica, „Veselêca“) 6; *Blascouich* (Blašković) 6 *Giazon* (Jacôn) iz Šumbera; *Lizzul* (Licul) 6 *Bragneuaz* (Branjevac), *Zrinschich* (Zrinskić), *Golubizar* (Golubičar) iz Šumbera; *Vladislouich* (Vladislović) 5 *Giaschich* (Jaškić), *Giachich*, *Moccar* (Mokar); *Zuppichich* (Zupičić; „Zôpicic“) 5 *Murat*, *Miccot* (Mikot); *Cos* (Kos; „Kôs“) 5 *Filandich* (Filandić); *Donada* 4 *Perdisseta**, *Budacovich* (Budaković) 3; *Matcouich* (Matković) 3 *Vlassich* (Vlašić), *Vlach* (Vlah); *Milletich*, *Miletich* (Miletić) 3 *Caroncich* (Karončić), *Maruschich** (Maruškić) iz Župe Sv. Martin i Šumber; *Chnapich* (Knapić) iz Župe Plomin, *Cnapich* (Knapić, „Hnapić“) 3; *Stepcich* (Stepčić, „Stêpicic“) 3 *Plecterich* (Pljehtarić), *Plectar* (Pljehtar); *Micuglian* (Mikuljan, „Mikuljôn“) 3 *Giacus* (Jakus); *Boscouich* (Bošković) 3; *Bellussich* (Belušić, „Belôšić“) 2 *Michich* (Mikić); *Cocot* (Kokot) 2 *Fastich* (Fastić); *Zulliani* (Zulijani, Zuljani, „Zuljôn“) 2 iz Župe Sv. Martin; *Battellich* (Batelić) 2; *Stembergar* (Štemberga, Stemberga) 2 *Bobach* (Bobak); *Viscovich* (Višković, „Vêšković“) *Terbusich* (Trbušić); *Filipas* (alias *trepaz da Bernez?*), *Filippas* (Filipas) 2; *Furlan*

2; *Tencich* (Tenčić, „Têncić“) 2 *Letis* (Letiš) s teritorija Plomina; *Marzaz* (Marčac) 2 iz Pićna; *Scopaz* (Skopac, Škopac) 2 *Pipplich* (Piplič); *Detoni* 2 iz Villa Valle u Karniji; *Lazarich* (Lazarić) 1; *Ladiscouich* (Ladislović) 1; *Cragnizo* 1; *Manzoni* 1; Bulianaz (Bolanac) 1; *Steuicich* (Stevičić) 1 iz Karlovca; *Milleta* (Mileta) 1; *Sicchirich* (Sikirić) 1; *Gencouich/Genco* (Genko(vić) Kranjac iz Ternove, mlinar kod pavlina u Klavru; *Dundora* (Dundara) 1 *Cosglian* (Kožljan); *Bacchia* (Bakija) 1; *Giursich* (Juršić) 1 s područja Kršana; *Suagna* (Žvanja) 1; *Fedel* iz Karnije, doseljenik; *Demetlica* (Demetljika, „Demetljêka“) 1 *Ballias* (Balias); *Velcich* (Velčić) 1; *Rusich* (Ružić „Rôžić“) 1 iz župe Sv. Martin; *Battiala* 1; *Voich* (Voić) 1 iz Šumbera; *Zactila* (Zahtila, „Zahtêla“) 1; *Maruschich* (Maruškić) 1 moguće Miletić iz Šumbera; *Paliska* 1; *Bembic* 1; *Kervatin* (Hrvatini) 1 *Tagizza* (Tagica).

Prezimana majki: *Cragniza* (Kranjica); *Nogouetich* (Negovetić) iz Mošćenica; *Premus* (Premuž) iz Bernez?; Blašković; Šumberac; Načinović; Vladislouić; Faraguna; Poldrugo; *Corzo* odnosno *Duijmouich* (Dujmović); *Sincovich* (Sinković); Mikuljan *Ghergizza* (Grgica); Santaleza; Martinčić; Sikirić; Bogavac* Petrinčić; Zustović; *Polcich* (Polčić) 1 *Arisser* (Ariser) iz Šumbera; Stepančić; Radmila; *Radossa**; Burul s područja Kršana; *Luciani Pelegrin*; Kos *Giuasich* (Ivašić); Tenčić; Kiršić; Rančić; Lazarić-*Tecchella*; Vragovina iz Eržišća; Batelić *Sencich* (Senčić); Stepančić; *Gombich*; Zupičić; Klapčić; Knapić; Velčić; Belušić; Brezac; Sikuleto*; Vidas; Brenčić; Skandul; Kiršić *Juicich* (Juičić); Bastijanić; Licul *Sopcich* (Sopčić); *Lucchacich* (Lukačić) iz Šumbera; *Martineuich* (Martinović?) *Biatich/Beatich* (Bijatić); Veselica *Ifcich/Giufcich* (Ifčić); Licul-*Thomas/Tommas* (Tomaš) iz Šćedina (Šumber); Lazarić *Cattarella* (Katarella); Višković; *Sosich* (Sošić) s područja Kršana; Bradicich (Bradičić) iz Mošćenica; Poldrugo; Bošković; Golja; Dragovina iz Kršana; Venier Sualdina sa područja Kršana; Licul iz Schidina na području Šumbera; Papparoth; Miletić-*Giurajj/Giuraj* (Jurôj) iz Župe Sv. Martin; Noscouich (Nosković) sa Šumberščine; Škopac-*Gussich* (Gôsić); Verbanac; Belušić *Michich* (Mikić); *Bernicich* (Berničić?); *Griparich Barbich* (Griparić Barbić); Čekada; Zupičić; Bacchiaz (Baćac); Dundara *Plomintima?/Plomignan* (Plominjan); *Bursich Cosglian* (Buršić Kožljan);

Gergosan? iz Kožljaka; Matković; Vozila; Licul *Giuran* (Juran); Belušić *Gersan* (Gržan); Višković *Della Vlasca*; Šumberac *Bernasea* (Brnacea); *Bunetta/Bunetich* (Boneta) iz Kožljaka/ispod Kožljaka; Demetljika; Sošić; *Smillouich* (Smilović); *Mattossa* (Matošić); Klapčić *Dunde*; *Battaglin*; Licul *Baccher*; Blašković iz Šumbera; *Gerbaz*; Massalin iz Plomina; Bachia (Bakija) iz Kršana; Cosglian* s područja Plomina; Knapić-Remede/Remide; *Francoli/Francolla* (Frankola) iz Kršana; Ružić; Gergurić; Rabaz sa Skitače; Vidas Vendulin; Blašković *Franicich* (Franičić) iz Šumbera; Benich (Benić) iz Pićna; Dragulin *Sampera* (Sanpiera); Dušman; Vladislović *Bachiaz*; Barbić s područja Šumbera; Radović s područja Šumbera; Blečić; Paliska; udovica *Cerniza-Cozarich*; *Dorigo* iz Karnije; *Pamich* (Pamić) iz Šumbera; *Giuresco** (Jureško) iz Župe Sv. Martin; *Sfera** iz Župe Sv. Martin; Licul *Giurse* (Jurše) iz Šumbera; *Scampichio* iz Župe Sv. Martin; *Martineuich-Chersevanich* (Martinović? Kerševanić) s područja Plomina; *Benbich/Bembich* (Bembić); Vidas *Schender* (Skender) iz Župe Sv. Martin; Mohorović *Turin*; *Giacovich*; Skopac *Coroman* (Koroman, „Koromôn“) predgrađe Labina; *Matiucich**; Čekada; *Jiuich** (Jivić); Mileta; *Mattiaunca,** (Matijunka); *Kervatin Tagizza* (Jrvatin Tagica); *Zanchetich* (Zanketić) iz Župe Sv. Lovreč; Verbanac *Stiglich* (Štiglić) s područja Plomina; *Antunich* (Antunić) s područja Kršana; *Miran* iz Plomina; Glavina iz Kršana; *Bragnevaz** (Branjevac) Šumber; Knapić Kastavac iz Plomina; Verbanac *Pavincich* (Pavinčić); Zahtila; *Luchich** (Lukić); *Orlovaz* (Orlovac); *Zanetich* (Zantetić); *Sopcich* (Sopčić); Bičić iz Župe Sv. Martin; Zustović zapravo Faraguna *Pruzian* (Prusian); Zaulovich (Čalović) Šumber; *Massalin Lucharich* (Lukarić); *Agostinis*; *Stembergar*; Černjul *Rassan* (Rašôn, Rašan); *Donadich Milich* (Donadić Milić); Glavinich (Glavinić); Licul *Grassich* (Grašić); Budaković; Licul *Branicevaz* (Branićevac); *Bulian*; *Lanza*; *Descovich* (Dešković); Juričić iz Župe Sv. Martin.

Prezimana kumova: Načinović; Černjul; Faraguna; Zustović; Griparić; Zupčić; Kiršić; Vlačić iz Župe Sv. Lovreč; Radmila; Klapčić; Brezac; Poldrugo; Santaleza; *Kordich* (Kordić); *Veleglauaz* (Veleglavac); Pekotić Pekotić (Pekotić); *Quarengi*; Šumberac; *Simunich* (Šimunić);

Nepcich (Nepčić); *Belušić*; *Butorich Cherpaz* (Butarić Krpac); *Cherpaz**; *Bičić*; *Mariani*; *Samarzia* (Samardija); *Šćurak**; *Miletić* iz Župe Sv. Martin; *Vidas* iz Župe Sv. Martin; *Knapić*; *Cherseuanich* (Kerševanić) iz Plomina; *Berncouich* (Brenković?); *Bergncouich* (Brenković) iz Kršana; *Blazich* (Blažić); *Stepančić*; *Gergorić*; *De Jorgis* iz Karnije; *Rumich* (Rumić); *Bogavac**; *Coppe*; *Skandul*; *Licul* s područja Šumbera; *Cragniza* (Kranjica); *Chos* (Kos); *Nosković* s područja Šumbera; *Salamun*; *Sterbich* (Šterbić) iz Župe Sv. Martin; *Prencis* iz Karnije; *Vladislović*; *Massalin* iz Plomina; *Manzoni* iz Labina; *Gliubanovich* (Ljubanović); *Stepčić*; *Ružić* iz Župe Sv. Martin; (*Chragniaz alias Belcich*) *Kranjac*, odnosno *Belčić* s područja Kršana; *Radović* iz Šumbera, *Bolanac*; *Dragolin*; *Jurazin**; *Beracovich?*; *Faraguna*; *Mohorović* iz Župe Sv. Martin; *Lazzarich* (Lazarić) iz Kršana; *Pamić* iz Šumbera; *Višković*; *Čekada*; *Barbich* (Barbić) iz Šumbera; *Klapčić* *Filetich* (Filetić); *Vladislović Giaschiza* (Jaškica); *Prodoglian Marcouich* (Prodoljan Marković); *Golja*; *Paliska*; *Adam Miculich* (Mikulić); *Sothe**; *Batelić Paliot*; *Mileta*; *Bogavac*-Marzogna-Petrinčić*; *Manzoni-Teston*; *Brignaz*; *Faraguna* iz Zagore; *Battiala*; *Slapar*; *Spadich* (Špadić); *Tagliapietra*; *Belauch-Bersezan* (Belavić Brsečan); *Caneua* iz Karnije; *Blečić* iz Kastva; *Martineuich* (Martinović); *Verbanac*; *Corua* iz Karnije, doseljenik; *Sošić* s područja Kršana; *Radović Antoncich* (Antončić) iz Šumbera; *Sebbeschin* (Šebeškin) iz Župe Sv. Martin; *Blažina*; *Burul* s područja Kršana; *Bubić* s područja Kršana; *Dragogna* (Dragonja); *Merslich Giuraz* (Mrzlić Jurac) iz Zagore (Zagorre); *Christofich-Siromach* (Krištofić Siromah) s područja Kršana; *Mattosa* (Matošić); *Sinković*; *Škopac*; *Vozila* (*Voxilich*) s područja Plomina; *Licul Totcouich* (Totković) s područja Šumbera; *Milietić Tomia* (Tomija); *Sottinca** (Šótinka); *Vossila Piretich* *Vozila Pêretić*; *Vellan*; *Bucich Bernich* (Bučić Bernić); *Miletić Ghergich* (Grgić); *Francouich Bersezzan* (Franković Brsečan); *Genko/Genković*; *Licul Fuctar* (Fuhtar); *Bošković*; *Berlai* iz Trenta doseljenik; *Batelić Mattulincich* (Matulinčić); *Bakija* s područja Kršana; *Licul Toicouich* (Tojković) s područja Šumbera; *Lazarich Tumigich* (Lazarić Tumigić) iz Plomina; *Benuich* (Benić); *Ban** iz Plomina; *Velčić* s područja Plomina; *Barichieuich* (Baričević) iz Župe Vranja; *Zanca* iz Karnije, doseljenik u Savičenti; *Bragneuaz** (Branjevac); *Martincich Biatich*

(Martinčić Biatić); *Lourichcih* (Lovričić) s područja Šumbera; Martinčić *Cesnich* (Cesnić); Licul *Martinacich* (Martinacić) s područja Šumbera; *Zaneha* iz Savičente; Trdoslavić iz Župe Šušnjeva, selo Jesenovik; Miletić *Pechiar*; Blašković *Stanich* (Stanić); Juričić; Mikulić *Fuchtar* (Fuhtar); Licul *Beccher* s područja Šumbera; Škopac *Salacovaz* (Salakovac); Sandal župnik Vranje; Rabar (*Rabbar*) iz Gologorice; Bošković *Remirtich* (Remirtić); Rančić *Stablieuзан* (Stabljevčan, Stabljevac); *Ifsich* (Ifšić) iz Šumbera; Fedeli iz sela Clavas u Karniji; Stepčić *Gatich* (Gatić); Stepčić *Mattiuazzo* (Matijuco); *Sliuar* (Slivar); Licul *Fucchiach* (Fućak); *Gersinich* (Gržinić) iz Pićna; *Spagnoł** (Španjôl)*; Martinčić *Consulich* (Konzolić); Miletić *Hallabura* (Halabura); *Papregnac* (Paprenjak); *Perchich Ferlmich* (Perčić Ferlmić); *Crisanich* (Križanić); *Vulasich/Vlassich* (Vlašić) iz Kršana; *Medancich* (Medančić) iz Sutivanca; Barincich*; *Rubinich* (Rubinić) iz Župe Sv. Martin; *Miculichi** (Mikulić); Glavinčić iz Kršana; *Grasich** (Grašić) s područja Šumbera; *Givassich* (Ivašić) iz Kršana; *Vidovich* (Vidović) s područja Šumbera; *Marcich* iz Pićna; *Znidarich**; *Pachiavis*; *Pust*; *Marziol*; *Palentar* s područja Kršana; Glavina s područja Kršana; *Fofoli* iz Karnije; *Dusich* (Dušić); *Fuctar**; *Gallovich* (Galović) s područja Kršana; Načinović *Miasich* (Mijašić); Paliska *Vizan* (Vican); Gobo; *Simat* (Šimat) iz Kršana; Miletić *Marculin* (Markulin); *Augustinis* iz Karnije; *Cattàrauich* iz Kršana; Zidarić; *Bosiscouich* (Božišković) s područja ispod Kožljaka; Licul *Vidovich* (Vidović); *Grasich**; *Pehich*; *Jurisich* (Jurišić); *Cerovaz**; Filipas; *Cristovich* (Krištović?); *Faziol*; *Jurlanichi* (Jurlanić) iz Kršana; *Falorich?* (Falorić); Miletić *Giuraj* (Jurôj) iz Župe Sv. Martin; *Giadrinovaz**; *Bollgiovich* (Boljević); *Darich* (Darić); Verbanac *Stortin*; Knapić *Castavaz* (Kastavac); *Bolovich* (Boljović) iz Kršana; *Oravich* (Uravić?) iz Kršana; *Silich* (Silić) iz Kostrene; *Maretich** iz Župe Sv. Martin; Gergorić Maretić; *Basadonne*; *Zandomanigo* (Sandomenigo) s područja Kršana; Kokot; *Pasqualin* (Paskvalin); Voić (*Oich*) iz Šumbera; *Tonetti*; *Crosila*; *Negri* iz Karnije; Negovetić; *Zustović* iz Kršana, Kranjac.

Battesimi a S. Domenica (1714 – 1815)

Riassunto

In base ai registri delle nascite e dei battesimi nella Parrocchia di S. Domenica i quali si trovano conservati presso l'Archivio di Stato di Pisino risultano i nomi dei battezzati, i cognomi ed i soprannomi dei genitori e compari come testimoni nel battesimo. Ai battezzati era tradizione dare un solo nome e dall'anno 1805 prevaleva l'abitudine di dare due nomi. Il fondo dei nomi non era molto esteso. I bambini venivano battezzati immediatamente dopo la nascita e dopo l'anno 1799 veniva registrata anche l'ora della nascita. Erano molti i figli illegittimi che non appartenevano a questa parrocchia. I nati a Ripenda non venivano battezzati nella loro parrocchia ma in quella di Albona il che è evidente dal fondo dei vari cognomi. Erano molti i battezzati di altre parrocchie e dei nuovi arrivati. In certi casi i nomi dei genitori e dei compari erano scritti in dialetto. Fino al 1749 veniva notificato soltanto il nome della madre all'infuori se venivano da un'altro luogo oppure si trattava di nascituri illegittimi. Molte erano le generazioni le quali possedevano il loro soprannome che alleggeriva la loro identificazione ed i quali si usano tuttoggi. Certe persone erano piu conosciute con il soprannome e in certi casi, con l'arrivo di un nuovo parroco il soprannome veniva preso come fosse il cognome.

ZNAČENJE (ARHIVSKIH) BILJEŽAKA TOMASA LUCIANIJA ZA PROUČAVANJE POVIJESTI LABINSKOG PODRUČJA U DOBA MLETAČKE UPRAVE

Tullio Vorano, umirovljeni prof. povijesti i povijesti umjetnosti,

Ul. Giuseppine Martinuzzi 7, 52220 Labin,

e-mail: tullio.vorano@pu.t-com.hr

Izvorni znanstveni rad

Autor ovog priloga nastoji dati pregled sadržaja bilježaka Tomasa Lucianija pohranjenih u Državnom arhivu u Rijeci i ukazati na njihovo značenje za proučavanje povijesti Labina i njegova šireg područja tijekom mletačke, a dijelom i austrijske uprave. Te su bilješke „neutralne“ jer ne iznose Lucianijeve političke stavove, pa su time uporabive i vrlo korisne, ali, nažalost, danas malo korištene.

Ključne riječi: Tomaso Luciani, bilješke, Labin, prošlost

Parole chiave: Tomaso Luciani, appunti, Albona, storia

U Državnom arhivu u Rijeci, u ostavštini Tomasa Lucianija, nalazi se zanimljivo gradivo za labinsku povijest, prvenstveno mletačkog razdoblja, ali ima podataka i u vezi s austrijskom upravom.⁴⁹⁹ Radi se o raznovrsnim bilješkama koje je Tomaso Luciani prikupio tijekom svojega života, dijelom u Labinu, a dijelom u Veneciji⁵⁰⁰, a njihov se vremenski raspon kreće od XIV. do XIX. stoljeća. U ovom radu iznosim opći popis i određene naznake tog materijala.

U svesku s oznakom K 1, naziva „Labinski ljetopis“⁵⁰¹, koji sadrži 132 kratke bilješke, nalaze se podaci o povijesti Labina od prapovijesti do god. 1854. Te je bilješke Luciani prikupio čitajući razna izdanja, poput Kandlerova časopisa *L'Istria* ili *Istarskog diplomatskog kodeksa (Codice Diplomatico Istriano)*, zatim razne autore, primjerice, Vidovicha, Vergottinija, Giorginija, Manziolija, Sanuda i druge, da bi one novijeg datuma sastavio kao sudionik ili naprosto suvremenik događaja koje spominje. Valja napomenuti da je većina tih bilježaka bez naznake podrijetla. Neke su od njih malo opširnije, s 5 – 6 redaka teksta, ali je većina telegramski sročena u jednom ili dvama recima. Naravno, ovakva škrtost iznošenja podataka izaziva ponekad i određene nedoumice. Kod nekih bilježaka, pogotovo onih pored kojih godina nije do kraja precizirana, dobiva se dojam da su to samo natuknice, kao svojevrstan podsjetnik da bilješku valja još urediti i dopuniti. Zanimljivo je primijetiti kako rukopis nije uvijek isti, dapače, ima ih nekoliko, što ukazuje da je Luciani nerijetko pribjegavao ispomoći nekolicine pisara.

Usputno doznajemo da je cjelokupno gradivo nekoć bilo pohranjeno u puljskoj Istarskoj pokrajinskoj knjižnici⁵⁰², a pretpostavljam da je koji od njezinih knjižničara izvršio podjelu gradiva u onom obliku u kojem se danas nalazi u riječkom arhivu.

⁴⁹⁹ DRŽAVNI ARHIV U RIJECI (DARi), *Gradski muzej u Puli*, str. 2.-5.

⁵⁰⁰ Tomaso Luciani rodio se 7. ožujka 1818. u Labinu, u kojem je ostao do 1861., kada ga je svojevolumeno napustio iz političkih razloga. Umro je u Veneciji 9. ožujka 1894. Biografski podaci o njemu mogu se naći u: E. GENZARDI, „Luciani scrittore e patriota istriano“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, p. o., Parenzo 1921.; „Nella traslazione in patria delle ossa di Tomaso Luciani“, *Pagine Istriane*, sv. I-II, Koper 1923.; *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., natuknica Miroslava i Slavena BERTOŠE na str. 484.-485.

⁵⁰¹ DARi, isto, *Cronaca di Albona*.

⁵⁰² Primjerice, spomenuta *Cronaca* nosi oznaku: BIBLIOTECA PROVINCIALE DELL'ISTRIA, cassetta N. 3, armadio N. 44, N. 96.

U prvom svesku oznaku F nosi popis članaka Statuta grada Labina iz 1341.⁵⁰³, čiji je posljednji prijepis do Lucianijeva doba, čini se, izvršen 1771.⁵⁰⁴ Slijedi karta Kotara Labina iz austrijskog razdoblja, koju je Luciani sâm nacrtao i na njoj označio njegovo tadašnje teritorijalno ustrojstvo.⁵⁰⁵

U drugom svesku nalazi se niz popisa raznih općinskih dužnosnika⁵⁰⁶, koji su većinom sastavljeni na temelju Knjiga zapisnika sjednica Vijeća labinske komune. Radi se o popisima sljedećih kategorija dužnosnika:

- sudaca labinske komune od 1566. do 1805.⁵⁰⁷ — poznato je da je komuna birala dvojicu sudaca svakih šest mjeseci, i to jednog od strane plemenitih obitelji, a drugog uime pučana;
- izbornikâ za razne funkcije, i to po petorica u svakom šestomjesečnom mandatnom razdoblju (od 2. veljače do 2. kolovoza) od 1566. do 1578.;⁵⁰⁸
- prikupljačâ desetine od 1567. do 1578.⁵⁰⁹ — čini se da su bila po trojica;
- općinskih odvjetnika od 1567. do 1578.⁵¹⁰ — birala su se dvojica na godinu dana;
- poreznikâ imovine od 1568. do 1573.⁵¹¹ — birala su se šestorica, trojica plemića i trojica pučana, i to, čini se, svakih šest mjeseci;
- opatâ crkve sv. Ivana (Glavosjeka) u Beški od 1566. do 1576.⁵¹² — mandat mu je trajao pet godina;

⁵⁰³ DARi, isto, *Summario delle leggi Municipali d'Albona*.

⁵⁰⁴ Isto, str. 5., zapis labinskog kancelara Nicolòa Gerdina od 6. siječnja 1771.

⁵⁰⁵ Isto, naznačene su (pod)općine: Albona, Bergod, Vlacovo, Chermenizza, Cerovizza, Cugn, Vettua, Cerre, Dubrova, Santa Domenica, Ripenda i Fianona.

⁵⁰⁶ Isto, *Serie degli ufficiali e salariati del Comune di Albona*.

⁵⁰⁷ Isto, *Serie dei Giudici Comunitativi di Albona dal 1566 in poi desunta dai Libri Consigli*.

⁵⁰⁸ Isto, *Serie degli Elettori delle Cariche Comunitative habentes ballottas aureas*.

⁵⁰⁹ Isto, *Serie dei Xaticarij della Comunità di Albona*.

⁵¹⁰ Isto, *Serie degli Advocati Comunis Albonae*.

⁵¹¹ Isto, (*Serie degli*) *Tassadori della Facoltà*.

⁵¹² Isto, *Serie degli Abati di San Zuane in Besca*.

- *banditori precones* od 1566. do 1578.⁵¹³ – pretpostavljam da se pod ovim nazivom podrazumijevaju objavljiivači odluka i akata komune koji su su redovito čitali, dvojezično, ispred gradske lože. Drugi, možda češće uporabljeni naziv za tu osobu bio je *comandador*. Birao se po jedan na godinu dana, svakog 2. veljače;
- čuvarâ gradskih vratiju od 1569. do 1578.⁵¹⁴ – vrijedilo je isto pravilo kao u prethodnom slučaju;
- novoprmljenih plemenitih osoba u gradsko Vijeće od 1573. do 1577.⁵¹⁵ – Luciani je ovdje zapisao da terminacijom podestata Nicolò Grittija od 2. kolovoza 1551. članom Vijeća nisu mogle biti osobe koje nisu znale čitati i pisati;
- govornikâ ili poslanikâ, odnosno nuncijâ koje je Labin slao u Veneciju u razdoblju od 1570. do 1574.⁵¹⁶ – uz ime osobe zapisan je razlog zbog kojega je ona upućena u Veneciju. Luciani je zabilježio kako je Vijeće 14. rujna 1516. odlučilo da se kao poslanik Labina u Veneciju ne može uputiti niti jedna osoba koja ondje ima koju osobnu otvorenu raspravu ili namjerava zastupati skupinu ljudi;⁵¹⁷
- prikupljačâ poreza *caratâ* od 1571. do 1576.⁵¹⁸ – birala su se dvojica, čini se na godinu dana. Navedene su i obveze Labina o broju vozova koji je dužan dati za prijevoz drva, uz pravilo da je za posjedovanje jednog vola stajala obveza godišnje osigurati jedna kola, odnosno jedan prijevoz;
- fontikarâ od 1566. do 1578.⁵¹⁹ – birala su se dvojica na godinu dana. Luciani navodi kako je podestat Marco Venier 1573. poduzeo niz mjera

---

⁵¹³ Isto, *Serie dei Banditori Precones della Comune di Albona*.

⁵¹⁴ Isto, (*Serie degli Custos seu guardianus portarum Castr*).

⁵¹⁵ Isto, (*Serie dei Nobili accettati da nuovo in Consiglio*).

⁵¹⁶ Isto, (*Serie degli Oratori o Ambasciatori; Nuntii*).

⁵¹⁷ Isto, *...che alcun Ambasciatore non possi esser mandato a Venezia per conto della Comunità se quel tal ha d'agitar causa alcuna sua propria ovvero de' particulari*.

⁵¹⁸ Isto, (*Serie degli Esattori della Caratâ*).

⁵¹⁹ Isto, *Serie dei Fonticarij*.

za sprečavanje malverzacija u fontiku, čiji je kapital tada iznosio oko 1.200 dukata. Pored ostaloga, odvojio je poslovanje fontika na ono za opskrbu žitom i na ono za opskrbu uljem, za čiju je službu odredio još dvojicu fontikara, jednog izabranog od strane plemića, a drugog od strane pučana. Osim toga, odredio je dvojicu nadziratelja nad poslovanjem fontika. Jednako tako, iz ovog popisa doznaje se da su ponekad fontikari bili zaduženi nabaviti vino i sol za stanovnike Labina. U određenim kriznim situacijama, zbog povećanja kapitala u fontiku, pribjegavalo se sječi i prodaji drva iz komunalnih šuma;

- komunalnih prokuratora od 1566. do 1578.⁵²⁰ – birala su se dvojica, svakih šest mjeseci;
- mjernikâ od 1566. do 1578.⁵²¹ – svakih šest mjeseci birala su se dvojica;
- crkvenih prokuratora od 1566. do 1578.⁵²² – svake je godine, 2. kolovoza, komuna birala dvojicu prokuratora;
- prikupljačâ prihoda za gradonačelnika od 1566. do 1578.⁵²³ – birala su se dvojica, s jednogodišnjim mandatom;
- općinskih procjenitelja od 1566. do 1578.⁵²⁴ – svake godine birala su se četvorica. Uz ovaj je popis zabilježena odredba podestata Giovannija Tiepola od 5. kolovoza 1543., prema kojoj na istoj funkciji nisu mogli biti u isto vrijeme izabrani drugi članovi iz iste obitelji;
- liječnikâ i ljekarnikâ od 1566. do 1578.⁵²⁵ – trajanje njihove službe varirala je i iznosilo godinu, dvije ili više. Grad je liječniku osiguravao godišnju plaću od 60 do 90, a nešto kasnije 130 do 150 dukata i stan. Zbunjujuća je odluka gradskog Vijeća od 2. veljače 1563., prema kojoj liječnik i ljekarnik nisu mogli biti s područja labinske komune.

⁵²⁰ Isto, *Serie dei Procuratori della Terra o Comune di Albona*.

⁵²¹ Isto, *Serie dei Pertichatores della Comune di Albona*.

⁵²² Isto, *Serie dei Procuratori della Chiesa di Albona*.

⁵²³ Isto, *Serie dei Podestadieri della Comunità di Albona*.

⁵²⁴ Isto, *Serie degli Estimatores della Comune di Albona*.

⁵²⁵ Isto, *Serie dei Medici Phisici; Specieri /Aromatarii/ salariati dalla Comunità di Albona per comun et universal beneffitio*.

- Također je i ljekarniku Labin bio dužan osigurati stan i prostor ljekarne, a godišnja plaća iznosila mu je obično 25 dukata;
- učiteljâ od 1566. do 1578.⁵²⁶ — grad je osiguravao učitelju stan i u pravilu godišnju plaću od 60 dukata. Ponekad je učitelj bio ujedno i orguljaš, pa mu je onda plaća bila veća;
- orguljašâ od 1566. do 1578.⁵²⁷ — u pravilu je i njemu grad osiguravao stan i godišnju plaću od 40 dukata. Pored toga, crkva mu je davala i druga zaduženja, naravno, uz posebnu naknadu.

U trećem se svesku⁵²⁸, također, nalaze razni popisi, primjerice:

- plovana⁵²⁹, sastavljen, kako navodi Luciani, na temelju „autentičnih i vjerodostojnih izvora“. Plovana je bio glava labinskog kaptola, a popis, iako je na početku manjkav, polazi od 1396. te završava s 1853. Plovana su birali članovi gradskog Vijeća zajedno s podestatom, prema staroj povlastici koju je mletački dužd potvrdio 1479., a biskup je bio dužan potvrditi ga. Ovaj je odjeljak dopunjen nizom zanimljivih podataka u vezi s labinskom crkvom, prvenstveno njezinim prihodima;
- arhidakonâ⁵³⁰, koji je također nepotpun, obuhvaća razdoblje od 1420. do 1822. I u ovom je slučaju popis dopunjen ispravama i dokumentima vezanima za vršenje službe arhidakona. U stara vremena, pa sve do XVI. stoljeća labinski arhidakon imao je određena prava i prihode i na području Plomina, Kršana, Šumbera, Nove Vasi, Paza, Boljuna, Lupoglava i Vranje;
- nepotpun popis korizmenih propovjednika⁵³¹, od 1570. do 1853. Dopune uz popis odnose se na opaske o načinu obavljanja te dužnosti od strane pojedinih propovjednika. Grad je uobičavao platiti propovjednika

⁵²⁶ Isto, *Serie dei Maestri di Scolla o Precettori*.

⁵²⁷ Isto, *Serie degli organisti di Albona*.

⁵²⁸ Isto, *Serie dei piovani e predicatori di Albona; Memorie riguardanti quel capitolo*.

⁵²⁹ Isto, *Serie dei Piovani di Albona desunta da fonti autentiche e credibili*.

⁵³⁰ Isto, *Serie degli Archidiaconi di Albona desunta da fonti autentiche e credibili*.

⁵³¹ Isto, *(Serie dei) Predicatori*.

iznosom u rasponu od 20 do 30 dukata. Nerijetko su propovjednici dolazili s Cresa, ali bilo ih je i s područja Italije. Čini se da se od kandidata za vršenje službe propovjednika tražilo da zna i hrvatski jezik, ali to u konačnici nije bilo presudno za njihov izbor, već fama o vještini njihova govorništva;

- popis crkava⁵³² navodi samo devet crkvenih objekata, što ukazuje na to da je i on manjkav. No, čini se da Luciani nije ni namjeravao napraviti popis svih postojećih crkava. Radi se zapravo o bilješki koja ukazuje na postojanje nekih starih crkvenih zdanja;
- nepotpun popis gvardijana⁵³³ samostana sv. Franje podno Labina kreće se u rasponu od 1546. do 1771. Samostan je ustanovljen 1496., a djelovao je do 1795.⁵³⁴;
- slijedi prijepis Pravila⁵³⁵ o utvrđivanju odnosa labinskog kaptola i četiriju seoskih župa. Naime, Civranovom reformom iz 1632. ustanovljene su župe Sv. Lucije, Sv. Lovreča, Sv. Martina i Sv. Nedjelje, a Pravila, u svrhu izbjegavanja međusobnih nedoumica, trzavica i sukoba, usvojena su 1673. od strane podestata Lorenza Vitturija, u doba puljskog biskupa Bernardina Cornianija. Vitturi je u svemu potvrdio odredbe Civranove reforme. Biskup je, saslušavši pritužbe seoskih svećenika i labinskih kanonika, u Labinu 14. studenog 1673. donio uredbu u pet točaka, koja je točno regulirala njihove međusobne odnose, a prvenstveno njihove obveze i prava;
- nepotpun popis svećenika⁵³⁶ labinskog kaptola, od 1535. do 1723.;
- slijede odredbe cjenika labinskog kaptola⁵³⁷ iz 1464. i iz kasnijeg

⁵³² Isto, (*Serie delle*) *Chiese*.

⁵³³ Isto, (*Serie dei*) *Guardiani del Convento di S. Francesco*.

⁵³⁴ Ljudevit Anton MARAČIĆ, *Samostan sv. Franje u Labinu / Il convento di S. Francesco di Albona*, Labin 2015.

⁵³⁵ DARI, isto, 1673. *Regole circa i diritti del Capitolo Collegiale di Albona e dei quattro Parrochi della Campagna, onde evitare disordini; Vengono regolati i reciproci rapporti tra la Colleggiata di Albona matrice, e le quattro Parrocchie campestri figliali*.

⁵³⁶ Isto, bez naziva na košuljici.

⁵³⁷ Isto, 1464. *Tariffa delle competenze del Capitolo di Albona per Messe, Mortorii, altre Funzioni Sacre e cose relative*.

razdoblja, kojim se preciziraju cijene za naplatu pojedinih usluga koje su svećenici, ali i zvonari pružali vjernicima. Grad Labin plaćao je kaptolu svake godine po dvije lire za svečanu misu prigodom sajмова sv. Petra u lipnju i sv. Sergija u listopadu;

- prijepis Civranove Terminacije⁵³⁸ od 3. rujna 1632., u kojoj se obrazlažu razlozi potrebe uvođenja četiriju župa na području labinske crkvene jurisdikcije te se poimenice navode župe i kontrade koje ulaze u pojedinu župu;
- popis sjednica gradskog Vijeća od 1570. do 1578. i skupova za javna nadmetanja⁵³⁹, a ovi potonji su se uglavnom održavali ispod gradske lože;
- popis pridošlicâ koji su dobili status *vicina*⁵⁴⁰ od 1566. do 1578. Uz popis stoji napomena da su te osobe dobile taj status odlukom podestata i suca, bez sudjelovanja gradskog Vijeća. Pridošlica je tom prilikom trebala dati određen dar navedenim osobama, kao i gradskom kancelaru. Labinske pridošlice, a bilo ih je ukupno 39 u spomenutom razdoblju, dolazile su iz Lupoglava, Kopra, Dobrinja, Vinodola, Pazina, Lovrana, Mošćenica, Kožljaka, Kastva, Zadra, Krka, Cresa i iz drugih naselja s austrijskih posjeda.

Četvrti svezak pod nazivom „Odluke labinskog vijeća od XIV. do XIX. stoljeća“⁵⁴¹ sadrži sljedeće svežnjeve:

- odluke o davanju u zakup komunalnih dobara ili prihoda⁵⁴², koji su činili ukupni godišnji komunalni prihod, poput zakupa ribolovnih područja, luka, splavi u Trgetu, zemljišta i sl. ili, pak, desetine. Luciani uzgredno opisuje mjesto i način postupka dodjele zakupa, i to

⁵³⁸ Isto, *Noi Antonio Civrano per la Serenissima Repubblica di Venezia Proveditor Generale in Dalmatia et Albania...*

⁵³⁹ Isto, *...registrate le sedute del Consiglio, e le sedute per incanti sotto la loggia.*

⁵⁴⁰ Isto, *Qui sotto annotterò in ordine cronologico coloro che furono ammessi ed accettati nel Territorio di Albona in qualità di vicini...*

⁵⁴¹ Isto, *Deliberazioni prese dal Consiglio della Comunità di Albona. Trascritti o riassunti.*

⁵⁴² Isto, *Incanti, deliberazioni, affittanze dei beni, Xme, livelli, diritti ecc. che costituivano gli annui redditi comunali.*

u razdoblju od 1566. do 1578.;

- cijene prehrambenih i drugih osnovnih artikala⁵⁴³ za isto vremensko razdoblje (1566. – 1578.). Spominju se cijene pšenice, raži, boba, riba, vina, drva;
- prijepis zamolbe Giulia Lucianija⁵⁴⁴ iz 1567. za vršenje službe *contestabila* tijekom komunalnih sajmova. Naknada za tu dužnost iznosila je pet dukata, a Giulio je tražio deset. Na Vijeću dvadeset glasova (kuglica) bilo je protiv, a deset za, pa, naravno, zamolba nije prihvaćena;
- prijepis odluke o mirenju između plemićâ i pučanâ Labina⁵⁴⁵ iz 1577. Oni su se sporili oko obveze osiguranja određenog broja veslača na galijama kada bi mletačka vlast to od njih zatražila;
- razne druge odluke⁵⁴⁶ koje je usvojilo labinsko Vijeće od 1325. do 1809.

Peti svezak naziva „Prijepisi labinskih isprava od 1325. do 1791.“⁵⁴⁷ dijeli materijal na:

- granice⁵⁴⁸, koje se zapravo odnose na one iz vremena Istarskog razvoda. U ovom slučaju radi se o prijepisu isprave preuzete iz knjige

---

⁵⁴³ Isto, *Prezzi delle derrate*.

⁵⁴⁴ Isto, *Libro Consigli I*, pag. 147 e 148, Die 2 Augusti 1567.

⁵⁴⁵ Isto, *Libro Consigli I*, @ (carta) 261 e 262, Die dominico XI Augusti 1577.

⁵⁴⁶ Isto, *Notizie intorno a Sunberg e Chersano; 1450 – la Comune di Albona vende terreni a Sumber per riparare la Chiesa Cattedrale; Li Rettori di Albona non possono in civil ne in criminal giudicar li vicini di Rachel et Barbana; Confini del Prostimo (1561 circa); 1632 - Ordine del Podestà Capitanio Capello Sindaco e Visitator della Provincia per la retta amministrazione della Facoltà, delle Scuole; 1632-1634 Per ordine del Senato vengono istituiti due Provveditori sopra i confini del Distretto; 1632 – È confermato al Procuratore del Popolo il diritto di tener le chiavi della Terra contro gli ordini del Provveditor Contarini; 1651 – il Doge esprime il suo aggradimento per l'offerta che fece Albona di ducati 500 a supplimento delle enormi spese di guerra; 1652 – Rendite che di presente s'attrova haver la Magnifica Comunità; 1661 – Fissazione di due stipendi comunali per due giovani albonesi da mandarsi allo studio di Padova; 1661 – Elogio al Podestà d'Albona Nicolò Dandolo per aver cooperato alla presa di una fusta turca; 1687 – Il Consiglio di Albona delibera d'innalzare monumento d'onore sulla Facciata del Duomo ad Antonio Bollani fu Candiano; 1693 – Il Consiglio di Albona delibera di offerire ducati 200 distribuiti tra il Fondaco e le Scuole laiche per la guerra contro il Turco...; 1821 – Raccolta di dati statistici; 1805-1809 Prospetto degli emolumenti di alcuni pubblici impieghi in Albona.*

⁵⁴⁷ Isto, *Copie di documenti albonesi (1325-1791)*.

⁵⁴⁸ Isto, *Atto col quale vengono fissati i confini tra Albona, Cozur, Barbana e Santivanaz*.

podestata Giacoma Loredana, dok je prijepis učinio bilježnik Giacomo Lutiani 1590.;

- privilegije labinske komune iz 1420.⁵⁴⁹ i njihove naknadne potvrde. Radi se o deset labinskih povlastica koje su sukcesivno potvrdili duždevi Leonardo Loredan 26. ožujka 1507., Nicolò de Ponte 19. rujna 1584. i Alvisè Contareno 4. rujna 1676.;
- ispravu kojom Venecija ulazi u posjed Labina 1420.⁵⁵⁰;
- ispravu iz 1432. o izboru podestata.⁵⁵¹ Labin je imao pravo sâm birati svojega podestata, koji je ujedno upravljao i Plominom, no budući da je 1432. došlo do prijepora oko izbora novog podestata između građana Labina i Plomina, intervenirala je mletačka vlast i postavila za gradonačelnika Marca Zantanija;
- ispravu iz 1479. o potvrdi prava izbora plovana od strane labinskog Vijeća.⁵⁵²
- izvješća generalnog providura Nicolòa Donada od 9., 25. i 26. siječnja te 3. veljače 1599. o uskocima⁵⁵³;
- odluke mletačkog Senata od 5. veljače 1599. o osiguravanju tisuću dukata za popravak labinskih zidina.⁵⁵⁴ Nezadovoljavajuće stanje zidina došlo je do izražaja prilikom napada uskoka na Labin noću 20. siječnja 1599.;
- dokumente o nedoličnom ponašanju klera.⁵⁵⁵ Primjerice, 14. srpnja 1603. puljski biskup Cornelio Sozomeno osudio je na veslanje na galiju labinskog kanonika i arhidakona Zvaneta Dminicha jer je napastovao suprugu Antonija Suttorina.

---

⁵⁴⁹ Isto, *Exemplum Privilegii Fidelissime Communitatis Albonae*.

⁵⁵⁰ Isto, *Atto con cui la Repubblica Veneta prende possesso di Albona e Fianona*.

⁵⁵¹ Isto, *1432 die V Septembris (Senato Misti, vol. 58, pag. 143)*.

⁵⁵² Isto, 1479 — *Il Plebano di Albona viene per diritto eletto dal Consiglio, ed il Vescovo deve confermarlo*.

⁵⁵³ Isto, *Al Serenissimo Principe di Venetia*.

⁵⁵⁴ Isto, *Il Senato, richiesto, provvide alla spesa di 1000 ducati al ristauero e alla fortificazione delle mura di Albona, e invia armi e munizioni per la sua difesa*.

⁵⁵⁵ Isto, spisi od 26. ožujka 1602., 18. lipnja 1603., 3. lipnja 1611.

Šesti svezak donosi prijepise notarskih isprava koje se odnose na određene osobe, od kojih je većina bila u užem srodstvu s Matijom Vlačićem – Frankovićem Ilirikom. Radi se oporukama, mirazima i drugim aktima u kojima su, pored ostalih, navedene i sljedeće osobe:

- oporuka Matijine sestre Celijske Francovich⁵⁵⁶ od 12. veljače 1546. Jedan od izvršitelja oporuke bio je Franjo (Franciscus), sin Matijinog unuka Hermakore (Hermacorus) Francovicha;
- bračni ugovor Ivana (Joannesa),⁵⁵⁷ sina Matijina brata, pok. Franje (Franciscusa) Francovicha, od 26. kolovoza 1571. U spisu nalazi se popis miraza buduće supruge Matije Verbancicha;
- potvrda o primitku stoke od strane Dinke (Domenige)⁵⁵⁸, supruge Šimuna (Simona) Diminicha i kćerke Matijina brata, pok. Jakova (Jacoma) Francovicha, od 12. ožujka 1573. Stoku je predala Jakova (Jacoma) Battilana, koja je u prvom braku bila udana za Jakova Francovicha. Ista Dinka⁵⁵⁹ spominje se i u drugoj ispravi od 20. listopada 1577., kada se ona i suprug sele u Veneciju;
- u jednoj se ispravi od 5. kolovoza 1573. kao svjedok spominje Mihael Francovich⁵⁶⁰;
- bračni ugovor Celijske (II.)⁵⁶¹, kćerke Matijina brata Franje Francovicha, od 4. ožujka 1576. Ova Celijska udala se za Grižana (Grisana) Visentina. U istoj ispravi spominje se Celijin brat, Mohor (Mocor) Francovich;
- isprava o mirazu Kriške (Chrischa)⁵⁶², kćerke Matijina brata Franje Francovicha, od petka, 1. ožujka 1579. Isprava je sastavljena u kući nezina brata Mohora Francovicha. Kriška se udala za Zvaneta

---

⁵⁵⁶ Isto, *In Christi nomine... Celia filia quondam Ser Andreae Francovich.*

⁵⁵⁷ Isto, *Actum Albonae... contractum fuerit matrimonium...*

⁵⁵⁸ Isto, *In chiesa de Messer S. Sergio...*

⁵⁵⁹ Isto, *Actum ante Terram Albonae...*

⁵⁶⁰ Isto, *Al nome de Iesu...*

⁵⁶¹ Isto, *Fatto in Albona in casa di me Nodaro...*

⁵⁶² Isto, *Fatto in Albona in casa del habitazione...*

- Negrija. Stvaranju miraza pridonio je 1. svibnja 1579. i drugi Kriškin brat, Hermakora (Hermagora) Francovich⁵⁶³.

Koristeći se navedenim dokumentima, Luciani je skicirao Matijino rodoslovlje u tri koljena. Kako vidimo, Vlačićevi uski srodnici, otac, braća, sestre, unuci nose prezime Francovich, pa potvrđuju moje već ranije izneseno mišljenje da bi Vlačića bilo mnogo uputnije označavati s Franković – Vlačić, a ne samo Vlačić. Danas uvriježen oblik Vlačić, ponajviše „zaslugom“ Mije Mirkovića i njegovim bavljenjem Flaciusom, čini se, ima uporište samo u dokumentu načelnika Labina Baldissara Trevisana⁵⁶⁴, u kojem se tvrdi da je Matijin otac Andrija (Andrea) rabio prezime Vlacich ili Francovich.

Inače, u ovom se svesku nalazi još nekoliko bilježaka i prijepisa drugih isprava.⁵⁶⁵

Sedmi svezak ima pogrešan naziv „Prijevor oko jurisdikcije nad područjem crkve svetih Petra u Rogočani i sv. Sabe u Šumberu“.⁵⁶⁶ Očigledno je knjižničar koji je sređivao gradivo napravio previd kad je tako naslovio svezak jer sv. Petar u Rogočani nije bio sporan, već je to bila crkva svetih Petra i Sabe i njezini posjedi u Šumberu. Svezak se dijeli na sljedeće košuljice:

- prijevor između Austrije i Venecije nad jurisdikcijom svetih Petra i Sabe u Šumberu od 1363. do 1584. s nekoliko spisa.⁵⁶⁷ Labin je imao pravo vlasništva nad spomenutom crkvom, ali budući da se

---

⁵⁶³ Isto, *Actum Albonae in Domo habitationis...*

⁵⁶⁴ *Mattia Flacio Istriano di Albona – Notizie e documenti per Tomaso Luciani*, Pola 1869., str. 21. (III. Attestazione) *...praefatum Dominum Mathiam fuisse et esse procreatum de legitimo matrimonio ex Domino Andrea Vlacich alias Francovich cive Albone, matre vero Domina Iacoba, filia quondam nobilis Viri D. Bartholomaei Luciani...*

⁵⁶⁵ Primjerice: Izjava liječnika Prospera Borgarutiusa od 31. svibnja 1575.; Isprava o Ivanu Vlačiću (Joannes Vlacich) od 31. siječnja 1574.; Oporuka Luciana Lucianija od 26. lipnja 1571.

⁵⁶⁶ Isto, *Controversie per la giurisdizione di S. Pietro in Rogozzana e San Sabba di Sumberg.*

⁵⁶⁷ Isto, 1548 — *Circa le molestie che danno gl'Imperiali nella Jurisdizione di S. Pietro e S. Sabba; Lettere del Re de Romani circa le Giurisdizioni di S. Pietro e S. Sabba di Sumberg, 1549 — Differenze tra Veneti e Imperiali per la Jurisdizione di S. Pietro e di S. Sabba; Differenze cogl'Imperiali circa le giurisdizioni di S. Pietro e S. Sabba di Sumberg; Differenze circa S. Pietro e S. Sabba; Differenze circa S. Pietro e S. Sabba di Sumberg.*

ona nalazila na teritoriju Šumbera, pod austrijskom jurisdikcijom, povremeno su nastajali problemi, koji su eskalirali 1548. i 1549. Veneciji tada nije bilo u interesu ući u sukob na području Istre s predstavnicima austrijskih vlasti, pa je nastojala riješiti razmirice oko te crkve mirnim putem, no u tome nije uspjela;

- labinska komuna oslobođena je plaćanja desetine za posjed svetih Petra i Sabe, 1553.⁵⁶⁸ Mletačke vlasti oslobodile su labinsku komunu plaćanja daća nad tom crkvom jer ju je komuna u međuvremenu izgubila;
- sporazum između labinske komune i Kožljačke gospoštije iz 1363.⁵⁶⁹, koji se odnosio na pravo suđenja gospodara Kožljaka na dan praznika i sajma crkve sv. Petra (*San Pietro de Villa*);
- rušenje seoske kapele sv. Petra u Rogočani 1580.⁵⁷⁰ Agostino Valier, veronski biskup i knez Provincije Dalmacije i Istre, u svojstvu apostolskog vizitatora dopustio je 21. siječnja 1580. rušenje ovog crkvenog objekta, zbog njegove derutnosti, uz uvjet da se oltar sv. Petra iz te crkve prenese u labinsku župnu crkvu. To je i učinjeno, pa je oltar 23. travnja 1584. posvetio pićanski biskup Juraj (Georgius) Reitgartner.

Osmi svezak, koji je vrlo opsežan jer po broju stranica nadmašuje sve dosad navedene sveske zajedno, nosi naziv: „Građa za povijest Labina. Pabirci i bilješke Tomasa Lucianija“.⁵⁷¹

U njemu nema neke tematske, ni bilo kakve druge podjele, niti

⁵⁶⁸ Isto, *La Comunità di Albona è liberata dal pagar Xme sulle chiese di S. Pietro e S. Sabba all'Ordinario di Pola* (zapravo, radi se samo o jednoj crkvi!).

⁵⁶⁹ Isto, *Convenzione tra il Comune di Albona e il Signore di Cosliacco...*

⁵⁷⁰ Isto, 1580 – *Si demolisce la Cappella campestre di S. Pietro e si erige un altare a detto Santo nel Duomo*, 1584 – *Consacrazione dell'altare di S. Pietro trasportato da Rogozzana in Duomo*.

⁵⁷¹ Isto, *Materiali per la storia di Albona. Spigolature e note di Tomaso Luciani*.

kronološkog reda, a pabirci idu od antičkih vremena do Druge austrijske uprave u Labinu. Ima mnogo podataka o gradinama, povijesnim zbivanjima, pojedinim osobama, prosvjeti, školstvu, običajima, narodnoj nošnji i raznim drugim segmentima života.

Jednako tako, mogu se naći predlošci nekih Lucianijevih članaka, kao i prijepisi dokumenata i isprava iz vremena austrijske uprave u Labinu. Među njima nalazi se i dopis načelnika Plomina Giovannija Tonettija od 28. veljače 1848., iz kojega je uočljivo da su Tomaso Luciani i Vincenzo Depangher tada bili revizori plominskog općinskog proračuna.

Deveti svezak posvećen je stanovništvu labinskog područja, a podijeljen je na:

- abecedni popis prezimena utvrđen u labinskim župama s kraćom dopunom.⁵⁷² Luciani je utvrdio postojanje 87 prezimena, ali i brojne nadimke koje su razlikovale pojedine obitelji istog prezimena;
- popis prezimena s nadimcima, njihovo boravište i moguće podrijetlo;
- opće naznake o izvornom podrijetlu prezimena⁵⁷³;
- statistički pregled za određene obitelji.⁵⁷⁴ Primjerice, utvrdio je postojanje 21 obitelji Dobrich koje su imale devet različitih nadimaka.

Deseti svezak, koji je ujedno posljednji, nosi naziv „Labinske plemićke obitelji“⁵⁷⁵, s prijepisima dokumenata nastalih u razdoblju od 1539. do 1792. Pohranjeni spisi odnose se na razna traženja pojedinih članova iz

---

⁵⁷² Isto, *Nota de' Cognomi o Sopracognomi esistenti nelle Parrocchie d'Albona, S.ta Domenica, San Martino, San Lorenzo e Santa Lucia in Schitazza.*

⁵⁷³ Isto, *Idee generali sull'origine prima e sulle successive vicende delle popolazioni dell'agro alvonese.*

⁵⁷⁴ Isto, *Prospetto numerale delle famiglie e degli individui Dobrich, Fonovich e Tomich esistenti nel 1852 nelle Parrocchie di S. Lorenzo e di S.ta Lucia.*

⁵⁷⁵ Isto, *Famiglie nobili di Albona.*

redova obitelji Battiala⁵⁷⁶, Luciani⁵⁷⁷, Lupetino⁵⁷⁸, Negri⁵⁷⁹ i Scampicchio.⁵⁸⁰

Nakon ovako sumarno prikazanih Lucianijevih bilježaka, koji su ispisane na oko tisuću stranica, tako da se doista radi o obilju podataka, postavlja se temeljno pitanje: koliko je to gradivo uporabljivo? Naime, pri kritičkoj interpretaciji Lucianijeva gradiva moramo nastojati dokučiti jesu li, i ako jesu, u kojoj mjeri njegove bilješke „kontaminirane“ političkim uvjerenjima. Njihovim pregledom, odnosno čitanjem dobiva se dojam da su one „čiste“ i stoga vrlo korisne i uporabive. Luciani u većini slučajeva preuzima određen podatak iz nekog drugog izvora u izvornom obliku i prenosi ga nepatvorenog. Pritom je i sâm kritičan jer napominje da se radi o „autentičnom i vjerodostojnom izvoru“, što znači da nije lakovjeran i da je oprezan u preuzimanju podataka. Kada donosi prijepis dokumenta iz arhiva, on ga uzorno prepisuje od riječi do riječi i navodi arhivsku oznaku o tome gdje je dokument pohranjen. Drugo je pitanje je li u tome uvijek potpuno uspio, odnosno je li ispravno pročitao ili odgonetnuo svaku riječ originalne isprave. Valja uzeti u obzir činjenicu da Luciani nije studirao paleografiju, već je bio samouk, pa mu se možda potkrala kakva pogreška. Naravno, svi Lucianijevi podaci nemaju podjednaku važnost. Primjerice, kada govori o antičkom razdoblju, povremeno se koristi i tradicijskim spoznajama, vjеровanjima i legendama, što znači da u takvim slučajevima moramo biti posebice oprezni pri uporabi takvih bilježaka. Pri korištenju

⁵⁷⁶ Isto, *Girolamo i Giuseppe, 1775., 1776., 1791. i 1792.* Zamariji (Giovanni Maria) Battiala pok. Jakova (Giacomo) labinsko je gradsko Vijeće omogućilo, svojom odlukom od 27. svibnja 1679., upis u to Vijeće, uz uvjet jednokratnog plaćanja 400 dukata u komunalnu blagajnu. On to nije mogao učiniti, već su to učinili njegovi nasljednici stoljeće kasnije i uplatili dodatno 1240 lira, pa je stvar okončana 7. lipnja 1791.

⁵⁷⁷ Isto, *Priamo, 1621.* Plovan Priamo Luciani te braća Antonio i Gasparo Scampicchio uputili su duždu zamolbu za desetogodišnju koncesiju sječe drva u njihovoj šumi na lokalitetu Cere, kako bi redovito opskrbljivali Labin drvom. Naveli su kako su Uskočkim ratom teško pogođeni jer im je spaljen mlin i opljačkana stoka. Vijeće umoljenih prihvatilo je njihovu zamolbu 29. svibnja 1621. sa 103 glasova za, jednim protiv i 7 nevrijedećih.

⁵⁷⁸ Isto, *Baldo, 1543.* Radi se o pismu saskog vojvode upućenom 1543. duždu i mletačkom Senatu, u kojem se traži oslobađanje iz zatvora zatočenog Balda.

⁵⁷⁹ Isto, *Giovanni Antonio, 1616.* Negri je služio u mletačkoj vojsci u topništvu i bio ranjen u ruku puščanim zrnom kod Tinjana. Uputio je zamolbu duždu da mu se novčano pomogne jer je dosad dobivao samo običnu vojničku plaću, a izražava spremnost i nadalje služiti Veneciji. Vijeće umoljenih je 6. rujna 1616. prihvatilo njegov zahtjev sa 134 glasova za i odobrilo mu 8 dukata mjesečne plaće te ga stavilo na raspolaganje generalnom providuru u Istri.

⁵⁸⁰ Isto, *Orazio, 1660.* Ovaj član obitelji Scampicchio poželio je ratovati u Dalmaciji, pa je u tom smislu uputio zahtjev Vijeću umoljenih, uz napomenu da bi to učinio na svoj trošak. Vijeće je 13. kolovoza 1660. usvojilo njegovu zamolbu sa 138 glasova za i obavijestilo o tome generalnog providura u Dalmaciji.

citiranim arhivskim spisima ne postoji takva bojazan, no, naravno, uz spomenutu ogradu o nehotičnoj pogrešci, i tada smo dužni provjeriti koliko je arhivski izvor sâm po sebi autentičan i vjerodostojan.

Kako smo vidjeli, Luciani donosi brojne nizove labinskih dužnosnika. Pritom su neki kompletni, dok drugi nisu. Iz toga možemo zaključiti da je neke smatrao važnijima, primjerice, nizove sudaca, plovana, arhidakona, dok se kod ostalih ograničio samo na kraće vremensko razdoblje, ono isto koje je obuhvaćeno prvom Knjigom zapisnika sjednica labinskog komunalnog Vijeća (1566. – 1578.). Možda on jednostavno nije završio taj započet posao jer se preselio u Italiju, a možda mu to nije bio ni cilj. U svakom slučaju, pokazao je da se temeljitom obradom samo jedne Knjige zapisnika može izvući nebrojeno podataka i imena raznih općinskih dužnosnika. Zapravo možemo pretpostaviti da su njegovi nizovi nastali dijelom sustavno – temeljitom obradom već spomenute prve Knjige zapisnika, a dijelom slučajno – obradom drugih dokumenata na koje je naišao istražujući povijest Labina. U Labinu je to učinio kao običan građanin ili, pak, u svojstvu gradonačelnika (u razdoblju od 1846. do 1849. i od 1856. do 1860.), što mu je, dakako, olakšalo pregled arhive pohranjene pri Općini, a u Veneciji kao djelatnik tamošnjeg arhiva, što znači da je također bio u povlaštenom položaju.

Zaključno, rekao bih da se radi o vrlo vrijednom gradivu i da je šteta što se povjesničari koji se bave prošlošću Labina, osobito mletačkog i austrijskog razdoblja, uglavnom njime ne koriste.

**L'importanza degli appunti (archivistici) di Tomaso Luciani per le
ricerche storiche sul Territorio d'Albona nell'epoca del governo
veneziano**

Riassunto

Presso l'Archivio di Stato di Fiume, nel Fondo del Museo civico di Pola, è custodito un corposo faldone di circa mille fogli di Tomaso Luciani. In esso sono riportate annotazioni su fatti o avvenimenti oppure copie di documenti originali, che spaziano dal medioevo fino a circa la metà dell'Ottocento, nella maggior parte inerenti alla storia e alla cultura di Albona.

L'odierna sistemazione del materiale la si deve probabilmente a qualche bibliotecario della Biblioteca Provinciale dell'Istria, dove esso all'origine si trovava.

Il faldone inizia con una Cronaca di Albona contenente 132 brevi notizie su questo argomento. La rimanente documentazione è suddivisa nei dieci seguenti fascicoli: Indice dei capitoli dello Statuto di Albona, Serie degli ufficiali e salariati del Comune di Albona (1566 – 1878), Serie dei piovani e predicatori di Albona, Deliberazioni del Consiglio della Comunità di Albona (trascritti o riassunti, sec. XIV – XIX), Copie di documenti albonesi (1325 – 1791), Atti notarili albonesi (1534 – 1580), Controversie per la giurisdizione di S. Pietro in Rogozzana e S. Sabba di Sumberg, Materiali per la storia di Albona – spigolature e note, Elenchi di nomi degli abitanti di Albona e Famiglie nobili di Albona.

Le annotazioni del Luciani provengono per lo più da ricerche storiche, la maggior parte delle quali eseguite presso l'Archivio del Comune e del Capitolo parrocchiale di Albona ed in seguito anche presso l'Archivio dei Frari a Venezia. Il materiale, esente da valutazioni personali e prettamente d'indole documentaristica, ha una notevole valenza storiografica, perciò è un peccato che non venga sfruttato a dovere dagli storici odierni.

LABINSKO-BARBANSKI MIGRACIJSKI KONTAKTI SREDINOM XIX. STOLJEĆA

Samanta Paronić, mag. philol. croat. et hist.,

Prodol 37, 52208 Krnica,

e-mail: sparonic4@hotmail.com

Izvorni znanstveni rad

Na temelju raščlambe podataka iz matičnih knjiga Župe Barban za razdoblje od 1830. do 1850. analizira se intenzitet migracijskih veza između labinskoga i barbanskoga područja. Obrađuju se pojedini demografski pokazatelji kao što su: broj i spolna struktura krštenikâ čiji su roditelji potjecali s Labinštine, udio izvanbračne djece, običaji glede nadijevanja imena, obiteljski nadimci, prezimena i provenijencija roditeljâ i krsnih kumova te raznolikost njihova zanimanja, kao i uloga duhovnih osoba i primalja koje su dolazile s labinskoga teritorija. Interdisciplinarnim i mikroistraživačkim pristupom omogućuje se bolje i dublje poznavanje razvijenih kontakata dviju sredina te određenih elemenata života pojedinaca i lokalne zajednice.

Ključne riječi: Barban, Labin, matične knjige, XIX. stoljeće, migracije

Parole chiave: Barbana, Albona, registri parrocchiali, XIX secolo, migrazioni

I. Uvod

Povijest određenoga kraja nije samo usko povezana s geografskim položajem, već nas uvodi i u mikrosvijet njegovih žitelja – i onih trajno naseljenih i onih (privremeno) doseljenih – kojima pripada glavna uloga u proživljavanju društveno-povijesnih zbivanja na kompleksnoj životnoj pozornici. U proučavanju migracijskih strujanja između pojedinih dijelova Istre značajno mjesto zauzimaju veze dvaju nekadašnjih posjeda Mletačke Republike – Labina i Barbana – koji su, k tomu, u crkvenome smislu potpadali pod jurisdikciju iste, Puljske biskupije.⁵⁸¹ Nakon propasti *Serenissime* Campoformijskim su mirom⁵⁸² nakratko pripali Austriji. Godine 1805. uslijedilo je francusko zaposjedanje Istre, koja se najprije našla u sastavu francuske Kraljevine Italije, a zatim unutar Ilirskih pokrajina, pri čemu je od 1811. uključena u zasebnu, Tršćansku pokrajinu. No, neizbježna iscrpljenost Francuske zbog ratnih sukoba s drugim zemljama rezultirala je Pariškim mirom 1814., koji je otvorio vrata uvođenju Druge austrijske uprave⁵⁸³, pod kojom će Poluotok, a samim time i Labin i Barban, ostati sve do 1918.

Budući da je istraživački interes usmjeren prema interlokalnoj demografskoj dinamici ovih dviju – društveno i gospodarski unekoliko različitih – zajednica, cilj je rada utvrditi opseg i intenzitet selidbenih kretanja, kao i motive dolaska labinskih pridošlica iz razvijenije gradske u onu ruralnu, barbansku sredinu. Osim onih doseljenikâ koji su svojim radom ili istaknutim položajem zadužili naselje u koje su pristigli, uživajući stanovit ugled među barbanskim mještanima, dolazili su obrtnici – poput kovačâ, postolarâ i umjetnikâ – kako bi zadovoljili potrebe seoskoga žiteljstva za izradom različitih materijalnih predmeta, ali i sasvim „obični“ pojedinci koji se ničim osobito nisu isticali. Može se pretpostaviti kako je, s jedne strane, među razlozima njihova dolaska neznatna udaljenost

⁵⁸¹ Labin je sve do 1028. pripadao Pićanskoj, a otada ulazi u sastav Puljske biskupije. Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika: povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera*, Labin 1983., str. 14.

⁵⁸² *starska enciklopedija* (ur. Miroslav Bertoša – Robert Matijašić), Zagreb 2005., natuknica Slavena BERTOŠE na str. 127.

⁵⁸³ Marko TROGRLIĆ – Nevio ŠETIĆ, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Zagreb 2015., str. 147.-157.

dvaju krajeva koja je pridonosila mobilnosti žitelja i stvaranju obiteljskih i prijateljskih veza, a s druge nedvojbeno prirodno-geografske i gospodarske osobitosti Barbanštine koja je obilovala plodnim zemljišnim površinama pogodnima za uzgoj poljoprivrednih kultura, kao i pašnjacima koji su omogućili bavljenje stočarstvom. Upravo su te dvije djelatnosti činile okosnicu odašnjega gospodarstva.

Rekonstrukcija svakidašnjice pojedinaca i lokalne zajednice te međusobnih kontakata labinskoga i barbanskoga područja moguća je primjenom metoda povijesnodemografskih istraživanja, čijim su najznačajnijim vrelom matične knjige. Obrada podataka iz prikupljene građe omogućuje analizu doseljavanja na mikrorazini, a time i otkrivanje razloga povezanosti i isprepletenosti žiteljstva iz ovih dvaju geografski bliskih krajeva.

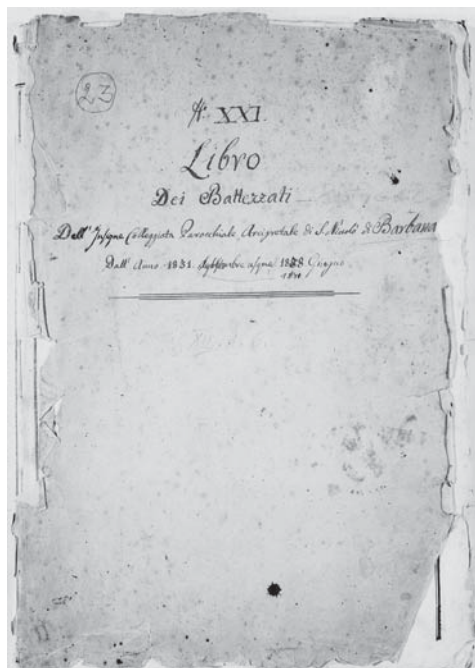
II. Ukratko o matičnim knjigama krštenih Župe Barban (1830. – 1850.)

Matične knjige predstavljaju prvorazredno, neiscrпно i nezaobilazno povijesno vrelo koje omogućuje cjelovito praćenje dinamičnosti demografskih kretanja na određenome području s interdisciplinarnoga i multidisciplinarnoga gledišta. Njihovom interpretacijom razotkriva se socijalna, imovinska i konfesionalna struktura žiteljstva, stopa nataliteta, nupcijaliteta i mortaliteta, ali i migracijski tijekovi i etničke promjene. Matične knjige krštenih i vjenčanih počinju se službeno voditi nakon odluka Tridentskoga sabora od 11. studenoga 1563. Rimskim obrednikom iz 1614. propisano je i vođenje matica umrlih te knjiga Stanja duša (*Status animarum*).⁵⁸⁴ Sve do uvođenja modernoga državnog popisa žiteljstva u vrijeme Napoleona⁵⁸⁵ – početkom XIX. stoljeća – matice krštenih, vjenčanih i umrlih bile su glavnim izvorom za istraživanje povijesti pojedinih obitelji,

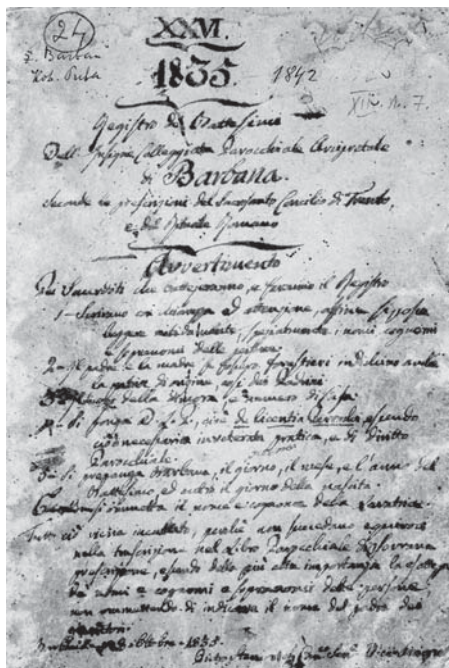
⁵⁸⁴ Dražen VLAHOV – Jakov JELINČIĆ – Danijela DOBLANOVIĆ, „Uvod“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 11. – 13., Pazin 2008., str. 13.

⁵⁸⁵ Slaven BERTOŠA, *Život i smrt u Puli: starosjeditelji i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća*, Pazin 2002., str. 27.

ljudske svakodnevice i lokalnih osobitosti, ali i za praćenje migracijskih gibanja.

**Sl. 1. Matična knjiga krštenih
Župe Barban
1831. – 1840.**

**Sl. 2. Matična knjiga krštenih
Župe Barban
1835. – 1842.**

Proučavanju intenziteta migracijskih veza labinskoga i barbanskoga područja u ovome se radu pristupa na temelju sustavne obrade matičnih knjiga krštenih Župe Barban za razdoblje od 1830. do 1850.⁵⁸⁶ Pisane su uglavnom čitkim rukopisom, latinicom na talijanskome jeziku, a pohranjene su u Državnome arhivu u Pazinu. Prve tri skupine matičnih knjiga (1816. – 1835., 1835. – 1842. i 1842. – 1853.) deskriptivnoga su oblika i donose sljedeće podatke: redni broj upisa, datum krštenja, ime krštenika, ime i prezime oca,

⁵⁸⁶ O određenim demografskim pokazateljima barbanske župe u spomenutom razdoblju usp. Samanta PARONIĆ, „Prilog proučavanju nekih aspekata demografske prošlosti barbanske župe (1830. – 1850.)“, *Barbanski zapisi: zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“*, sv. 4., Barban 2016., str. 169.-192.

kućni broj, ime i djevojačko prezime majke, datum rođenja djeteta te ime i prezime krstitelja (uz funkciju koju je obavljao), kumova i primalje. Ostale dvije matice (1831. – 1840. i 1841. – 1860.) vodile su se u tabličnome obliku, a osim navedenih podataka, sadržavale su i posebne rubrike u kojima se bilježila vjera i spol te je li dijete zakonito ili nezakonito. Pored imena i prezimena roditelja i kumova često se navodilo i njihovo zanimanje te ime njihova oca, a ako su kumovi dolazili iz susjednih ili udaljenijih mjesta, nerijetko se upisivala i njihova provenijencija.

III. Broj krštenikâ

U promatranome je razdoblju u Župi Barban kršteno 1871 dijete, pri čemu je bilo 956 dječaka i 915 djevojčica.⁵⁸⁷ Zabilježen je ukupno 81 upis djece čiji su roditelji podrijetlom bili iz labinskoga područja, a među njima bile su 42 djevojčice (51,85%) i 39 dječaka (48,15%).

Najviše krštenih bilo je u godini 1836., u kojoj ih je upisano 10, dok 1844. i 1849. nije kršteno nijedno dijete pridošlica. Pritom je upisan samo jedan blizanac – Mihael, sin Labinjana Dominika Skandula i Lindarke Elene Zidarić, kojega je 22. srpnja 1840. krstio kanonik Sebastiano Trampus⁵⁸⁸ – dok je drugi vjerojatno umro pri porodu, ali se njegovo ime ne navodi.

---

⁵⁸⁷ O sezonskome rasporedu začeća i rođenja u Župi Barban 1830. – 1850. vidi: isto, str. 165.-167.

⁵⁸⁸ HR-DAPA-429, *Zbirka matičnih knjiga, Matična knjiga krštenih Župe Barban* [dalje: MKK Barban] 1831. – 1840.; MKK Barban 1835. – 1842., 22. VII. 1840.

GODINA KRŠTENJA	BROJ KRŠTENIH PREMA SPOLU				UKUPAN BROJ KRŠTENIH	
	Župa Barban		labinski doseljenici			
	M	Ž	M	Ž	Župa Barban	labinski doseljenici
1830.	28	22	2	0	50	2
1831.	41	46	3	5	87	8
1832.	34	33	2	3	67	5
1833.	61	48	2	3	109	5
1834.	46	36	2	5	82	7
1835.	45	47	2	5	92	7
1836.	61	50	4	6	111	10
1837.	53	46	0	4	99	4
1838.	50	33	5	3	83	8
1839.	36	41	4	1	77	5
1840.	55	56	2	1	111	3
1841.	44	44	1	1	88	2
1842.	35	37	1	1	72	2
1843.	47	42	1	0	89	1
1844.	49	52	0	0	101	0
1845.	51	44	1	1	95	2
1846.	46	34	2	1	80	3
1847.	42	52	2	0	94	2
1848.	54	53	2	1	107	3
1849.	33	46	0	0	79	0
1850.	45	53	1	1	98	2
UKUPNO	956	915	39	42	1871	81
UDIO (%)	51,10%	48,90%	48,15%	51,85%	100%	100%

Tablica 1. Udio krštene djece labinskih doseljenika u ukupnome broju krštenikâ Župe Barban (1830. – 1850.)

IV. Nezakonita djeca

Djeca su, kao i danas, mogla biti plodom zakonitoga ili ozakonjenoga braka ili, pak, nezakonite veze njihovih roditelja, a u skladu s odredbama spomenutoga Tridentskog sabora (1545. – 1563.) i Rimskoga obrednika u župnoj se crkvi pohranjivala knjiga sa svim imenima krštenikâ, bez obzira na to jesu li izvanbračno rođeni ili prije sklapanja braka, te se pritom upisivalo je li dijete zakonito ili nezakonito. Pored imena potonjih smjelo se navoditi isključivo majčino ime i prezime, dok se očevo moglo upisati samo ako je on to izričito zatražio u pisanome obliku ili pred dvojicom svjedoka. Izvanbračna djeca mogla su se ozakoniti naknadnom ženidbom njihovih roditelja, ali mnogo je gori bio odnos društvene zajednice prema onoj djeci koja su bila plod preljubničke veze, zbog čega ih se oslovljavalo pogrđnim izričajima, što je osobito bilo izraženo u prethodnim stoljećima.⁵⁸⁹ Moralne su se norme, dakako, s vremenom mijenjale, a na njihov nastanak i promjene utjecali su društveni i demografski trendovi, stoga su se izmjenjivala razdoblja „raskalašenosti“ i kršenja normâ te „čistunstva“ – prva u kriznim, a druga u fazama nade.⁵⁹⁰

U razmotrenim maticama rodilo se ukupno sedmero nezakonite djece čije su majke potjecale iz Labina, a uz njihova su se imena navodile sintagme: *figlio illegitimo/figlia illegitima* i *figlia spuria*. Najviše – njih četvero – imala je stanovita Marija Halaburinka koja se doselila s labinskoga područja, na što upućuje oznaka *Albonese*. Iz tablice 2. vidljivo je kako je povremeno mijenjala prebivalište, doselivši se najprije u Barban, a potom se preselivši u Prnjane, Draguzete i Vadriš, što upućuje na zaključak kako su očevi spomenute djece bili različiti.

⁵⁸⁹ Usp. Marija MOGOROVIĆ CRLJENKO, „Odnos prema nezakonitoj djeci u istarskim komunalnim društvima od kraja 15. do sredine 17. stoljeća“, u: *IV. istarski povijesni biennale: „Filii, filiae..“; položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, Poreč 2011., str. 151.; Slaven BERTOŠA, „*Nati nel medesimo parto*: slučajevi rođenja blizanaca u Puli – prema podacima iz novovjekovnih matičnih knjiga“, u: *IV. istarski povijesni biennale*, nav. dj., str. 160.-161.

⁵⁹⁰ Nenad VEKARIĆ i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zagreb – Dubrovnik 2000., str. 92.-93.

DATUM	KUĆNI BR.	IME KRŠTENIKA	IME MAJKE
9. XI. 1839.	<i>Barbana 32</i>	<i>Matteo</i>	<i>Maria Halaburinca Albonese, agricola</i>
2. VI. 1840.	<i>Porgnana 38</i>	<i>Maria</i>	
17. IV. 1844.	<i>Dragozetti 106</i>	<i>Matteo</i>	
11. II. 1847.	<i>Vadris</i>	<i>Matteo</i>	

Tablica 2. Nezakonita djeca Marije Halaburinke

Usporedbe radi, u barbanskoj je župi od ukupnoga broja krštenika (1871), izvan braka rođeno 101 dijete, odnosno 5,40%.⁵⁹¹ U župi Tinjan je u razdoblju od 1847. do 1880. udio izvanbračne djece iznosio 3,46%⁵⁹², pri čemu nisu ubrojena djeca koja su naknadno ozakonjena brakom, dok je u gotovo istome periodu (1850. – 1880.) u župi Tar taj udio iznosio 4,52%⁵⁹³. Nešto je viši postotak zabilježen u desetljeću 1861. – 1871. u Labinu, i to 4,88%.⁵⁹⁴ U Puli je, primjerice, između 1613. i 1815. – iako obrađeno razdoblje zbog vremenskoga odmaka samo manjim dijelom podliježe usporedbi – upisano 4,35% nezakonito rođenih, a pritom su u analizu uključena i ona djeca koja su se ostavljala pred vratima crkve ili dobrotvornih ustanova, označena izričajem *trovato*.⁵⁹⁵ Niže vrijednosti primjećuju se sredinom XIX. stoljeća u kanfanarskoj župi, gdje je izvan braka rođeno 2,72%⁵⁹⁶ djece, a još niže u buzetskoj u kojoj je krajem istoga stoljeća taj udio iznosio

⁵⁹¹ Samanta PARONIĆ, „Prilog proučavanju nekih aspekata“, nav. dj., str. 170.

⁵⁹² Lana KRVOPIC, „Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847. – 1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20., Pazin 2013., str. 47.

⁵⁹³ Monika ZUPRIĆ, „Kćeri i sinovi Tara, Vabriga i Frate. Analiza matičnih knjiga krštenih župe Tar 1850. – 1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, nav. dj., str. 70.

⁵⁹⁴ Davor SALIHOVIĆ, „Rodenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, nav. dj., str. 103.

⁵⁹⁵ Slaven BERTOŠA, *Život i smrt u Puli*, nav. dj., str. 201.-203.

⁵⁹⁶ Samanta PARONIĆ, „Rodenja i krštenja u Kanfanaru 1840. – 1850.“, *Dvegrajski zbornik*, br. 3, Kanfanar 2016., str. 143.

2,35%⁵⁹⁷. Najniža je, pak, vrijednost zamjetna u Vrsaru⁵⁹⁸, gdje je u ranijemu razdoblju – od 1741. do 1780. – rođeno samo jedno nezakonito dijete, kao i u Novigradu, gdje je udio dobiven analizom matičnih knjiga iz posljednjega dvadesetljeća XVIII. stoljeća iznosio svega 0,8%⁵⁹⁹, dok su mnogo više vrijednosti ustanovljene na dubrovačkome području i južnodalmatinskim otocima⁶⁰⁰ te napose u sjevernohrvatskim župama⁶⁰¹.

U upisima o nezakonitoj djeci bilježilo se, kao što je već napomenuto, majčino ime i prezime (te njezina oca), koja je snosila moralnu odgovornost za rođenje djeteta. Njezina je izvanbračna veza predstavljala sramotu i njoj i ostalim članovima obitelji, ponajprije suprugu u slučaju preljuba, a ako, pak, nije bila udana, ocu i braći.⁶⁰² Umjesto očeva imena, u takvim su se primjerima navodili izrazi *ignoto* i *incognito* koji označavaju da je ono bilo nepoznato. Međutim, s obzirom na to da je u manjim, ruralnim mjestima župnik uglavnom poznao društvene prilike te je bio obaviješten o pravome ocu izvanbračnoga djeteta, štokad se događalo da je unosi o njegovo ime, unatoč propisima. Pored nekih upisa dodavale su se i posebne napomene, odnosno izjave očeva kojima su priznavali izvanbračnu djecu.

Žene koje su u barbanskim maticama navedene kao majke nezakonite djece bile su po zanimanju poljoprivrednice i – što nimalo nije začuđujuće – sluškinje, kojih je s labinskoga područja bilo četiri. Riječ je o Ani Višković koja je radila u kući barbanskoga podestata Pietra Antonija Urbasija Capponija u Prnjanima; Mariji Sikul, sluškinji Nikole Osipa iz

---

⁵⁹⁷ Rina KRALJ-BRASSARD – Jelena OBRADOVIĆ-MOJAŠ – Miroslav BERTOŠA, „Stanovništvo Buzeta (1870-1880): početak tranzicije mortaliteta“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 47., Dubrovnik 2009., str. 136.

⁵⁹⁸ Marino BUDICIN, „Alcune linee e fattori di sviluppo demografico di Orsera nei secoli XVI – XVIII“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche – Rovigno*, vol. XVIII, Trieste – Rovigno 1987. – 1988., str. 116.

⁵⁹⁹ Isti, L'andamento della popolazione a Cittanova nei secoli XVI – XVIII“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche – Rovigno*, vol. XIX, Trieste – Rovigno 1988. – 1989., str. 94.

⁶⁰⁰ Nenad VEKARIĆ – Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, nav. dj., str. 47.-49.; Ivana LAZAREVIĆ – Nenad VEKARIĆ, „Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): početak demografske tranzicije“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, nav. dj., str. 237.

⁶⁰¹ Stjepan KRIVOŠIĆ, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*, Varaždin 1991., str. 50.

⁶⁰² Marija MOGOROVIĆ CRLJENKO, „Odnos prema nezakonitoj djeci“, nav. dj., str. 147.

Gočana; Mariji Martić koja je služila Jakovu Drakunu te Antoniji Taljica u službi Mate Rajka.

V. Imena krštenikâ

U razmotrenome razdoblju imena novorođenčadi upisivala su se u matičnu knjigu barbanske župe na talijanskome jeziku. Najučestalija muška imena novorođene djece čiji su roditelji potjecali s Labinštine bila su Ivan, Matej i Juraj, a ženska Marija, Ivana i Matija. Sukladno s odredbama donesenima na saboru u Tridentu, prema kojima je uloga župnikâ bila nastojanje za davanjem djeci na krštenju svetačkih i biblijskih imena⁶⁰³, bila je zastupljena motivacija imenovanja prema katoličkomu kalendaru: u mjesecu obilježavanja blagdana istoimenoga sveca pojavljuje se 11 ženskih i 10 muških imena (v. tablicu 3.).

Novorođenoj se djeci ime dodjeljivalo i po ocu i majci ili kojemu drugom pretku, no takav je običaj, za razliku od istarskih župa, bio mnogo ustaljeniji u južnoj Hrvatskoj.⁶⁰⁴ Najčešće ime koje su dječaci naslijedili od oca bilo je Ivan, dok je najučestalije ime koje su djevojčice dobivale po majci bilo Marija. Međutim, s time u vezi valja biti oprezan jer je, kao što je već rečeno, ujedno riječ o imenima koja su se nadijevala prema blagdanima u čast svecima u određenim mjesecima u kojima su se štovali. U nekim se, pak, župama, poput Postira na Braču, dodjeljivanje imena Marija izbjegavalo zbog iznimnoga štovanja Bogorodice, a nijednom nije zabilježeno ni ime Josip.⁶⁰⁵

U maticama se pojavljuju i dvočlana, pa čak i tročlana imena. Među dvočlanim imenima novorođenčadi čiji su se roditelji doselili s labinskoga teritorija valja spomenuti sljedeće primjere. Antun Dominik⁶⁰⁶ rodio se

⁶⁰³ Kristijan JURAN, „Stanovništvo Murtera u 18. stoljeću i početkom 19. stoljeća – Građa iz matičnih knjiga 1718.-1815.“, *Povijesni prilozi*, br. 25, Zagreb 2003., str. 260.

⁶⁰⁴ Danijela DOBLANOVIĆ, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. – 1861.)“, *Tabula*, br. 12, Pula 2014., str. 94.-95.

⁶⁰⁵ Jakov JELINČIĆ, *Na postirskim vrelima. Matična knjiga župe Postira (1586. – 1671.)*, Postira 2004., str. 35.

⁶⁰⁶ HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. – 1840.; MKK Barban 1835. – 1842., 19. I. 1836.

u braku između Antuna Verbanca (Tomažića), koji je još od djetinjstva nastanjen u Barbanu (*da fanciullo domiciliato qui in Barbana*), i Ulike Kalebić (Pales), a 19. siječnja 1836. krstio ga je kanonik Sebastiano Trampus. Dvije godine kasnije sakrament krštenja od kapelana Ivana Pajalića primio je Zamarija Vlačić (Šorić)⁶⁰⁷, s prebivalištem u Hreljićima, sin istoimenoga oca, po zanimanju kovača, i Marije Zupčić. Dva je imena imao i Srećko (Felice Fortunato)⁶⁰⁸, čiji su roditelji bili Franjo Srećko Fabro iz Barbana i Labinjanka Justina Manzoni. Obred krštenja obavio je 6. travnja 1848. kanonik Antonio Gambin.

Ime	Ukupan br. imena	Svetac	Mj. obilježavanja	Br. imena u mj. obilježavanja	Udio (%)
Ivan/Giovanni	10	Ivan Krstitelj	24. VI.	3	30%
		Mučeništvo Ivana Krstitelja	29. VIII.	1	10%
		Ivan Apostol	27. XII.	4	40%
Antun/Antonio	7	Antun Opat	17. I.	3	42,86%
Matej/Matteo	4	Matija	24. II.	2	50%
		Matej	21. IX.	2	50%
Juraj/Giorgio	3	Juraj	23. IV.	3	100%
Grgur/Gregorio	2	Grgur Nazijanski	2. I.	1	50%
Martin/Martino	1	Martin	11. XI.	1	100%
Paskval/Pasquale	1	Uskrnuće Gospodinovo	III. / IV.	1	100%
Luka/Luca	1	Luka Evanđelist	18. X.	1	100%
Toma/Tommaso	1	Toma Apostol	21. XII. ⁶⁰⁹	1	100%

Tablica 3. Imena krštenih sinova labinskih doseljenika u župi Barban (1830. – 1850.) prema katoličkomu kalendaru

⁶⁰⁷ Isto, 4. V. 1838.

⁶⁰⁸ HR-DAPA-429, MKK Barban 1841. – 1860.; MKK Barban 1842. – 1853., 6. IV. 1848.

⁶⁰⁹ Blagdan sv. Tome Apostola slavio se nekad 21. prosinca, dok se danas slavi 3. srpnja

Dvočlana i tročlana ženska imena nosilo je pet kćeri ranije spomenutoga barbanskog podestata Capponija i Ane Višković iz Labina, koja je prije sklapanja braka radila u njegovoj kući u Prnjanima kao sluškinja, a kojegdje se, nakon stupanja u brak, uz njezino ime navodi da je po zanimanju bila umjetnica. Bile su to redom djevojčice: Anna Maria (1833.), Maria Luigia Cattarina (1834.), Ellena Euffemia (1835.), Maria Giacobina (1837.) i Cattarina Maria Antonia (1838.), dok se kod prvorođenoga sina Luigija (1832.) uočava jednoimenska formula.

Ime	Ukupan br. imena	Svetac	Mj. obilježavanja	Br. imena u mj. obilježavanja	Udio (%)
Marija/Maria	25	Svijećnica	2. II.	2	8%
		Blagovijest	25. III.	2	8%
		Gospa Karmelska	16. VII.	1	4%
		Velika Gospa	15. VIII.	5	20%
		Mala Gospa	8. IX.	2	8%
		Gospa od Ružarija	7. X.	2	8%
		Bezgrešno Začeće	8. XII.	4	16%
Ivana/Giovanna	5	Ivan Krstitelj	24. VI.	1	20%
		Ivan Apostol	27. XII.	3	60%
Matija/Mattia	3	Matija	24. II.	2	66,67%
Katarina/Cattarina	3	Katarina	25. XI.	1	33,33%
Ulrika/Oliva	1	Cvjetnica	III. / IV.	1	100%
Antonija/Antonia	1	Antun Opat	17. I.	1	100%
Elena/Ellena	1	Jelena Križarica	18. VIII.	1	100%

Tablica 4. Imena krštenih kćeri labinskih doseljenika u župi Barban (1830. – 1850.) prema katoličkomu kalendaru

VI. Prezimena i obiteljski nadimci

Na temelju antroponimijskoga korpusa može se ustanoviti provenijencija upisanih osoba, kao i prezimena koja su se uspjela očuvati do današnjih dana, a među njima su i ona koja potječu od doseljenikâ iz labinskoga podneblja. Potonji se ukupno spominju u 99 upisa, a nosili su prezimena prikazana u tablici 5.

Barbić	Faraguna	Maruškić	Skandul
Basanić	Franković	Mikulić	Turina
Belušić	Gobo	Miletić	Verbanac
Bembo	Hrvatini	Milevoj	Veselica
Coppe	Jugovac	Mohorović	Višković
Černjul	Juričić	Poldrugo	Vladišković
Diminić	Kršulj	Rabac	Zulijani
Dobrić	Manzoni	Rajković	Zupanić
Dundara	Martinčić	Ružić	Zupičić
Dušman	Marušić	Sikul	Zustović

**Tablica 5. Popis prezimena labinskih doseljenika u Župi Barban
(1830. – 1850.)**

Pored vlastitoga imena i prezimena, kao dopunska se oznaka individualnosti razvio obiteljski nadimak, uvjetovan društvenim razlozima, kojim se pojedinac identificira kao pripadnik određenoj obitelji, razlikujući se u odnosu na matičnu obitelj od koje se odvojio zadržavši prezime svojega pretka. Koristi se ponajprije u govornome jeziku radi diferenciranja unutar skupine istih prezimenjaka, a tu primarnu ulogu ostvaruje upravo u potpunome razlikovanju od patronima jer je nastao drugačijom motivacijom

i iz nejezičnih razloga.⁶¹⁰ Njegova je „fonološka postava osnove (...) različita od fonološke postave prezimena obitelji koja se njime imenuje“⁶¹¹. O široj prepoznatljivosti obiteljskoga nadimka u usporedbi s prezimenom svjedoči, primjerice, citat Nikole Kustića: „Ima slučajeva da najbliži susjedi (kuća do kuće) ne znaju jedni drugima službeno prezime, nego se dozivaju obiteljskim nadimkom.“⁶¹²

Za razliku od prezimena koje označava „stalnu, nasljednu i nepromjenljivu identifikacijsku oznaku koja ima službeno-pravni status“⁶¹³, obiteljskom je nadimku svojstvena relativna nasljednost jer se tijekom stanovitoga vremena nasljeđuje prenoseći se s generacije na generaciju te se može, ali i ne mora osamostaliti, odnosno pretvoriti u novo prezime, već može iščeznuti ili se zamijeniti novim nadimkom⁶¹⁴, stoga predstavlja živu onomastičku kategoriju⁶¹⁵, oviseći o izvanjezičnim čimbenicima.

Osim prihvaćenoga termina „obiteljski nadimak“, u antroponomastičkim se radovima prije njegova ustaljivanja nailazilo na još šest izričaja: „nadimak“⁶¹⁶, „ime po kući“⁶¹⁷, „obiteljski nadimak u službi prezimena ili neslužbeno prezime“⁶¹⁸, „porodični nadimak“⁶¹⁹, „porodično

⁶¹⁰ Usp. Nikola KUSTIĆ, „O semantičkom sadržaju i tvorbi obiteljskih nadimaka u gradu Pagu“, *Folia onomastica Croatica*, knj. 2., Zagreb 1993., str. 80.-81.; Živko BJELANOVIĆ, „Obiteljski nadimci u sjevernoj Dalmaciji“, *Onomastica Jugoslavica*, vol. 8., Zagreb 1979., str. 75.

⁶¹¹ Anđela FRANČIĆ, „Medimurski obiteljski nadimci“, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 20., br. 1, Zagreb 1994., str. 33.

⁶¹² Nikola KUSTIĆ, „O semantičkom sadržaju“, *nav. dj.*, str. 80.

⁶¹³ Petar ŠIMUNOVIĆ, *Naša prezimena*, Zagreb 1985., str. 16.

⁶¹⁴ Ankica ČILAŠ ŠIMPRAGA, „Obiteljski nadimci u Promini“, *Folia onomastica Croatica*, knj. 15., Zagreb 2007., str. 39.-40.

⁶¹⁵ Anđela FRANČIĆ, „Medimurski obiteljski nadimci“, *nav. dj.*, str. 36.

⁶¹⁶ Stjepko DEBELJAK, „Nadimci u okolini Sv. Ivana na Zelini“, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 16., Zagreb 1911., str. 20. Navedeno prema: Ines VIRČ, „Obiteljski nadimci u Zasadbregu“, *Folia onomastica Croatica*, knj. 17., Zagreb 2008., str. 173.

⁶¹⁷ Mijo LONČARIĆ, „Prilog tvorbi živih imena u kajkavskom narječju“, *Četrta jugoslavenska onomastična konferenca: zbornik referatov*, Ljubljana 1981., str. 343. Navedeno prema: Ines VIRČ, „Obiteljski nadimci u Zasadbregu“, *nav. dj.*

⁶¹⁸ Eugenija BARIĆ, „Rusinska prezimena“, *Četrta jugoslavenska onomastična konferenca, nav. dj.*, str. 228. Navedeno prema: Ines VIRČ, „Obiteljski nadimci u Zasadbregu“, *nav. dj.*

⁶¹⁹ Stjepan SEKEREŠ, „Slavonski porodični nadimci“, *Onomastica Jugoslavica*, vol. 3.-4., Zagreb 1973. – 1974., str. 141.-151. Navedeno prema: Ines VIRČ, „Obiteljski nadimci u Zasadbregu“, *nav. dj.*

(neslužbeno) prezime⁶²⁰, „sekundarno ili drugo prezime“⁶²¹. Obiteljski nadimci nastaju u relativno zatvorenim, mahom seoskim zajednicama⁶²² – ali i u omanjim gradskim – u kojima je intenzivnija komunikacija žitelja i međusobno poznavanje, kao i razvijenija mreža rodbinskih odnosa, stoga se koriste kao sredstvo identifikacije obitelji istoga prezimena u bližemu susjedstvu.

U maticama se tako pojavljuju i sljedeća tzv. „dvostruka“ prezimena koja upućuju na labinske doseljenike, pri čemu su obiteljski nadimci naznačeni u zagradama (v. tablicu 6.).

<i>Battel (Matolinaz)</i>	<i>Mocorovich (Turina)</i>
<i>Dobrich (Dodo)</i>	<i>Verbanaz (Tomasich)</i>
<i>Dusman (Gardelin)</i>	<i>Viscovich (Becarich)</i>
<i>Griparich (Barbich)</i>	<i>Viscovich (Terlin)</i>
<i>Crevatin (Taghizza)</i>	<i>Vlacich (Sorich)</i>

Tablica 6. Popis „dvostrukih“ prezimena labinskih doseljenika u Župi Barban (1830. – 1850.)

VII. Provenijencija labinskih doseljenikâ

Pored doseljenika katkad se upisivao naziv grada, mjesta ili župe iz koje su potjecali – u najvećemu broju slučajeva navodilo se izrijeком podrijetlo dodatkom *d’Albona/da Albona/di Albona*, a gdjekad se bilježila samo oznaka *Albonese*. Potonja je navedena kod 29 došljaka – roditelja i krsnih kumova. Uz imena i prezimena nekih pridošlica navodila se oznaka *del territorio d’Albona*, a ubilježeno je svega pet takvih primjera.

⁶²⁰ *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*, Skopje 1983., str. 270. Navedeno prema: Ines VIRČ, „Obiteljski nadimci u Zasadbregu“, *nav. dj.*

⁶²¹ Pavle ROGIĆ, „Lična i porodična imena u jeziku“, *Rad JAZU*, knj. 303., Zagreb 1955., str. 215.; Živko BJELANOVIĆ, „Obiteljski nadimci u sjevernoj Dalmaciji“, *Onomastica Jugoslavica*, vol. 8., *nav. dj.*, str. 75.-92. Navedeno prema: Ines VIRČ, „Obiteljski nadimci u Zasadbregu“, *nav. dj.*

⁶²² Andela FRANČIĆ, „Međimurski obiteljski nadimci“, *nav. dj.*, str. 37.

Iz Produbca dolazili su supružnici Martin Rajković i Dominika rođ. Ivanušić⁶²³, a iz Sv. Lovreča Labinskog sluškinja Marija Martić⁶²⁴ te bračni partneri Zamarija Vlačić (Šorić) i Marija rođ. Zupčić⁶²⁵. Petero se osoba doselilo iz Sv. Martina, i to: Dominik Španjol⁶²⁶, Antun Dobrić (Dodo)⁶²⁷, supružnici Dominik Marušić i Marija Dundara⁶²⁸ te Marija Juričić⁶²⁹, krsna kuma na krštenju Ulike Kancelar iz Gočana. Naposljetku je zabilježeno i dvoje doseljenika iz Skitače i Sv. Nedelje: Jakov Princip⁶³⁰, krsni kum Ivana Barana iz naselja Barani, te Dominika, udovica Marka Rajkovića,⁶³¹ u ulozi primalje na krštenju Antuna Viškovića iz Jukića.

Budući da se u matice upisivalo naselje i kućni broj na kojemu je određena osoba krštena, dobivamo uvid u mjesta na Barbanštini u koja su se doselili Labinjani, bilo u svojstvu roditelja ili krsnih kumova. Ubilježeno je ukupno 25 naselja (v. tablicu 7.).

Barani	Budići	Hrboki	Majčići	Puntera
Barban	Draguzeti	Hreljići	Manjadvorci	Rebići
Belavići	Gočan	Jukići	Melnica	Šajini
Borinići	Goleševo	Jurićev Kal	Orihi	Vadreš
Bratulići	Gubavica	Kujići	Prnjani	Želiski

**Tablica 7. Popis barbanskih naselja s labinskim doseljenicima
(1830. – 1850.)**

⁶²³ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. – 1835.; MKK Barban 1831. – 1840., 13. XII. 1834.

⁶²⁴ HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. – 1840.; MKK Barban 1835. – 1842., 12. XI. 1839.

⁶²⁵ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. – 1835.; MKK Barban 1831. – 1840.; MKK Barban 1835. – 1842., 23. X. 1833., 18. XII. 1836.

⁶²⁶ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. – 1835., 10. I. 1831.

⁶²⁷ HR-DAPA-429, MKK Barban 1835. – 1842.; MKK Barban 1831. – 1840., 20. IV. 1836.

⁶²⁸ HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. – 1840.; MKK Barban 1835. – 1842., 26. XI. 1835.

⁶²⁹ Isto, 8. IV. 1837.

⁶³⁰ Isto, 30. VI. 1839.

⁶³¹ Isto, 29. III. 1838.

VIII. Roditelji i krsni kumovi

Matične knjige krštenih donose podatke o roditeljima i njihovu zanimanju, odnosno društvenome statusu koji se bilježio u maticama vođenima po rubrikama. Međutim, svakako valja napomenuti kako se zanimanje nije uvijek navodilo, ponajprije ako se radilo o osobama koje su se već spominjale u ranijim upisima ili, pak, o poljoprivrednicima, stoga se nije smatralo prijeko potrebnim isticati njihovu pripadnost toj prevladavajućoj socijalnoj skupini.

Iz labinskoga je područja potjecao 61 roditelj, od čega je najveći broj pripadao skupini poljoprivrednikâ; pristigavši u župu koja je i tada imala ruralan karakter, nastojali su se prilagoditi tamošnjim uvjetima te su se, sukladno s time, počeli baviti dominantnom gospodarskom granom — ratarstvom. S obzirom na to da je žitelje župe župnik uglavnom poznao, za pridošlice iz drugih krajeva, ako se radilo o građanima, rijetko je pored upisa gradića iz kojega su potjecale zapisivao zanimanje, a takav je slučaj i s doseljenicima iz Labina, stoga već iz samoga dodatka *Albonese* ili *d'Albona/di Albona* možemo zaključiti kako je riječ o pripadnosti građanskomu sloju. Samo se u jednome slučaju — Marije Martinčić⁶³² — pored oznake provenijencije navodi i podatak *civile*.

Zabilježeni su i vršitelji ostalih zanimanja: Zamarija Vlačić (Šorić)⁶³³ iz Župe Sv. Lovreč bio je kovač, Dominik Višković⁶³⁴ postolar, dok se njegova supruga Marija Diminić bavila umjetnošću. Zapisana je i pripadnost roditeljâ najnižemu društvenom sloju. Sluškinje su, kao što je potvrđeno u samim maticama, često radale izvanbračnu djecu. Tako je u kući Nikole Osipa iz Gočana kao sluškinja radila Marija Sikul⁶³⁵ koja je 1836. rodila nezakonitu kćer čiji je otac bio nepoznat, a kao kućna pomoćnica radila je i Marija Martić⁶³⁶ iz Župe Sv. Lovreč, i to u obitelji Jakova Drakuna

⁶³² HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. — 1835.; MKK Barban 1831. — 1840., 30. X. 1831.

⁶³³ Isto; MKK Barban 1835. — 1842., 23. X. 1833., 18. XII. 1836.

⁶³⁴ HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. — 1840.; MKK Barban 1835. — 1842., 23. IV. 1837.

⁶³⁵ Isto, 23. XII. 1836.

⁶³⁶ Isto, 12. XI. 1839.

iz Prnjanâ, koja je također imala izvanbračno dijete.

Upisani su i primjeri kolonâ i sočalâ, pri čemu su pripadnici tih dviju skupina živjeli na imanjima imućnijih građana. Kolon je sklapao zakupni odnos s gospodarom od kojega je dobivao zemljište s pripadajućim priložima na obradu o vlastitome trošku, koristeći se djelomice vlastitom stokom i oruđem.

seljak (<i>agricola</i>)	kolon (<i>colono</i>)	<i>colono Cleva</i>
građanin (<i>civile</i>)		<i>colono del Signor Alessandro Delletti nella villa Giuchichi</i>
postolar (<i>calzolajo</i>)		<i>colono di Paolo Petech</i> <i>colono nella Stanzia Deletti</i>
kovač (<i>fabbro</i>)	sočal (<i>sozzale</i>)	<i>sozzale Deletti</i>
umjetnik (<i>artista</i>)		
sluga (<i>servo/a</i>)		<i>sozzale nei Zeleschi</i>

**Tablica 8. Zanimanja roditelja labinske provenijencije
(1830. – 1850.)**

Ugovor je mogao trajati od 1 do 10 godina, uz mogućnost obnavljanja, no za njegova je trajanja kolon imao ograničenu osobnu slobodu, oviseći o zemljoposjedniku, kojemu je bio obvezan davati dio prinosa, i bivajući vezanim za zemlju koju je obrađivao.⁶³⁷ S druge strane, sočal ili *socedal* označavao je seljaka koji je s vlasnikom stada sklapao agrarnopravni ugovor na 3 do 5 godina⁶³⁸, zvan *soceda*, a zauzvrat mu se povjeravala stoka o kojoj se morao brinuti. Među sklapateljima toga ugovora dijelili su

⁶³⁷ Više o kolonatskom odnosu usp. Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, natuknica Darje MIHELIČ i Ede BENČIĆ-MOHAR na str. 403.; Branko MARUŠIĆ, „Iz povijesti kolonata u Istri i Slovenskom Primorju“, *Jadranski zbornik*, vol. 2., Pula 1957., str. 237.-279.

⁶³⁸ Prema odredbama sadržanima u istarskim statutima, *soceda* volova, krava i ovaca trajala je 5 godina.

se prihodi i dobiveni proizvodi⁶³⁹, ali i troškovi štete u omjeru koji je bio određen ugovorom.

Među labinskim se doseljenicima kao sočali izdvajaju Martin Rajković⁶⁴⁰ iz sela Želiski i Antun Višković (Terlin)⁶⁴¹ iz Jukićâ koji je ugovorom o *socedi* bio vezan uz obitelj Dletić. Na imanjima potonje obitelji zemlju su u svojstvu kolona obrađivali Dominik Zulijani (Palentić)⁶⁴² i Antun Višković⁶⁴³, obojica iz Jukićâ. Jakov Višković (Bekarić)⁶⁴⁴ iz Majčićâ obrađivao je posjed vlasnika Pavla Peteha, a u kolonatskome odnosu bio je i Josip Zupanić⁶⁴⁵ iz sela Rebići, radeći na imanju obitelji Cleva.

Duhovne osobe koje su bilježile upise štokad su isticale zanimanje i pored imena i prezimena krsnih kumova, ali se ono u mnogo manjoj mjeri navodilo u odnosu na roditelje krštenikâ. Kao i u slučaju potonjih, već je sâm spomen podrijetla upućivao na pripadnost skupini građanâ. Oznaka *civile di Albona* navodi se samo u jednome upisu – pri krštenju djevojčice Caroline čiji su roditelji bili Tommaso Rutter iz Tolmina i Marija Martinčić iz Labina, a krsni kum pored čijega je imena zabilježena spomenuta oznaka bio je Pietro Coppe.⁶⁴⁶ Još je uz jednoga kuma upisana oznaka *civile*, ali je pritom naznačeno da je ujedno bio i posjednikom (*e possidente*) – riječ je o Alojzu Poldrugu⁶⁴⁷ koji je bio *padrino* Nikoli, sinu učitelja Ivana Malabotića koji se, doselivši se iz Cresa, nastanio u Barbanu, i Marie Trampus.

Pojedini članovi obitelji Dušman bavili su se postolarskim obrtom,

---

⁶³⁹ Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, natuknica Slavena BERTOŠE na str. 735. Autor natuknice navodi kako je vlasniku stada pripadala polovina ili trećina prirasta, odnosno vrijednosti iznajmljene stoke, no prema odredbama iz pojedinih statuta istarskih, kvarnerskih i dalmatinskih općina, odredbe o dužnostima i obvezama sklapateljâ ugovora te o podjeli dobiti ponešto su se razlikovale. Usp. Lujo MARGETIĆ, „Ugovor ‘soceda’ po primorskim statutima te statutima Istre, Kvarnera i Dalmacije“, *Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka*, vol. 24., Suppl. 3, Rijeka 2003., str. 25.-33.

⁶⁴⁰ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. – 1835.; MKK Barban 1831. – 1840., 6. IV. 1833.

⁶⁴¹ Isto, 8. I. 1835.

⁶⁴² Isto, 12. VIII. 1834.

⁶⁴³ HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. – 1840.; MKK Barban 1835. – 1842., 29. III. 1838.

⁶⁴⁴ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. – 1835., 15. VII. 1830.

⁶⁴⁵ HR-DAPA-429, MKK Barban 1841. – 1860.; MKK Barban 1842. – 1853., 18. VI. 1848.

⁶⁴⁶ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. – 1835.; MKK Barban 1831. – 1840., 30. X. 1831.

⁶⁴⁷ HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. – 1840.; MKK Barban 1835. – 1842., 16. X. 1838.

a među njima je u ovim maticama zabilježen Ivan Dušman⁶⁴⁸, čija je kći Ana bila kuma na krštenju Marije Ane Mohorović (Turina). U imućnijim kućanstvima postojalo je pomoćno osoblje koje je za svoje usluge dobivalo smještaj, hranu i ponešto novaca. U ulozi sluškinja upisane su već spominjana Ana Višković⁶⁴⁹ i Dominika Veselica⁶⁵⁰.

seljak	<i>Agricola</i>
građanin	<i>Civile</i>
građanin posjednik	<i>civile e possidente</i>
postolar	<i>Calzolajo</i>

**Tablica 8. Zanimanja krsnih kumova labinske provenijencije
(1830. – 1850.)**

IX. Krstitelji

U obrađenim matičnim knjigama postojala je, dakako, i rubrika u koju se upisivalo ime i prezime krstitelja (*battezzante*), njegova funkcija (*stato*) i mjesto službovanja (*luogo*). Krštenja, kao i vjenčanja i ukope, obavljali su župnici, a prilikom njihove odsutnosti mogli su ih, uz prethodno dobivanje dopuštenja, zamijeniti drugi svećenici.⁶⁵¹ U Župi Barban u ulozi krstitelja nalazili su se i: kanonici, arcipret i njegov zamjenik, kapelani, župnikovi pomoćnici, kao i župnici drugih – bližih ili udaljenijih – župa. Među njima se iz Labina spominje samo jedna duhovna osoba, a riječ je o Justu Zustoviću⁶⁵² koji je obnašao funkciju župnikova pomoćnika (*cooperatore*), podijelivši 7. siječnja 1830. sakrament krštenja Antunu, sinu Pavla Kolića i Eufemije Pereša. Kumovi su pritom bili Labinjani Ivan i Jakova Zustović, a kao primalja ubilježena je Marija Duplić.

⁶⁴⁸ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. – 1835.; MKK Barban 1831. – 1840., 17. VIII. 1835.

⁶⁴⁹ Isto, 8. XI. 1831.

⁶⁵⁰ HR-DAPA-429, MKK Barban 1841. – 1860.; MKK Barban 1842. – 1853., 9. XII. 1843.

⁶⁵¹ Slaven BERTOŠA, *Život i smrt, nav. dj.*, str. 286.

⁶⁵² HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. – 1835.; 7. I. 1830.

Broj župnika, svećenika i klerika ovisio je o veličini nekoga mjesta ili grada. U Barbanu je od 1830. do 1850. zabilježeno ukupno 27 crkvenih osoba, dok ih je u Taru, usporedbe radi, u idućemu tridesetljeću sakrament krštenja podijelilo 19⁶⁵³. U puljskim je, pak, maticama u ranijemu razdoblju (1766. – 1815.) upisan 101 pripadnik crkvenoga osoblja.⁶⁵⁴

IME I PREZIME KRSTITELJA	FUNKCIJA	IME I PREZIME KRSTITELJA	FUNKCIJA
Dominik Berković	<i>Amministratore Parrochiale a Carnizza</i>	Antun Kerinčić	<i>Parroco a Lavarigo</i>
Ivan Krstitelj Bogović	<i>Cappellano alla Salute</i>	Vjekoslav Klobučar	<i>Cappellano dei Saini, Cappellano della Porgnana, Cappellano alla Salute</i>
Nikola Božanić	<i>Parroco di Filippiano</i>	Antun Krajcar	<i>Cappellano a Barbana, Cappellano della Porgnana</i>
Nikola Božić	<i>Parroco di Filippiano</i>	Marko Antun Marinović	<i>Sacerdote della Diocesi di Zara, Cappellano dei Saini</i>
Nikola Brusić	<i>Cappellano alla Salute, Cappellano dei Saini</i>	Giuseppe Merletta	<i>Parroco da Dignano</i>
Dominik Bujačić	<i>Cappellano della Salute, Cappellano dei Saini</i>	Ivan Pajalić	<i>Cappellano della Salute</i>
Giovanni Colombis	<i>Cappellano a Barbana</i>	Bartolomeo Pirz⁶⁵⁵	<i>Cappellano dei Saini, Cappellano della Porgnana</i>

⁶⁵³ U funkciji krstitelja navode se: 2 župnika, 11 pomoćnika, 2 upravitelja i 4 crkvenjaka.

⁶⁵⁴ Slaven BERTOŠA, *Život i smrt*, nav. dj., str. 475.

⁶⁵⁵ Ako je bio slovenskoga podrijetla, izvorni je oblik mogao glasiti: Bartol Pirc

Antun Crnobori	<i>Cappellano dei Saini, Parroco di Promontore, ex Frate pensionato a Filippino</i>	Marco Rode Detkovich	<i>Cappellano alla Porgnana</i>
Francesco D'Elia	<i>Cappellano della Porgnana</i>	Petar Stanković/ Pietro Stancovich	<i>Canonico Seniore Vice-Arciprete</i>
Antonio Facchinetti	<i>Parroco di Sanvincenti</i>	Sebastiano Trampus	<i>Canonico di Barbana</i>
Antonio Gambin	<i>Arciprete, Canonico e Parroco, Cappellano della Porgnana</i>	Roko Vrbich	<i>Cappellano della Porgnana</i>
Antun Grgorinić	<i>Sacerdote/Canonico di Barbana, Cooperatore di Valle, Cappellano alla Salute</i>	Ivan Zemljak	<i>Cappellano alla Salute</i>
Franz⁶⁵⁶ Grimschegl	<i>Cappellano della Porgnana</i>	Just Zustović	<u>Cooperatore</u>

**Tablica 9. Imena i prezimena te funkcija krstiteljâ u Župi Barban
(1830. – 1850.)**

X. Primalje; hitno krštenje

Prvi kontakt s roditeljima i djetetom imale su primalje (*ostetrice*). One su se kojekad navodile i u maticama koje su postojale u deskriptivnome obliku, odnosno prije uvođenja rubrika – donošenjem patenta habsburškoga cara Josipa II. godine 1784. – kada bilježenje njihova imena postaje župnikovom obvezom.⁶⁵⁷ Neuko, nadriprimaljstvo, kao rezultat siromaštva, bijede, nedostatka medicinske obrazovanosti, praznovjerja i tradicije, predstavljalo

⁶⁵⁶ U maticama se navodi kao Francesco Grimschegl

⁶⁵⁷ Jakov JELINČIĆ, „Matične knjige Buzeta, važan izvor za proučavanje buzetske povijesti“, *Buzetski zbornik*, knj. 9., Buzet 1985., str. 112.

je stoljećima društveni i javnozdravstveni problem, što je uvelike utjecalo na visoku smrtnost roditelja i novorođenčadi. Pri porodu, koji se obavljao u kući roditelja, pomagale su žene koje nisu bile kvalificirane za obavljanje primaljske djelatnosti, već su to činile na temelju iskustva stečenoga od starijih babica koje su ga prenosile s generacije na generaciju, koristeći se pri porodu raznim magijskim ritualima, stoga ih se u srednjovjekovlju te posebice u XVII. stoljeću proglašavalo vješticama.⁶⁵⁸

U takvome se ozračju niskoga stupnja razvoja medicinske kulture i nestručnosti primalja pojavila potreba za njihovim školovanjem. Glavnim su nositeljima edukacije bili kirurzi, liječnici i ondašnje cijenjene obrazovane primalje. Primaljski su se tečajevi održavali tijekom XVIII. stoljeća, u vrijeme vladarice Habsburške Monarhije Marije Terezije. Na njezinu je inicijativu 1754. otvorena prva primaljska škola, a brojnim se zakonskim aktima regulirao rad primalja.⁶⁵⁹ Objavljivanjem prvoga zdravstvenog zakona *Constitutio normativa rei sanitatis* 1770., koji je stupio na snagu na čitavome prostoru Monarhije, regulirali su se svi elementi zdravstvene zaštite te se propisivala izobrazba, kvalifikacija i rad zdravstvenih djelatnika, a samim time i primalja, nakon čega se polagao ispit i dobivalo dopuštenje za vršenje službe. Prema tomu zakonu, čiji je nacrt sastavio austrijski liječnik i reformator zdravstva Gerhard van Swieten⁶⁶⁰, primalja je morala položiti ispit pred županijskim liječnikom kako bi potom dobila potrebno dopuštenje za rad, postavši licenciranom ili aprobiranom primaljom⁶⁶¹, što se u maticama navodilo izričajem *ostetrice approvata*. K tomu se nalagalo da se za primalje odabiru samo pobožne žene kako bi ih župnik u katoličkome duhu osposobio za krštenje djeteta u slučaju životne opasnosti,

---

⁶⁵⁸ Dubravko HABEK, „Ekohistoriografija nadriprimaljstva“, *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, vol. 6., br. 22, 7. IV. 2010., nepaginirano (<http://hcjz.hr/index.php/hcjz/article/view/584/553>); Robert SKENDEROVIĆ, „Zdravstvene reforme Marije Terezije u slavonskom Provincijalu i *Generale Normativum Sanitatis* iz 1770.“, *Scrinia Slavonica*, vol. 5., br. 1, Zagreb 2005., str. 121.

⁶⁵⁹ Dubravko HABEK, „Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru 1756.-1856.“, *Arhiv za higijenu rada i toksikologiju*, vol. 59., br. 3, Zagreb 2008., str. 223.-224.

⁶⁶⁰ *Hrvatska enciklopedija* (gl. ur. Slaven Ravlić), sv. 10.: Sl – To, Zagreb 2008., natuknica „Gerard van Swieten“, str. 422.-423.

⁶⁶¹ Erika SPIRIĆ, „Značenje i uloga Ivana Krstitelja Lalangua u razvoju primaljstva“, *Historia Varasdiensis. Časopis za varaždinsku povjesnicu*, vol. 1., br. 1, Varaždin 2011., str. 245.; Robert SKENDEROVIĆ, „Zdravstvene reforme Marije Terezije“, *nav. dj.*, str. 140.

dok se nadriprimaljstvo zakonom zabranjivalo pod prijetnjom kazne.⁶⁶² I kasnijim zakonima koji su vrijedili na području Monarhije regulirala se zaštita od nezakonitih radnjâ povezanih s nadriprimaljstvom, pobačajem i čedomorstvom.⁶⁶³ Pravodobno krštenje djeteta prije smrti bilo je vrlo važno, kao i spašavanje njegova života jer je stopa smrtnosti novorođene djece pri porodu bila visoka. Odredbama spomenutoga zdravstvenog zakona određivalo se da u kritičnoj situaciji primalja ne smije razmišljati samo o svojoj duhovnoj dužnosti, odnosno o hitnome krštenju novorođenčeta, već njezinom primarnom zadaćom mora biti borba za spašavanje njegova života.⁶⁶⁴

U Hrvatskoj su se ti propisi počeli provoditi na poticaj van Swietenova učenika Jean-Baptistea Lalanguea, koji je autorom prvoga hrvatskog udžbenika primaljstva naslova *Brevis institutio de re obstetritia iliti Kratek navuk od meštrie pupkorezne za potreboču muških y siromaških ladanjskeh žen horvackoga orsaga y okolo njega bližnjih strankih*, pisanoga kajkavskim narječjem (koji je bio onodobnom osnovicom književnoga jezika) i objavljenoga 1777. Sadržavao je niz uputa namijenjenih neobrazovanim seoskim ženama te osnovno medicinsko znanje potrebno za bavljenje primaljskom službom.⁶⁶⁵

Lalangué je ujedno i autorom prvoga tiskanog pravilnika za obavljanje primaljske djelatnosti (*Nagovorni lizt*), izdanoga 1785. u obliku knjižice na istome narječju. Pravilnik je bio namijenjen licenciranim primaljama Varaždinske županije⁶⁶⁶, a njegova je osnovna namjena, prema riječima samoga autora, bila spriječiti svakovrsne pogreške pri porodu koje

---

⁶⁶² Robert SKENDEROVIĆ, „Zdravstvene reforme Marije Terezije“, *nav. dj.*, str. 121.; Dubravko HABEK, „Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru“, *nav. dj.*, str. 230.

⁶⁶³ Značajan je, primjerice, Kazneni zakon od 27. svibnja 1852., kao i nedugo zatim izdana Naredba Ministarstva unutarnjih djela od 6. ožujka 1854., koja je vrijedila „za svekolike krunovine, o nepovlađenom obrtnom izvršivanju primaljstva“. Usp. Dubravko HABEK, „Ekohistoriografija nadriprimaljstva“, *nav. dj.*

⁶⁶⁴ Robert SKENDEROVIĆ, „Zdravstvene reforme Marije Terezije“, *nav. dj.*, str. 141.

⁶⁶⁵ Erika SPIRIĆ, „Značenje i uloga Ivana Krstitelja Lalanguea“, *nav. dj.*, str. 247.

⁶⁶⁶ Osim što je utemeljiteljem hrvatskoga primaljstva, Lalangué je i osnivačem prve primaljske škole u Varaždinu, u kojoj su se obrazovale primalje s područja Varaždinske županije. V. Rajko FUREŠ — Alojz JEMBRIH, „Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti Ivana Krstitelja Lalanguea u kontekstu povijesnog razvoja primaljstva u Hrvatskoj“, *Acta Medica Croatica*, vol. 66., br. 4, Zagreb 2013., str. 333.

su nerijetko rezultirale smrtnim ishodom ili su, pak, prouzročile teške trajne posljedice i majci i djetetu.⁶⁶⁷ Ukazujući na neophodnost opismenjavanja, Lalangue donosi deset pravila, kao i prvu primaljsku prisegu koje su se primalje morale pridržavati, a svake su godine bile obvezne podvrgavati se provjeri usvojenih znanja i vještina, što ih je ovlašćivalo za daljnje obavljanje primaljske službe.⁶⁶⁸ S obzirom na to da su se Lalangueova djela do polovine XIX. stoljeća⁶⁶⁹ koristila u školovanju hrvatskih primalja, njegova je uloga u povijesnome razvoju primaljstva na hrvatskome prostoru nesumnjivo velebna.

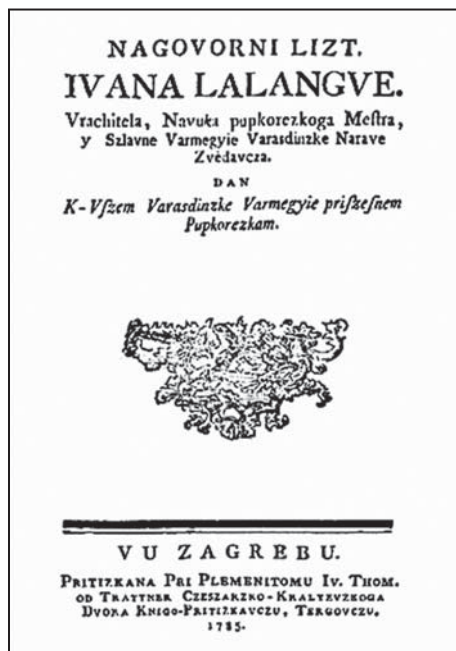

Sl. 3. Jean-Baptiste Lalangue, *Brevis institutio de re obstetritia...*, Zagreb 1777.

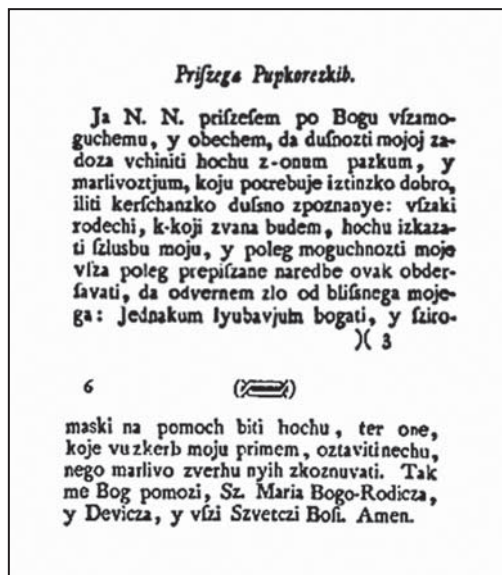
⁶⁶⁷ Isto, str. 327.-329., 333.

⁶⁶⁸ Isto, str. 329.-332.

⁶⁶⁹ Isto, str. 327.

**Sl. 4. Nagovorni list – pravilnik
za obavljanje primaljske
djelatnosti**

Sl. 5. Primaljska prisjega

Katolička je crkva također značajno pridonijela razvoju primaljstva jer je primalje katoličke vjeroispovijesti ovlastila da u životnoj opasnosti novorođenčeta obave hitno krštenje, o čemu su bile obvezne što prije izvijestiti župnika kako bi potom krstio preživjelo dijete. Kompetencije, dužnosti i obveze primalja prema Crkvi regulirane su još 1599. dokumentom *Instructio obstetricum (Iuramentum Obstetricum)* donesenim na zasjedanju Tridentskoga sabora, koji je zatim sredinom idućega stoljeća, 1647., u obnovljenome izdanju tiskan u Mainzu.⁶⁷⁰

Budući da su primalje bile obvezne redovito komunicirati sa župnikom te nazočiti krštenjima, zadobile su epitet pomoćnicâ Crkve

⁶⁷⁰ Dubravko HABEK – Domagoj DOKOZIĆ – Sani LUKIĆ, „Krštenje u nuđi – medikohistoriografsko viđenje“, *Liječnički vjesnik*, god. 132., br. 11-12, str. 377.

(*Bademütter-Hebammen Helferinnen von Kirche*).⁶⁷¹ Mogle su hitno krstiti i nezakonito dijete kako bi se ono, u slučaju smrti, moglo pokopati. No, takva se djeca nisu pokapala uz dostojan obred, već „(...) daleko od ljudi, groblja, negdje uz živicu, bez oznake... Vjerovalo se da takva ‘nekršćad’ donose nesreću.“⁶⁷²

Primalje upisane u analiziranim barbanskim maticama većinom nisu bile potvrđene, na što upućuje oznaka *non approvata*. Među njima navode se i one koje su potjecale s Labinštine, a bile su to: Dominika Hrvatin⁶⁷³, Dominika Rajković iz Skitače⁶⁷⁴, Maria Vlačić (Šorić)⁶⁷⁵, Matija Zupanić⁶⁷⁶ i Maria Zupičić⁶⁷⁷.

Zabilježena su i svega četiri krštenja u slučaju opasnosti u kojima je barem jedan roditelj krštenikâ potjecao s Labinštine. U takvim se upisima uvijek izričito navodila napomena da je novorođenčadi prijetila smrt, što se označavalo ustaljenim formulacijama na latinskome (*ob imminens periculum, ob periculum mortis, ob periculum in mora*) i talijanskome jeziku (*per l'imminente pericolo di morte*).

Prva se dva upisa odnose na djecu ranije spominjane Ane Višković — na izvanbračnu kćer Mariju⁶⁷⁸ i zakonitoga sina Luigija⁶⁷⁹ koji je, međutim, umro već dva dana nakon izvršenoga obreda. Oba je hitna krštenja obavio kapelan u Prnjanima Roko Vrbić. Idući upis datira iz 1837., u kojemu se navodi se da je Mariju Jakovu, kćer labinskih supružnika Dominika Viškovića i Marije Diminić, zbog životne opasnosti (*gli fu data l'acqua in casa ob periculum in mora*) 14. travnja krstila primalja Eufemija Didoj, a

⁶⁷¹ Isto, str. 380.

⁶⁷² Na istome mjestu.

⁶⁷³ HR-DAPA-429, MKK Barban 1841. — 1860.; MKK Barban 1842. — 1853., 10. XII. 1842.

⁶⁷⁴ HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. — 1840.; MKK Barban 1835. — 1842., 29. III. 1838.

⁶⁷⁵ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. — 1835.; MKK Barban 1831. — 1840.; MKK Barban 1835. — 1842., 23. X. 1833., 22. IV. 1840.

⁶⁷⁶ HR-DAPA-429, MKK Barban 1841. — 1860.; MKK Barban 1842. — 1853., 8. IV. 1847., 18. VI. 1848.

⁶⁷⁷ HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. — 1835.; MKK Barban 1831. — 1840., 3. V. 1835.

⁶⁷⁸ Isto, 8. XI. 1831.

⁶⁷⁹ Rođen je u braku Ane Višković s višekratno spomenutim barbanskim podestatom Capponijem. HR-DAPA-429, MKK Barban 1816. — 1835.; MKK Barban 1831. — 1840., 14. XI. 1832.

idućega je dana čitav obred obavio župnik Antonio Gambin. Kao kumovi zabilježeni su krojač Giacomo Puntil i Cattarina Cleva.⁶⁸⁰ Naposljetku valja spomenuti i upis djevojčice Marije, čiji su roditelji bili Zamarija Hrvatini (Taljica) iz Labina i Ivana Jugovac iz Lindara. Dana 13. siječnja 1839. nakon poroda hitno ju je krstila primalja (*per l'imminente pericolo di morte ebbe l'acqua in casa dalla levatrice*) Eufemija Pliško, a sutradan joj je sakrament krštenja podijelio Antonio Gambin koji je u ovome slučaju zabilježen u funkciji kanonika i arcipreta (*canonico ed arciprete*). Kumovi su bili Mihovil Gletić i Foška Kolić.⁶⁸¹

XI. Zaključak

Raščlamba matičnih knjiga krštenih župe Barban omogućuje razmatranje demografskih, društvenih, obiteljskih, kulturnih i religioznih aspekata povijesti sredinom XIX. stoljeća te osvjetljavanje širega konteksta u kojemu djeluju pojedinac i društvo. Osim što donose podatke o krštenicima, njihovim roditeljima i kumovima te o duhovnim osobama i primaljama, dragocjenim su povijesnim izvorom za sustavno proučavanje migracijskih veza između dvaju područja — labinskoga i barbanskoga. Dovođenjem u međuodnos materijalne, socijalne i kulturne sastavnice dobiva se potpuniji prikaz raznolikosti društva i selidbenih kretanja.

Krštenici čiji su roditelji potjecali iz labinskoga podneblja dobivali su imena u skladu s katoličkim kalendarom, a u mnogo manjoj mjeri prema svojim očevima i majkama, što svjedoči o njegovanju vjerskih običaja. Budući da se pored nekolicine doseljenikâ izričito navodila oznaka grada, mjesta ili župe iz koje su dolazili, može se ustanoviti njihovo podrijetlo te razmotriti dinamičnost migracijskih gibanja. Tomu pridonosi i popis naselja na Barbanštini u kojima nailazimo na pridošlice, bila riječ o roditeljima ili kumovima krštenikâ. Pokazateljem je provenijencije upisanih osoba svakako i oblik prezimena, pri čemu se mogu ustanoviti ona najčešća, a na temelju toga korpusa može se pratiti njihova očuvanost do suvremenoga doba.

⁶⁸⁰ HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. — 1840.; MKK Barban 1835. — 1842., 23. IV. 1837.

⁶⁸¹ Isto, 14. I. 1839.

Osim ove stalne, nepromjenjive antroponimijske kategorije, u maticama su zastupljeni i obiteljski nadimci, kao dopunsko sredstvo identifikacije i diferencijacije unutar zajednice.

U okviru razmatranja problematike socijalne slojevitosti pruža se uvid u profesionalnu strukturu zajednice. Dolaskom u ruralnu barbansku sredinu roditelji s Labinštine počeli su se baviti prevladavajućom, poljoprivrednom djelatnošću, no zabilježeni su i vršitelji svakoraznih zanimanja, među kojima se zanimljivošću ističu sklapatelji ugovora o kolonatu i *socedi*. U upisima krsnih kumova istaknuta je također raznovrsnost zanimanja, iako se u njihovu slučaju ono zamjetno rjeđe navodilo.

Funkciju krstitelja mogli su, osim barbanskoga župnika, vršiti i oni na čelu drugih župa, ali i druge duhovne osobe poput njihova pomoćnika, kanonika i kapelana, dok su krštenje u nuždi, i zakonite i nezakonite djece koja su se nalazila u životnoj opasnosti – pri čemu su ona iz potonje kategorije imala nepovoljniji položaj u društvu – mogle obavljati primalje, dakako, katoličke vjere.

Provedenim istraživanjem otkrivaju se nove spoznaje o postojanju migracijskih strujanja te stvaranju ženidbenih i rodbinskih veza između Labina i Barbana koji su nekoć bili sastavnim dijelom mletačkoga posjeda. Razvijeni kontakti i suživot zajednica ne začuđuju s obzirom na neveliku udaljenost ovih dviju sredina i prirodno-geografskih predispozicija Barbanštine za ratarsku i stočarsku proizvodnju, a njihovim razotkrivanjem postavlja se temelj za daljnje istraživanje lokalnih specifičnosti i povijesti svakodnevlja.

XII. Bibliografija

XII. 1. Arhivski izvori

HR-DAPA-429, *Zbirka matičnih knjiga, Matična knjiga krštenih Župe Barban* [dalje: MKK Barban] 1816. – 1835.

HR-DAPA-429, MKK Barban 1831. – 1840.

HR-DAPA-429, MKK Barban 1835. – 1842.

HR-DAPA-429, MKK Barban 1841. – 1860.

HR-DAPA-429, MKK Barban 1842. – 1853.

XII. 2. Literatura

BERTOŠA, Slaven, „*Nati nel medesimo parto: slučajevi rođenja blizanaca u Puli – prema podacima iz novovjekovnih matičnih knjiga*“, u: *IV. istarski povijesni biennale: „Fili, filiae...“: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, Poreč 2011., str. 162.-183.

BERTOŠA, Slaven, *Život i smrt u Puli: starosjeditelji i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća*, Pazin 2002.

BJELANOVIĆ, Živko, „Obiteljski nadimci u sjevernoj Dalmaciji“, *Onomastica Jugoslavica*, vol. 8., Zagreb 1979., str. 75.-92.

BUDICIN, Marino, „Alcune linee e fattori di sviluppo demografico di Orsera nei secoli XVI – XVIII“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche – Rovigno*, vol. XVIII, Trieste – Rovigno 1987. – 1988., str. 93.-120.

BUDICIN, Marino, „L'andamento della popolazione a Cittanova nei secoli XVI – XVIII“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche – Rovigno*, vol. XIX, Trieste – Rovigno 1988. – 1989., str. 93.-120.

ČILAŠ ŠIMPRAGA, Ankica, „Obiteljski nadimci u Promini“, *Folia onomastica Croatica*, knj. 15., Zagreb 2007., str. 39.-69.

DOBLANOVIĆ, Danijela, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. – 1861.)“, *Tabula*, br. 12, Pula 2014., str. 89.-104.

FRANČIĆ, Anđela, „Medimurski obiteljski nadimci“, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 20., br. 1, Zagreb 1994., str. 31.-66.

FUREŠ, Rajko – JEMBRIH, Alojz, „Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti Ivana Krstitelja Lalangua u kontekstu povijesnog razvoja primaljstva u Hrvatskoj“, *Acta Medica Croatica*, vol. 66., br. 4, Zagreb 2013., str. 327.-336.

HABEK, Dubravko, „Ekohistoriografija nadriprimaljstva“, *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, vol. 6., br. 22, 7. IV. 2010., nepaginirano (<http://hcjz.hr/index.php/hcjz/article/view/584/553>)

HABEK, Dubravko, „Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru 1756.-1856.“, *Arhiv za higijenu rada i toksikologiju*, vol. 59., br. 3, Zagreb 2008., str. 223.-232.

HABEK, Dubravko – DOKOZIĆ, Domagoj – LUKIĆ, Sani, „Krštenje u nuždi – medikohistoriografsko viđenje“, *Liječnički vjesnik*, god. 132., br. 11-12, str. 376.-380.

Hrvatska enciklopedija (gl. ur. Slaven Ravlić), sv. 10.: Sl – To, Zagreb 2008.

Istarska enciklopedija (ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić), Zagreb 2005.

JELINČIĆ, Jakov, „Matične knjige Buzeta, važan izvor za proučavanje bužetske povijesti“, *Buzetski zbornik*, knj. 9., Buzet 1985., str. 105.-119.

JELINČIĆ, Jakov, *Na postirskim vrelima: Matična knjiga župe Postira (1586. – 1671.)*, Postira 2004.

JURAN, Kristijan, „Stanovništvo Murtera u 18. stoljeću i početkom 19. stoljeća – Građa iz matičnih knjiga 1718.-1815.“, *Povijesni prilozi*, br. 25, Zagreb 2003., str. 233.-280.

KRALJ-BRASSARD, Rina — OBRADOVIĆ-MOJAŠ, Jelena — BERTOŠA, Miroslav, „Stanovništvo Buzeta (1870-1880): početak tranzicije mortaliteta“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 47., Dubrovnik 2009., str. 115.-142.

KRIVOŠIĆ, Stjepan, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*, Varaždin 1991.

KRVOPIC, Lana, „Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847. — 1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20., Pazin 2013., str. 39.-58.

KUSTIĆ, Nikola, „O semantičkom sadržaju i tvorbi obiteljskih nadimaka u gradu Pagu“, *Folia onomastica Croatica*, knj. 2., Zagreb 1993., str. 79.-98.

LAZAREVIĆ, Ivana — VEKARIĆ, Nenad, „Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): početak demografske tranzicije“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 47., Dubrovnik 2009., str. 219.-241.

MARGETIĆ, Lujo, „Ugovor ‘soceda’ po primorskim statutima te statutima Istre, Kvarnera i Dalmacije“, *Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka*, vol. 24., suppl. 3, Rijeka 2003., str. 25.-33.

MOGOROVIĆ CRLJENKO, Marija, „Odnos prema nezakonitoj djeci u istarskim komunalnim društvima od kraja 15. do sredine 17. stoljeća“, u: *IV. istarski povijesni biennale: „Filii, filiae...“: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, Poreč 2011., str. 146.-161.

PARONIĆ, Samanta, „Prilog proučavanju nekih aspekata demografske prošlosti barbanske župe (1830. — 1850.)“, *Barbanski zapisi: zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“* (ur. Slaven Bertoša), sv. 4., Barban 2016., str. 169.-192.

PARONIĆ, Samanta, „Rođenja i krštenja u Kanfanaru 1840. — 1850.“, *Dvegrajski zbornik*, br. 3, Kanfanar 2016., str. 133.-163.

SALIHović, Davor, „Rođenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20., Pazin 2013., str. 85.-111.

SKENDEROVIĆ, Robert, „Zdravstvene reforme Marije Terezije u slavonskom Provincijalu i *Generale Normativum Sanitatis* iz 1770.“, *Scrinia Slavonica*, vol. 5., br. 1, Zagreb 2005., str. 115.-143.

SPIRIĆ, Erika, „Značenje i uloga Ivana Krstitelja Lalangua u razvoju primaljstva“, *Historia Varasdiensis. Časopis za varaždinsku povjesnicu*, vol. 1., br. 1, Varaždin 2011., str. 245.-251.

STEMBERGER, Herman, *Labinska povijesna kronika: povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera*, Labin 1983.

ŠIMUNOVIĆ, Petar, *Naša prezimena*, Zagreb 1985.

TROGRLIĆ, Marko – ŠETIĆ, Nevio, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Zagreb 2015.

VEKARIĆ, Nenad – VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena, „Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 47., Dubrovnik 2009., str. 9.-62.

VEKARIĆ, Nenad i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zagreb – Dubrovnik 2000.

VIRČ, Ines, „Obiteljski nadimci u Zasadbregu“, *Folia onomastica Croatica*, knj. 17., Zagreb 2008., str. 169.-183.

VLAHOV, Dražen – JELINČIĆ, Jakov – DOBLANOVIĆ, Danijela, „Uvod“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 11. – 13., Pazin 2008., str. 11.-28.

ZUPRIĆ, Monika, „Kćeri i sinovi Tara, Vabriga i Frate. Analiza matičnih knjiga krštenih župe Tar 1850. – 1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20., Pazin 2013., str. 59.-84.

Le relazioni migratorie tra Albona e Barbana nella metà del XIX secolo

Riassunto

Sulla base dello scomponimento dei dati contenuti nei registri dei battezzati della Parrocchia di Barbana per il periodo dal 1830 al 1850, nell'articolo si analizza l'intensità delle relazioni migratorie tra il territorio d'Albona e quello di Barbana. Si esaminano alcuni aspetti demografici, come la composizione per anzianità e per sesso dei battezzati, la motivazione per la scelta dei loro nomi, i soprannomi familiari, i cognomi e la provenienza, nonché la varietà delle professioni, sia dei genitori che dei padrini, e inoltre il ruolo dei battezzatori e delle ostetriche provenienti dal territorio d'Albona. I contatti sviluppati non sorprendono riguardo a vicinanza tra queste due parti, e perciò con il loro scoprimento, nonché utilizzando l'approccio interdisciplinare e facendo la micro-ricerca si pongono le basi per un'ulteriore esplorazione delle specificità locali e della storia quotidiana.

**PRIKAZ LIJEČNIČKE DJELATNOSTI
DR. VALENTINA LUCASA, SPECIJALISTA
OPSTETRIČARA-GINEKOLOGA I VENEROLOGA
U RIJECI, PULI I LABINU KRAJEM XIX. I
POČETKOM XX. STOLJEĆA**

prim. dr. sc. Lucijan Mohorović, znanstv. suradnik,
Creska 2, 52221 Rabac,
e-mail: lucijan.mohorovic@pu.t-com.hr

Pregledni rad

Dr. Valentin Lucas rodio se u Labinu 19. ožujka 1873. Njegovi su se preci doselili u Labin iz Gore (u okolici Labina) u XVII. stoljeću. U obitelji se ime Valentin često nalazi. Obitelj je bila poznata i po tome što je imala znatan broj školovanih ljudi, među kojima su najpoznatiji bili liječnici, odvjetnici i svećenici. Posljednji iz toga roda, Giacomo, koji se bavio zelenaštvom, život završava samoubojstvom, nekoliko godina iza Drugog svjetskog rata. Prema do sada poznatim podacima, dr. Valentin Lucas prvi je liječnik koji je u Rijeci djelovao kao specijalist ginekologije, opstetricije i venerologije, s reputacijom i iskustvom stečenim prije dolaska u Rijeku, u klinikama u Trstu i Beču. U Rijeci otvara privatnu ordinaciju koju posjećuju pacijenti svih društvenih slojeva, što se uočava iz pronađene medicinske evidencije obavljenih pregleda. Uoči Uskrsa 1909. prihvaća poziv iz Pule za jednogodišnju zamjenu dr. V. Manzinija, policijsko-liječničkog referenta pri Lučkoj kapetaniji. Grad je u to doba već dostigao imidž strateške vojne luke Austro-Ugarske Monarhije, u kojem nalazimo sve kontraste nagloga razvitka. Nadajući se boljem životu, pohrlilo je na tisuće novih žitelja u tada već tijesnu Pulu. Kako im nova životna sredina nije mogla uzvratiti nadanja, mnogi su zbog bijede našli utočište u nemoralu, a žene u prostituciji. Dr. V. Lucas od samog početka rada u Puli postavlja sebi cilj da kao liječnik

sudjeluje u borbi protiv zabrinjavajućeg porasta prostitucije, osobito nekontrolirane, tj. tajne. Zadaća nije bila lagana s obzirom na to da do njegova dolaska u Puli nije bilo nikakvog organiziranog nadzora sanitarno-administrativnih službi nad ovom raširenom društvenom devijacijom. Matični ured u Rovinju navodi da su pod brojem 27, dana 8. listopada 1910., u knjigu sklopljenih brakova upisani dr. Valentinus Lucas, r. 19. III. 1873 u Labinu, i Caterina Rismondo, domaćica, r. 19. XII. 1881. u Rovinju. Tada je Lucas radio kao liječnik u Puli. Valentin i Caterina imali su sina Andreasa Aloysiusa Georgiusa Lucasa, koji se rodio u Puli 12. VIII. 1911.⁶⁸² Nakon raspada Austro-Ugarske 1918., Lucas se vraća u rodni Labin, gdje nastavlja s liječničkim pozivom. Umro je u Labinu 18. II. 1932. u 59. godini života.

Ključne riječi: Valentin Lucas, Rijeka, Pula, Labin

Keywords: Valentin Lucas, Rijeka, Pula, Labin

I. Kratak osvrt na socio-medicinski aspekt i praktičan rad dr. Valentina Lucasa u Puli i povratkom u rodni Labin

Prema do sada poznatim podacima, dr. Valentin Lucas je prvi liječnik koji je u Rijeci djelovao kao specijalist ginekologije, opstetricije i venerologije, s reputacijom i iskustvom stečenim prije dolaska u Rijeku, u klinikama u Trstu i Beču. U Rijeci otvara privatnu ordinaciju koju posjećuju pacijenti iz svih društvenih slojeva, što se uočava iz pronađene medicinske evidencije obavljenih pregleda.⁶⁸³

Njegovi su se preci doselili u Labin iz Gore (u okolici Labina) u XVII. stoljeću. U obitelji se ime Valentin često nalazi. Obitelj je bila poznata i po tome što je imala znatan broj školovanih ljudi, među kojima su najpoznatiji bili liječnici, odvjetnici i svećenici. Posljednji iz tog roda, Giacomo, koji se bavio zelenaštvom, život završava samoubojstvom, nekoliko godina iza Drugog svjetskog rata.

⁶⁸² Matični ured u Rovinju, Knjiga sklopljenih brakova pod brojem 27, 8. listopada 1910.

⁶⁸³ Narodni muzej Labin, Ostavština. Nakon smrti brata V. Lucasa (prof. Tullio Vorano).

Dr. Valentin Lucas je, čini se, bio nemirnog duha i ambiciozan. Stječe iskustva bolničkog liječnika u Beču i Trstu, pa je i nakon dolaska u Rijeku povremeno odlazio na usavršavanje, kao što je to učinio u zimskim mjesecima 1908., radeći u klinici u Beču kod prof. dr. S. Jurgera.

Uoči Uskrsa 1909. prihvaća poziv za jednogodišnju zamjenu dr. V. Manzinija, policijsko-liječničkog referenta pri Lučkoj kapetaniji u Puli, u koju je vjerojatno upućen u znak priznanja njegove stručnosti i autoriteta. Postao je zamjenik glavnog oblasnog liječnika u slučajevima odsutnosti ili spriječenosti.

Zahvaljujući „Izvjješću za 1909. godinu“⁶⁸⁴, upoznajemo se s kratkim razdobljem njegova rada upravo u Puli, gradu koji je u to doba već dostigao imidž strateške vojne luke, u kojem nalazimo sve kontraste nagloga razvitka. Nadajući se boljem životu, pohrlilo je na tisuće novih žitelja u tada već tijesnu Pulu. Kako im nova životna sredina nije mogla uzvratiti nadanja, mnogi su zbog bijede našli utočište u nemoralu, a žene u prostituciji.

Dr. V. Lucas od samog početka rada u Puli postavlja sebi cilj da kao liječnik sudjeluje u borbi protiv zabrinjavajućeg porasta prostitucije, osobito nekontrolirane, odnosno tajne. Zadaća nije bila lagana s obzirom na to da do njegova dolaska u Pulu nije bilo nikakvog organiziranog nadzora sanitarno-administrativnih službi nad ovom raširenom društvenom devijacijom. On, u funkciji policijsko-liječničkog referenta, ima nadležnost liječenja zatvorenika i policije, čime mu se pruža prilika da dnevno nameće svoj koncept razrješenja ovog teškog problema.

Preglede je obavljao sustavno, po tada najsuremenijim medicinskim pravilima, s ciljem otkrivanja oboljelih od tada poznatih spolno prenosivih bolesti: luesa (sifilisa), gonoreje (kapavca), mekog čankira (*ulcus molle*) i dr. No, budući da u ono doba još nema efikasnih lijekova za ta oboljenja, kao dobar poznavatelj prevencije bolesti, zdušno se zalaže za preventivne metode iskorjenjivanja.

---

⁶⁸⁴ Pisano izvješće policijsko-liječničkog referenta Lučke kapetanije Pula, 1909. (R. Martinčić – L. Mohorović, Ostavština, Osobni fond).

Minuciozno opisuje svoje svakodnevne aktivnosti, pa navodi kako je sâm obavljao preglede prostitutki u sobama javnih kuća dva puta tjedno, a po potrebi i izvan tih termina, na osnovi zahtjeva policije ili prema policijskim pravilima i prilikom odlaska tih djevojaka iz grada.

Prvi je pregled obvezatno obavljao sustavno, uzimajući najprije detaljnu anamnezu o eventualno preboljelim veneričnim i neveneričnim bolestima, nakon čega bi prelazio na klinički pregled nagoga tijela, obraćajući osobitu pozornost na ožiljke, osipe, leukoderme, psorijazu ili druge promjene na koži i vidljivim sluznicama. Zatim bi obavljao pregled usta i ždrijela posebnom sterilnom špatulom, obraćajući pozornost na promuklost ili postojeće infekcije gornjih dišnih putova. Ginekološki je pregled počinjao inspekcijom vanjskog spolovila i analne regije, nakon čega je uslijedio pregled vaginalnim spekulomom, pažljivo promatrajući promjene unutarnjeg spolovila. Pri ponovnim su ginekološkim pregledima djevojke dolazile u raskopčanoj košulji bez rukava, u papučama i zimi jer su se prostorije za preglede obvezatno grijale. Posebnu je važnost davao poučavanju tih djevojaka raznim higijenskim navikama kojih su se morale strogo pridržavati. Zahtijevao je:

1. da se svaka djevojka mora barem dva puta tjedno okupati,
2. da nakon svakog općenja mora oprati genitalije mlakom vodom,
3. da djevojke s pojačanim iscjetkom moraju jednom dnevno obaviti irigaciju spolovila mlakom hipermanganovom otopinom,
4. svaka djevojka za vrijeme menstrualnog krvarenja mora najmanje nekoliko dana prekinuti seksualno općenje,
5. prije svakog snošaja djevojka mora svoje goste pregledati te postoji li iscjedak, čirevi oko spolovila ili kožni osip, mora odbiti općenje,
6. svaka prostitutka mora posjedovati vlastiti pribor: bide ili zdjelu za pranje genitalija, špatulu za usta, ogledalo, irigator s nastavkom te hipermanganovu otopinu.

Nakon nekog vremena provjeravao je njihovu poslušnost i utvrdio da sve djevojke posjeduju naveden pribor. Na njegovu inicijativu vlast zabranjuje „rad“ u nekim javnim kućama zbog loših higijenskih uvjeta. Takva drastična mjera motivirala je vlasnike na brzo popravljjanje, kako bi mogli nastaviti s „radom“.

Početakom 1908. u Puli djeluje pet javnih kuća: dvije u Via Castropoli, dvije u Clivo Capitolino te jedna u Clivo Cornelio. Od tih pet, ostale su samo četiri, i to sve u Via Castropola. Premještanje javnih kuća izvršeno je u kratkom roku nakon naredbe, čime su stvoreni uvjeti za poboljšanje nadzora.

Iz izvješća doznajemo i „cijene usluga“ javnih kuća. Dvije su naplaćivale po 1 krunu, dvije po 2 krune, a jedna po 4 krune dnevno. Spominje kako su se cijene usluga u posljednje vrijeme promijenile, tako da se u dvjema javnim kućama naplaćuje po 2 krune, u jednoj po 1 kruna, dok najveća javna kuća, koja je smještena u dvokatnici s 24 sobe, naplaćuje 1 krunu na prvom, odnosno 2 krune na drugom katu. To je, očito, bio unosan posao jer je čak i vlast planirala izgraditi još jednu javnu kuću za videniju i otmjeniju klijentelu, gdje bi se naplaćivale usluge i po 10 kruna.

Dr. V. Lucas se kod vlasti zalagao za provedbu i drugih zaštitnih mjera s ciljem poboljšanja higijenskih prilika u javnim kućama, kao što je, primjerice, bio zahtjev da u svakoj sobi mora vladati red i čistoća te obveza izgradnje dovoljnog broja kupaonica i zahoda s ispiračima. Svaka je spavaća soba morala imati odgovarajući namještaj, peć za zagrijavanje prostorije te dovoljnu količinu čistoga rublja. U hodnicima su se obvezatno morale postavljati higijenske pljuvačnice. Sve su javne kuće morale osigurati posebne sobe za preglede (ordinacije), a po mogućnosti i stol za preglede. U svim javnim kućama bila je zabranjena prodaja alkoholnih pića iz moralnih, higijenskih i sigurnosnih razloga.

Dr. V. Lucasa zabrinjavala je pojava neregistriranih, mladih djevojaka koje su kod prostitutki, kao podstanarke, živjele u vrlo lošim higijenskim uvjetima, odajući se brzo i same prostituciji. Nerijetko su

te stanodavke, kao i neki vlasnici javnih kuća, postupale nehumano, izrabljujući ih i vrijeđajući, što je, prema njegovu mišljenju, odgojno-moralno nedopustivo. Bio je zagovornik pristojnog i humanog odnosa jer su te djevojke mahom krhka karaktera i vrlo osjetljive. Ti nehumani odnosi potiču „tajnu prostituciju“, koju je teško kontrolirati. Na iste nehumane postupke nailazio je čak i u gradskoj bolnici. Kao primjer navodi nedopustivo grub i nehuman odnos jedne bolničarke prema mladoj prostitutki, koja je ipak, nakon intervencije policije, ispravila odnos prema takvim pacijenticama.

Zanimljive su i njegove ocjene o motivima prihvaćanja prostitucije, pa tvrdi da osnovni uzroci leže u podrijetlu tih žena, koje su najčešće provele djetinjstvo u siromaštvu i gladi. Opterećene prošlošću, osjetivši priliku za lagodan život i zaradu, vrlo se rano podaju lakomislenom i besplodnom životu.

Njegovo je izvješće važan povijesno-zdravstven zapis jednog specijalista ginekologa i venerologa, koji se odjednom našao i u ulozi policijskog službenika. S te pozicije pružila mu se prilika pratiti i djelovati na sve čimbenike legalne i ilegalne prostitucije. Izlaz iz postojeće, nezadovoljavajuće situacije vidi u aktivnijoj ulozi vlasti i policije u primjeni odgojno-moralnih metoda. Navodi kako se nerijetko neke žene, koje štednjom dolaze do dovoljne količine novaca, nakon nekoliko godina odlučuju napustiti to „zanimanje“, stupile su u brak te postale dobre supruge i majke. Štednjom su mogle dostići 2000 – 3000 kruna godišnje zarade, što je u ondašnjim prilikama bila velika svota novca. Bio je to, očito, unosan posao jer se s cijenom od 10 kruna, za redoviti pansion s najviše 20 – 40 ili najmanje 10 – 15 posjeta dnevno, postizala velika zarada, od koje ni vlast nije zazirala, planirajući izgradnju otmjene javne kuće. Nadnica kvalificiranih radnika u arsenalu, kojih je bilo najmanje, iznosila je 5,16 kruna ili godišnje, s 300 radnih dana, 1548 kruna, a nekvalificiranih radnika, kojih je bilo najviše, 2 – 3 krune, odnosno godišnje 600 – 900 kruna.⁶⁸⁵

⁶⁸⁵ Ivan BEUC, *Istarske studije*, Zagreb 1975., str. 238.-300.

U stručno-medicinskom dijelu „Izvješća“ dr. V. Lucas navodi koje je slučajeve upućivao u bolnicu. Bile su to žene s manifestnim veneričnim bolestima, zatim one sa suspektnim nalazom u ustima, ždrijelu ili kožnim ulceracijama, kao i one koje su imale snošaj sa sumnjivim promjenama ili iscjetkom iz spolovila. Zabranjivao je „rad“ i onim ženama koje su pobolijevale od neke druge zarazne bolesti, primjerice, tuberkuloze ili od bolesti koje pobuđuju gađenje.

Zanimljiv je njegov komentar o oblicima i učestalosti gonoreje (kapavca), za koju tvrdi da se javlja kao upala mokraćovoda (gonoroični uretritis), upala Bartolinijeve žlijezde (bartolinitis) ili kao upala vrata maternice (cervicitis). Uretritis i bartolinitis rjeđe se dijagnosticiraju jer prostitutke, da bi izbjegle zabranu „rada“, vješto prije pregleda mokrenjem isperu mokraćovod te prstima istisnu gnojni sadržaj iz Bartolinijeve žlijezde. Međutim, kako same ne mogu manipulirati u rodnici, pregledom u spekulumu lako se uočava tipičan gnojan gonoroičan sekret u većine prostitutki. Laboratorijskom, bakteriološkom obradom u većine se njih ne dokazuje gonokok, prema tvrdnji dr. V. Lucasa, jer se radi o kroničnoj ili subakutnoj infekciji, a može ga se dokazati samo u onoj akutnoj, kada je gnojni iscjedak iz cerviksa (vrata maternice) zarazan. Žene koje su na ginekološkom pregledu imale takav gnojni iscjedak u rodnici i upalu vrata maternice obvezatno je upućivao u bolnicu. Smatra da je učestalost upala u prostitutki velika i da bi najmanje dvije trećine njih trebalo uputiti na bolničko liječenje jer često imaju gonoroični metroendometritis, parametritis i upale jajnika. Zbog jakih bolova i obilnih krvarenja iz maternice, često i same zahtijevaju bolničko liječenje.

U prva tri mjeseca rada dijagnosticirao je i priličan broj oboljenja od *ulcusa molle* ili tzv. mekog čankira. Bolest bi otkrivao uglavnom u početnoj fazi oboljenja s lokalizacijom na vanjskom spolovilu, pubisu, rodnici i vratu maternice, a rijetko nalazi uznapredovalu formu bolesti, koja se uglavnom javlja tijekom boravka u bolnici.

Karakteristični se slučajevi početnog luesa (sifilisa) rijetko viđaju. Otkrivaju se najčešće u obliku prišteva na genitalijama ili po tipičnim

promjenama u ustima i ždrijelu. Tercijarni se stadij luesa također često identificira.

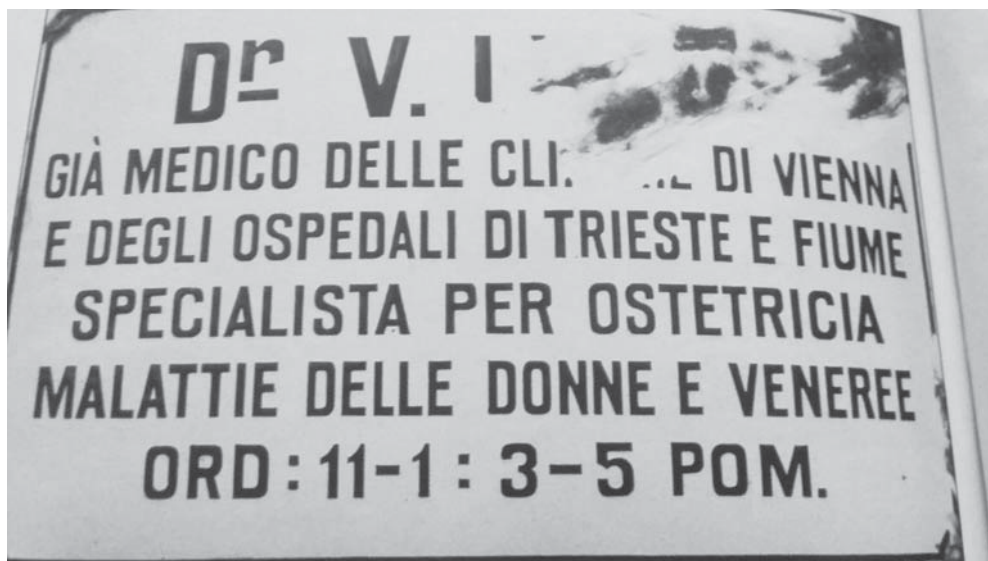
Najveći je medicinski problem sekundarni stadij, nemanifestan oblik bolesti, tzv. latentni lues, kada se općenjem inficiraju partneri, prelaskom *spirohete pallide* preko oštećene sluznice spolovila u partnerovu krv i limfu. Poznavajući dobro tijek bolesti i njezin ishod, smatra da bi stroga zabrana općenja prostitutki s verificiranim sekundarnim stadijem bolesti, tijekom najmanje tri godine, bila najefikasnija preventivna mjera lančanog širenja bolesti. Neuspjeh vidi u činjenici da većina prostitutki poriče „prethodni lues“, pa liječnik koji vrši preglede ne može dijagnosticirati latentan sekundarni stadij sifilisa. Osim toga, zabrinjava ga mogućnost da prostitutke oboljele sa sekundarnim, latentnim luesom nastave s tajnom, nekontroliranom prostitucijom. To su osnovni argumenti koji su, prema njegovu mišljenju, dovoljan razlog da se u rutinsku dijagnostiku uvede Wassermanov test, nova serološka metoda otkrivanja sekundarnog, latentnog luesa.

Posebice naglašava važnost suzbijanja tajne prostitucije, koja je u Puli vrlo razgranata. Grad je u to vrijeme velika vojna posada, s mnoštvom mladih ljudi, u kojem cvate i obljava udanih žena, sklonih seksualnim izživljavanjima ili udovoljavanju žudnje za luksuzom „prodaje svojih usluga“. Otkrivajući takve žene, policijski agenti pokreću postupak i upućuju ih na ginekološki pregled. Međutim, većina tih žena ne dolazi na preglede zbog diskrecije, ali i zbog toga što ih policija rijetko uhvati *in flagranti*, pa s pravnoga gledišta nema utemeljenog dokaza o kršenju zakona. Uviđajući opasnost širenja tajne prostitucije, dr. V. Lucas potiče koordinaciju između policije i liječnika u gradu te šefova odjela u gradskoj i mornaričkoj bolnici, koji su prihvatili otvaranje evidencije (kartoteke) oboljelih žena. Ovakav pristup omogućio je da se nakon nekoliko mjeseci pokaže pad oboljenja od veneričnih bolesti, u čemu autor izvješća vidi i osobne zasluge.

Objektivno promatrajući, njegov rad tijekom boravka u Puli, iako vremenski ograničen, potvrđuje da je od samog početka imao jasnu viziju veličine i značenja problema prostitucije, kao i jasnu viziju izbora pravog

puta za njezinu kontrolu. Svojim je sustavnim i stručnim pristupom dao velik obol u iskorjenjivanju spolnih bolesti u Puli i Istri.

Nakon jednogodišnjeg izbivanja vraća se u Rijeku, gdje, prema postojećim podacima, kao jedini specijalist ginekolog-opstetričar i venerolog, 1914. otvara privatnu ordinaciju.⁶⁸⁶

Sl.1. Oglasna ploča privatne ordinacije dr. V. Lucasa u Labinu

⁶⁸⁶ REGISTRO DELLE VISITE MEDICHE, Fiume, aprile 1914. — luglio 1920; Albona, luglio 1920 — do smrti.

II. Povratak u rodni Labin 1918.

Nakon raspada Austro-Ugarske 1918., vraća se u rodni Labin, gdje nastavlja s liječničkim pozivom. Iz njegove uredno vođene evidencije posjeta bolesnika vidimo da se koristio Wassermanovim serološkim testom i da je liječio luetične bolesnike s novim antiluetičnim lijekovima, što je u onom razdoblju bio velik korak u eradikaciji bolesti. Prema svemu sudeći, njemu, kao prvom venerologu u Rijeci, pripada i velika zasluga zato što je prvi počeo primjenjivati Wassermanov test i liječenje salvarzanom i neosalvarzanom. Nakon Hoffmanova i Shaudinova otkrića *spirohete pallide* (1905.), kao i lijekova salvarzana i neosalvarzana, za čiju je primjenu zaslužan Erlich (1912.), i nesumnjivom zaslugom dr. Valentina Lukasa započinje iskorjenjivanje ove opasne i raširene socijalne spolne bolesti u našim krajevima.

Aktivno se uključuje u politički život i kao pripadnik Talijanske narodne stranke (*Partito Popolare Italiano*), preteče Demokršćanske stranke Italije, kao nositelj liste svoje stranke, uz dr. D. Samba, liječnika iz Pirana, dr. Frangipanija, činovnika iz Pule, te dr. G. Lonzara, odvjetnika iz Kopra, kandidira se na općim političkim izborima u svibnju 1921. U svojem predizbornom političkom programu iznosio je, uz ostale kandidate PPI-ja, stavove protiv fašista, liberala i socijalista, zagovarajući jačanje kršćanstva u školama i integritet obitelji.⁶⁸⁷ Na izborima, međutim, on i njegovi stranački kandidati ne dobivaju dovoljan broj glasova. Premoćnu pobjedu na tim izborima odnosi Giuseppe Wilfan koji, kao predstavnik hrvatsko-slovenske koalicije Istre, ulazi u talijanski Parlament.⁶⁸⁸ Dr. Valentin Lucas umire 1932., a zbog svojeg političkog uvjerenja u vrijeme fašističke vlasti pada u zaborav koji traje do današnjih dana.

⁶⁸⁷ LUBIANA, *Il clero*, 1989., podatak iz literature.

⁶⁸⁸ BIBLIOTECA CAMERA DEI DEPUTATI, ROMA, Statistica delle elezioni generali politiche per la XXVI legislatura, 15 maggio 1921.

Refer to dr Valentino Lucas Medical Activity as First Specialist of the Obstetrics-Gynecology and Venerology in City of Rijeka, Pula and Labin at the End of 19th and Early 20th Century

Summary

Dr. Valentin Lucas was born in Labin (Albona) on March 19, 1873 in Austrian-Hungarian Istria district, contemporary in Croatia.

His ancestors moved to Labin from Gora (near Labin) in 17th century. Valentin was a common name in his family. His family was well known for having many well educated members amongs whom were lawyers, doctors and priests. The last from their family name, Giacomo, ends his life with suicide, few years after the Second World War. According to now known facts we can say that dr. Valentin Lucas was the first doctor in Rijeka who specialised in gynecology-obstetrics and venerology, with reputation and knowledge from working in Trieste and Vienna. In Rijeka he established his private practice which was visited by patients from different social backgrounds, of which we can find about dr. Valentin Lucas medical records. Just before Easter 1909, he accepts a job offer as one year substitute for dr. V. Manzini, who was a police doctor for port authority in Pula. Pula at that time had already established an image as a strategic military Austrian-Hungarian port. Hoping for a better life, thousands of residents have moved to already overpopulated Pula. As new environment couldn't render their hopes many were drawn to refuge in immorals and women in prostitution. Dr. V. Lucas had been fighting against prostitution in Pula, specially against secret prostitution, because that was one of his main set goals as a doctor, though his task wasn't easy because there were no organised sanitary and administrative services for that popular social deviation. He died in Labin on February 18, 1932.

ZBRINJAVANJE LABINSKE DJECE ZA VRIJEME PRVOG SVJETSKOG RATA

Dijana Muškardin, prof. povijesti i hrvatskog jezika i književnosti,
Srednja škola Mate Blažine,
Rudarska 4, 52220 Labin,
e-mail: dijana_muskardin@net.hr

Izvorni znanstveni rad

U radu se nastoji ocrtati stanje na Labinštini 1917., u vrijeme kada je Istru, osim ratnih nedaća i političkih prilika, pogodila suša, glad i siromaštvo. Mnoga su istarska djeca, da bi spasila svoje živote, odlazila na prehranu u sjevernu Hrvatsku. Autorica je pokušala istražiti i na terenu pronaći iz kojih su to naselja i obitelji s područja Labinštine djeca otišla na dopunu prehrane u sjeverne krajeve Hrvatske preko organiziranih humanitarnih akcija i tako se spasila od sigurne smrti. Radilo se o djeci u dobi od 7 do 12 godina. Veliku ulogu u organizaciji odlaska istarske djece imala je i Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru. Prilog se temelji na građi pronađenoj u Državnom arhivu u Pazinu, dostupnoj literaturi i časopisima, terenskom radu te razgovoru s kazivačima. Najveću vrijednost zasigurno ima snimljen tonski zapis gospođe Pjerine Juričić, koja je kao djevojčica dva puta poslana na prehranu u sjevernu Hrvatsku. Tema rada bila je i dio projekta Povijesne grupe Srednje škole Mate Blažine iz Labina.

Ključne riječi: glad, istarska djeca, 1917., Labin

Keywords: hunger, istrian children, 1917, Labin

I. Uvod

Istra je Prvi svjetski rat dočekala u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Nakon objavljene opće mobilizacije vojnih obveznika u srpnju 1914., svi stanovnici Austro-Ugarske, pa tako i Istrani, sudjeluju u borbama na bojištima. Odmicanjem rata sve se više organiziraju i humanitarne akcije pomoći, kako vojnicima na bojištima tako i najsiromašnijim stanovnicima Istre. Ratne su godine i na potonju ostavile trag. Osim djelovanja Crvenoga križa u Istri, grada Državnog arhiva u Pazinu svjedoči o djelovanju različitih vijeća i postojanju raznih organiziranih humanitarnih akcija koje su prikupljale priloge u hrani, odjeći, novcu, duhanu, papiru i zlatu.⁶⁸⁹

U Hrvatskoj se briga o djeci počela voditi i prije Prvog svjetskog rata. Ponajviše se odvijala preko zaklada, građanskih društava te Katoličke crkve, koji su pomagali preko svojih humanitarnih ustanova. Zbog velikog siromaštva i gladi mnoge su obitelji pale u krajnju bijedu, a djeca ostala bez majki, kao i očeva koji su ratovali na bojištu. U takvim prilikama započela je i organizacija odlaska istarske djece na dopunu prehrane u sjevernu Hrvatsku. U siječnju 1916. osnovan je Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz Kraljevina Hrvatske i Slavonije, a još od 1912. djeluje i Liga za zaštitu djece. Te dvije organizacije udružile su se u svojem radu te bile vodeće u organizaciji i zbrinjavanju gladne djece na područje sjeverne Hrvatske.

Središnji je odbor tako slao svoje povjerenike u potragu za obiteljima koje bi udomile djecu. Govorilo se da će udomljenje trajati nekoliko mjeseci. Tajnik Odbora dr. Đuro Basariček predložio je osnivanje ferijalne kolonije za djecu, kako bi se slabo hranjena djeca iz Istre, Dalmacije i Bosne i Hercegovine oporavila preko ljeta. Osnivanjem kolonija uspostavljena je i veza s Društvom sv. Ćirila i Metoda za Istru te ono postaje nositelj ove akcije.⁶⁹⁰ Odaziv stanovništva bio je velik; prema podacima Središnjeg odbora, od srpnja 1917. do 10. rujna 1918. stiglo je 16 568 djece.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ Državni arhiv u Pazinu (dalje: HR-DAPA) – 453, Analitički inventar arhivskog fonda, *Civilni komesarijat u Pazinu*.

⁶⁹⁰ Mira KOLAR, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvog svjetskog rata*, Slavonski Brod 2008., str. 118.

⁶⁹¹ Isto, str. 42.

II. Prilike u Labinu 1917.

Ratne su godine i na Labin ostavile traga. Iz časopisa *Hrvatski list* možemo pročitati kako je Istru, posebice 1917., pogodila velika neimaština i glad. U jednom članku navodi se kako „po raznim dijelovima Istre sve se više širi gladni tifus, šarlah, difterija, dizenterija i razne druge bolesti koje su samo neminovna posljedica dugotrajne loše prehrane. Ljudi nisu prirodili niti toliko krumpira koliko su posijali. Od aprovizacija nismo dobili niti zrna krumpira, a repe dobili smo pol kilograma po osobi... patente nemamo, krumpira i kave ni za lijek, a kruh se nije u javnim pekarnama pekao već 2,5 godine...“.⁶⁹²

Teško stanje, glad i neimaština nisu zaobišli ni područje Labina. Iz arhivske građe doznajemo kako se stanovništvo borilo sa siromaštvom. Prema dopisu gradskih vlasti iz Labina, uočavamo da su svi javni radovi prekinuti dok traje suša. Primjerice, obustavljeni su radovi na izgradnji novoga trga. Zbog nestašice vode grad pomaže pri korištenju postojećim izvorima u Labinu te spominje uporabu izvora Kranjci, Kremenica i Sveti Moro.⁶⁹³ Također određuje da će biti pristupačan i izvor na pola puta prema Rapcu. S obzirom na nestašicu ulja i brašna, gradske su vlasti u Labinu 12. lipnja 1917. odredile kako propisanih 0,5 kg brašna može podignuti samo osoba s liječničkom potvrdom kojom dokazuje da joj je to brašno potrebno iz zdravstvenih razloga.⁶⁹⁴

Kao posljedica dekreta 16. srpnja 1917., pozivaju se svi proizvođači vina s područja Labina da se jave Komisiji i dostave podatak o količini vina koju imaju. Policija će provjeravati prijavljeno stanje zalihe vina. Ako se utvrdi da je netko netočno prijavio, protiv njega će se pokrenuti upravni postupak te mu se vino može i oduzeti.⁶⁹⁵

Prema kraju rata sve se više javlja nezadovoljstvo stanovnika zbog provedenih aprovizacija i učestalih rekvizicija, koje su se provodile nakon

⁶⁹² „Glad i nevolja u Istri“, *Hrvatski list*, god. 3., br. 824, Pula, 24. listopada 1917., str. 3.

⁶⁹³ HR-DAPA-35, *Općina Labin*.

⁶⁹⁴ Na istome mjestu.

⁶⁹⁵ Na istome mjestu.

donesene Carske zapovijedi od 1. kolovoza 1914. Iz pronađene arhivske građe za Labin doznajemo da se provodila rekvizicija vina, brašna, ulja, sijena i stoke. Također saznajemo o problemima na koje su nailazili građani, ali i gradske vlasti, prilikom provedbe aprovizacija i kasnije sve češćih rekvizicija. Nezadovoljno stanovništvo često ulaže prigovore na rad načelnika i općinskih aprovizijskih povjerenstava. Zbog utaje ili nestašice hrane često dolazi i do nereda.

Zanimljiv je i apel upućen labinskom stanovništvu koji govori o tome da ono ima mogućnost hraniti se i ribom, ali to ne čini zbog nedostatka ulja. Stoga iz Pazina stiže apel gradskim vlastima u Labin. Gradske vlasti imaju zadatak pozvati stanovništvo da jede usoljenu ribu, koja i bez ulja daje dovoljno nutritivnih vrijednosti i dobra je za organizam.⁶⁹⁶ U dopisu, a prema odredbi Ministarstva, povećana je i pomoć za obitelji čiji su članovi u vojsci. Obitelj se mora javiti uredu u Labin, gdje će dobiti potvrdu kojom će moći podizati novac.⁶⁹⁷

Organizirale su se i druge akcije općinskih opskrbnih službi s ciljem prikupljanja hrane, odjeće i papira. Pozivali su se i trgovci i obrtnici da određenog dana doniraju postotak svoje zarade.⁶⁹⁸

U humanitarne akcije prikupljanja pomoći za obitelji uključivale su se i škole. Prema dopisu Općine Labin, škole su se 17. lipnja 1917. sa svojim učenicima uključile u akciju prikupljanja novca, pamučnih materijala, donjeg rublja i sl. Taj su dan svi učenici imali opravdan izostanak s nastave. Sav prikupljen materijal slao se Uredu koji opskrbljuje invalide i obitelji vojnika u Pazin. Prikupljanje je trajalo svaki dan nakon nastave do konca lipnja 1917.⁶⁹⁹ (sl. 1.).

---

⁶⁹⁶ HR-DAPA-65, *Općina Labin*.

⁶⁹⁷ Na istome mjestu.

⁶⁹⁸ Na istome mjestu.

⁶⁹⁹ Na istome mjestu.

44
 Alla Spett.
 Direzione della scuola popolare
 in .....

In seguito a decreto dell' i. r. Cons. scol. distrett.
 d. d. Pisino 31. 5. 1917 N. 18/I si partecipò a questa
 Direzione che dalle Superiori Autorità venne stabilito
 di fare una raccolta di denaro e di prodotti naturali
 consistenti in rimasugli di tela o cotone sotto il
 titolo di "Tascenueclitaz". -

A tale effetto venne questa Direzione disporre
 che il giorno ~~17~~ 14 ~~Guigno~~ 1917 ha scolaresca, la
 quale soltanto nel detto giorno avrà vacanza. -
 Andrà di casa in casa raccogliendo offerte in denaro
 oppure rimasugli di tela, di cotone, biancheria ecc.
 di cui abbisogna l'ufficio di provvidenza per
 fornire gli invalidi o i fanciulli di soldati. Questa
 raccolta continuerà anche nei giorni seguenti sino
 al 30 Guigno a. r. però dopo terminata l'istruc-
 zione scolastica. -

Venrà questa Direzione riferire a questa
 Podestaria sul risultato della raccolta. -

Alla Podestaria
 Albarea li 3 Guigno 1917
 Il Docente

Sl. 1. Dopis školama o provodenju humanitarne akcije

(Izvor: Državni arhiv u Pazinu)

III. Organizacija odlaska istarske djece

Veliku ulogu u organizaciji odlaska istarske djece na dopunu prehrane u sjevernu Hrvatsku imala je i Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru. Družba je imala vodeću kulturnu i obrazovnu ulogu u očuvanju hrvatskog identiteta. Glavni cilj bio je otvaranje hrvatskih pučkih škola i rad na opismenjavanju hrvatskog stanovništva. Na početku je Prvog svjetskog rata Družba držala 43 škole sa 77 učitelja i djelatnika, 11 dječjih vrtića i 4 obrtnička tečaja.⁷⁰⁰ U Družbinim se školama također prikupljaju sredstva raznim humanitarnim akcijama.

Na sjednicama Družbina Upraviteljstva sve se češće čitaju pisma puna žaljenja, tuge i jada stanovništva, pa tako i teme nezadovoljstva u Istri. Pisma pišu oni koji su morali ostati, koje je pogodila suša, tuča i nerodne godine, a ponajviše glad.⁷⁰¹ Zbog nestašice hrane, teškog stanja i opasnosti od talijanske okupacije 1917., pokrenute su brojne akcije zbrinjavanja istarske djece u sjevernu Hrvatsku. Djeca najčešće dolaze, u pratnji svojih učitelja, vlakom do Zagreba, a odande ih preuzimaju obitelji i odvođe u svoje domove.

Prvi organizirani transporti djece krenuli su iz Istre i Hrvatskoga primorja. S njima kreću i slovenska djeca iz okolice Trsta, koja se nalaze u blizini talijanske fronte. Istarska djeca bila su smještena na području od najsjevernijih hrvatskih županija do krajnjeg istoka Hrvatske. Razmještala su se u Požešku, Srijemsku, Varaždinsku županiju, Zagrebačku i Bjelovarsko-križevačku županiju. Prema postojećim popisima, najviše istarske djece primila je Bjelovarsko-križevačka županija.⁷⁰²

Popisi ne uključuju i 1917. te sâm početak akcije. Prema podacima kako su roditelji upisivali svoju djecu, poznata su danas i naselja i zaselci odakle su dolazila istarska djeca. Nekih istarskih sela, iz kojih su djeca dolazila, danas nema ucrtanih na karti, ali postoje u sjećanjima mještana koji ih i dalje tako nazivaju. Djeca su uglavnom putovala vlakovima u pratnji

⁷⁰⁰ Marcus LEIDECK, *Markgrofovija Istra u Velikom ratu*, Pazin 2014., str. 29.

⁷⁰¹ Mira KOLAR, *Zbrinjavanje gladne djece, nav. dj.*, str. 168.

⁷⁰² Isto, str. 213.-412.

učitelja, Crvenog križa ili svećenika. Prema popisima obitelji, vidljivo je koje su obitelji prihvatile djecu i u kojem su naselju Bjelovarsko-križevačke županije smještena.

Prvo pismo o mogućnostima prihvaćanja djece u dobi od 7 do 12 godina zaprimio je tajnik Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru Viktor Car Emin, 16. srpnja 1917. Šest dana kasnije, prema postojećem dopisu, saznajemo da je prva skupina stigla u Zagreb sa 150 istarske djece, i to „ s otoka Krka 25 djece, s otoka Cresa 25, iz Lošinja 20, iz Labinštine 20, iz Pazinštine 20, iz Mošćenice i Beržeće 10, iz Lovranštine i Veprinštine 15, a iz raznih krajeva Kastavštine 15 djece.”⁷⁰³

Druga skupina u Zagreb stiže 30. srpnja 1917. Sveukupno je došlo 21 istarsko dijete. Za djecu je, osim dočeka na željezničkom kolodvoru i stolova punih hrane, bilo organizirano i razgledanje grada Zagreba. U sljedeća dva mjeseca, prema postojećim podacima, vidljiv je sve veći odaziv istarske djece. Postoje različiti podaci o njihovu broju. Prvi govori da je na prehranu u sjevernu Hrvatsku u razdoblju od 1917. do 1921. otpremljeno iz Istre 3000 djece.⁷⁰⁴ Drugi pokazuje da se radi o 2081 istarskom djetetu.⁷⁰⁵

Prema statistici Središnjeg odbora iz 1921., na prehranu u Hrvatsku i Slavoniju smješteno je tijekom rata 2209 djece. Mnogi se više nisu željeli vratiti, pa postoji i podatak o njih 474 koji se i 1921. nalaze u Hrvatskoj.⁷⁰⁶

IV. Odlazak labinske djece na primjeru Pjerine Juričić

Gospođa Pjerina Juričić rodila se u Kranjcima (kod Labina) 28. listopada 1909., od majke Antice s Ripende (rođene Kos, 1881. – 1977.) i oca Jakova Kranjca (1879. – 1927.), a umrla je 25. siječnja 2009. Njezin brat Vitorio rodio se 1913. Sestra Marija Blažina (rođ. Kranjac, 1905. – 2001.) također je boravila u ferijalnim kolonijama. Najmlađa sestra Neta Lupetin

---

⁷⁰³ Isto, str. 67.

⁷⁰⁴ Viktor CAR EMIN, *Moje uspomene na Družbu sv. Ćirila i Metoda za Istru*, Zagreb 1953., str. 107.

⁷⁰⁵ Mira KOLAR, *Zbrinjavanje gladne djece, nav. dj.*, str. 66.

⁷⁰⁶ Isto, str. 80.-81.

(rođ. Kranjac, 1910. – 1994.) za vrijeme Prvog svjetskog rata ostala je kod kuće⁷⁰⁷ (sl. 2. i sl. 3.).

Sl. 2. Pjerina Juričić, 2003.

(Izvor: privatno vlasništvo unuke, gđe Nataše Licul)

---

⁷⁰⁷ U razdoblju od 1917. do 1921. Pjerina Juričić boravila je na području Bjelovara u tzv. ferijalnim kolonijama i tako se spasila od gladi i smrti. U snimljenom tonskom zapisu s pranećakom Danielom Mohorovićem opisuje kako je otišla, što je sve doživjela i kako se vratila kući. Zapis je nastao 6. rujna 2008. i u vlasništvu je njezina pranećaka Daniela Mohorovića.

Sl. 3. Pjerina Juričić i njezina najmlađa sestra Neta Lupetin

(Izvor: privatno vlasništvo unuke, gđe Nataše Licul)

Koliko je zapravo loše bilo stanje u Labinu, govori nam i gospođa Pjerina Juričić koja je imala svega osam godina kada je zbog bijede i siromaštva morala napustiti svoj dom i otići u sjevernu Hrvatsku. Njezina majka s četvero djece nije uspijevala sve prehraniti, a otac se nalazio na bojištu jer je, kao i svi ostali sumještani, služio u austrijskoj vojsci. Kao glavni razlog odlaska spominje kako je „tu bila velika glad, nisi mogao naći ni mrvicu kruha. Pokojna majka je odlazila u Rijeku po vreću šećera, jer brašna nije bilo. I tako smo se zabavljali i jeli grude šećera.“⁷⁰⁸

Prema postojećim popisima možemo pratiti s kojih su područja odlazila labinska djeca i koliko ih je, prema evidenciji, bilo upisano. Tako za područje grada Labina možemo izdvojiti sljedeća mjesta s brojem djece: Brovinje 5, Diminići 1, Kraj 6, Kunjci 13, Marići 4, Nova Vas 2, Presika 8,

⁷⁰⁸ Prema tonskom zapisu razgovora s gospođom Pjerinom Juričić iz naselja Kranjci kraj Labina. Izvorni labinski dijalekt: „Tu je bila vela glod. Biš bi isko ku češ kede noć mrvicu kruha. Pokojna mat je šla va Reku po vrecu cukara, perke muki ni bilo. I tako smo se zabovljali i jali grumeni cukara.“

Rabac 7, Radovići 2, Ravni 7, Rogočana 7, Skitača 5, Vinež 2, Viškovići 14, Polje 1 i Sveta Nedelja 3. Sveukupno je s područja Labinštine na dopunu prehrane otišlo 87 djece iz 16 labinskih naselja koja su upisana kao mjesto polaska. Prateći postojeći popis od 2081 djeteta, 87 ih je bilo s područja Labina.⁷⁰⁹

Da su djeca organizirano odvođena svjedoči nam i članak u novinama koji poziva sve roditelje da se odazovu sastanku kako bi dobili sve potrebne informacije i donijeli svu potrebnu dokumentaciju za odlazak.⁷¹⁰

Sl. 4. Razglednica škole u Vlakovu s obrisima svećenika F. Hrđyja

(Izvor: privatno vlasništvo Marijana Milevoja iz Labina)

Skupinu djece s kojom je otišla gđa Pjerina Juričić vodio je svećenik i učitelj iz Svetog Lovreča Labinskog Ferdinand Hrđy. Zahvaljujući njemu, samim mještanima i uz pomoć Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru, 1903.

⁷⁰⁹ Mira KOLAR, Zbrinjavanje gladne djece, *nav. dj.*, str. 79.-80.

⁷¹⁰ „Poruke iz uredništva“, *Hrvatski list*, god. 4., br. 1051, Pula, 15. lipnja 1917., str. 2.

izgrađena je škola i u selu Vlakovu. O tome svjedoči i razglednica na kojoj vidimo izgrađenu školu i obrise samog svećenika Hrđyja. Iz sadržaja teksta razglednice vidimo da je napisana na češkom jeziku i da Hrđy traži od svojeg prijatelja iz Jablonca nad Jezerom da mu pošalje bačve za vino. Razglednica je poslana 16. rujna 1906.⁷¹¹ U vrijeme rata je na području Labina Družba otvorila škole u mjestima Ripendi, Rogočani, Labinu, Rapcu, Sv. Marini, Drenju i Sv. Nedelji⁷¹² (sl. 4.).

Prema iskazu gospođe Pjerine Juričić, 1917. ona i još troje djece iz sela Kranjci krenuli su pod vodstvom učitelja i svećenika Hrđyja vlakom u Zagreb. Kad su stigli na željeznički kolodvor, čekao ih je velik stol prepun hrane. Gospođa Pjerina ovako opisuje doček u Zagrebu: „Kada smo bili na stanici, birali su nas kao na sajmu kad birate tko će što uzeti. Kada smo završili jesti, ljudi su gledali tko će koga izabrati. Na stanici je bio veliki stol... tu su bile one velike pogače kruha... Mario je uzeo jedan komad i sakrio ga pod bok, poslije se najeo, jadan, mislio je da će još biti gladan... toga se lijepo sjećam kako je stavio komad kruha pod bok, kad su ga uzeli gospodari...“⁷¹³

Međutim, iz njezina iskaza saznajemo kako prvo udomljavanje kod obitelji nije dobro završilo. Ne sjeća se naziva sela, ali zna da je bilo blizu Bjelovara. Obitelj nije baš previše marila za nju. Spavala je na jednom drvenom sanduku i dobila uši. Tada se obratila za pomoć svojoj susjedi iz rodnog sela, djevojčici Mariji koja je bila je udomljena u kući blizu nje. Iz razgovora s mještanima naselja Kranjci doznaje se da je pravo ime djevojčice bilo Marija Glavičić i da je s 12 godina znala pisati.⁷¹⁴ Napisala je pismo Pjerininoj majci neka dođe po kćer jer će je inače „šenci pojes“.⁷¹⁵

⁷¹¹ Marijan MILEVOJ, „Dobri Čeh iz Sv. Lovreča“, na: <http://labinska-republika.blogspot.hr/2012/02/dobri-ceh-iz-svetog-lovrec.html> (pristupljeno 5. travnja 2017.).

⁷¹² Viktor CAR EMIN, *Moja sjećanja*, nav. dj., str 103., 126.-127.

⁷¹³ Izvorni labinski dijalekt : „Kada smo bili na štacione onde su nas birali ko kad se na samlje zbira ki će kega zet. Kad smo finili jes ljudi su gledali ki će kega zet... na štacione je bi i veli stol... tu su bile one veli pogači kruha... Mario je tako ze jedon kantun i ga stavi pod bok, pokle se najo, brižan je paro da će još bit lacan... to lepo se spametin kako je kloda kus kruha pod bok, kad su ga zeli gospodori...“.

⁷¹⁴ Marija Glavičić iz naselja Kranjci.

⁷¹⁵ Labinski dijalekt, u prijevodu: „uši će je pojesti“.

Majka je došla po nju i tada dovela još jedno dijete iz njezina sela na prehranu, dječaka Marija Glavičića iz sela Kranjci. Kad se vratila kući, krenula je u školu na hrvatskom jeziku u Rogočani. Nakon oporavka ponovno je otišla, ovoga puta u mjesto Kloštar. S njom je na put krenulo još troje djece iz sela. Udomila ju je austrijska obitelj koja se dobro brinula za nju, a imala je trgovinu robom. Krenula je i u školu. Učila je njemački i hrvatski zajedno s kćerima udomiteljske obitelji. Djevojčice su bile njezinih godina. Jedna je imala 6, a druga 8 godina i sve što su one imale dobivala je i gđa Pjerina.

Raspadom Austro-Ugarske austrijska obitelj morala je otići. Istra je tada bila pod talijanskom vlašću, pa se gđa Pjerina nije mogla vratiti kući. Austrijska ju je obitelj željela povesti u Austriju, ali se bojala bi li onda njezini roditelji imali pravo doći po nju. Tako je gđa Pjerina ostala u Kloštru. Bila je smještena kod svećenika. Svakog je dana odlazila u školu koja se nalazila odmah preko puta. Svećenikova sestra brinula se za gospođu Pjerinu i bila joj je dobra poput majke. Ondje je ostala do svojeg povratka 1921. Nakon četiri godine, 1921. gđa Pjerina dobila je očevo pismo, u kojem je pisalo kako se vraća iz Amerike i dolazi po nju u Kloštar. S obzirom na to da njezina majka nije željela čekati povratak supruga koji se razdužio iz vojske i plovio na brodu *Carpathia*, odlučila je sama otići po kćer. Majka i kći našle su se u Zagrebu na željezničkom kolodvoru nakon četiri godine. Svoju je majku prepoznala po narodnoj nošnji. Trenutak kada se susrela s majkom nakon četiri godine urezao se Pjerini Juričić u sjećanje, pa izjavljuje sljedeće : „Brižna majka je došla po mene. U 9 sati su javili da će vlak doći navečer u Zagreb i neka je idemo dočekati na stanicu. A sada je trebalo vidjeti hoću li je ja prepoznati i ona mene. Gledala je brižna... i ja vidim da ona gleda, gleda i gleda. I gledala sam i ja i prepoznala sam nošnju kakva se nosi kod nas kod kuće. Kad sam prepoznala nošnju, stisnula sam se uz nju i vidiš... to ti je priča.“⁷¹⁶

Majka je vratila kući svoju kćer, ali i jednog dječaka s Ripende,

---

⁷¹⁶ Prema tonskom zapisu, izvorni labinski dijalekt: „Brižna mat je prišla pome. Na 9 ur na vecer su jovili da će prit tren na stacion i neka je homo cekati na stanico. Sada je trebalo videt ku ćun je ja poznat i ona mene. Gledala je brižna... ja vidin ona gljeda, gljeda, gljeda i gljedan i ja i san poznala nošnje od ude ka se nosi i onda san je poznala po nošnje i son se ćapala zo nju. I vidiš... to ti je štorija.“

jednoga iz Marića i jednog iz Voloskoga. Mnoga se djeca, prema postojećim statističkim podacima, nisu vratila u svoj kraj, već su ostala u mjestima diljem Hrvatske. Prema riječima Viktora Cara Emina, tajnika Družbe, mnogi su se roditelji javljali i s nestrpljenjem čekali da se njihovo dijete odvede na dopunu prehrane. Pratili su ih i učitelji iz Zagreba, ali i iz sela gdje su djeca bila razmještena. Nekada su i majke odlazile u sjevernu Hrvatsku kako bi provjerile stanje kod obitelji. Neka su djeca ostala, a neke su se djevojke udale ili dječaci priženili. O svima se vodila točna evidencija i pri Družbi i pri Centralnom odboru u Zagrebu.⁷¹⁷

Istražujući djecu koju je navodila gđa Pjerina u svojem iskazu, pronašli smo 7 djevojčica i dječaka koji su bili uključeni u odlazak 1917. s područja Labinštine. Radi se o onima iz naselja Rogočana – zaselka Kranjci. Iz obitelji Glavičić iz sela Kranjci (2 dječaka i 2 djevojčice), obitelji Kranjac iz Kranjci (2 djevojčice, Pjerina i Marija Kranjac), iz Rogočane (1 djevojčica) i s Ripende jedan dječak. Za dječaka s Ripende ne postoje dodatne informacije. Postoji samo saznanje, prema iskazu gospođe Pjerine, da se zajedno s njezinom majkom vraćao iz Zagreba kući 1921.

Na temelju izjava kazivača i njihove dragocjene ostavštine, istraživanjem tiska, arhivske građe i dostupne literature ovim radom pokušalo se otkriti imena i sudbine djece koja su 1917. otišla iz svojih domova s područja Labinštine na prehranu u sjevernu Hrvatsku i tako se spasila od gladi i umiranja.

Od 2081 djeteta, kako stoji u službenom popisu, njih 87 bilo je s Labinštine. Terenskim radom pronađeni su neki članovi njihovih obitelji, posebice s područja naselja Rogočane i zaselka Kranjci, te su se u razgovoru s njima saznale dosad nepoznate informacije. Daljnjim istraživanjem pronašlo se 7 djece poimenice, obitelji kojima pripadaju i naselja gdje su živjeli. Najvrednije je svakako snimljeno svjedočanstvo gospođe Pjerine Juričić.

Analizom popisa utvrđeno je da su labinska djeca najčešće smještena na području Bjelovarsko-križevačke županije, a prema iskazima

---

⁷¹⁷ Viktor CAR EMIN, *Moje sjećanje, nav. dj.*, str. 107.

i informacijama kazivača labinska djeca iz naselja Kranjci udomljena su u mjestu kraj Bjelovara, Kloštar i Veliku Pisanicu. Analiza postojećeg stanja na samom terenu te razgovori s kazivačima i obiteljima samo su otvorili vrata novim istraživanjima, novim podacima koje traže provjeru i potiču na daljnji rad.

Caring for Children from the Area of Labin during World War I

Summary

During World War I, apart from warfare, Istria was affected by extreme poverty, drought and hunger. Due to food shortages and in order to save their lives, many children from Istria were sent to northern Croatia, where a great role in organizing the departure played the Society of St. Cyril and Method.

According to the existing data, there must have been about 2081 children, aged 7 to 12. Most of them went to the county of Bjelovar-Križevci. The main purpose of this paper has been to study who those children were, which families and areas they came from and how many were there altogether.

A recording of Mrs Pjerina Juričić has been used in the research, who as a little girl was sent on two occasions for nourishment to the north of Croatia. Having studied the children stated by Mrs. Pjerina in her statement, we have identified 8 girls and boys from the area of Labin (Rogočana-hamlet Kranjci), who in 1917 went for nourishment to the north of Croatia.

According to the research, it has been established that there were 87 children from this area, for 7 of which records exist about their families and areas they came from. Thanks to the lists, we have been able to identify settlements from the area of Labin wherefrom children fled from for nutrition.

GORSKI UDARI I URUŠAVANJE STAROGRADSKJE JEZGRE LABINA 60-IH GODINA XX. STOLJEĆA

Tina Filipović, mag. hist.,

Narodni muzej Labin (kustos pripravnik),

Ulica 1. maja 6, 52220 Labin,

e-mail: tinafilipovic.pu@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

Sredinom 60-ih godina prošlog stoljeća starogradsku jezgru Labina zahvatila je katastrofa urušavanja čitavih ulica i kuća, izazvana gorskim udarima kao posljedicom rudarenja. Nekoliko je stotina ljudi bilo primorano na iseljavanje, a bila je ugrožena i vrijedna kulturno-spomenička baština Labina. U nedostatku stambenih kapaciteta to je izazvalo pravu nevolju za stanovništvo Labina, ali i mučan prizor za pamćenje. Starogradska je jezgra time nepovratno izgubila status centra grada, kao i mnoge sadržaje koji su morali biti dislocirani. Zahvaljujući stabilizaciji tla, provedenim stručnim analizama i rekonstrukcijskim zahvatima, Stari grad Labin obnovio se i sačuvao od propadanja. Proces materijalne i kulturne revitalizacije uvelike je potpomognut inicijativom lokalnih umjetnika za spas vrijedne baštine.

Ključne riječi: rudarenje, gorski udari, Stari grad Labin, urušavanja, obnova

Keywords: mining, rock burst, Labin old town, collapsing, renovation

I. Prošlost Labina i nastajanje urbanističkih struktura

„Krševit je Labin smješten između dvaju dubokih morskih udubljenja, Raške doline i Plominskog zaljeva, postavljen u smjeru sjevera i juga, s visokom i razvedenom obalom na Kvarneru... Ovaj je teritorij pitoreskni jer je nastao pod utjecajem raznih erozija koje su udubile i oblikovale ponikve te izolirane gromade vapnenca, što nudi brojne prirodne pećine, poneki izvor pitke vode, a sve je mirisno od aromatičnog bilja kadulje, smreke i smilja.“⁷¹⁸

Labin je zaista jedno od remek-djela istarske geološke i kulturološke prošlosti. Ne ostavlja ravnodušnim onoga tko prošeće njegovom starogradskom jezgrom, uživajući u spektakularnom pogledu s 320 metara nadmorske visine i u zadovoljstvu vizualne dominacije nad neopisivim prizorima. Njegova je dragocjena povijesna priča većim dijelom smještena u prostor nekad opasan srednjovjekovnim zidinama i obrambenim kulama, gdje se odvijala glavina društvenog urbanog života. Starogradska jezgra Labina bila je vitalno čvorište grada, mjesto na kojem je Labin kao grad nastao i razlog zbog kojeg kao grad postoji. Iako prve pronađene tragove života na Labinštini možemo smjestiti u vrijeme srednjeg kamenog doba i lovačko-prikupljačkih skupina, njegovu urbanističku prošlost pratimo od neolitika, kada je na mjestu starog Labina podignuta prapovijesna gradina koju u prvom tisućljeću pr. Kr. naseljavaju Liburni, vješt pomorski narod prisutan na prostoru sjevernog Jadrana. No, Labin će se spominjati tek nakon II. st. pr. Kr. kao *Albona*, *Alvona* ili *Aluon*, kako je i bio zabilježen u rimskim izvorima.⁷¹⁹ Herman Stemberger je u svojim rukopisima o povijesti Labina spomenuo problematiku etimologije antičkog nazivlja grada, koje dovodi u vezu s keltskim podrijetlom i utjecajima različitih naroda, no danas se toponim antičkog Labina, sačuvan zahvaljujući procesu romanizacije, vezuje uz predindoeuropsko-paleomediteransko podrijetlo.

⁷¹⁸ Sergio CELLA, *Albona*, Trieste 1967., str. 13.

⁷¹⁹ Najstariji nadeni prapovijesni nalazi na prostoru Čepičkog jezera ukazuju na postojanje organiziranog života na ovim prostorima u razdoblju 10 000 – 6 000 godina pr. Kr. (Tullio VORANO, *Vodič muzeja*, Labin 2006., str. 16.; *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., natuknica Vedrana KOSA na str. 430.).

Osim toga, gradinsko naselje koje se nalazilo na samom vrhu brežuljka, prema Stembergeru, moglo je imati oko 3500 kvadratnih metara i otprilike 400 stanovnika, a stambeni je fundus mogao dosegnuti maksimalnih 70 kućica za stanovanje.⁷²⁰

Tijekom I. stoljeća Labin i njegovi Liburni, zajedno s Histrima, potpali su pod rimsku vlast, a grad je dobio status municipija i postao dijelom rimske provincije Dalmacije, što dokazuje da Labin „ne samo da je postojao, nego je bio i s političkog gledišta rimski grad“.⁷²¹ Javni životni prostor bio je skrojen na mjestu današnjega Staroga grada, na „najvišem vrhu brijega“ na kojem se živjelo i trgovalo, gradilo kuće i palače, pa čak i uživalo u blagodatima javne kupelji. O tome nam danas svjedoče zavjetni spomenici, reljefne ploče s natpisima i iskopani novčići iz razdoblja rimske vladavine ovim prostorima.⁷²²

Padom Zapadnog Rimskog Carstva i doseljavanjem slavenskih plemena, Labin je doživio novu urbanističku preobrazbu. Nadolazeće kulture i narodi odabirali su živjeti na temeljima prošlih generacija, a prodor kršćanstva na ove prostore ostavio je trajnu memoriju na tlu grada. Prva sakralna, ujedno i najstarija poznata građevina Labina, crkva sv. Justa, podignuta je u VI. stoljeću na mjestu gdje se danas nalazi zvonik župne crkve. Međutim, crkva je razorena uslijed avarsko-slavenskih upada i migracijskih valova, a od nje su danas preostali samo dijelovi zida i ulazna vrata koja su ukomponirana u konstrukciju kasnije izgrađenog zvonika.⁷²³ Gradske su zidine služile kao važan faktor postojanja i sigurnosti te male urbanističke zajednice sve do modernog doba te su, uz ključan strateški položaj grada na uzvisini, Labinu poslužile u prevenciji i zaštiti od raznih vanjskih napadača. Sve što je ondašnjim stanovnicima bilo

⁷²⁰ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika. Povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera*, Labin 1983., str. 11., 50.; Tullio VORANO, Vodič muzeja, *nav. dj.*, str. 16.-17.

⁷²¹ Tullio VORANO, Vodič muzeja, *nav. dj.*, str. 16.-17.; Tomaso LUCIANI, *Labin / Albona. Povijesno-etnografska studija / Studi storico-etnografici*, Labin 2012., str. 33.

⁷²² Labin je svakako postao kulturno bogatiji i priznatiji otkrićem natpisa na jednoj oltarnoj pregradi romaničke crkvice sv. Sebastijana u selu Škrokoni, nedaleko od Staroga grada, koji prvi put spominje ime Labina riječima *Res publica albonessium* (Tullio VORANO, Vodič muzeja, *nav. dj.*, str. 16.; Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 11.; Tomaso LUCIANI, *Labin / Albona, nav. dj.*, str. 33.).

⁷²³ Marijan MILEVOJ – Eduard STRENJA, *Labin tragom vjekova*, Labin 1999., str. 9.

važno, bilo je opasano zaštitnim bedemom pojačanim „širokim utverdama, kulama s dvostrukim obodnim zidovima i prurušenim vratima s unutarnjim prostorima za vojne posade“.⁷²⁴ Ti su se zidovi višekratno rušili i obnavljali te prilagođavali mnogim potrebama grada. Prema Bartolomeu Giorginiju, labinskom ljekarniku iz XVIII. stoljeća i autoru prvog cjelovitog teksta o povijesti Labina, rubni bedem grada prostirao se do crkve sv. Stjepana.⁷²⁵ Sličnog je mišljenja bio i Stemberger koji je stari Labin smjestio na sâm vrh brdašca, opisujući četiri značajna onodobna zdanja unutar gradskog teritorija, poput ruševina crkve sv. Justa i nekoliko kuća.⁷²⁶

Za razdoblja bizantske, langobardske i franačke vlasti nad teritorijem Labina nemamo sačuvanih podataka o tome kako se grad razvijao i što se u njemu stvaralo ili razaralo, no o Labinu za vrijeme vlasti akvilejskog patrijarha (1208. – 1420.) govori gradski Statut, koji je daleke 1341. potvrdio patrijarh Bertrand. Donošenjem je Statuta Labin ovjerio temeljne zakone i odredbe među pučanstvom koje je u to vrijeme na čitavoj Labinštini sezalo do 1000 stanovnika.⁷²⁷ Ta su stoljeća relativnog mira i stabilnosti starogradske jezgri omogućila svojevrsan „graditeljski procvat“. Na temeljima romaničke crkve iz XI. stoljeća podignuta je današnja župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije, koja još uvijek na sebi nosi gotičke elemente nastale 1336. kompletnom nadogradnjom. Osim crkve, novoizgrađene kuće i palače podignute su izvan gradskih zidina koje su se, prema Stembergerovoj rekonstrukciji, provlačile od „zvjezdarnice“ na fortici, zatim silazno uz kuće Antonich, Diminich i Manzoni (u današnjoj ulici G. Martinuzzi) do crkvice sv. Stjepana, odakle su se na suprotnoj strani uzdizale prema četvrtastoj kuli na fortici. Dio naselja unutar obruča najstarijeg bedema nazivao se „Gorica“, a preostali se dio grada razvio nakon 1300. u smjerovima lijevo i desno od današnjeg Starog trga, odakle se sijeku sve starogradske ulice. Jedan dio naselja nazivao se „Dolica“ i pružao se prema Podvinju, dok je drugi dobio naziv po podrijetlu svojih stanovnika

⁷²⁴ Tomaso LUCIANI, *Labin / Albona, nav. dj.*, str. 41.

⁷²⁵ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina i okolice / Memorie Istoriche della Terra e Teritorio d'Albona*, Labin 2010., str. 27.

⁷²⁶ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 50., 51.

⁷²⁷ Marijan MILEVOJ – Eduard STRENJA, *Labin, nav. dj.*, str. 9.

– „Kranj“. Ovi su nazivi očuvani zahvaljujući tekstovima labinskog Statuta, u kojem se još pojavljuje i stari naziv za današnji glavni gradski trg – Črc, Crć, odnosno Cercing breg. Navedeni naziv trga Stemberger dovodi u vezu s opisnim izrazom koji označava pripadnost zemljišta crkvi jer su u to vrijeme na trgu postojale dvije crkvice, ona sv. Sergija i sv. Marinele, s pripadajućim grobljima.⁷²⁸

Stari grad Labin većinu svojih današnjih vizura duguje „Gradu na lagunama“ i mletačkoj vlasti koja će u tom gradu potrajati gotovo četiri stoljeća. Tih je stoljeća urbana jezgra obogaćena novim kućama i stanovnicima, raskošnim palačama, novim zidinama, kulama i gradskim vratima, poprimajući sve više taj „venecijanski imidž“.⁷²⁹ Pod krilima je lava sv. Marka Labin dobio podestatovu palaču sa sudom i zatvorom, gradsku ložu i skladište za žito, tzv. fontik, a najuglednije su labinske obitelji podignule svoje velebne domove, koji se i danas ističu impozantnom veličinom i dominantnom lokacijom, poput barokne palače Battiala-Lazzarini ili palače obitelji Scampicchio s privatnom kapelicom spojenom na susjednu župnu crkvu.⁷³⁰ Krajem XVI. stoljeća Labin se, prema legendi, našao na meti uskočkih pljačkaških skupina i s pomoću lukavštine izvukao gotovo neozlijeđen, za razliku od susjednog kaštela Plomina. No, česte su prijetnje uskočkih napada primorale Labinjane da misle o budućnosti svojega utvrđenoga grada, pa su tako od mletačkog dužda Marina Grimanija zatražili novčanu pomoć za unapređenje tadašnjeg sigurnosnog sustava. Zahvaljujući zamolbama i prijedlozima Melchiora Negrija, Venecija je Labinu poslala sredstva za izgradnju dviju dodatnih kula koje bi pojačale obranu ulaznih gradskih vrata, kao i 12 brončanih topova te nešto oružja i streljiva. Obrana grada bila je ojačana novoizgrađenim zupčastim zidom, tzv. rivelinom, koji je okruživao grad. Rivelin je bio potpomognut s pet kvadratnih kula, a spajao se pokretnim vratima na današnjem gradskom trgu i tako omogućavao snažnu kontrolu ulaska u grad. Kao dodatna mjera opreza te u svrhu bolje zaštite gradskih vrata, bila je izgrađena i okrugla

⁷²⁸ Herman STEMBERGER, Labinska povijesna kronika, *nav. dj.*, str. 24., 44., 50.-52.

⁷²⁹ Marijan MILEVOJ – Eduard STRENJA, Labin, *nav. dj.*, str. 11., 12.

⁷³⁰ Herman STEMBERGER, Labinska povijesna kronika, *nav. dj.*, str. 52.

kula Torjon, koja i danas predstavlja omiljenu promatračnicu tranzita ljudi pred ulazom u starogradsku jezgru.⁷³¹ Najviši se dio grada s pomoću novih bedema pretvorio u neosvojivu utvrdu s koje se moglo topovima udarati na cijelu nizinu, dok su zidine bile upotpunjene formacijama odvoda za prosipanje vrućeg ulja na onoga tko bi se našao u samoj blizini. Labin je tako postao gotovo nemoguć plijen za pljačkaše i razbojнике, no takva je zaštita značila i skupocjeno održavanje, a dugi su bedemi s vremena na vrijeme iznjedrili razne pukotine i urušavanja te tako iznova aktualizirali mnoge opasnosti.⁷³² Razumljivo, razvitak je grada uvelike ovisio o financijskim mogućnostima komune, što je u slučaju Labina, kao i čitave mletačke Istre, značilo oslanjanje na dobru volju mletačkih rektora i odluke Senata. Uklopljen u koncept venecijanskih posjeda, Labin je i gospodarski ovisio o onome što se događalo u političkom središtu na lagunama, a ta je međusobna ovisnost dovodila i do brige Venecije za sigurnost vlastitih posjeda na istoku.⁷³³ Izvori nam govore da opasnost za grad nije dolazila samo izvan gradskih zidina, već i daleko iznad njih. Snažno je nevrijeme 1729. devastiralo dio Staroga grada i napravilo ogromnu štetu, zbog čega su se građani ponovno morali obratiti Mletačkoj Republici i zamoliti je za pomoć pri sanaciji kuća i bedema.⁷³⁴ U tom se razdoblju grad već proširio izvan svojih zidina. Naime, na Crću su postupno nicali i prve kuće, a cesta za novo gradsko groblje napravljena je sredinom XVIII. stoljeća. Uz nju su se smjestile kuće obitelji Lius, Martincich, Bastianich i ostalih, tvoreći tako ulicu (kasnije Ulicu palih boraca), koja će pretrpjeti ogromne štete prilikom urušavanja tla šezdesetih godina prošlog stoljeća i gotovo u potpunosti nestati. Stambeni se fundus stvarao i silazno niz današnji Uspon A. Negrija na kojem se nalazila i popularna gostionica u vlasništvu obitelji Lazzarini, kao i na onu stranu gradskog trga uz današnje šetalište San Marco.⁷³⁵

⁷³¹ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina*, *nav. dj.*, str. 29.-33.

⁷³² Godine 1623. lopovi su upali u grad kroz rupu na zidinama i lagodno odnijeli razne predmete, pa čak i namještaj iz župne crkve, nakon čega građani nisu dvojili dugo, već su se obratili rašporskom kapetanu i zamolili ga za pomoć pri sanaciji zidina (Dario ALBERI, *Istria: storia, arte, cultura*, Trieste 1997., str. 1731.-1732.)

⁷³³ Miroslav BERTOŠA, *Istarsko vrijeme prošlo*, Pula 1978., str. 73.-74.

⁷³⁴ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina*, *nav. dj.*, str. 33.

⁷³⁵ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, *nav. dj.*, str. 52.-53.

Labinština će padom Mletačke Republike i dolaskom pod austrijsku upravu početkom XIX. stoljeća doživjeti sasvim novi urbanistički procvat koji će se posvetiti razvoju industrije i gradske, odnosno prigradske infrastrukture. Standardizacija i modernizacija rudarskog posla išla je ruku pod ruku s razvojem trgovine, prometa, školstva i zdravstva. Obližnji se Rabac ubrzo prometnuo u tranzitnu labinsku luku u kojoj su postavljeni i temelji za razvoj turizma izgradnjom prvog hotela 1889.⁷³⁶ Stanovnici su Labina oko 1850. dobili prvu javnu rasvjetu na petrolej, poštanski ured, kazalište, bolnicu za rudare, kasnije i gradsku bolnicu u Starome gradu, a život se sve više koncentrirao na današnjem glavnom gradskom trgu, koji je u XX. stoljeće zakoračio s novom i velebnom općinskom zgradom, izgrađenom u austrijskom stilu, tzv. municipijem. U čitavoj općini, koja je tada bila dijelom pazinskog kotara, bilo je više od 10 000 stanovnika.⁷³⁷

Labin se između dvaju svjetskih ratova našao u talijanskoj vlasti, koja je, s jedne strane, učinila mnogo u pitanju unapređenja životnih uvjeta i prostora stanovnika, no s druge je uspješno eksploatirala bogatstvo rudnika za vlastite potrebe na gotovo makijavelistički način. Prioriteti novog političkog sustava bili su fokusirani na uporabljivost i praktičnost, poput isušivanja Čepićkog jezera i melioracije Raške doline, a nova je vlast osigurala i potporni zid na šetalištu San Marco, po kojem je Labin dobio vrlo prepoznatljive obrise. Na istom se mjestu 1937. izgradio i vodoskok, zahvaljujući najnovijoj vodovodnoj mreži kojom se koristilo stanovništvo Staroga grada i okolice. Život je bujao, stanovnici su imali čak 19 ugostiteljskih objekata, kao i nekoliko hotela za udobnost i razonodu, među kojima se nalazio i mali hotel *Al Giardinetto*, koji se tijekom prošlog stoljeća pretvorio u ruševinu, zajedno s čitavom četvrti Sv. Katarine u kojoj se i nalazio.⁷³⁸

Nakon izgradnje rudarskoga grada Raše dovršena je 1942. i izgradnja Podlabina, koji je vrlo brzo preuzeo primat nad gornjim gradom

---

⁷³⁶ Tullio VORANO, Vodič muzeja, *nav. dj.*, str. 20.

⁷³⁷ Herman STEMBERGER, Labinska povijesna kronika, *nav. dj.*, str. 53.; Dario ALBERI, Istria, *nav. dj.*, str. 1733.-1734.; Marijan MILEVOJ – Eduard STRENJA, Labin, *nav. dj.*, str. 16.-18.

⁷³⁸ Marijan MILEVOJ – Eduard STRENJA, Labin, *nav. dj.*, str. 17.

na brdu, postavši centrom labinske gradske zajednice. Težište života grada se nakon mnogih stoljeća burne prošlosti postupno premještalo u podnožje, prilagodavajući se nekim novim, radničkim potrebama i potrebama industrijalizacije.

Drugi svjetski rat Labinu, srećom, nije nanio značajne materijalne štete, a vrijeme poslijeratnog gospodarskog i društvenog napretka bilo je prožeto povećanjem broja stanovnika i priljevom radne snage iz drugih dijelova Hrvatske, ali i Jugoslavije. Nedostatak stambenog fundusa činio se kroničnim, a urušavanje gornjeg Labina zbog posljedica rudarenja nimalo nije pridonosilo rješavanju gorućih pitanja. Stari je grad tih godina postao gotovo neuporabljiv za bilo kakvu ozbiljnu funkciju, što je dodatno potaknulo premještanje centra života te gradske zajednice u njezino novoizgrađeno podnožje i okolicu. Izgled Staroga grada je, zahvaljujući svojim nedaćama, tako ostao zarobljen u vlastitoj kulturno-povijesnoj priči, njegujući šarm davno minulih vlasti i vremena.⁷³⁹

II. Rudarska prošlost Labina i gorski udari

Identitet pojedinoga grada proizlazi iz čitavog spleta povijesno-kulturnih okolnosti koje su svojim manifestacijama odredile njegov ritam života i razvitka. Sve od prvih suhozida i klesanih ploča od vapnenca pa do novih naselja, rudarskih šohtova i tvorničkih postrojenja, gradila se priča o Labinu kroz vjekove. No, ono što ga danas čini gradom u njegovu punom opsegu, značenju i izgledu posljedica je iscrpne prošlosti rudarenja koje se prometnulo u najvažniju gospodarsku granu na Labinštini. Rudnik je postao centar radničkih aktivnosti na ovom području; prehranjujući čitave obitelji, dopuštao je migracije stanovništva i kolanje raznih utjecaja te je uvjetovao razvoj i napredak grada. Veća potreba za radnom snagom privukla je mnoga nova lica u Labin, što je rezultiralo širenjem grada i njegovih ulica, čiji su sadržaji s vremenom postali brojniji i kompleksniji, a život cjelovitiji i suvremeniji. Rudari su postali predvodnici društva, a rudarski su se motivi snažno uvukli u pore javnoga gradskog života, tvoreći svojevrstan

---

⁷³⁹ Isto, str. 20.-21.

„simbolički kapital“ kojim je podzemlje komuniciralo s onime što je iznad rudnika.⁷⁴⁰ Paradoksalno, ako govorimo o infrastrukturnom razvitku grada, Labin rudnicima duguje mnogo, no rudnici su ujedno i razlog zbog kojeg je Labin proživljavao krizu opstanka i održivosti prilikom devastacije tla u prošlom stoljeću.

Priča o ugljenu počinje još u srednjem vijeku. Lokalno je stanovništvo tada vadilo ugljen koji se mogao naći na površini te se zbog smolastog oblika i mekane strukture koristilo njime kao premazom za impregnaciju donjeg dijela čamaca. Prvi podaci o rudarenju u pisanom obliku potječu iz XVII. stoljeća, a radi se o koncesijama koje je izdavalo mletačko Vijeće deseterice za upotrebu „rudnika minerala i smole“, pa je tako Filippo Veranzi 1626. bio prvi poznati korisnik dozvole za vađenje ugljena.⁷⁴¹ Dubljim se kopanjima došlo do otkrića „pravog“ ugljena sredinom XVIII. stoljeća, točnije, 10. svibnja 1755., kad je labinski podestat Pier Antonio Bembo podnio izvješće mletačkom Poglavarstvu za rudnike kojim je potvrdio kako se rudnik nalazi „na dnu hrpta, južno od Labina, u predjelu Krapna, nedaleko crkve sv. Zaharije, prema zapadu“.⁷⁴² Zahvaljujući industrijskoj revoluciji i razvitku manufakturne proizvodnje, ugljen je konačno postao uobičajeno gorivo strojeva i tako pronašao svoje stalne kupce, čime je potaknuta kontinuirana rudarska proizvodnja. To se labinskom ugljenokopu dogodilo 1785., kad je šećerana u Rijeci postala stalnim korisnikom ugljena iz krapanske doline. Od te je godine moguće pratiti i dokumentaciju rudnika koja se sastoji od evidencije radnika, novčane fluktuacije i korespodencije, pa tako saznajemo kako je godišnja proizvodnja ugljena, koji je iskopalo četrdesetak radnika, u to vrijeme iznosila otprilike 560 tona.⁷⁴³

Za vrijeme kratkotrajne francuske vlasti nad ovim prostorima (1805. – 1813.) proizvodnja u rudnicima dobila je prve zakonske okvire djelovanja, a čitavu je djelatnost rudnika nadziralo Rudarsko vijeće pri

---

⁷⁴⁰ Andrea MATOŠEVIĆ, *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*, Zagreb 2011., str. 14.-15.

⁷⁴¹ Tullio VORANO, *Istarski ugljenokopi: četiri stoljeća rudarenja u Istri*, Labin 1997., str. 11.-16.

⁷⁴² Isto, str. 17.

⁷⁴³ Isto, str. 18.-19.

Ministarstvu unutarnjih poslova, vodeći preciznu evidenciju.⁷⁴⁴

Nakon preuzimanja vlasti od strane Austrijskog Carstva, rudarska se proizvodnja gotovo udvostručila, broj se radnika povećao, a uskoro je došlo i do otvaranja novih rudarskih jama s poboljšanim mehanizacijama. Apsolutan će zamah u proizvodnji i modernizaciji rudnici doživjeti krajem XIX. stoljeća, kad će 1881. Trbovljansko rudokopno društvo otkupiti tadašnje rudnike u Krapnu, Vinežu i Štrmcu te tako objediniti u zajedničko industrijsko postrojenje. Ono će godišnje iskopati između 90 000 i 130 000 tona ugljena, s više od tisuću zaposlenih.⁷⁴⁵

Nakon Prvog svjetskog rata i talijanskog zauzimanja Istarskog poluotoka uslijedilo je doba najintenzivnije rudarske aktivnosti. Oboreni su rekordi u proizvodnji ugljena, kakvi se više nikada neće dostignuti, a rudarska su postrojenja nacionalizirana osnivanjem tvrtke *Azienda Carboni Italiani* (A. C. a. I.), s javnim kapitalom i proizvodnjom koja je odgovarala desetom dijelu ukupnih državnih potreba. Međutim, pojačana je eksploatacija ugljena, osobito u predvečerje Drugoga svjetskog rata, donijela brojne opasnosti za sigurnost i život radnika, ali i dugoročne posljedice na konfiguraciji iskorištenog tla, koje će se manifestirati u sljedećem razdoblju intenzivnije rudarske proizvodnje.⁷⁴⁶ Također, Kraljevina Italija odlučila je svoje potrebe za ugljenom, kojeg na vlastitom terenu nema dovoljno, namiriti iz labinskog rudarskog bazena, koncentriravši se više na ekspanziju radilišta negoli na povoljne radne uvjete. Stoga ne začuđuje što se nezadovoljstvo rudara, a tako i lokalnog stanovništva prema superiornoj talijanskoj vlasti i njezinoj eksploatatorskoj prirodi, povremeno pretvaralo u štrajkove, često nabijene socijalističkim raspoloženjem i željom za pravednijim tretmanom radnika i lokalnog stanovništva.⁷⁴⁷

Poraz fašističkih snaga u Drugom svjetskom ratu pridonio je

---

⁷⁴⁴ Riječ je o dvama dekretima koje je donio tadašnji vicekralj Italije Eugenije Napoleon: dekretu o izvozu ugljena iz Krapna, sastavljenom 1807., te dekretu, odnosno rudarskom zakonu donesenom 1808. (isto, str. 25.)

⁷⁴⁵ Isto, str. 29.-39.; ISTI, Vodič muzeja, *nav. dj.*, str. 22.

⁷⁴⁶ Granica od preko milijun tona proizvedenog ugljena u godinu dana bila je premašena već 1939. (Tullio VORANO, Istarski ugljenokopi, *nav. dj.*, str. 97.)

⁷⁴⁷ Andrea MATOŠEVIĆ, Pod zemljom, *nav. dj.*, str. 52.-53.

mijenjanju snaga na političkom planu. Nedugo nakon potpisivanja Pariškog sporazuma 1947. i službenog pripajanja Labina jugoslavenskoj federaciji, osnovano je i novo poduzeće rudnika na Labinštini pod imenom Istarski ugljenokopi „Raša“ (IUR), koje će postati svojevrsan generator razvitka grada u urbanističkom, demografskom, gospodarskom i kulturnom smislu. Ugljenokopi su nastojali pratiti trendove industrijalizacije i elektrifikacije zemlje koja je proizlazila iz petogodišnjih planova, boreći se istovremeno s manjkom stručnog kadra, ali i potrebne mehanizacije. Unatoč svemu, značajan porast proizvodnje dogodio se u desetljeću nakon 1950., u kojem je ostvarena najveća poslijeratna proizvodnja ugljena od 860 100 tona, dok je 1963. broj zaposlenih djelatnika u ugljenokopima dosegao cifru od 7290 ljudi.⁷⁴⁸ Proces je ispunjavanja godišnjih planova i prebacivanja radnih normi uvelike instruirala politička vlast pozivanjem na angažmane pomicanja vlastitih granica tijekom rada u smjeni. Potičući natjecateljski duh, država je stvorila fenomen udarništva koji je uvelike pridonio iznimnim dostignućima, ali i enormnim ljudskim naporima. Ovo potonje dovodilo je do neopreza i nemoći pri raznim opasnostima, pa je desetljeće uspjeha podnijelo i mnogobrojne žrtve na radnome mjestu. Ne samo to, tehnika brzog proboja kroz jamu, kakva je bila uobičajena šezdesetih godina prošlog stoljeća, a za koju je bio karakterističan i rad u trima smjenama, destabilizirala je radilišta i pogoršala uvjete rada. Vrlo su brzo stanovnici Labina shvatili koliko je grad osjetljiv na ono što se događa u njegovoj utrobi kad se tih godina tlo ozbiljnije zatreslo, a kuće počele kliziti iz svojih temelja.⁷⁴⁹ Svakodnevno je podrhtavanje tla, uz popucale zidove i urušene objekte, bilo manifestacija tzv. rudarskih šteta koje su izazivali česti gorski udari, ali i posljedice dugotrajnog otkopavanja u kombinaciji s raznim geološkim čimbenicima. Ono što se događalo na ulicama najugroženijih četvrti Labina, poput starogradske jezgre, Sv. Katarine, Presike, Rogočane i Kapelice, dosegalo je razmjere katastrofe i životne ugroženosti. Klizišta i slijeganja terena odnosila su temelje kuća, prouzročila pukotine u zidovima i stropovima te izdizanje podova, a pojedini su objekti postali prerizični

⁷⁴⁸ Najveća poslijeratna proizvodnja ugljena zabilježena je 1959. (Tullio VORANO, Istarski ugljenokopi, *nav. dj.*, str. 131.-134.).

⁷⁴⁹ Andrea MATOŠEVIĆ, Pod zemljom, *nav. dj.*, str. 154., 186.-187., 273.

za uobičajen boravak ljudi u njima. Upravo je katastrofa na stambenom fondu gornjeg Labina prisilila stanovnike na iseljavanje u druge krajeve grada, a lokalna je uprava radila na donošenju čitavog niza mjera, poput zabrane naseljavanja u ugroženim zonama, kako bi zaštitila stanovništvo i osigurala područje.⁷⁵⁰ Analiza sigurnosne operative tehničkog sektora IUR-a o smrtnim ozljedama u periodu od 1957. do 1961. spominje sve lošije prirodne uvjete u labinskim ugljenokopima početkom šezdesetih te kako su radnici prisiljeni eksploatirati „tanke i nepravilno uslojene slojeve na velikoj dubini“.⁷⁵¹ Velik broj ozljeda bio je izazvan nedovoljnim radnim iskustvom i prevelikom fluktuacijom radne snage, ali i pogoršanjem geološko-tektonskih uvjeta, dok je jama Labin prednjačila u pojavi jakih gorskih udara.⁷⁵² Upravo su gorski udari bili najjači izazivači podrhtavanja tla na površini, a događali su se u jamama rudnika i nerijetko završavali ozljedama rudara ili tragičnim smrtnim ishodom. Gorski udar ili *škopija* eksplozija je izazvana pogubnim zapaljenjem ugljene prašine i plina metana u kombinaciji sa zrakom, koja je bila karakteristična u procesima miniranja na radilištu, prouzročujući razna urušavanja i pad krovine. Jednostavnije rečeno, to je naglo i bučno izbacivanje ugljena iz stijene u jamsku prostoriju praćeno pucanjem, lomom i potresima koji se osjećaju i na površini. Utvrđeno je da se udari pojavljuju najčešće od pola sata do sat i pol nakon završetka jedne rudarske smjene, zbog toga što rudari netom prije odlaska s radilišta eksplozivom obaraju ugljen, stoga poremećaji nastali na površini mogu imati i vremensko objašnjenje.⁷⁵³ Gorske se udare nastojalo prevenirati čvršćim podgradama, zasipavanjem kamenom prašinom i premazivanjem prostorija vapnom, a rudarima je pomogla i mehanizacija koja je s vremenom napredovala. Također, štakori u jami bili su od velike pomoći jer su često nanjušili nevolju prije nego što bi se ona uopće dogodila.⁷⁵⁴ Ugljenokopi

---

⁷⁵⁰ Tullio VORANO, Istarski ugljenokopi, *nav. dj.*, str. 135.-136.

⁷⁵¹ ARHIV NARODNOG MUZEJA U LABINU, *Osvrt na smrtno ozljede u periodu od 1957. do 1961. godine u IU „Raša“, Istarski ugljenokopi Raša, Tehnički sektor – sigurnosna operativa, 1962.*, str. 1.-4.

⁷⁵² Isto, str. 5.-7.

⁷⁵³ Andrea MATOŠEVIĆ, Pod zemljom, *nav. dj.*, str. 127.-128.; M. M., „Labin bi trebalo tretirati isto kao Skoplje, Makarsku i Slavonski Brod. Problemi u vezi s iseljenjem dijela Labina“, *Glas Istre*, god. XXIII., br. 47, Pula, 18. studenog 1966., str. 4.

⁷⁵⁴ Andrea MATOŠEVIĆ, Pod zemljom, *nav. dj.*, str., 127.–129.

u Raši i Labinu bili su pod čestom prijetnjom *škopija*, što zbog geoloških prilika, odnosno prijeloma stijene koji prolazi raškom jamom i sâm po sebi prouzročuje pomicanje tla, što zbog procesa neprilagođenog otkopavanja s nedovoljnim zasipavanjem koje prouzročuje slijeganje tla. Još jedan od uzroka pomicanja tla uslijed gorskih udara mogao bi biti i sloj krednog vapnenca u tlu, karakterističan za istarski reljef.⁷⁵⁵

III. Prve rudarske štete i odgovornosti

Problem s gorskim udarima evidentiran je već krajem 30-ih godina prošlog stoljeća za vrijeme talijanske uprave, kad se od ugljenokopa tražilo i očekivalo mnogo. Zbog sve većih potreba koje je diktirala mogućnost izbijanja novog velikog rata, fašistička je vlast pristupala neplanskom otkopavanju slojeva ugljena, i to poglavito izdašnijih nalazišta, čime je svakako ugrozila budućnost rudarskih radilišta.⁷⁵⁶ I ne samo to, na sebe je navukla glavnu sumnju za nesreće, urušavanja i probleme u rudnicima koji su se javljali u razdoblju rudnika pod jugoslavenskom ingerencijom. Takve su se informacije i optužbe mogle iščitati iz novinskih stupaca i stručnih časopisa, pa tako *Rudarstvo* 1948. tvrdi kako se „prijasnijim fašističkim upravljačima žurilo da se izvadi što više ugljena i nisu htjeli čekati da se dovrše svi radovi na otvaranju i pripremanju, jer njima nije bilo stalo da osiguraju živote rudara“.⁷⁵⁷ Službeni je stav onovremene politike prokazivao prošle vlasti i njihov nemar, kao i nesposobnost pri stručnom vađenju „crnoga zlata“. Naravno da je političkom vrhu okupljenom oko Tita odgovarao takav odnos, jednako kao i pogođenim stanovnicima Labina jer su ljudi očajnički tražili odgovorno očitovanje. Novinski su se stupci punili podacima o količini iskopanog ugljena kroz povijest, visini materijalnih šteta i dodijeljenih, odnosno planiranih naknada za sanaciju gradske infrastrukture i stambenog fonda te sličnim informacijama. Primjerice,

⁷⁵⁵ Ing. VUČETIĆ, „Tehnička zaštita rada. Svaki rudar treba da vodi računa o sigurnosnim mjerama tokom rada“, *Rudarstvo*, god. V., br. 12, Beograd 1948., str. 535.

⁷⁵⁶ Andrea MATOŠEVIĆ, Pod zemljom, *nav. dj.*, str. 41.

⁷⁵⁷ Ing. VUČETIĆ, „Tehnička zaštita rada“, *nav. dj.*, str. 535.

Glas Istre u svojem članku o „nestajanju“ starog Labina iz 1965. donosi pregled ukupnih tona iskopanog ugljena na Labinštini, a samim time i odgovornosti za ono što se u tom trenutku odvijalo na površini, počevši s „primitivnim“ devetnaestostoljetnim rudarenjem koje se pretočilo u nepromišljeno eksploatiranje ugljena za vrijeme talijanske uprave, nemarne u pitanju zatrpavanja starih otkopa, a žedne za što većim prihodima. „A onda, priroda je počela potraživati svoj dug.“⁷⁵⁸

U zbruci novonastale situacije bilo je teško konkretizirati krivca za nelagodu i strah koji je zahvatio čitav grad, a najteža su iskustva uznemirila rudare koji su i sami stanovali na ugroženom području, a koji „nisu znali osjećaju li se neugodnije i nesigurnije u najtežoj dionici novog kopa, znajući da su iznad njih stotine metara zemlje ili pak u vlastitom krevetu“.⁷⁵⁹ Prema Zakonu o rudarstvu iz 1959., rudarska se organizacija smatrala odgovornom za štetu koja nastaje izvođenjem podzemnih rudarskih radova, miniranjem na površinskim kopovima te istraživanjem i eksploatacijom energetskih mineralnih sirovina, osim ako je šteta dokazano nastala uslijed vanjskog nepredvidivog faktora, odnosno „više sile“ ili, pak, posredstvom oštećenog ili neke treće osobe.⁷⁶⁰ Jednako tako, rudarska je organizacija bila dužna provesti sve moguće mjere kako bi i nakon obustave ili završetka eksploatacijskih radova uklonila opasnosti koje prijete ljudima i imovini.⁷⁶¹ No, kolaps starogradskog terena u Labinu najviše je od svega zahtijevao brzu reakciju općinske vlasti i interventnih službi, kako bi se izbjegli neželjeni tragični događaji. Štete koje su nastajale bile su okarakterizirane kao elementarne nepogode nastale djelovanjem faktora na koje nije bilo moguće kvalitetno utjecati, a Labin se tada uspoređivao s aktualnim potresima u regiji. Rudarska je organizacija radila sve što je bilo u njezinoj moći da smiri zemljinu utrobu i dovede teren u *status quo*, moleći istodobno prirodu da milostivo sudi za desetljeća rovanja po njezinu tlu.⁷⁶²

---

⁷⁵⁸ R. MANDIĆ, „Nestaje stari Labin... Posljedice rudarskih šteta“, *Glas Istre*, god. XXII., br. 16, Pula, 16. travnja 1965., str. 4.

⁷⁵⁹ Isto, str. 4.

⁷⁶⁰ ARHIV NML, *Zakon o rudarstvu*, čl. 17.

⁷⁶¹ Isto, čl. 91.

⁷⁶² M. M., „Labin bi trebalo tretirati isto kao Skoplje“, *nav. dj.*, str. 4.

Prvi znakovi nestabilnosti gradske infrastrukture vidjeli su se već početkom šezdesetih, kad je grad kritiziran zbog nedostatka angažmana oko obnove stuba kod kina, koje su mjesecima bivale urušene zbog slijeganja terena, ali su se unatoč zabrani i dalje svakodnevno koristile.⁷⁶³ Ne samo to, kritike javnosti stizale su i na račun nemara oko provedbe građevinskih radova, nestručnih popravaka i zapuštenosti grada čiji se centar ionako već preselio u „Donji Labin“. Ipak, tih mjeseci radilo se na rekonstrukciji obrambene kule Torjon, koja se zbog zuba vremena i učestalih potresa počela rušiti, a obnavljala se postupno, vađenjem i vezivanjem kamenih blokova.⁷⁶⁴ Već se 1962. zbog „ozbiljnosti situacije“ moralo zatvoriti i nekoliko poslovnih prostora i ustanova u Starome gradu, poput osnovne škole Rialto, Doma narodnog zdravlja, Komunalnog poduzeća l. maj te brijačnice, fotografske radionice, ugostiteljskih objekata i dr. Gornji je Labin gubio svoje urbane kapacitete, kao i sadržaje koji su ga činili centrom u pravom smislu te riječi. Uz povećanu proizvodnju u ugljenokopima i porast broja zaposlenih te uz istodobno urušavanje stambenog i poslovnog prostora, grad je vadio za konkretnim akcijama u koje bi bila uključena čitava komunalna zajednica. Također, tih se godina predlagao čvršći angažman općine čiji bi fond za stambenu izgradnju, u koji su se slijevali doprinosi stanara za očuvanje stanarskog prava, trebao preuzeti ulogu investitora te financijski poduprijeti gradnju novih prijeko potrebnih objekata. Naime, starogradska jezgra Labina u tom trenutku raspolaže s oko 500 stanova, iz kojih se već moralo iseliti 20-ak obitelji, a potražnja za stambenim fondom doseže i do 900 upita, dok se u međuvremenu uspijeva izgraditi oko 150 stanova godišnje.⁷⁶⁵

---

⁷⁶³ H. A., „Što je sa stepenicama u Labinu?“, *Raški rudar*, god. II., br. 15, Raša, 1. rujna 1960., str. 10.

⁷⁶⁴ „Foto vijesti. Nagrdivanje naših naselja. Kula se popravlja“, *Raški rudar*, god. II., br. 20, Raša, 15. studenog 1960., str. 5.

⁷⁶⁵ „Iz Labinske komune. Stambeno pitanje sve akutnije“, *Raški rudar*, god. IV., br. 3, Raša, 15. veljače 1962., str. 4.

Sl. 1. Razrušene kuće u nekadašnjoj Ulici palih boraca, pogled prema Starome gradu i glavnome gradskom trgu

(Izvor: Arhiva Narodnog muzeja Labin, zbirka fotografija)

IV. Razmjeri nastalih šteta i mjere stabilizacije

Odnos između Labina i ugljenokopa išao je pravcem međusobne ovisnosti, obostranog profitiranja, ali i štetnog suživota. Od vremena poslijeratnog oslobođenja Labina pa do trenutka kada direktor tehničkog sektora rudnika Raša, inženjer Jugoslav Bulat, daje svoju procjenu rudarskih šteta saborskoj komisiji, u rudniku je iskopano oko 16 milijuna tona ugljena, u vrijednosti od otprilike 224 milijarde starih dinara. Upravo su zato o radu i produktivnosti ugljenokopa ovisili prihodi labinske gradske zajednice, koja je iz tog prihoda morala osigurati sredstva za sanaciju nastalih šteta.⁷⁶⁶ Činilo se kako situacija zapravo predstavlja bunar bez dna, pa su se

⁷⁶⁶ „Dugoročna rješenja za Labin“, *Raški rudar*, god. IX. (XXI.), br. 12, Raša, 15. lipnja 1967., str. 5.

labinski čelnici već početkom šezdesetih obratili republičkom vrhu moleći za pomoć u takvoj izvanrednoj situaciji. Istarskim ugljenokopima Raša već je 1962. Izvršno vijeće Sabora odobrilo sredstva u visini od 100 milijuna dinara za troškove nastale uslijed rudarskih šteta, a koji su se usmjerili na izgradnju stambenog fonda, obnovu oštećenih objekata, poput Doma zdravlja, isplatu privatnih potraživača čije je kuće zahvatilo oštećenje, kao i za rad povjerenstva za procjenu visine šteta.⁷⁶⁷

Osim stambenih zgrada i objekata društvene namjene, propast je prijetila i kulturno-povijesnim spomenicima, što je dodatno začinilo priču o neizvjesnoj budućnosti grada. U izradu procjena šteta i planova za obnovu bio je stoga uključen i Konzervatorski zavod u Rijeci, čiji su djelatnici 14. studenog 1963. prošetali Labinom i utvrdili teška oštećenja koja su nastala zbog radova u „obližnjem rudniku“ i koja ugrožavaju spomenike. Na gradskoj je loži uočeno jače napuknuće istočnog zida i uzdignuće poda, vrata sv. Flora također su bila znatno oštećena, dok je na crkvi sv. Marije Magdalene bilo prijeko potrebno obnoviti krov koji se urušavao.⁷⁶⁸

Tijekom sljedećih dviju godina oštećenja urbanističkog fundusa rasla su, broj zgrada zahvaćenih urušavanjem dosegao je broj od 450 zdanja te 70 poslovnih prostora, a čak je pet gradskih izvora pitke vode presahnulo, no vrijednost ugljena ispod tla držala je rudarenje u besprekidnom pogonu. Međutim, prijelomne su šezdesete donijele i druge probleme o kojima su rukovoditelji, ali i vlasti morali misliti. Modernizacija i elektrifikacija prometa sve je češće birala naftu umjesto skupljeg ugljena jer je nafta okupirala tržište svojom pristupačnom cijenom, a zastarjeli je način vađenja i obrade ugljena otežavao proizvodnju i dovodio do neispunjavanja privrednih planova. Odlazak većeg dijela radništva zbog težine posla, u kombinaciji s nedovoljnim osobnim dohocima, iziskivao je potragu za novom radnom snagom koju je bilo potrebno školovati i osposobljavati, što je dodatno povećavalo troškove proizvodnje.⁷⁶⁹ U takvim kriznim

⁷⁶⁷ „Naknada rudarskih šteta“, *Raški rudar*, god. IV., br. 11, Raša, 15. lipnja 1962., str. 2.

⁷⁶⁸ ARHIV NML, Dopis Konzervatorskog zavoda u Rijeci, *Izvjestaj o putovanju u Labin, Pićan i Jasenovik*, 19. studenog 1963., Rijeka.

⁷⁶⁹ Tullio VORANO, *Istarski ugljenokopi, nav. dj.*, str. 136.-138.

vremenima za grad Labin, koji je brojio i do 700 nezaposlenih te preko 1500 pojedinaca u potrazi za novim stambenim ili poslovnim prostorom, stigla je i službena zabrana naseljavanja Staroga grada u travnju 1965., koja je od tada pa nadalje branila useljavanje ili davanje u najam ispražnjenih stanova na zahvaćenom području te je garantirala dodjelu slobodnih stanova na teritoriju općine prvenstveno obiteljima koje su se iz starogradske jezgre morale iseliti. Gornji je Labin i službeno bio u golemim poteškoćama.⁷⁷⁰

Na sjednicama Općinskog vijeća tih se godina često raspravljalo o rudarskim štetama i mjerama kojima su se one nastojale ublažiti, a pročešljane su i mnoge opcije financiranja obnove gradske infrastrukture. Od prevencije pa sve do zapovijedi o rušenju kritičnih zgrada grad je nastojao povući mjere koje bi dovele do veće sigurnosti i održivosti. Primjerice, u veljači 1965. općinska je Skupština donijela odluku kojom je striktno ograničila novogradnju na teritoriju zahvaćenom rudarskim štetama, a dopustila ju je samo ako se investitor u pisanom obliku odrekne naknade za eventualne štete koje bi izazvalo rudarenje. Također, nove zgrade nisu smjele imati više od 5 katova jer se na njih primjenjivao Pravilnik o privremenim tehničkim propisima za gradnju u seizmičkim područjima. Poznato nam je i da je kritičan teritorij na kojem je vrijedila zabrana novogradnje bio upisan na topografskoj karti Labina pod oznakom Z-1 te da su se za naselje Kature također primjenjivali specijalni propisi novogradnje jer je taj dio grada bio zahvaćen refleksijama gorskih udara.⁷⁷¹

Zbog iznimnih uvjeta u gradu koje je izazivalo sada već prečesto podrhtavanje tla bilo je potrebno pobrinuti se za sigurnost građana i njihove imovine, pa je početkom travnja 1965. na sjednici Općinskog vijeća osnovana Komisija za označavanje rudarenjem ugroženih građevinskih objekata na Labinštini. Stručna je komisija bila nadležna za nadzor zgrada i utvrđivanje stupnja njihove oštećenosti te za davanje prijedloga o rušenju objekata.⁷⁷² Napori gradske vlasti i nadležnih službi nisu mogli utješiti

---

⁷⁷⁰ Marijan MILEVOJ, *Do socijalizma i natrag: labinska novinska kronika: 1945-90.*, Labin 1991., str. 98.-99.

⁷⁷¹ ARHIV NML, *Zapisnik XXV. sjednice Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica Skupštine općine Labin*, 27. veljače 1965.

⁷⁷² ARHIV NML, *Zapisnik XXVII. sjednice Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica Skupštine općine Labin*, 4. travnja 1965.

stanovništvo starogradske jezgre koje se iz dana u dan borilo s novim nepovoljnim izazovima. Iako već uobičajeni, potresi su i dalje izazivali paniku i strah za otprilike 3300 ljudi, koliko ih je sredinom šezdesetih živjelo u gornjem Labinu i okolnim selima. Postojeće su se pukotine konstantno proširivale, žbuka je redovito otpadala sa zidova i stropova, namještaj se vidljivo pomicao, baš kao i slike koje su se nalazile na zidu, tjerajući ljude u bijeg iz vlastitih kuća. „Mukli udarci i tresenja“ osjećali su se u čitavom gradu, a njegovi su se stanovnici bojali onog najgoreg – da će se Labin pretvoriti u ruševine.⁷⁷³ Kvaliteta života srozala se do razine da je ulazak u crkvu predstavljao rizik na vlastitu odgovornost. Stotina ugroženih poslovnih prostora, deset oštećenih crkvi te pedesetak porušenih zgrada bili su dubok, očajan prizor za gotovo 2000 stanovnika koji su čekali na svoje preseljenje. Fotografije tog vremena koje su se pojavljivale na novinskim stranicama svjedočile su o grozoti kakvu Labin u svojoj modernoj povijesti nije doživio.

Suočen sa sve većim brojem pukotina i starim zgradama koje su naslonjene jedna na drugu, Labin se tih godina nije mogao pohvaliti niti jednim čitavim objektom u građevinskom smislu.⁷⁷⁴ Čak je i Općinska skupština godinama održavala sastanke u napuknutoj zgradi, čiji su stropovi bili ojačani i poduprti drvenim gredama. Problematika urušavanja ticala se i starogradskih cesta, od kojih je ona za Koromačno zahtijevala hitnu izgradnju alternativnog pravca, kako bi Labin neometano mogao komunicirati s tvornicom cementa koja se tamo nalazila.⁷⁷⁵

---

⁷⁷³ M. M., „Kritično stanje u starom dijelu Labina“, *Glas Istre*, god. XXII., br. 14, Pula, 2. travnja 1965., str. 2.; M. M., „Stanje u Labinu sve teže“, *Glas Istre*, god. XXII., br. 17, Pula, 23. travnja 1965., str. 2.; „Konferencija za štampu u Općinskoj skupštini“, Bilten – prilog Raškog rudara, *Raški rudar*, god. III., br. 9, Raša, 15. travnja 1965., str. 1.

⁷⁷⁴ „Konferencija za štampu u Općinskoj skupštini“, Bilten – prilog Raškog rudara, *Raški rudar*, god. III., br. 9, Raša, 15. travnja 1965., str. 1.

⁷⁷⁵ Marijan MILEVOJ, *Do socijalizma i natrag, nav. dj.*, str. 99.

Sl. 2. Tim za rušenje oštećenih objekata u Ulici palih boraca (slijeva nadesno: B. Knapić, E. Zupičić, I. Bembić, B. Glavičić, R. Kancijani)

(Izvor: Arhiva Narodnog muzeja Labin, zbirka fotografija)

V. Najveći izazovi za Labin

U rujnu 1965. Labinštinu su pogodile snažne poplave koje su diljem Istre izazvale ogromne štete na usjevima, cestama i industrijskim postrojenjima. Jama Potpićan je zbog vode bila blokirana mjesecima, a troškovi su se akumulirali u najgore moguće vrijeme.⁷⁷⁶ I dok se grad urušavao, a pukotine postajale sve veće, ljudi su spekulirali o konačnom kraju Labina. Njihovi su se strahovi prenosili kroz vješto zamaskirane kritike vlasti u dnevnom tisku, poput konstatacija da „ne postavlja se pitanje da li žrtvovati stari Labin ili ugljen — jedino je neriješen problem u tome iz kojih sredstava i kako nadoknaditi štete na stambenim zgradama i drugim objektima“.⁷⁷⁷ Stanovnici su se tek mogli nadati kako njihov grad neće izgubiti bitku s rudarskim štetama, već kako će za nekoliko godina

⁷⁷⁶ Ratko MANDIĆ, „Katastrofalne poplave u Istri“, *Glas Istre*, god. XXII., br. 37, Pula, 10. rujna 1965., str. 1.-3.

⁷⁷⁷ M. M., „Labin se ruši“, *Raški rudar*, god. VII. (XIX.), br. 5, Raša, 2. ožujka 1965., str. 8.

postati prava turistička meta zbog svih povijesnih vrijednosti i ljepota koje ga krasi.⁷⁷⁸

No, vijesti s V. godišnje skupštine Društva konzervatora Jugoslavije, koja se održala krajem 1965. u Puli i na kojoj je bilo govora o problemima Labina, nisu baš ulijevale nadu u konkretne poteze za spašavanje gradskih vrednota. Tom je prilikom utvrđena potreba za uključivanjem šire društvene zajednice u proces spašavanja čitavoga Staroga grada, no previše se odugovlačilo kad je u pitanje došao konkretan plan revitalizacije povijesnih spomenika. Obećano je da će se sljedeće godine učiniti prvi „praktični koraci“, na što je javnost poručila da su „stvarne radnje“, a ne priče i obećanja upravo ono što tom gradu nedostaje.⁷⁷⁹ Međutim, na takav je scenarij trebalo čekati duže nego što se isprva mislilo jer je tek sljedeće godine uslijedio niz najtežih potresa izazvanih rudarenjem koji su nepovratno izbrisali čitave ulice i vizure starog Labina. Zbog teških podrhtavanja tla i urušavanja bilo je potrebno napraviti ponovni pregled i nalaz građevinske inspekcije, kao i stopirati dodjelu svih novoizgrađenih stanova te izraditi plan iseljenja ustanova. Najveće su probleme gradskoj vlasti zadavala uporna oštećenja vodovodne mreže, kao i manjkovi stambenih prostora, osobito za socijalno ugroženo stanovništvo i umirovljenike, za koje se tada već gradila dvokatnica s 20 jednosobnih stanova u naselju Starci. Također, zbog situacije koja je tih dana dosegla vlastiti katastrofičan vrhunac, općinska je vlast bila prisiljena oduzimati prostore radnim organizacijama kako bi ih ustupila onima kojima je to bilo najpotrebnije.⁷⁸⁰

Prema pisanim svjedočanstvima iz dnevnog tiska, saznajemo da se najjači potres koji je zatresao Labinštinu dogodio 27. svibnja 1966. u 18,30 sati te da se osjetio i u Podlabinu, kao i u okolnim selima sve do Kranjci i Rogočane. Bio je izazvan ponovljenim gorskim udarima i, na sreću, iza sebe nije ostavio ljudske žrtve, no materijalna su oštećenja itekako bila vidljiva. Došlo je do novih pukotina na mnogim kućama, a stare su proširene.

---

⁷⁷⁸ Isto, str. 8.

⁷⁷⁹ Mario KALČIĆ, „Stari Labin – historijski spomenik“, *Raški rudar*, god. VII. (XIX.), br. 23, Raša, 15. prosinca 1965., str. 6.

⁷⁸⁰ ARHIV NML, *Zapisnik V. zajedničke sjednice Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica Skupštine općine Labin*, 22. lipnja 1966.

Prava je katastrofa izbjegnuta u labinskom kinu, koje je u tom trenutku održavalo filmsku projekciju za stotinjak svojih gledatelja, a koji su uspjeli ostati pribrani i bez panike proviriti ispred kinodvorane kako bi provjerili nove uvjete u kojima se zgrada našla. „Imao sam osjećaj da se nalazim na ljuljački, tlo mi je nestalo ispod nogu, a to stanje moglo bi se okarakterizirati i kao ‘plivanje’. Da je bilo više ljudi sigurno bi došlo do panike“, zaključio je tadašnji direktor labinskog kinematografskog poduzeća Mario Burul.⁷⁸¹ Alarmirani su predstavnici Izvršnog vijeća Hrvatske, Kotarske skupštine i Kotarskog odbora SSRN-a, Sekretarijata unutrašnjih poslova Rijeka, Okružnog javnog tužilaštva i Okružnog suda iz Pule, koji su već sljedeći dan održali sastanak o ključnim problemima grada, pokušavajući se dogovoriti hoće li se čitava starogradska jezgra preseliti i kamo te treba li zabraniti prikazivanje filmova u kinu i slična javna okupljanja na jednome mjestu. Ono što su zaključili bilo je već otprije poznato, a to je činjenica da je Labin vapio za povećanjem stambenog fonda te da je potrebno u dogovoru s građevinskom inspekcijom napraviti novi redoslijed iseljavanja ugroženih obitelji u Podlabin, Rašu ili Vinež.⁷⁸² Općinski je štab za civilnu zaštitu već zapovjedio iseljenje ustanova i javnih zgrada na teritoriju starogradske jezgre, poput Doma zdravlja, Općinskog suda, zgrade Katastra, Komunalnog poduzeća 1. maj i Vodovoda te je istaknuo kako je potrebno ubrzati s radovima na novom, čeličnom vodovodnom rezervoaru. Također, odmah je iselio 32 obitelji s najugroženijih lokacija, uz uputu svima koji grade stanove uz posebne kredite i s obvezom ustupanja pojedincima s ugroženih područja gornjeg Labina, da daju pripremljene stambene prostorije za život spomenutim ljudima čim „kuću podignu pod krov“.⁷⁸³ Dakle, ustupanje svih slobodnih kapaciteta obiteljima s ugroženih područja bio je samo jedan od poteza koje je gradska vlast morala povući. Stambena izgradnja nije uspijevala ići u korak s potrebama labinskog stanovništva jer je bila nedostatna i prije nego što se starogradsko područje počelo ozbiljnije urušavati. Pa „iako su Labinjani navikli na ‘drmusanja’, ovih dana i najveći

---

⁷⁸¹ „Labin je bio na nogama“, *Glas Istre*, god. XXIII., br. 23, Pula, 3. lipnja 1966., str. 1.

⁷⁸² Isto, str. 1.

⁷⁸³ M. M., „Labin se i dalje ljulja“, *Raški rudar*, god. VIII. (XX.), br. 11, Raša, 1. lipnja 1966., str. 1.

dugogodišnji optimisti izgubili su hrabrost jer udari su sve jači i češći⁷⁸⁴. Snažni potresi praćeni urušavanjima ponovili su se 19. lipnja te 30. kolovoza iste godine, prouzročivši nove pukotine i slijeganje terena. Popis obitelji za hitna preseljenja dodatno se povećao, župna crkva u kojoj je okupljanje bilo zabranjeno zbog neposredne opasnosti od urušavanja dodatno se nakrivila, žbuka je padala s krovova kuća, a namještaj je jednostavno „plesao“ po prostorijama.

VI. Novčane pomoći, ulaganja u novogradnju i sanacija oštećenih prostora

Devastirana je labinska komuna bila na izmaku snaga, pa su zatraženi novi dugoročni krediti i pomoć na republičkom nivou. Od Skupštine grada Zagreba zatraženo je osam baraka za privremen smještaj ustanova, ali kaosu se nije nazirao kraj. U tom je trenutku bilo potrebno iseliti preko 500 obitelji za koje je bilo osigurano jedva dvjestotinjak stanova, dok se računalo kako će za sve potrebne sanacije i novogradnje biti potrebno više od 5,5 milijuna novih dinara.⁷⁸⁵ Postalo je vidljivo da stari Labin ne proživljava nekakvu minornu, trenutnu krizu opstanka, stoga se predlagalo samom vrhu jugoslavenske vlasti da u svojim evaluacijama izjednači Labin s potresima pogodnom Makarskom, Slavonskim Brodom i Skopljem, iako u Labinu „još nije došlo do ljudskih žrtava“.⁷⁸⁶ Prema Prednacrtu društvenog plana razvoja Općine Labin za razdoblje od 1966. do 1970., saznajemo kako su tekla ulaganja i investicije u prethodnom četverogodišnjem razdoblju. Naime, od 1961. do 1965. je 11,7% od ukupnih investicijskih ulaganja na prostoru labinske općine otišlo na stambeno-komunalnu izgradnju, od čega je polovina iznosa bila utrošena na stanogradnju. Završetkom 1966. izbrojilo se ukupno 413 novoizgrađenih stanova ukupne vrijednosti u iznosu od 13 milijuna novih dinara, a tempo izgradnje novih stanova iznosio je otprilike

⁷⁸⁴ „Labin je bio na nogama“, *nav. dj.*, str. 1.

⁷⁸⁵ ARHIV NML, *Zapisnik V. zajedničke sjednice Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica Skupštine općine Labin*, 22. lipnja 1966.; M. M., „U Labinu sve teži problemi u vezi s rudarskim štetama“, *Glas Istre*, god. XXIII., br. 38, Pula, 16. rujna 1966., str. 2.

⁷⁸⁶ M. M., „Labin bi trebalo tretirati isto kao Skoplje“, *nav. dj.*, str. 4.

80 stanova u godinu dana. Ipak, to je i dalje bilo daleko od dovoljnog, a stambena je kriza unatoč naporima dosegala svoje vrhunce. Osim prostora za stanovanje, nedostajalo je i poslovnih prostora, osobito za prodavaonice i male obrte koji su se prilikom urušavanja morali preseliti u Donji Labin, a deficitarni su bili i školski te zajednički javni prostori. Iz republičkih je fondova Labin uspio povući 12 milijuna novih dinara, no s njima je uspio tek započeti proces saniranja gorućih problema. Izmjenama na području financiranja stambene izgradnje, kao i povoljnijim kreditima kretalo se k intenzivnijem prikupljanju sredstava za izgradnju novih stanova, pa se govorilo o 935 novih stambenih prostora u sljedećih pet godina. Novi su stanovi trebali imati 59 kvadratnih metara, planirani su u četvrtima Kature, Marcilnica, Starci te u Rapcu, a u njihovu se izgradnju planiralo uložiti oko 60,5 milijuna novih dinara putem republičkih i bankarskih sredstava te uz izdašnu pomoć radnih organizacija i samih građana.⁷⁸⁷ U Katurama su mnogi vidjeli izlaz iz tijesne situacije jer je samo naselje bilo planirano za oko 8000 stanovnika. Već je početkom 1966. bilo izgrađeno deset peterokatnica, a urbanističkim je planom predviđena i samoposlužna trgovina, restoran, kavana, društveni dom, dječja i školska igrališta, kao i sportski tereni te tri predškolske ustanove. S ukupno 65 stambenih objekata i uređenim javnim površinama, Kature su predstavljale snažan životni impuls grada oko kojeg je predstojalo još mnogo posla.⁷⁸⁸

Financijsko je pitanje predstavljalo jednu od važnijih preokupacija općinske Skupštine koja je nastojala namaknuti dovoljna sredstva iz republičkog, pa i proračuna jugoslavenske federacije. Na račun rudarskih šteta od 1959. do kraja 1962. prikupljeno je oko 446 milijuna dinara, no samo je tijekom 1965. i djelomično 1966. utrošeno oko 1,2 milijarde starih dinara za sanaciju oštećenih dijelova grada.⁷⁸⁹ Troškovi su se nagomilali tijekom najtežih potresa u svibnju i kolovozu 1966., pa se u sljedećim mjesecima već govorilo o 5,5 milijardi starih dinara potrebnih investicija

⁷⁸⁷ ARHIV NML, *Zapisnik IV. sjednice Općeg sabora Općine Labin*, Prednacrt društvenog plana razvoja Općine Labin u razdoblju od 1966 – 1970. godine, 6. prosinca 1966.

⁷⁸⁸ M. M., „Kature – novi dio Labina“, *Glas Istre*, god. XXIII., br. 12, Pula, 18. ožujka 1966., str. 2.

⁷⁸⁹ R. MANDIĆ, „Nestaje stari Labin“, *Glas Istre*, god. XXII., br. 16, Pula, 16. travnja 1965., str. 4.; LJ. R., „Zatražena pomoć Republike i Federacije“, *Glas Istre*, god. XXIII., br. 44, Pula, 28. listopada 1966., str. 1.

koje bi se u Labinu provele u iduće četiri godine. Osim toga, Skupština je nastojala rasteretiti općinski proračun prijedlozima za izuzimanje Labina iz sustava plaćanja raznih doprinosa u zajedničku blagajnu, poput doprinosa za izgradnju Skoplja. Za te i mnoge druge mjere založili su se odbornici Skupštine Općine Labin na čelu s predsjednikom Skupštine Josipom Gobom, koji je krajem naporne 1966. istaknuo kako je situacija vrlo teška i kritična te kako su Republika i Federacija naprosto dužne pružiti pomoć Labinu jer su problemi s kojima se suočava daleko veći negoli njegove materijalne mogućnosti.⁷⁹⁰ Stanovnicima porušenog Labina, osobito onima zainteresiranima za gradnju novih stambenih prostora, ponuđeni su i povoljni uvjeti za dobivanje kredita. Naime, uz kredit od 2,5 milijuna dinara, koji su mogli dobiti za gradnju na urbanističkim planom predviđenom području, uz 1,5 posto kamate na rok od 40 godina, ustupalo im se i besplatno građevinsko zemljište, projektiranje te dovođenje i priključak potrebnih komunalija. Ipak, interes građana za podizanjem kredita i kretanjem u investicije pokazao se zanemarivim, bez obzira na sve prednosti koje je nudio život u „novim“ zonama Labina. Prebacivali su vlastima da su krediti i dalje „premršavi“, a troškovi gradnje svakim danom sve veći.⁷⁹¹

VII. Revitalizacija Staroga grada Labina

„Sudbina Labina stvarno je između jedanaest i tko zna koliko sati. Sigurno je jedino njegovo propadanje u utrobu zemlje iz koje je izvađeno crno zlato.“ Komentirajući situaciju u kojoj se Labin našao sredinom šezdesetih godina, novinar Bogoljub Barjaktarević ujedno je predstavio i najnoviji dokumentarni film koji se tih dana snimao po ulicama Labina. Ekipa Dunav filma iz Beograda odlučila je iskoristiti ruševine starogradske ulice za svoj filmski set i priču o neustrašivoj borbi čovjeka s prirodom. Redatelj filma, Oto Deneš, nastojao je prikazati ljudsku emociju u trenucima kada moraju napustiti svoj grad, ustaljene navike i običaje na koje su naučeni, nadajući

⁷⁹⁰ Isto, str. 1.

⁷⁹¹ R. MANDIĆ, „Labinjani neće novogradnje?“, *Glas Istre*, god. XXII., br. 36, Pula, 3. rujna 1965., str. 4.

se da će bolja budućnost uskoro naići.⁷⁹²

Prijedlozi stručnih povjerenstava za spašavanje gornjeg Labina kretali su se u smjeru postupnog napuštanja ruševnih ulica i depopulacije starogradske jezgre, poput savjeta komisije Saveznog izvršnog vijeća koja je u ožujku 1965., nakon šetnje uzdrmanim gradom, savjetovala potpuno napuštanje „staroga naselja na vrhu brda“.⁷⁹³ Prema zloćudnim prognozama, drhtanje tla u Labinu moglo je potrajati još desetljećima, a stari je brežuljak mogao postati samo zanimljivim detaljem iz prošlosti da se u čitavu priču nije uključila Skupština konzervatora Jugoslavije koja je još 1965. upozorila na kulturno-povijesne, ekonomske i turističke vrijednosti drevnog Labina.⁷⁹⁴ Brojni su turisti, ali i domaći ljudi, osobito umjetnici, dijelili mišljenje konzervatora o potrebi očuvanja te urbanističke vrijednosti, pa su isticali vlastite doživljaje i ljepotu Labina koju su nastojali prenijeti na slikarsko platno ili prikazati fotografijama. Lokalni je umjetnik i akademski slikar Josip Diminić tog ljeta 1966. rekao: „Mislim da nitko od nas nema prava da u ime bilo čega ostavlja pored sebe da odlazi u nepovrat nešto što je vrednije od bilo kojeg novca. (...) Ne mogu zamisliti svoj opstanak ovdje bez ove stare urbane cjeline, koja je kruna cijele Labinštine i bez nje bi cijeli ovaj kraj bio krnji i siromašniji. Predosjećam da nije moguć razvoj i kontinuitet ni kulture ni turizma bez starog Labina. (...) Vjerujem da ovaj naš ‘vječni mladić’ s pravom zaslužuje ‘milostinju’...“⁷⁹⁵

Diminić je bio u pravu jer se slijeganje tla konačno zaustavilo krajem šezdesetih godina, a već je 1970. započela rekonstrukcija i izgradnja oštećenog starogradske fundusa. Najugroženiji spomenici, poput gradske lože i sudske palače, odmah su sanirani, a starom se Labinu život ne samo „produžio“ već i ponovno stvorio u nadahnutom kulturno-umjetničkom ozračju.⁷⁹⁶ Za pobjedu Labina nad crnim proročanstvima najviše su zaslužni

---

⁷⁹² B. BARJAKTAREVIĆ, „Labin između jedanaest i...“, *Raški rudar*, god. VIII. (XX.), br. 14, Raša, 29. studeni 1966., str. 6.

⁷⁹³ M. M., „Labin bi trebalo tretirati isto kao Skoplje“, *nav. dj.*, str. 4.

⁷⁹⁴ Marijan MILEVOJ, Do socijalizma i natrag, *nav. dj.*, str. 102.

⁷⁹⁵ Mario KALČIĆ, „Kako zaštititi stari Labin i omogućiti mu daljnji život“, *Glas Istre*, god. XXIII., br. 36, Pula, 2. rujna 1966., str. 5.

⁷⁹⁶ Tullio VORANO, Istarski ugljenokopi, *nav. dj.*, str. 136.

upravo njegovi ljudi koji su u tim trenucima pokazali snažnu volju i suradnju u pitanjima revitalizacije života u porušenim starogradskim ulicama. Nevolje grada djelovale su poput ljepila na skupinu kulturnjaka koji su se krajem šezdesetih udružili u zajedničku misiju za spašavanje grada, ulažući sve svoje napore za očuvanjem duha karizmatičnog tisućljetnog Labina. Ti su pojedinci bili istaknuti labinski likovni umjetnici koji su svojim angažmanom preselili centar umjetničkih zbivanja Istre upravo u Labin. Njihov najpoznatiji projekt, pod nazivom „Labinski atelijeri“, privukao je brojne likovne eksperte, ali i kritičare te se uskoro pretvorio u svojevrsnu tribinu na kojoj se osvijestilo bogatstvo talenata i umjetničkih vrijednosti, sadržanih u „pukotinama“ samoga grada i upravo na domaćem terenu. Ti su se umjetnici većinom orijentirali na slikarstvo, zatim grafiku te kiparstvo, a najaktivniji među njima bili su: Josip Diminić, Mate Čvrljak, Quintino Bassani, Eugen Kokot, Jasna Maretić-Diminić, Vera Kos-Paliska, Karlo Paliska, Renato Percan i drugi.⁷⁹⁷ Zahvaljujući entuzijazmu i ljubavi prema vlastitom gradu, umjetnici su uspjeli u svojoj istinskoj želji, a to je održavanje likovnog života Labina i stvaralaštva njegovih galerija. „Dakle, mali istarski gradić Labin, gradić koji je podrovan rudnikom počeo umirati, zaustavili su njegovi umjetnici u umiranju i udahnuli mu život i ljepotu, da je prenosi dalje, ne samo u nas, već i u svijet, veliki i svakom otvoren, prijateljski i pristupačan svijet umjetnosti.“⁷⁹⁸

Labinski atelijeri bile su zapravo izložbe organizirane na prostoru Labina, većinom u starogradskom ambijentu, poput novootvorenog galerijskog prostorija unutar Narodnog muzeja, a koje su okupljale onodobne lokalne umjetnike, pokazavši kako taj grad obiluje kreativnošću i željom za stvaranjem. Vezane uz dan oslobođenja Labina, izložbe su se otvarale u travnju i svibnju, a prva takva krenula je 1968., osiguravši Labinu status prepoznatljivosti ne samo po rudnicima ili turističkim atrakcijama u Rapcu, već i po bogatim umjetničkim manifestacijama.⁷⁹⁹ Izložbene aktivnosti u Narodnom muzeju u Labinu izmjenjivale su se jedna za drugom, a uskoro

---

⁷⁹⁷ Martin BIZJAK, „III labinski atelijeri“, *Istarski mozaik*, god. VIII., br. 2, Pula 1970., str. 93.-95.

⁷⁹⁸ Tatjana ARAMBAŠIN, „Likovno proljeće u Labinu (II labinski atelijeri)“, *Istarski mozaik*, god. VII., br. 2, Pula 1969., str. 104.-105.

⁷⁹⁹ ISTA, „Prošlog ljeta u Labinu“, *Istarski mozaik*, god. VII., br. 1, Pula 1969., str. 99.-101.

su stekle imidž priznatosti i prepoznatljivosti ne samo unutar vlastite zemlje već i šire, ugošćujući i mnoge strane umjetnike izlagače. Također, svaka je manifestacija u tom gradu bila vrlo posjećena, ukazujući na velik interes javnosti, što je za tako malen grad, smatrala je Tatjana Arambašin, bio svojevrsan fenomen.⁸⁰⁰ U usporedbi s ostalim likovnim središtima Istre, labinski je umjetnički krug bio specifičniji, nekako autentičniji od drugih. Obrazloženje toj tezi možemo pronaći u lokalnoj svakidašnjici koja je okruživala umjetnike, u ambijentalnoj destruktivnosti koja ih je motivirala na stvaralaštvo, u neizvjesnosti sutrašnjice koja je poticala na zamišljanja i kreativnosti zbog potrebe za održavanjem kulturološkog rasta i kontinuiteta u toj „uzdrmanoj“ gradskoj zajednici.⁸⁰¹ U Labinu je već 1970. osnovana Katedra za likovne umjetnosti u okviru Čakavskog sabora, a time i prvi simpozij kiparstva koji je počivao na Diminićevoj ideji. Mediteranski je kiparski simpozij uskoro postao razgranata umjetnička manifestacija na otvorenom, gdje se svako ljeto u tom „zelenom atelijeru“ produciralo stvaralaštvo na istarskom kamenu, čije kreacije još uvijek obogaćuju labinski krajolik.⁸⁰² U miljeu Diminićeve genijalnosti ostvarena je još jedna uspješna ideja revitalizacije „umirućeg“ Labina. Naime, osnovan je Organizaciono-kreativni centar „Suvenir Istre“, koji je na reprezentativan način približavao domaću umjetnost posjetiteljima Labina, osobito turistima. Labinski su umjetnici oformili vlastitu proizvodnju originalnih suvenira baziranih na povijesnim i tradicionalnim predmetima. Bilo je tu i muzičkih instrumenata, alata i oruđa znanih istarskom seljaku, tipičnih rakljanskih lonaca i posuda, pa čak i vještih kopija antičkih uljanica. Suvenir Istre organizirao je vlastite izložbe, upotpunjujući živost koja se tih godina počela ponovno osjećati u Starom gradu Labinu.⁸⁰³

Zahvaljujući takvom umjetničkom aktivizmu, koji je za Labin došao u najbolji mogući trenutak, održan je kontinuitet ljudskih napora za preživljavanjem, i to onih napora koji u sebi nose besmrtnu želju za rastom

⁸⁰⁰ ISTA, „Labinska galerija prelazi granice Evrope“, *Istarski mozaik*, god. VIII., br. 5, Pula 1970., str. 196.-197.

⁸⁰¹ „Labinski likovni tandem“, *Istarski mozaik*, god. XI., br. 5, Pula 1973., str. 98.-99.

⁸⁰² „II. Mediteranski kiparski simpozij u Dubrovi“, *Istarski mozaik*, god. IX., br. 4-5, Pula 1971., str. 160.-161.

⁸⁰³ Tatjana ARAMBAŠIN, „Novo u starom Labinu (uz II. izložbu istarskih suvenira)“, *Istarski mozaik*, god. ???, br. 1-2, Pula 1967., str. 105.-106.

i razvojem. Taj se „inat“ lokalnog stanovništva prema crnim prognozama i zapovijedima o iseljavanju grada pokazao kao pokretačka snaga, a veza između kulturno-povijesne baštine i pojedinca koji je iz nje izrastao bila je neraskidiva. Labin je okrenuo dramu koja mu se dogodila u njegovu korist, stvorivši temelje za ono što će ostati iza rudarenja i rudarskih šteta, a to je kreativna stvaralačka inicijativa. U novom je tisućljeću Labin dobio i novu manifestaciju koja mu je dodijelila epitete grada umjetnika i kulture – Labin Art Republiku, kojom je stoljetna rudarska tradicija, aktualnim umjetničkim angažmanima, nastojala komunicirati s publikom.⁸⁰⁴ Galerijski prostori i mali obrti za prodaju originalnih suvenira uklopili su se savršeno u urbanistički plan „novog“ starog Labina te su postali neprijeporan dio njegova imidža. Sa sobom su donijeli i neke nove generacije umjetnika koji nastavljaju krojiti osobitosti labinske kulturne scene, usko povezane s lokalnom pričom, ali široko poznate po svojoj kvaliteti i unikatnosti. Na gradskoj je vlasti odgovornost hoće li znati prepoznati značenje svojeg kulturno-umjetničkog izraza, kao što se to dogodilo krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, ili će jednostavno prepustiti ovu poučnu priču kakvim boljim vremenima.

VIII. Zaključna razmatranja

Stari grad Labin preživio je najgore dane svojeg postojanja te se u sljedećih nekoliko godina oporavio od šteta zahvaljujući stabilizaciji terena i angažmanu lokalne zajednice na prikupljanju potrebnih sredstava i investicija. Iako je nepovratno izgubio većinu svojih kvaliteta koje su ga činile središtem svakodnevne gradske vreve, ostao je primamljiv, funkcionalan i, što je najvažnije, naseljiv. Umjetnički je labinski krug apsolutno dokazao da je ulaganje u stari Labin isplativo te je upozorio na neizmjernu vrijednost unutar njegovih vjekovnih zidina. U sljedećem je desetljeću oporavljen grad već bio „bez mnogih rana, preporođen“.⁸⁰⁵ Njegove su ulice bile pune djece, žive i aktivne, stanovništvo se vratilo svojem normalnom životnom

⁸⁰⁴ Tullio VORANO, Vodič muzeja, *nav. dj.*, str. 26.

⁸⁰⁵ B. B., „Labin poslije dvanaest“, *Labinska komuna*, god. III., br. 27, Labin, 27. lipnja 1978., str. 6.

tempu, promet je funkcionirao, a posao se uredno obavljao. Život i rad došli su umjesto kaosa i katastrofe, svjedočeci o „stvaralačkom naboju čovjeka ovog podneblja“.⁸⁰⁶ Danas se te rane nalaze duboko ispod temelja novih kuća i urednih zgrada šarenih fasada, no unatoč tome što se više ne vide, one nas ne smiju prestati podsjećati na varljivost prirode i odgovornost koju čovjek nosi za sve ono što će jednog dana ostaviti iza sebe.

IX. Izvori i literatura

ALBERI, Dario, *Istria: storia, arte, cultura*, Trieste 1997.

ARAMBAŠIN, Tatjana, „Labinska galerija prelazi granice Evrope“, *Istarski mozaik*, god. VIII., br. 5, Pula 1970., str. 196.-197.

ARAMBAŠIN, Tatjana, „Likovno proljeće u Labinu (II labinski atelijeri)“, *Istarski mozaik*, god. VII., br. 2, Pula 1969., str. 104.-105.

ARAMBAŠIN, Tatjana, „Novo u starom Labinu (uz II. izložbu istarskih suvenirna)“, *Istarski mozaik*, br. 1-2, Pula 1967., str. 105.-106.

ARAMBAŠIN, Tatjana, „Prošlog ljeta u Labinu“, *Istarski mozaik*, god. VII., br. 1, Pula 1969., str. 99.-101.

BERTOŠA, Miroslav, *Istarsko vrijeme prošlo*, Pula 1978.

BIZJAK, Martin, „III labinski atelijeri“, *Istarski mozaik*, god. VIII., br. 2, Pula 1970., str. 93.-95.

CELLA, Sergio, *Albona*, Trieste 1967.

GIORGINI, Bartolomeo, *Povijesni pregled Labina i okolice / Memorie Storiche della Terra e Territorio d'Albona*, Labin 2010.

Glas Istre, Pula 1965., 1966.

Istarska enciklopedija, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005.

---

⁸⁰⁶ Marijan MILEVOJ, *Do socijalizma i natrag, nav. dj.*, str. 103.

Labinska komuna – list SSRN Općine Labin, Labin 1978.

LUCIANI, Tomaso, *Labin / Albona. Povijesno-etnografska studija / Studi storico-etnografici*, Labin 2012.

MATOŠEVIĆ, Andrea, *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*, Zagreb 2011.

MILEVOJ, Marijan, *Do socijalizma i natrag: labinska novinska kronika: 1945-90.*, Labin 1991.

MILEVOJ, Marijan – Eduard STRENJA, *Labin tragom vjekova*, Labin 1999.

NARODNI MUZEJ LABIN, arhiva:

- *Osvrt na smrtne ozljede u periodu od 1957. do 1961. godine u IU „Raša“*, Istarski ugljenokopi Raša, Tehnički sektor – sigurnosna operativa, 1962., str. 1.-7.
- Dopis Konzervatorskog zavoda u Rijeci, *Izveštaj o putovanju u Labin, Pićan i Jasenovik*, 19. studenoga 1963., Rijeka.
- *Zakon o rudarstvu*, čl. 17. i 91.
- *Zapisnik IV. sjednice Općeg sabora Općine Labin*, Prednacrt društvenog plana razvoja Općine Labin u razdoblju od 1966. – 1970. godine, 6. prosinca 1966.
- *Zapisnik V. zajedničke sjednice Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica Skupštine općine Labin*, 22. lipnja 1966.
- *Zapisnik XXV. sjednice Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica Skupštine općine Labin*, 27. veljače 1965.
- *Zapisnik XXVII. sjednice Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica Skupštine općine Labin*, 4. travnja 1965.

Raški rudar – glasilo Istarskih ugljenokopa, Labin 1960., 1962., 1965., 1966., 1967.

STEMBERGER, Herman, *Labinska povijesna kronika. Povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera*, Labin 1983.

VORANO, Tullio, *Istarski ugljenokopi: četiri stoljeća rudarenja u Istri*, Labin 1997.

VORANO, Tullio, *Vodič muzeja*, Labin 2006.

VUČETIĆ, ing., „Tehnička zaštita rada. Svaki rudar treba da vodi računa o sigurnosnim mjerama tokom rada“, *Rudarstvo*, god. V., br. 12, Beograd 1948., str. 535.

Rock Bursts and Collapsing of Labin Old Town at 1960s

Summary

History of Labin has been closely connected to the coal mining process which encouraged urban development of the town. However, terrain and building collapses caused by severe mining damage during repeated rock bursts inside the mining tunnel in 1960s affected the old town section of Labin. Rock bursts were frequent and dangerous side effects at mining sites, which in combination with various unfavourable conditions and unplanned coal excavation led Labin straight to the edge of a disaster. Numerous old town residents had to relocate from their cracked and damaged homes as well as municipal facilities. The city center was no longer where it stood for centuries. It was relocated to Podlabin while the old town of Labin had to deal with the possibility of a complete evacuation. Collapse of the old town caused major property damage not only to residential buildings and public areas but also to a large number of historical and cultural monuments. Nevertheless, one of the most urgent issues has been the lack of housing facilities which led authorities to put a lot of effort into building a whole new suburban area and expanding the existing ones. Financial aid was required from a common Republican fund and construction loans were much easier to obtain back in those years. Local artists and painters launched an interesting initiative that preserved what was left of the half-destroyed old town. They've started

organizing numerous cultural and artistic events which were purposefully held at the old town galleries and similar premises thus contributing to the revitalization of the old town as well as preservation of the rich cultural heritage. By the end of 1960s the ground stopped shaking, allowing reconstruction of city streets and restoration of damaged properties. The old town was slowly restoring its liveliness but the life was no longer the same. The collapse of Labin old town completely changed urban rhythm and its perspective but at the same, it helped creating a specific cultural and artistic identity which has become a recognizable symbol of Labin, together with the ubiquitous mining tradition.

LABINJANI U DOMOVINSKOM RATU (PREMA PISANJU LOKALNOG TISKA)

Deni Vlačić, mag. hist.,

Ul. Alda Negrija 22, 52220 Labin,

e-mail: denivlacic@gmail.com

Pregledni rad

U radu se obrađuje sudjelovanje Labinjana u Domovinskom ratu, kao i doprinos stanovništva Labinštine Domovinskom ratu u okviru djelovanja Crvenoga križa i drugih humanitarnih organizacija. Primarni izvor pri izradi rada bio je lokalni list Labinska komuna, u kojem su se najviše objavljivale informacije o 3. bojni 119. brigade, kao postrojbe u kojoj je služila većina branitelja s područja Labinštine, te o 154. domobranskoj pukovniji Pazin, dok su informacije o ostalim postrojbama u kojima su Labinjani služili u manjem broju slabije ili nikako zastupljene u pisanju ovoga lista. Historiografski fokus usmjeren je na ratni put ovih dviju postrojbi, koje su najveći dio vremena provele na Ličkom bojištu i prati put od njihova početka do završetka Domovinskog rata.

Ključne riječi: Domovinski rat, Labinjani, 119. brigada, 154. brigada, Ličko bojište

Keywords: Homeland War, the inhabitants of Labin, 119th Brigade, 154th Brigade, Battle of Lika

I. Uvod

Tijekom Domovinskog rata grad Labin i Istra dali su svoj doprinos obrani Republike Hrvatske, a to je činjenica o kojoj se detaljnije malo zna i piše. Labinjani su, između ostalog, svoj doprinos dali sudjelovanjem u 119. brigadi Pula, 154. domobranskoj pukovnici Pazin, 35. inženjerijsko-pontonirskoj bojni Pula, 9. gardijskoj brigadi „Vukovi“. Glavni izvor koji se koristi u ovom radu jest lokalni list *Labinska komuna*. Spomenuti je list najviše informacija donosio u vezi s 3. bojnom 119. brigade, dok se 154. brigada gotovo i ne spominje. Labinjani su u konkretnim akcijama pokazali da žele pomoći Hrvatskoj u njezinim najtežim trenucima. Primjerice, na poziv Crvenoga križa prikupljeno je 15 tona hrane. Labinjani su prikupljali i odjeću. Također, košarice solidarnosti postavljale su se po trgovinama te praznile čak tri puta dnevno. Prikupljeno je 450 tisuća dinara novčane pomoći.⁸⁰⁷ Građani su svoj glas dignuli protiv osude djelovanja okupatorske vojske i velikosrpskih agresora, izražavajući ujedno i spremnost na obranu svoje domovine, uključujući se s najvećom odgovornošću i odlučnošću u obrambene pripreme. Članovi Skupštine Općine Labin dignuli su svoj glas za prestanak svih neprijateljstava, stvaranje uvjeta mirnog suživota svih naroda, narodnosti i vjera na teritoriju slobodne i suverene Republike Hrvatske.⁸⁰⁸ S obzirom na to da su Labinjani najviše bili dijelom 3. bojne 119. brigade, težište ovog rada usmjerio sam na spomenutu brigadu. Treća bojna 119. brigada Hrvatske vojske formirana je potkraj 1991., a izrasla je iz satnije koja je bila u sastavu pazinske bojne. Na ličko ratište u predjelu Otočca odlazi 10. ožujka 1992., dakle potkraj zime, i cijelo proljeće svojim odnosom prema postavljenim zadacima zaslužuje pohvale operativne zone Rijeka (V. zbornu područje) i Glavnog stožera Hrvatske vojske, kao najbolja bojna u 119. brigadi HV-a. Nakon povratka iz Like uspješno izvršava zadaće u Puli. Zimi 1994./1995. bojna se opet nalazila u Lici, ovoga puta na gospićkom ratištu, na kojem u teškim vremenskim prilikama, posebice na Velebitu, iskazuje visok stupanj svijesti i obučenosti. U četverogodišnjem je ratnom putu 3. bojne posebice značajan kolovoz 1995., kada sudjeluje u akciji

⁸⁰⁷ „Dali smo srce“, *Labinska komuna*, god. XVI., br. 306, Labin, 15. listopada 1991., str. 1.

⁸⁰⁸ „Apel za mir“, *nav. dj.*, str. 5.

Oluja i konačnom oslobađanju Like, a ostat će zapisano da je djelujući s 1. gardijskom brigadom HV-a, *Tigrovima*, stigla prva na granicu s Bosnom i Hercegovinom i do dolaska smjene držala granicu prema susjednoj državi. Kroz bojnu je tih godina prošlo oko 1500 vojnih obveznika, a kada se ima na umu da je Labinština gotovo još jednu bojnu imala u drugim postrojbama HV-a, onda se dolazi do saznanja da je ovaj kraj za obranu domovine dao praktički cijelu jednu brigadu. Istarska je županija u cijeloj državi imala najveći odaziv na mobilizaciju, a 3. je bojna 119. brigade u tome prednjačila. Bilo je u njoj Hrvata, Bošnjaka, Srba i drugih narodnosti kojima je Hrvatska domovina. „Svi su oni, svaki na svoj način, ispoljili visok moral, časno izvršili svoju obavezu prema domovini vraćajući se s bojišta visoko uzdignuta čela. A Labinština je tih dana, mjeseci i godina živjela za njih. Disala sa njima, što im je bio dodatni motiv za izvršenje ogromne i odgovorne zadaće“, navodi *Labinska komuna*.⁸⁰⁹

II. 119. brigada

Proces stvaranja postrojbe ubrzan je kada je 7. rujna 1991. stigla pisana zapovijed iz Glavnog stožera za ustroj brigade Zbora narodne garde, a kasnije Hrvatske vojske. Organiziranje i stvaranje postrojbe držalo se u tajnosti. U samom početku bilo je niz teškoća, poput problema u smještaju, tj. lokaciji postrojbe, u opremanju i naoružavanju. Vojnim se objektima u gradu nije bilo moguće koristiti jer su bili devastirani od strane postrojbi JNA, a poneki i minirani. Problem je bio i u tome što postrojbe JNA, još u listopadu 1991, nisu napustile grad. U Puli dolazi do formiranja grupa i vodova koji će kasnije prerasti u mornaričke postrojbe, narasti i razvijati se pod okriljem Hrvatske mornarice. Jednako tako, nakon napuštanja zračne luke od strane JNA formira se prva postrojba za preuzimanje objekata, kojoj se pridružuje grupa dragovoljaca pilota. Policijske uprave vrše preustroj i organiziraju se prema vlastitim potrebama. Posebnu ulogu i odgovornost u mobilizacijskim poslovima imao je Ured za narodnu obranu,

⁸⁰⁹ „Najbolja istarska bojna“, *Labinska komuna*, god. XXI., br. 381, Labin, 26. kolovoza 1996., str. 5.

prilagođavajući se novonastaloj situaciji jer su se podaci u evidenciji vojnih obveznika mijenjali. Velike teškoće nastale su u odabiru časnika, dočasnika te vojnika jer je brigada trebala biti popunjena starosnom strukturom do 35 godina. S obzirom na to da ustroj brigade zahtijeva oko dvije tisuće ljudi, odlučeno je da prvi bataljun i prateće postrojbe formira tadašnja Općina Pula, drugi Općina Rovinj, a treće Općina Labin. Računalo se da će ove tri općine bez poteškoća moći osigurati potrebno ljudstvo jer su u bivšoj državi osiguravale ljudstvo za znatno veći broj postrojbi.⁸¹⁰

Krajem studenog 1991. počele su pripreme oko preustroja 119. brigade. Brigada se do tog vremena popunjavala iz svih sedam istarskih općina i imala je u svojem sastavu četiri bataljuna. U to vrijeme stigla je zapovijed MORH-a⁸¹¹ o formiranju 154. brigade. Regulirano je da se 119. brigada popunjava iz južne Istre, odnosno iz Pule, Labina i Rovinja, a 154. brigada iz srednje i sjeverne Istre: Buja, Umaga, Buzeta, Poreča i Pazina. Dana 22. studenog 1991. održan je sastanak u Savezu narodne obrane u Pazinu, s tadašnjim sekretarom obrane Željkom Kurelovićem, radi postavljanja zapovjednika brigade i njezina ustroja. Četiri dana kasnije, prema zapovijedi OZ-a Rijeka, pukovnik Ivan Mužina postaje zapovjednik 154. brigade, a njegov zamjenik Milorad Alić. Krajem studenog održani su sastanci u SNO-ima Pula, Rovinj i Labin oko popune brigade za mobilizaciju i određena su mobilizacijska zborišta. Postavljeni su zapovjednici svih postrojbi, a za zapovjednike postavljeni su: 1. bataljuna Edi Svich, 2. bataljuna Dario Tomišić i 3. bataljuna Mauro Ukušić. Do polovine prosinca formirane su postrojbe i počele su pripreme za mobilizaciju i smotru.

Službeni je datum osnutka 119. brigade 7. rujna 1991. Zadaće brigade nakon osnivanja bile su usredotočene na preuzimanje i osiguranje vojnih objekata i razminiranje vojarni bivše JNA te mobilizacija, opremanje i osposobljavanje vojnika, dočasnika i časnika za odlazak na Ličko bojište, gdje su u većem broju krenuli u siječnju 1992. Prvo angažiranje 119. brigade odnosilo se na područje grada Stona krajem 1991., gdje sudjeluje u obrani grada angažiranjem ojačanog voda od 40 dragovoljaca, koji povjerenu

⁸¹⁰ Josip STRUGAR, *Ča priko Učke*, Zagreb 2001., str. 26.-27.

⁸¹¹ MORH – Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.

zadaću uspješno izvršavaju. Preostalo ljudstvo, smješteno u autokamp Kažela u Medulinu, provodi organizacijske i obučne pripreme brigade.

Napuštanjem zrakoplovne baze u Puli JNA, pripadnici brigade ulaze u nju i u suradnji s pripadnicima MUP-a PU Istarske započinju razminiranje zračne luke. Tijekom razminiranja piste dolazi do aktiviranja minsko-eksplozivnog sredstva, gdje pogibaju četvorica pirotehničara, od toga dvojica pripadnika 119. brigade – Dušan Bulešić i Marijan Vinković. Tijekom daljnjeg razminiranja više nije bilo poginulih pripadnika, ali dolazilo je do teških ranjavanja. Brigada je u suradnji s djelatnicima MUP-a izvršavala i druge zadaće na području Istarske županije.

Labinska komuna donosi članak pod naslovom „Apel za mir“, u kojem piše kako je Općinski krizni štab u Labinu svakodnevno zasjedao i analizirao pripreme za obranu koje su bile u tijeku. „Obilazile su se mjesne zajednice u kojima su se nastojale otkloniti nedostaci kako bi se, naročito, sklanjanje stanovništva u slučaju potrebe obavilo što kvalitetnije. Građanstvu se, pak, skretala pažnja da se ne opuštaju jer su postojale pojave kao što su provokacija i dezinformacija“, donosi članak. S ciljem što kvalitetnijih priprema za obranu, Općinski krizni štab, naglašava *Komuna*, „skretao je pažnju vlasnicima cisterni za vodu da iste uredi, a posebna grupa radila je na uređivanju i proširivanju javnih, komunalnih i školskih cisterni“. Također, Fond u stambeno-komunalnom gospodarstvu molio je građane i ustanove „da budu ažurniji kod plaćanja svojih obaveza, poput stanarima, zakupnina, komunalnih naknada jer su obrambene pripreme iziskivale mnogo novaca“.⁸¹²

Prva veća mobilizacija započinje u Puli, i to 1. pješačke bojne krajem prosinca 1991., kada se brigada okuplja na području autokampa Kažela i Valsalina u Puli. Tadašnji mobilizacijski razvoj uključivao je vojne obveznike s područja općina Pule, Rovinja i Labina, koji su strukturirali sastav brigade: Zapovjedništvo, Izvidnički vod, Inženjerska satnija, Logistička satnija, Desetina te tri pješačke bojne – 1. pb Pula, 2. pb Rovinj i 3. pb Labin.⁸¹³

⁸¹² „Apel za mir“, *Labinska komuna*, god. XVI., br. 306, Labin, 15. listopada 1991., str. 5.

⁸¹³ Izvor: <http://www.klub119brigade.hr/hr-hr/povjesnicall19brigade.aspx>

U noći 29./30. siječnja 1992. tiho se formirala kolona vozila na dvjema lokacijama. Sve je bilo pripremljeno. Vojnici su dobili svu opremu – obuću, odjeću, vreće za spavanje, terenska vozila i sl. Pripremanje vozila za odlazak i ukrcavanje opreme vršilo se odgovorno te je svatko znao svoj posao koji je morao odraditi.⁸¹⁴ Na Ličko bojište došli su 30. siječnja 1992. Brigada je upućena oko Brinja i Letinca, s ciljem posjedovanja obrambenih položaja na potezu Glavace – Dabar. Odmah nakon dolaska na područje razmještaja oko sela Letinac „Treća satnija preuzima zadaću preuzimanja položaja u Dabru i na području Crnog vrha. Bio je to vedar dan. U Brinju svud naokolo nalazila su se vozila, pretežno vojna, i autobusi za prijevoz vojnika. Na registarskim pločicama većina oznaka je RI. U vozila su se utovarivali i istovarivali sanduci puni oružja“, navodi Josip Strugar u knjizi *Ča priko Učke*.⁸¹⁵ Zbog velikog broja vozila razgažen je snijeg i stvorila se bljuzgavica pomiješana s blatom. Proklizavali su kotači vozila, a poneka zapadala u gnjecavo blato. Rotirajući, kotači bacaju blato po ljudima u prolazu, koji su ljutito prosvjedovali. Međutim, vozači tome nisu pridavali važnost. „Zbog toga je došlo do svađe između dva vojnika“, navodi Strugar.⁸¹⁶

Dana 31. siječnja 1992. oko 6 sati ujutro pripadnici 3. satnije, u koloni od triju kamiona i terenskim vozilom, odlaze preuzeti crtu od riječke 111. pješačke brigade te na putu do položaja nailaze na neprijateljsku zasjedu, pa dolazi do pogibelji vozača kamiona, pripadnika 111. pješačke brigade i Tomislava Brstila, pripadnika 2. voda 3. pješačke satnije, čiji je kamion naletio na protutenkovsku minu. Bez obzira na to što je kamion uništen, moral je ljudi i dalje bio dobar. Bila je postavljena zasjeda i miniran je put. Nakon što je na njih otvorena vatra, vojnici su, iskočivši iz kamiona i drugih vozila, uzvratili vatru na zasjedu koja je nakon nekoliko minuta utihnula. U okršaju su četvorica ranjena. U zapovjedništvu brigade zavladao je zabrinutost zbog poginulih i ranjenih te strah da događaj ne poljulja dosad stečeno samopouzdanje. Usprkos tragičnom događaju, pripadnici 1. voda 3. pješačke satnije produžili su i zadržali položaj na području Crnog vrha.

---

⁸¹⁴ Josip STRUGAR, *Ča priko Učke*, nav. dj., str. 58.

⁸¹⁵ Isto, str. 61.

⁸¹⁶ Isto, str. 62.

Tijekom djelovanja na području Brinja kasnije se angažirala 2. pješačka satnija i vod za potporu 1. pješačke bojne.⁸¹⁷

Krajem veljače brigada predaje položaje i razmješta se na područje grada Otočca, kada se nakon odlaska 3. pješačke satnije na odmor angažirala 1. i 2. pješačka satnija s pristožernim postrojbama bojne. Gradić Otočac postupno se rušio i razarao, a problemi su brojni. Pred organima vlasti velike su obveze. Mnoga su poduzeća uništena i nisu radila. Trebalo je osposobiti komunalnu infrastrukturu, odnosno oživjeti prometnu povezanost s ostalim gradovima u Hrvatskoj. Otočka bolnica funkcionirala je onoliko koliko je u stanju, ovisno o njezinoj opremljenosti i kapacitetu. U gradu je poslovalo malo trgovina, a ljudi ionako nisu imali novaca za kupovanje.⁸¹⁸

Josip Strugar naglašava kako su se nakon jutarnjeg „brifinga“ i podijeljenih zadataka zapovjednici vratili u svoje postrojbe. Zapovjedbena je tko što mora raditi, na čemu treba inzistirati i kakve preventivne mjere poduzimati. „Vojska ne smije nikada biti iznenađena od neprijatelja. To je pravilo koje se moralo znati“, navodi Strugar. Također naglašava „kako zapovjednik mora što više vremena provesti sa vojnicima jer vojnici moraju čuti informacije iz ‘prve ruke’“. ⁸¹⁹

U ožujku 1992. 2. pješačku bojnu zamjenjuje 3. pješačka bojna koja se mobilizira na području Labinštine. Bojna preuzima zadaću osiguranja crte dodira na području sela Ramljani. Tijekom angažiranja 3. pješačke bojne na području sela Ramljani angažirana je i minobacačka bitnica 120 mm, brigadna pristožerna postrojba. Tijekom angažiranja na području Ramljana na crti Lisina – Grič dolazilo je povremeno do razmjenjivanja vatre, no predmetno područje bilo je prije svega opasno zbog miniranih dijelova crte razgraničenja, što je prouzročilo pogibiju poručnika Nenada Kalčića tijekom izviđanja terena za paljbene položaje minobacačke bitnice. Strugar navodi kako se govorilo da nagaznih mina nema. Samo su potezne i protuoklopne, a ove zadnje „nisu opasne jer ih čovjek nagazom ne može

---

⁸¹⁷ Isto, str. 64.

⁸¹⁸ Isto, str. 82.

⁸¹⁹ Isto, str. 86.

aktivirati“.⁸²⁰ U Ramljanima su se postrojbe mjesečno izmjenjivale. List *Labinska republika* piše kako su Labinjani pripremljeni i odlučni da će svoju zadaću odraditi kako se od njih zahtijeva. Pripreme su kratko trajale, ali najvažnija je volja i oni su je imali. Iza sebe imaju svoje građane. S njima je bilo poglavarstvo grada i tadašnji gradonačelnik Marin Brkarić. Ovi su vodeći ljudi u Općini Labin dobro razumjeli što znači logistička potpora. Nastojali su osigurati sredstva za sve što bi omogućilo lakše odrađivanje borbene zadaće na bojišnici.⁸²¹ Takav pristup vodstva Općine Labin znači veliku potporu da se oružjem u ruci mora braniti domovina i pristupiti oružanoj borbi za vraćanje odcijepljenih dijelova Hrvatske. Članak *Glasa Istre* navodi sljedeće: „U ovom trenutku treba zaboraviti na kritike i stranačku podijeljenost, već se moramo svi jedinstveno oduprijeti agresiji na Hrvatsku“. Bila je to izjava Marina Brkarića, tadašnjeg predsjednika Skupštine Općine Labin, na godišnjoj skupštini boračke organizacije komune. Rekavši da se i u ovoj komuni uspješno obavljaju pripreme za obranu, u sklopu kojih je ponovno aktivirana Teritorijalna obrana i osnovan Krizni štab, istaknuo je da nema potrebe za panikom među stanovništvom te da će se sve učiniti za očuvanje mira. Inače, „borci Labinstine na svom godišnjem skupu izrazili su veliku zabrinutost zbog događanja u Jugoslaviji i bratoubilačkog rata, koji, kako rekoše, sve narode vodi u ponor“, ističe *Glas Istre*.⁸²² Brkarić, u članku pod naslovom „Pomognimo obnovu domovine“, naglašava da je iz dijela rezervnog sastava policije osnovana (rezervna) jedinica Zbora narodne garde. „Istodobno, obavljene su sve pripreme za djelovanje lokalne uprave i privrede u ratnim uvjetima, a sva vitalna mjesta – od vodova do trafostanice, se čuvaju. Uređena su također i sva javna skloništa, uključujući i nekadašnje hodnike rudnika u Raši, odnosno izlazne galerije u Rapcu, a pojačane su i aktivnosti u dodatnoj opskrbljenosti osnovnim prehrambenim artiklima – sve uz želju da se u takvo stanje ne dođe. Labin je podržao i zahtjeve majki za vraćanjem njihovim sinova iz vojske. Na sreću dijela njih u općinu se Labin vratilo iz JNA nekoliko labinskih mladića, koji su posjedovali potvrdu o studiranju u rukama, što

---

⁸²⁰ Isto, str. 113.

⁸²¹ Isto, str. 101.-102.

⁸²² *Glas Istre*, br. 240, Labin, 2. rujna 1991., str. 10.

budi nadu da će se vratiti ostala labinska djeca, osobito nakon što je Europa odlučnije odlučila zaustaviti ratni požar na Balkanu“, ističe isti članak. „U rat krenulo se pjesmom, vesela i razdragana srca kao da se odlazi na proslavu.⁸²³ Dolaskom u mjesto, izvršena je smjena. Preuzete su prostorije za boravak i položaj. Labinjani su se odmah uhvatili u koštac s uređenjem položaja. Na terenu dovozili su strojeve za iskope. Minobacačku bitnicu utvrđivali su po svim vojničkim zahtjevima. Trebalo je urediti skloništa za ljude na položajima“, navodi Strugar.⁸²⁴ „Za uređenje su im trebali trupci koje su posjekli su obližnjim šumama. Kao i njihovi prethodnici, i Labinjani su bili upozoreni na opasnosti uzrokovane pijanstvom za vrijeme rukovanja oružjem.⁸²⁵ Vojnike su posjećivale tamošnje domaćice i donosili im kolače, suhomesnate proizvode, kuhana jaja. Obilazili su ih i crkveni dostojanstvenici koji su u crkvama održavali mise za vojnike i tamošnje stanovništvo. Nedjeljama se čekala radioemisija s pozdravima i željama“.⁸²⁶

Tadašnji djelatnici lista *Labinske komune* zadnjeg dana ožujka 1992. uputili su se na Ličko bojište u posjet pripadnicima 3. bataljuna „Kova je naša“ 119. brigade u Otočcu. Ovu informaciju potvrđuje članak u listu pod naslovom „Labinjani na ličkom bojištu“. Došavši u hladni Otočac, brigada je čvrsto stisnula ruku gostima i izjavila: „Ćo, ca si mi donesa“?. Tadašnji zapovjednik bataljuna i njegovi podčinjeni upoznali su tadašnju delegaciju Skupštine Općine Labin – Marina Brkarića (predsjednika), Željka Brenčića (predsjednika Izvršnog vijeća), Bruna Faragunu (direktora „Labinkomerca“) – s tekućim stvarima, tražeći pomoć za rješavanje nekih problema, kako bi sve išlo kako treba. Ujedno zahvaljuju na posjetu i pošiljci hrane, pića, cigareta, koje je vojnicima poslao „Labinkomerc“. Nakon ručka novinari su obilazili prostorije, razgovarali s pripadnicima 3. bataljuna koji su vrijeme prikraćivali malim nogometom, briškulom i vicevima. Kosić iz Raše vikao je iz daljine neka mu pozdrave mamu, tatu, sestru, kunjada i ostalu rodbinu. Orijano, Miro i Robi iz Raše kažu da su „OK i neka pozdrave familiju“. Davor

⁸²³ „Pomognimo obnovu domovine“, *Glas Istre*, god. XLVIII., br. 241, Labin, 3. rujna 1991., str. 8.

⁸²⁴ Josip STRUGAR, *Ča priko Učke, nav. dj.*, str. 102.

⁸²⁵ Isto, str. 103.

⁸²⁶ Isto, str. 105.

iz Presike govori kako su se dobro snašli. Šala i upadica nije nedostajalo, no svi su bili svjesni gdje se nalaze te zašto su došli u Otočac. Novinari *Labinske kronike* dalje su zapisivali poruke: „Mladen pozdravlja sve doma... i firmu u Raši, Bruno dobacuje neka pozdrave sve Aršijane: Reci da hi pozdrovlja najstareji borac. Robi pozdravlja mamu, brata i nonu“. Novinari *Labinske komune* obećali su im da će im poslati slike i „dornal“. ⁸²⁷ Dana 4. svibnja 1992. *Labinska komuna* donosi poseban prilog o Labinjanima u ratu u članku pod naslovom „Labinjani svojim borcima“, u kojem se pisalo o svim lijepim i ružnim stvarima koje su novinari uočili prilikom njihova posjeta na ratištu. Djelatnici *Komune* koji su se družili s vojnicima mogli su ispričati stotine priča, zgoda i šala. I onih manje lijepih i onih drugih, ljepših, kojih je, usprkos ratnim uvjetima, bilo mnogo. Pisali su o ponašanju mladića koji su nerijetko tamošnjim stanovnicima pomagali rastresati gnoj po polju, okopavati krumpir i još mnogo toga. Također, pisalo se o „jančiću Bucku kojega su hranili i koji im je postao miljenik“. Ljubo im pričao kako im je gazda Nikola ustupio ljetni „kuharin“, a za Uskrs su im napravili domaću kokošju juhu te ih počastili mesom. Robi će se uvijek prisjećati barbe Joseta i tete Mare koje im je prala i mela, a za „Uzom“ su ih počastili ručkom i kolačima. Prilikom rastanka plakali su i žalili za svojim Istranima, Labinjanima „jer takvih ljudi još ni bilo kod njih“. ⁸²⁸

Na temelju je zapovijedi tadašnjeg načelnika Glavnog stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske 10. srpnja 1992. brigada započela demobilizaciju, osim osoblja angažiranog na osiguranju objekta te dijela časnika zapovjedništva brigade, koji nastavljaju stožerne plansko-organizacijske aktivnosti i pripreme potrebne za predstojeće zadaće brigade. Dakle, 10. srpnja 1992. brigada se vratila iz Like nakon 163 dana, odnosno bilo je to vrijeme od 30. siječnja do 10. srpnja 1992. ⁸²⁹ Nakon izvršenja demobilizacije veći broj razvojačenih pripadnika angažirao se u satniji mornaričko-desantnog pješništva „Vange“, koja se ustrojavala u sastavu Vojno-pomorskog zapovjedništva Sjeverni Jadran Hrvatske

⁸²⁷ „Labinjani na ličkom bojištu“, *Labinska komuna*, god. XVII., br. 312, Labin, 31. ožujka 1992., str. 5.

⁸²⁸ „Labinjani svojim borcima“, *Labinska komuna*, god. XVII., br. 313, Labin, 4. svibnja, 1992., str. 7.

⁸²⁹ Josip STRUGAR, Ča priko Učke, *nav. dj.*, str. 166.

ratne mornarice, te odlazi na Dubrovačko bojište (1992.) i u novigradsko zaleđe (1993.) nakon operacije *Maslenica*, dok dio dragovoljaca odlazi u sastavu III. pješačke brigade na područje Slavenskog Broda, gdje u borbenim djelovanjima pogiba Bajro Draginović. Tijekom 1993. ponovno dolazi do angažiranja I. pješačke bojne na područja sela Sinac, na širem području grada Otočca, gdje osigurava crtu jačinom jedne pješačke satnije. Demobilizacijom 1992. završeno je jedno značajno razdoblje.⁸³⁰

Brigadi je pripadalo 3146 ljudi, odnosno 320 časnika, 234 dočasnika i 2592 vojnika. Brojevi pokazuju zabilježeno, a stvarni se broj mijenjao ovisno o primanju i otpuštanju pripadnika. Bila je to brigada čija su sedmorica pripadnika položila živote za domovinu Hrvatsku – Marjan Vinković (bojnik), Dušan Bulešić (časnički namjesnik), Damir Meaški (vojn timer), Nenad Kalčić (poručnik), Tomislav Brstilo (vojn timer), Bajro Draginović (vojn timer) i Slavko Cindrić (desetnik).⁸³¹ A 119. brigada iz Pule, Rovinja i Labina otišla je u pričuvu, no to ne znači i njezin kraj. Obavljen je velik posao oko demobilizacije. Veliku količinu oružja, streljiva i opreme trebalo je oduzeti i uskladištiti na čuvanje i održavanje.⁸³²

U nastavku slijede odgovori na pitanja tadašnjeg Sekretarijata za narodnu obranu Općine Labin. Članak donosi *Labinska komuna* pod naslovom „Koji kriteriji za mobilizaciju“. Pitanja su im postavljena iz labinske podružnice Istarskog demokratskog sabora u vezi sa slanjem labinskih vojnika na ratišta. Na pitanje koje su kriterije izabrali za raspoređivanje, tadašnji Sekretarijat odgovara „kako su vojake raspoređivali do 35 godine starosti, s izuzetkom i prekoračenjem te dobne granice. Dok za dočasnike i časnike granica je preko 35 godina starosti uz dobrovoljan pristanak istih“. Iz ovih kriterija izuzeti su „redovni studenti, staratelji obitelji, preporuka Izvršnog vijeća za oslobađanje pojedinih privatnika“. Na osnovi je tih kriterija i raspoloživog ljudskog potencijala Sekretarijat pristupio raspoređivanju ljudstva uz strogo poštovanje formacija i kriterija. Navodi dalje kako se „u navršenoj 17-toj godini vršio upis novaka u evidenciju, a u 18-toj godini

⁸³⁰ Izvor: <http://www.klub119brigade.hr/hr-hr/povjesnica119brigade.aspx>

⁸³¹ Josip STRUGAR, *Ča priko Učke, nav. dj.*, str. 168.

⁸³² Isto, str. 171.

vršilo se novačenje novaka“. Prije toga čina, navodi članak, „svaki novak vršio je detaljne liječničke preglede i psihološka ispitivanja radi ocjene sposobnosti za vojnu službu. Nakon izvršenih tih detaljnih liječničkih pregleda i psiholoških ispitivanja svaki novak – vojak bio je dužan javljati sve promjene nadležnom organu“. Prema službenoj evidenciji, u članku se iznosi kako je do lipnja 1992. na bojište bio upućen 51 Labinjan. Također, prema službenoj evidenciji odlaska (do lipnja 1992.) na Ličko ratište, bilo je prijavljeno 27 dobrovoljaca. Od toga broja, na Ličkom ratištu bila su angažirana devetorica dobrovoljaca, u Pomorskoj bazi Pula četvorica i jedan u Plominskoj jedinici. Međutim, „uzmemo li period od formiranja Zbora narodne garde do lipnja 1992., broj dobrovoljaca nadmašuje brojku 35“, piše *Labinska komuna*. Međutim, „od te brojke šest dobrovoljaca su bili nesposobni za vojnu službu, troje od njih nisu bili u evidenciji i 12 dobrovoljaca sposobnih za vojnu službu u evidenciji koji su bili spremni za zamjenu u Pomorskoj bazi“.⁸³³

Dok brigada nije bila angažirana na Ličkom bojištu, na mirnodopskim razmještajnim lokacijama provodila se obuka podređenih postrojbi i uvježbavanje stožera u vojnom procesu donošenja odluka. Tijekom obuke pripadnika 3. pješake bojne na Dubrovi u Labinu dolazi do nesretnog slučaja, kada pogiba Slavko Cindrić, uz veći broj ranjenih pripadnika 3. pješake bojne.⁸³⁴

Dotadašnja događanja komentirao je Mauro Ukušić, tadašnji zapovjednik 119. brigade HV-a i prvi zapovjednik 3. bataljuna. Dogašaj donosi *Labinska komuna* u članku naslova „Ponosan na Kovare“. Ukušić naglašava kako je bio ponosan na labinske mladiće. „Oni su se, naime, na poseban“, rekao je, „upečatljiv način odazvali domovinskom zovu. Bez obzira na složene tadašnje političke situacije, labinski su se mladići pokazali i dokazali da se domoljublje ne iskazuje samo parolama, već i djelom“. A kao tadašnji zapovjednik 3. bataljuna, ponosan je što su domoljublje dečki iskazali na pravome mjestu, „pokazali su da su pravi Hrvati. To je pored ostalog pokazao i prvi odaziv, odnosno prva prozivka Trećeg bataljuna,

⁸³³ „Koji kriteriji za mobilizaciju“, *Labinska komuna*, god. XVII., br. 314, Labin, 9. lipnja 1992., str. 7.

⁸³⁴ Izvor: <http://www.klub119brigade.hr/hr-hr/povjesnica19brigade.aspx>

još krajem 1991. godine. Toj se prozivci odazvalo čak 95 posto pozvanih mladića“, naglašava Ukušić te govori kako se tako visokoj prozivci nije nadao. Nadalje, navodi kako je ekipa koja je stvarala bataljun posao shvatila maksimalno ozbiljno te su „svi disali kao jedan i to je rezultiralo i mnogobrojnim pohvalama, nagradama i priznanjima“. „U prvom planu bila je briga za čovjeka, za svakog pojedinca. Problema je naravno bilo, ali timski su se znali rješavati. Najvažnije je bilo da mladići dolaskom na bojišnicu ne osjete da nisu doma“, tim riječima završava komentar tadašnjeg zapovjednika.⁸³⁵ Tadašnji predsjednik Izvršnog vijeća Labina Željko Brenčić u članku „Visoka svijest i zrelost“ navodi „kako samo vojnici i časnici mogu govoriti što znači odlazak na ratište, na mjesto gdje se gine i ostavlja mlade živote“. Ističe da su rat, kao i bolest, dvije najstrašnije stvari koje mogu zahvatiti čovjeka. Brenčić se prisjeća kako je Općina Labin, jednako kao i sve ostale istarske općine, dala svoj doprinos formiranju brigade i bataljuna. „Na njihov zahtjev općinska vlada se angažirala u opremanju jedinice i pružanju svekolike pomoći. U to su se uključili i svi građani i sva poduzeća, bez iznimke. Sve što je traženo je i dobiveno“, govori Brenčić. Nadalje navodi „kako se mnogo ulagalo na osiguranju prve borbene linije. Gotovo svakodnevno omogućeno je vojnicima kontakt s obiteljima putem sredstva javnog priopćavanja, telefona. Ujedno su se organizirale i tjedne posjete i pristizali su paketi. Tim činom pokušalo se stvoriti osjećaj da im obitelji budu što bliže, jer u tim trenucima obitelj im je bila najpotrebnija“. ⁸³⁶ Brigu i zapovjedništvo nad 3. bataljunom nakon satnika Maura Ukušića preuzeo je satnik Darko Martinović, koji je u danima stvaranja bataljuna bio zapovjednikov pomoćnik. U članku pod naslovom „Logistici kapa dolje“ Martinović posebice ističe logistiku „koja se posebno trudila i kojoj ništa nije bilo teško. Ako kojim slučajem u Otočcu nije bilo kruha, otišli bi do Senja“. „Vrlo je popularan bio ‘poni express’ koji je za vrijeme boravka na bojištu prešao oko 170 tisuća kilometara. Nije im bilo teško svakodnevno do Otočca voziti pakete, pisma i poruke. Logistika se potrudila da vojnici imaju domaću hranu i da se u Lici zaista osjećaju kao doma“, naglašava Martinović. Nadalje, izjavljuje „kako je odnos sa ostalim postrojbama bio

⁸³⁵ „Ponosan na Kovare“, *Labinska komuna*, god. XVIII., br. 321, Labin, 31. ožujka 1993., str. 8.

⁸³⁶ „Visoka svijest i zrelost“, *nav. dj.*, str. 8.

više nego dobar. Domaće stanovništvo prihvatilo je Labinjane kao svoje. Dečke su, kad god se zato ukazala prilika, počastili kavom i šljivovicom, a da su ih zaista zavoljeli govori činjenica da je prilikom njihovog odlaska iz Like bilo i suza“.⁸³⁷

Labinska komuna 31. ožujka 1993. donosi sjećanja četvorice Labinjana koji su opisali svoje viđenje rata. Remido Bertoša govori kako je na ratište otišao s osjećajem nelagode. „Znao sam da ću doživjeti ono o čemu nikada nisam razmišljao, a još manje sanjao“, navodi Bertoša. Ističe kako su prvi trenuci bili zaista teški, svi su se plašili i tada je prvi put u životu razmišljao o smrti. Govori kako je biti na ratištu isto kao kada život visi o koncu. „Svi smo se međusobno družili, zezali, pričali viceve i razmišljali o veselijim stvarima“, govori Bertoša. Navodi kako mu je sudjelovanje u ratu donijelo veliko životno iskustvo te kako „u tim trenucima čovjek odraste preko noći“.⁸³⁸ Serdo Honović navodi kako je ponosan na to što je dao doprinos u obrani Hrvatske. „Najteže mi je bilo rastati se s svojom djecom i suprugom“, naglašava Honović. Govori kako je zaista bilo teških situacija i da su se prvi put susreli s ratnim stradanjima. Navodi kako mu je najteži trenutak na ratištu bio prilikom teškog ranjavanja i pogibije nesretnog mladića iz Barbana.⁸³⁹ Nihad Jusić smatra kako je njegova jedinica najgore prošla u Otočcu. Ističe kako su bili izloženi opasnostima više od drugih jedinica, što je i razumljivo s obzirom na specifičnosti zadataka koji su obavljali. No, unatoč teškoćama, „uspješno smo realizirali postavljene zadatke, ponajviše zbog ozbiljnosti kojom su nastupali“, naglašava Jusić. Također, prisjeća se dana kada su stigli u Liku – bili su pomalo izgubljeni, nisu poznavali teren i bili su neiskusni. Jusić navodi kako je njegova jedinica, „Baki“, bila homogena, „radilo se ozbiljno i s mnogo opreza tako da rezultati nisu izostali“.⁸⁴⁰ Rino Smoković govori kako je na početku sve bilo pomalo neorganizirano, „sve nam je bilo novo“, kako vojnicima tako i časnicima, no „snalazili smo se kako smo najbolje

---

⁸³⁷ „Ponosan na Kovare“, *Labinska komuna*, god. XVIII., br. 321, Labin, 31. ožujka 1993., str. 9.

⁸³⁸ „Sjećanja ratnika“, *Labinska komuna*, god. XVIII., br. 321, Labin, 31. ožujka 1993., str. 8.

⁸³⁹ Na istome mjestu.

⁸⁴⁰ Na istome mjestu.

znali. Znali smo da nemamo od koga očekivati pomoć“. Također pripovijeda kako su ih seljaci voljeli, što govori „o našem ponašanju i odnosu prema mještanima. Najljepša nam je hvala bilo kada su nam rekli da su spavali jedino kada smo mi bili na položaju“, govori Smoković.⁸⁴¹

U razdoblju od 17. listopada 1994. do 5. ožujka 1995. 3. pješačka bojna, pod zapovijedanjem Bruna Miletića, odlazi na prvu crtu bojišnice. Otpočele su pripreme, kako u vojnom tako i u logističkom dijelu. U logističkom pogledu najznačajniju ulogu imalo je poglavarstvo grada i tadašnji gradonačelnik. Izdvajala su se sredstva za opremu i druge potrebe. Takav pristup gradskih vlasti, za što bolje opremanje mobiliziranih građana, ostavlja dojam da nisu sami i da imaju oslonac u njima. Nakon izvršenih priprema uslijedio je signal za mobilizaciju.⁸⁴²

Početak listopada 1994. brigada prvi put samostalno preuzima dodijeljeno područje odgovornosti u Lici, ali ne kao prije dvije godine, već na području od Gospića, preko Medačkog džepa na crti bojišnici od Ribnika do velebitskih visova. Zapovjedništvo brigade s pristožernim postrojbama razmješta se u selo Brušane, a crtu je osigurava labinska 3. bojna. „Zbog iznimno zahtjevnog ispresijecanog planinskog zemljišta na Velebitu i oštre zimske klime, predmetno angažiranje brigade jedno je od najtežih i najizazovnijih za pripadnike. Svekoliku kompleksnost uvjeta boravka i djelovanja oslikava činjenica da se hrana na dio položaja nosila pješke što je pod visokim snijegom i čestim vodenim preprekama trajalo i do dva sata pješačenja. U slučajevima topljenja snijega vodene bujice su odnosile dijelove putne komunikacije, koje su izgradile i održavale inženjerijske postrojbe radi pristupa pojedinim položajima“, navodi Strugar.⁸⁴³

Ipak, pored svih provedenih mjera osiguranja bojišnice, neprijateljska grupa uspjela se približiti položajima otporne točke sela Ribnik te otvoriti vatru po vojnicima 3. satnije, gdje biva ranjen njezin zapovjednik Josip Načinović – Pino. Nakon zimske kampanje na Ličkom bojištu, koja je potrajala do veljače/ožujka 1995., brigada odlazi na odmor i

---

⁸⁴¹ „Ponosan na Kovare“, *Labinska komuna*, god. XVIII., br. 321, Labin, 31. ožujka 1993., str. 9.

⁸⁴² Josip STRUGAR, *Ča priko Učke, nav. dj.*, str. 177.

⁸⁴³ Na istome mjestu.

demobilizira se 3. pješačka bojna i pristožerna postrojba brigade.⁸⁴⁴

Tijekom izbijanja vojnika na bojištima, kako prenosi članak *Labinske komune* pod naslovom „Mladići trebaju pomoć“, Zapovjedništvu bataljuna javljeno je kako su građani te privatne i društvene tvrtke nudili pomoć kako bi postrojba imala što bolje uvjete u zimskim mjesecima. Da bi se koordinirala akcija, na razini Labinštine osnovan je odbor, a pododbori su djelovali u općinama i gradu Labinu. „Između ostalog, prikupljeno je 300 vreća za spavanje“.⁸⁴⁵ Istodobno je Labinu osnovana Udruga hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata. O tome piše *Labinska komuna* u članku naslova „Zaštititi prava dragovoljaca“. Pored labinskih dragovoljaca, svečanom skupu nazočili su brojni gosti – „čelnici grada Labina, načelnici općina, predstavnici UHDDR-a⁸⁴⁶ županija Hrvatske, te njezine Središnjice, načelnik Zbornih područja Pula puk. Davor Pajtl, te tadašnji saborski zastupnik i doživotni predsjednik UHDDR-a Tomislav Merčep. Dragovoljcima, koji su se po savjesti odazvali pozivu za obranu domovine, sveti je cilj sloboda i nezavisnost Hrvatske te očuvanje ustavnosti, zakonitosti i pravnog poretka“, donosi članak. Zadatak je UHDDR-a zaštita njegovih pripadnika u pravnom i socijalnom smislu, aktivno sudjelovanje u političkim događajima, potpora i pomoć dragovoljcima i obiteljima ranjenih i poginulih pripadnika, a sve to u okviru aktivne suradnje s organima lokalne samouprave. Dr. Orijano Bulić, kako prenosi *Komuna*, tadašnji predsjednik UHDDR-a Istarske županije, pozdravivši labinske dragovoljce i pohvalivši njihovo sudjelovanje u Domovinskom ratu, zahvalio je Ekremu Mandalu i Darku Martinoviću, osobama koje su najzaslužnije za osnivanje Udruge u Labinu. Tadašnji gradonačelnik Labina Marin Brkarić istaknuo je aktivno sudjelovanje Labinjana u obrani Hrvatske, „ne samo kroz dobrovoljačke postrojbe, već i kroz 119. i 154. brigadu HV“. Komuna prenosi da je Ekrem Mandal istaknuo kako su „svi dragovoljci na poziv Predsjednika Republike uvijek spremni krenuti u borbu“ te da se „ne može zaboraviti pedesetak spomenica, unapređenja i pohvala dragovoljcima kao rezultat njihova

---

⁸⁴⁴ Izvor: <http://www.klub119brigade.hr/hr-hr/povjesnica119brigade.aspx>

⁸⁴⁵ „Zaštititi prava dragovoljaca“, *Labinska komuna*, god. XIX., br. 354, Labin, 29. studenog 1994., str. 3.

⁸⁴⁶ UHDDR – Udruga Hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata.

doprinosa“. Dragovoljci su, kako piše u *Labinskoj komuni*, imali podosta problema i neugodnosti s obzirom na status, ali prema Mandalu, „postoji nada da će sve biti riješeno uz suradnju sa lokalnim vlastima“. Skupu se obratio i Tomislav Merčep, rekavši kako „u Hrvatskoj ne može biti spokoja sve dok i njezin metar ne bude slobodan“.⁸⁴⁷

„Toliko predsjednika još nismo vidjeli. Prije smo bili mića općina, sad smo veća“ – izjavio je jedan vojnik iz Kršana u članku *Labinske komune* pod naslovom „Samo da ne bude jaka zima“. Spomenuti vojnik bio je iznenađen ugledavši poznata lica iz svoje Labinštine u srcu Like, pa još na prvoj crti obrane, u nedjelju, 11. prosinca 1994., u prijepodnevnim satima. Na Gospićko bojište u posjet pripadnicima 3. bojne 119. brigade HV-a stigli su tadašnji čelnici Labinštine. U povećem izaslanstvu bili su: Marin Brkarić (tadašnji labinski gradonačelnik), Darko Martinović (tadašnji predstojnik Ureda za obranu Labina), Ranko Švraka (tadašnji načelnik Općine Raša), Mario Blečić (tadašnji načelnik Općine Nedešćina), Valdi Runko (tadašnji načelnik Općine Kršan), Edo Vretenar (tadašnji načelnik Općine Pićan) i tadašnji saborski zastupnik Branko Ružić. U Zapovjedništvu 119. brigade dobrodošlicu gostima zaželjeli su tadašnji saborski zastupnik Darko Valić, natporučnik Robert Fabris (tadašnji pomoćnik zapovjednika), satnik Branko Dermit (tadašnji načelnik stožera) i tadašnji zapovjednik Treće bojne Branko Bašić, koji je ujedno bio i djelatnik Odjela političke djelatnosti Zapovjedništva Zbornog područja Gospić, donosi spomenuti članak. Tom prigodom tadašnji gradonačelnik Brkarić istaknuo je „kako su stigli da se osobno uvjere kako život izgleda na prvoj crti bojišta i da pomognu kako bi životni uvjeti bili što bolji“. Tijekom jednodnevnog boravka u Gospiću tadašnji čelnici Labinštine obišli su svoje sugrađane na nekoliko lokacija na prvoj crti bojišta. Hrvatski „vitezovi iz Labinštine“, kako ih naziva *Komuna*, bili su zadovoljni posjetom te „izrazili su želju da se češće vidaju u Lici“.⁸⁴⁸ Osim toga, „vrijedne ruke i toplo srce žena izbjeglica“, kako navodi članak pod naslovom „Prognanice za 3. bataljun“, pobjeglih na područje Labinštine, konstantno su se iskazivali na djelu – isplele su veće količine čarapa i

⁸⁴⁷ „Zaštiti prava dragovoljaca“, *Labinska komuna*, god. XIX., br. 354, Labin, 29. studenog 1994., str. 3.

⁸⁴⁸ „Samo da ne bude jaka zima“, *Labinska komuna*, god. XIX., br. 355, Labin, 14. prosinca 1994., str. 10.

šalova za pripadnike 3. bataljuna. Ti vrijedni radovi nastali su u okviru Programa radne okupacije i psihosocijalne podrške prognanika i izbjeglica koji je, uz financijsku potporu UNHCR-a⁸⁴⁹, provodio Centar za socijalni rad Labin. „Od kupljenih šezdeset kilograma vune žene koje su bile smještene u rabačkim hotelima, isplele su stotinjak pari čarapa, pedesetak šalova i isto toliko kapa, marljivo radivši petnaest dana“, navodi se u članku. Nadalje, „pletenje vunениh predmeta organizirano je sa željom da se barem malo ublaži lička zima na koju dečki nisu naviknuti, te da solidarnost i toplina žena izbjeglica, koje su i same imale sinove, muževe i očeve u postrojbama HV i koje su iskusile strahote ovoga rata, zagriju srce i duh naših vojnika. Uz pošiljku čarapa, šalova i kapa djeca izbjeglice okupljeni u likovnoj radionici, izrađivali su dva panoa sa toplim pozdravima, lijepim željama i porukama hrvatskim braniteljima“. Uredništvo *Labinske komune* iznosi kako su vojnici na ratištu bili duboko ganuti plemenitom gestom spomenutih žena i djece.⁸⁵⁰

Nakon demobilizacije posebna pozornost posvećivala se izobrazbi zapovjednog kadra. Provodila se vježbama, treninzima, izviđanjima, teorijski i praktički. Nakon izobrazbe zapovjednika na red dolaze postrojbe. I one prolaze obuku u ovladavanju vojnih vještina i borbenih postupaka. Što se više približavalo ljeto 1995., pripreme su se pojačavale. Brigada je u punom sastavu mobilizirana 1. kolovoza 1995. u vojno-redarstvenoj akciji *Oluja*, kada je bila s 1. gardijskom brigadom „Tigrovi“. Potom je samostalno napredovala na pravcu Lička Jasenica – Saborsko – Kušelj – Poljanak – Drežnik Grad te već 6. kolovoza oko 11 sati, u predjelu Ličkog Petrova Sela, izbila na granicu Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Nakon što su utvrdili granicu na potezu od oko 30 km, od Tržačkih Raštela pa do nasuprot Bihaću, pripadnici bojne povučeni su dva dana kasnije i premješteni u predio Plitvičkih jezera. Nakon nekoliko dana pričuve dobili su naredbu za povratak u Labin, gdje im je 12. kolovoza, na autobusnom kolodvoru, više od dvije tisuće ljudi – rodbine, prijatelja i znanaca – priredilo veličanstven doček. O tome je pisala *Labinska komuna* u članku pod naslovom „Labinjani

⁸⁴⁹ UNHCR – Ured visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (*The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*).

⁸⁵⁰ „Prognanice za 3. bataljun“, *Labinska komuna*, god. XX., br. 357, Labin, 26. siječnja 1995., str. 3.

prvi postavili zastave na hrvatsku granicu“.⁸⁵¹ Građani su ih dočekali s oduševljenjem. Doček nije bio samo u ovim gradovima u Istri, već diljem Hrvatske kada su se brigade vraćale iz boja. Bilo je razloga za svečan doček, govore, pohvale, čestitke i priznanja. Trgovi i ulice bili su ispunjeni građanima, bučnim ovacijama i skandiranjem. Pobjednike se dočekivalo uz pompozne najave i glazbu. Na licima građana vidio se osmijeh, a u rukama buketi cvijeća, navodi Strugar.⁸⁵²

„Premda je oko 60 posto bojne već prošlo ličko ratište, premda su u predjelu Otočca (1992.) i Gospića (zima 1994./1995.) naišli na ratne strahote, na ruševine, spaljena sela i priče od kojih se podiže jeza – bilo je ovo novo iskustvo“, donosi *Labinska komuna*. Nadalje, u istom članku stoji: „Rat u pravom smislu riječi. Nailazili su na porušena sela i gradove koje su, onako pusti, ponegdje i bez ijedne cijele kuće, pružali sablasne slike. Gotovo sve, a ponegdje i sve do temelja je bilo uništeno. Na svom pravcu djelovanja nisu naišli ni na jednog Hrvata, a tek ponegdje na pripadnike srpske nacionalnosti, uglavnom starce koji nisu imali ni snage ni volje da zajedno s ostalima krenu u panični bijeg. Nailazili su naši borci na pristavljena jela koja su se još uvijek pušila na stolu, na cigarete koje su još dimile, na dokaze koji su govorili da se na tom području još samo malo prije odvijao život. Osjećaja za pravednu stvar, zbog oslobođenja domovine, radosnih trenutaka, posebice građana BiH koji su, grleći naše borce na granici i u oslobođenom Bihaću, dočekali pripadnike Hrvatske vojske kao oslobodioce“. O tome najslikovitije govore dojmovi pripadnika 3. bojne – „Nemam riječi kojima bih izrazio ponašanje naših vojnika. Bilo je primjereno, posebno u izvršavanju zadataka. Jer moramo znati da se ovaj zadatak ipak u mnogo čemu razlikuje od dosadašnjih. Shvatili smo to već prilikom uzbune i dobivanja zadatka od nadležne komande. Izvršili smo ga uspješno, iako nije sve bilo tako bezazleno kao što je izgledalo. Navest ću samo one ‘lakše’ stvari – tri, četiri dana bili smo na suhoj hrani, a po vodu smo morali i do 70 km jer je postojala bojazan da su Korana, a i drugi izvori, zatrovani. Pet dana se nismo prali, no sve smo izdržali“

⁸⁵¹ „Labinjani prvi postavili zastave na hrvatsku granicu“, *Labinska komuna*, god. XX., br. 367, Labin, 8. rujna 1995., str. 9.

⁸⁵² Josip STRUGAR, *Ča priko Učke, nav. dj.*, str. 189.

— ponosno govori o svojim vojnicima tadašnji zapovjednik bojne, satnik Bruno Miletić, koji se u postrojbi nalazio gotovo od njezina osnivanja. To mišljenje dijeli i njegov tadašnji pomoćnik, natporučnik Enio Petrić, dok tadašnji pomoćnik zapovjednika Pješacke divizije Ivan Babić, prema pisanju u *Labinskoj komuni*, ističe: „Naša je postrojba na civilizacijski način, s visokom profesionalnošću i moralom obavila zadatak na sanaciji terena. Sa zarobljenicima se postupalo u duhu Ženevske konvencije, a sam podatak da smo imali najbrojniji odaziv na mobilizaciju i da je popuna iznosila oko 70 posto govori o stanju u jedinici“. Hakija Muminović, popularni Bepi, koji je prošao sva tri ratišta bojne, nije skrivao emocije: „Bila je to neopisiva atmosfera kada smo došli na granicu. Narod nas je grlo, ljubio, ljudi su plakali od sreće, a ako kažem da je cijela moja satnija ostala bez kapa, a neki i bez košulja, onda sam dovoljno rekao. No posebno je impresivan bio doček u Labinu. Kada vidiš suze u čovjeka koji nije imao svoje djece na bojištu, tada osjetiš koliko je narod Labinštine živio s nama. To neću nikada zaboraviti“. Zapovjedništvo 3. bojne, kao i njezini pripadnici, izražavalo je zahvalnost za nezaboravan doček svima koji su se potrudili da povratak postrojbe ostane u trajnoj uspomeni. I čelnicima općina, i privatnim poduzetnicima, a posebice suprugama, djeci i roditeljima koji su pokazali nesvakidašnje razumijevanje i koji su u mislima ratovali zajedno s bojom. Priznanje su odali i dežurnima u tadašnjem Zapovjedništvu bojne u Labinu, tadašnjem Uredu za obranu Labin, kao i bivšim pripadnicima Milanu Pavliću, Mladenu Dušmanu i Davoru Šumbercu, koji su im pritekli u pomoć za vrijeme mobilizacije, spominje se u članku *Labinske komune*.⁸⁵³

Istarska, 119. brigada vratila se iz *Oluje* bez ijedne žrtve i bez ikakvih incidenata. Ostvarila je sve zadatke na zavidnoj razini. Prva je to pričuvna postrojba koja je izbila na državnu granicu s Bosnom i Hercegovinom. I jedina je pričuvna postrojba koja je za cijele akcije uspijevala održavati vezu, međusobno, ali i s drugim postrojbama. „To su ljudi bez jače vojne izobrazbe, ali sve je funkcioniralo kako treba“. U specijalnom izdanju *Glasa Istre*, u članku pod naslovom „Brigada ponosa za sve istarske ljude“, tadašnji

---

⁸⁵³ „Labinjani prvi postavili zastave na hrvatsku granicu“, *Labinska komuna*, god. XX., br. 367, Labin, 8. rujna 1995., str. 9.

zapovjednik 119. brigade u akciji *Oluja*, pukovnik Mirko Vuković, izjavio je sljedeće: „Vjerojatno je to i zbog ovdašnjeg mentaliteta, ljudi su ovdje odgovorniji pa su se tako ponašali i na terenu“. Spomenuti je pukovnik dalje izjavio kako je brigada najozbiljnije shvatila zadatak. Prije akcije je svima govorio da „ne treba nepromišljeno srljati. Odaziv na mobilizaciju je bio odličan. Prebačeno je toliko ljudi da je bilo potrebno 50-tak autobusa“, spominje pukovnik. U istom izdanju *Glasa Istre* tadašnji načelnik stožera Roberto Fabris izjavio je da „kada su stigli na teren da je bio toliko umoran da je na sjedalu nekog ‘tristaća’ ili ‘Lade’ prespavao tenkovsku i topovsku pripremu“. Naglašava kako je najstrašniji posao bio podignuti ljude s plaže, iz njihovih svakodnevnica i odvesti ih na ratište. No, kada je Prva brigada krenula, „mi smo se samo zakačili za njih i situacija se dalje odvijala sama po sebi“, izjavio je pukovnik Vuković. „Svi smo bili na ti. Nije bilo nekog vojnog zapovijedanja, izderavanja. Stvarno smo funkcionirali jednostavno, dogovorili bi zadatke i sve se izvršavalo. Tako smo ostali u dobrim odnosima i poslije rata“, pripovijeda Vuković.⁸⁵⁴ Svečana podjela odličja „Oluja“ upriličena je pripadnicima 3. bojne 119. brigade HV-a na Dubrovi, u travnju 1996. Tom je prigodom još jednom istaknut doprinos Labinjana u oslobađanju domovine, a valja reći da su upravo oni, djelujući uz „Tigrove“, prvi zaposjeli položaje na granici s Bosnom i Hercegovinom.

Odličje „Oluja“ primio je 427 pripadnika 3. bojne, koja je na Ličkom bojištu (Otočac, Gospić, akcija *Oluja*) djelovala od 1992. pa sve do konačnog oslobođenja tog dijela Hrvatske. Svečanosti su, između ostalih, nazočili tadašnji izaslanik zapovjedništva V. zbornog područja OS RH brigadir Vladimir Lelas, tadašnji zapovjednik 119. brigade HV-a pukovnik Mirko Vuković i tadašnji zapovjednik 154. domobranske pukovnije HV-a pukovnik Ivica Devčić. Kraći nastup upriličio je RKUD⁸⁵⁵ „Rudar“ iz Raše.⁸⁵⁶

Kroz 119. brigadu prošlo je preko 6500 građana iz cijele Istre i ona je bila prva veća organizirana postrojba ovih krajeva.⁸⁵⁷ Njezini

⁸⁵⁴ „Brigada ponosa za sve istarske ljude“, *Glas Istre – specijalno izdanje*, Pula, 5. kolovoza 2015., str. 14.-15.

⁸⁵⁵ RKUD – Radničko kulturno-umjetničkog društvo.

⁸⁵⁶ „Najbolja istarska bojna“, *Labinska komuna*, god. XXI., br. 377, Labin, 19. travnja 1996., str. 10.

⁸⁵⁷ Izvor: https://www.istra-istria.hr/index.php?id=2326&tx_ttnews%5Btt_news%5D=4151&cHash=c89ef89334

pripadnici sudjelovali su u raznim operacijama na Ličkoj bojišnici te je brigada poslužila kao jezgra za stvaranje drugih postrojbi u Istri, kao što su mornaričko Zapovjedništvo za sjeverni Jadran, Zrakoplovna baza Pula, 35. inženjersko-pontonska bojna te kao potpora osnivanju 154. brigade HV-a. Postrojba je preustrojem Hrvatske vojske ugašena 2000. Iako je službeno ugašena, 119. brigada i njezini pripadnici danas aktivno djeluju u sklopu županijske Udruge dragovoljaca i veterana Domovinskog rata, koja trenutačno okuplja više od 2000 članova iz cijele Istre.⁸⁵⁸

Više je datuma koji ulaze u povijest ove brigade, od osnivanja 7. rujna. Posebice se spominje 21. rujna, kada na čelo brigade dolazi pukovnik Branko Bošnjak, koji je s dobrovoljcima vježbao izvan Pule. Slijedi zatim 7. studenog 1991., kad je brigada već stasala, 18. studenog kada na njezino čelo dolazi pukovnik Marijan Mužinić, koji na toj dužnosti ostaje do 10. kolovoza 1992., kada zapovjedništvo nad brigadom preuzima satnik Mauro Ukušić. Važni su i datumi 25. studenog, kada dobrovoljci 119. odlaze na Stonsko ratište, a od prvih dana inženjerci, popularni „Leteći medvjedići“, radili su na razminiranju vojnih objekata i zračnih luka, gdje su pale i prve žrtve. No, svakako je povijesni datum 30. siječnja 1992., kada 119. brigada prelazi preko Učke i odatle na Ličko ratište, gdje na samom početku doživljava vatreno krštenje na prvoj liniji Letinac – Dabar; ondje jedan vojnik pogiba, a više ih je ranjeno. U brigadu je od osnutka pa do rujna 1992. bilo uključeno 3146 osoba – 234 dočasnika, 320 časnika i 2592 vojnika. Labinski je bataljun praktički utemeljen osnivanjem 119. brigade. Prvo okupljanje bataljuna bilo je krajem prosinca 1991., a ono što posebice pamte, i vojnici i Labinjani, datum je odlaska prvih vojnika u rat. Bilo je to 23. ožujka, u rano jutro, kada je prva satnija iz vojarne Katarina iz Pule krenula put Otočca. Krenula je u rat i možda su Labinjani tek onda shvatili i počeli razumijevati da se negdje blizu, svega zapravo 200 kilometara od Labina, zaista ratuje. Bio je to dan koji će svi pamtiti, kao i 9. svibnja, kada se i posljednji labinski vojnik iz 3. satnije vratio u Labin. Između tih mjesec i pol dana u Labinu se najviše slušao radio, kako Radio Pula tako i Radio Zagreb. Činilo se, naime, tih dana da na ratištu ima daleko više Labinjana nego što ih je stvarno bilo.

⁸⁵⁸ Izvor: <http://www.labin.com/web/vijest.asp?id=4073>

Poruke putem radiovalova imale su dvosmjernan tijek; dolazile su s ratišta, ali i odlazile onamo i to je, te dvije – tri riječi, poput „mislimo na vas“, „volimo vas“ i „s nestrpljenjem vas očekujemo“, puno značilo. Kroz bataljun je, pod zapovjedništvom satnika Maura Ukušića, za to vrijeme prošlo oko 800 ljudi jer treba imati u vidu da je inženjerski vod u početku pripadao labinskom bataljunu. U to doba boravka na Ličkom ratištu, na liniji od Otočca do Ramljana, najpopularniji su vojnici svakako bili vozači „Pony expressa“, koji su gotovo svakodnevno iz Labina za Otočac i Ramljane vozili hrpu paketa, pozdrava, poruka i dobrih želja. Prema nekim procjenama, ti hrabri momci tijekom boravka labinskog bataljuna na ratištu prošli su oko 18 tisuća kilometara, a cijeli vozni park oko 24 tisuće i to bez značajnijeg nesreće. Odaziv na mobilizaciju bio je više nego dobar, svi su vojnici ozbiljno shvatili novu situaciju, bez kalkulacija i dileme – otići ili ne. No, to se postignulo i pažljivim odabirom Zapovjedništva bataljuna koje ima velike zasluge za uspješno izvršavanje borbenih, ali i drugih zadataka. Tome su, naravno, ipak na kraju pridonijeli svi, od zapovjednika pa sve do posljednjeg vojnika. Nažalost, i među pripadnicima 3. bataljuna bilo je ranjenih. Bili su to Hakija Muminović, Enio Petrić i Roberto Honović iz 3. bataljuna, Darko Švićo i Salih Mujić, koji su nastradali kao pripadnici inženjerskog voda, te ostali koji se borili u 1. puljskom bataljunu. Prvu je pohvalu bataljun dobio od strane Operativne zone Rijeka, povodom Dana državnosti. Slijedila je potom i brigadna pohvala, a „šećer, naravno, dolazi na kraju“. Na velikoj svečanosti, održanoj 8. rujna 1992. u puljskoj Areni povodom osnivanja brigade, načelnik Glavnog stožera Hrvatske vojske, general zbora Antun Tus, pohvalio je za uspješno izvršavanje povjerenih zadataka, doprinos u obrani suvereniteta, samostojnosti, neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti Republike Hrvatske, kao i doprinos u izgradnji i razvoju oružanih snaga Republike Hrvatske 3. bataljun 119. brigade Hrvatske vojske. Obilježavanje godišnje brigade bilo je i više nego svečano. Svečanost je započela otvaranjem izložbe u Povijesnom muzeju Istre o putu 119. brigade, a sve je nastavljeno svečanim zborom u Areni, koji je započeo minutom šutnje više od tri tisuća pripadnika brigade, uzvanika i građana, u spomen istarskim vojnicima koji su svoj život dali za slobodnu i neovisnu Hrvatsku. Tom prigodom tadašnji zapovjednik brigade, satnik Mauro Ukušić, između

ostalog, kako prenosi članak *Labinske komune* pod naslovom „Brigada ponos Istre“, rekao je: „Put dug godinu dana ova je brigada započela u Fažani, bez naoružanja, u okruženju jakih snaga JA i KOS-a, obučavajući se na skrivenim poligonima u okolici Pule sa sredstvima prikupljenima iz donacija, a nastavila na ličkom ratištu ustrojavajući se u hodu: od Letinca, Dabra, Otočca i Drenovog klanca. Kako je kroz postrojbe 119. brigade do sada prošlo više od tri tisuće ljudi iz Pule, Rovinja i Labina može se slobodno reći da je a brigada živjela za Istru i Istra za nju“. Nakon službenog dijela, svečanost je u Areni nastavljena glazbeno-zabavnim programom u kojem su, pored ostalih, sudjelovali istarski Band aid i folklorasi RKUD-a „Rudar“ iz Raše. Godišnjica 119. brigade obilježena je i prijemom za zapovjedništvo brigade i sva tri bataljuna kod tadašnjeg predsjednika puljske općine Luciana Delbianca, polaganjem vijenaca na grobove poginulih pripadnika postrojbe te podjelom zahvalnica i priznanja mnogobrojnim donatorima.⁸⁵⁹

Tijekom cijelog razdoblja Domovinskog rata 119. brigada karakterizira vrlo jak stupanj odgovornosti svih zapovjednih razina, ali i svih pripadnika brigade. Dakle, stanovnici Labinštine su i u najtežim trenucima pokazali apsolutnu spremnost da na sve načine pomognu onima kojima je pomoć bila najpotrebnija. Zbrinjavajući izbjeglice iz ratom ugroženih područja, prikupljanjem hrane, odjeće i novčanih priloga, pomažući općinama Sisak i Otočac, do kojih se uspjelo doći za vrijeme ratnih operacija, Labinjani su pružili punu pomoć svojoj Republici u nastojanju da olakšaju njezine teškoće. Tadašnji predsjednik Skupštine Općine Labin Marin Brkarić zahvaljivao je svima koji su bezrezervno ponudili svoju pomoć – građanima Općine Labin, poduzećima, ustanovama, iseljenicima, prijateljima, općinama iz Italije i Slovenije, kao i onima koji su pokazali spremnost da se apelima za pomoć odazovu u svakom trenutku.⁸⁶⁰ Za kraj jedan podatak koji se vrlo malo koristi u medijima, a treba ostati zapisan. Treća je bojna bila prva postrojba Hrvatske vojske koja je utvrdila međunarodno priznatu granicu prema Bosni i Hercegovini i na njoj postavila hrvatsku zastavu.⁸⁶¹

⁸⁵⁹ „Brigada ponos Istre“, *Labinska komuna*, god. XVII., br. 316, Labin, 29. rujna 1992., str. 8.-9.

⁸⁶⁰ „Pomognimo obnovu domovine“, *Labinska komuna*, god. XVI., br. 306, Labin, 15. listopada 1991., str. 3.

⁸⁶¹ „Labinjani prvi postavili zastave na hrvatsku granicu“, *Labinska komuna*, god. XX., br. 367, Labin, 8. rujna 1995., str. 9.

III. 154. brigada

Formiranje 154. brigade popunjavali su vojni obveznici s područja Pazina, Poreča, Umaga, Buja i Buzeta. Brigada je sudjelovala u protuzračnoj obrani te razminiranju zračne luke u Puli. Nažalost, polazak brigade na Ličko ratište obilježen je incidentnim okupljanjem građana pred vojarnom, ali i pokušajem njegove diskreditacije. Ispostavilo se da ljudi zapravo nisu bili zadovoljni tadašnjom vlašću, pa su svoj gnjev izrazili pred vojarnom. Sto pedeset četvrta brigada ustrojena je 1. prosinca 1991. na temelju odluke Ministra obrane RH u Pazinu. Već početkom travnja 1992. preuzima borbene zadatke na Ličkoj bojišnici, najprije kao operativna pričuva zapovjednika OG-a Lika, a već u svibnju iste godine i kao obrambena snaga na prvoj crti bojišnice na području Ivčevića kose. Godine 1993. jednim dijelom svojih snaga organizira obranu na području Ličkog Osika, Mušaluka i Budačkog mosta. Godina 1994. za brigadu je gotovo najintenzivnija, gledajući s aspekta boravka na bojišnici. Te godine brigada u razdoblju od siječnja do svibnja brani grad Otočac u vrlo zahtjevnoj obrambenoj zadaći. Sredinom rujna odlazi na područje Perušićke kose. Organizirana je na crti bojišnice koja se proteže od Sinca preko Ramljana, Pocrnića do Alivojvodića te do Kosinja i Klanca. To područje drži do svibnja, kada je demobilizirana.⁸⁶²

„Na Rim, najveći pazinski blagdan, 2. kolovoza 1995., dok je s pozornice pjevao Alen Vitasović, tekliči su vojnim obveznicama u publici dijelili mobilizacijske pozive“, donosi Specijalno izdanje *Glasa Istre* u članku pod naslovom „Dočekivali su nas kao osloboditelje“, 5. kolovoza 2015. Dalje u članku piše: „Nitko tada nije znao da se sprema velika vojno-redarstvena akcija Oluja i konačno oslobođenje velikog djela hrvatskog državnog teritorija. U to vrijeme 154. domobranska pukovnija, koja je u rujnu 1994. preimenovana u 154. brigadu HV, bila je na odmoru“, sjeća se umirovljeni bojnik Renato Kalac, zamjenik zapovjednika pukovnije Ivica Devčića. „Postojalo je pravilo da istarske postrojbe, tijekom turističke sezone ne budu na bojišnici, već na odmoru, kako bi njihovi pripadnici mogli raditi

⁸⁶² Izvor: <http://www.154brigada.com.hr/>

u turizmu“, donosi *Glas Istre*. Budući da je velik broj vojnika dolazio iz Poreča, Novigrada, Umaga i drugih turističkih mjesta, omogućavalo se tim ljudima da se ljeti bave svojim poslovima u turizmu. „Znalo se da se priprema velika akcija za oslobođenje okupiranih dijelova Hrvatske, ali nitko nije znao kada će započeti“, kaže Kalac. Stoga se može reći da su pripadnici 154. domobranske pukovnije bili zatečeni, ali ne i nespremni jer su mobilizacijski planovi i sve druge pripreme bili izvršeni već u lipnju 1995. Kada je pukovnja primila zapovijed za mobilizaciju, trebalo je unutar 24 sata mobilizirati kompletnu postrojbu, dakle tri pješačke bojne, topničko-raketni divizion, pristožerne i potporne postrojbe te sve ostalo ljudstvo. „Bila je to vrlo zahtjevna zadaća jer se iz mobilizacije odmah ušlo na bojišnicu u jedno vrlo složenu operaciju kao što je bila vojno redarstvena akcija Oluja“, kaže Kalac. Mobilizacija je počela 2. na 3. kolovoza 1995., a velik broj pripadnika 154. domobranske pukovnije primio je pozive na proslavi na pazinskom središnjem trgu. Prvi su pozive dobili pripadnici pazinske bojne i izviđači s područja Pazinštine, koji su sutradan prebačeni u Rijeku, gdje su dobili naoružanje i opremu i već 4. kolovoza 1995. došli u Liku. Nakon toga mobilizirana je porečka bojna, zatim umaško-bujsko-novigradska bojna, topničko-raketni divizion s područja Labinštine i dio pripadnika postrojbe iz Buzeta. „Brze postrojbe bile su mobilizirane u roku od 12 sati“, kaže Kalac ističući „kako se mobilizaciji u zadanom roku odazvalo oko 97 posto pripadnika 154. domobranske pukovnije“. U *Oluji* pomogla je 9. gardijskoj brigadi u oslobađanju cijelog prostora Krbavskog polja i Udbine te područja oko Plitvičkog Ljeskovca, Uvalice i Prijeboja. Nedugo zatim izbija na međunarodno priznatu državu granicu RH u dolini rijeke Une (od Štrbačkog buka do Demirovića brda).

Nakon *Oluje* pukovnja, iako demobilizirana, nastavlja svoje zadaće na daljnjem razvoju i opremanju, obučavanju zapovjednika i zapovjednih sastava, školovanju kadrova. „Na svom ratnom putu brigada je imala jednog poginulog pripadnika i nekoliko ranjenih“, donosi *Glas Istre*.⁸⁶³

⁸⁶³ „Dočekivali su nas kao osloboditelje“, *Glas Istre – specijalno izdanje*, Pula, 5. kolovoza 2015., str. 12.

Dva su se tjedna nakon 3. bojne s bojišta vratili i Labinjani iz sastava 154. domobranske pukovnije. Nakon svečanog postrojavanja u Pazinu, gdje je govorio tadašnji načelnik Glavnog stožera HV-a general Zvonimir Červenko, topli je doček Labinjanima upriličen na starogradskom trgu. „Radost, ushićenje, suze radosnice, pokoji suvenir s ratišta i priče onih pripadnika postrojbi koji su svoje zadatke obavljali na području zloglasnog aerodroma Udbina. Fešta je potrajala do kasno u noć, a radost zbog povrata i susreta s najbližima vidjela se na svakom koraku“, donosi *Labinska komuna* u članku pod naslovom „Olujom do Udbine“.⁸⁶⁴

Labinjani su dokazali budnost i odgovornost. Ocjenjujući provedbu mjera pripravnosti u skladu s odlukom Vlade RH, koja je izvršena na području Općine Labin, uz gotovo stopostotan odaziv pripadnika teritorijalne obrane, Krizni štab i Izvršno vijeće Skupštine Općine Labin izdali su priopćenje u kojem se kaže: „U komandnom kadru, čija je smotra izvršena već sat vremena nakon upućenog poziva za mobilizaciju, zamjetna je i ozbiljnost i odgovornost građana koji su, na poziv Štaba Civilne zaštite, u svojim životnim sredinama tokom vikenda izvršili sve obrambene pripreme, od obilježavanja i zaštite spomenika kulture, do pripreme skloništa. Načelnik Štaba Civilne zaštite upućuje posebne pohvale građanima mjesnih zajednica Raša i Labin. Načelnik Policijske stanice također izražava zadovoljstvo i zahvalnost građanima za budnost i dojavljivanje svih sumnjivih kretanja osoba i automobila, što potvrđuje da su građani ozbiljno shvatili nedavno im upućena upozorenja na budnost od strane predsjednika Skupštine općine Labin. Krizni štab i Izvršno vijeće ocjenjuju da je potrebno svim snagama težiti očuvanju mira i suživota na ovim prostorima, što su građani Labinštine dokazali i ovom provjerom. Braneći mir, dajemo najveći doprinos obrani nezavisnosti, teritorijalnog integriteta i suvereniteta RH“.⁸⁶⁵

⁸⁶⁴ „Olujom do Udbine“, *Labinska komuna*, god. XX., br. 376, Labin, 8. rujna 1995., str. 12.

⁸⁶⁵ *Glas Istre*, br. 247, Pula, 9. rujna 1991., 10.

The Inhabitants of Labin in the Homeland War (According to the Local Press)

Summary

The work examines the participation of the inhabitants of Labin in the Homeland War and the contribution of the inhabitants of the Labiniština peninsula in the Homeland War through the activities of the Red Cross and other humanitarian organizations. The primary source for this work was the local newspaper *Labinska komuna* ("The Labin Municipality") which mainly published information on the 3rd Battalion of the 119th Brigade, the unit most of the defenders from the Labin area served in, and the 15th Homeland Regiment. On the other hand, the information on other units in which the inhabitants of Labin served was published in this newspaper to a significantly lesser extent or not at all. The historiographical focus is directed at the war path of these two units, which spent most of the war on the Lika front, and follows their path from their establishment to the end of the Homeland War. The Istria County had the highest mobilization rate in the entire country, with the 3rd Battalion of the 119th Brigade in the forefront. It consisted of Croats, Bosniaks, Serbs and people of other ethnicities who considered Croatia their homeland. The brigades in which the people of Labin served distinguished themselves with a high level of responsibility on all command levels and among all members of the brigade. These brigades had high mobilization rates, a negligible number of voluntary unit abandonment and arbitrary and unplanned actions by its members, a high degree of professionalism and expertise of officers and NCOs in the reserve, and a high level of combat readiness. Thus the inhabitants of the Labiniština peninsula showed even in the most difficult moments their absolute readiness to help in every possible way those who needed help the most.

DANIEL NAČINOVIĆ, LABINSKI KNJIŽEVNIK

mr. sc. **Vanesa Begić**, univ. spec. phil.,

Glas Istre,

Japodska 28, 52100 Pula,

e-mail: vanesabegic@hotmail.com

Pregledni rad

U radu se prikazuje stvaralaštvo puljsko-labinskog autora Daniela Načinovića, književnika, prevoditelja, kantautora, novinara, urednika i djelatnika u kulturi. Navode se razne etape njegova stvaralaštva, kao i sve njegove knjige, međunarodna sudjelovanja na raznim skupovima, uz kraći pregled/osvrt na njegov bogat i raznovrstan opus. Načinović je poseban i po tome što podjednako uspješno stvara pišući hrvatskim književnim jezikom, labinskom cakavicom, čakavicom, istromletačkim dijalektom i talijanskim književnim jezikom, kako poeziju tako i prozu i ostale kraće i duže književne forme.

Ključne riječi: Daniel Načinović, stvaralaštvo, cakavica, poezija

Parole chiave: Daniel Načinović, produzione letteraria, dialetto ciacavo albonese, poesia

I. Život i djela

Rođen u Labinu 1952., Načinović je diplomirao na puljskoj Pedagoškoj akademiji. Od 1984. član je Društva hrvatskih književnika (Zagreb), a od 2001. samostalan umjetnik – književnik, član Hrvatske zajednice slobodnih umjetnika (Zagreb) te Hrvatskog novinarskog društva.

Poeziju počinje pisati u srednjoj školi, gdje školske godine 1965./1966. izdaje vlastiti, rukom pisan, unikatan list *Lux*, a godinu dana kasnije objavljuje u ciklostiliranom razrednom listu. Prvi širi izbor stihova, pod nazivom *Akvareli*, objavljuje u puljskome *Istarskom mozaiku*, koji je tada, 1973., uređivao književnik Miroslav Sinčić. Učestalije počinje objavljivati tijekom studija u Puli, gdje je član književnoga kluba *Istarski borac*, koji vodi profesorica Ljubica Filipić-Ivezić.

Na stranicama *Istre* – čiji je urednik bio Mario Kalčić – objavljuje poetske i prozne radove, kao i one prevoditeljske te književno-esejističke. Nagrađena na natječaju puljskog Fonda za kulturu, u izdanju Čakavskog sabora, biva objavljena njegova prva knjiga pjesama *Tu i tamo nedjelja* (1976.). Načinović piše eseje za razne monografije, u prijevodima na engleski, talijanski i njemački jezik; njegova poezija biva objavljivana na talijanskome, slovenskom, makedonskom, poljskom i esperantu, a priče za djecu i na albanskom jeziku.

Novinske članke, reportaže, intervju, feljtone, putopisne zapise, prikaze i osvrt objavljuje u raznim listovima, a najviše – na tisuće članaka – kao vanjski suradnik te potom i kao profesionalac u puljskom dnevniku *Glas Istre*.

Od sredine sedamdesetih Načinović surađuje s mnogim skladateljima zbarske i zabavne, *pop-rock* glazbe, za što je dobio i zaslužena priznanja. Predstava *Burra*, nastala prema njegovoj slikovnici, u režiji Roberta Raponje, jedna je od najizvođenijih u djelovanju Istarskog narodnog kazališta – Gradskog kazališta Pula.

Raponja 2001., prigodom otvaranja Međunarodne glazbene tribine u Puli, postavlja Načinovićevu (libreto) scensko-glazbenu fantaziju *Tanac od mrtvih*, za koju je glazbu napisala Tamara Obrovac. Čakavska scena INK-a u kolovozu 2004. kreće na turneju izvođeci njegovu komediju *Divojke za ženidbu*, također u režiji Roberta Raponje.

Daniel Načinović dobitnik je više književnih nagrada, među kojima su i „Ivana Brlić-Mažuranić“ (Zagreb/Slavonski Brod) za dječju književnost,

Pasijska baština (Zagreb), „Drago Gervais“ (Rijeka), „Antun Gustav Matoš“ (Zagreb), „Fran Galović“ (Koprivnica), „Umberto Saba“ (Trst) i druge. Sudionik je brojnih književnih manifestacija, a tijekom 2001. i 2002., zajedno s piscima Vjekoslavom Tomašićem i Juanom Octaviom Prenzom, bio je voditelj Hrvatske književne radionice u Trstu. Uz Jasnu Orlić, jedan je od pokretača *Ružmarina*, priloga za djecu Glasa Istre, te njegov urednik od prvoga broja objavljenog u ožujku 2001. pa sve do konca listopada 2006. Dobitnik je i Nagrade Grada Pule te one Grada Labina za životno djelo. Godine 1998. primio je odličje Matice hrvatske s likom Marka Marulića. Nagrađen je i na Melodijama Istre i Kvarnera (MIK) te na Porinu, a dobio je i nagradu Istarske županije za *Kanat vrhu svih kanti*, prijevod na čakavski čuvenoga djela *Pjesma nad pjesmama*, zajedno s Dragom Orlićem.

Za Daniela Načinovića može se slobodno reći da spada u sâm vrh ne samo istarske već i hrvatske književnosti. Pisac je feljtona, eseja i putopisa. U više navrata surađuje sa slikarima u grafičko-poetskim mapama. Pjesmom *Zidarski sonet* prisutan je u slikarskoj mapi *Kamen, valovi, brazde* (slikari Quintino Bassani, Marčelo Brajnović, Egidio Budicin, Eugen Kokot, Zdravko Milić, Renato Percan i Argeo Curto, izdavač Istra, 1981.). Svojim pjesničkim uratkom *Ni ona dekla ni kraljica* (uz talijanski prepjev Loredane Bogliun) zastupljen je u istoimenoj grafičkoj mapi Marine Banić, izdavač Mara, Pula 1994. Godine 1997. u likovnoj mapi Aleksandre Rotar objavljena mu je pjesma *Večer nad Dragon* te u mapi Hede Gärtner lirika *Vihor, konj i žena*, obje u izdanju Grafoprinta iz Pomera. *Istarski rukopisi*, edicija grafičko-poetskih mapa istarskih likovnih umjetnika i pjesnika, obuhvaća njegovu pjesmu *Valovanje* (Načinović – Diminić; Grafički studio Vodnjan, galerija Venier, Vodnjan 1998.).

Zaslužan je za brojne prijevode, od kojih ću spomenuti najvažnije. Preveo je s francuskoga na hrvatski jezik informativni izbor stihova francuskih pjesnika *Kroz ključanicu francuskog pjesništva* u časopisu *Istra* (4-5, 1975.). S talijanskog je preveo izbor stihova talijanskih autora (Sergio Brossi, Claudio Hammerle Martelli, Carolus L. Cergoly, Lina Galli, Ennio Emili, Marcello Fraulini i Guido Sambo). Na čakavski je prepjevao

Kanat brata Sunca za Istarsku Danicu 1990. S talijanskog je preveo i poemu *Rođenje ispovjedalaca* Karola Wojtyła, za *Novu Istru* (1-2, Pula 1996.), a od talijanskih autora Istre i Rijeke preveo je poeziju Giacoma Scottija, Umberta Matteonija, Romine Floris i Lucifera Martinija.

Jedan je od prevoditelja knjige za djecu Giacoma Scottija *Mjesec, pijetao i druge pjesme za najmlađe* (2002.), a na čakavski je prepjevao *Filumenu Marturano* čuvenog Eduarda De Filippa (2004.). Scottijeve je pjesme prevodio u više navrata, a zadnji je prijevod njegovih sabranih pjesama naslovljen *Verso l'ultimo approdo / K posljednjem pristanu* (Riječki ogranak DHK-a, 2010.). Na talijanski je, pak, preveo izabrane pjesme Antuna Branka Šimića u knjizi *Stupore nel mondo* (1998.), a uz to za časopise *Književna Rijeka* (2001.) i *Most / The Bridge* (2004.) priredio je zbor svojih prepjeva na talijanski jezik najpoznatijih hrvatskih pjesnika. Prevodi i sa slovenskoga.

Autor je i scenarija dokumentarnih filmova *Antička Pula* (Histrion film, 1988.), *Pula, luka potonulih brodova* (Hrvatska televizija, 1991.), *Istra, europska vrata Mediterana* (Histrion film, 1991.) i *Gospa od Mora* (Hrvatska televizija, 1991.). Brojne su i scenske izvedbe prema njegovim djelima, od *Burrre*, prema istoimenoj slikovnici, do korizmenog *Križa na groti*, lutkarske predstave *Zubar iz Albadara*, lutkarske igre na čakavštini *Ivica i Marica* pa sve do *Filumene Marturano* i komedije *Divojke za ženidbu*.

Bio je članom uredništva časopisa *Istra*, uredničkog vijeća edicije *Istra kroz stoljeća* i uredništva *Nove Istre*. Obnašao je i dužnost zamjenika glavnog urednika nove edicije *Naše sloge*. Daniel Načinović moderator je brojnih književnih susreta i tribina, pisac predgovora i pogovora brojnih knjiga iz različitih oblasti. Urednik je raznih književnih izdanja, organizator ili suorganizator književnih susreta te uvijek priznat i rado viđen gost na kulturnim manifestacijama, posebice onima koje se tiču kultura u doticaju, za što je dobio zaslužene nagrade i priznanja. Napisao je više pjesama koje su nagrađene na festivalima popularne i zabavne glazbe, prevodio je tekstove pjesama, a velik je i njegov doprinos u likovnome životu Poluotoka.

II. Jezik i stil

Načinovićev jezik i stil zaslužuju posebnu pozornost. On je klasično školovan i obrazovan intelektualac, pjesnik prepoznatljivoga šarma – istovremeno ludist i trubadur.

Autor je to širokog tematskoga registra, kod kojega kao da nema teme koju nije u stanju književno obraditi i prikazati, a usto sve u njegovu književnom stvaralaštvu ima svoj „razlog“ – ništa tu nije banalno ili nepromišljeno. Primjerice, Načinović u pjesničkoj zbirci *Jingle Joyce* vrlo uspješno kreira simbiozu dijalektalne tradicije i eksperimenta, što u nekim trenucima podsjeća na rane faze poznatog talijanskog pjesnika Alda Palazzeschija.

Labinska cakavica, koju tako pažljivo njeguje, čuva stare leksičke, kao i fonološke specifičnosti u panorami hrvatskih narječja, a autor taj govor kroz svoje stvaralaštvo, u kojem je nerijetko prisutno i eksperimentiranje, uzdiže u visine. Njegovo se eksperimentiranje, općenito govoreći za recentnije poetske uratke, ne očituje samo u grafičkoj formi – on stvara i stihove u obliku dijaloga, pa i monologa, umetanjem najrazličitijih jezičnih kodova, od onih „najknjiževnijih“ pa do onih „iskrivljenih“. Tu su i elementi višejezičnosti – njemačkog, talijanskog i engleskog jezika... Dijalekt s druge strane ne gubi svoju izvornost i tradiciju – gotovo da mu taj jezični *pasticcio* daje neku novu ljepotu i snagu.

Načinovićeve pjesme učestalo reflektiraju motive iz puljskog miljea s početka prošloga stoljeća, a on kao da tim pjesničkim itinerarom razotkriva dušu svojega gotovo rodnoga grada (Načinović je iz Vineža, pored Labina, no Pulu uvijek veliča kao svoj drugi „rodni“ grad, op. a.). Pjesnik se koristi svojevrsnim *patchworkom*, a čitatelji će čitav niz konotacija i aluzija koje su prisutne u njegovim stihovima dešifrirati kroz humorističnu verziju/interpretaciju. U Načinovića riječi nisu samo označitelji; on produbljuje njihovu semantiku te neprestano eksperimentira, poigravajući se višejezičnošću i mogućnostima koje mu ono pruža.

No, to nije samo pjesnička igra, već njegov prepoznatljiv stil i stvaralački rukopis. Svako njegovo djelo donosi novost i osvježanje, uvijek je inovativan i inventivan, originalan — nepresušno vrelo informacija. Riječ je o književniku osebujnoga dara, kod kojega detalj ima značajnu ulogu, pa se stoga detaljima koristi u velikoj mjeri. Neka njegova djela, poput poeme *Elohim*, predstavljaju jedinstven poetsko-misaon iskorak u hrvatskome pjesništvu, a vrlo su dobre kritike dobile i njegove pjesme na talijanskome jeziku, posebice izvan domovine. To se prvenstveno odnosi na pjesničku zbirku *Ur*.

Osim što je Daniel Načinović autor koji je u nas najviše pisao za djecu i što to čini kontinuirano, on je i jedini autor iz naših krajeva čija su djela imala odjeka diljem Europe, pa i šire, što je rezultiralo brojnim prijevodima i nagradama.

Za djecu piše poeziju, prozu te igrokaze, od kojih je najpoznatija lutkarska predstava *Zubar iz Albadara*, koju je izvodilo Malo istarsko lutkarsko kazalište (MILK). Za odrasle piše poeziju, prozu i eseje, premda njegov poetski rad prevladava nad onim proznim.

Godišnje prosječno, što za djecu što za odrasle, objavljuje po tri knjige. Usto, već duže vrijeme radi na svojem prvom romanu. Treba napomenuti da je to autor koji je od svih istarskih književnika dobio najviše nagrada i priznanja, među kojima su i najvažnija priznanja za književnost u nas — i što se tiče poezije i što se tiče esejistike te prijevoda.

Premda je Načinović posebno poznat po tome što je revitalizirao labinsku cakavicu, tek sedma po redu njegova zbirka pjesama, *Rhapsody in ca*, napisana je u cjelini tim „njegovim“ dijalektom. Autor u njoj donosi povijesnu, ali i osobnu-obiteljsku panoramu te pomalo i na dokumentaran način/smisao tematizira djetinjstvo, mladost i sazrijevanje, ali ne samo vlastito već i ono čitave jedne generacije. „Sve u svemu, riječ je o pjesmama koje će u opusu Daniela Načinovića ostati najprije kao svjedočanstvo vrlo osobne i čiste komunikacije s vlastitim korijenima, izvornom tradicijom gnijezda iz kojeg se pjesnik vinuo, na posljetku i kao vrijedan pokušaj

književne interpretacije mnogih fenomena još jednog malog svijeta, ovako otrgnutih zaboravu, koji u pjesničkom diskursu i pripadajućem ritmu postaju univerzalno razumljivima i prihvatljivima.⁸⁶⁶

Elohim je, pak, složena pjesničko-prozna komplementarna struktura, gdje sugestivnim pjesničkim postupkom u devet pjevanja autor, uz šarolik izbor stilskih figura i vezani rimarij, upućuje na uporišnu snagu vjere.

Da su u Načinovića talent i erudicija u čvrstoj sprezi pokazuje i njegovo prozno ostvarenje *Obale, masline i trgovi*, gdje je pisac, kako je napomenuo i Aldo Kliman, „majstor ambijenta“, gdje je teško definirati koji je istarski grad, mjesto ili selo njegov Macondo. Što se protagonista njegovih priča tiče, treba napomenuti da Načinović oslikava šarolik registar karaktera i osobnosti, a i sama je vrsta pripovjednih radova prilično različita. Ima tu spoja realnog i fantastičnog, kao i poetiziranih legendi, a priče su strukturirane na različite načine.

Jedna je od njegovih najboljih poetskih knjiga *Libar od vrimena*, gdje cizeliranim versima gradi nove svjetove, spajajući poetsko s mitskim.

Poluotok snova njegova je prva knjiga za djecu u kojoj donosi elemente, motive i likove koje ćemo naći i u njegovim idućim ostvarenjima za najmlađe, iako neke i u izmijenjenom, dopunjenom i proširenom, preradenom obliku. Knjiga sadrži petnaest pjesama i dvije kratke priče u kojima autor opisuje ljepotu Istre, i to na vrlo edukativan način. Vidljivo je da su stihovi napisani s lakoćom, a pjesme su uglavnom rimovane, što ih djeci čini lakše pamtljivim i razumljivim. Najčešće se rimuju drugi i četvrti stih, a prozna su ostvarenja po svojoj strukturi i tematici poput lirskih crtica: kratka, jasna, jezgrovita i vrlo sugestivna.

Razigrana, poučna i vrlo zahvalna za uprizorenje na daskama što život znače jest slikovnica Daniela Načinovića *Burrra*, za koju je dobio vrijedne nagrade i za čije se ilustracije pobrinula Nevenka Macolić.

---

⁸⁶⁶ Boris BILETIĆ, „Cakavska pjesmarica“, u: *Glasi književne Istre*, Pula 2002., str. 180.

Mnogi su kritičari ovu slikovnicu definirali izuzetnim djelom, s vrlo izraženim likovnim i literarnim vrijednostima. Ujedno, u njoj i literarni tekst i ilustracije mogu samostalno stajati, a kao cjelina, čine jedinstven doživljaj, što potiče i razvija maštu. Tiskana je u Papergrafu u Padovi, u nakladi IP-a Reprezent iz Buzeta, a uredio ju je književnik Miroslav Sinčić. Pisana čakavicom, uz priložen besidar, obogaćuje rječnik, i to ne samo djece Istarskog poluotoka. Važan je i ovaj doprinos očuvanju domaće riječi. Dijalektalna književnost manifestira dječji, ali i autorov senzibilitet prema određenoj društvenoj sredini i jednoj književnoumjetničkoj zbilji. Mnogi autori posežu za dijalektalnim izražajnim sredstvom kao svojevrsnim povratkom zavičaju i svojim dječjim korijenima, a nerijetko, kao što je to i slučaj u Načinovića, iz tih stihova proizlazi nesloženost, toplina, intima, pa i dječja dragost. Dijalektalan izraz u tom slučaju i stih čini raskošnijim.

Ova knjiga tako naglašava i zavičajnu komponentu jer usput poučava djecu dijalektu i njegovoj važnosti kao dijelu kulturno-povijesne baštine. Što se samoga dijalekta tiče, valja napomenuti da Načinović rabi čakavicu u suvremenom obliku govora Istre i Kvarnera te pokazuje koliko taj govor može biti poticajan, zanimljiv i pun iznenađenja za razne književne žanrove.

Načinović svojim mladim čitateljima pripovijeda o vrstama vjetrova, a najviše upravo o Buri, glavnoj protagonistkinji, koja se rada poput ljupke djevojčice plave kose na planini Velebitu iznad Senja, a umire oslabljena i umorna od svojeg nemira i energije koju je utrošila, proputovavši duž jadranske obale od Senja kroz Učku pa sve do Trsta.

Svojoj protagonistkinji autor daje niz osobina: brzinu, ljepotu, snagu, kao i čitav spektar drugih karakteristika koje možemo naći u štivima namijenjenima djeci. Ta je njegova Bura vrlo nemirna, ali i strastvena, žarka, donosi svježinu i s njome autor i čitav niz malih obožavatelja putuju kroz razne krajeve – od Rijeke, Kastva i Matulja do Pule – zaustavljajući se pritom u pitoresknim istarskim mjestima poput Dvigrada, Huma, Žminja, Buzeta i Pazina, da bi naposljetku stigli sve do Trsta, gdje je ona najjača. Geografska je komponenta, odnosno autorova namjera da upozna čitatelje s

ljepotama zavičaja konstantno prisutna u njegovu stvaralaštvu. U stihovima onomatopejski oslušujemo zvukove vjetra, koji su tako lijepo nagoviješteni sugestivnim naslovom ove slikovnice, koji samim tripliciranjem slova „r“ ukazuje malim čitateljima što će ondje pronaći.

To je prilikom promocije kazala i akademska slikarica Vera Kos Paliska: „Ova slikovnica na nenametljiv, ležeran i poetičan način educira djecu i odrasle o karakteristikama bure. Slikarica Nevenka Macolić, izvrsna crtačica, profinjenim senzibilitetom oslikava likove, daje atmosferu stihu i priči te sugestibilno vlada prostorom zadanog formata slikovnice. Niti jedna stranica nema istu kompoziciju. Slika se pretače s lijeve na desnu stranu, a tekst s krupnim slovima nenametljivo prati ilustraciju i dio je tkiva kompozicije. Ilustracija sa stranice 18 bila bi snažna na koricama knjige, što je vrlo dobro iskoristilo Istarsko narodno kazalište za svoj propagandni materijal za predstavu“.⁸⁶⁷

Ovu je slikovnicu, odnosno njezin tekst uprizorio Dramski studio INK-a u režiji Roberta Raponje 1997., i to je do dan-danas jedno od najboljih uprizorenih djela za djecu nastalo prema tekstu istarskih autora. Glazbu je skladao Jerko Crljenko, uz vrlo duhovitu scenografiju Maura Ferlina i pogodene kostime Marine Štemberger, a predstavu su izveli kreativni i talentirani učenici, polaznici Dramskoga studija INK-a. Predstava je imala brojne izvedbe i gostovanja, pa su dugi niz mjeseci nastupali u raznim gradovima i mjestima diljem Hrvatske. Ovako živa, razlistana slikovnica zorno ulazi u doživljajni svijet djeteta i ostaje dio njegova djetinjstva – to je u biti knjiga koja potiče djetetovu percepciju raznih fenomena koji su vezani uz njegov zavičaj.

Uz to, knjiga u nastavi može imati i interdisciplinarnu funkciju, kao poveznica likovnog odgoja, hrvatskog jezika i zemljopisa te prirode i društva, gdje djeca uče što su to vjetrovi, kakve vrste vjetrova postoje u nas i slično.

„To je relativno mala knjiga malih formi, i još u dijalektu. Možda

---

⁸⁶⁷ Vera KOS PALISKA, na predstavljanju knjige, studeni 1997.

riječ dijalekt u ovom slučaju i nije sasvim točna. To je zapravo regionalni govor Istre i Kvarnera, njegov suvremeni urbani oblik. Onaj oblik u kojemu moćno živi jedan dio hrvatskog jezika — jezika koji je također, mimo standardiziranog komunikacijskog korita, nepoznata zemlja. Zemlja bogatstva i otkrića u koju treba putovati. Za takvo putovanje neodoljiv su vodič tekstovi poput Načinovićevih, koji će djecu uvjeriti da hrvatski regionalni govori nisu nešto arhaično, nego upravo nešto poticajno, otvoreno i novo. Iz ove nove književnosti čitat će se Nazor i Balota... To je knjiga koja djecu veže uz jedan dio hrvatske domovine, bez patetike i demagoške didaktike, a intenzivno, humorno i suvremeno. Zasnivajući se na tradiciji, ona tradiciju prenosi sutrašnjici. Ukratko, mala knjiga za veliku pohvalu“.⁸⁶⁸

Dio je to obrazloženja predsjednice prosudbenog povjerenstva dr. sc. Željke Čorak za dodjelu prestižne nagrade „Ivana Brlić-Mažuranić“ Školske knjige iz Zagreba za ovo Načinovićevo djelo.

I tom je prigodom naglašeno da je Načinović jedan od najplodnijih i najkreativnijih autora za djecu u nas, da je to autor koji se uvelike zalaže za očuvanje dijalektalne riječi te da je „u dva desetljeća plodnog književnog stvaralaštva, hrvatskoj književnosti na svoj način pisca univerzalne čakavice podario vrlo kvalitetno štivo, ali još više otvorio nove puteve i mogućnosti koje pruža suvremena hrvatska književnost, koja to danas može biti u svoj punoći“.⁸⁶⁹

Tu je još jednom do izražaja došlo Načinovićevo tkanje lokalnog i nacionalnog ili, bolje, govora i pisma, što daje nove mogućnosti čak i budućega gotovog stapanja tih „pritoka“ u jedinstvenu rijeku hrvatskog književnog izraza, koja će pomiriti i dijalekt i standard.

Vrijedi napomenuti Načinovićevu misao, koju je izrazio i prilikom dodjele ove nagrade — da je svijet junaka Ivane Brlić-Mažuranić odredio ne samo njega kao pisca već i mnoge druge koji svoje stvaralaštvo za djecu, a ono je sigurno najviše i najžešće pod kritičkim okom stroge publike, nastoje približiti dosezima koje je ostavila ta velika spisateljica.

⁸⁶⁸ Željka ČORAK, obrazloženje o dodjeli nagrade „Ivana Brlić-Mažuranić“ Danielu Načinoviću, 1997.

⁸⁶⁹ Na istome mjestu.

Burrra je 2002. prevedena na talijanski jezik. Riječki pjesnik i publicist Giacomo Scotti autor je slobodne verzije prijevoda u kojem opisuje naš naj snažniji i najpoznatiji vjetar. Prijevod Giacoma Scottija donekle se razlikuje od Načinovićeve originala jer je ipak riječ o slobodnoj verziji, pa tako, primjerice, i rime nalazimo na različitim mjestima, a tu su i određene stilističke varijacije, igre riječima i asocijacije. Ilustracije Nevenke Macolić jednake su onima iz hrvatskog izvornika, iako su na nekim mjestima drukčije skenirane, odnosno kadrirane, da knjiga ne bi bila potpuno identična.

Sunce ima dva barkuna Načinovićeve je najkompletnija slikovnica jer nudi simbiozu ilustracije (Đanino Božić), vlastite poezije te glazbe koju je skladao Nello Milotti prema njegovim stihovima. Sâma je knjiga u podnaslovu definirana kao „muzička slikovnica za dječje pjevačke zborove“.

Načinović je ovdje kao autor stihova smišljeno proveo odabir pjesama – motivi su uzeti iz kruga dječjeg interesa, a pored toga su još i zavičajno obojeni, što dodatno olakšava njihovu recepciju.

Pjesnik je vodio računa i o ritmu pjesama, omogućivši tako da one budu lakše pamtljive, uvijek prenoseći poruku radosti, u vedrim pjesničkim bojama i tonovima. Naglašena je mnemotehnička funkcija, pa su pjesme pogodne i za razne školske recitacije i priredbe. Crteži Đanina Božića atraktivno su kolorirani i čine uspješnu simbiozu s Načinovićevim stihovima, ali imaju i svoju naglašenu samostalnost.

Kako je napisala Doroteja Mislej u kratkome predgovoru ovoj slikovnici: „Kompozicije Nella Milottija možemo slikovito nazvati ‘vokalnim crtežima’, a njihova je najveća vrijednost neposrednost i primjerenost uzrastu kojem su namijenjene.

U njima je prepoznatljiva kompozitorova harmonijska boja i melodijska karakterističnost, u kojoj se skladno isprepliću mediteranska raspjevanost i arhaičnost ‘istarske ljestvice’, kao sinteza posebne osjećajnosti“.⁸⁷⁰

⁸⁷⁰ Doroteja MISLEJ, predgovor slikovnici Daniela Načinovića *Sunce ima dva barkuna*, Poreč 1987., str. 5.

Načinovićeve knjiga za djecu *Čarobna harmonika i druge bajke* (Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, Pazin 1995., ilustrirao autor), za razliku od nekih njegovih prethodnih ostvarenja za najmlađe koja su gotovo nedostupna, zastupljena je u knjižarama i knjižnicama te se interaktivno koristi u nastavi.

Posebnost ovog djela sastoji se u činjenici da ovdje autor potencira – ali ni ovaj put ne čini to na nametljiv način – izravnu komunikaciju pisca i njegove publike. To jest bajka, ali i kratka, vrlo umješno i uspješno stilizirana pripovijest. Čita se u dahu, a osim djeci, svojom ležernošću, vrlo melodioznim rečenicama te lakoćom pisanja i pripovijedanja može biti vrlo zanimljiva i onima koji po godinama više nisu djeca, ali još posjeduju dječji entuzijazam i maštu.

Ova bajka, odnosno bajkovita vrsta pripovijetke u svojoj jednostavnosti pokazuje i važnost književnog postupka te njegovu strogoću, dokazujući da dobro i ispravno ispričana bajka nikada neće iznevjeriti očekivanja najmlađih.

Knjiga *Jadao se jedan mačak* ugledala je svjetlost dana u izdanju nakladničkog poduzeća „Josip Turčinović“ iz Pazina. Putem životinjskog svijeta autor daje svoju viziju nekih fenomena i društva, ali bez retoričkih primisli personifikacije jer ona ovdje ima prvenstvenu ulogu učiniti knjigu lakom za čitanje određenoj dobnoj skupini, kojoj je na koncu i namijenjena.

Slikovnica koju su neki književni kritičari definirali malom monografijom, *Una, povedi i mene*, dolazi iz kreativne radionice neobuzdanog vrela mašte Daniela Načinovića, u tandemu s poznatim puljskim ilustratorom Predragom Spasojevićem (1959. – 2010.), a izdana je u puljskome Meditu. Nastala je u tehnici fotokolaža, kao vrlo luksuzno izdanje, gdje prije svega dominiraju intenzivne boje te vrlo dojmljive, uočljive i upečatljive ilustracije, koje odmah plijene pozornost.

„Mada se u prvi mah može činiti da je tekst malo pretežak i složen, budući da su prvenstveni čitatelji, kojima je knjiga i namijenjena, djeca, mora se pomisliti da je i Una, junakinja ovog putovanja, djevojčica koju

neobuzdana mašta vodi Istrom i tako svakog čitatelja mami da i sam zaplovi plavetnilom nezaborava⁸⁷¹, zapisao je kritičar i publicist Mate Ćurić nakon objavljivanja slikovnice.

Slikovnica *Kravata Velog Jože* – nastala u povodu predstavljanja Puli i svijetu instalacije „Kravata oko Arene“ 2003., u sklopu projekta Marijana Bušića – ustvari je vez koji ujedinjuje dječju književnost i 2000 godina staru puljsku Arenu.

U izdanju zagrebačke Alfe, uz dojmljive ilustracije Ivana Gregova, koje se vrlo dobro uklapaju u sâm tekst i udovoljavaju svim parametrima dječje književnosti – dječje knjige, Daniel Načinović donosi priču o mačjem caru Vespazijanu, njegovoj „mačurliji“, odnosno mačkama Augusti, Čarliju, Gladijatoru i Oktavijanu te o četvorici mačketira iz slavne regimente Le Royale Cravates – Mihi, Diki, Tvrtku i Fritaji. Kao što je svojstveno pričama za djecu, ovdje ne nedostaju ni vile – nezaobilazni protagonisti ovakve vrste pripovijesti, a vrhunac je priče vjenčanje šumske vile Lovorke i Jože iz Motovuna (zvuči poznato, zar ne?) te njihov najljepši dar – kravata.

Ova slikovnica, iako je povod njezinu kreiranju promidžbene naravi, ima i vrlo korisne didaktičke elemente. Autor ih ne ističe, već jednostavno pušta da priča teče bez da na neki poseban način naglašava njezin itekako prisutan poučan sadržaj, što se posebice odnosi na zavičajnu komponentu, odnosno na povijest kraja u kojemu je knjiga nastala i gdje se i sama radnja odvija.

Načinović je i autor teksta šarene slikovnice *Sveti Kuzma i Damjan – priče i sličice o zaštitnicima Fažane*, gdje na vrlo zabavan i spontan način, uz priče o ribarskim dogodovštinama i sugestivnu deskripciju, kazuje o svecima Kuzmi i Damjanu, liječnicima zaštitnicima Fažane, primorskog, ribarskog i turističkog mjesta sedam kilometara udaljenog od Pule.

Mala glagoljska akademija „Žakan Juri“ iz Roča izdala je svoju prvu slikovnicu *Mali glagoljaši*, koju je napisao Daniel Načinović, a ilustrirao dizajner Ivan Gregov. Riječ je ujedno o prvoj slikovnici o temi glagoljice

---

⁸⁷¹ Mate ĆURIĆ, recenzija slikovnice Daniela Načinovića *Una, povedi i mene*, *Glas Istre*, 17. prosinca 1998.

uopće, što je izniman prilog zavičajnoj književnosti i kulturi, odnosno proučavanju, njegovanju i očuvanju vrlo važnog dijela lokalne baštine i pismenosti.

III. Objavljene knjige

Tu i tamo nedjelja, zbirka pjesama. Izdavačka kuća Čakavskog sabora Pula, Pula 1976.

Obale, masline i trgovi, priče i novele. Istarska naklada, Pula 1980. Drugo dopunjeno izdanje objavljeno pri Zavičajnoj nakladi Žakan Juri, Pula 1999.

Poluotok snova, pjesme i kratke bajke za djecu. Ilustrirao Miroslav Šuput. Istarska naklada, Pula 1983.

Libar od vrimena, čakavski kanconijer s istoimenim sonetnim vijencem. Izdavački centar Rijeka i Istratisak, Pazin 1984.

Jadranske pjesme, pjesme. Istarska naklada, Pula 1984.

Banka, kakva zavrzlamka, pjesme za djecu. Ilustrirao Miroslav Šuput. Istarska naklada, Pula 1984.

Jednog ljeta u Poreču (Eines Sommers in Poreč), pripovijest za djecu. Ilustrirao autor. Adriatikturist, Poreč 1985.

Moj tata brodograditelj, slikovnica. Pjesme i crtice. Ilustrirao Đanino Božić. Istarska naklada, Pula 1986.

Sunce ima dva barkuna, pjesmarica/slikovnica za djecu. Skladatelj Nello Milotti. Ilustrirao Đanino Božić. Narodno sveučilište Poreč, Poreč 1987.

Pula sa starih razglednica, monografija. Uvodni esej „Odsjaj zlatnoga runa“ i pjesme. Sportska tribina Zagreb i Povijesno društvo Istre, Pula – Zagreb 1988.

Pula, turistički vodič. Tekst „Vidjeti Pulu i ponovno doći“, Tribina, Zagreb i Arheološki muzej Istre, Pula – Zagreb 1990.

Čovik na tin svitu, čakavske pjesme. Istarska književna kolonija Grozd, Pula 1990.

Gospa od Mora, mala monografija. Župni ured Gospe od Mora, Pula 1991.

Što ima stolar pod jastukom, pjesme. Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“ i Matica hrvatska, Ogranak Pazin, Pazin 1992.

Istra terra magica — u ovoj monografiji, uz prof. dr. Andra Mohorovičića, autor teksta. Nakladnik Laurana, Zagreb 1993.

Elohim, poema. Crteži David Ivić. Komentar Antun Milovan. Matica hrvatska, Ogranak Pazin, Pazin 1995.

Čarobna harmonika, bajke i priče za djecu. Ilustrirao autor. Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, Pazin 1995.

Jadao se jedan mačak, pjesme za najmlađe. Ilustrirao autor. „Josip Turčinović“, Pazin (1996.), 1997.

Burrra, slikovnica. Ilustrirala Nevenka Macolić. Reprezent, Buzet 1997.

Rovinj (stare razglednice — monografija); uvodni esej „Rovinjska barkarola ili tajnoviti zaveslaji vremena nad gradom svete Eufemije“. Nakladnici: Zavičajna naklada Žakan Juri i Centar za povijesna istraživanja Rovinj / Centro di Ricerche Storiche Rovigno, Rovinj 1998.

Stupore nel mondo. Prepjev odabranih pjesama Antuna Branka Šimića. Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika i Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula 1998.

Una, povedi i mene, slikovnica. Računalni fotokolaži Predrag Spasojević. Medit, Pula 1998. Verzija na njemačkome jeziku — *Istrien im Märchen*, objavljena u izdanju Turističke zajednice Istarske županije i Medita; prijevod na njemački Marieta Djaković.

Priče iz Istre. Hrvatski pripovjedači XX. stoljeća. Izbor, uvodni esej i bilješke o piscima Daniel Načinović. Sveučilišna knjižnica u Puli i Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula 1999.

Pula, fotomonografija Duška Marušića Čičija. „Pjesma o Puli“ i esej „Povratak Argonauta“. Nakladnici: Angolo i XXX, Pula 2000.

Istra, veliko srce Jadrana, mala monografija. Medit, Pula 2000.

Rhapsody in Ca, pjesme pisane labinskom čakavicom; „Mathias Flacius“, Labin 2000.

Belarmin, nebeski jahač, pjesme i bajke. Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik i Šibensko kazalište, Šibenik 2001.

Sretan Božić, Sybil, bajke. Ilustrirao Tomislav Zlatić. Profil International, Zagreb 2002.

Ur, raccolta di poesie, zbirka pjesama pisanih talijanskim jezikom. Mara, Pula 2002.

La Borrta, albo illustrato per bambini. Na talijanski prepjevao Giacomo Scotti. Reprezent, Buzet 2002.

Jingle Joyce, zbirka pjesama. Izdavački centar Rijeka, Rijeka 2003.

Kravata Velog Jože, slikovnica na hrvatskom, engleskom (The Big Joe's Cravat) i talijanskom (La cravatta di Veli Joze) jeziku. Ilustrirao Ivan Gregov, Academia Cravatica i Alfa, Zagreb 2003.

Eduardo De Filippo: Filumena Marturano, čakavski (skraćeni prijevod). Adamić, HNK Ivana pl. Zajca i Društvo hrvatskih književnika, Ogranak u Rijeci, Rijeka 2003.

Kanat vrhu svih kanti, čakavski prijevod biblijske „Pjesme nad pjesmama“, zajedno s Dragom Orličem. Errata Corrige, Poreč 2003.

Sveti Kuzma i Damjan — pričice i sličice o zaštitnicima Fažane, slikovnica. Uz tekstualnu suradnju Jelene Ivešić, tada učenice OŠ Fažana, djece iz fažanske Likovne radionice „Duga“ te skladatelja Bruna Krajcara; izdanje Matice hrvatske Pazin, Fažana 2004.

Gospa od Škrpjela, poema. Nova Istra/Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula 2004.

Desk, eseji, feljtoni i ogledi. Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula 2005.

Sony i Lanka, slikovnica. Ilustrirala Heda Gärtner. Javna ustanova Nacionalni park Brijuni, Pula 2005.

Mali glagoljaši, slikovnica. Mala glagoljaška akademija „Žakan Juri“, Roč 2005.

Krotitelj riječi, pjesme. Društvo hrvatskih književnika, Zagreb 2006.

Pjesme duše na studencu, pjesme. Adamić i Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Rijeka 2006.

More s pogledom na sobu, slikovnica. Ilustrirao autor. Istarska kreditna banka Umag, Umag 2006.

Manutekstura, pjesme, zajedno s Božicom Pažur. Kajkavsko spravišće, Zagreb 2006.

Pod starim voltama, reportaže o istarskim gradićima s fotografijama Eduarda Strenje, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika i „Josip Turčinović“ Pazin, Pazin 2007.

Blagoslov barke, sabrana djela, poezija i proza. Čakavski sabor, edicija Istra kroz stoljeća, Žminj 2007.

Isus: rođenje i djetinjstvo, slikovnica. „Josip Turčinović“, Pazin 2007.

Zavičajna čitančica: Ivica Jembrih, Marela Mimica i Daniel Načinović, pjesme. Sretna knjiga, Zagreb 2007.

Pitture rupestri, pjesme. Ilustrirao Simone Beck. Signum edizioni d'arte, Milano 2008.

Bajke, izabrane bajke. Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula 2009.

Čakavski versi, izabrane dijalektalne pjesme. Histria Croatica C. A. S. H., Pula 2009.

Hermenegildove bajke, izabrane bajke. Ilustrirao Armando Debeljuh. Arsenal design, Pula 2010.

Uvojci zlatnoga runa, pjesmovni mozaik. Vlastita naklada, Pula 2011.

La fiaba delle campane sommerse / Bajke potonulih zvona, slikovnica. Gradska knjižnica Pazin, Pazin 2012.

Orme armoniose, pjesme. Ibiskos Editrice Risolo, 2012.

Grožnjan, slikovnica. Ogranak Matice hrvatske u Bujama, Buje 2013.

Pjesme skrovitih čestica, pjesme. Mala knjižnica Društva hrvatskih književnika, Zagreb 2013.

Daniel Načinović, scrittore d'Albona

Riassunto

Nato ad Albona nel 1952, Daniel Načinović si è laureato all'Accademia di Pedagogia di Pola. Dal 1984 è membro dell'Associazione degli scrittori croati di Zagabria e dal 2001 è artista libero professionista – scrittore, membro dell'Associazione degli artisti autonomi ed è iscritto all'albo dei giornalisti croati. I suoi versi sono tradotti in inglese, italiano e tedesco, sloveno, ungherese ed esperanto, e i racconti per l'infanzia pure in albanese. Pubblica servizi giornalistici su varie riviste, e la maggior parte, alcune migliaia, sul quotidiano *Glas Istre*, dove ha lavorato in pianta stabile per ben 25 anni.

Dalla metà degli anni Settanta collabora con molti cantanti di musica corale, leggera e pop-rock, per la cui attività gli sono stati conferiti molti premi. Daniel Načinović ha ricevuto molti premi anche per la letteratura, tra i quali annoveriamo: „Ivana Brlić-Mažuranić“ (Zagabria/Slavonski Brod) per la letteratura per l'infanzia, „Pasionska baština“, per la letteratura religiosa (Zagabria), „Drago Gervais“ (Fiume), „Antun Gustav Matoš“ (Zagabria), „Fran Galović“ (Koprivnica), „Umberto Saba“ (Trieste) ed altri. Ha ricevuto il Premio Città di Pola e Città di Albona per l'intero

operato. Nel 1998 riceve il premio della Matica hrvatska con il ritratto di Marko Marulić.

La lingua e lo stile di Načinović meritano una riflessione a parte. Si tratta di un intellettuale assai colto, di un poeta dallo charme riconoscibile, che ama giocare con i propri versi, offrire ai lettori degli esperimenti. Načinović presenta un ampio registro tematico, sembra che per lui non esista un tema che non sia in grado di elaborare – non è mai banale né tantomeno frivolo. Offre una simbiosi tra poesia dialettale e vari esperimenti, il che in alcune fasi ricorda l'opera del famoso poeta italiano Aldo Palazzeschi. Particolarmente degna di lode è la sua fatica nel salvaguardare il dialetto ciacavo albonese, che conserva i vecchi lessemi e le peculiarità fonologiche nel vasto panorama dei dialetti croati: l'autore tramite il proprio lavoro lo eleva e lo valorizza in modo ammirevole. Il poeta fa uso di una specie di patchwork, al quale segue tutta una serie di allusioni e connotazioni, come pure di rimandi che si possono intendere in diverse maniere. Le parole nei lavori di Načinović approfondiscono continuamente il rapporto semantico giocando con il plurilinguismo e con le opportunità proposte. L'artista possiede un grandissimo talento, nel quale i dettagli hanno un ruolo importantissimo, e dove le parole ricevono in continuazione un nuovo vigore. Il discorso poetico è sempre fluido, pieno di invenzioni.

POVIJESNI RAZVOJ OKOLICE RIJEKE RAŠE

Eva Melegi Matković, mag. hist.,

Osnovna škola Vladimira Nazora,

Dumbrova 12, 52333 Potpićan,

e-mail: eva33@net.hr

Pregledni rad

Pri spomenu toponima Raša prvotno se misli na istoimenu rijeku i rudarsko naselje. Toponim u sebi krije bogato povijesno značenje koje seže u prapovijesna vremena, kada je taj vodotok predstavljao pogodno područje za naseljavanje najstarijih ljudskih zajednica. U radu je prikazan povijesni pregled prostora oko rijeke Raše i Raškog zaljeva te njegova važnost, ponajviše kao graničnog područja brojnih etničkih i političkih cjelina te važnog prometnog čvorišta, uklopljena u kontekst povijesnog razvoja Istarskog poluotoka. O važnosti spomenutog hidronima i toponima u ranijoj povijesti svjedoče brojni antički pisani povijesni izvori, gdje se u tekstu ili na zemljovidu oni spominju (prikazani) kao važna granica, prometnica ili utvrda. U tekstu je naglasak na prapovijesno i antičko doba. O srednjovjekovnom se vremenu, nažalost, zbog nedostatka pisanih i materijalnih izvora, ne može dati jasnija slika zbivanja na ovim prostorima, a novovjekovno i suvremeno doba prikazano je kao slijed povijesnih zbivanja, od prapovijesti do danas, u kojem je ugljenokopnom djelatnošću promijenjena gospodarska, društvena i kulturna slika toga područja.

Kronološkim pregledom povijesnih razdoblja u radu se sustavno može pratiti izmjena političke vlasti, kao i kulturno-društvene te gospodarske promjene koje su se odvijale na području i u okolici rijeke Raše.

Ključne riječi: rijeka Raša, *Arsa flumen*, Arsia, Raški zaljev

Keywords: Raša river, *Arsa flumen*, Arsia, Raša Bay

I. Zemljopisne karakteristike

Rijeka Raša predstavlja dužinom svojeg toka drugi vodotok na hrvatskom dijelu Istarskog poluotoka (sl. 1.).

Sl. 1. Rijeka Raša na karti Istre

(Izvor: <http://www.imagequiz.co.uk/quizzes/11269028>)

Izvire između slijeva ponornica Pazinčice i Boljunčice, prema zapadu graniči s okršenom vapnenačkom pločom zapadne i jugozapadne Istre. Njezin je najsjeverniji izvorski krak Posterski potok.

Kraj Grobnika, Raša se spušta na kotu od otprilike 50 m nadmorske visine, gdje tok ulazi u prošireniju dolinu, koja se nakon sljedećih 5 km dodatno širi u dolini Rakita, na 25 m nadmorske visine, zakrećući prema zapadu. Raši pritječe Tupaljski potok, a zapadno od kuća Dubrava spaja se s Posterskim potokom i kraj zaseoka Barišići, na 21 m nadmorske visine

ulazi, u Raški kanjon usječen u vapnence sve do željezničke postaje Raša ili raškoga mosta na 1,5 do 2,5 m nadmorske visine. Ispod spomenutog mosta u rijeku utječe lijevi pritok iz Krapanske doline, čije je izvorište ispod Labina. Dužina rijeke Raše, samo s glavnim tokom te Posterskim, Tupaljskim i Krapanskim, iznosi 49,8 km. Plimni val utječe na pojavu bočate vode u donjem dijelu riječnog toka.⁸⁷²

Na rijeku Rašu nastavlja se Raški zaljev koji predstavlja morem potopljen dio doline Raše (sl. 2.).

Sl. 2. Rijeka Raša i Raški zaljev

(Izvor: <http://www.labin.com/web/vijest.asp?id=8990>)

Dužina zaljeva iznosi 12 km, širine i do 1 km, a zbog dobre zaštićenosti koristi se kao luka. Dubina mu varira od 44 m na ulazu u zaljev do 10 m kraj luke Bršica. Raša svojim nanosima periodički zatrpava

⁸⁷² *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., str. 676.-677.

zaljev, što je najizraženije duž zapadne obale. Strane su Raškoga zaljeva strme, izgrađene najvećim dijelom od vapnenca, a obrasle oskudnom sredozemnom vegetacijom.⁸⁷³

Sl. 3. Jadransko more u pleistocenu prije podizanja razine mora

(Antun ONSEA, *Opatijska čitanka*, Opatija 2007., str. 15.)

⁸⁷³ Isto, str. 678.

Geomorfološka evolucija rijeke Raše i njezine doline započela je tijekom gornjeg pleistocena (10 000 godina pr. Kr.).⁸⁷⁴ Naime, u razdoblju pliocena (od 6 do 12 milijuna godina) izdiže se gibraltarski prag te dolazi do spuštanja razine mora. Današnji su hrvatski jadranski otoci tada bili tek uzvisine suhog kopna. Uslijedilo je razdoblje pleistocena, odnosno ledenog doba (od 2 milijuna godina do oko 10 000 godina pr. Kr.), kada se obalna crta Jadranskog mora učestalo kolebala, a Jadransko more bilo je prekriveno ledenjacima. Područje sjeverozapadno od današnje linije Zadar – Ancona bilo je golema plodna nizina ispresijecana brojnim rijekama, tako da je rijeka Soča tekla uz zapadnu istarsku obalu, a Raša protjecala između današnjeg otoka Cresa i istočne obale Istarskog poluotoka (sl. 3.).

Oko 10 000 godina pr. Kr. dolazi do porasta temperature, otapanja ledenjaka, općeg potopa te najveće katastrofe u posljednjih desetak tisuća godina, kada je obalni pojas poprimio današnji izgled.⁸⁷⁵ Tada i rijeka Raša zauzima otprilike svoj današnji položaj koji će se tijekom povijesnih razdoblja ponešto mijenjati.

Analizom topografskih karata iz 1771., 1824., 1882., 1930. i 2011. ustanovljena je migracija riječnog ušća oko 4 km u posljednjih 240 godina. Također je ustanovljena lateralna migracija korita rijeke Raše prema istoku u uzvodnom dijelu doline. U posljednjim desetljećima XIX. stoljeća ušće Raše pomaknulo se prema istočnom kraku estuarija, gdje počinje intenzivnije taloženje te se formira Krapansko jezero, čije su vode bile bočate, a u njega su utjecali okolni vodotoci te vode iz izvora Fonte Gaia i Kokoti.⁸⁷⁶

II. Ime

Raša – čak. *Rasja*, lat. *Arsa flumen*, tal. *Arsia*. Toponim i hidronim Raša se u starijim (antičkim) izvorima susreće pod nazivom *Arsia*, *Arsa*.

⁸⁷⁴ Čedomir BENAC, „Geomorfološka evolucija riječnih dolina i ušća na istarskom području“, *Hrvatske vode*, vol. 25, br. 100, Zagreb 2016., str. 71.

⁸⁷⁵ Antun ONSEA, *Opatijska čitanka*, Opatija 2007., str. 15.-16.

⁸⁷⁶ Čedomir BENAC, „Geomorfološka evolucija“, *nav. dj.*, str. 76.

Arsia je također latiniziran i talijaniziran naziv za istoimenu rijeku i naselje.

Arsia je predantičko ime potvrđeno na vrlo širokom prostoru, predindoeuropskoga postanja „iz doba divinizacije rijeka i šuma“.⁸⁷⁷ Naziv potječe od indoeuropske (vjerojatno ilirske) riječi *ars* – teći, pa bi Arsa bila ‘ono što teče’.⁸⁷⁸ S druge strane, neki jezikoslovci smatraju da je hidronim Raša također predindoeuropskog podrijetla, no u značenju ‘šuma’.⁸⁷⁹

Od brojnih hidronima posvjedočenih u antičkim izvorima, tek ih je nekoliko očuvalo imenski kontinuitet. Među njih se, pored Dunava, Save, Drave, Kupe, Vuke, Neretve i Bosuta, ubraja upravo i Raša.⁸⁸⁰

Početkom VII. stoljeća dolazi do prvih upada Slavena u Istru. Na nenaseljenim područjima nisu imali od koga čuti ime, pa su nadjenuli vlastita imena. Na područjima na kojima su zatekli stanovništvo dolazi do postupne asimilacije sa starosjediteljima, od kojih su čuli i počeli primjenjivati različita zemljopisna imena te ih s vremenom prilagođavati vlastitom jeziku, na njihovu tadašnjem stupnju jezičnog razvoja.⁸⁸¹ Tako sredinom VIII. stoljeća započinje metateza likvida u hrvatskom jeziku tako da se provodi otvaranje slogova premetanjem /or/ /ol/ > /ra/ *fla*, odnosno /er/ /el/ > /re/ /le/. Tako Arsia dobiva ime Raša, a Albona Labin.⁸⁸² Činjenica da je ime Arsia (Raša) preživjelo seobu naroda daje naslutiti njezinu važnu ulogu te da su se na tom području kontinuirano odvijali ljudski i jezični dodiri.⁸⁸³

---

⁸⁷⁷ Petar ŠIMUNOVIĆ, „Predantički toponimi u današnjoj (i povijesnoj) Hrvatskoj“, *Folia onomastica croatica*, br. 22, Zagreb 2015., str. 177.

⁸⁷⁸ Mirko MARKOVIĆ, *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*, Zagreb 2004., str. 192.

⁸⁷⁹ Maurizio LEVAK, *Slaveni vojvode Ivana*, Zagreb 2007., str. 64.

⁸⁸⁰ Dubravka IVŠIĆ, „Predslavenski hidronimi na području Republike Hrvatske koji nisu posvjedočeni u antičkim vrelima“, *Folia onomastica croatica*, br. 24, Zagreb 2015., str. 47.

⁸⁸¹ Branimir CRLJENKO, „Slavensko i poslavljeno u toponimu Istre“, *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, vol. XIII., br. 1, Split 1985., str. 104.

⁸⁸² Petar ŠIMUNOVIĆ, „Sakralni toponimi sa sut- + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike“, *Folia onomastica croatica*, br. 5., Zagreb 1996., str. 47.

⁸⁸³ Isto, str. 50.

III. Raša u starijim povijesnim izvorima

Ime Raša spominje se u brojnim povijesnim izvorima. U sljedećim recima navest će se antički te neki srednjovjekovni izvori u kojima se spominje Raša.

Gaj Plinije Sekunda, poznatiji pod imenom Plinije Stariji, antički pisac iz I. stoljeća, autor je opsežne enciklopedije *Naturalis Historia*, koja sadrži brojne podatke o kozmografiji, zemljopisu, etnografiji, biologiji, poljoprivredi, medicini, mineralogiji i umjetnosti njegova vremena. U njoj autor na više mjesta spominje rijeku Rašu.⁸⁸⁴ U podnaslovu *Istra i njezini proizvodi* upoznaje čitatelja sa širinom Italije te navodi da ona iznosi „četiri stotine i deset tisuća koračaja između Donjeg (Tirenskog) mora i između rijeke Vara i rijeke Raše“.⁸⁸⁵ Dalje nabrajajući istarske gradove, spominje rijeku Rašu kao granicu Italije.⁸⁸⁶ Rijeku Rašu Plinije spominje na još mjesta u svojem djelu, svaki put u svrhu definiranja različitih zemljopisnih udaljenosti ili naznačivanja granice.

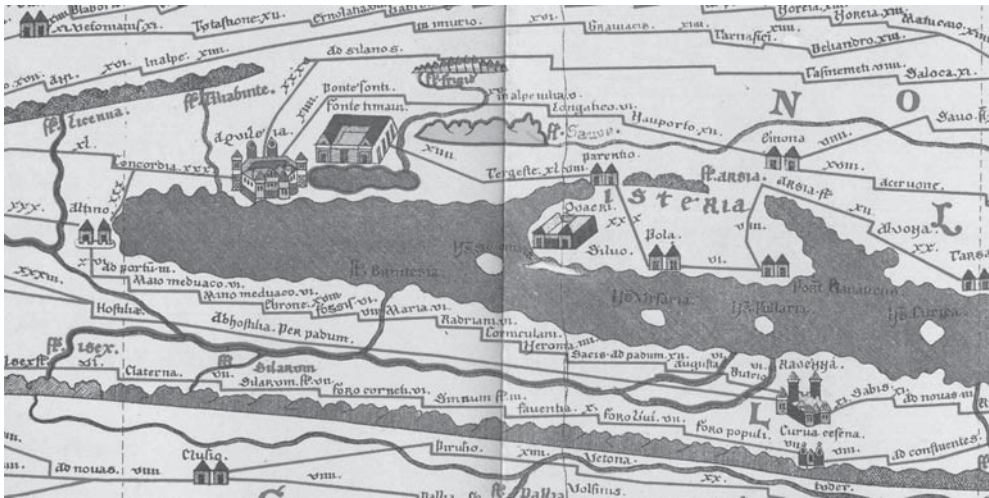
Toponim Raša spominje i Anonim Ravenjanin. Pod imenom Anonymus ili Geographus Ravennas krije se nepoznati autor iz Ravenne koji je sastavio opis svijeta pod nazivom *Cosmographia*, a koji se datira u VI./VII. stoljeće. *U svojem djelu Ravenjanin nabraja gradove na obalama Italije te započinje od njezina ruba (odnosno rijeke Raše – granice). Ovdje nabraja istarske gradove od granice (Raše) do Trsta, i to redom: Arsia (Raša), Pola (Pula), Parentium (Poreč), Neapolis (Novigrad), Siparis (Sipar), Piranon (Piran), Tergesten (Trst), Nessatio (Vizače), Ruginio (Rovinj), Humago (Umag), Silbio (Savudrija) te Capris (Kopar). U popis istarskih gradova uvrštava, kao što je prikazano, i Rašu (koja će na Peutingerovoj karti biti navedena i kao putna postaja!). Raša se spominje i u poglavlju na kojem su nabrojene istarske rijeke Rusano (Rižana), Negone (Mirna), Aragone (Dragonja) te Arsia (Raša). Autor na još jednome mjestu navodi popis već spomenutih gradova, uključujući i gradove Trsatske Liburnije*

⁸⁸⁴ Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva o Istri*, Rijeka 1979., str. 223.-224.

⁸⁸⁵ Isto, str. 231.

⁸⁸⁶ Isto, str. 239.

(Nin, Karin, Bag, Sv. Juraj, Crikvenica, Trsat, Labin, Starigrad, Stinica, Senj, Kraljevica, Lovran), među kojima je kao grad navedena i Arsia (Raša).⁸⁸⁷ *Tabula Peutingeriana* (sl. 4.) predstavlja više karata rimskih putova iscrtanih na 12 pergamenskih listova.

Sl. 4. Istra na Tabuli Peutingeriani

(Izvor: <http://www.filarveneto.eu/forum/viewtopic.php?f=177&t=1280>)

Naziv je dobila prema njemačkom humanistu i bilježniku Konradu Peutingeru, koji ju je oporučno dobio u posjedovanje. Na srednjovjekovnoj kopiji originala, nastalog oko 340. g., prikazana je Istra s tada poznatim toponimima. Ime rijeke Raše zabilježeno je dvaput na karti pod imenom *Arsia flumen*, pored tekućice koja izvore ispod planinskog masiva i utječe u zaljev, a drugi put odmah iza okuke na cesti koja pri dnu toga zaljeva skreće prema Alvoni. Drugi je zapis zapisan crnom bojom te predstavlja naznaku neimenovane postaje na mostu preko Raše.⁸⁸⁸

Rijeka Raša spominje se i u tekstu iz kasnog Rimskog Carstva pod nazivom *Divisio orbis terrarium*, nepoznata autora. U tekstu je spomenuta

⁸⁸⁷ Isto, str. 332.-334.

⁸⁸⁸ Isto, str. 320.

kao krajnja sjeveroistočna granica Italije.⁸⁸⁹

Guido iz Pise (Guido Pisanius) klerik je koji je početkom XII. stoljeća načinio opširan izvod Ravenjaninova djela u kojem nabroja gradove na obali sjeverno do Drača; pored istarskih gradova Labina, Nezakcija, Pule, Rovinja, Poreča, Novigrada, Umaga, Sipara i Savudrije, spominje i Rašu (Arsia).⁸⁹⁰ Toponim Arsia ovdje nije, kao ni u Ravenjanina, istaknut kao rijeka (*flumen*). Rijeka Raša spominje se na više mjesta u Istarskom razvodu, pravnom dokumentu o razgraničenju posjeda u Istri između komuna u posjedu akvilejskog partijarha, goričko-pazinskog kneza i Mlečana. U tom se dokumentu Raša na jednom dijelu spominje kao „Velika reka“. Navodi se kao dio opisa okolnih komuna te njezino značenje kao mjesta gdje se napaja labinska i barbanska stoka. U Razvodu se spominje obližnja crkva sv. „Lovrenca v Dragi“ (u uvali Lovrešćica, Sv. Lovrenac u Dragi) te sporovi barbanske i labinske strane oko ribolova na tom području.⁸⁹¹

IV. Prapovijest

Riječne doline i delte prostori su na kojima su u prapovijesti nastala najranija naselja te se na njima prometovalo i trgovalo. Tako je bilo na utocima brojnih današnjih hrvatskih te istarskih rijeka, pa tako i Raše. Ona je predstavljala je prostor nekadašnje razmjene dobara iz unutrašnjosti Istre ka moru i obratno.

Najstarija prisutnost čovjeka na Istarskom poluotoku datira se prije oko 800 000 godina (stariji paleolitik) u pećini Šandalji kraj Pule, gdje su otkriveni ostaci pračovjeka. Iz razdoblja mlađeg paleolitika prisutnost čovjeka potvrđena je također u Šandalji te u Romualdovoj pećini u Limskom zaljevu.⁸⁹²

⁸⁸⁹ Trpimir VEDRIŠ, „Histria i Hister kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih geografa: prilog raspravi o spomenu Istre i Dalmacije u zemljopisu Alfreda Velikoga“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, br. 2, Zagreb 2012., str. 70.

⁸⁹⁰ Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL, „Povjesna svjedočanstva o Senju i okolici, antički izvori“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, vol. 21, br. 1, Zagreb 1994, str. 39.

⁸⁹¹ Josip BRATULIĆ, *Istarski razvod*, Pula 1989., str. 111.

⁸⁹² Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, natuknica Klare BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ na str. 190.

Sl. 5. Istra – paleolitska i mezolitska nalazišta

(*Istra kroz vrijeme*, Rovinj 2009., str. 19.-21.)

U mezolitiku naseljene su i dalje pećine, a osnovne privredne grane tada su lov, robolov, prikupljanje školjaka, puževa, ptičijih jaja te raznih plodova.⁸⁹³

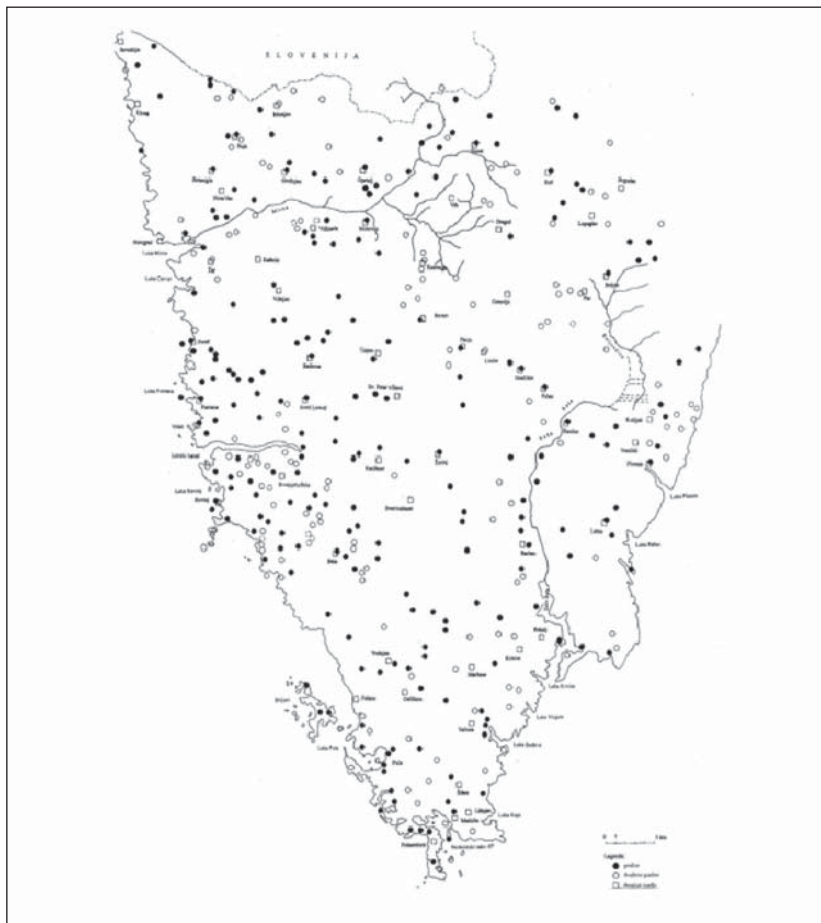
U neolitiku dolazi do zatopljenja te se mijenja način života. Dotadašnji nomadski način života zamijenjen je sjedilačkim, nastaju naselja na otvorenom prostoru, pojavljuje se izrada keramike, a iz Sredozemlja u Istru dopiru nove etničke skupine⁸⁹⁴ (sl. 5.).

U trećem tisućljeću prije Krista (bakreno doba) u Istru prodiru Indoeuropljani, čovjek se počinje naseljavati na uzvisinama, a u brončanom dobu dolazi do pojave novog tipa naselja na uzvisinama – gradina.

⁸⁹³ Izvor: <http://istrapedia.hr/hrv/706/povijest-povijest-istre-od-prapovijesti-do-1918-g/istra-a-z/>

⁸⁹⁴ *Istra kroz vrijeme*, Rovinj 2009., str. 21.

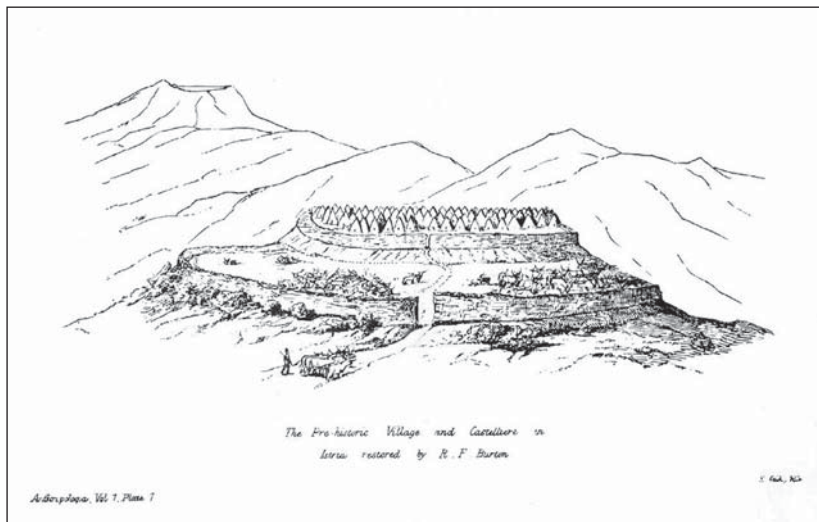

Sl. 6. Karta gradinskih nalazišta Istre,

(Klara Buršić-Matijašić, *Gradine Istre*, Pula 2007.)

Gradine (gradinje, gradište, gradac) ili kasteljeri, kašteliri (tal. *castelliere* – gradina, gradište) su prapovijesna naselja na dominantnom položaju, s utvrđenjem izgrađenim od trajnoga materijala.⁸⁹⁵ Takva naselja nalazimo na istarsko-kvarnerskom području, gdje su izgrađene od kamena (sl. 6.), odnosno na platoima s kamenim bedemima ili ograđenim terasama (sl. 7.).

⁸⁹⁵ Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, natuknica Klare BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ na str. 277.

Sl. 7. Shematski prikaz gradine

(Izvor: http://www.istrianet.org/istria/illustri/non-istrian/burton/works/castellieri/1875_notes.htm)

Osim na istarsko-kvarnerskom, gradine nalazimo i na bosanskom području, u Lici te na slavonsko-srijemskom području.⁸⁹⁶

Okolica rijeke Raše je, zbog okolnog uzvišenog položaja i bogatstva vode, bila pogodna za naseljavanje te su uz nju pronađeni brojni ostaci gradinskih naselja. Uz rijeku, na području Barbanštine, zabilježene su ove gradine (sl. 8.):

- Prezenak – Oračina – povoljan položaj nad Raškim zaljevom, prapovijesno naselje zauzimalo je opseg oko jednog kilometra, iznad mjesta gdje Raša utječe u zaljev, sjeverozapadno od sela Puntera. Polovinom XX. stoljeća na okolnoj je njivi pronađen velik broj keramike.⁸⁹⁷ Na tom gradinskom naselju prikupljeni su podaci o žarnoj nekropoli, koja bi trebala biti smještena unutar naselja.⁸⁹⁸

⁸⁹⁶ Isto, str. 277.

Aleksandar STIPČEVIĆ, *Iliri*, Zagreb 1989., str. 76.

⁸⁹⁷ Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, *Gradine Istre*, Pula 2007., str. 249.-250.

⁸⁹⁸ Kristina MIHOVIĆ, *Histri u Istri*, Pula 2014., str. 76.

- Gradina na području uvale Blaz u Raškom zaljevu
- na lokalitetima Gradišće (Barban), gradina kod Prnjani i Jurićeva Kala, u blizini sela Hrboki, gradina kod Sutivanca na uzvisini iznad doline Raše — pronađeni su ulomci keramike i kameno oruđe za svakodnevnu uporabu.⁸⁹⁹

Karta gradinskih nalazišta jugoistočne Istre

(Klara Buršić-Matijašić, *Gradine Istre*, Pula 2007., str. 570.)

⁸⁹⁹ Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, *Gradine Istre, nav. dj.*, str. 252.-254.

Na suprotnoj, labinskoj strani rijeke, također je zabilježen znatan broj gradinskih naselja od kojih je bitno istaknuti sljedeće:

- Špeharica (Topit) na katastarskoj općini Kunj, iznad doline rijeke Raše, a na zapadnom platou Krapanjske doline. Ondje se nalazi prostran plato trokutastog oblika. Položaj je nalazišta povoljan, pogled seže do Barbanštine i Učke te je u blizini izvora Fonte Gaja. Nađeni su ulomci keramike te obrađene kosti i rog. Datira se u brončano doba.

- Gradište (Kršulji, Mali Turini) na katastarskoj općini Trget. Nalazište se nalazi na povoljnom položaju nad dolinom rijeke Raše, pronađena je pravovijesna keramika, a datira se u željezno doba.

- uz obronke su nekadašnjeg Čepićkog jezera također zabilježeni prapovijesni ostaci, i to na lokalitetima Kršan, Kožljak, Šušnjeвица i Šumber⁹⁰⁰

- gradina Turan (Koromačno) nalazi se na području katastarske općine Skitača te je nalazimo na kartama Carla Marchesettija, Borisa Bačića te Marije Škiljan. Sama gradina bila je smještena na uzvisini koja je na sjevernoj strani bila zaštićena brdskim masivom, a na istočnoj i zapadnoj morem. Južno od središnjeg platoa nalazilo se plodno polje i izvor vode. Danas je nalazište uništeno radom obližnjeg kamenoloma. Pronađeni su ulomci keramike. Gradina se datira u brončano i starije željezno doba.⁹⁰¹

- gradina sv. Križ (Kacuri, Paradiž) nalazi se u katastarskoj općini Kunj (također označena na karti Marchesettija, Bačića i Marije Škiljan), iznad doline rijeke Raše, nedaleko od sela Paradiž. U blizini se nalazi plodna dolina, dva izvora te borova šuma. Godine 1960. izvršeni su sondažni radovi pod vodstvom Borisa Bačića te je utvrđeno postojanje prapovijesnog sloja.⁹⁰²

U željezno doba (početak oko 750. g. pr. Kr.) zabilježen je dolazak novih etničkih skupina u Istru — Histra i Liburna (sl. 9.).

⁹⁰⁰ Isto, str. 337.-338., 345., 348., 350.-351., 353.-354.

⁹⁰¹ Kristina MIHOVILIĆ, *Fortifikacija gradine Gradac-Turan iznad Koromačna*, Izdanja HAD-a, vol. 18, Zagreb 1997., str. 39.-59.

⁹⁰² Isto, str. 170.

Sl. 9. Hrvatski prostor u metalno doba

(izvor: https://www.google.hr/search?q=histri+i+liburni+karta&client=safari&rls=en&dcr=0&source=lnms&tbnm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjw9lRrjoxXAhXJfRoKHUcvDokQ_AUICigB&biw=1136&bih=1095#imgrc=MR4VbEhhezMWMM)

Na velikom broju gradina život prestaje, dok se na ostalima uvelike mijenja. Granica tih dviju etničkih skupina bila je rijeka Raša. Tako je prostor istočno od rijeke (današnja Labinština) pripao Liburnima, koji su bili vješti gusari i brodograditelji. Ometali su plovidbu Kvarnerom čestim gusarskim napadima. Nastanjivali su prostor od rijeka Raše do Krke. Bili su vješti trgovci koji su trgovali s Etrušćanima i Feničanima. Trgovanje

Liburna i Feničana potvrđeno je nalazom feničkog novca u blizini Senja.⁹⁰³

Najstariji zapis o Liburnima i Histrima nalazimo u grčkog putopisca Pseuda Skilaka (IV. st. pr. Kr.), koji u djelu *Plovidba morem uz obale nastanjene Europe, Azije i Libije* opisuje ove krajeve te ističe da je kod prvih vladao martijarhat.⁹⁰⁴ Štovanje ženskog lika očituje se u činjenici da su se na istočnoj obali Istre štovali ženski kultovi kao što su Sentona (*Sentona*), Ajitika (*Aitica*), Jutosika (*Jutossica*), Irija Venera (*Iria Venus*) i Ika (*Ica*).⁹⁰⁵

Rijeka Raša i Raški zaljev postaju mjesto dodira dviju etničkih skupina. Istočni dio Istre, pa tako i područje rijeke Raše, prostor je na kojem još uvijek nisu poznate nekropole, čija bi analiza dala jasniju sliku o pripadnosti ondašnjih ljudi kulturi Liburna, odnosno Histra. S obzirom na to da je naseobinska keramika tih dviju etničkih skupina vrlo slična, ona ne predstavlja pouzdan element koji bi potvrdio kulturnu pripadnost.⁹⁰⁶

V. Dolazak Rimljana

Rastućoj sili Rimu ubrzo je zasmetala prevlast Histra i Liburna na moru. Tako su Rimljani u više vojnih pohoda tijekom III. i II. st. pr. Kr. doveli te dvije etničke skupine pod svoju vlast. Rimljani tada naseljavaju navedena područja te zapljenuju obradiva zemljišta. Uključivanjem u okvire X. italske regije (*Decima Regio Italica*), odnosno Venecije i Histrije (*Venetia et Histria*) u vmenu od 16. do 12. g. pr. Kr., granična linija s Rižane premještena je na rijeku Rašu (sl. 10.).

⁹⁰³ Ivan MIRNIK, „Skupni nalazi novca iz Hrvatske ili skupni nalaz afričkog brončanog novca i AES rude iz Štikade“, *Journal of the Zagreb Archaeological Museum*, vol. 15., br. 1, Zagreb 1983., str. 150.-152.

⁹⁰⁴ Antun ONSEA, *Opatijska čitanka, nav. dj.*, str. 38.

⁹⁰⁵ Vesna GIRARDI JURKIĆ, „Putovi antičkih bogova u Istri“, str. 27.-28., na: http://www.heartofistria.com/fileadmin/documents/clanci/Girardi_Putovi_antickih_bogova_u_Istri.doc

⁹⁰⁶ Na istome mjestu.

Sl. 10. Rimske provincije na istočnoj obali Jadrana

(Izvor: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska>)

Iza rijeke Raše počinjala je carska provincija Ilirik (s Liburnijom i Dalmacijom te područjima današnje Bosne).

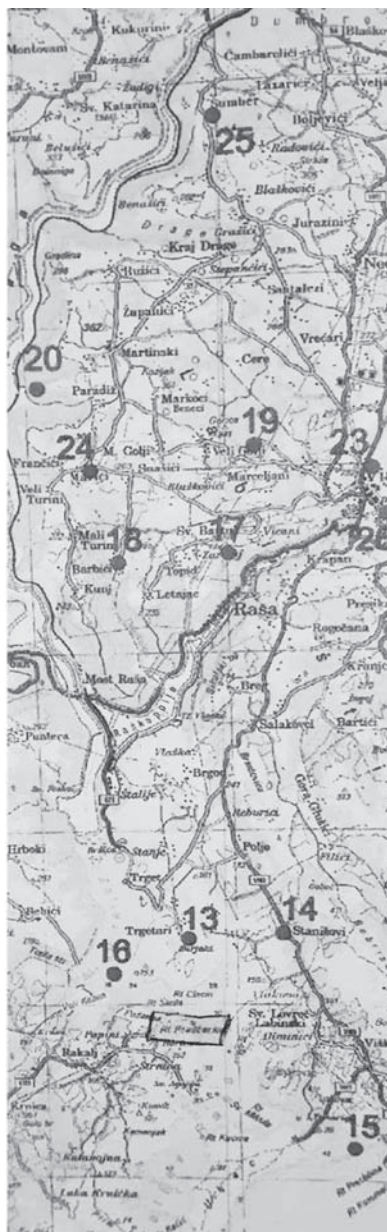
U rimsko doba Labin (Alvona) dobiva status *municipija*, čiji je ager rijekom Rašom graničio s teritorijem kolonije Pula.⁹⁰⁷

Na područjima nekih gradina život se nastavlja i u rimsko doba, dok većina njih propada.⁹⁰⁸

Rimsko doba u Istri predstavlja razdoblje velikih promjena, razvoja trgovine i gospodarstva. S tim ciljem nastaju brojni cestovni putovi, od kojih je jedan prolazio i područjem Raškog zaljeva (sl. 11.).

⁹⁰⁷ Vedran KOS, „Antička arheološka topografija municipalnoga agera Alvone“, u: *I. porečki susret arheologa, Poreč 2008.*, str. 44.-48.

⁹⁰⁸ Istra kroz vrijeme, *nav. dj.*, str. 73.-100.

Sl. 11. Antička nalazišta u okolici rijeke Raše i u Raškom zaljevu

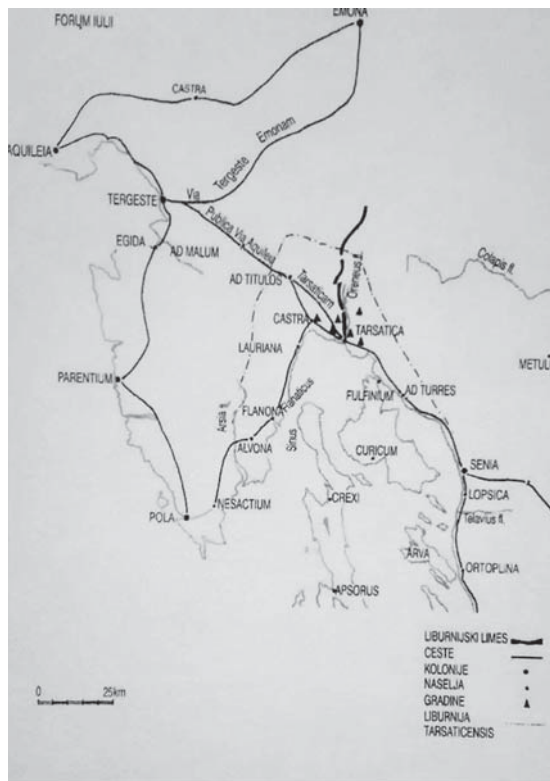
(Vedran Kos, „Antička arheološka topografija municipalnog agera Alvone“,

u: I. porečki susret arheologa, Poreč 2008., str. 44.)

Postojala je *Flavijevska* (Trst – Pula) i *Liburnijska cesta* (Nezakcij – Trsat). Tako su uz rijeku Rašu pronadeni brojni materijalni ostaci.

Liburnijska cesta prelazila je preko Raškog zaljeva, a način prijelaza još je uvijek predmet rasprava (sl. 12.).

Sl. 12. Rimske ceste u Istri

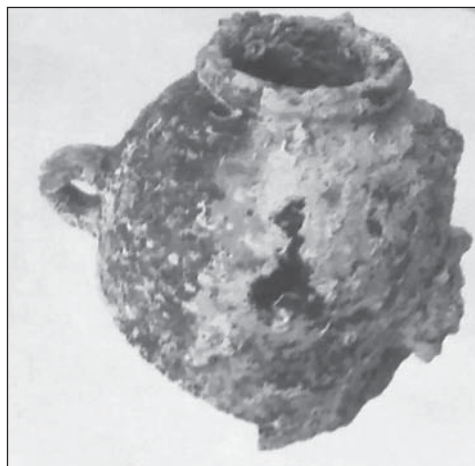
(Martina Blečić, „Prilog poznavanju antičke Tarsatice“,
VAMZ, 3. s., god. XXXIV, 2001., str. 73.)

Postoji mogućnost da je postojala skela koja je služila za sâm prijelaz. Druga teorija jest ta da je postojao trajekt koji bi, s današnje barbanske strane, prevozio vozila do mjestašca Trgeta (što bi odgovaralo

toponimu *Traectio* – Trget). Postoji mogućnost da je u tu svrhu služila, na Peutingerovoj karti i u Ravenjanina spomenuta putna stanica, odnosno toponim *Arsia*.⁹⁰⁹

Dokaz rimske prisutnosti u Raškom zaljevu vidljiv je i po brojnim arheološkim nalazima u samom podmorju i na obližnjem kopnu, pri čemu je značajan nalaz rimskog novčića te nadgrobnog natpisa u blizini Trgeta.⁹¹⁰ Antički ostaci pronađeni su i na području Sv. Agneze, Sv. Nikole i uvale Blaz, zapadnoj obali Raškog zaljeva, Sv. Foške i Piska na ušću rijeke Raše.⁹¹¹

Kod rta Prašćarica te u blizini Koromačna, na samom ulazu u Raški zaljev, pronađen je velik broj antičke keramike (najviše amfore, dvije tegule, jedan vrč te ulomci brodskog posuda) (sl. 13. i sl. 14.).⁹¹²

Sl. 13. Ostaci antičkih anfora iz Raškog zaljeva

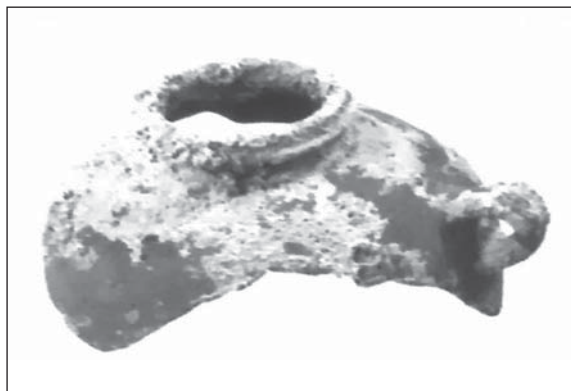
(Vedran Kos, „Podvodni nalazi amfora u akvatoriju jugoistočne Istre“, u: *Poluotok uronjen u more: podmorska arheologija južne Istre u antici*, Pula 2008., str. 43.)

⁹⁰⁹ Vedran KOS, „Antička arheološka topografija“, *nav. dj.*, str. 44.-48.

⁹¹⁰ Isto, str. 44.

⁹¹¹ ISTI, „Podvodni nalazi amfora u akvatoriju jugoistočne Istre“, u: *Poluotok uronjen u more: podmorska arheologija južne Istre u antici*, Pula 2008., str. 41.

⁹¹² Isto, str. 43.

Sl. 14. Ostaci antičkih anfora iz Raškog zaljeva

(Vedran Kos, „Podvodni nalazi amfora“, *nav. dj.*, str. 43.)

Sa suprotne strane zaljeva rimska prisutnost može se potvrditi nalazom zavjetnog žrtvenika Melococusu Augustusu u Krnici.⁹¹³

Na području sela Zartinja (u blizini prapovijesne gradine Špeharica), prema izvješću Arheološkog muzeja Istre, pronađena je kamena antička urna i jedan zidani grob. Nedaleko od Zartinja, u blizini sela Barbići, nalazi se kapela sv. Augustina, gdje se, prema Fučiću, nalazio fragment rustikalnoga rimskog nadgrobnog portreta.

Rimski ostaci zabilježeni su i u blizini prapovijesne gradine Paradiž, kao i na području Vetve (šire područje od mjesta Sv. Martin do Šumbera), gdje je u kući obitelji Battiala pronađen nadgrobn natpis s imenom pripadnika lokalnog stanovništva iz I. – II. stoljeća.⁹¹⁴ Jesenovik (u Općini Kršan) selo je gdje je rimska prisutnost potvrđena pronalaskom zavjetnog spomenika božanstvu Iria Venus.⁹¹⁵

Na području Čepićkog jezera tragove Rimljana potvrđuju nalazi zavjetne ploče od vapnenca Silvanusu Augustusu u Čepiću⁹¹⁶ te zavjetni

⁹¹³ Vesna GIRARDI JURKIĆ, *Duhovna kultura antičke Istre*, Zagreb 2005., str. 128.

⁹¹⁴ Vedran KOS, „Antička arheološka topografija“, *nav. dj.*, str. 44.-48.

⁹¹⁵ Vesna GIRARDI JURKIĆ, *Duhovna kultura*, *nav. dj.*, str. 129.

⁹¹⁶ Na istome mjestu.

žrtvenik Haeri u Brnjanima kod Čepića.⁹¹⁷

U kasno se rimsko doba u Istri pojavljuje kršćanstvo, Carstvo slabi te biva metom mnogih ratobornih naroda. Padom Zapadnog Rimskog Carstva Istra potpada pod vlast Ostrogota, a nakon toga uslijedilo je razdoblje izmjene vlasti Bizanta i germanskih kraljevstava.

VI. Dolazak Slavena

U srednjem vijeku na nekim se antičkim lokalitetima u Istri život nastavlja, dok na drugima potpuno zamire. Srednjovjekovnom Istrom vladali su Ostrogoti, Bizant, Langobardi, Franci, istarski markgrofovi te Mlečani (sl. 15.).

Sl. 15. Primorska Hrvatska tijekom vladavine kneza Trpimira

(izvor: [https://hr.wikipedia.org/wiki/Srednjovjekovna_hrvatska_drzava#/media/](https://hr.wikipedia.org/wiki/Srednjovjekovna_hrvatska_drzava#/media/File:Trpimir.jpg)

File:Trpimir.jpg)

⁹¹⁷ Isto, str. 199.

Tako je i prostor Labinštine, uz rijeku Rašu, bio meta čestih izmjena vlasti. Bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet u svojem djelu *O upravljanju carstvom* u X. stoljeću granicu hrvatske države smješta na navedenu rijeku. Ono zapadno od Raše nije ulazilo u granice stare hrvatske države.⁹¹⁸

Prva stoljeća srednjeg vijeka u Istri obilježena su dolaskom nove etničke skupine – Slavena – koji se odvijao postupno. Doseljenici su naselili nove predjele, ali i naseljena područja. U Istru su Hrvati došli na velike prostore rimskih agera u zaleđima primorskih gradova.⁹¹⁹ Prostor sjeverne i središnje Istre predstavljao je Slavenima pogodno područje za naseljavanje. Šumovit prostor, bogat vodom podno Učke i uz Čepičko jezero, omogućio im je zadržavanje životnih navika iz predseobenog naselja. Slaveni su, naime, preferirali šumovita područja, rijeke, močvare i jezera, gdje su osnivali raštrkane nastambe sastavljene od koliba ili zemunica.⁹²⁰ Na mjestima gdje su zatekli lokalno stanovništvo doseljenici su čuli, usvojili i prilagodili te nazive zakonitostima vlastitog jezika.⁹²¹ U imenu Raša za naselje i rijeku možemo potvrditi kontinuitet naseljavanja od antike. U starom nazivu *Ārsia* metatezom se likvida >>ar<< premetnulo u >>ra<<, pa je nastala slavenska inačica Raša. S obzirom na to da je navedena jezična zakonitost započela rano, prije VII. stoljeća, jasno je da toponim Raša nije nastao u vremenu kada ga spominje navedeni bizantski car, već mnogo ranije.⁹²² Pored toponima Raša, metatezom likvida slavenizirani su i nazivi Pule, Poreča, Brijuna, Oprtija, Pićna, Roča, Kopra, Milja, Pazina, Lovrana, Plomina, Labina, Čepića i mnogih drugih mjesta.⁹²³

U srednjem vijeku u Istri dominira kršćanstvo i sakralna arhitektura. Okolica rijeke Raše bila je također područje izgradnje sakralnih građevina, o kojima danas, nažalost, ne znamo mnogo zbog nedostatka materijalnih i

⁹¹⁸ Izvor: <http://www.istra-istria.hr/index.php?id=401>

⁹¹⁹ Bramir CRLJENKO, „Slavenstvo i poslavenjeno“, *nav. dj.*, str. III.

⁹²⁰ Maurizio LEVAK, Slaveni vojvode Ivana, *nav. dj.*, str. 64.-65.

⁹²¹ Branimir CRLJENKO, „Slavenstvo i poslavenjeno“, *nav. dj.*, str. 104.

⁹²² Isto, str. III.

⁹²³ Petar ŠIMUNOVIĆ, „Sakralni toponimi“, *nav. dj.*, str. 50.

pisanih dokaza.

Na području nekadašnjih starijih (antičkih) nalazišta istočno od rijeke Raše i uz Čepičko jezero u srednjem su vijeku nastali kašteli Čepić, Kožljak, Kršan i Šumber.⁹²⁴

Iz već spomenutog teksta Istarskog razvoda u srednjem je vijeku vidljivo područje rijeke Raše kao prostor na kojem se odvijala stočarska i ribolovna djelatnost te je potvrđena prisutnost sakralnih građevina (crkva sv. Lovrenca u Dragi).

U djelu *Slava vojvodine Kranjske* autor Johann Weickhard Valvasor (kraj XVII. stoljeća), obilazeći i opisujući okolne kašte, rijeku Rašu ističe kao bogatu ribama te mlinovima, navodi da teče iz Čepičkoga jezera te da je ondje zrak nezdrav.⁹²⁵

Na Pisku, podno sela Puntere, postojala je i crkva sv. Marije od Snijega, u sklopu koje se nalazila istoimena bratovština. Na tom je mjestu bio i stari put koji je iz Labina vodio prema Barbanštini, a Raški se zaljev prelazio preko Piska.⁹²⁶

VII. Raša u mletačko-austrijskoj Istri

Godine 1420. jurisdikciju Akvilejske patrijaršije nad Labinom prekidaju Mlečani. Naime, Mletačka Republika je prethodnih stoljeća kupovinama i manjim vojnim akcijama zadobila važne gradove sjeverne i istočne Istre (sl. 16.).

Mletački posjedi graničili su s austrijskim, a njihova neprirodna granica prolazila je područjem rijeke Raše (sl. 17.). Na mletačkoj su strani bila sela Nedeščina, Sv. Martin i kaštel Plomin, a na austrijskoj kašteli Šumber (sl. 18.), Sutivanac, Kršan (sl. 19.) i Kožljak.⁹²⁷

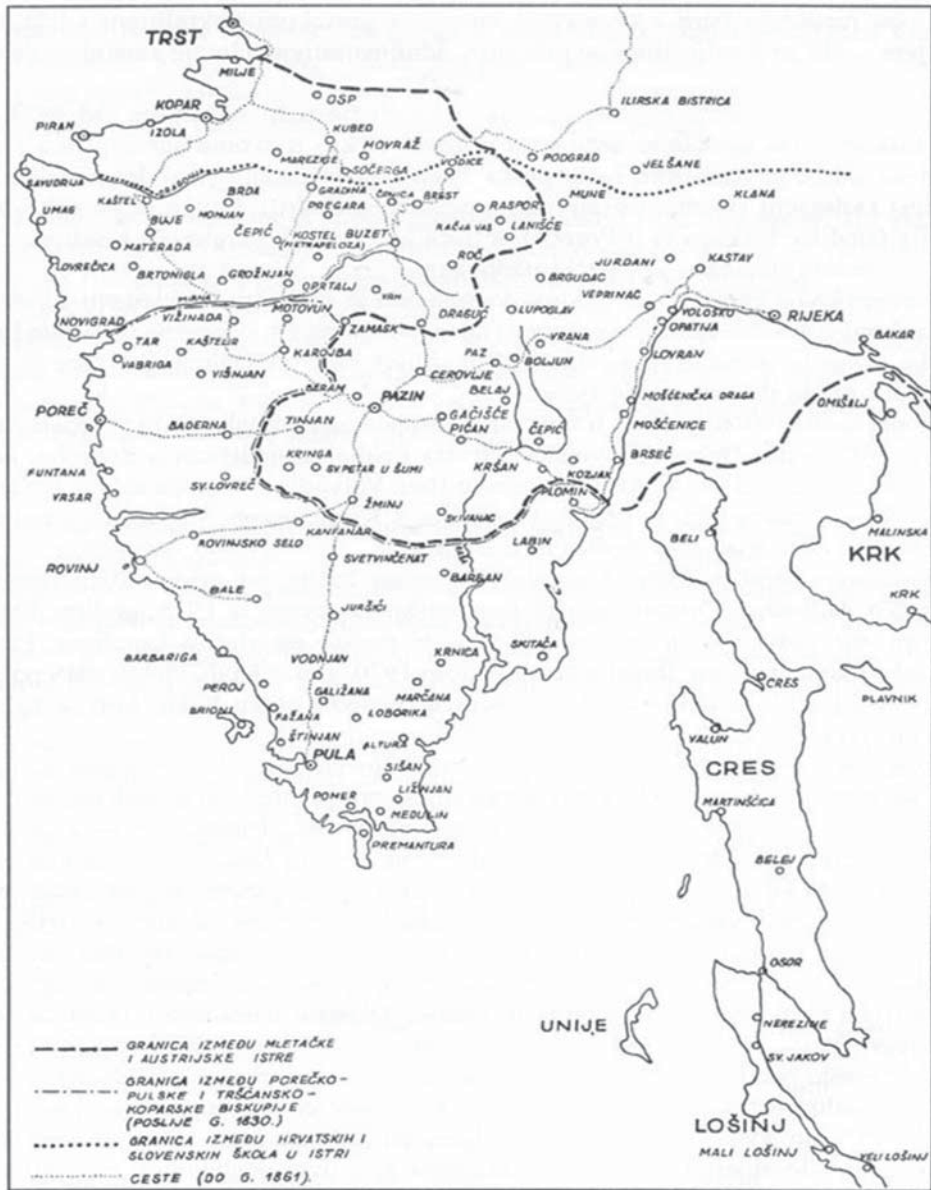
⁹²⁴ Just IVETAC, *Korijeni istarskih gradova*, Pazin 2002., str. 15.

⁹²⁵ Marijan BRADANOVIĆ, „Arhitektonski razvoj Kršana“, *Annales*, vol. 19, Koper 2009., str. 2.

⁹²⁶ Slaven BERTOŠA, „O dvjema crkvama Barbanštine“, *Croatica Christiana Periodica*, god. XXVIII, br. 54, Zagreb 2004., str. 104.-105.

⁹²⁷ Miroslav BERTOŠA, *Mletačka Istra u XVI. I XVII. stoljeću*, Pula 1986., str. 163.

Istra od 1797. do 1860. g.

Sl. 17. Karta mletačke i austrijske Istre

(Izvor: http://www.gssjd.hr/dobrila/strcic_petar_deset_znacajki_povijesti_istre.html)

Sl. 18. Valvasorov crtež Šumbera

(Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Šumber#/media/File:Valvasor_-_Šumberg.jpg)

Sl. 19. Valvasorov crtež Kršana

(Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Kršana#/media/File:Valvasor_-_Kršan.jpg)

Područje je Vetve do 1500. gotovo nenaseljeno te se koristi za ispašu stoke.⁹²⁸ Od tada započinje sustavno naseljavanje toga kraja izbjeglicama iz Pazinske knežije (austrijskog dijela Istre). Labinske su vlasti, naime, prema tim došljacima iskazivali veliko nepovjerenje, pa su ih naredbom iz 1524. prisilili živjeti uz rub rijeke Raše i Drage. Svatko tko se dane zapovijedi ne bi pridržavao, bio bi sankcioniran novčanom kaznom ili protjerivanjem.⁹²⁹

U XV. stoljeću komunikacijski putevi Labina s Raškim zaljevom i Krapnom odvijali su se cestama (stazama). Zabilježene su dvije takve staze, jedna iz Labina prema Brgudu i Trgetu te druga, preko Staraca, prema Krapnu. U XVII. stoljeću zabilježen je velik broj sudskih procesa za krivokletstvo, nemoral, tučnjave, klevetanje, krađe i sl., od kojih se velik dio odigrao na području Brgoda i Vetve. U tim se krajevima uzgajala vinova loza, pa su se takvi prijestupi mogli objasniti pretjeranim uživanjem vina.⁹³⁰ Područje rijeke Raše je u XVI. stoljeću prostor preko kojeg se odvijala razmjena dobara s područja labinskog etnikuma na susjedna područja.⁹³¹

Uskočki rat oružani je sukob između Mletačke Republike i Austrije (1615. – 1618.), u kojem su Labin i Labinština (kao i čitava Istra) pretrpjeli velike štete. Uskoci (austrijski plaćenici) napadaju čitavu obalu mletačke Istre i njezino zaleđe, pa tako i Labin te okolno obalno područje. Okolica rijeke Raše također biva poprištem sukoba.

Uvertiru u rat predstavljali su brojni prepadi uskoka. Godine 1608. devetorica su razbojnika pristigla na Labinštinu. Labinski podestat ih, zbog odjeće, prepoznaje kao uskoke. Sklanjaju se u crkvicu sv. Jure na Trgetu te dolazi do sukoba s tamošnjim seljacima i vojskom. Razbojnici su savladani te se kasnijim saslušanjem ustanovilo da su bili prebjeci s metačkih galija.⁹³²

U drugoj godini rata spaljena su dva mosta na Raši preko kojih je stanovništvo Šumbera napadalo Labinštinu. Konjički providur iz mletačkog

---

⁹²⁸ Herman, STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, Labin 1983., str. 32.

⁹²⁹ Isto, str. 28.

⁹³⁰ Isto, str. 41.

⁹³¹ Miroslav BERTOŠA, *Mletačka Istra, nav. dj.*, str. 303.

⁹³² ISTI, *Pisma i poruke istarskih rektora*, Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, vol. 52, Zagreb 1979., str. 21.

Labina napao je kaštel Šumber i okolno područje. Pored mostova, spalio je sve njegove burgove, a tom je prilikom uništena velika količina vina, ulja, soli i ostalih namirnica te je oteta velika količina stoke.⁹³³

Bartolomeo Giorgini, autor djela pisanog 1731. *Povijesni pregled Labina i okolice*, navodi da je rijeka Raša izvorište nezdravog močvarnog zraka nastalog isparivanjem rijeke i močvarnih voda iz podzemnih izvora.⁹³⁴

Isti autor daje važne podatke o gospodarstvu i poljoprivredi toga kraja početkom XVIII. stoljeća. Tako navodi da Labinština ima izrazito prometne luke, od kojih su najvažnije Rabac, Sveta Marina, Prtlog, Sveti Ivan u Beški i Tunarica te luke uz samo ušće rijeke Raše. Dalje navodi da u uvalama Krapna i podno Brovinja zimi ima podosta kamenica, datulja, bagarke širokozjale te drugih plodova mora. Navodi da su na obalnoj strani Raše vidljivi izvori gipsane i sadrene ploče.⁹³⁵

Za mletačke vladavine dolazi do razvoja raznih privrednih grana. U Raškom zaljevu, ispod sela Puntere, na feudalnom je imanju obitelji Loredan početkom XVII. stoljeća napravljena solana. Prvi zakupoprimac solane bio je solar Lorenzo Giusti, koji je kao voditeljicu postavio Cattarinu Sfarelu iz Kopra. Ona je iduće godine odustala od vođenja solane, navevši kao razlog preveliku prisutnost blata koje bi ometalo proizvodnju soli. Godine 1615. solana je dana u zakup Vittoru de Rinu.

Nepoznato je što se dalje zbivalo sa solanom te se pretpostavlja da je sredinom XVIII. stoljeća više nema. Osim solana, u Raškom zaljevu postojala su i brojna ribogojilišta koja su se često davala u najam (sl. 20.).⁹³⁶

Između 1790. i 1796. u donjem se dijelu doline Raše (od mlina Novi do Sutivanca) uzgajala riža. Nakon 1796. nema zapisa o nastavku njezina uzgoja te se ne zna razlog odustajanja od tog pothvata.⁹³⁷

---

⁹³³ Isto, str. 59.

⁹³⁴ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina i okolice*, Labin 2010., str. 25.

⁹³⁵ Isto, str. 39.-43.

⁹³⁶ Slaven BERTOŠA, „O dvjema crkvama“, *nav. dj.*, str. 104.-105.

⁹³⁷ Just IVETAC, *Zanimljiva Istra, nav. dj.*, str. 56.

Sl. 20. Ušće rijeke Raše

(Izvor: <http://istralaviorao.hr/Izlozba/GospodarskeDjelatnosti>)

VIII. Rudarstvo

Na obali (danas isušenog) Krapanskog jezera nalazila se kapelica sv. Zaharije, koju spominje Bartolomeo Giorgini (XVIII. stoljeće) u djelu *Povijesni pregled Labina i okolice*, gdje je od XVII. stoljeća zabilježen početak ugljenokopne djelatnosti (sl. 20.). Godine 1626. navedeno je da je gospodin Filippo Veranzi dobio koncesiju nad rudnicima minerala i smole (ugljena za premazivanje čamaca) na tom području. Nakon njega sličnu koncesiju dobio je i labinski bilježnik Lodovico Dragogna (sl. 21.).⁹³⁸

U idućim će se stoljećima ugljenokopna djelatnost nastaviti te će postati dominirajuća grana gospodarstva toga područja.

⁹³⁸ Tullio VORANO, *Istarski ugljenokopi*, Labin 1997., str. 16.

Sl. 21. Krapan

(Izvor: http://www.istrianet.org/istria/crafts-trades/mining/milevoj_mining-life.htm)

Pojavom francuskog državnika i vojskovođe Napoleona Bonapartea na političkog sceni Europe krajem XVIII. stoljeća, temeljito se mijenja nekadašnji politički poredak u Istri. On je, naime, 1797. osvojio *Serenissimu*, čime su svi njezini posjedi, ugovorom Francuske i Austrije, došli pod austrijsku vlast.⁹³⁹ Neprirodna mletačko-austrijska granica u Istri nestaje te se poluotok ujedinjuje pod jednom vlašću.

Od 1805. do 1813. Istra je pod vlašću Francuza. Iz tog razdoblja datiraju dva dokumenta koji predstavljaju važne izvore o rudarenju na ovom području. Prvi je od njih Dekret Eugena Napoleona o izvozu ugljena iz Krapna za srpanj 1807., a drugi njegov Rudarski zakon iz 1808.

Godine 1813. Francuska biva poražena u ratu s europskom koalicijom, a Istarski poluotok vraća se pod jurisdikciju Austrije. U tom razdoblju započinje intenzivnije rudarenje. Rudnici u Krapnu dolaze u nadležnost bečkog bankara Salomona M. Rotschilda, proširuju se jame i

⁹³⁹ Isto, str. 24.

otvaraju nova okna. U posljednjim desetljećima XIX. stoljeća gradi se luka Štalije u Raškom zaljevu, neophodna za izvoz ugljena (sl. 22.).

Sl. 22. Raški zaljev kod Labina

(Tullio Vorano, *Istarski ugljenokopi*, Labin 1997., str. 52.)

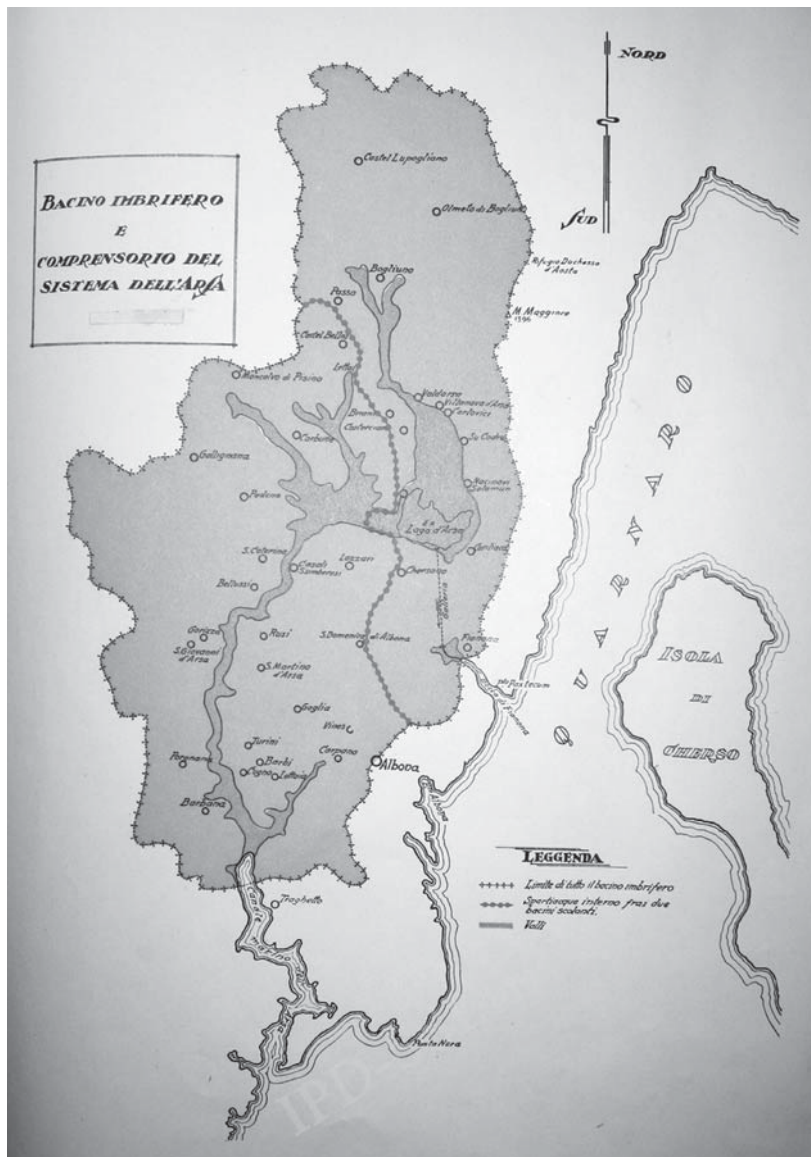
Početakom XX. stoljeća u Krapnu te oknima u Vinežu i Štrmcu zaposleno je oko 1500 ljudi, a rudnici su u sastavu Trbovljanskog rudokopnog društva. U Krapnu se nalazi sjedište direkcije tvrtke, kao i škola, trgovine, gostionice, radionice te pošta. Godine 1905. podiže se kapela sv. Barbare.⁹⁴⁰

IX. Dvadeseto stoljeće

U razdoblju međuraća dogodile su se brojne promjene u okolici rijeke Raše. Završetkom Prvog svjetskog rata posjedi poražene Habsburške Monarhije u Istri dolaze pod vladavinu Kraljevine Italije. Uslijedile su pripreme za intenzivniju ugljenokopnu djelatnost u svrhu što veće eksploatacije ugljena. Tako je isušeno Krapansko jezero te se na tome

⁹⁴⁰ Isto, str. 25.-82.

mjestu gradi suvremeno naselje koje dobiva ime po rijeci Raši (sl. 23., 24. i 25.).

Sl. 23. Sustav doline rijeke Raše 1934.

(Izvor: http://ipd-ssi.hr/?pag_eid=1333)

Valle di Carpano in piena

Sl. 24. Raška dolina početkom XX. stoljeća

(Izvor: <http://labinska-republika.blogspot.hr/2012/03/raski-polderi.html>)

Sl. 25. Izgradnja Raše

(Izvor: <http://www.tz-rasa.hr/hr/magistrala.php?p=rasa>)

Osim Krapanskog jezera, u svrhu poljoprivrede isušuje se i Čepičko (sl. 26.). Razvoj industrijalizacije potaknut je i izgradnjom tvornice cementa u Koromačnu.⁹⁴¹

Sl. 26. Čepičko jezero

(Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Lake_Čepić)

Sl. 27. Razglednica Raše iz polovine XX. stoljeća

(Izvor: <http://labinska-republika.blogspot.hr/2012/09/pozdrav-iz-usnule-rase.html>)

⁹⁴¹ Marijan MILEVOJ, *Kartulini z Labinsčini*, Labin 1997., str. 73.

U Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji nastavlja se ugljenokopna djelatnost te se gradi pruga Lupoglav – Štalije.

Druga polovina XX. stoljeća obilježena je krizom rudarstva te zatvaranjem rudnika.⁹⁴² Privreda se nastavlja u brojnim raškim tvornicama kao što su Inker keramika, Prvomajska Raša, Maj stil konfekcija te Tvornica igračaka 25. maj, od kojih je većina danas zatvorena (sl. 27.).

Okolica rijeke Raše danas najvećim dijelom pripada Općini Raši. Najznačajniji su privredni objekti tvornica cementa u Koromačnu i Istarska tvornica vapna u Mostu-Raši. Turizam, poljoprivreda i ribarstvo također predstavljaju značajne gospodarske grane ovoga kraja.

X. Literatura

BENAC, Čedomir, „Geomorfološka evolucija riječnih dolina i ušća na istarskom području“, *Hrvatske vode*, vol. 25, br. 100, Zagreb 2016., str. 71.-80.

BERTOŠA, Miroslav, *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću*, Pula 1986.

BERTOŠA, Miroslav, *Pisma i poruke istarskih rektora*, Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, vol. 52., Zagreb 1979.

BERTOŠA, Slaven, „O dvjema crkvama Barbanštine“, *Croatica Christiana periodica*, god. XXVIII., br. 54, Zagreb 2004., str. 103.-110.

BRADANOVIĆ, Marijan, „Arhitektonski razvoj Kršana“, *Annales*, vol. 19, Koper 2009., str. 89.-108.

BRATULIĆ, Josip, *Istarski razvod*, Pula 1989.

BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara, *Gradine Istre*, Pula 2007.

CRLJENKO, Branimir, „Slavensko i poslavenjeno u toponimu Istre“, *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, vol. XIII., br. 1, Split 1985., str. 99.-116.

GIORGINI, Bartolomeo, *Povijesni pregled Labina i okolice*, Labin 2010.

---

⁹⁴² Tullio VORANO, Istarski ugljenokopi, *nav. dj.*, str. 82.-147.

GIRARDI JURKIĆ, Vesna, *Duhovna kultura antičke Istre*, Zagreb 2005.

Istarska enciklopedija, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005.

Istra kroz vrijeme, Rovinj 2009.

IVETAC, Just, *Korijeni istarskih gradova*, Pazin 2002.

IVŠIĆ, Dubravka, „Predslavenski hidronimi na području Republike Hrvatske koji nisu posvjedočeni u antičkim vrelima“, *Folia onomastica croatica*, br. 24, Zagreb 2015., str. 43.-71.

KOS, Vedran, „Antička arheološka topografija municipalnoga agera Alvone“, u: *I. porečki susret arheologa*, Poreč 2008.

KOS, Vedran, „Podvodni nalazi amfora u akvatoriju jugoistočne Istre“, u: *Poluotok uronjen u more: podmorska arheologija južne Istre u antici*, Pula 2008.

KRIŽMAN, Mate, *Antička svjedočanstva o Istri*, Rijeka 1979.

LEVAK, Maurizio, *Slaveni vojvode Ivana*, Zagreb 2007.

MARKOVIĆ, Mirko, *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*, Zagreb 2004.

MATIJEVIĆ-SOKOL, Mirjana, „Povijesna svjedočanstva o Senju i okolici, antički izvori“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, vol. 21., br. 1, Zagreb 1994., str. 25.-40.

MIHOVILIĆ, Kristina, *Fortifikacija gradine Gradac-Turan iznad Koromačna*, Izdanja HAD-a, vol. 18, Zagreb 1997., str. 39.-59.

MIHOVILIĆ, Kristina, *Histri u Istri*, Pula 2014.

MILEVOJ, Marijan, *Kartulini z Labinsćini*, Labin 1997.

MIRNIK, Ivan, „Skupni nalazi novca iz Hrvatske ili skupni nalaz afričkog brončanog novca i AES rude iz Štikade“, *Journal of the Zagreb Archaeological Museum*, vol. 15., br. 1, Zagreb 1983., str. 163.-171.

ONSEA, Antun, *Opatijska čitanka*, Opatija 2007.

STEMBERGER, Herman, *Labinska povijesna kronika*, Labin 1983.

STIPČEVIĆ, Aleksandar, *Iliri*, Zagreb 1989.

ŠIMUNOVIĆ, Petar, „Predantički toponimi u današnjoj (i povijesnoj) Hrvatskoj“, *Folia onomastica croatica*, br. 22, Zagreb 2015., str. 147.-214.

ŠIMUNOVIĆ, Petar, „Sakralni toponimi sa sut- + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike“, *Folia onomastica croatica*, br. 5, Zagreb 1996., str. 39.-62.

VEDRIŠ, Trpimir, „Histria i Hister kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih geografa: prilog raspravi o spomenu Istre i Dalmacije u zemljopisu Alfreda Velikoga“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, vol. 2., br. 2, Pula 2012., str. 55.-114.

VORANO, Tullio, *Istarski ugljenokopi*, Labin 1997.

XI. Mrežne stranice

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska> (pristup 17. ožujka 2017.)

<http://www.imagequiz.co.uk/quizzes/11269028> (pristup 22. ožujka 2017.)

<http://www.labin.com/web/vijest.asp?id=8990> (pristup 24. ožujka 2017.)

<http://www.filarveneto.eu/forum/viewtopic.php?f=177&t=1280> (pristup 30. ožujka 2017.)

https://en.wikipedia.org/wiki/Kršan#/media/File:Valvasor_-_Kršan.jpg (pristup 12. travnja 2017.)

http://www.istrianaet.org/istria/illustri/non-istriian/burton/works/castellieri/1875_notes.htm (pristup 14. travnja 2017.)

https://hr.wikipedia.org/wiki/Srednjovjekovna_hrvatska_država#/media/File:Trpimir.jpg (pristup 15. travnja 2017.)

<http://mapio.net/pic/p-52526052/> (pristup 15. travnja 2017.)

https://en.wikipedia.org/wiki/Šumber#/media/File:Valvasor_-_Sumberg.jpg (pristup 16. travnja 2017.)

http://www.gssjd.hr/dobriila/strcic_petar_deset_znacajki_povijesti_istre.html (pristup 17. travnja 2017.)

<http://www.zeljeznice.net/forum/index.php?/topic/6811-po-istri-zgorun-zdolun-i-okolo-4-dio-uasno-puno-sli/> (pristup 18. travnja 2017.)

http://www.istrianaet.org/istria/crafts-trades/mining/milevoj_mining-life.htm (pristup 21. travnja 2017.)

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska> (pristup 22. travnja 2017.)

<http://mapio.net/pic/p-61964334/> (pristup 22. travnja 2017.)

<http://labinska-republika.blogspot.hr/2012/03/raski-polderi.html> (pristup 2. svibnja 2017.)

<http://istralaviorao.hr/Izlozba/GospodarskeDjelatnosti> (pristup 3. svibnja 2017.)

<http://rasa.hr/obavijesti/pregled/484> (pristup 5. svibnja 2017.)

http://ipd-ssi.hr/?page_id=1333 (pristup 7. svibnja 2017.)

<http://labinska-republika.blogspot.hr/2012/03/raski-polderi.html> (pristup 7. svibnja 2017.)

<http://www.tz-rasa.hr/hr/magistrala.php?p=rasa> (pristup 7. svibnja 2017.)

http://ipd-ssi.hr/?page_id=1333 (pristup 8. svibnja 2017.)

https://en.wikipedia.org/wiki/Lake_Čepić (pristup 9. svibnja 2017.)

<http://cakavstina-kastavstine.blogspot.hr/?view=classic> (pristup 10. svibnja 2017.)

<http://labinska-republika.blogspot.hr/2012/09/pozdrav-iz-usnule-rase.html> (pristup 10. svibnja 2017.)

http://www.heartofistria.com/fileadmin/documents/clanci/Girardi_Putovi_antickih_bogova_u_Istri.doc (pristup 15. listopada 2017.)

<http://www.istra-istria.hr/index.php?id=401> (pristup 15. listopada 2017.)

Historical Development of the River Raša

Summary

Today, toponym "Raša" indicates the river and the mining town of the same name. It has a great historical significance which dates in prehistoric times when this watercourse represented a suitable area for human settlements.

The importance of that hydron and toponym in earlier history is testified by numerous historical sources written in antiquity, in which it is mentioned, in texts or shown on the maps, as an important border, road or a fortress. This paper represents a historical review of territory around river Raša and Raša's bay. The attention of this paper is focused on the significance of that territory as a border, of numerous ethnical and political creations, and as important traffic intersection placed in historical context of Istrian peninsula.

This paper puts an accent on prehistoric and antique period of mentioned territory. In that period a mentioned territory was intersection of trading and land routes, so it represented a trading, barter, and information exchange post. That thesis is witnessed by archeological evidences, which are indicating cultural and social dynamics of that territory in prehistoric and antique period.

Because of lack of material and written sources we can't give brighter picture of political and cultural developments on that territory. In today's historiography the Modern Age and contemporary era are shown as a sequence of historical events, from prehistory to today, in which coal mines influenced on economic, social and cultural changes on that territory.

After all, this paper gives a chronological overview of historical periods. It get an inside into the changes of political rule over that territory, the same as it get an inside into cultural, social and economic changes on mentioned territory.

IZGUBLJENA SAKRALNA BAŠTINA LABINŠTINE

Anja Šumberac, mag. turism. cult.,

Valamar Riviera d. d.,

Stancija Kaligari, 52440 Poreč,

e-mail: sumberac.anja@yahoo.com

Pregledni rad

Iako u povijesti ponajviše poznato po rudarskoj baštini, područje Labinštine obiluje i ostalim primjerima povijesnog nasljeđa. Na jedan od njih – sakralnu baštinu – osvrnut će se ovaj tekst, ponajviše na onaj dio takve baštine kojoj se gubi gotovo svaki trag te su posredstvom vremena preostali samo njezini ostaci ili tek dokazi u pisanim dokumentima. Rad je zamišljen kao pokušaj sprečavanja da ovaj bitan segment lokalne povijesti padne u zaborav.

Ključne riječi: Labinština, sakralna baština, lokalna povijest

Keywords: Labin Territory, sacral heritage, local history

I. Uvod

Pri spomenu sakralne baštine Labina i Labinštine općenito, prva asocijacija pada na župnu crkvu Rođenja Blažene Djevice Marije s njezinim monumentalnim pročeljem i raskošnom unutrašnjošću ili, pak, na zvonik sv. Justa, koji savršeno upotpunjuje sliku starogradske jezgre i stavlja joj točku na „i“. Zatim se ističe još nekoliko građevina, poput crkvice sv. Stjepana, koja ljeti služi kao izložbeni prostor gradske galerije, crkve sv. Marije Tješiteljice, koja je nezaobilazna na putu za Stari grad i nekoliko ostalih koje „ožive“ po potrebi tek nekoliko puta godišnje. Međutim, Labinština

obiluje i velikim brojem drugih skrivenih „dragulja“ koji se rijetko spominju i koji nisu na istaknutim mjestima i lako dostupni očima javnosti. Prema pisanjima brojnih autora ovoga područja, Labinština je tijekom povijesti brojila više od 50 crkava i ostalih sakralnih objekata. Zbog čega je onda broj onih koji se spominju danas gotovo jednoznamenkast? Što je s ostalima koje u prošlosti nisu imale dovoljnu važnost, nisu bile te sreće da im ime završi u lecima, brošurama ili usmenoj predaji pri turističkom obilasku grada, a itekako su pridonijele obogaćivanju povijesne slike kako Labina tako i njegova šireg područja? Ovaj je rad zamišljen kao pokušaj vraćanja iz zaborava upravo tih, „izgubljenih“ fragmenata sakralne povijesti ovoga područja, kako bi se uvidjelo da i oni koliko-toliko pridonose stvaranju povijesti voljenoga nam grada.

II. Sakralna baština/vjerski turizam

Kao što samo ime kaže, sakralna bi se baština odnosila na sve primjere baštine koji su blisko povezani s religijom. Najčešći je primjer vjerski motiviranog putovanja hodočašće, iako je pri posjetu određenoj zemlji i/ili gradu nezaobilazan i posjet njihovim vjerskim lokalitetima, čak i među običnim turistima. Upravo se zbog potrebe za posjećivanjem sakralnih objekata i lokaliteta razvio oblik turizma pod nazivom vjerski turizam. „Najvidljivija veza turizma i religije sasvim se sigurno dokazuje preko tisuća nepokretnih sakralnih objekata i sadržaja koji postaju objektom turističkog interesa odnosno obilaska turista. Pri tome je razlog takvog interesa češće kulturni sadržaj ili povijesna vrijednost sakralnog objekta nego njegova izvorna religijska namjena“.⁹⁴³ U svijetu postoji velik broj sakralne baštine koja je bitna za sljedbenike najvažnijih svjetskih religija. Nadalje, ta baština nije usko vezana samo za sljedbenike određene religije uz koju je dotična baština povezana, već je kao kulturno/sakralno dobro dostupna cjelokupnom čovječanstvu. Možda je nekad davno, dok turizam nije probio barijere putovanja, bio slučaj da je sakralna baština

⁹⁴³ Boris VUKONIĆ, *Turizam i religija: rasprava o njihovoj suodnosu*, Zagreb 1990., str. 85.

određene religije vezana isključivo za tu religiju i dostupna jedino njezinim sljedbenicima, no danas to više nije slučaj. Povezivanjem kulture i turizma mnoge su svjetske religije otvorile vrata svojih sakralnih objekata široj javnosti. Mnogi su sakralni objekti diljem svijeta jedni od najposjećenijih znamenitosti, a samim time afirmirali su se i kao zaštitni znakovi određene destinacije.

Vukonić tvrdi kako se vjerski turizam pojavljuje u trima oblicima, i to: „kao hodočašće, kontinuirane skupine i individualne posjete vjerskim svetištima; kao masovna okupljanja u povodu značajnijih religijskih datuma i obljetnica; kao obilazak i posjet značajnijim religijskim mjestima i objektima u okviru turističkog itinerara i bez obzira na vrijeme u kojem se to čini“.⁹⁴⁴

Putovanja na sveta mjesta smatraju se najstarijim oblikom putovanja iz neekonomskih razloga⁹⁴⁵, odnosno upravo se hodočasnici smatraju prvim turistima; dakle, može se reći da je zapravo religija začetnik turizma. Međutim, nisu sve religije blagonaklonjene prema turizmu; neke primjere sakralne baštine tih religija mogu posjećivati samo njihovi sljedbenici ili, pak, „posvećeni“ vjernici, odnosno svećenici – u nekim religijama kao što su to, primjerice, budizam i islam, posebno značajne vjerske sadržaje ne mogu uopće posjetiti osobe drugih vjeroispovijesti“.⁹⁴⁶ Posjetitelji sakralne baštine dijele se na dvije grupe⁹⁴⁷: hodočasnike – sljedbenike određene religije čija je primarna namjera steći duboko religijsko iskustvo; svjetovne, sekularne turiste – kojima je jedina motivacija posjetiti određene primjere sakralne baštine ili religijske lokacije, u što nije uključena duhovna razina. „Svako religijsko putovanje nema isti vjerski značaj. Ono je svakako vezano uz religijski cilj putovanja, ne toliko uz sam vjerski značaj određene lokacije ili mjesta ili objekta, već više uz značaj vjerskog sadržaja koje je cilj takvog putovanja“.⁹⁴⁸

---

⁹⁴⁴ Isto, str. 98.

⁹⁴⁵ Dallen J. TIMOTHY, *Heritage tourism*, New York 2003., str. 28.

⁹⁴⁶ Boris VUKONIĆ, *Turizam i religija, nav. dj.*, str. 97.

⁹⁴⁷ Podjela prema Shackley, u: Dallen J. TIMOTHY, *Heritage tourism, nav. dj.*, str. 31.

⁹⁴⁸ Boris VUKONIĆ, *Turizam i religija, nav. dj.*, str. 97.

Nadalje, vrlo je teško napraviti distinkciju između turista i hodočasnika zbog toga što hodočašćenje uključuje većinu elemenata kao i obično turističko putovanje — razgledavanje, putovanje, posjećivanje raznih lokacija i lokaliteta, prijevozno sredstvo kojim se dolazi u destinaciju, kupnju lokalnih suvenira, smještaj u obližnjim objektima i mnoge druge stvari tipične za suvremenog turista. Jedina je razlika u motivaciji putovanja: običan turist putuje radi razonode i/ili odmora te usput može (ali ne mora) posjetiti neke sakralne lokalitete, dok hodočasnik putuje prvenstveno radi osobnih vjerskih uvjerenja — „vjerski se turisti izvan sfere religioznog ponašaju u svemu u skladu s uobičajenim ponašanjem one kategorije turističkih korisnika kojoj takav turist-vjernik pripada po drugim svojim obilježjima“.⁹⁴⁹

S druge strane, sve se te sakralne turističke atrakcije iznova ponavljaju — u brošurama, lecima, videouracima, turističkim ponudama. Svaki značajan grad ima sakralnu atrakciju koju nezaobilazno vrijedi posjetiti, ali svaki takav grad obiluje i mnogim drugim sakralnim objektima koji nisu toliko popularizirani, koji svojim izgledom ili ulogom u povijesti nisu zauzeli jednako važno mjesto, a svejedno su vrijedni posjeta i upoznavanja jer su i oni, možda u manjoj mjeri, odigrali bitnu ulogu u pisanju povijesti određenoga lokaliteta. Upravo posjet takvim objektima i njihovo istraživanje daje opširniju i detaljniju vizuru određene destinacije i upoznaje nas s nekom drugom stranom povijesti.

III. Izgubljena baština — materijalna

Kako zapravo definirati izgubljenu baštinu? U ovom radu osmišljeno je da izgubljena baština uključuje sve primjere baštine koja se na neki način, prolaznošću vremena, ljudskim nemarom i/ili neadekvatnom zaštitom, „izgubila“, nestala ili je svoje mjesto ustupila nekim novim, očito potrebnijim objektima. Podatke o toj nestaloj baštini moguće je pronaći jedino u pisanom obliku, u zapisima, arhivima, raznoj dokumentaciji. S druge strane, (izgubljena) baština obuhvaća i nematerijalne oblike, a to

---

⁹⁴⁹ Isto, str. 98.

bi bili jezik, običaji, legende, priče i svi ostali neopipljivi dijelovi narodne kulture, koja je nezaobilazan element za proučavanje činjenica o povijesti vlastitoga naroda i podrijetla. Budući da se, u većini slučajeva, prenosi usmenom predajom, o nematerijalnoj se baštini mnogo teže, čak gotovo nemoguće, skrbiti i očuvati je. „Da bismo što više zavoljeli rodni kraj i svoj narod, moramo poznavati narodne običaje, nošnju, graditeljstvo, priče, legende, molitve, pjesme, poslovice, usporedbe, zagonetke i sve ono što je naš narod, iako nepismen, stvarao i usmeno prenosio mladim pokoljenjima“.⁹⁵⁰

Izgubljena materijalna baština nije samo ona koja je u potpunosti nestala, već i ona koja i dalje postoji, ali njezini zidovi ili ostaci šute. Uzalud je nekakav primjer baštine vidljiv kada su podaci o njemu nedostupni posjetitelju ili prolazniku. Turist će proći pored neke crkve, malo je odmjeriti i otići prazan, kao što je i došao, bez dojma, bez prijeko potrebnih informacija koje bi ga možda zaintrigirale i omogućile mu detaljnije upoznavanje s objektom, u ovom slučaju crkvom, ali mu i približile sliku destinacije u kojoj boravi. Te bi mu informacije omogućile da se pobliže upozna s poviješću, kulturom, vjerovanjima, običajima i mentalitetom destinacije. Objekti u gradu Labinu gotovo ni na koji način nisu markirani i obilježeni. Iznimku predstavlja starogradska jezgra, gdje su lokacije znamenitosti obilježene na pločama koje turiste usmjeruju kroz cijeli stari grad, dok ne dođu do odredišta. Jedini je nedostatak taj što su ploče isključivo na hrvatskom jeziku, a namijenjene su ponajprije turistima. Osoba pored određene crkve može prolaziti svaki dan, a da nema pojma o kojoj je crkvi riječ i od koje je ona možda važnosti svojevremeno bila za lokalno stanovništvo. To zasigurno nije samo krivnja prolaznika, odnosno građana koji su nezainteresirani za poimanje vlastite povijesti, već problematika ide mnogo dublje te postaje i problemom lokalnih vlasti, ali i djelatnika u prosvjeti, osobito profesora povijesti, osoba koje se na bilo koji način bave poviješću, kulturom i tradicijom, turističkih djelatnika i time nastaje začaran krug nezainteresiranosti i nemogućnosti širenja informacija.

---

⁹⁵⁰ Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji Labinštine*, Rijeka 2003., str. 5.

IV. Sakralna baština Labinštine

Prema nekim tvrdnjama, labinska župa osnovana je vrlo rano, već početkom IV. stoljeća, dok se, prema drugima, ona spominje tek u VI. stoljeću. U to vrijeme, odnosno sve do 1632., „obuhvaća pojas omeđen [sic!] Kvarnerom, Raškim zaljevom, Vetvom, odnosno Svetim Martinom i Kraj Dragom, područje koje danas nazivamo Labinščina“, a tada se cijepa na četiri nove župe – „Sveto Trojstvo iz Dubrove, pučki zvana Sveta Nedelja, Sveti Martin na Vetvi, Sveta Lucija iz Skitače te Sveti Lovreč u Produbasu“⁹⁵¹, ali i na dvanaest seoskih županija, kako bi se uveo red i obuzdalo tada pobunjeno i nezadovoljno lokalno stanovništvo te kako bi se lakše upravljalo župama i županijama. Labinska je župa (prije cijepanja) nerijetko bila sjedište arhidakona, zbornog kaptola i/ili dekanata, dok je u „ranom srednjem vijeku Labin povremeno i sjedište biskupije, a u njemu tada tri mjeseca u godini boravi biskup.“⁹⁵² Taj je podatak danas vidljiv na pročelju zgrade koja je nekad bila poznatija kao sjedište arhidakonata. Naime, točno nasuprot pročelja crkve sv. Justa nalazilo se sjedište, a danas je to obilježeno pločicom o spomeniku kulture koja označava da je to bilo sjedište arhidakonata od X. do XIV. stoljeća.

„Labinska crkva imala je i kaptol koji je osnovan 1584. i znala je imati do 18 kanonika.“⁹⁵³ Taj je kaptol bio vrlo bogat te je čak posjedovao mnoga imanja (*zatke*) na području cijele Labinštine, kao i nekoliko manjih posjeda koji su se redovito davali u zakup, čime bi se ostvarivali dodatni godišnji prihodi. „Sve gradske crkve bile su povjerene brizi mnogobrojnih bratovština, a seoske crkve selu i najčasnijem mještaninu koji je čuvao ključ crkve“.⁹⁵⁴ Nerijetko su parcele za izgradnju crkve ili drugih sakralnih objekata župi darovale najcjenjenije plemićke obitelji Labinštine, a to se smatralo iznimnom čašću. „Uz gotovo svaku crkvu nalazilo se i groblje, sve

⁹⁵¹ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina i okolice*, Labin 2010., str. 75.

⁹⁵² Marijan MILEVOJ, *Labin tragom vjekova*, Labin 1999., str. 29. Zbog toga ne začuđuje informacija kako se župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije nerijetko naziva i katedralom (op. a.).

⁹⁵³ Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji, nav. dj.*, str. 33.

⁹⁵⁴ Na istome mjestu.

do god. 1757. kada je taj običaj zabranjen“.⁹⁵⁵ „Na području Istre u 17. i 18. stoljeću najčešće se grade posve jednostavne jednobrodne crkve s brodom natkritim krovnom konstrukcijom ili zaključenim stropom. Ostalo ih je sačuvano više od stotinu. Nema istarskog gradića pa ni sela u kojem se ne nalazi barem jedna. Crkve takva oblika uglavnom su malih dimenzija“.⁹⁵⁶ Malih je dimenzija i većina crkava na području Labinštine.

Prema podacima Bože Glavičića, na Labinštini postojalo je čak pedeset pet crkava, koje, naravno, nisu supostojale istovremeno, a čak ih je petnaest bilo na području grada Labina koje je danas poznato pod nazivom Stari grad Labin.⁹⁵⁷ Cilj ovoga rada nije popisati sve te sakralne objekte, već samo nekoliko njih koji su, nažalost, spletom okolnosti ili u ruševnom stanju ili na lokacijama na kojima su bili sagrađeni više nema nikakva traga koji bi ukazivao na njihovo postojanje. Giorgini u svojem djelu, koje je pisano u prvoj polovini XVIII. stoljeća, navodi pet crkava u starogradskoj jezgri te još trideset dvije na preostalom području Labinštine – „pet ih ima svoja laička bratstva, devet su pod patronatom nekolicine plemenitih labinskih obitelji, dvije su spojene s labinskom župom, jedna je arhidakonova, jedna kanonikova, dvije su pod patronatom grada, jedna je za sljedbenike sv. Franje, a preostalih 12 održavaju različite obitelji Labinštine“.⁹⁵⁸ Važno je razmišljati u duhu vremena, odnosno razumjeti Giorginijeve riječi u vrijeme kada su te crkve, ali i samo kršćanstvo na ovome području, proživljavale svoje zlatno doba. Njegovo djelo je, između ostaloga, od velike važnosti za shvaćanje tadašnjeg crkvenog uređenja, ali je Giorgini i od velike važnosti za povijest Labinštine općenito, zato što je autor prvog cjelovitog teksta o povijesti i aktualnostima Labina, čime je zauvijek zadužio ovdašnje stanovnike.

O crkvama koje i danas postoje nije problem pisati; pravi izazov predstavljaju upravo one kojima se briše svaki trag, a koje su čuvale mnoge tajne i vrijednosti života lokalnoga stanovništva iz nekih davnih vremena.

---

⁹⁵⁵ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 29.

⁹⁵⁶ Vladimir MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri*, Zagreb 2004., str. 173.

⁹⁵⁷ Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji, nav. dj.*, str. 29.-31.

⁹⁵⁸ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina, nav. dj.*, str. 77.

Velik broj crkava koje navodi Božo Glavičić, ali i ostali autori, više nemaju svoju (prvotnu) funkciju. Gotovo se ni u jednoj crkvi smještenoj u lokalnim mjestima i selima više ne služe mise, osim na blagdane svetaca kojima su posvećene; neke su prenamijenjene u druge svrhe do te razine da više ni na koji način ne nose obilježja svoje primarne namjene; mnoge su ustupile svoje mjesto nekim drugim, prikladnijim objektima, a neke su jednostavno nestale, bez određenog motiva ili dublje svrhe. Budući da je broj crkava s takvom sudbinom sve veći, a vremena sve manje, pojavila se potreba za njihovom identifikacijom, lociranjem i smještanjem na jedno mjesto – u ovaj rad – dok za tu mogućnost ne postane prekasno.

Prvotna je zamisao bila da se crkve, odnosno sakralna baština koja će se navesti u radu, obrađuju kronološkim redoslijedom, kako bi se lakše razumjeli i povezali razlozi i uvjeti njihova nastanka, ali jednako tako i nestanka. Uz već navedenu povijest grada, trebalo bi biti jednostavno pratiti te okolnosti. Međutim, šturi podaci o većini takve baštine nisu dopustili realizaciju te ideje, stoga će se crkve i samostani navesti prema smještaju. Najprije će se navesti crkve na području grada Labina, a zatim i lokalnih općina, nakon čega će se opisivati samostani, i to prema istom principu, odnosno prema smještaju.

Poput lokalnog stanovništva, i baština je podlijegala učestalim i turbulentnim promjenama vlasti na ovome području. Međutim, slika grada i njegov duh ne bi bili ovakvi kakvi su danas da su povijesne okolnosti bile nešto drugačije. Stanovništvo je upravo iz tog razloga ojačalo, a primjeri baštine koji su se uspjeli oduprijeti teškim utezima vremena danas omogućuju da se sastavi kompletna slika prošlosti, a svim ostalima mjesto je na idućim stranicama rada. Nažalost, broj objekata čije se ime spominje samo u literaturi sve je veći jer se dugi niz godina nitko ne brine za njih. Upravo je ovo jedan od najvećih problema koji je stvarao poteškoće pri pisanju ovoga rada. Neke su crkve samo nabrojene, većinom u starijim literaturama, dok podaci o njihovoj lokaciji ili informacije o njima samima ne postoje.

IV. 1. Crkva sv. Justa

Najstarija je crkva u Labinu ona sv. Justa, a bila je smještena pored današnjeg zvonika u Starom gradu, gdje je i danas vidljivo njezino pročelje, jedini preostali dokaz o njezinu postojanju. Teško je točno odrediti kada su Labinjani prigrlili kršćanstvo i napustili vjeru u višeboštvo.⁹⁵⁹ Prema tvrdnjama Bartolomea Giorginija, smatra se da se to dogodilo oko 56. g. n. e., točnije, smatra se da je među gradovima i mjestima koje je svojevremeno preobratio sv. Elio bio i Labin. Područje Labina krajem I. stoljeća naselili su brojni rimski kršćani zbog straha od okrutnih proganjanja koja su se u to vrijeme vršila prema kršćanima na području Rimskoga Carstva te su zasigurno i oni imali utjecaja na pokršćavanje ovdašnjega stanovništva. Kako bi proslavili službeni prestanak progona sljedbenika kršćanstva i odali počast Svevišnjemu, početkom su VI. stoljeća Labinjani podignuli malen hram i posvetili ga sv. Justu, a samoga sveca uzeli su i za zaštitnika grada, iako je to, u današnje vrijeme, poznato tek nekolicini stanovnika jer se njegov dan ne obilježava ni na koji način, osim održavanja svečane mise. Ta je crkvice dugi niz godina bila glavna u labinskoj župi.⁹⁶⁰ „Prema mišljenju talijanskih povjesničara, župa u Labinu osnovana je godine 313. i bila je posvećena Sv. Justu, a obuhvaćala je cijeli labinski poluotok od Koromačnog do Šumbera i od Kvarnera do Raškog kanala“.⁹⁶¹ Za vrijeme seobe naroda u VII. stoljeću, crkva je porušena i spaljena, da bi se kasnije obnovila u X. stoljeću. U XVII. stoljeću na njezinu je mjestu izgrađen gradski zvonik.⁹⁶² Danas nije teško locirati zvonik i ostatke crkve jer su kroz cijeli stari grad postavljene ploče s putokazima za gotovo sve znamenitosti. Međutim, budući da je to pročelje sada tek sastavni dio ostatka zida unutar kojeg je predvorje sa zvonikom, a građevni materijal razlikuje se tek u nijansama, teško je prepoznati da se radi o pročelju nekadašnje crkve. Tome ne ide u prilog ni mala siva pločica postavljena uz vrata s natpisom

⁹⁵⁹ Područje Istre i Labina bilo je najprije pod vlašću prapovijesnih plemena koja su štovala više bogova, a kasnije su to područje preuzeli Rimljani koji su, također, u prvim stoljećima nastanka njihove države bili mnogobošci (op. a.).

⁹⁶⁰ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina*, nav. dj., str. 71.

⁹⁶¹ Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji Labinsćine*, Rijeka 2003., str. 32.

⁹⁶² Izvor: <http://www.labin.hr/node/3423> (pristupljeno 2. svibnja 2017.).

tih dvaju spomenika kulture jer na sličnoj boji kamena pročelja nikako ne dolazi do izražaja te je se tek pažljivim promatranjem može primijetiti. Nije nevažno spomenuti kako je zvonik obnovljen tijekom 2014. i 2015. Naime, zbog oštećenja konstrukcije zvonik nije obavljao svoju funkciju dugi niz godina, a nakon što su izvršeni statički radovi i ojačana konstrukcija, Labinjani mogu ponovno uživati u zvuku zvona s labinskog zvonika. U ljetnim je mjesecima zvonik otvoren za posjetitelje, a kao najviša točka starogradske jezgre pruža nezaboravan pogled na labinski pejzaž i stvara novu sliku poznatoga teritorija.

U 2017. Grad Labin je na natječaj Ministarstva kulture Republike Hrvatske prijavio projekt vezan uz istraživanje i prikupljanje dokumentacije za crkvu sv. Justa, za što je odobreno 69 tisuća kuna, a projekt će provesti Hrvatski restauratorski zavod.

Sl. 1. Preostali zid crkve sv. Justa, današnji ulaz u predvorje sa zvonikom i oznaka spomenika kulture

IV. 2. Crkva sv. Sergeja

Crkva sv. Sergeja nalazila se na mjestu današnje zgrade labinske općine koja je izgrađena na pragu XIX. stoljeća. „Prije toga su se na tom mjestu nalazile crkvice sv. Sergeja i sv. Marinele s mjesnim grobljem, koje je u međuvremenu ukinuto i preseljeno na novu lokaciju“.⁹⁶³ Činjenicu da se na tome mjestu nekada nalazilo groblje potvrđuju i kosti koje su pronađene prilikom zemljanih radova. Giorgini također navodi postojanje crkvice, koju je svojevremeno imao priliku i vidjeti: „tu je i crkva sv. Sergeja, mučenika zaštitnika, ona Taumaturga iz Padove s lijepim grobljem, prekrasan oltar od lijepoga mramora iz škole Liberi, te mali oltar sv. Katarine, što je slično stilu pulske katedrale.“⁹⁶⁴ Malo je toga poznato o samoj zgradi municipija, današnjoj općini, a još je manje podataka o crkvisi čiji je teritorij naslijedila. Poznato je kako su se ondje birali seoski župnici — „(...) seoske župnike birali su seljaci određene župe u crkvisi sv. Sergija koja se nalazila na mjestu današnje općine“.⁹⁶⁵

Sv. Sergej jedan je od zaštitnika grada, uz već spomenutog sv. Justa. Likovi obaju svetaca nalaze se na pali glavnog oltara župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije, koji je rad poznatog slikara europskog glasa Natalea Schiavonija iz 1832.⁹⁶⁶

IV. 3. Crkva sv. Hadrijana

Crkva sv. Hadrijana, zapravo njezini ostaci imaju vrlo zavidnu lokaciju — nalaze se na pješačkoj stazi Labin — Rabac, odnosno čine tek jedno od bogatstava takozvane „Trim staze“, a samim time nisu dostupni svakome, već samo onima željnima avanture i zaljubljenicima u prirodu, ali i onima koji su u dobroj formi jer do lokacije na kojoj se nalazi crkvisica treba propješačiti dobar dio strmoga puta. Danas su od nje sačuvana samo

⁹⁶³ Marijan MILEVOJ, *Labinade*, Labin 2003., str. 134.

⁹⁶⁴ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina, nav. dj.*, str. 77.

⁹⁶⁵ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 26.

⁹⁶⁶ Marijan MILEVOJ, *Od crkve do crkve*, Labin 1994., str. 9.

dva zida, sjeverni i južni, te polukružna apsida, dok su krov i ostali zidovi urušeni. Na toj neuobičajenoj lokaciji nije smještena slučajno, već zato što je onuda prolazio stari put koji je nekada povezivao Labin i njegovu luku Rabac, a navodno je obilježavala kraj, odnosno početak puta. S tom stazom povezana je još jedna crkvice – sv. Antona, koja se nalazila na suprotnom kraju staze – „te su dvije crkve na neki način obilježavale početak i kraj puta što su ga naši preci koristili da bi stigli do Rapca, koji je tada bio ribarsko naselje s nekoliko kuća.“⁹⁶⁷

Crkva je najvjerojatnije izgrađena na prijelazu iz XII. u XIII. stoljeće u romaničkom stilu, s polukružnom apsidom. Posvećena je sv. Hadrijanu, ranokršćanskom svecu, a službe su se u njoj obavljale do prije sto ili sto pedeset godina. „Izvorno je bila pokrivena kamenim škrlama ili pločama, a na južnom zidu crkve nalazi se prozorčić visine trideset i širine petnaest centimetara, što je karakteristika romanike, čiji graditelji nisu dozvoljavali svjetlost u crkvi.“⁹⁶⁸ Nažalost, natpis koji ukazuje na lokaciju crkvice, s obzirom na to da je smještena na jednom od sporednih putova „Trim staze“, premalih je dimenzija i potpuno izbljedio od dotrajalosti, stoga ljudi koji ne poznaju to područje do crkvice vjerojatno neće uspjeti doći. Nadalje, pored nje ne nalazi se nikakvo obilježje koje bi otkrilo podatke o njoj, pa će se tako entuzijasti koji onamo zalutaju diviti tek hrpi kamenja obrasloj drvećem. Ovo mjesto zaista vrijedi posjetiti jer i oni koji nisu toliko zainteresirani za sakralnu baštinu zasigurno neće odoljeti prekrasnom pogledu koji se odatle pruža na obližnji Rabac – nogometno igralište, hotelske objekte, ali i na morsko plavetnilo.

Upravo je ovom svecu posvećeno čak nekoliko crkvice na području Labinštine i nešto šire. Sv. Hadrijan bio je papa u drugoj polovini IX. stoljeća.

---

⁹⁶⁷ Kristian STEPČIĆ REISMAN, „Pješačka staza Labin-Rabac“, *Franina i Jurina*, god. 87., knj. 55., Buzet 2009., str. 138.-139.

⁹⁶⁸ Na istome mjestu.

Sl. 2. Stražnji dio i unutrašnjost crkve sv. Hadrijana

IV. 4. Crkva sv. Mihovila/Mihaela

Crkvice sv. Mihovila ili, kako je još zovu, sv. Mihaela, nalazila se na hrptu pored gradskoga groblja, a danas su ondje preostali tek njezini ostaci, ruševni dokazi da je na tome mjestu jednom davno postojao nekakav objekt, ali dokaza da je taj objekt bio sakralni, nema. Nažalost, ni u literaturi nema podataka o njoj; tek se ponegdje navodi njezino postojanje i smještaj, bez ostalih informacija. Takav je slučaj i s brojnim drugim crkvama na ovome području — neke se tek spominju, dok o nekima nema nikakvih podataka.

Vlasnici obližnje obiteljske kuće dali su joj novu funkciju — prenamijenili su je u kokošinjac. Preostala četiri zida nekadašnjeg zdanja poslužila su im za realizaciju te ideje. Crkvice već podavno nema krova te nikakvih ostataka koji bi ukazali da je jednom davno ona bila dio sakralne ostavštine Labinštine. Višegodišnji nemar doveo ju je do neprepoznatljivosti. Tek će starije generacije ili vješto upućena nekolicina znati njezin pravi identitet.

Sl. 3. „Kokošinjac“, sv. Mihovil

IV. 5. Crkva sv. Katarine

Crkva sv. Katarine jedna je od žrtava rudarenja. Naime, nalazila se u istoimenoj ulici koja je gotovo u potpunosti urušena šezdesetih godina prošloga stoljeća zbog prekomjernog iskapanja ugljena od strane Istarskih ugljenokopa, čiji su tuneli prolazili točno ispod starogradske jezgre, a miniranja su svakodnevno prouzročila potrese i podrhtavanja. Gotovo je cijela četvrt Svete Katarine jednostavno nestala. S posljedicama podrhtavanja tla suočavala se cjelokupna starogradska jezgra, koja je umalo doživjela istu sudbinu kao i spomenuta ulica. Spašena je mukotrpnim zajedničkim angažmanom lokalne vlasti, stanovnika i brojnih stručnjaka. Crkva je srušena osamdesetih godina. Dana 25. studenoga, na blagdan sv. Katarine, „u toj se crkvi održavala misa na koju su majke donosile ulje i palile ga u čast te mučenice i djevice uz želju da im zaštiti mlijeko, kako bi mogle nesmetano doći svoju djecu.“⁹⁶⁹

⁹⁶⁹ Marijan MILEVOJ, *Od crkve do crkve, nav. dj.*, str. 14.

IV. 6. Crkva sv. Jurja

Ova je crkvice malo dislocirana iz Labina te se nalazi iznad uvale Krojnica, na putu prema nekadašnjoj glavnoj labinskoj luci Prtlog, poznatoj i pod nazivom Duga Luka. Nažalost, danas se ondje nalaze samo njezini ostaci, iz kojih je gotovo nemoguće procijeniti da je to nekada davno zapravo bila crkva, zbog zapuštenosti i obraslosti drvećem i šikarom – „iznad portala nalaze se teško zamjetljivi ostaci preslice iz kojih izranja krošnja stabla. Na južnoj strani je zida mali četverokutni prozorčić uokviren sa četiri kamene gredice. Unutar zidina maleno svetište na čijim su stijenkama ostaci ostataka nekadašnje zidne slikarije“.⁹⁷⁰ Ovu je lokaciju posjetio i glasovit poznavalac zidnih slikarija, Branko Fučić, koji je još pedesetih godina prošloga stoljeća zabilježio da se u toj crkvi nalazila freska u gotičkom stilu iz XV. stoljeća – „u njenom gornjem dijelu nazirao se najvjerojatnije lik Isusa Krista, a ispod se njega vodoravno nizalo pet okruglih medaljona, (...) u središnjem, najvećem medaljonu, čeonu je bio prikazan krilati anđeo, a u ostalima bijahu poprsja evangelista.“⁹⁷¹ Sv. Juraj jedan je od najpoznatijih kršćanskih mučenika iz III. stoljeća.⁹⁷²

Crkvice je danas u potpunosti obrasla šumom te je do nje praktički nemoguće doći. S druge strane, kao što je to već tradicija na području Labinštine, ne postoje nikakva obilježja koja bi taj pothvat olakšala. Krov se odavno urušio, a preostali su jedino zidovi, koji također polako gube bitku s vremenom, šumskom silom i ljudskim nemarom. Teško je uopće zamisliti da su se ondje nekada održavale mise, zbog toga što se nalazi poprilično daleko od jedine tamošnje prometnice. Locirati je mogu samo vrsni poznavatelji toga područja i/ili osobe koje znaju gdje se crkvice nalazi, i to probijanjem kroz gusto raslinje, kojim je obraslo cijelo područje oko same crkve. Ono nije pošteđjelo ni nju samu, već „ukrašava“ njezino pročelje, zidove, ali i unutrašnjost. Bršljan je obrastao do te mjere da je izazvao puknuće zidova na nekoliko mjesta. Kada bi se pokušao ukloniti,

---

⁹⁷⁰ Isto, str. 27.

⁹⁷¹ Na istome mjestu.

⁹⁷² Joško ZANINOVIĆ, „Zbornik otoka Drvenika“, na: http://free-st.htnet.hr/seizmika/juraj_zivotopis.htm (pristup 28. lipnja 2017.)

postoji velika vjerojatnost da bi se zidovi potpuno urušili. U unutrašnjosti crkve, točnije, na apsidi vidljivi su ostaci boje na mjestima gdje su se nekada davno nalazile freske, a koje je svojevremeno istraživao već spomenuti Branko Fučić. Prava je šteta što ovako prekrasno zdanje trune u skrovitoj šumi, daleko od očiju javnosti, prepušteno na milost i nemilost stablima, raslinju i šikari. Sa stražnje strane crkve nalazi se hrpa kamenja koje je nekada činilo zid oko crkve. Na puteljku koji vodi do crkve nalazi se nekoliko urušenih stambenih objekata koje je, navodno, svojevremeno posjedovala crkva.

Sl. 4. Pročelje, stražnji dio i unutrašnjost crkve sv. Jurja

IV. 7. Crkva sv. Martina

Ova je crkva bila smještena u selu Cerovica nadomak Skitače, a danas o njoj svjedoče tek ostaci zidova. Iako je već odavno u ruševnom stanju, dokaz da se radi o crkvi i dalje je prisutan — njezino gotovo netaknuto pročelje s preslicom i dalje uspješno odolijeva vremenu. „Podignuta je navodno oko 1570. godine, a sagradio ju je, kako usmena predaja tvrdi, svećenik iz Mošćeničke Drage, nazvan Mošćeničan, koji je u ovaj dio Istre došao sa svojim nećacima“.⁹⁷³ Crkva je bila u funkciji

⁹⁷³ Marijan MILEVOJ, *Od crkve do crkve, nav. dj.*, str. 29.

do druge polovine XIX. stoljeća, sudeći prema posljednjem zabilježenom obredu, vjenčanju iz 1885.

Uz ovu je crkvu vezana i zanimljiva legenda. Naime, ispod njezinih je ruševina navodno skriveno blago, no ako se do njega želi doći, potrebno je postaviti kvočku te nad njom bdjeti dvadeset jedan dan, a pilići koji se nakon toga budu izlegli iskopat će skriveno blago.⁹⁷⁴

Danas se do crkve dolazi skromnim puteljkom, a bez pratnje stručne osobe gotovo ju je nemoguće pronaći zbog toga što se nalazi u šumi, nedaleko od spomenutog puteljka. Tek u njezinoj neposrednoj blizini vidljivo je kako se dotrajala preslica uzdiže iznad stabala koja je okružuju. Unutrašnjost joj je u potpunosti obrasla do te razine da je preostala, dobro sačuvana apsida jedva vidljiva, a krova odavno nema. Sudeći prema veličini stabala koji rastu u unutrašnjosti, crkva je već poodavno na popisu izgubljene baštine ovoga područja.

Sl. 5. Pročelje i unutrašnjost crkve sv. Martina u Cerovici

⁹⁷⁴ Na istome mjestu.

Prema građevnom kamenu koji je razasut uokolo, može se pretpostaviti kako crkvice sve više propada, a da o tome nitko ne vodi računa. Naravno, ni lokacija ove crkvice ničime nije obilježena, tako da ju je pravo čudo locirati, ali kada se jednom pronade, zaista je vrijedna divljenja.

IV. 8. Crkva sv. Hadrijana

Crkva dijeli istu sudbinu kao već spomenuta, istoimena crkva na pješačkoj stazi Labin – Rabac, jedino što se ova nalazi u susjednoj općini, u mjestu Kožljak, koji je poznat po srednjovjekovnom gradu, o kojemu će riječi biti nešto kasnije, a danas je u potpunosti napušten i urušen. Dio toga grada bila je i ova crkva, u nimalo boljem stanju.⁹⁷⁵ Sačuvano je pročelje koje otkriva kako se radi o crkvi, dok su interijer i eksterijer gotovo u potpunosti obrasli šumom i šikarom.

Sl. 5. Pročelje i unutrašnjost crkve sv. Hadrijana u Kožljaku

⁹⁷⁵ Isto, str. 64.

U potpuno devastiranoj unutrašnjosti, kojoj je zasigurno pridonijelo i urušavanje krova, naziru se ostaci oltara, a uz takav je prizor teško uopće zamisliti kako je svojevremeno ovo bilo središte duhovnoga okupljanja vlastelinske gospode ovoga kraja. Crkva se nalazi unutar nekadašnjega kaštela, do kojeg nije lako doći ako posjetitelj ne poznaje dobro to područje. Međutim, svaki se uloženi trud pri pronalaženju lokacije isplati jer se odatle pruža veličanstven pogled na cjelokupno Čepićko polje, čija je veličina zapanjujuća.

IV. 9. Samostan sv. Franje

Na mjestu gdje se danas nalazi stadion nogometnog kluba „Rudar“ dugi je niz godina bio smješten franjevački samostan. To je bilo zemljište poznate labinske obitelji Luciani koja ga je 1496., zajedno s još nedovršenom crkvom sv. Vida i Modesta te jednim dijelom zemljišta, darovala fratrima, a nacrt samostana, crkve i zemljišta sačuvan je u Državnom arhivu u Veneciji. Ideju o samostanu začele su plemićke obitelji Lupetina i Luciani još 1434.⁹⁷⁶ Iako se nalazio na teritoriju Istre, pripao je kustodiji sa sjedištem u Rabu, na istoimenom otoku, koja je zapravo okupljala sve samostane Kvarnerskih otoka – Cresa, Raba, Krka i Ilovika.⁹⁷⁷ O raskošnosti kompleksa govori i Giorgini: „na udaljenosti manjoj od jedne milje nalaze se crkva i samostan posvećeni Serafciju d’Assisiju s pet oltara, negdašnje sirotište koje je utemeljio Michele Luciani, plemeniti Labinjan, a kasnije su ga obnovili konventualci.“⁹⁷⁸ „Bila je to vjerska ustanova malih ljudi, pretežno sa sela, koja je odigrala važnu ulogu u povezivanju sela i grada. Fratri su pomagali seljake, ali i održavali dobre odnose s gradskim patricijima.“⁹⁷⁹ Međutim, samostan se, nažalost, nije proslavio svojim poslovanjem, sudeći prema izvješćima Svetoj Stolici, te je naposljetku 1785. ukinut dekretom mletačkih vlasti, dok su njegova dobra prenesena na

⁹⁷⁶ Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji Labinšćine*, nav. dj., str. 31.

⁹⁷⁷ Ljudevit A. MARAČIĆ, *Franjevci konventualci u Istri*, Pazin 1992., str. 112.

⁹⁷⁸ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina*, nav. dj., str. 77.

⁹⁷⁹ Marijan MILEVOJ, *Labin tragom vjekova*, nav. dj., str. 36.

hospicij franjevacu u Vodnjanu. Nekoliko je godina kasnije zgrada vraćena potomcima obitelji Luciani, a crkva prepuštena župi ubrzo je propala⁹⁸⁰ – „crkvice sv. Vida i Modesta koja je pripadala tim franjevcima srušena je 1936. godine da bi ustupila mjesto radničkoj koloniji u Podlabinu“.⁹⁸¹ Time se, nažalost, gubi svaki trag nekadašnje prisutnosti franjevacu konventualaca na teritoriju Labinštine. Danas tim područjem prolazi jedna od glavnih gradskih prometnica koja je teritorij podijelila na dva dijela – gornji je obrastao te ponekad služi kao pašnjak ili vrt, dok se na donjem dijelu prostire nogometni stadion. Većina ljudi koja onuda svakodnevno prolazi nije ni svjesna te značajne povijesne činjenice.

Uz samostan je vezana zanimljivost – titulu njegova poglavara dugi je niz godina nosio fra Baldo Lupetina, poznat nadasve kao ujak slavnog Matije Vlačića Ilirika, ali i po svojoj tragičnoj sudbini – zbog širenja protestantskih ideja osuđen je, a naposljetku i smaknut, utapanjem u Veneciji.⁹⁸² Navodno je upravo Lupetina presudno utjecao na Vlačića i upoznao ga s ideologijom protestantizma.

IV. 10. Pavlinski samostan (Čepić)

Samostan Blažene Djevice Marije utemeljen je 1385.; nalazio se u obližnjem mjestu Čepiću, a među lokalnim stanovništvom poznat je pod nazivom kloštar – „godine 1385. neki monah smjestio se uz obalu Jezera i podigao je malu dvoranu za molitvu; nešto kasnije Filip Kožljački Gutenegger pribavio mu je sredstva za osnivanje samostana uz crkvu Blažene Djevice i darovao mu određene parcele zemlje“.⁹⁸³ Deset godine kasnije Filipovi su sinovi dotičnu crkvu dali u vlasništvo pavlina uz neka ostala prava – pravo na ispašu, sječu drva, ribolov... Njegovo zdanje uspjelo se oduprijeti vremenu te je i danas sačuvano. „Jedno je vrijeme samostan

⁹⁸⁰ Ljudevit A. MARAČIĆ, *Franjevci konventualci u Istri*, nav. dj., str. 113.

⁹⁸¹ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, nav. dj., str. 27.

⁹⁸² Marijan MILEVOJ, *Labin tragom vjekova*, nav. dj., str. 36.

⁹⁸³ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, nav. dj., str. 77.

imao 30 redovnika, među kojima je bilo i laika. Svećenici su obrazovali mladež, dok su ostali obrađivali mnogobrojne posjede“.⁹⁸⁴ Red pavlina imao je još nekoliko samostana na području Istre: „kraj Motovuna (sv. Elizabeta), u Dvigradu (sv. Sikst) i u Klavru kraj Plomin Luke“.⁹⁸⁵ Samostan je 1783. doživio sudbinu većine redovničkih zajednica koje su reformom cara Josipa II. bile prisiljene na zatvaranje, a sâm je pavlinski red ukinut.

U sklopu samostana nalazila se i pavlinska crkva koju je *conte Tonetti* dao porušiti 1940., a neki dijelovi njezina inventara preneseni su u župnu crkvu Presvetog Trojstva iz 1882.⁹⁸⁶

IV. 11. Pavlinski samostan (Plomin)

Pavlinski samostan nalazio se na teritoriju današnje Termoelektrane Plomin u Plomin Luci. „1395. godine podignut je pavlinski samostan reda sv. Augustina. Djelovao je do 18. stoljeća, a u njemu se svakog 19. studenog održavala misa u čast svete Elizabete, kćerke kralja Andrije II. Mađarskog“.⁹⁸⁷ Pavlini se još nazivaju Redom svetog Pavla Pustinjaka, „ovi su redovnici oblačili bijelu tuniku s kapuljačom poput ogrtača i nosili su dugu bradu“⁹⁸⁸, a zbog bijele odore nazivaju se još i „bijelim redovnicima“. „Mlečani su prodali dobra tog samostana labinskim Manzinima, a u kupoprodajnom ugovoru utvrđena je i titula markiza“.⁹⁸⁹

Samostanu na toj lokaciji više nema nikakva traga; osamdesetih je godina srušen sa zemljom zbog potrebe za širenjem kapaciteta termoelektrane, no i prije toga dugo je vremena bio tek ruševina.

⁹⁸⁴ Marijan MILEVOJ, *Od crkve do crkve, nav. dj.*, str. 57.

⁹⁸⁵ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 78.

⁹⁸⁶ Na istome mjestu.

⁹⁸⁷ Marijan MILEVOJ, *Od crkve do crkve, nav. dj.*, str. 68.

⁹⁸⁸ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 78.

⁹⁸⁹ Na istome mjestu.

IV. 12. Samostan sv. Marine

O postojanju ovoga samostana nema konkretnih dokaza, već tek usmena predaja tvrdi da se u Svetoj Marini, pored istoimene crkvice, koja i danas postoji, nekada nalazio ženski samostan. Naravno, to naselje i danas nosi ime crkvice, odnosno samostana koji bi trebali predstavljati još donedavno vidljivi ostaci debelih zidova⁹⁹⁰, iako mnogi i dalje smatraju kako on nikada nije ni postojao. Usmena predaja može se potkrijepiti vrlo relevantnim dokazima, i to katastarskim kartama s početka XIX. stoljeća, na kojima je jasno vidljivo kako se uz crkvu nalazio i samostan.⁹⁹¹ Danas više nema vidljivih tragova o postojanju tog sakralnog objekta zbog toga što se za potrebe autokampa, koji se sada ondje nalazi, pri njegovu renoviranju sazio novi zid, čime su nepovratno nestali posljednji tragovi samostana, a samim time i važan element sakralne baštine ovoga područja.

IV. 13. Desakralizirana baština

Ovom bi prilikom bilo potrebno spomenuti i nekoliko objekata koji su i dalje cjeloviti, no njihova je funkcija prenamijenjena u neke druge svrhe. Takva je sudbina zahvatila crkvu sv. Ivana, smještenu na gradskom groblju u Labinu. Giorgini ju je svojevremeno nazvao oratorijem plemenite markiške obitelji Ottanzini.⁹⁹² Ona danas služi kao grobno skladište lokalnoga komunalnog poduzeća, a mnogo čempresa gotovo u potpunosti skriva njezino zdanje. U iste je svrhe prenamijenjena i crkva sv. Fabijana u obližnjem Svetom Martinu.

Neposredno prije Drugog svjetskog rata tadašnji vlasnik tvornice cementa u Koromačnu dao je sagraditi crkvu sv. Josipa. Međutim, nedugo nakon što je to područje (i cijela Hrvatska) došlo pod vlast novonastale Jugoslavije „crkva je nacionalizirana i preuređena najprije u kinodvoranu i

---

⁹⁹⁰ Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji Labinšćine*, nav. dj., str. 31.

⁹⁹¹ Izvor: <http://www.catasti.archiviodistatotrieste.it/Divenire/ua.htm?idUa=10652012> (pristup 15. svibnja 2017.)

⁹⁹² Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina*, nav. dj., str. 77.

društveni dom, a potom u upravnu zgradu tvornice cementa.⁹⁹³ U sklopu crkve bio je sagrađen i zvonik, koji je nakon završetka Drugog svjetskog rata djelomično srušen, a donji dio također prenamijenjen, kao i ostatak crkve, te danas ni jedan detalj ne upućuje na nekadašnje postojanje crkve.

U ovakvu bi se vrstu baštine idealno uklopila i već spomenuta crkva sv. Mihovila, kod koje ni jedan element ne odaje kako se radi o crkvi, a obližnji su je stanovnici iskoristili u svoju korist te njezine ruševine prenamijenili u kokošinjac, koji je zasigurno jedinstven na Labinštini, a možda i šire.

Sl. 7. Crkva sv. Ivana na istoimenom groblju u Labinu (lijevo); crkva sv. Fabijana na groblju u Sv. Martinu (u sredini); crkva sv. Josipa u Koromačnu (desno)

V. Izgubljena baština – nematerijalna

„Folklor se ne smije shvaćati kao bizarnost, čudnovatost ili pitoreskan element, već vrlo ozbiljno i na taj mu se način mora prilaziti. Samo na taj način učenje može postati efikasnije i determinirati rođenje nove kulture pri velikim narodnim masama, to jest, nestajanje razdora

⁹⁹³ Marijan MILEVOJ, *Od crkve do crkve, nav. dj.*, str. 33.

između moderne kulture i narodne kulture, odnosno folkloru“ (Antonio Gramsci).⁹⁹⁴

Nematerijalna je kultura onaj neopipljivi, nedohvatljivi, ali sastavni i neizostavni dio svake kulture koji je izuzetno bitan pri upoznavanju identiteta određene zajednice. Dok će dijelovi materijalne kulture renovacijom poprimiti nekadašnji oblik, njezin nematerijalan oblik nemoguće je restaurirati ili sanirati te je samim time podložan promjenama i evoluiranju, točnije, podložan je prilagođavanju vremenskom okviru unutar kojeg je smješten, čime, na neki način, gubi svoju autentičnost i prepoznatljivost. Onim elementima nematerijalne baštine koji se ne uspiju prilagoditi tom vremenskom okviru u kojem se zateknu, prijeti izumiranje. Na tu evoluciju, nažalost, nije moguće utjecati, ali je moguće uspoređivati podatke nekad i sad, što dovodi do vrlo zanimljivih rezultata i pruža uvid u to kako se određen narod, odnosno njegovi običaji, mijenjao sukladno s vremenom. Za stvaranje najvjerodostojnije slike o određenoj zajednici potrebno je u jednakoj mjeri uključiti i materijalne i nematerijalne aspekte kulture i dopustiti im da se isprepletu.

„Priče i legende koje se zasnivaju na vrijednostima lokalne baštine posebno su zanimljive posjetiteljima, pogotovo ako ih prenosi lokalno stanovništvo. Te priče su ono što posjetitelji nose sa sobom kući i dalje ih prepričavaju u svojoj životnoj sredini“.⁹⁹⁵ Dakle, jednako je važno što se predstavlja, ali i kako. Presentacija mora doprijeti do posjetitelja i zaintrigirati ga.

V. 1. Procesije

Ako se u obzir uzme velik broj crkava koje su (bile) rasprostranjene na području Labinštine, očito je postojao i velik broj svetkovina koje su s njima bile povezane. Svaka je od tih crkava vjerojatno imala blagdan vezan

---

⁹⁹⁴ A. Gramsci, u: Andrea MATOŠEVIĆ, *Pod zemljom: antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*, Zagreb – Pula 2011., str. 132.

⁹⁹⁵ *Održivi turizam u deset koraka: planiranje održivog turizma temeljenog na baštini i prirodnom naslijeđu: priručnik za upravljanje i razvijanje turističkih regija, destinacija i proizvoda*, Zagreb 2006., str. 24.

uz svojega zaštitnika ili više njih, kada bi se održavala svečana misa i ceremonija vezana za nj. Velik je broj crkava na ovome području u funkciji tek jednom godišnje, kada se na blagdan njihovih zaštitnika održavaju svečane mise. Takvih je svetkovina, sudeći prema broju sakralnih objekata, bilo mnogo, a rad će se osvrnuti tek na nekoliko njih – one koje su bile od iznimnog značenja za labinsku zajednicu. Sve su se te procesije održavale, odnosno započinjale u župnoj crkvi Rodenja Blažene Djevice Marije. Bitnu je ulogu u tim procesijama također igrao glavni trg, današnji Titov trg, u narodu poznat pod nazivom Crć ili Borgo. Iznimno je značajan za labinsku povijest – bio je središte kulturnih, sakralnih, gospodarskih, pa i političkih zbivanja – ondje se smjestila općinska zgrada, loža u kojoj se održavao ples, ali koja je služila i kao tržnica, gostionice su mamile gurmane, a trgom prolazi i glavna prometnica koja grad spaja s dijelovima predgrađa. Na trgu se i danas održavaju pučke fešte, baš kao i nekada.

Najljepša, najveća i najsvečanija procesija održavala se na Tijelovo. Bila je praćena zvonjavom zvona i pjevanjem crkvenog zbora. Na nekoliko važnih točaka u (Starom) gradu bili su smješteni oltari prema kojima se kretalo iz župne crkve nakon svečane mise – „(...) bila su postavljena četiri oltara po gradu okićena cvijećem, procvatom brnistrom i jasenom“.⁹⁹⁶ Prvi je oltar bio smješten na takozvanoj Fortici s koje se pruža najljepši pogled na obližnji Rabac te je to mjesto bilo idealno za blagoslov mora, pomorstva i ribarstva. Masa predvođena svećenikom zatim bi se spustila na *Piazza San Marco*, odakle bi se blagoslivljala polja, ratarstvo i vinogradarstvo. Sljedeća lokacija bio je današnji Titov trg, gdje je na red došao blagoslov samoga grada i njegovih građana. Posljednje odredište bio je bunar smješten iza zgrade municipija/općine, a na tom su se mjestu blagoslivljali rudari, molilo se za obranu od okrutnih bolesti, ali i za zaštitu od groma ili nevremena. Masa bi se nakon toga vraćala u župnu crkvu. Blagdan je Tijelova usko vezan za cvijeće, livade i polja, dan „(...) kada župnik blagoslivlje u Ime Božje rad, polja i sve što služi za dobrobit ljudima“.⁹⁹⁷ Bio je običaj ubrati poljsko cvijeće i ujutro, prije izlaska sunca, posipati ga oko kuće, čime se

⁹⁹⁶ Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji Labinšćine, nav. dj.*, str. 183.

⁹⁹⁷ Isto, str. 182.

iskazivala radost toga blagdana. Također, poljsko se cvijeće nosilo i u crkvu na blagoslov. Ta procesija i običaji vezani uz nju postojali su sve do kraja Drugog svjetskog rata i dolaska Jugoslavije, kada je zabranjeno njezino održavanje. Oživljavanje te procesije u današnje vrijeme predstavljalo bi pravo osvježanje trenutne turističke ponude i bila bi dobrodošla uvertira u nadolazeću sezonu jer taj blagdan većinom pada u svibanj ili lipanj. Procesija bi za turiste zasigurno bila prava atrakcija.

Drugi velik blagdan za Labinjane predstavljala je Velika Gospa, odnosno u narodu poznatija kao *Vela Svetica*. Zanimljivo je da se ta ceremonija održavala u večernjim satima, kada bi se nakon večernje mise u župnoj crkvi povorka vjernika spustila prema crkvi sv. Marije Tješiteljice (Majke Božje od Zdravlja), koja se nalazi na pola puta prema Podlabinu, a danas je u njoj smještena bogata Zbirka sakralne umjetnosti. „U svečanoj se povorci nosio drveni kip Majke Božje za njena uzlaza u nebo.“⁹⁹⁸

Treća se procesija održavala na Veliki petak, kada bi se, također iz župne crkve, krenulo prema glavnome trgu, poznatom Crću, današnjem Titovu trgu, na kojem su bile zapaljene baklje. Povorka bi obišla trg s bakljama i vratila se u crkvu. Za ovu je procesiju bitno jedno vjerovanje. Naime, u procesiji su se, uz križ, nosili i fenjeri, iz razloga što se moralo paziti na koju se stranu naginje njihov plamen – vjerovalo se da će vjetar cijele godine puhati u pravcu u kojem se naginje plamen fenjera tijekom procesije.⁹⁹⁹

Od svih ovih procesija koje su bile neopisivo važne za vjerski život lokalnog stanovništva, danas se svetkuje jedino Tijelovo, i to u izmijenjenoj verziji. Varijacije najviše ovise o župnicima koji u to vrijeme predsjedaju župom. Tako je, naime, velečasni Željko Zec svojevremeno podigao ovu procesiju na razinu dekanata. U njegovo se vrijeme procesija održavala slično kao i u povijesti, samo što su oltari bili ponešto dislocirani. Nakon svečane mise u župnoj crkvi povorka bi odlazila do Titova trga. Ispred gradske lože nalazio se prvi oltar okrenut prema trgu. Odatle se preko Markova trga odlazilo put Fortice. Na aleji velikana nalazio se drugi oltar

⁹⁹⁸ Marijan MILEVOJ, *Labinade, nav. dj.*, str. 177.

⁹⁹⁹ Isto, str. 177.-178.

usmjeren prema Rapcu. Treći oltar bio je smješten ispod fortice, a posljednji ispred župne crkve, čime bi povorka vjernika zatvarala krug procesije. Ispred povorke je, kao pratnja, išla limena glazba i glazbenici. Župe dekanata izmjenjivale su se svake godine u slaganju oltara, izmjenjivali su se župnici koji vode procesiju, čitači su svake godine bili iz drugih župa, a sve s ciljem da u procesiji jednako sudjeluju sve labinske župe.

Međutim, u posljednjih pet godina, nakon razdvajanja župa gornjega i donjega grada, procesija je osmišljena tako da uključuje crkve obiju župa, stoga se njezina ruta uvelike izmijenila, odnosno proširila. Misa se i dalje održava u župnoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije, a prvi oltar nalazi se na trgu. Ondje dolazi do promjene jer se povorka vjernika spušta prema crkvi sv. Marije Tješiteljice, gdje je smješten drugi oltar, a lokacija je trećega crkvice sv. Kuzme i Damjana. Nekih je godina dolazilo do varijacije u smještanju četvrtoga oltara, kada se on, umjesto ispred crkve Gospe Fatimske, nalazio ispred pastoralnog centra sv. Josipa u centru grada.

U današnje se vrijeme održava i procesija na Cvjetnicu, koju župe provode odvojeno. Gornja župa blagoslivlja maslinove grančice ispred crkvice sv. Stjepana te se zatim održava misa u župnoj crkvi, a vjernici donje župe nakon blagoslova grančica ispred pastoralnog centra sv. Josipa u povorci odlaze do crkve Gospe Fatimske na svečanu misu.

V. 2. Sveci zaštitnici

Kao što je već ranije u tekstu spomenuto, prvi zaštitnik Labina bio je sveti Just, kojemu su Labinjani posvetili prvi sakralni objekt na ovom području, nedugo nakon što su prigrlili kršćanstvo. Sv. Just bio je kršćanski mučenik iz Trsta. Iako nema točnih podataka o njegovoj smrti, smatra se da je osuđen na smrt i smaknut 303. g., odnosno, prema nekim navodima, osuđen je na smrt utapanjem. Tršćanska katedrala također nosi

njegovo ime. U Labinu se njegov dan slavi(o) 3. studenog¹⁰⁰⁰, Labinjanima poznat pod nazivom Juštovo ili Žustovo, a poznata je i uzrečica: „Sveti Jušt duši juštiva!“, „u Labinu se tada održavao sajam, gdje bi mladići nakon mise kupovali prstenje za svoje zaručnice.“¹⁰⁰¹ Relikvije svetog Justa od 1664. nalaze se u župnoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije u Starome gradu, gdje je ujedno smještena i pala na glavnom oltaru, na kojoj se nalazi njegov lik.¹⁰⁰²

Blagdan svetog Sebastijana bio je vezan uz uskočki napad, koji se dogodio upravo na dan Svetog Sebastijana (s 19. na 20. siječnja) 1599. Labinjani su se, iako brojčano nadjačani, uz malo lukavstva uspjeli uspješno obraniti od uskočkog napada te su kao znak zahvalnosti za svojega zaštitnika uzeli upravo sv. Sebastijana, slaveći njegov dan sve do 1945. Ušavši u pučku tradiciju, taj se dan svake godine slavio svečanim pjevanjem *Te Deuma* u župnoj crkvi, sve do kraja rata i emigracije talijanskog dijela društva. „Iseljavanjem najvećeg dijela stanovnika grada ta se tradicija nastavlja svake godine obilježavati u Trstu u organizaciji Radničkog potpornog društva, utemeljenog 1871. godine u Labinu“.¹⁰⁰³ Međutim, predstavlja li svetkovina koja je dislocirana s mjesta događaja i dalje tradiciju? Je li opravdano da Labinjani obljetnicu koja je direktno vezana uz njih ne obilježavaju ni na koji način? Malen napredak u tom pitanju dogodio se prije nekoliko godina, kada je Grad Labin prvi put organizirao „Uskočke dane“, čiji je vrhunac bila uskočka bitka, koja se vodila na istome mjestu gdje se zapravo i dogodila. Grad je taj događaj smjestio u „špicu“ sezone, odnosno jako daleko od stvarnog događaja, kako bi pridobio čim veći broj posjetitelja, što mu je i pošlo za rukom. Bilo je zamišljeno da se prikaz bitke održi i u Rapcu, no od te se ideje odustalo. To bi, naime, predstavljalo turističku atrakciju potpuno nepovezanu sa stvarnim događajima, kako vremenski tako i demografski. Iako se činilo kao jako dobra ideja koja se izdizala iz klasične turističke ponude grada, s naglaskom na kupališni

¹⁰⁰⁰ Izvor: <http://istrapedia.hr/hrv/2228/just-sv/istra-a-z/> (pristup 2. svibnja 2017.)

¹⁰⁰¹ Božo GLAVIČIĆ Narodni običaji Labinšćine, *nav. dj.*, str. 177.

¹⁰⁰² Marijan MILEVOJ, Od crkve do crkve, *nav. dj.*, str. 9.

¹⁰⁰³ Isto, str. 85.-86.

turizam, i koja je privlačila velik broj ljudi, lokalnog stanovništva svih životnih dobi, ali i stranaca zainteresiranih za kulturu i povijest ovoga područja, projekt se ugasio nakon samo dvije godine održavanja.

Jedan od zaštitnika grada bio je i već spomenuti sv. Sergej, kojemu je bila posvećena crkva koja se nalazila na mjestu današnjeg municipija. Lik toga sveca, kao i onaj sv. Justa, danas možemo naći na pali glavnog oltara župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije.¹⁰⁰⁴

Najmlada je zaštitnica grada sv. Marija, čijem je rođenju posvećena župna crkva. Međutim, taj se važan blagdan za lokalnu zajednicu ne obilježava ni na kakav prikladan način.

VI. Zaključak

Iz rada je vidljivo kako Labinština doista obiluje raznolikom baštinom, kako je sakralni život naših predaka bio bogat i šarolik, ali i kako ta baština ni na koji način nije iskorištena, niti valorizirana, iako posjeduje ogromne potencijale. Važno je napomenuti kako podataka o velikom broju nekadašnjih sakralnih objekata uopće nema. Neki autori navode ih tek nekoliko i eventualno njihovu lokaciju, ali nikakav drugi detalj. Možda će se nekim idućim istraživanjem uspjeti saznati i poneka informacija o njima jer su svojevremeno odigrali veliku ulogu u životu lokalnoga stanovništva i, kao takvi, predstavljaju važan element labinske povijesti te je zaista prava šteta što podaci o tome nigdje nisu sačuvani. Daljnjim istraživanjem trebalo bi se proširiti paletu tih „izgubljenih“ primjera baštine jer ih zasigurno postoji još mnogo. Ovo predstavlja jedan od novih izazova za pokušaj proširivanja dotične teme, koji će zasigurno donijeti neke nove ideje za njezinu daljnju razradu. Međutim, sav uloženi trud u ovaj rad ne bi trebao ostati samo na papiru, već bi se objavljivanjem i/ili dopunjavanjem određenim projektima idejama i izlaganjem javnosti moglo postići nešto više, osvijestiti uspavalu lokalnu zajednicu te je potaknuti na akciju i kolektivno djelovanje pri oživljavanju izgubljene baštine Labinštine.

---

¹⁰⁰⁴ Isto, str. 9.

Valorizacijom tih izgubljenih primjera baštine učinio bi se velik pothvat u više aspekata – lokalnoj zajednici pobudila bi se svijest o postojanju i važnosti lokalne baštine, a s druge strane, toj bi se baštini omogućila adekvatna zaštita, ali i onemogućilo padanje u potpunu zaborav. Lokalnoj zajednici treba skrenuti pozornost na te primjere baštine, informirati je i zaintrigirati za nju, i to na više načina – najprije podacima iz literature, a naposljetku i posjetom postojećim lokalitetima, gdje bi se direktnim kontaktom najbolje mogle proširiti informacije. Proces zaštite treba uključivati više aktera, počevši od domicilnog stanovništva, lokalnih vlasti do vrsnih stručnjaka, jer će jedino tako ti primjeri baštine moći zadržati svoj identitet, što je od iznimne važnosti.

VII. Literatura

- GIORGINI, Bartolomeo, *Povijesni pregled Labina i okolice*, Labin 2010.
- GLAVIČIĆ, Božo, *Narodni običaji Labinsćine*, Rijeka 2003.
- MARAČIĆ, Ljudevit A., *Franjevci konventualci u Istri*, Pazin 1992.
- MARKOVIĆ, Vladimir, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri*, Zagreb 2004.
- MATOŠEVIĆ, Andrea, *Pod zemljom: antropologija rudarenja na Labinsćini u XX. stoljeću*, Zagreb – Pula 2011.
- MILEVOJ, Marijan, *Labinade*, Labin 2003.
- MILEVOJ, Marijan, *Labin tragom vjekova*, Labin 1999.
- MILEVOJ, Marijan, *Od crkve do crkve*, Labin 1994.
- Održivi turizam u deset koraka: planiranje održivog turizma temeljenog na baštini i prirodnom nasljeđu: priručnik za upravljanje i razvijanje turističkih regija, destinacija i proizvoda*, Zagreb 2006.
- STEMBERGER, Herman, *Labinska povijesna kronika*, Labin 1983.
- STEPČIĆ REISMAN, Kristian, „Pješačka staza Labin-Rabac“, *Franina i Jurina*, god. 87., knj. 55., Buzet 2009., str. 138.-139.

TIMOTHY, Dallen J., *Heritage tourism*, New York 2003.

VUKONIĆ, Boris, *Turizam i religija: rasprava o njihovu suodnosu*, Zagreb 1990.

The Lost Sacral Heritage of the Area of Labin

Summary

The area of Labin is well known for its heritage of mining. But this territory has many other potentials – in this article the author writes about the forgotten sacral heritage. As it can be seen in this article, this territory has many examples of sacral heritage which are important to inform us about the local history and also our origins. Many examples of this kind of heritage are almost lost, there are just some ruins left or in other cases we can find some data only in written documents. The idea for this article was to save this important segments of local history from getting lost forever because they are as important as those examples that are still preserved in present time. It is important to emphasize that not all of the examples of this „lost“ heritage are named in this article so there is a lot of space left for some further research.

OSTAVŠTINA HERMANA STEMBERGERA U NARODNOM MUZEJU LABIN

Olja Višković, prof.,
Narodni muzej Labin,
Ulica 1. maja 6, 52220 Labin,
e-mail: olja_viskovic@yahoo.com

Stručni rad

U radu se govori o ostavštini Hermana Stembergera, labinskog povjesničara amatera, zaljubljenika u povijest, arheologiju i kulturnu baštinu svojega grada. Kao rezultat njegova višegodišnjeg istraživanja povijesti Labina i okolice, ostala nam je rukopisna građa, crteži, fotografije, brojni novinski članci te arhivsko gradivo koje je Stemberger tijekom svojega života prikupio. Njegova ostavština predana je nakon njegove smrti 1971. na čuvanje Narodnom muzeju Labin. Ovaj rad pokušat će prikazati i opisati gradivo koje je pohranjeno u Muzeju.

Ključne riječi: Herman Stemberger, ostavština, Labin, Narodni muzej Labin, rukopisi

Parole chiave: Ermanno Stemberger, lascito, Albona, Museo popolare di Albona, manoscritti

I. Uvod

Narodni muzej Labin, uz arheološku, etnografsku, kulturno-povijesnu, galerijsku i rudarsku, zbirku radničkog pokreta te onu Matije Vlačića Ilirika, posjeduje i pozamašnu zbirku arhivskoga gradiva, a značajno mjesto u njoj zauzima dio gradiva koje je u Muzej dospjelo donacijom, kao ostavština Labinjana Hermana Stembergera, zaljubljenika u povijest Labina i njegovu kulturno-povijesnu baštinu. Kao što je navedeno u Zakonu o muzejima, „muzeji i galerije te muzeji, galerije i zbirke unutar pravnih osoba mogu muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju pribavljati kupnjom, darovanjem, nasljeđivanjem, zamjenom, terenskim radom i istraživanjem te na drugi zakonom dopušteni način.“¹⁰⁰⁵ Donacije ili darovanje čine značajan doprinos prikupljanja građe svakog muzeja.

Bogat je grad koji među svojim stanovnicima ima povjesničare amatere, zaljubljenike u povijest i arheologiju, koji proučavaju povijest svojega grada i pišu o njoj, prikupljaju predmete ili zapise vezane uz zavičaj. Njihove zbirke i kolekcije često nadmašuju i one u muzejima i galerijama te su nas sve zadužili svojim radom. Labin i Labinština imaju sreće jer je na ovom prostoru oduvijek bilo prisutno i djelovalo više takvih osoba koje su, iako nekih drugih struka i zaposlenja, svoje slobodno vrijeme posvećivale proučavanju rodnog kraja i prikupljanju, možemo reći i spašavanju, građe neizmjerne važnosti za Labin i njegovu okolicu. Još je veća sreća za jedan grad ako takve osobe, svjesne važnosti svojega rada, zbirke odluče pokloniti rodnome gradu, odnosno njegovu muzeju ili galeriji, gdje će biti smještene na odgovarajućemu mjestu i gdje će se takvom blagu pristupati sa zaslužnim poštovanjem.

II. Biografija Hermana Stembergera

Jedna od osoba koja je svoju ostavštinu, odnosno rezultate svojega dugogodišnjeg rada na istraživanju povijesti rodnoga zavičaja odlučila

¹⁰⁰⁵ Zakon o muzejima, *NV* 110/2015, čl. 10.

ostaviti Narodnom muzeju Labin jest Herman Stemberger. Herman ili Ermanno Stemberger rodio se u selu Bohki kraj Vineža 20. veljače 1884.

Sl. 1. Herman Stemberger u Predjamskom gradu

(NARODNI MUZEJ LABIN, *Zbirka arhivskoga gradiva*)

(*Ostavština Hermana Stembergera*)

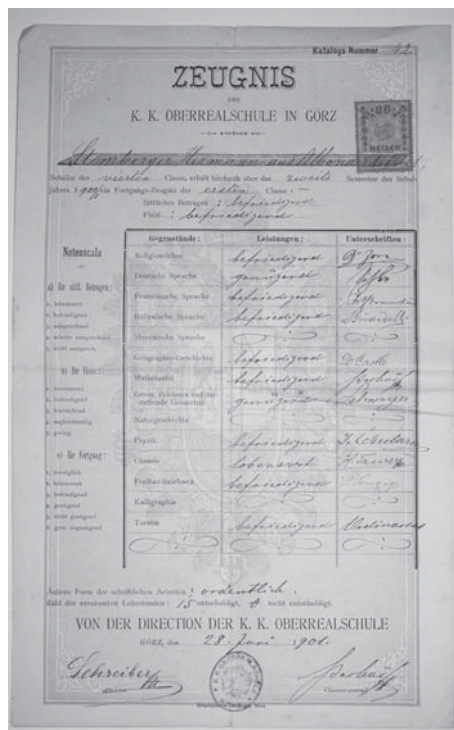
Rodio se u brojnoj obitelji s desetero djece. Otac je imao trgovinu prehrambenim namirnicama, najprije na Vinežu, a kasnije su se preselili u Labin.¹⁰⁰⁶ Nakon završene osnovne škole u Labinu, Stemberger 1897. upisuje Višu realnu školu u Gorici i ondje ostaje do 1901., završivši četiri razreda.¹⁰⁰⁷ Nakon Gorice odlazi u Trst, gdje se dvije godine školuje u

¹⁰⁰⁶ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika. Povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera*, Labin 1983., str. 82.; labinska-republika.blogspot.hr/2012/02/cртеzi-hermana-stembergera.html

¹⁰⁰⁷ NARODNI MUZEJ LABIN, *Zbirka arhivskoga gradiva (Ostavština Hermana Stembergera)*, Svjedodžbe, kut. 9.

Pješačkoj kadetskoj školi.¹⁰⁰⁸ Dekretima Carskog ratnog ministarstva u Beču 2. kolovoza 1905. dodjeljuje mu se čin kadeta – zamjenika časnika, a 27. travnja 1908. poručnički čin.¹⁰⁰⁹

Sl. 2. Svjedodžba Više realne škole u Gorici

(NARODNI MUZEJ LABIN,
Zbirka arhivskoga gradiva
(Ostavština Hermana Stembergera))

Sl. 3. Dekret Carskog ratnog ministarstva u Beču

(NARODNI MUZEJ LABIN,
Zbirka arhivskoga gradiva
(Ostavština Hermana Stembergera))

Godine 1914. Zapovjedništvo pješačkih brigada izdaje u Trstu zapovijed kojom se Stemberger poziva na frontu.¹⁰¹⁰ Ubrzo ga zarobljava ruska vojska i odvodi u Sibir, gdje je proveo dugih šest godina te je kod

¹⁰⁰⁸ Isto, Izvješće o ocjenama, kut. 9.

¹⁰⁰⁹ Isto, Dekreti Carskog ratnog ministarstva u Beču, kut. 9.

¹⁰¹⁰ Isto, Poziv Zapovjedništva pješačkih brigada, kut. 9.

kuće već bio proglašen mrtvim. Nakon bijega iz Sibira vraća se kući i nekoliko godina radi u očevoj trgovini namirnicama u Sv. Lovreču-Diminićima, ali budući da nije bio oduševljen tim poslom, zapošljava se kao činovnik u upravi rudnika u Krapnu.¹⁰¹¹ Potom radi u kompaniji ALCAN, koja se bavila iskapanjem boksita, te je neko vrijeme radio u Grčkoj i u Dalmaciji. Početkom Drugog svjetskog rata vraća se u Labin i zapošljava se u kompaniji SAMT (Società Anonima Mineraria Triestina), do umirovljenja 1945.

Iako je još od mladosti pokazivao ljubav prema povijesti i proučavanju svojega zavičaja, tek nakon odlaska u mirovinu Stemberger konačno ima više vremena posvetiti se temama koje ga zanimaju. Iza njegova višegodišnja rada i istraživanja povijesti, geografije te etnologije Labina i okolice ostalo nam je više tekstova, crteža, zapisa i bilježaka. Umro je 21. ožujka 1971. Primopredaja njegove ostavštine na čuvanje Narodnom muzeju Labin dogovorena je 21. rujna 1972. pomoću njegove supruge Bianche Negri, koja je smatrala „da na taj način ispunjava želju supruga“¹⁰¹², ali je u Muzej stigla nešto kasnije, 15. srpnja 1987., nakon smrti gđe Stemberger, a primopredajni zapisnik potpisali su Enco Sršen i tadašnji voditelj Muzeja prof. Tullio Vorano. Ostavštinu Hermana Stembergera možemo podijeliti na nekoliko kategorija: arhivsko gradivo, rukopisna građa, crteži, fotografije, novinski članci i predmeti.

III. Ostavština Hermana Stembergera

III. 1. Arhivsko gradivo

U ovaj dio Stembergerove ostavštine ubrajamo knjige, dokumente, oporuke i zapise koje je prikupio tijekom svojeg života, odnosno koje je uglavnom „doslovno našao na ulici tijekom rata i neposredno nakon njegova završetka.“¹⁰¹³ Količina je arhivskoga gradiva cca 0,7 d/m (sedam arhivskih

---

¹⁰¹¹ Marijan MILEVOJ, *Labinade*, Labin 2003., str. 189.

¹⁰¹² Sjećanje prof. Tullija Vorana, tadašnjeg voditelja Narodnog muzeja Labin.

¹⁰¹³ Isto.

kutija). Gradivo je nepoznata podrijetla i ne može se sa sigurnošću reći odakle potječe, odnosno gdje je ranije bilo smješteno i kome je pripadalo.

Među gradivom imamo nekoliko knjiga starijih izdanja. Ističu se dva izdanja *Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, tiskana u Veneciji, 1731. i 1807., na latinskom jeziku, uvezena u kožne korice i u dobrom stanju.

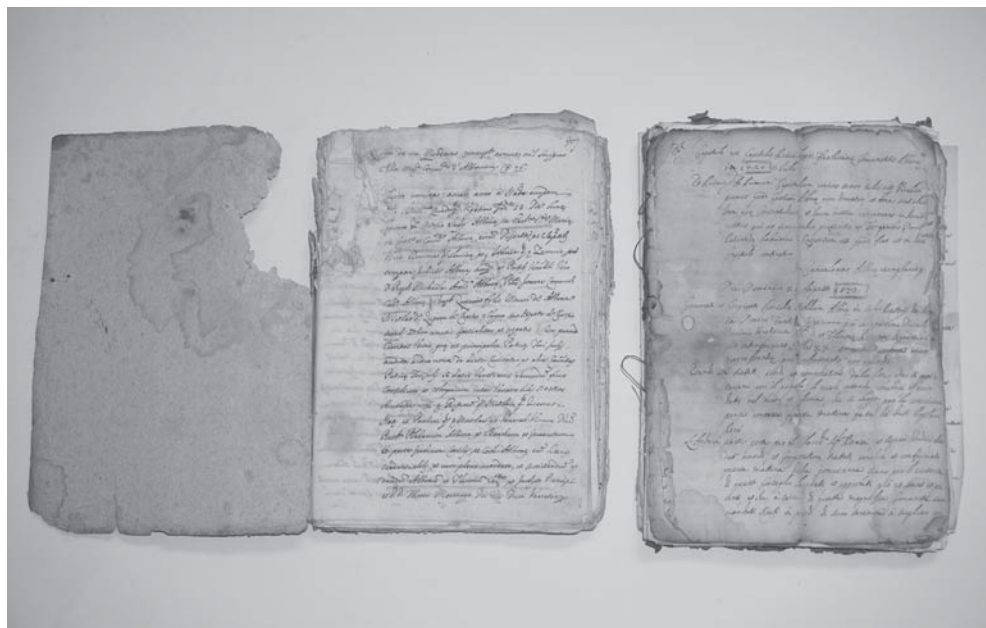
Sl. 4. „Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum“

(NARODNI MUZEJ LABIN, Zbirka arhivskoga gradiva

(Ostavština Hermana Stembergera))

Zatim, *Belebrung / ISTRUZIONE* diretta alle Superiorità distrettuali ed alle Comuni, relativa ai lavori preliminari dell'estimo catastrale, ordinato colla sovrana Patente iz 1817. i *Unleitung / Istruzione* intorno alla procedura da osservarsi nell'assumere, esaminare, e giudicare i reclami, e le obbiezioni contro i risultati della misurazione, e dell'Estimo Catastrale

iz 1830.; oba su dvojezična izdanja, na njemačkom i talijanskom jeziku. Također je zanimljiva knjiga *Libro over cattastico in cui sono descritti li Beni obligati à Decima, livelli & altro, alla Magnifica Communità d'ALBONA* iz 1708., rukom pisana na talijanskom jeziku, u lošijem je stanju i nedostaje joj korica. Na hrvatskom je jeziku pisana *Pisciole, i evangelja priko svegga godiscta na novi nacin istomacena po razlogu missala dvora rimskoga*, tiskana u Veneciji 1838., te je u dobrom stanju.

Sl. 5. Spisi obitelji Negri i Scampicchio

(NARODNI MUZEJ LABIN, Zbirka arhivskoga gradiva

(Ostavština Hermana Stembergera))

Nadalje, od arhivskoga gradiva tu su razni spisi, dokumenti, zapisi i oporuke. Stemberger je prikupio nekoliko bilježnica, rukom pisanih na talijanskom ili latinskom jeziku, a mogu se datirati u razdoblje od XVI. do XIX. stoljeća (1562. – 1569., 1632., 1665., 1730., 1753. – 1756., 1853.). Nažalost, u lošem su stanju.

U gradivu ima dosta oporuka, a podijeljene su na nekoliko svežnjeva:

- oporuke članova obitelji Negri i Scampicchio 1556. – 1726., rukom pisane, vjerojatno su bile dio bilježnice;
- oporuke (*codicillo*) Negri i Scampicchio 1556. – 1725., tiskane, u lošem stanju, bez korica;
- svežanj zapisa, dopisa, korespondencije članova obitelji Negri i Scampicchio, 1642. – 1845., rukom pisano na talijanskom i latinskom jeziku, u lošem stanju, nedostaju dijelovi bilježnica, tekst je izbljedio;
- zapisi, oporuke obitelji Negri i Scampicchio, 1580. – 1727., rukom pisano, na talijanskom jeziku, relativno dobro očuvano gradivo.

Među zapisima i dokumentima obitelji Negri i Scampicchio posebice je zanimljiv dio pod nazivom „Coppie estratte dallo Statuto della Terra d’Albona, l’anno 1784.“ (prijepis dijelova labinskog Statuta iz 1784., ali samo određenih glava) i „Libro Del Registro di tutto quello si da e Riceve dalli Colloni dell’Anno 1789.“ (Knjiga davanja i primanja 1789.) te bilježnica „Nome e Cognome delli Capi di famiglia e dei singoli individui Componenti li medesimi“, u kojoj se navode imena i prezimena glava labinskih obitelji tijekom XVIII. i XIX. stoljeća.

Stemberger je prikupio priličan broj geografskih karata i vodiča, točnije 44 karte (Pula, Istra, Gorski kotar, Europa, istočna Afrika, a datiraju se od početka do polovine XX. stoljeća) i dva vodiča (Rim i Beč).

Među arhivsko gradivo možemo ubrojati i Stembergerove osobne dokumente, kao njegov krsni list, zatim školske svjedodžbe iz Više realne škole u Gorici (njih 8) i Pješačke kadetske škole u Trstu (2), dekrete Carskog ratnog ministarstva u Beču o dodjeli činova (2) te poziv Zapovjedništva pješačkih brigada na vojnu obvezu uoči početka Drugoga svjetskog rata. Ovim je Stembergerovim prikupljenim arhivskim gradivom Narodni muzej Labin znatno obogatio svoju zbirku arhivskoga gradiva, a ujedno je

dobio najstariji pisani dokument koji se čuva u Muzeju, a to je „Punto del Testamento“ Antonija Negrija, pisan rukom, na talijanskom jeziku, datiran u 1556.

III. 2. Fotografije

Među Stembergerovim spisima nailazimo i na priličan broj fotografija. Teme su: Stari grad, Postojna, crkva sv. Marije Magdalene, Predjamski grad u Sloveniji, lik Meranije, grb obitelji Stemberger s palače Scampicchio te nekoliko obiteljskih fotografija, kao što je album fotografija s posjeta Predjamskom gradu. Također nam je ostavio dva uokvirena kolaža fotografija sa svojih radnih zadataka na terenu, dok je bio zaposlen u poduzeću SAMT.

Sl. 6. Società Anonima Mineraria Triestina

(NARODNI MUZEJ LABIN, Zbirka arhivskoga gradiva

(Ostavština Hermana Stembergera))

III. 3. Novinski članci

Među Stembergerovom ostavštinom nalazimo brojne novinske članke na hrvatskom i talijanskom jeziku. Za većinu nije naznačeno iz kojih su novina izrezani, ali za neke znamo da su iz novina *La Voce del Popolo* i *Glas Istre*. Novinski su izresci različitih tema, ali uvijek o Labinu i Istri, povijesti, etnologiji, jeziku ili aktualnim događanjima u okolici. Teme su najvećeg broja članaka (njih 43) gorski udari i urušavanje starogradske jezgre Labina šezdesetih godina XX. stoljeća. Stembergerovim prikupljenim člancima Hemeroteka Narodnoga muzeja obogaćena je za više od dvjestotinjak novinskih članaka.

III. 4. Rukopisi

Količina Stembergerove rukopisne građe iznosi otprilike 0,3 d/m ili tri arhivske kutije. U njegovim rukopisima saznajemo da su ga najčešće zanimale dvije teme, a to su povijest roda Stemberger i povijest Labina te su svi rukopisi manje-više vezani uz ovu tematiku. Među rukopisima nailazimo na više primjeraka i prijepisa (rukom i tipkano) istraživanja kojima se Stemberger bavio, a to su: „Kratki historijat roda Stemberg — a u području Postojne“ (na hrvatskom, slovenskom, njemačkom i talijanskom jeziku), „Cronistoria Albonese“ na talijanskom jeziku, zatim zapisi o labinskom gradskom lapidariju, Vojvodstvu Meraniji, Uskočkoj bici, o antičkim Venetima (Vendima, Vindima), Skitima, labinskom trgu Borgo (Crću), zemljišnim posjedima (zatkama, pristavama, dobrovama) te popisu obitelji prisiljenih plaćati desetinu Veneciji (1680. — 1708.).

Uz rukopise nalazimo tri bilježnice u kojima je Stemberger, kao što navodi u uvodu jedne od njih, „u kasno doba od 86 godina, odlučio uvesti malo reda među tisućama bilješkama, pro memoria i novinskih isječaka — s povijesnog, geografskog i etnografskog interesa“.¹⁰¹⁴ Pisane su 1970. i u njima je prikupio i izložio rezultate svojih istraživanja. Prva je bilježnica

¹⁰¹⁴ NARODNI MUZEJ LABIN, *Zbirka arhivskoga gradiva (Ostavština Hermana Stembergera)*, bilježnica, kut. II.

„La stirpe degli Stemberger“, rukom pisana na talijanskom jeziku, a tekst je popraćen fotografijama, izrescima iz novina i geografskim kartama nalijepljenim u bilježnicu. Ovdje autor istražuje povijest roda Stemberger, od prvih spominjanja imena, vezanog uz ruševinu Stemegg ili Steinegg blizu Bolzana na sjeveru Italije, do Stembergera u Istri, Kršanu i Šumberu, Grdoselu, Postojni, a na kraju teksta navodi kratak popis povijesnih izvora kojima se služio pri pisanju. Druga je bilježnica „Cronistoria Albonese“, također na talijanskom jeziku, s crtežima rodoslovlja i grbova labinskih obitelji. I treća bilježnica, „Etnografia con riguardo al territorio d'Albona“ („Etnografija u odnosu na teritorij Labina“), u kojoj je prikupio rukopise o Venetima, Keltima, Skitima (navodi i popis lokalnih labinskih prezimena koji su podrijetlom Skiti). Ostavio je i dvije bilježnice u kojima proučava topografiju, planimetriju, trigonometrijske funkcije, kutove i krivulje.

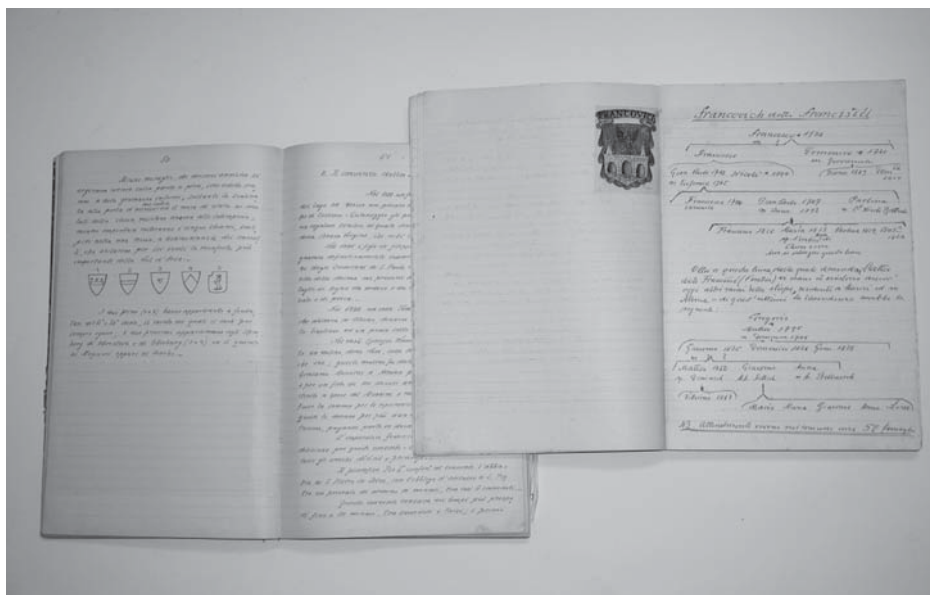

Sl. 7. „Cronistoria Albonese“

(NARODNI MUZEJ LABIN, *Zbirka arhivskoga gradiva*

(*Ostavština Hermana Stembergera*))

Sl. 8. „Cronistoria Albonese“

(NARODNI MUZEJ LABIN, Zbirka arhivskoga gradiva

(Ostavština Hermana Stembergera)

Posebice je zanimljiva bilježnica ispunjena s četrdesetak rodoslovlja labinskih obitelji (neki su od njih Stemberger, Battiala, Coppe, Kos, Lazzarini, Lius, Luciani, Lupetin, Manzoni, Martinuzzi, Milevoj, Načinović, Scampicchio, Signorelli, Stemberger, Vlačić). Napravio je ogroman posao izradivši ova obiteljska stabla za većinu labinskih prezimena te se ova rodoslovlja često koriste kao pomoć u proučavanju povijesti obitelji, kao što je, primjerice, rodoslovlje obitelji Battiala-Lazzarini poslužilo pri sređivanju Fonda Battiala djelatnicima Državnog arhiva u Pazinu.

grbova. Kao što je navedeno u uvodu, cilj izdanja bio je da postane (i ostala je) „osnovno štivo za upoznavanje labinske povijesne baštine“.¹⁰¹⁵ Jedina je kritika ta što Stemberger u svojim rukopisima nigdje ne navodi kojom se literaturom i povijesnim izvorima služi pri svojim istraživanjima.

III. 5. Crteži

Sljedeći su dio ostavštine crteži. Herman Stemberger bio je izvrstan crtač; ostavio nam je 45 uokvirenih crteža i nekoliko blokova sa skicama olovkom staroga grada Labina i precrtanim Valvasorovim crtežima gradova koji se vežu uz povijest roda Stemberger, kao Postojna, Luegg (Predjamski grad), Trnova Bistrica, Novigrad, Kršan, Šumber, Bohki kod Vineža, palača Scampicchio u Labinu i Černomel. Crteži su se često objavljivali u *Labinskoj komuni* i *Labinskoj povijesnoj kronici*, a neki su poslužili i za izradu razglednica. Neki su potpisani i datirani većinom 1946., drugi 1962., a treći su bez naznačene godine nastanka. Teme su raznolike; najčešće je to Labin iz raznih veduta, labinske gradske palače i znamenitosti, život na selu te više crteža grbova labinskih obitelji.

Sl. 11. Crtež Hermana Stembergera

(NARODNI MUZEJ LABIN, *Zbirka arhivskoga gradiva*
(*Ostavština Hermana Stembergera*))

¹⁰¹⁵ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika, nav. dj.*, str. 5.

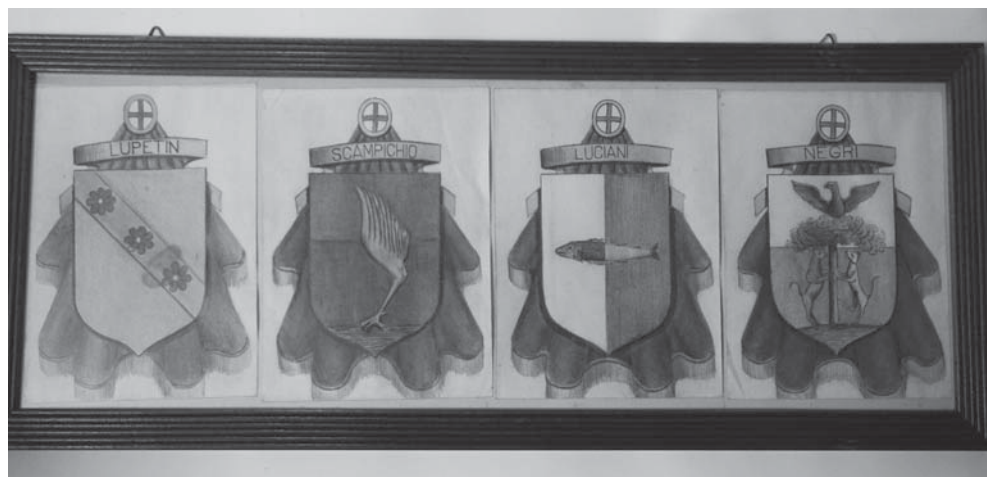

Sl. 13. Crtež Hermana Stembergera

(NARODNI MUZEJ LABIN, Zbirka arhivskega gradiva

(Ostavština Hermana Stembergera))

Sl. 14. Crtež Hermana Stembergera

(NARODNI MUZEJ LABIN, Zbirka arhivskega gradiva

(Ostavština Hermana Stembergera))

III. 6. Predmeti

Stemberger je Muzeju ostavio i dva predmeta. To su metalni visak i metar za mjerenje, dug 20 m, smješten u okruglu kožnu kutiju.

IV. Izvori

NARODNI MUZEJ LABIN, *Zbirka arhivskoga gradiva (Ostavština Hermana Stembergera)*, kut. 1-12.

V. Literatura

Istarska enciklopedija, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005.

MILEVOJ, Marijan, *Labinade*, Labin 2003.

„Povijest gradskog trga Čerća u Labinu“, *Labinska komuna*, god. III., br. 32, Labin, 26. prosinca 1978., str. 12.

STEMBERGER, Herman, *Labinska povijesna kronika. Povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera*, Labin 1983.

VALE, Liliana, „Kulturne ustanove udružiti što prije“, *Labinska komuna*, god. II., br. 18, Labin, 7. listopada 1977., str. 8.

VORANO, Tullio, „Bogata povijesna baština“, *Labinska komuna*, god. VIII., br. 121, Labin, 15. rujna 1983., str. 8.

VORANO, Tullio (prijevod), „Gradska rasvjeta u 19. stoljeću (19)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 54, Labin, 13. rujna 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Imena naselja slavenskog porijekla (21)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 56, Labin, 25. listopada 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Pod talijanskom vlašću (17)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 52, Labin, 11. srpnja 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Porijeklo naziva (22)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 57, Labin, 11. studenoga 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Porijeklo stanovništva (23)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 58, Labin, 22. studenoga 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Porijeklo stanovništva (24)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 59, Labin, 13. prosinca 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Porijeklo stanovništva (25)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 60, Labin, 26. prosinca 1980., str. 7.

VORANO, Tullio (prijevod), „Porijeklo stanovništva (26)“, *Labinska komuna*, god. VI., br. 61, Labin, 15. siječnja 1981., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (1)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 35, Labin, 1. ožujka 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (2)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 36, Labin, 29. ožujka 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (3)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 37, Labin, 28. travnja 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (4)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 38, Labin, 1. lipnja 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (5)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 39, Labin, 3. srpnja 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (6)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 40, Labin, 6. kolovoza 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (7)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 41, Labin, 5. rujna 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (8)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 43, Labin, 5. listopada 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (9)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 44, Labin, 7. studenoga 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (10)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 44, Labin, 11. prosinca 1979., str. 9.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (11)“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 45, Labin, 27. prosinca 1979., str. 9.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (12)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 46, Labin, 8. veljače 1980., str. 8.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (13)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 47, Labin, 8. ožujka 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (14)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 48, Labin, 4. travnja 1980., str. 12.

VORANO, Tullio (prijevod), „Povijest Labina (15)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 49, Labin, 30. travnja 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Propast mletačke vladavine (16)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 51, Labin, 7. lipnja 1980., str. 10.

VORANO, Tullio, „Prostor za nove zbirke“, *Labinska komuna*, god. XIV., br. 252, Labin, 31. ožujka 1989., str. 9.

VORANO, Tullio (prijevod), „Sajmeni dan u Labinu“, *Labinska komuna*, god. IV., br. 34, Labin, 1. veljače 1979., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Stoljećima rušen i obnavljan (18)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 53, Labin, 13. kolovoza 1980., str. 10.

VORANO, Tullio (prijevod), „Težak položaj seljaka (20)“, *Labinska komuna*, god. V., br. 55, Labin, 4. listopada 1980., str. 10.

Mrežne stranice

<http://istrapedia.hr/hrv/937/stemberger-herman/istra-a-2/>
(pristup 19. travnja 2017.)

http://os-ilribar-labin.skole.hr/vine_va_srce (pristup 27. travnja 2017.)

<http://labinska-republika.blogspot.hr/2012/02/crteži-hermana-stembergera.html> (pristup 4. rujna 2017.)

Il lascito di Ermanno Stemberger al Museo popolare di Albona

Riassunto

Nel presente lavoro è illustrato il lascito di Ermanno Stemberger (20 febbraio 1884 – 21 marzo 1971), storico amatoriale di Albona, appassionato di storia, archeologia e patrimonio culturale della sua città. Pur avendo per tutta la sua vita manifestato interesse e amore per la storia e lo studio del passato del suo paese, fu appena dopo il suo pensionamento nel 1945 che ebbe più tempo per dedicarsi ai temi che lo interessavano. Dopo la sua morte nel 1971, il suo lascito fu affidato in custodia al Museo popolare di Albona.

Dalle sue ricerche condotte per diversi anni sul passato di Albona e dei dintorni scaturirono i numerosi scritti che Stemberger ci lasciò in eredità, tutti dedicati ai temi del suo studio. Si tratta del materiale scritto relativo al lapidario cittadino di Albona, al ducato di Merania, alla guerra degli Uscocchi, agli antichi Veneti (Vendi, Vindi), agli Sciti, alla piazza albonese Borgo (o Crć in croato), ai possedimenti terrieri, come pure alla lista delle famiglie costrette a pagare la “decima” a Venezia (1680 – 1708). Tra i manoscritti si distinguono i quaderni “La stirpe degli Stemberger”, in cui l’autore si dedica allo studio della storia della famiglia Stemberger, e “Cronistoria Albonese”, sulla storia di Albona dai tempi dell’Impero Romano e dell’amministrazione della Serenissima fino al 1945, soffermandosi pure sull’urbanistica della città, sui toponimi e sulla struttura della popolazione. La “Cronistoria Albonese”, arricchita dai disegni di Stemberger della città, dei monumenti e degli stemmi di famiglia, fu pubblicata in croato nel 1983 con il titolo *Labinska povijesna kronika, povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera* (“Cronaca storica albonese, cenni storici su Cosliacco – Cepich – Chersano – Casali Sumberesi”).

Ermanno Stemberger fu un abilissimo disegnatore e lasciò al Museo 45 disegni incorniciati e alcuni taccuini con i suoi schizzi. I temi sono vari, anche se nella maggior parte dei casi si tratta di una raffigurazione di

Albona vista da diversi lati, dei palazzi e dei monumenti della città, della vita in campagna. Vi è, inoltre, un certo numero di disegni raffiguranti gli stemmi di alcune famiglie albonesi.

Il materiale lasciato al Museo comprende pure una notevole quantità di fotografie, numerosi articoli di giornale tagliati dai quotidiani *Glas Istre* e *La Voce del Popolo*, come pure il materiale archivistico che Ermanno Stemberger raccolse e conservò durante la sua vita.

OD PIRA DO FUNERALA (STARINSKI BONTON)

Daniel Mohorović, prof.,
Srednja škola Mate Blažine,
Rudarska 4, 52220 Labin,
e-mail: mohorovicdaniel@yahoo.com

Pregledni rad

Rad je autorov pokušaj da se na temelju građe prikupljene suradnjom s pokojnim istraživačem narodne baštine Božom Glavičićem populariziraju narodni običaji Labinštine, konkretno običaji prilikom ženidbe (pira) i pogreba (funerala). Čim je mladić bio spreman za vojsku, bio je spreman za brak. Djevojka je, prema mišljenju puka, bila spremna za udaju stjecanjem kućanskih vještina. Nakon upoznavanja „hodali“ su nekoliko mjeseci. Često se nisu službeno ni zaručili. Važnu ulogu u prosidbi imali su roditelji. Na vjenčanje bili su pozvani samo mladi, neudane i neoženjeni. Što se pogreba tiče, napominje se da je pogrebna povorka krenula od kuće pokojnika prema groblju. Ako su bebe bile bolesne, odmah ih se krstilo kako ne bi umrle u grijehu. Za djecu se nije organizirao pogreb.

Ključne riječi: bonton, vjenčanje, mladenka, mladoženja, pogreb, narodni običaji

Parole chiave: galateo, matrimonio, sposa, sposo, funerale, tradizioni popolari

I. Uvod

U radu se razmatraju običaji prilikom vjenčanja (ženidbe, ženitve, u nastavku teksta pira), kao i pogreba (u nastavku teksta funerala) na području Labinštine. Većinu materijala prikupio je pokojni Božo Glavičić (1949. – 2014.), istraživač narodnih običaja Labinštine, s kojim je autor članka godinama surađivao prilikom rada na zajedničkoj knjizi.

Običaji su prezentirani u obliku bontona, starinskog bontona, odnosno pravila dobrog ponašanja na vjenčanju i pogrebu.

Navode se pravila lijepog ponašanja na piru s aspekta mladenke, mladoženje, roditelja i župnika.

Obrađuju se običaji u pripremi i provedbi funerala, uključujući narodna vjerovanja.

II. Starinski bonton kod pira

II. 1. Starinski bonton za djevojku

Mladića možete upoznati na nekoliko mjesta: u polju, na sajmu, na misi. Ipak, možda ga je najlakše pronaći na plesu.¹⁰¹⁶

Ne očekujte romantiku.

„Hodat“ ćete nekoliko mjeseci.

Ne morate se službeno zaručiti; ako vam je nešto poklonio (npr. lančić), smatrajte da ste zaručeni.¹⁰¹⁷

Ako ste se zaručili, nosite prsten na lijevoj ruci kao simbol ljubavi.

Ako je mladić/zaručnik duže vrijeme odsutan (vojnici, mornari), vi ne izlazite, ne odlazite na ples, ostajete doma, vjerno ga čekajući (stari Labinjani rekli bi da „nosite čos“).

¹⁰¹⁶ Božo GLAVIČIĆ – Daniel MOHOROVIĆ, *Terra fameja*, Rijeka 2016., str. 98.-100.

¹⁰¹⁷ Darko DUKOVSKI, *Istra 'spod ponjave: povijesni erotikon istarski od kraja 19. do početka 21. stoljeća*, Pula 2016., str. 117.

Ako mu „delate rogi“ (izlazite, družite se i zabavljate s drugim mladićima), moguće je da zaručnik, dozna li za to, razvrgne zaruke te da budete obilježene za sva vremena, pa se kasnije teže udate.¹⁰¹⁸ Čim ste stekli kućanske vještine, zreli ste za brak. Zakonodavac je propisao punoljetnost: dvadeset četiri (prije Prvog svjetskog rata, u doba Austro-Ugarske) i dvadeset jednu godinu (poslije Prvog svjetskog rata, za vrijeme Italije).¹⁰¹⁹

Prije vjenčanja morate posjetiti njegove roditelje s prigodnim darovima, za njegove roditelje i druge ukućane. Njegovi roditelji zadržat će vas na ručku.

U petak, dan prije pira, obvezatno morate otići u crkvu na ispovijed (podsjetite zaručnika).

Ne treba vam vjenčanica; za vjenčanje ćete odjenuti narodnu nošnju ili, pak, sašiti haljinu koju ćete moći nositi i nakon vjenčanja (svatovi će imati sličan *outfit*).

U kosi (dakako da imate dugu kosu, dvije pletenice) imate bijeli cvijet/vjenčić i crvenu svilenu traku, čiji su krajevi svezani u *fijok* nad lijevim uhom (*candalino*). Ako u kosi nemate bijeli cvijet ili vjenčić, svima šaljete jasnu poruku da niste nevini. Roditelji bi mogli otkazati pir ili zapaliti kuću.

Kuma neka uzme bombone; podsjetite zaručnika da kum uzme cigarete.

Nakon povratka iz crkve, kada ste službeno njegova supruga, svraćate u njegovu kuću, u koju ulazite sami, u tišini kuharici predajete slastice (npr. koloč ili pandešpanj), pa izlazite u dvorište; svekrva će stolnjak ili plahtu staviti preko vaših i njegovih ramena, izljubiti vas, potom uvesti u kuću.

Ujutro, prije nego što se svatovi razidu, moguće je da vam daju metlu (da pometete), brentu (da sa svatovima, uz svirku i pjesmu, odete na

¹⁰¹⁸ Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji Labinsćine*, Rijeka 2003., str. 140.-147.

¹⁰¹⁹ Darko DUKOVSKI, Istra, *nav. dj.*, str. 118.

lokvu po vodu) i/ili novac (za vas).

Vi ste sada snahe, stranci u njegovoj obitelji, doslovno vodite brigu o svemu, o svojemu mužu i ukućanima (o svemu, čak i o njihovom izgledu), za vrijeme objeda dužne ste stajati uz stol i posluživati.

II. 2. Starinski bonton za mladića

Ako doznate da je djevojka/zaručnica izlazila, družila se, plesala s drugim mladićima, „delala rogi“, znajte da se neki mladići odlučuju za drastične mjere kao što je razvrgnuće zaruka.

Ako ste nevjerni, vi varate djevojku/zaručnicu, znajte da neke ne biraju oprost, već osvetu (znaju u oči mladića baciti vinski špirit).

Ako ste spremni za odsluženje vojnog roka, spremni ste i za brak.

U četvrtak prije vjenčanja s ocem i braćom idete po mladenkine stvari (*koreda*) koje je mlada dama spremila u novu škrinju (*kasela*). Upamtite: *Ki se z ničēn uprti, ima nič do smrti.*

Pir počinje kada odete po mladenku. Ona će se skrivati u dosluhu s kumom (*gologlavica*). Kad je pronađu, neka zasviraju sopele (*mantinjoda, mantinjada*). U povorci idu mladenka i kum (*dever*), pa vi i kuma (*gologlavica*).

Jedan *koloč* (slatki kruh s grožđicama u obliku pletenice) ostavljate svećeniku, a drugi kum baca preko crkvenog krova.

Pir traje dva dana i dvije noći; prvi dan u kući nevjeste. Ples se organizira u susjedstvu. Prva bračna noć nije prva bračna noć, spavate odvojeno. Drugi je dan prva bračna noć. Narod je vjerovao da tko prije baci odjeću, bit će gazda; ako vi prvi bacite hlače preko nje, pa na postelju, cijeli život bit ćete gazda u kući, ali ako vas supruga preduhitri, pa prva preko vas baci haljinu na postelju, dobili ste gazdaricu.

Ako ste se doselili k njoj (jer ste iz brojnije ili siromašnije obitelji, a ona je jedinica ili bogatija), cijeli život zvat će vas *pizdohron* ili *pizdohran*,

a nju *dotarica* ili *robarica*.¹⁰²⁰ Narodnim jezikom: *Bolje pizdohran, nego siromah.*

Ako ste *pizdohran*, možete očekivati *rompanje* (udaranje različitim predmetima) iz prosvjeda; rugat će vam se seoski mladići pod prozorom, a smirit će se tek ako im donesete vrč (*bukaletu*) s vinom. I tako nekoliko puta. Isto vrijedi ako ste mladoženja/udovac.

Tjedan dana kasnije, u nedjelju, idete na ručak k njezinima (vi, ona i vaša obitelj). Osam dana kasnije posjećuje vas njezina obitelj.

II. 3. Starinski bonton za roditelje i župnika

Vi pomažete sinu naći djevojku (*Ki ima zeta, ima i tovara*).

Zapamtite da vi imate glavnu riječ u odabiru bračnoga druga: vodite računa da je buduća nevjesta na dobrom glasu (u pitanju poštenja i imanja), da je cijenjena (*štimana*).

Vi morate povesti sina u prošnju (*Kad son tebe ja prosi, ti si se rugala. A kad son se ja ženi, po me si poslala*).

Morate posjetiti njegove roditelje kako biste dogovorili vjenčanja (*štabilali pir*).

Tek nakon vašeg dogovora na redu je posjet lokalnom župniku.

Zajedno s budućim mladencima sudjelujete u pripremi vjenčanja.

Poziva se desetak do dvadesetak svatova. U svatove idu samo mladići i djevojke, dakle neudane i neoženjeni.

Sve ostale (starije, bračne parove, djecu) pozivate samo na večeru.

Petak je dan za darove (skromne) za mladence i namirnice (*špežu*) za roditelje (ulje, kava, brašno, vino, voće, *hroštuli*, *pandešpanja*). Nemojte odbiti ponudu susjeda-lovaca koji žele uloviti zečeve i tako poboljšati vjenčani *menu*.

¹⁰²⁰ Isto, str. 120.-121.

Vi ne idete u crkvu na vjenčanje.

Tri tjedna prije vjenčanja, na kraju mise, župnik će ga najaviti (*klicanje*), završavajući pozivom svima koji znaju bilo koju ženidbenu zapreku da se jave i prijave.

III. Starinski bonton kod funerala

III. 1. Priprema funerala

Ako je odrasla osoba na samrti, obvezatno treba pozvati svećenika da joj podijeli bolesničko pomazanje. Ako je bolesnik pri svijesti, svećenik će ga ispovjediti i pričestiti.¹⁰²¹

Umirućem u ruku stavite zapaljenu blagoslovljenu svijeću. Neka ostane u ruci dok ne izdahne.

Nakon što pusti dušu, pokojnicu/pokojnika obvezatno treba oprati, presvući u svečaniju odjeću i položiti na krevet. Pokojnicu/pokojnika je prilikom presvlačenja dobro zvati po imenu i pričati s njom/njim. To omogućava neometano presvlačenje. Pokrijte tijelo bijelom plahtom.

Nakon presvlačenja na noćni ormarić (*žgabelj*) pokojnice/pokojnika stavite križ, šest svijeća (*lumina*) i čašu blagoslovljene vode s grančicom ružmarina. Posjetitelji će pokojnicu/pokojnika prekriziti tom vodom i pomoliti se za njezinu/njegovu dušu.

Lijes je iz kućne radinosti. Pozovite stolara, dajte mu daske, a on će preko noći izraditi lijes.

Žene neka uberu bršljan i pletu vijence, u njih neka stave živo cvijeće, ako ga ima — ako ne, onda papirnato. Vijence možete isplesti od obojene veprine i voštanog cvijeća.

Pokojnika položite u lijes, uz noge stavite njegov šešir, u prekrizene ruke stavite krunicu, bijeli rupčić te jabuku i naranču — neka se nađu za

---

¹⁰²¹ Božo GLAVIČIĆ, Narodni običaji Labinsćine, *nav. dj.*, str. 147.-154.

put. Za pokojnicu vrijedi isti protokol, samo što nema šešira. Pokojnici na glavu stavite šarenu maramu (ipak je čeka radostan susret s pokojnim mužem) koja ne smije biti svezana, da joj olakša putovanje.

Uz pokojnicu/pokojnika bdije se cijelu noć. Sudionike bdijenja ponudite kavom, keksima i vinom.

Nema osmrtnica. Pošaljite glasnika.¹⁰²²

III. 2. Pogreb odraslih osoba

Pogreb kreće od kuće pokojnice/pokojnika. Ako je pokojnica/pokojnik umrla/umro u bolnici ili, recimo, u rudniku, odar je najčešće bio u crkvi.

Šestorica muškaraca neka nose lijes na posebnim nosilima. Ondje gdje su putovi uski i loši, neka lijes dignu na ramena i tako ga nose.

Na čelu pogrebne povorke ide križ. Ako je pokojnica/pokojnik neudana/neoženjen, lijes i križ moraju biti bijele boje.

Vijence nose žene za ženu, a muškarci za muškarca.

Iza vijenaca ide svećenik u pratnji ministranata, koji nose crkvene križeve. Iza njih lijes pokojnika neka prati šest žena s upaljenim svijećama, potom obitelj i rodbina te muškarci, a žene su na začelju. Ako je pogreb za ženu, onda su muškarci na začelju.

Na pogreb idite lijepo odjeveni, u redu dva po dva.

Kada lijes spuste u grob, prisutni neka malo zemlje, ne previše, bace na sanduk.

Misu za pokojnicu/pokojnika neka se služi osmi dan od smrti (tzv. osmina). Svijeće koje se nosilo na pogrebu zapalite na misi, da dogore do kraja. Misu se naručuje kod župnika četrdeseti dan od smrti (četrdesetnica) te svake godine na godišnjicu smrti.

---

¹⁰²² Božo GLAVIČIĆ – Daniel MOHORVIĆ, *Terra fameja, nav. dj.*, str. 223.-226.

III. 3. Pogreb djece

Smatralo se teškim grijehom kada bi dijete umrlo bez krštenja. Kada bi grmjelo, vjerovalo se da nekrštena djeca plaču u oblacima.

Kada bi se dijete rodilo, ako nešto nije bilo u redu, odmah se nosilo na krštenje kako ne bi umrlo nekršteno. Kada bi tek rođeno dijete umrlo, obukli bi ga u bjelinu i položili u mali bijeli lijes.

Pogreba nije bilo za novorođenče, već bi otac ili grobar uzeo lijes pod ruku, a u drugu ruku mali bijeli križ i odnio na groblje u pratnji ostale djece. Djecu se uvijek pokapalo na posebnom dijelu groblja.

Majka nije smjela ni nositi crninu ni gledati za djetetom kada bi ga nosili od kuće jer se vjerovalo da će svu svoju djecu nadživjeti. Prije nego što bi krenuli od kuće, majka bi malo svojega mlijeka izdojila na komadić kruha, koji bi djetetu stavila u ručicu kao popudbinu. Za njim majka nije smjela puno plakati jer se vjerovalo da dijete majčine suze nosi u malom mijehu, pa bi mu bilo preteško.

I. Zaključak

Nadam se da smo uspjeli prikazati osnove starinskog bontona za vjenčanje (*pir*) i pogreb (*funeral*).

Djevojka je prema narodnom mišljenju bila spremna za udaju stjecanjem osnovnih kućanskih vještina. Nakon upoznavanja „hodali“ su nekoliko mjeseci. Često se nisu službeno ni zaručili. Važnu ulogu u prosidbi imali su roditelji. Na sâmo vjenčanje bili su pozvane samo mlade, neudane i neoženjene osobe.

Što se pogreba tiče, napominje se da je pogrebna povorka krenula od kuće pokojnika prema groblju. Za djecu se nije organizirao pogreb. Ako su bebe rođene bolesne, odmah ih se krstilo kako ne bi umrle u grijehu.

Ako je pokojnik umro u bolnici ili, primjerice, u rudniku, odar je

najčešće bio u crkvi. Na čelu pogreba išao je križonoša. Vijence su nosile žene za ženu i muškarci za muškarce. Iza vijenaca išao je svećenik s ministrantima, a iza njih lijes koje je pratilo šest žena s upaljenim svijećama. Iza njih obitelj, pa muškarci, a žene su koračale na začelju. Ako je pogreb bio za ženu, onda su muškarci bili na začelju.

Dal matrimonio al funerale (l'antico galateo)

Riassunto

Mi auguro che siamo riusciti a mostrare gli elementi basilari dell'antico galateo dei matrimoni e funerali.

Secondo l'opinione popolare, la ragazza era pronta a sposarsi quando acquisiva le competenze domestiche di base. Dopo essersi conosciuti, "uscivano" insieme per un paio di mesi. Spesso non si fidanzavano ufficialmente. I genitori avevano un ruolo importante nella proposta di matrimonio. Al matrimonio venivano invitate solo persone giovani e non sposate.

Per quanto riguarda i funerali, va detto che il corteo funebre partiva dalla casa del defunto verso il cimitero. Per i bambini non venivano organizzati funerali. Se i bambini nascevano malati, venivano immediatamente battezzati affinché non morissero nel peccato.

Se il defunto moriva in ospedale o ad esempio nella miniera, il catafalco veniva di solito eretto in chiesa. Guidava il corteo funebre il portatore della croce. Le ghirlande di fiori venivano portate dalle donne per le donne e dagli uomini per gli uomini. Dietro alle ghirlande sfilava il prete con i ministranti, dietro di loro la bara seguita da sei donne con candele accese. Dietro ancora la famiglia, poi gli uomini, le donne sfilavano per ultime. Se il funerale era per una donna, allora erano gli uomini a chiudere il corteo.

PO TRNJI VON PIĆNA I VA NJEMU – ZNAČENJE LEGENDE O TRNOPLESARIMA ZA MJESTO PIĆAN I LOKALNU ZAJEDNICU

Elis Baćac, mag. turism. cult. i mag. educ. philol. croat.,

Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria,

Trg Istarskog razvoda 1275 br. 1, 52 000 Pazin,

e-mail: elis.bacac@pican.hr

Izvorni znanstveni rad

Glavni je cilj istraživačkoga projekta „Po trnji von Pićna i va njemu – značaj i simbolika legende o trnoplesarima za mjesto Pićan i lokalnu zajednicu“ ispitati poznaju li lokalna zajednica i pićanski iseljenici, okupljeni u udruzi „Trnoplesari“, najpoznatiju pićansku legendu o trnoplesarima i kako je tumače. Ovo je istraživanje etnografskoga pristupa, pa je za svaku od spomenutih kategorija posebno osmišljen upitnik za terensko istraživanje, a svi su intervjui polustrukturirani. Komparativnom se metodom podaci uspoređuju generacijski i u kategorijama mještani – iseljenici. Intervjuirano je šezdesetak sudionika istraživanja, od sedam do osamdeset pet godina, oba spola, s područja čitave Pićanštine. Cilj je spoznati i koja je inačica legende najoptjecajnija u naracijama kazivača te prenosi li se i transformira kroz generacije.

Ključne riječi: legenda o trnoplesarima, usmena književnost, inačice, Sveti Nicefor, Pićanska biskupija, iseljeništvo

Keywords: the thordancers legend, oral literature, versions, Saint Nicephorus, the Pićan diocese, emigration

I. Mjesto istraživanja

„U suvremenim etnološkim epistemologijama teren se unaprijed ne definira kao određeni zemljopisni lokalitet, već se konstruira iz odabrane teme i njezine obrade u konkretnom istraživanju.“¹⁰²³ Svjesna te činjenice, dat ću tek one najosnovnije podatke o mjestu istraživanja.

Pićanština¹⁰²⁴ obuhvaća područje Općine Pićan (gradić Pićan i sela koja ga okružuju). Pićan je općina čija je površina 51 km². Nalazi se dvanaest kilometara jugoistočno od Pazina, središta Istarske županije, na cesti Pazin – Kršan. U svojem sastavu ima deset naselja, a to su: Grobnik, Jakomići, KARBUNE, Kukurini, Montovani, Orič, Sveta Katarina, Tupljak, Zajci, Potpićan i Pićan. Neka od sela koje obuhvaća jesu: Lukeži, Pedrovica, Medigi, Rimanići, Most Pićan, Tominčići, Kukurini, Benazići, Tonićevci, Bajci, Ilići, Šimunici, Perinići, Marišće, Barišići, Šilci, Čehi, Zajci, Hajnožići, Brižac, Klesari, Runki, Ivšišće, Žiganti, Mašinerija, Svetinčići, Bugarini, Oršanići, Cinzebi, Benkovići, Vodogradnja, Most, Jakomići, Švići, Donji Kralji, Gornji Kralji, Blaškovići, Slavići, Floričići, Bilići, Braušići, Bafi, Opatići, Sveta Katarina, Bolobani, Žudigi, Obrš, Belušići, Palčići, Ivšići, Benići, Jakovici, Andretići, Tučići, Debeli Bajci, Čopi, Maršani, Ribići, Rebani, Gusterini, Montovani, Doline, Zatkari, Jurani, Orič, Lanči, Piletići, Petrinčići, Milanovići, Marinjaši, Kunic, Marfani, Tupljak, Mandići, Karlići, Rasade, Kalčići, Tončetići, Gopci, Krištofići, Smilovići, Pavićevci, Babići, Gorica, Vrtlić, Grobnik, Ilija, Fonovići, Krbune, Stojšići, Šilići, Runki, Pećari, Bajci, Lištići, Beloglavski Breg, Komarići, Puhari i Vlašići. Prema popisu stanovništva iz 2011., ima 1820 stanovnika.

I. 1. Mjesni govor

S obzirom na to da su u ovome istraživanju najviše zastupljeni

¹⁰²³ Jasna ČAPO ŽMEGAČ – Valentina GULIN ZRNIĆ – Goran Pavel ŠANTEK, „Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja“, u: *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek, Zagreb 2006., str. 28.

¹⁰²⁴ Izvor: <http://www.pican.hr/o-picnu/opci-podaci/>

članovi lokalne zajednice, koji su sa mnom razgovarali na pićanskome mjesnom govoru, ovo poglavlje ukratko opisuje značajke *pićanskoga* mjesnoga govora. Jezična kompetencija, uz spoznaju o „temeljnome bivanju unutra“, bila je još jedan razlog za odabir prostora istraživanja.

Prema Brozovićevoj klasifikaciji čakavskoga narječja, govor Pićna pripada srednjočakavskom dijalektu i rubnom poddijalektu. Mięczyślaw Małecki čakavske govore dijeli na liburnijske, žminjsko-pazinske, labinske, boljunske i čepićke. Prema toj podjeli, Pićan svrstava u žiminjsko-pazinske govore, među koje ubraja još i Truž, Beram, Pazin, Lindar, Gračišće, Tinjan i Brseč. Ono što ovaj govor čini specifičnim jest povećan broj samoglasničkih fonema (*zȧč*, *šetimȧni*, *ne znȧn*) te supostojanje diftonga (*guori*). Što se naglasne tipologije tiče, prema klasifikaciji Milana Moguša, govor ima stariji dvoakcenatski sustav koji se distribuira kratkosilaznim (*pustili*, *ondȧ*) i dugosilaznim naglascima (*cȧlega*). Po refleksu je jata ikavsko-ekavski, prema pravilu Jakubinskoga i Meyera (*susedi*, *veruje*, *tribalo*). Govorom Pićna bavila se Iva Lukežić koja u svojoj doktorskoj disertaciji o čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu navodi i Pićan kao njegova pripadnika. Taj je tip govora opisala i u knjizi *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*¹⁰²⁵, navodeći njihove značajke koje je Nada Peršić u knjizi *Govor Kršana*¹⁰²⁶ sažela na dvadeset tri točke. Peršić je 2002. obranila i magistarski rad *Jezične značajke južne skupine govora čepićkoga tipa*, u kojemu piše i o govoru Pićna. Međutim, rad još nije objavljen. Šime Ružić Sudčev napravio je popis riječi ovoga govora u svojem djelu *Pićan i pićanski idiomi*.

II. Tema istraživanja, pitanja i relevantnost

Tema je ovoga istraživačkoga projekta legenda o trnoplesarima kao najpoznatija pićanska legenda. Istraživanjem želim proučiti što ova legenda za ljude koji žive u Pićnu predstavlja i je li ona i odrednica identiteta. Na ulazu u Pićan stoji ploča *Dobrodošli u grad biskupa Nicefora*. Tome u prilog

¹⁰²⁵ Izdanj 1990.

¹⁰²⁶ Izdanj 2002.

govori i činjenica da su članovi udruge „Trnoplesari“ kao naziv svoje udruge, od svih pićanskih predaja i legendi, odabrali upravo ovu. U istraživanje je također bila uključena i kategorija Pedeneža. Nekada su Pićan zvali *Grod* i velika je razlika bila živjeti u starome gradu i biti Pedenež od života u okolnim selima i bivanja trnoplesarom. Pedeneži pripadaju staroj garnituri Pićanaca koja je govorila talijanskim jezikom, a 1945. znatno je promijenila svoj sastav. Pedeneža je u Pićnu ostala tek nekolicina, pa je većina *Groda* danas ipak trnoplesarska. Godine 1945., promjenom političkoga sustava, velik se broj stanovnika iselilo iz Pićna, ponajviše u Italiju. Razgovarajući sa sudionicima istraživanja o temi ezula, saznala sam da su većina pokojni. Istraživačka pitanja koja želim postaviti ovim istraživanjem jesu: živi li i u kojim inačicama danas ova legenda te ima li ona simboličku i/ili emotivnu vrijednost za ljude koji žive ili su živjeli u Pićnu. Osim toga, istraživanjem želim osvijestiti razlike u poimanju ove legende za predstavnike svake kategorije sudionika istraživanja koju sam odlučila ispitati. S obzirom na to da se radi o poznatoj istarskoj legendi, ovo je istraživanje relevantno za etnologue, književnike, lingviste, folkloriste i ostale proučavatelje istarske i pićanske tradicijske kulture, kao poticaj i vodič za slična istraživanja.

II. 1. Motivacija za istraživanje

Motivacija mi je za ovo istraživanje činjenica da pripadam lokalnoj zajednici i želim da se ova legenda sačuva od zaborava tako da se ne prestane prenositi na mlade generacije. Kada sam na svjetski dan pripovijedanja razgovarala s učenicima pićanske osnovne škole, uvidjela sam da manjina učenika poznaje legendu. Zato sam im ispričala legendu i zamolila ih da se ona uprizori za potrebe desetog lokalnoga festivala „Legendfesta“ kako bi je trajno zapamtili.

Iduća motivacija za odabir ove teme bila je mogućnost predstavljanja ovoga rada na pićanskome „Legendfestu – festivalu mitova, legendi i narodnih priča“, na koji dolaze brojni Pićanci koje bi ova tema

mogla zanimati, a dolaze i kazivači uključeni u istraživanje. To se pokazalo točnim te je 29. i 30. srpnja 2017. izvedeno predavanje koje je nosilo isti naslov kao i ovaj članak.

Posljednja motivacija, za mene vrlo značajna, jest učenje ove legende od strane mladih generacija na kreativan način. U sklopu mogega ovogodišnjega predavanja na „Legendfestu“, učenici Područne škole Pićan izveli su legendu o trnoplesarima prema inačici Bože Glavičića. Upoznavanje učenika s legendom, pisanje scenarija, izrada rekvizita i izvedba potaknuli su učeničku kreativnost i omogućili da svi učenici područne škole sada znaju legendu, a prenijeli su je u okviru predstave i čitavoj publici na „Legendfestu“ koja ih je došla gledati. Tijekom svih etapa nastajanja predstave pratila sam ih davanjem ideja, pomaganjem pri prijavi na festival, probama u prostoru održavanja predstave itd. Trenutačno u Osnovnoj školi Vladimira Nazora Potpićan, s učenicima od petoga do osmoga razreda, radim na pripremi radioigre koja će biti produkt saznanja kojima je ovo istraživanje rezultiralo. Učenici će se podijeliti u uloge predsjednika udruge „Trnoplesari“, župnika, Pedeneža, kulturnog djelatnika i Pićanaca. Pri predstavljanju ovoga istraživanja učenicima, koje je uslijedilo pri prvom susretu medijske grupe, najviše su im se sviđjeli ovi likovi, stoga ih žele odglumiti. Radioigru ćemo poslati na smotru učeničkoga stvaralaštva „Lidrano“, a moći će se čuti i na „Legendfestu“ 2018.

II. 2. Metodologija istraživanja

Prije odlaska na teren najvažnija je priprema. Bilo je važno odabrati sugovornike i razmisliti o tome koja im pitanja postaviti, sukladno s temama koje ovim radom želimo otvoriti. Sastavljen je upitnik s pitanjima za kazivače, no istraživanje nije bilo ograničeno samo na ta pitanja, nego je ostavljen i prostor da razgovor sâm „skrene“ u onom pravcu u kojem ispitanici žele.

Ovo je istraživanje specifično zbog toga što se odvijalo na „domaćem

terenu“, odnosno življenoj lokaciji te su ispitanici moji susjedi i poznanici. „Istraživanje na domaćem terenu tako nosi karakteristiku ‘temeljnog bivanja unutra’ (*basicinsideness*), što podrazumijeva dijeljenje nekih osnovnih znanja, osjećaja pripadnosti, emocija istraživača s istraživanim“. ¹⁰²⁷ Intervjue sam dogovarala telefonski, najprije se predstavivši i iskazujući obiteljsko podrijetlo (*od Marija nuka, marangon z Barišišća*) i da sam studentica, pa *zapišujen te štorije od starine za delo*. „Neovisno o tome jesmo li *outsajderi* ili ne, istraživana zajednica stvara predodžbe o nama od trenutka upoznavanja, od prvog susreta s nama i ‘pripisuje’ nam određenu ulogu“. ¹⁰²⁸ Da je to tako, uvidjela sam kada je jedna kazivačica s kojom sam telefonski dogovorila intervju, vjerojatno premišljajući se, nazvala kazivačicu s kojom sam već razgovarala prije, kako bi je pitala što ja to istražujem. Za taj sam razgovor saznala jer je poziv bio upućen mojoj susjedi, koja mi je ponosno rekla kako je na pitanje odgovorila da *zapišujen povijest za školu* i da mi *triba se praviti*.

Glavni je cilj ovoga istraživačkoga projekta bio ispitati kakvo značenje za lokalnu zajednicu, a kakvo za članove udruge „Trnoplesari“ ima legenda o trnoplesarima. Kazivače sam posjetila u njihovim domovima i s njima razgovarala na mjesnome govoru, kako bi bili što otvoreniji i spontaniji. Razgovor sa sudionicima istraživanja snimio se pojedinačno diktafonom. Naglasak je stavljen i na raznolikost kazivačkih situacija, na način da se sudionike istraživanja snima pojedinačno i u skupini, kako bi se uočile razlike u prikupljenim rezultatima u odnosu na kazivačke situacije i njihove modalitete. Osim pitanja o značenju legende za njih, sudionici su istraživanja razgovorom opisali vlastiti emocionalni odnos prema rodnome kraju, a iseljenici iz udruge „Trnoplesari“ svoje najintimnije dojmove koje iz Pićna nose u mjesto gdje sada žive. Stoga je pri provedbi intervjuva bila važna i empatija u razgovoru sa sudionicima istraživanja te dvosmjerna komunikacija općenito, kako bi rezultati terenskoga istraživanja bili što kvalitetniji. Pritom sam vodila i terenski dnevnik, kako bi se obratila

---

¹⁰²⁷ Jasna ČAPO ŽMEGAČ – Valentina GULIN ZRNIC – Goran Pavel ŠANTEK, „Etnologija bliskoga“, *nav. dj.*, str. 32.

¹⁰²⁸ Tvrtko ZEBEC, „Etnokoreolog na terenu. Kontinuitet istraživanja i dileme primjene“, u: *Etnologija bliskoga, nav. dj.*, str. 176.

pozornost na neverbalne poruke koje u istraživanju uočavamo i kako bi se naznačile situacije u kojima iščitavamo između redaka govora sudionika istraživanja. Također, pisala sam terenska izvješća u koje sam upisala vlastita iskustva, dojmove i zapažanja s terenskoga istraživanja, koji čitavome istraživanju daju kontekst. Rezultati istraživanja predstavljeni su i evaluirani u ovome radu. Prikupljena je građa usustavljena i pohranjena u Centru za nematerijalnu kulturu Istre u Pićnu.

III. Definiranje legende kao usmenoknjiževne vrste

Legenda je dobila značenje povijesti koja nije istinita u povijesnome smislu, gdje se djelatnost vrline neke osobe potvrđuje čudom.¹⁰²⁹ „U nešto širem smislu o legendama se govori i kada se misli na sve književne vrste u kojima je zahvaćen opis ponašanja nekih pojedinaca koji služe kao uzor za stanoviti način života.“¹⁰³⁰ Likovi legendi imaju neobične životne sudbine te je naglasak na prikazu važnih događaja likova prepunih čudesnih susreta i događaja, počevši od njihova djetinjstva nadalje. Predaju je Bošković-Stulli odredila „kamenom spoticanja“ u podjeli usmene književnosti na vrste. Naime, književni teoretičari promatrali su je u odnosu na bajku i pripovijetku kao njezine opozicije koje prikazuju svijet mašte te legendu s kojom se predaja poistovjećivala. Temeljna je razlika u tome što nadnaravne pojave legende nisu magijski stravične i jezive, nego potaknute crkvenom propagandom i nadnaravnim putem donose sklad, smirenje i harmoniju.¹⁰³¹

III. 1. Legenda o trnoplesarima

Legenda o trnoplesarima iz samoga je početka djelovanja Pićanske biskupije, a čuva spomen na legendarnoga osnivača biskupije svetoga Nicefora i vraća u 524. godinu. Izvor za proučavanje legende o trnoplesarima

¹⁰²⁹ Andre JOLLES, *Jednostavni oblici*, Zagreb 2000., str. 39., 60.

¹⁰³⁰ Milivoj SOLAR, *Teorija književnosti*, Zagreb 1994., str. 209.

¹⁰³¹ Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959., str. 131.-132.

jesu zapisi istraživača usmene književnosti koji su za svoja terenska istraživanja odabirali Pićanštinu. Djela u kojima je pronađena legenda o trnoplesarima jesu: *Istarske narodne priče*¹⁰³², *Istarska škrinjica*¹⁰³³, *Katedra svetog Nocefora*¹⁰³⁴, *Hrvatske narodne priče kotara Pazin*¹⁰³⁵, *Narodne priče i legende Labinšćine*¹⁰³⁶ te godišnji kalendar *Franina i Jurina*¹⁰³⁷. Da se u svim djelima radi o istoj legendi vidimo po elementima koje su svim legendama zajedničke, a to su kletva Pićancima da bosu plešu po trnju, optužba biskupa od strane Pićanaca da biskup spava s nećakinjom/nećakinjama, poziv u odaje pape/akvilejskog patrijarha te biskupovo čudo koje ga oslobađa svih optužaba koje su mu se stavljale na teret (vješanje biskupskoga plašta na zraku sunca pred papinim očima). Naime, sveti Nicefor, prvi pićanski biskup, u Pićnu je živio s nećakinjom/nećakinjama. U hladne zimske dane lijegao je u postelju kako bi se zajedno ugrijali. Pićanci, koji su rado ogovarali, tužili su ga papi/akvilejskom patrijarhu da ima odnose sa svojom nećakinjom/svojim nećakinjama. Papa/akvilejski patrijarh odmah ga je pozvao na objašnjenje u svoje odaje, a u ono se vrijeme biskup jako namučio kako bi prevalio toliku udaljenost. Kad je stigao pred papu, smjestili su ga u priprostu sobicu, gdje nije imao mjesta ni za vješanje biskupskog plašta. Sunce je svijetlilo kroz prozor, pa ga je objesio na zraku sunca, gdje je plašt ostao stajati. Kad je papa to vidio, kleknuo je pred njega utvrdivši da je krivo optužen. Nicefor je tada prokleo Pićance: „Pićanci, prokleti bili! Da biste zauvijek bosu po trnju plesali!“ i zato se oni zovu trnoplesari. Legenda dalje govori da je već star i nemoćan biskup prije smrti ostavio oporuku da želi poslati svoju balzamiranu ruku Pićancima u znak da im je oprostio, pa ona i danas stoji iza oltara svetih moći u pićanskoj crkvi.

Detalje koji su različiti u iščitanim legendama može se podijeliti

¹⁰³² Isto, str. 125.-126.

¹⁰³³ Jakov MIKAC, *Istarska škrinjica. Iz kulturne baštine naroda Istre*, Zagreb 1977., str. 279.-280.

¹⁰³⁴ Elvis ORBANIĆ, *Katedra svetog Nicefora*, Pazin 2002., str. 137.-138.

¹⁰³⁵ Nikola BONIFAČIĆ ROŽIN, *Hrvatske narodne priče kotara Pazin*, Digitalizirana rukopisna zbirka IEF-a, Zagreb 1953., str. 56.-57.

¹⁰³⁶ Božo GLAVIČIĆ, *Narodne priče i legende Labinšćine*, Rijeka 2002., str. 13.-14.

¹⁰³⁷ Davor ŠIŠOVIĆ, „Sveti Nicefor i Trnoplesari“, *Franina i Jurina*, Buzet 2004., str. 20.-21.

na dvije kategorije. Prva uključuje elemente koji postoje u svim inačicama legendi, a da pritom ne mijenjaju strukturu priče. Kao što ste iz prepričane legende mogli zapaziti, to su u više navrata spomenute dvojnosti, poput toga je li biskup imao jednu ili dvije nećakinje i je li putovao k papi u Rim ili k akvilejskom patrijarhu u Akvileju. U drugu kategoriju mogu se svrstati elementi koji mijenjaju strukturu priče. U inačici Bošković-Stulli pojavljuje se trudna sluškinja koja nosi papino dijete. Zatim, u inačici Bonifačića Rožina biskup traži Pićance da preskaču jamu prepunu trnja, kako bi onaj tko upadne u jamu bio proglašen krivcem. Mikčeva inačica sadrži ukazanje tajanstvenoga Božjega glasa koji na putu usmjerava biskupa. Legenda u različitim inačicama ima različit završetak, ovisno o tome je li se biskup prije smrti vratio u Pićan prema Bošković-Stulli, umro u Rimu prema Glavičiću ili umire na putu kući u Umagu prema Orbaniću. Međutim, većina inačica govori u prilog tome da se fizički nije vratio, već je poslao glasovitu zlatnu ruku koja je, posebno učenicima, vrlo pamtljiv detalj.

Istražujući na Pićanštini koja je inačica legende na terenu najviše poznata, zaključeno je da to nije niti jedna od ovdje spomenutih. Legendu o trnoplesarima svi su mi kazivači, kojima je ona poznata, ispričali onako kako se navodi na mrežnim stranicama Općine Pićan¹⁰³⁸ i stranicama Turističke zajednice središnje Istre¹⁰³⁹, odakle ju je Općina Pićan preuzela. Na spomenutim se mrežnim stranicama ne navodi tko je autor legende, pa se za potrebe ovoga istraživanja kontaktiralo s Turističkom zajednicom središnje Istre kako bi se saznalo koji je kazivač ispričao ovu legendu. To je bio Bruno Balde iz Gračišća, kojemu je majka iz Pićna, a u ulozi zapisivača pojavljuje se bivši direktor ove Turističke zajednice Radenko Sloković. Izuzetak su od ovoga zaključka Područna škola Pićan, čiji su učenici legendu u školi naučili prema zapisu Bože Glavičića, članovi udruge „Trnoplesari“ te direktor „Legendfesta“, koji poznaju inačicu Elvisa Orbanića. Činjenica da gotovo svi pripovijedaju inačicu s mrežnih stranica govori u prilog tome da je ona ondje najbrže dostupna miševim klikom, što štedi vrijeme odlaska u knjižnicu. Niti jedan kazivač nije bio upoznat sa

¹⁰³⁸ Izvor: <http://www.pican.hr/o-picnu/povijest-picna/>

¹⁰³⁹ Izvor: <http://www.central-istria.com/hr/central-istria.com/pican/>

spoznajom da postoji veći broj inačica ove legende, niti je znao nabrojiti neke od zapisivača ove legende.

IV. Rezultati istraživanja

Ovaj je istraživački projekt došao do mnogih zaključaka koji će se u nastavku potkrijepiti citatima kazivača različitih generacija. Osnovni je zaključak istraživanja bio taj da je tek manjini stanovništva legenda o trnoplesarima poznata.

Da li si čula legendu o trnoplesarima?

E: Nisam baš.

A za svetega Nicefora?

E: Da dobro, to jesan.

Ča znaš o njemu?

E: A ne puno. (smijeh)

Za njegovu ruku forši?

E: Ne baš.

Ne baš. Ne znaš da je on prokle Pićance i zaš ih je prokle?

E: Ne, ne. Nažalost ne. (Egli Ilić)

Z: Govore još generacija jena ka je starija od nas. (Zorko Vretenar)

S: Ili malo ili nič.

Z: Da hi ti pitaš ne bi ti nič odgovorili na to aš ne biju ni znali. A ki će hi više vadit?!

S: Bi ma kad rečeš se rečeju to je bilo jedanput tako ko i za drugo stvor. (Silvana Vretenar)

Da li si ču za svetega Nicefora biskupa?

L: Ne.

Dal to učite u školi?

L: Ne.

Dal si to doma ču, dal tvoji doma su...?

L: Ne.

Nona?

L: Ne.

A dal si ču ki su to trnoplesari?

L: Aaa?

Ki su to trnoplesari?

L: Ne znon. (Lauren Benić)

Tek je nekolicina kazivača legendu čula u susjedstvu ili od baka i djedova, i to su mahom najstariji kazivači koji su sudjelovali u istraživanju. Posebice je zanimljivo da i najstariji kazivači legendu poznaju tek fragmentarno zbog elementa zaborava.

„A kad ja ne bin to znala. Samo to znon da vajka govoriju da po trnji plešu, da su trnoplesari i tamo je stori (...). „Ma Boh zno! Još kad san dica bila su govorili da to su trnoplesari. A pokle san bila čula za svetega Nicefora, da su mu govorili, ma anke govoriju pred oltor“ (Albina Baćac, 1932.).

Sad mi reči od kega si čula tu legendu.

L: Od Pićonci, ma nisan joko, ja san mloda pa nison rivala se doznat.

A su ti to povidaliva školi?

L: A va školi ne, nego ča su...

A mama doma?

L: Ča su susedi ča su stariji od mene još.

Oni su povidali za te trnoplesare?

L: Ja. (Lidija Baćac, 1946.)

Legendu o trnoplesarima poznaju oni koji se u svojem poslu dotiču pićanske povijesti i kulture: turistički vodiči, vlasnik pićanske galerije, učiteljice područnih osnovnih škola, profesorica vjeronauka, župnik, direktor pićanskoga festivala „Legendfest“ itd. Njih se ciljano odabralo kao sudionike istraživanja, kako bi intervju s njima mogao dokučiti značenje i simboliku legende za kazivače.

„Literarna grupa da. I onda smo mi pisali te članke za... Tj. ja san piso to. I oni put u sklopu tega smo prišli do tega prvi put, čini mi se. Ali nevezano za ovo“ (Igor Gržinić, vlasnik pićanske galerije).

„Možda Istrapedia jer sam inače i turistički vodič“ (Irena Vretenar).

Znači u principu si to sam nauči zbog svojih interesa i čim se baviš?

I: Da. Cjelinu sam zapravo išao čitat i razne pristupe i arhiv i ove šta je Orbanić pisao o njemu i tako. Baš sam čitao.

To su i moja iskustva, da ljudi znaju tu legendu fragmentarno. (Ivor Zidarić, direktor „Legendfesta“)

„Jednu predaju sam još čuo da je htio i u Pićnu, tu na području Pićanske biskupije. Ali taj vlasnik da je on htio otvorit taj izvor, da nije bio zadovoljan s time, jer da ne bi imao gdje kolce za loze sjeći. Onda bi se ljudi tu skupljali, da ne bi to mogao...“ (Anton Kurelović)

Posebno vrijednom informacijom smatram činjenicu da su mi učiteljice područnih osnovnih škola rekle kako legendu prije zaposlenja u školi nisu čule i da roditelji učenika ne znaju za nju. Legenda o trnoplesarima u nastavnome je planu i programu Osnovne škole Potpićan, i to u trećem razredu u sklopu nastave o zavičaju iz predmeta Priroda i društvo.

Prema Vašemu iskustvu, pričaju li roditelji ovu legendu svojoj djeci?

„Ne. Ako da, priča svećenik. Rijetko kojeg roditelja to zanima (...). Legenda se, u pravilu, zaboravi već u četvrtom razredu“ (T. B., učiteljica Osnovne škole Vladimira Nazora Potpićan¹⁰⁴⁰).

Prema Vašemu iskustvu, pričaju li roditelji ovu legendu svojoj djeci?

„Ja mislim da ne. Moje osobno mišljenje je da ne, s obzirom na to da su to sve mlađe i mlađe generacije roditelja. Znači, ako ja gledam sebe sa svojih pedeset i tri godine, moji roditelji isto meni nisu pričali.“ (Đurdica Matuhina, učiteljica)

Da li znaš legendu o trnoplesarima?

M: Ne.

A da li znaš za Niceforovu zlatnu ruku?

M: Isto sam čuo, ali to mi je mama nešto govorila.

A da li su ti doma pričali legendu o trnoplesarima?

M: A nisam ja baš za legende.

A dal si je ču?

M: Paaa... nisam.

A u školi da li to učite?

M: Pa možda jesmo, možda nismo. (Marin Smoković)

Na pitanje što učiniti kako bi legenda više zaživjela u lokalnoj zajednici, važna je uloga i škole i obitelji, čega su kazivači i svjesni.

I, još ništa znon da san tila pitat, al se moran sjetit. Aha! Sjetila san se. Ča bi trebalo, po Vama napravit da bi ta legenda više zaživila i da bi više ljudi za nju saznalo? Ki je najbolji kanal?

N: Ki je najbolji kanal? Ne znon ki bi to moga bit. Da li učitelji, možda u školi jednim dijelom. Mislin da roditelji ki znaju legendu.

---

¹⁰⁴⁰ Učiteljica je željela ostati anonimna.

Škola?

N: Ja. Škola i obitelj.

S tin da obitelj mora to znat.

N: Točno točno, da je to preneseno od nekud. Ako ti ni preneseno ne moreš ni ni znat ni prenositi napred, evo. (Nevija Burul)

Mnogi kazivači naglašavaju komponentu kreativnosti koja najlakše dopire do čovjeka kao kanal kojim bi legenda snažnije zaživjela u lokalnoj zajednici.

„Vidiš Veja bi mogala storiti pjesmu o trnoplesari pa bi čuda već ljudi znalo.“ (Mateo Marcan)

„Kako je ova autohtona, ona može biti vrlo izazovna i za raditi ilustracije za opće maštati, crtati itd. Tako da sigurno poruku mogu izvući dobra i zla, nagrada kazne, učenja dosljednosti itd. A na odraslima ću reći da ne primjećujem da da uopće da“ (Ivor Zidarić, direktor festivala „Legendfest“).

Da je naš općinski festival zasigurno dobar put do veće afirmacije ove legende, govori činjenica da je nekolicina kazivača legendu vidjela uprizorenu na „Legendfestu“ u izvedbi djece Područne škole Pićan i to im je bio prvi susret s njom, a i kazivači smatraju da je taj festival djeci posebno atraktivan zbog prijelaza iz medija legende u onaj dramske predstave te da će najlakše doprijeti do ljudi.

Niste čuli da postoji nika legenda o trnoplesarima?

S: Ja san ništa na „Legendfestu“ čula za to, ali niš posebno samo taj naziv. (Stefani Vretenar)

„Dobro da je bi ‘Legendfest’ pa da san čula taj... (smijeh). Al takove manifestacije bi trebale, mislin potrebne su, trebaju ljudi znati. Ne znan

koliko znaju makar onako ili u vrtiću ili u školi da se... i onda bi se tek počelo odražavati nešto, a ovako ne znam ka koji način“ (Silvija Stojšić).

„Oooo... Sad bi to trebalo, znaš, polagano ići. Neka predavanja, neka ova, neka... A i možda 'Legendfest' bi mogao biti onako... i to puno bolje, ali bi trebalo naći ljude koji će to istražiti i to graditi u jednu tradiciju, tako slavljenja, čašćenja“ (Anton Kurelović).

Iako legendu o trnoplesarima tek manjima Pićanaca zna, naziv trnoplesari je među stanovnicima Pićanštine itekako dobro poznat. Naime, nije bilo niti jednoga kazivača koji nije znao da su trnoplesari zapravo Pićanci, odnosno naziv za sve Pićance. Ova činjenica upućuje na to da ljudi nemaju potrebu raspitati se ili pročitati odakle dolazi taj naziv i zašto Pićanci plešu, i to još po trnju. Temeljna odrednica „trnoplesarstva“ koju je iskristaliziralo istraživanje jest pripadnost pićanskoj crkvi, pa ostatak Pićanštine koji pripada drugim crkvama sebe naziva drugim nazivima, poput „ježari“ (stanovnici Karbuna) i „žabari“ (stanovnici Tupljaka).

Ja ja. Ki su to trnoplesari?

A: Ja od kolde ja znon, to su znači Pićonci od ovolde. Od priko Mlake, tamo prema... prema ča. Do kolde stvarno ne znon, verovatno do...

Ki nisu trnoplesari? Tukljačani da nisu?

A: Tukljačani žabari, Krbunci ježari. A trnoplesari...

Se osim tega ili forši još ča postoji da ni...?

A: Ča ja znon, ne. Znači ti govorin, stariji su vajak govorili trnoplesari Pićonci.

A ste Vi trnoplesar?

A: (smijeh) Ča bi to značilo? Mislin, ja se ne osjećam kao Pićanac da budem...

A ne? Vi ste ježar?

A: Ajde ajde tako bi bilo...

Znači više bi zapravo Tupljak i Krbune bi bile od tega izdvojene. (Anđelo Stojšić)

Kako bimo geografski odredili ki su trnoplesari?

J: Oni koji idu u ovu crkvu, u crkvu koja spada, u crkvu koja ima zaštitnika svetog Nicefora, samo taj dio. A oni imaju drugu crkvu tamo, Tupljak ima svetog Bartula. Onda koga si još rekla?

Katarinčani da, oni reču da su trnoplesari.

J: Pa oni spadaju pod... Ona je kao kapelanija, a glavna crkva je ovdje. Oni se tu, imamo jedno groblje.

Da, to je istina. (Juna Kiković)

Pedeneži su vrlo rijetki u Pićnu te jako naglašavaju i osjećaju svoj pedeneški identitet i to da su vrlo različiti od trnoplesarskoga dijela Pićna. Smeta im kada ih se zove trnoplesarima, a ponajviše to što većina lokalne zajednice nikada nije čula za naziv Pedeneži.

„Pićanci pravi, svi smo mi Pićanci na Pićanštini, ali kažem u starom gradu to je sve, nestalo je. Mojom generacijom, Pićan je se zagasio. Zadnji je bio Bruno Bačić, nije imao djece, Ecijo nije imao djece, pravi Pićanci, Roberto je umra mlad. Đani je otišao vani iz Pićna, ali ima samo kćerke. Znači, one su se vratile, ali ne više kao Pićanke, ono prave koje govore talijanski. Jer neki dan na izborima ja sam rekla mi Pedeneži, noi Pedeneži, a ova mala tu iz Pićna kojoj je: ‘A što, a što su to Pedeneži?’ Znači, više Pedeneži nema. Ja sam zadnja koja još imam kuću u Pićnu baš gore (...). Kad su oni rekli da imaju feštu od trnoplesari, ma nema šanse da ja idem. To su svi oni došli od ća tamo i oni su... ‘Ma dođite na feštu di je trnoplesari.’ ‘Ma nisam ja trnoplesar, meni je to toliko iritiralo. Ja ne mogu bit trnoplesar ako sam Pedenež.’“ (Juna Kiković)

Mnogi su kazivači uspoređivali mentalitet današnjih Pićanaca s onim Pićanaca zorno prikazanim u legendi. Gotovo su svi potvrdili da je mentalitet ostao nepromijenjen jer Pićanci i dalje vole ogovarati, lažno optuživati i krivo zaključivati.

„Možda su mi neki zamjerili, ali sam rekao na skupštini subotu kad sam razgovarao o tomu, ništa se nije promijenilo. Ljudi imaju tu klicu, nit ljubomore, zavisti. Ne možete promijeniti ljude, oni se samo prilagođavaju društvu u koje žive. To dolazi od roditelja, naraštaja, ljudi i prelazi na dijete“ (Roko Kiković, udruga „Trnoplesari“).

Pa po temu ča volimo osuđivat uglavnon. Etiketirat, osuđivat i...

Ogovarat?

I: I ogovarat, ogovarat. Da da i ogovarat. (Igor Gržinić)

I sami su Pićanci u zabludi kada misle da je udruga „Trnoplesari“ udruga pićanske dijaspore.

N: Ja ja. Mislin, ča neki žive u New Yorki je tamo, ja mislin, ta udruga. Svakamor ti žive anke... Iz Umaga, Pule... (...). Postoji ta udruga, zove se trnoplesari i oni imaju godišnju skupštinu kad bude Petivina, znači tamo 11. 6. imaju godišnju skupštinu. Predsjednik je ovaj Antun Nini Belušić, a prvi je bi ona Glavač. Oni se zoveju trnoplesari. To su, znači, iseljeniki ki su, ma pretežito su... Najviše je njih ki su u Istri, ali su po svin dijelovima Istre su. (Nives Stojšić)

Iako su je osnovali iseljenici i brojniji su u udruzi, to je udruga kojoj je cilj povezati lokalno stanovništvo s pićanskim iseljenicima. Iseljenici članovi udruge „Trnoplesari“, kako kaže njihov predsjednik, s posebnim entuzijazmom slušaju o pićanskoj povijesti i kulturi. Legendu i mnoge povijesne činjenice o Pićnu uče od župnika, koji je član njihove udruge. Mnogi članovi udruge „Trnoplesari“, iseljenici, fakultetski su obrazovani, koje je bolja prilika (najčešće bolja plaća i posao) iz Pićna odvela u druge krajeve. Oni svoju nostalgiju prema rodnome kraju smanjuju čitanjem knjiga o pićanskoj povijesti. Legendu o trnoplesarima odlučili su odabrati za naziv udruge jer je najpoznatija pićanska legenda i podsjeća ih na rodni kraj. Zanimljivo je bilo to što svi ispitani članovi udruge „Trnoplesari“ znaju tu legendu, za razliku od lokalne zajednice.

R: Da. To je ustvari ta legenda, tako počinje. Ja sam, ja sam, je čitao na više, više načina. Međutim...

Poli kega ste ga čitali, ki autori su to bili?

A: Pa to je ovaj što je, Pićanština i..., kak se zove?

Elvis Orbanić.

A: Da, da.

„Katedra svetog Nicefora“

A: A inače i kod ljudi nekih, ja se sjećam svećenik, sadašnji svećenik.

A da li su Van to pričali doma?

A: A ne ne. (Anton Glavač)

„Legendu o trnoplesarima sam čuo u vrijeme kada sam išao u Gimnaziju u Pazin (sada Pazinski kolegij). Čuo sam ju od brata koji je svirao orgulje u crkvi u Pićnu pa su mu knjige uvijek bile pri ruci“ (Roko Kiković).

„Ja iman dve legende jenu ku je pričala tvoja pranona, baka, a drugu san pročitala. Kad san bila u bolnici smo pričali tu legendu i svih san ispravljala“ (Slava Valentić).

Mnogi kazivači zamjeraju udruzi što nosi taj naziv jer on ima ludistički i pomalo uvredljiv prizvuk, zato što su u toj legendi Pićanci fizički poraženi (moraju plesati po trnju) i moralno (dokazalo se da su svoga biskupa nevino optužili).

Nisu ispali pozitivni u toj legendi.

A: Jeste jeste. Da je to bilo nešto na drugi način, vjerojatno bi se bili oni hvalili.

Zato je meni i zanimljivo kako ste Vi baš taj naziv zeli.

A: Pa nisam razmišljao, slučajno je tako ispalo. Slučajno.

Znači da date dan-danas udruzi ime, verovatno bite dali neko drugo?

A: Pa vjerojatno. Ne znam, ne znam. (Anton Glavač)

Pićanci nisu bili samo „ovce za šišanje“, već su se znali sukobiti i s većim autoritetima kao što je to Crkva, ali su znali i prihvatiti kaznu kad su pogriješili. (Anton Nini Belušić)

Kao što vidimo, na pitanje bi li ponovno taj naziv dali udruzi „Trnoplesara“, mišljenja su osnivača podijeljena. Osnivač udruge i prvi predsjednik možda bi s današnje perspektive odabrao neko sasvim drugo ime. Sadašnji predsjednik smatra da je na nama samo da promijenimo perspektivu gledanja.

V. Zaključak

Ovo je istraživanje pokazalo da legenda o trnoplesarima, kao najpoznatija pićanska legenda, nema veliko značenje za Pićance. Naime, tek je manji broj Pićanaca zna. Oni se ne identificiraju s legendom; ona ne nosi za njih emotivnu ni simboličku vrijednost. Više je razloga za to: element zaborava (što rezultira time da najstariji kazivači legendu pamte fragmentarno, pa se ona ne prenosi na mlade generacije obitelji), činjenica da su Pićanci negativno prikazani u legendi (pa im naziv, uvriježen za sve stanovnike Pićna, predstavlja uvredu), brza zaboravljivost učenika trećih razreda (ako se ne provode višemjesečni projekti o toj temi). Za većinu je kazivača ova legenda tek priča koju znaju oni kojima je potrebna u poslu ili znatiželjnici koji vole čitati o pićanskoj povijesti i kulturi. Izuzetak su članovi udruge „Trnoplesari“, koji legendu spominju na svojim sastancima i sramili bi se biti dijelom udruge čiji naziv ne bi znali objasniti.

Festival „Legendfest“ već se dvanaestu godinu zaredom održava u Pićnu. Velika je posjećenost festivala od strane Pićanaca koji svoj gradić, od pojave „Legendfesta“, brendiraju kao gradić legendi¹⁰⁴¹, dok najpoznatiju pićansku legendu ne teže brendirati. Festival je velikim dijelom realiziran vizijom lokalne zajednice, koja je dio organizacije festivala i javlja se u ulozi

¹⁰⁴¹ Izvor: <http://www.central-istria.com/hr/odredista-destinations/pican>

kazivača pićanskih mitskih predaja o nadnaravnim bićima i sposobnostima. Naracija predaja kazivača, zapisivača ovoga vida nematerijalne kulturne baštine, rezultira time da se tematike iz njihovih predaja odabiru za centralnu temu festivala. Kada bi centralna tema „Legendfesta“ bile crkvene legende, koje još dosad nisu bile temom, zasigurno bi veći broj ljudi saznao za ovu legendu te bi to potaknulo i prisjećanje na zaboravljene dijelove legende u onih koji je pamte fragmentarno, kao i revalorizaciju ove legende u lokalnoj zajednici općenito. S obzirom na to da su gotovo sva bića nadnaravnih sposobnosti dosad bila temom „Legendfesta“, crkvene će legende zasigurno u budućnosti biti središnja tema festivala, što će dati veće značenje najpoznatijoj pićanskoj legendi i tada otvoriti pitanje žele li se i kako Pićanci identificirati s njom.

VI. Popis kazivača citiranih u radu

Oršanići, 2017.

Silvana Vretenar, r. 1948.
Zorko Vretenar, r. 1939.
Stefani Vretenar, r. 1997.
Mateo Marcan, r. 1995.
Irena Vretenar, r. 1965.

Sveta Katarina, 2017.

Lauren Benić, r. 2010.
T. B., r. 1978.
Marin Smoković, r. 2007.

Barišići, 2017.

Egli Ilić, r. 1973.
Lidija Baćac, r. 1946.
Albina Baćac, r. 1932.
Slava Valentić, r. 1945.

Pićan, 2017.

Đurđica Matuhina, r. 1964.
Igor Gržinić, r. 1979.
Ivor Zidarić, r. 1972.
Juna Kiković, r. 1955.
Roko Kiković, r. 1937.
Anton Kurelović, r. 1936.

Krbune, 2017.

Nives Stojšić, r. 1968.

Nevija Burul, r. 1959.

Silvija Stojšić, r. 1995.

Andelo Stojšić, r. 1960.

Umag, 2017.

Anton Glavač, r. 1937.

VII. Literatura

BONIFACIĆ ROŽIN, Nikola, *Hrvatske narodne priče kotara Pazin*, Digitalizirana rukopisna zbirka IEF-a, Zagreb 1953.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna – GULIN ZRNIĆ, Valentina – PAVEL ŠANTEK, Goran, „Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja“, u: *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek, Zagreb 2006., str. 7.-53.

CLIFFORD, James – MARCUS, George, *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*, Berkeley 1986.

GLAVIČIĆ, Božo, *Narodne priče i legende Labinštine*, Rijeka 2002.

JOLLES, Andre, *Jednostavni oblici*, Zagreb 2000.

MIKAC, Jakov, *Istarska škrinjica. Iz kulturne baštine naroda Istre*, Zagreb 1977.

ORBANIĆ, Elvis, *Katedra svetog Nicefora*, Pazin 2002.

POTKONJAK, Sanja, *Teren za etnologe početnike*, Zagreb 2002.

SOLAR, Milivoj, *Teorija književnosti*, Zagreb 1994.

ŠIŠOVIĆ, Davor, „Sveti Nicefor i Trnoplesari“, *Franina i Jurina*, Buzet 2004., str. 20.-21.

ZEBEC, Tvrtko, „Etnokoreolog na terenu. Kontinuitet istraživanja i dileme primjene“, u: *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek, Zagreb 2006.

ZEČEVIĆ, Divna, „Usmene predaje kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode“, u: *Književnost na svakom koraku. Studije i članci*, Osijek 1986., str. 167.-210.

VIII. Mrežne stranice

<http://www.pican.hr/o-picnu/povijest-picna/> (pristup 17. siječnja 2017.)

<http://www.central-istria.com/hr/central-istria.com/pican/> (pristup 17. siječnja 2017.)

<http://www.istrapedia.hr/hrv/1702/legenda-o-sv-niceforu-i-trnoplesarima/istra-a-z/> (pristup 17. siječnja 2017.)

IX. Prilozi (inačice legende o trnoplesarima iznesene u cijelosti)

Pićanski biskup

Da je bija jedan biškup u Pićnu i ima dvi nevide. Von je bija veliki starac i je bila velika zima. I pošli su spati svi tri skupa. Biskup u sredini. To su ljudi doznali da on spi s tima nevodami i su ga tužili papi. I von je pošla z obedvima nevodami u Rim. Ma kad je pošla ća, on je proklenja Pićance i hi je činija neka svi plešu po trnju. I kad je on pošla ća, oni su počeli tancat po trnju. I tako su nastali trnoplesari. I ta biskup je hodija svojim puten. Nevode su se tužile da su žedne, aš je bila suša, nideri ni bilo vode. Von njin je reka da bi von moga načiniti vodu, ma da bi rabila trnoplesaron, zato neka još potrpu i neka gredu napred. I došli su u Levade blizu Buzeta. Von je ima palicu i je činija dojtiti tri vode: jenu za ljude, jenu za blago, jenu za lik. I one su se napile i pošli su napred. I von, kad je doša u Kopar, je hitija

svoj kapot na more i su pošli na njen svi tri plavajuć do Rima. Kad su došli u Rim, ti ki je bija vratar, je doša reći papi da je doša ni šmrkljivi biškup pićanski svojima nevodami. Oni put je reka papa: - Ben, neka dojde napred. I kako je kroz vokno sunce svitlilo, je pada trak u kamaru kadi su oni bili. I biškup kako je doša z mokrin kapoton, je ga ćapa i je ga hitija na ta trak i je kapot usta na njemu. Kad je vidija to papa, mu je reka: - Ča si doša simo? – San doša za se spovidati, perke si me zva- odgovorija mu je biškup. I papa je reka: - Ni triba da ja tebe spovidan, nego je triba da ti mene spovidaš, aš si ti veći nego ja. I na to papa zajeno je zva jenu kamerijeru, neka donese kafe za sve tri. I kad je donela kafe, ona je bila zbabna. I biškup je pita dite u materi: Ki te je učinija? A dite je odgovorilo: Papa! Svi su se na to još više začudili, papa se je posipa pepelon, a biškup sveti Stipan je poša svojima nevodami nazad u Istriju, makare su ga fermivali u Rimu. Ni moga živit bez svoga lipoga i dragoga kraja.

(Maja Bošković-Stulli, *Istarske narodne priče*)

27.

Pićan su Talijani zvali Pedena, jer je bil peta biškupija za Rimon. Prvi biškup pićanski je sveti Nicefor. On je ime dvi nećake. I pokle Pićanci su ga tužili patrijarhu u Akcileji, da š njima spi. I on ga je pozva na raport. On je ša, nećake š njin. A kad su prišli u Gračišće, tamo su one bile žedne. Ne, tu ne dan vodu, govori on, tu bi prišli oni vrazji Pićanci po vodu. Onda su otišli dalje. Su došli u Buzet. A tamo je tuknul, da je došla voda. I sada se zove svetoga Nicefora. Onda su šli u Trstu. A on je jaha na tovaru. A je priša uk i mu je zadavi tovara. A onda mu je sveti Nicefor urdina: Ti si mi zakla tovara, sada ti pelji me. I ga je mora peljat do mora. Sveti Nicefor onda je suka svoj mantel i ga je hiti na moru. I on je otiša na ta kapot i se vozija do Akvileje. Onda je priša va Akvileju. Tamo je bi hlapac odn. patrijarke kako vahtar i biškup mu je reka neka gre patrijarku reć, da je priša jedan starac. Hlapac je ša i priša nazad i reka, neka pride gore. I kad je priša, e, tu su se pozdravili. A biškup je moli, ku se more vinet kapot.

A on mu je reka, da ja, i on se suka, i ga je zavisi na zrak od sunca ki je hodija kroz ukno. Kad je to vidi patrijarka, on se pokleknu i moli oprošćenje od biskupa. I onda biskup se je vrati bez kaštige u Pićan. A za kaštigu Pićancen ča su pravega biskupa tužili, je patrijarka naredi, da svi skaču priko vele jame u koj je bilo trnje. Ki skoči priko jame, on je pravi, ni tuži, a ki pade u jamu on je kriv. I su bili u Pićnu niki mali ljudi, ki se sada zovu Baćac, i oni nisu mogli skočit. Pali su u jamu, na trnje i ono ih je bolo, pa su počeli skakat po njemu, zato sve Pićance zovu Trnoplesari. Kad je sveti Nicefor priša u Umag, tamo je oboli i tamo je umra. I u teštamenu je pusti, da se pošalje njegovu desnu ruku u Pićan, za blagoslovit Pićance i oprostit. I ona još sada je u Pićnu.

(Zapis: 21. IV. 1953. Pićan. Josip Lukež, 56. g., mežnjar, N. Bonifačić Rožin,

Hrvatske narodne priče kotara Pazin)

Legenda o sv. Niceforu i trnoplesarima

U ovoj se priči nanovo pojavljuje sveti Nicefor u ulozi ostarjelog biskupa, koji je siromašno živio sa svojim nevodama, s kojima je u hladnim danima dijelio postelju. Njegovi su ga protivnici pred Papom oklevetali da s nevodama živi u grijehu, te su ga pozvali u Rim da se opravda pred vrhovnim crkvenim glavarem. Pošavši na put prokleo je svoje protivnike riječima: „Neka bosu plešu po trnju dok se ne pokaju“, iz kojih je nastao izraz *trnoplesari*. Bilo kako bilo, sveti Nicefor je krenuo na put svojim magarcem, kojega je nakon pr(ij)edenih kilometara zaklao vuk, kojega je Nicefor natjerao da ga nosi umjesto zaklane životinje. Na više mjesta gdje su kraljevi bili sušni, svetac je udario štapom o tlo te su se stvorili živi izvori vode, a kad je došao do Kopa, stavio je svoj kaput na površinu mora, te na taj način došao na zapadnu stranu Jadrana. Kad je stupio pred Papu u Rimu, objesio je moker kaput na zraku sunca da se suši, te je kaput ostao visjeti u zraku. Vidjevši to, papa je otklonio sve kletve i Niceforu vratio sve časti.

(Davor Šišović, „Sveti Nicefor i Trnoplesari“, *Franina i Jurina*)

Legenda o sv. Niceforu biskupu i trnoplesarima

Po toj je legendi Nicefor bio pićanski biskup (u nekim verzijama prvi pićanski biskup i osnivač biskupije) kojeg su Pićanci tužili akvilejskom patrijarhu zbog navodno nećudorednog života, jer je živio sa svojom nećakom. Kako bi ih odvratio od optužbi i dokazao svoje božje poslanje Nicefor im ponudi da udarcem štapa o neplodno i dračom obraslo tlo otvori izvor pitke vode. Pićanci to odbiju, pravdajući se da im je potrebija drača koju kasnije koriste u svojim vinogradima. On na to uzvratu riječima: da Bog da bosu po trnju plesali zbog čega se za Pićance do dana današnjeg uvriježio naziv – trnoplesari. A umjesto u Pićnu, Nicefor na putu ka patrijarhu u Akvileju stvori izvore u Gračišću, Krbusu, Buzetu, Trstu i drugdje. Došavši pred patrijarha ne imade gdje objesiti svoj plašt, već ga zatakne o zraku sunca što je provirila u prostoriju i taj je znak bio dovoljan da ga se oslobodi svih optužbi. Na povratku Nicefor umire, te mu se tjelesni ostaci čuvaju u Umagu sve do 1379. kada ih otimaju Genovežani. Ipak, po svećevnoj želji, u znak oprosta je u Pićan poslana njegova desnica koja se i danas čuva u Katedrali. Očito su pićanski biskupi i sami pokušali razriješiti proturječja oko svoja dva istoimena sveca, pa biskup Antonio Marenzi (1635-1646) piše o njihovom životu i knjigu. Prilikom rekonstrukcije katedrale su tako kipovi obojice svetaca postavljeni na njeno pročelje, a zajedno su prikazani i na slici na oltaru svetog Nicefora, pri čemu Nicefor ranokršćanski mučenik i zaštitnik Pićanske biskupije u rukama drži maketu Pićna.

(Izvor: <http://www.pican.hr/o-picnu/povijest-picna/>, <http://www.central-istria.com/hr/central-istria.com/pican/>, pristup 17. siječnja 2017.)

Evo i te priče kako ju je u narodu čuo i zabilježio Franjo Horvat Kiš: Živio ovdje čovjek u skromnosti kako to dolikuje svetu čovjeku. Bio je već pristar, a imao je kod sebe na dvuoru dvije sinovice, dvije djevojke bajne ljepote. Grješni ljudi grješno misle, pa tako i zao duh građana ovdašnjih smišljao je svašta o biskupu i njegovim sinovicama... Mozgovi su – ugrijani

rijetkom ljepotom ovih mladih žena — smišljali priče o krevetu širokom i spavanju u troje... Kako da se ta pikanterija u Oglaj patrijarski ne dostavi, kako! I sveti čovjek morade na opravdanje, upravo pred sud pred neki veliki senat u patrijaršiju. On povede sobom svoje sinovice. Otpuste se pred patrijarhu pješice — dakle inkognito — svo troje. Putem je sveti čovjek svojim sinovicama pootvarao vrela, gdje bi ožednjele, a žive vode ne bijaše. Tako bi u Krbunama, u Buzetu i drugdje. I došavši sveti čovjek pred vijeće sudsko, bude preslušavan i za preslušavanja grane sunce na nebu visoku i jedan tračak neba žarkoga pade koso u dvoranu i zaustavi se na zidu... Tračak sunčev naličio je užarenu štapu. Vijeće sudsko nije vjerovalo svetu čovjeku, a on u taj čas skine svoju biskupsku mantiju: -Eto, veli, odričem se časti svoje — i objesi mantiju o trak sunčev i mantija pravednikova ostade na tom tračku visjeti. Zbog mnoštva smicalica i osuda koje je zadobio od svojih biskupljana, Nicefor je upravio molitvu koja je imala za učinak nestanak izvora u Pićnu. Po povratku iz Ogleja zaustavio se u umaškoj luci, gdje je i umro 6. studenog nepoznate godine. Njegovi su zemni ostaci kao i tijelo đakona mu Maksimilijana pohranjeni u umaškoj crkvi, dok je svečeva desnica prenesena u Pićan, gdje se i danas štuje na dan sv. Nicefora 30. prosinca. Iz znamenite knjige Barbanca Petra Stankovića, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria* (1828.-1829.) doznajemo za priču prema kojoj je sv. Nicefor prije smrti naredio da želi biti pokopan u Umagu te da će oprostiti Pićancima uvredu koju su mu nanijeli, ali da trebaju za pokoru proći golih tabana po trnju jedne kotline. Tek će tada moći uzeti njegovu desnu ruku kao relikviju iz umaške crkve, koja će im donijeti očinski blagoslov. Iz te priče proizlazi utemeljenje naziva *trnoplesari* za Pićance.

(Elvis Orbanić, *Katedra svetoga Nicefora*)

“On the Thorns in and Out of Pićan”: the Importance and Symbolism of the Thorndancers’ Legend for Pićan and the Local Community

Summary

The main goal of the research project “On the thorns in and out of Pićan – the importance and symbolism of the thorndancers’ legend for Pićan and the local community” is to question whether the local community, Pićan’s emigrants and the emigrants gathered in the Thorndancers association are familiar with the most famous Pićan legend of thorndancers and how do they interpret it. This is a research of ethnographic approach so for each of the mentioned categories a questionnaire for field research has been specifically designed and all interviews are semi-structured. By comparative method, the data are compared with respect to generations and in the categories of locals – emigrants. Around sixty research participants from the age of seven to eighty-five years old of both sexes have been interviewed in the entire area of Pićan. The goal is to find out which version of the legend is the most common one in narrations of narrators and whether it is being transmitted and transformed through generations.

prevela Kristina Stojšić, mag. educ. philol. angl. et hist.

SVECI PIĆANSKE BISKUPIJE

Kristijan Žgaljardić, student povijesti,

Floričići 49, 52332 Pićan,

e-mail: kristijanzgljardic@gmail.com

Stručni rad

U radu se donosi kratak, ali cjelovit pregled povijesti Pićanštine i Pićanske biskupije, koja je posebice interesantna zbog svetaca i legendi koje se vežu uz njih, a samim time i za Pićan. Teško je odrediti godinu nastanka Pićanske biskupije; brojne priče i legende pripovijedaju o njezinu nastanku. Upravo se zbog toga gotovo nemogućeg datuma određenja osnivanja biskupije vežu još i legende o svecima istoga imena, ali različitih životnih puteva. Za Pićan je vezano više svetaca, a u ovom se radu pokušava opisati njihov životni put i djelovanje. Najprije se navodi sveti Nicefor mučenik, koji je poginuo braneći prijatelja, no slavu nije stekao samo onda, već i posmrtno, zbog legende koja se veže uz njega i Pićan kao njegovo posljednje počivalište. Nadalje je tu legenda o svetom Niceforu biskupu, kojega neki smatraju i prvim pićanskim biskupom. Morao se pravdati poglavaru crkve zbog zlih jezika te zbog toga proći pravu odiseju, dok nije došao do odredišta. Naposljetku stoji sveti Rok, kojem su se Pićanci usrdno molili kada je crna smrt harala Pićanštinom i kada je čudom prestala oduzimati živote.

Ključne riječi: Pićan, Pićanska biskupija, sveti Nicefor biskup, sveti Rok

Keywords: Pićan, Diocese of Pićan, Saint Nicephorus bishop, Saint Rok

I. Uvod

Pićan, gradić u središnjoj Istri, može se pohvaliti velikom kulturnom i povijesnom baštinom, starom skoro 1700 godina. Tijekom povijesti svjedočio je brojnim promjenama i turbulencijama, ali je uvijek ostajao postojan i vrijedan pozornosti. Gledajući ga danas, mnogi mogu pomisliti kako je to malo i beznačajno mjesto, no zapravo taj gradić smješten na brežuljku iza svojih zidina i kula skriva veliku povijest koja je vrijedna pogleda i istraživanja. No, nije samo povijest ono što daje posebnost ovome malom naselju; daju mu to, dakako, i legende i narodne priče koje žive sve do danas, koje u srcima mnogih bude znatiželju i maštu.

Velika posebnost Pićna leži u misteriju oko nastanka samoga gradića i biskupije, kojima se ne zna ne samo datum već i godina nastanka. Nadalje, pojavljuje se još posebnosti, a to su sveti Nicefor mučenik i Konstantin Veliki te njihova povezanost s Pićnom. Sveti Nicefor biskup se zbog „zlih jezika“ morao opravdavati patrijarhu Akvileje i prozvao je Pićance „trnoplesarima“. Naposljetku, sveti Rok iz Montpelliera koji čuva i brani od kuge i kolere mnoga mjesta diljem svijeta, pa tako i malen, ali šarmantan Pićan.

Sl. 1. Sveti Nicefor mučenik (lijevo) i sveti Nicefor biskup (desno)

(fotografirao Kristijan Žgaljardić, travanj 2017.)

II. Pićanština tijekom povijesti

Prostor Pićanštine bogat je prapovijesnim nalazima, no oni su većinom samo topografski zabilježeni. Provodila su se razna istraživanja kraj Oriča, Pićna, Sv. Katarine i sl. te se ustvrdilo kako postoji velika vjerojatnost da je zbog dobre konfiguracije terena prostor bio naseljen prije nekoliko tisuća godina.¹⁰⁴²

Nakon pada Nezakcija 177. pr. Kr., Istra, pa tako i prostor današnje Pićanštine, ulazi u sastav Rimske Republike te dolaskom rimskih trupa na to područje prestaje prapovijest. U vrijeme Republike i Carstva na Pićanštinu nisu dopirali znatniji utjecaji rimske kulture i civilizacije. Štoviše, čitavo je to područje bilo vrlo pusto i slabo naseljeno.¹⁰⁴³ Dok je rimska civilizacija cvjetala na obali Istre, posebice na onoj zapadnoj, u unutrašnjosti nije bilo previše naznaka da je Rim ondje uopće bio jer su u tim velikim šumovitim i brdovitim prostranstvima još obitavali starosjeditelji koji su zadržali svoje rodovsko uređenje, vjerske običaje i sl.¹⁰⁴⁴ Što se samog pićanskog brijega tiče, vjerojatno nije bio naseljen tijekom rimskog razdoblja, dok, recimo, tijekom prapovijesti jest, kao i drugi poznati brijegovi na kojima će kasnije nastati poznati istarski gradići kao što su Motovun ili Roč.¹⁰⁴⁵

Prostor Pićanštine i Pićna počinje se intenzivnije naseljavati u razdoblju kasnog Carstva, odnosno krajem IV. i tijekom V. stoljeća. Naseljavanje i osnivanje samoga gradića s bedemima tada je dosta logično zbog više razloga.¹⁰⁴⁶ S obzirom na to da je Zapadno Rimsko Carstvo sve više slabjelo te su se pojačali napadi Germana sa sjevera, stanovnici obalnih gradova, vila i sela osjećali su se sve ugroženijima te su tražili zaklon i

¹⁰⁴² Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, „Rana povijest na prostoru Pićanske biskupije“, u: *Pićanska biskupija i Pićanština. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. godine*, Pazin 2012., str. 9.-16.; ISTA, *Gradine Istre*, Pula 2007., str. 73., 332.-334.; <http://www.pican.hr/o-picnu/povijest-picna/>

¹⁰⁴³ Ivan MILOTIĆ, „Pravni sustav i jurisdikcija Pićna od antike do srednjeg vijeka“, u: *Pićanska biskupija i Pićanština*, nav. dj., str. 41.-45.; Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, *Gradine Istre*, nav. dj., str. 67.

¹⁰⁴⁴ Ivan MILOTIĆ, „Pravni sustav“, nav. dj., str. 41.-45.; Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, *Gradine Istre*, nav. dj., str. 67.; Elvis ORBANIĆ, *Katedra sv. Nicefora*, Pazin 2002., str. 15.-17.

¹⁰⁴⁵ Ivan MILOTIĆ, „Pravni sustav“, nav. dj., str. 41.-45.; Elvis ORBANIĆ, *Katedra sv. Nicefora*, nav. dj., str. 15.-17.

¹⁰⁴⁶ Ivan MILOTIĆ, *Pravni sustav*, nav. dj., str. 41.-47.; Elvis ORBANIĆ, *Katedra sv. Nicefora*, nav. dj., str. 15.-17.

sigurnost u unutrašnjosti. Povoljan položaj Pićna, kraj kojega je prolazila rimska cesta i gdje su se nalazila plodna polja, kao i pitka voda privukli su ljude da ondje osnuju i utvrde naselje.

Sl. 2. Pićan

(fotografirao Kristijan Žgaljardić, travanj 2017.)

Kasnije je, nakon propasti Carstva, stigla nova država, a to je Ostrogotsko Kraljevstvo, koje se nije zadržalo duže od 70 godina, te o tom razdoblju nemamo previše podataka. Prolaženjem godina i sve većim jačanjem Istočnog Rimskog Carstva, Justinijan I. (527. – 565.) odlučio je vratiti snagu i prestiž Rimskog Carstva te se tako okrenuo ratovanju protiv Ostrogota, koje je konačno i pobijedio 554. Nakon te mukotrpane pobjede oformio je upravni aparat u Italiji sa sjedištem u Ravenni, koji je kasnije postao i egzarhat, u čiji je sastav ušla i Istra,¹⁰⁴⁷

Istra je bila pogranična regija Carstva, posebice nakon upada Langobarda 568., te je tako bila pod upravom *magistera milituma* koji je stolovao u Puli. Sama je Istra bila podijeljena na devet upravnih jedinica: Trst, Novigrad, Poreč, Rovinj, Pula, Labin, Motovun, Buzet i Pićan. Sve su one plaćale određen porez državi prema financijskoj moći koji je ukupno

¹⁰⁴⁷ Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550. – oko 1150.)*, sv. 1., Zagreb 2012., str. 388.-392.

iznosio 344 bizantska dukata godišnje. Tako su, primjerice, Pula i Trst plaćali najviše, dok su Pićan i Novigrad plaćali kudikamo manje. Samim time što je Pićan bio uvršten u devet upravnih jedinica Histrije, uočavamo njegovu važnost, kao i mogućnost da je upravo tada i osnovana biskupija.¹⁰⁴⁸

Bizantska se vlast na ovom području zadržala sve do 750-ih godina, kada pada Ravenski egzarhat, a Istra dolazi pod kratkotrajnu vlast Langobarda. Vrlo je brzo i ta vlast okončana te stiže potpuno nova sila, s uređenjem koje Istra do tada još nije poznavala. Koncem VIII. stoljeća, nakon pada Langobarda i bavarskog vojvode Tasilona, u Istru je stigla franačka vojska. Franci su svoje ljude, a među njima i Slavene, kao i svoj feudalni sustav doveli u Istru. U potpunosti su je promijenili i izazvali otpor stanovništva, koji se najbolje očituje u Rižanskom placitu, gdje se spominje i pićanski biskup.¹⁰⁴⁹

Istra se, a tako i Pićanština, nakon propasti Franačkog Carstva najprije našla u Italskom Carstvu, koje je od samih početaka imalo brojne probleme. Zbog slabih vladara, stalnih ratova i dvorskih spletki Italsko carstvo nije se dugo održalo te ga je na ovim područjima zamijenilo snažnije i organiziranije Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti. Grofovske su obitelji Spanheim, Eppenstein i Andrechs-Meranski neosporno gospodarile Istrom i uvlačile je u konstantne sukobe sa susjedima. Posebice izražen sukob bio je onaj istarskoga grofa Vecelina s hrvatskim banom, a kasnije i kraljem Zvonimirom.¹⁰⁵⁰

Kako su stoljeća prolazila, njemački su vladari bili sve manje zainteresirali za Istru te su je 1208. prepustili akvilejskom patrijarhu. Akvilejska patrijaršija nije mogla efikasno upravljati Istrom, što zbog manjka sredstava, što zbog svojeg uzastopnog slabljenja, a, dakako, nije ju mogla sačuvati od Mlečana. Dok su potonji tijekom razvijenog i kasnog srednjeg

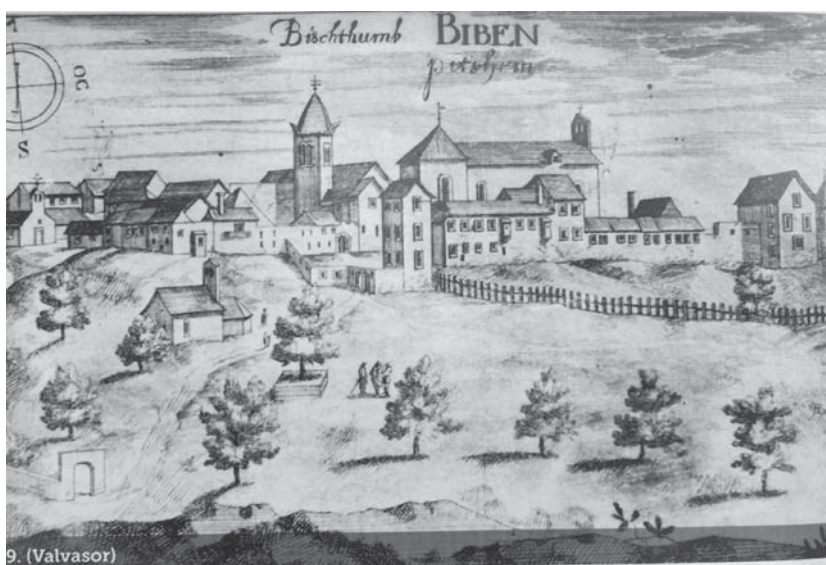
---

¹⁰⁴⁸ Isto, str. 388.-396.; Ivan MILOTIĆ, „Pravni sustav“, *nav. dj.*, str. 41.-47.; Elvis ORBANIĆ, Katedra sv. Nicefora, *nav. dj.*, str. 17.-19.; Robert MATIJAŠIĆ, *Povijest hrvatskih zemalja u kasnoj antici od Dioklecijana do Justinijana*, Zagreb 2012., str. 195.-219.

¹⁰⁴⁹ Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, *nav. dj.*, str. 392.-402.; Vladimir SOKOL, „Propast kasnoantičkih naselja i nekropola u Istri u ranom srednjem vijeku“, u: Pićanska biskupija i Pićanština, *nav. dj.*, str. 23.-25., 27., 38.; Elvis ORBANIĆ, Katedra sv. Nicefora, *nav. dj.*, str. 18.-19.

¹⁰⁵⁰ Vladimir SOKOL, „Propast kasnoantičkih naselja“, *nav. dj.*, str. 27.-29.; Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, *nav. dj.*, str. 406.-411.

vijeka zauzimali dio po dio obale Istre, unutrašnjost je ostala neosvojena. Pićanština se tijekom širenja Mlečana uvijek oslanjala na austrijske ili talijanske saveznike koji su prijateljevali s pićanskim biskupima. Kako se srednji vijek bližio kraju, tako se i ustalila granica u Istri između mletačkog i austrijskog dijela, koja će potrajati sve do samoga konca XVIII. stoljeća¹⁰⁵¹.

Sl. 3. Ranonovjekovni Pićan

(Elvis Orbanić, *Katedra sv. Nicefora*, Pazin 2002., str. 14.)

Pićanština je uživala relativno mirno razdoblje tijekom kasnoga srednjeg vijeka, no stvari se počinju drastično mijenjati u novom vijeku. Odmah početkom XVI. stoljeća izbija rat Cambrajske lige protiv Venecije te se on vodio i na istarskom teritoriju. Iz žalbenih pisama pićanskih biskupa toga doba saznajemo kako su Mlečani vršili ratne operacije i na području Pićanštine te kako su odvodili ljude na galije. Osim toga, postoji podatak da je i sâm pićanski biskup ratovao protiv Mlečana u jednoj od protuofenziva na mletačkom dijelu Istre.¹⁰⁵²

¹⁰⁵¹ Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, *nav. dj.*, str. 409.-411.

¹⁰⁵² Elvis ORBANIĆ, *Katedra sv. Nicefora*, *nav. dj.*, str. 39.-46.

Nakon ove zanimljive epizode stiže novi rat koji je podosta oštetiо Pićanštinu, a to je Uskočki rat. Uskoci su upadali i palili diljem Istre, pa tako i Pićanštine. Sâm gradić nikada nije pao u njihove ruke, kao što je to, primjerice, bio slučaj s Pulom, ali su zato opustošili sela i nanijeli veliku materijalnu štetu.¹⁰⁵³ Pićanština je potom, pretrpjевši nedaće za ovih dvaju ratova, uživala stanje relativnog mira sve do dolaska Napoleonovih trupa koje su stigle i na prostor Pićanštine.

III. Sveti Nicefor mučenik

Što se osnivanja same Pićanske biskupije tiče, ono je doista obavijeno velom tajne. Pićan je, kao što sam i ranije spomenuo, sustavno naseljen i utvrđen tijekom perioda kasne antike. Postoji legenda kako je biskupija nastala 324. g., što se čini malo vjerojatnim, ali je svakako zanimljivo sagledati koji su tome razlozi.

Legenda kaže kako je Nicefor, mučenik iz III. stoljeća, za vrijeme progona kada je vladao Galiceja, na stratištu zauzeo mjesto svojeg prijatelja te bio okrunjen mučeničkom krunom i naposljetku umro. Legenda kasnije kaže kako se za njegove posmrtnе ostatke pobrinuo car Konstantin. On je odredio kako će ih se, kao i krunu, staviti u zatvorenu škrinju te postaviti na brodić u kojemu će biti svećenici. Oni su nosili svijeće te im je bilo zapovjеđeno neka ostave da ih vjetar i more nose do onoga mjesta koje nebesa žele te da će ondje izgraditi novu crkvu. Krenuli su iz Salonike, gdje je bila domovina i dotadašnji grob svetog Nicefora, te su se zaputili prema nepreglednome moru. Nakon dugo vremena plovidbe morem, sudbina ih je odvela prema Jadranu, odnosno Liburniji, gdje su pristali na obalu. Ondje su vidjeli velikoga konja te su nakon mnogo muka na njega uspjeli natovariti škrinju i pustiti ga na slobodu. Konj je lutao dugo vremena, sve dok nije stigao na mjesto današnjega Pićna, gdje je odložio svoju neukrotivost te mirno zastao na mjestu današnje crkve Navještenja Blažene Djevice Marije. Na tome su mjestu dali podignuti crkvu i kasniju biskupiju, koju je Konstantin obdario bogatim darovima i prihodima.

---

¹⁰⁵³ Isto, str. 45.-46.

Sl. 4. Sveti Nicefor mučenik

(fotografirao Kristijan Žgaljardić, travanj 2017.)

Što se takve fantastične legende oko osnutka Pićanske biskupije tiče, to je zaista malo vjerojatno. Doista je teško zamisliti da bi biskupija tada mogla nastati na tome mjestu jer Pićan tada nije bio niti toliko utvrđen niti dovoljno izgrađen da bi bio biskupovo sjedište, a osim toga, u Carstvu je postojalo mnogo drugih mjesta na kojima bi Konstantinu bilo povoljnije stvoriti biskupovu rezidenciju.

Kao što sam i ranije napomenuo, Pićan je sustavno utvrđen tijekom V. stoljeća te je najvjerojatnije biskupija osnovana nakon Justinijanove rekonkviste, kada su utvrđene upravne jedinice, pri čemu je Pićan bio jedna od njih.¹⁰⁵⁴

IV. Sveti Nicefor biskup

Prema legendi, sveti Nicefor biskup živio je tijekom VI. stoljeća, ali nije utvrđeno kada točno te ga neki smatraju i prvim pićanskim biskupom.

¹⁰⁵⁴ Isto, str. 12.-16.; Radovan IVANČEVIĆ, *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 2006., str. 300.-301.; Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, *nav. dj.*, str. 41.-48.; vidi: <http://www.pican.hr/o-picnu/povijest-picna/>; kazivači: Katica Benković, Damir Žgaljardić, Antun Kurelović i Milan Mužina.

Legenda kaže kako je živio svetačkim životom, no sa svojom nećakinjom (u pojedinim izvorima stoji da se djevojka zvala Ana¹⁰⁵⁵, a u drugima da je živio s dvjema nećakinjama¹⁰⁵⁶), s kojom je, kako su Pićanci mislili, bio previše prisan. Pićancima su se razne ideje motale po glavi jer nikada nisu vidjeli žene takve ljepote. Kako je vrijeme prolazilo, priče su pretvorili u optužbe i javno govorili protiv svoga biskupa. Čak su se žalili crkvenom poglavaru (u jednim izvorima stoji da je to bio akvilejski patrijarh, a u drugima papa). Čuvši te optužbe, Nicefor je odlučio odgovoriti te je, kao Božji poslanik na zemlji, ponudio da udarcem štapa o neplodno i dračom obraslo tlo pretvori u izvor pitke vode. Pićanci su to odbili govoreći kako im je draža drača negoli izvori jer se njome mogu koristiti u svojim vrtovima.

Sl. 5. Sveti Nicefor biskup

(fotografirao Kristijan Žgaljardić, travanj 2017.)

Sveti je Nicefor, čuvši to, prokleo Pićance da bosu plešu po trnju, zbog čega se do dana današnjega uvriježio naziv „trnoplesari“. Osim toga, njegova je kletva proizvela nestanak izvora u Pićnu (također, u drugim verzijama priče o svetom Niceforu stoji da je on u Akvileji, odnosno u Rimu, čuvši zašto su ga Pićanci optužili, prokleo njih da vječno plešu po trnju). Odlučio je, dakle, zajedno sa svojom nećakinjom (svojim nećakinjama) poći

¹⁰⁵⁵ Božo GLAVIČIĆ, *Narodne priče i legende Labištine*, Rijeka 2002., str. 13.-15.

¹⁰⁵⁶ Elvis ORBANIĆ, *Katedra sv. Nicefora, nav. dj.*, str. 13.-15.

pješice, tajno, k crkvenom poglavaru (akvilejskom patrijarhu ili samom papi u Rim), kako bi se opravdao za navodne zločine za koje su ga optuživali Pićanci te je na putu u mnogim mjestima, poput Gračišća, Krbuna i Buzeta, stvorio nove izvore vode, u prvome redu zato jer njegova nećakinja nije imala (njegove nećakinje nisu imale) što piti po putu.

Nakon toga je Nicefor zastao u šumi, gdje mu je magarca proždrijeo vuk. Vidjevši to, nećakinja je otišla (nećakinje su otišle) do Nicefora i kazala (kazale) mu što se dogodilo. Na to je Nicefor rekao da idućega dana donesu zvijer, pa će na njoj jahati. Nećakinja nije mogla (nećakinje nisu mogle) vjerovati u to što je (su) upravo čula (čule) i poslušno je kimnula (su kimnule) Niceforu. Idućeg dana, zaista, bez većih muka dovela je (dovele su) vuka pred biskupa. Biskup je na vuka stavio bisage i tako stigao do Umaga¹⁰⁵⁷ (u jednoj verziji priče piše da je stigao do Poreča¹⁰⁵⁸). Sveti je Nicefor čekao lađu koja će njega i njegovu nećakinju (njegove nećakinje) odvesti do poglavara, ali nitko nije stizao i tada je stavio svoj plašt na morsku površinu te rekao nećakinji (nećakinjama) neka sjedne (sjednu) na njega, pa su zajedno odletjeli k poglavaru Crkve. Nakon nekog vremena stigao je sveti Nicefor do Akvileje ili Rima te stao pred crkveni sud ili, kako stoji u nekim izvorima, on je pritvoren, a nećakinju (nećakinje) poslao je u sigurnost samostana. Pravdao se, ali mu nitko nije želio vjerovati. Tada se polako probilo sunce kroz oblake i jedan tračak sunca pao je koso u dvoranu te se zaustavio na zidu. Uvidjevši kako mu crkveni oci ne vjeruju, Nicefor je rekao da se odriče svoje biskupske časti te je objesio mantiju na spomenutu zraku sunca. Kada su svi vidjeli kako je ona ostala na njoj, nisu mogli vjerovati te su odmah otklonili sumnju i optužbe s Nicefora i tako je on bio oslobođen svih optužaba.

Nicefor se vratio iz Akvileje te odsjeo u Umagu ili, kako stoji u drugim izvorima, u Milanu, pa pred smrt u Umagu, gdje je i umro 6. studenog nepoznate godine. Prije negoli je otišao u nebesa, Nicefor je odlučio oprostiti svojim Pićancima te je zapovjedio nećakinji neka im odnese njegovu desnicu da vide kako njihov biskup, unatoč svemu, nije

¹⁰⁵⁷ Jakov MIKAC, *Istarska škrinjica. Iz kulturne baštine naroda Istre*, Zagreb 1977., str. 279.-280.

¹⁰⁵⁸ Božo GLAVIČIĆ, *Narodne priče i legende Labinštine*, nav. dj., str. 13.-15.

zaboravio na njih. Njegovi su se posmrtni ostaci čuvali u Umagu sve do 1379. Desnica svetog Nicefora odnesena je u pićansku katedralu, dok je tijelo za napada Đenovljana 1379. odvedeno u Đenovu. Svetoga Nicefora se i danas štuje na području Pićanštine kao zaštitnika i sveca 30. prosinca.¹⁰⁵⁹

Legenda o svetom Niceforu biskupu vrlo je zanimljiva i svakako privlači mnoge da je poslušaju. No, oko nje vuku se mnoge dvojbe koje je i dalje vrlo teško objasniti. Prvo na što je svakako teško odgovoriti jest kada je točno on živio? Je li doista bio prvi biskup ili nije? Ako jest, kome se morao ići opravdavati, akvilejskom patrijarhu ili papi?

Na sva ta pitanja može se dati tek djelomičan odgovor. Naime, ako je Nicefor bio prvi biskup i ako je doista djelovao u VI. stoljeću, vjerojatno je djelovao krajem 40-ih, tijekom 50-ih i u prvoj polovini 60-ih godina. Već sam ranije spomenuo kako je Justinijan osnivao nove biskupije i podizao brojne crkve, koje su tako veličale snagu Rimskog Carstva i njegov osobni prestiž. Vjerujem kako je i Pićanska biskupija tada osnovana jer Justinijanovi nasljednici ne bi rasipali novac na osnivanje i uzdržavanje novih biskupija zbog sve veće krize u Carstvu.¹⁰⁶⁰

Drugo pitanje na koje je također teško odgovriti jest je li on bio ili nije bio prvi biskup? Prema pričama i legendama, mnogi tvrde da je zaista bio prvi biskup, ali se ne može još sa sigurnošću reći kada je živio i djelovao; stoga je prvi biskup još obavijen velom tajne.

Treće, ali podjednako zanimljivo pitanje, jest kome se išao opravdavati. Dostupna je literatura podosta podijeljena jer neki tvrde kako

¹⁰⁵⁹ Radovan IVANČEVIĆ, *Leksikon ikonografije, nav. dj.*, str. 300.-301.; Elvis ORBANIĆ, *Katedra sv. Nicefora, nav. dj.*, str. 13.-15.; Erhard GORYS, *Leksikon svetaca*, Jastrebarsko 2003., str. 172.-173.; Božo GLAVIČIĆ, *Narodne priče i legende Labinštine, nav. dj.*, str. 13.-15.; Jakov MIKAC, *Istarska škrinjica, nav. dj.*, str. 279.-280.; Maja BOŠKOVIC-STULLI, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959., str. 20.-21.; <http://www.pican.hr/o-picnu/povijest-picna/>; kazivači: Katica Benković, Damir Žgaljardić, Antun Kurelović, Mirjana Ban i Milan Mužina.

¹⁰⁶⁰ John Julius NORWICH, *Bisanzio (splendore e decadenza di un impero)*, Milano 2000., str. 93.-110.; Borislav GRGIN – Ivo GOLDSTEIN, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb 2008., str. 90.-93.; Henri PIRENNE, *Povijest Europe (od seobe naroda do XVI. stoljeća)*, Split 2005., str. 19.-23.; Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, *nav. dj.*, str. 385.-386.

je išao u Rim¹⁰⁶¹, a drugi da je riječ o Akvileji¹⁰⁶². Kada bismo točno znali kada je Nicefor živio i djelovao, ne bi bilo teško odgovoriti na spomenuto pitanje. Naime, ako je živio prije 553., definitivno bi otišao papi. Ali, kamo? Naime, papa se od 527. do 554. nalazio u Carigradu, no ako je živio kasnije, otišao bi u Akvileju. Ni jedna literatura ne govori da je otputovao u Carigrad, gdje su tada stolovale pape. Nakon 554. teško je vjerojatno da bi otišao papi u Rim jer je izbila shizma triju poglavlja, u kojoj se Akvilejska patrijaršija (u čiji su sastav ušle sve sjeverne talijanske pokrajne i Istra) *de facto* odvojila od Crkve, priznavajući odredbe Kalcedonskog koncila iz 451., dok su u Rimu priznavali odredbe Carigradskog koncila iz 553.¹⁰⁶³

Naravno, možemo postaviti i tezu da je Nicefor živio prije 527., što nije nemoguće, ali jest nemoguće da bi se tada osnovala katolička biskupija. Bilo je to tako zato što su tada još uvijek vladali arijanski Ostrogoti, koji su inače bili tolerantni prema katolicima, no kako je Teodorik sve više stario, postajao je sve više nepovjerljiv, a samo vodstvo Ostrogota postajalo je isključivo i prilično netolerantno te je tijekom 20-ih godina VI. stoljeća pogoršalo odnose s katolicima i time izazvalo velike sukobe, pa na koncu i papin odlazak u Carigrad.

V. Sveti Rok

Sveti Rok bio je mladić iz francuskoga grada Montpelliera kojemu su zarana umrli roditelji. Budući da je bio vrlo pobožan, odlučio je prodati sve što ima i dati to siromasima te krenuti na hodočašće u Rim. Godine 1317., sa samo 22 godine, sâm se uputio u Rim te se tijekom puta zaustavio u gradiću Acquapendente, gdje je harala kužna bolest. Rok nije oklijevao

---

¹⁰⁶¹ Božo GLAVIČIĆ, Narodne priče i legende Labinštine, *nav. dj.*, str. 279.-280.; Jakov MIKAC, Istarska škrinjica, *nav. dj.*, str. 13.-15.; Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, Istarske narodne priče, *nav. dj.*, str. 20.-21.

¹⁰⁶² Radovan IVANČEVIĆ, Leksikon ikonografije, *nav. dj.*, str. 300.-301.; Elvis ORBANIĆ, Katedra sv. Nicefora, *nav. dj.*, str. 13.-15.

¹⁰⁶³ Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, *nav. dj.*, str. 387.-388.; Robert MATIJAŠIĆ, Povijest hrvatskih zemalja u kasnoj antici, *nav. dj.*, str. 209.-219. Crkveni prvaci sjeverne Italije i Istre nisu podržavali Justinijanovu politiku prema Crkvi i nisu priznavali Carigradski koncil još od samih početaka 554. Oni su se u svojem otporu okupili oko akvilejskog nadbiskupa, koji je javno 557. istupio protiv Justinijana te je proglašena patrijašija.

pomoći te je liječio oboljele i njegovao ih dok nisu potpuno ozdravili. Tada je uvidio kako je njegov životni poziv ustvari hodočastiti i liječiti ljude. Nakon nekog vremena krenuo je dalje te stigao u grad Cesenu, gdje je boravio vrlo kratko, a naposljetku se zaputio u Rim, gdje je živio tri godine. Poslije Rima odlučio se vratiti kući u rodnu Francusku te se po putu zaustavljao u svakome gradu gdje je harala kuga. Tako se, primjerice, zaustavio i u Riminiju, Novari i Piacenzi. Mnogo je vremena i pažnje posvećivao oboljelima, a kada se i sâm zarazio u Piacenzi, stanovnici grada prognali su ga, iako im je dugo pomagao kao njegovatelj.

Rok je uvidio da je sâm i slab te se povukao u obližnju šumu kako bi ondje u miru i molitvi proveo svoje zadnje dane. No, nije se baš dogodilo onako kako je želio; naime, uz njega je konstantno bio anđeo i njegov vjerni pas. Taj je pas svaki dan donosio kruh kako bi njegov gospodar preživio te u tome možemo vidjeti pseću vjernost prema čovjeku, čak i u najgorim trenucima. Kako su dani prolazili, Roku se približio nepoznat čovjek zvan Gottardo Pallastrelli, obližnji patricij koji se s njime upustio u razgovor. Gottardo nije bio pretjerano bogobožan čovjek, no kako je sve više razgovarao sa svetim Rokom, sve se više preobraćao, a ujedno je pomagao Roku u ozdravljanju.

Zadobivši kakvo-takvo zdravlje, Rok se odlučio vratiti u svoju domovinu. No, budući da ga je kužna bolest promijenila, više nije nalikovao na starog Roka, već na nekog gubavca kojemu nema spasa. Vrativši se, odmah je bio uhićen i osumnjičen kao uhoda i špijun te odveden na sud. Ironija je bila u tome da ga je vlastiti rod osudio. Naime, kada je došao pred sud, sav umoran i izmučen, u sucu je prepoznao svojega strica. Govorio mu je tko je, odakle je, da su u rodu, ali ovaj mu nije vjerovao te ga dao baciti u tamnicu.

Pet je godina Rok ležao u zatvoru te mu se, s obzirom na to da ga je preuzela kuga, bližio kraj. Tada su stražari pozvali svećenika da dođe obaviti posljednje pomazanje i tako je uistinu učinjeno. Kada je svećenik došao, Rok mu se predstavio i otkrio tko je i gdje je sve bio. Dobivši posljednje pomazanje, ubrzo je preminuo, a iznad njegova tijela stajao je

natpis „Svi koji obole od kuge i zaištu pomoć po zagovoru sv. Roka, sluge Božjeg, bit će iscijeljeni“.

Tako je skončao Rok, sa samo 32 godine, te je ubrzo kanoniziran i proglašen svetim. No, iako je umro, njegovu tijelu živi nisu dali mira, stoga se oko njegovih posmrtnih ostataka razvila prava kriminalistička drama jer su ga ukrali Mlečani i odveli u Veneciju, a pored toga, pojedini dijelovi njegova tijela odneseni su na razne strane Europe, primjerice, u Lisabon i Montpellier. Postoje zapisi da ga se u južnoj Francuskoj štovalo već 1420-ih godina, a tijekom kasnijeg XV., čitavog XVI. i XVII. stoljeća brojne su se crkve i kapele podizale njemu u čast i brojni su ga gradovi odabrali za svojega sveca zaštitnika, kao i Pićan.

U Pićnu je krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća harala kuga te su se ljudi molili svetome Roku za zaštitu i pomoć. Prema predaji, kuga se nakon molitvi zaustavila nedaleko od Pićna i od tada se i svetoga Roka štuje kao zaštitnika gradića. Godine 1632. položen je i kamen temeljac od strane pićanskog biskupa Gašpara Bobeka te je posvećena crkvice ispred ulaznih vrata Pićna, kako bi čuvala gradić od svih bolesti, a posebice kuge.¹⁰⁶⁴

Sl. 6. Crkvice sv. Roka, Pićan

(fotografirao Kristijan Žgaljardić, travanj 2017.)

¹⁰⁶⁴ Elvis ORBANIĆ, *Katedra sv. Nicefora, nav. dj.*, str. 49.; Erhard GORYS, *Leksikon svetaca, nav. dj.*, str. 325.-327.; Josip ANTOLOVIĆ, *Duhovni velikani. Sveci katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Zagreb 1998., str. 185.-188.; Radovan IVANČEVIĆ, *Leksikon ikonografije, nav. dj.*, str. 543.-544.; kazivači: Katica Benković i Damir Žgaljardić.

VI. Zaključak

Pićan je doista gradić koji odiše velikom baštinom i koji iza svojih zidina skriva zavidnu povijest. U ovom sam se radu dotaknuo pićanske povijesti, koja je prepuna događaja i zanimljivosti iz svih razdoblja povijesti. Počevši od prapovijesti pa sve do današnjih dana, možemo zapaziti da područje Pićanštine ima koliko-toliko stalni kontinuitet naseljenosti, što je doista zanimljiv podatak. Sâm gradić Pićan živi od kasne antike i imao je nešto za čime su mnogi gradovi žudjeli, a samo su rijetki to imali. Dakako, to je bila biskupska čast koja se nalazila samo u pojedinim gradovima, pa tako i u ovome.

Upravo je to bilo ono najzanimljivije kod Pićna: kako to da je tako skroman gradić, koji se nalazi na jednom brdu u srcu Istre, postao tako važno središte? Odgovor je doista teško dati, no postoje razne teorije oko toga kako je ondje nastala biskupija. Upravo me ta misterioznost oko njezina nastanka nagnala da pišem ne samo o Pićnu već i o njegovim svecima, koji su, dakako, obilježili povijest ovoga gradića, a drugi su obilježili i svjetsku povijest.

Za sâm gradić Pićan i nastanak biskupije veže se legenda o svetom Niceoforu, mučeniku iz III. stoljeća. Prema njoj je car Konstantin Veliki zapovjedio je da se njegovo tijelo položi u čamac, u kojem će biti i nekolicina svećenika, koji će zajedno s tijelom plutati morem, dok god ne stanu, a ondje gdje budu stali podignut će se crkva i osnovati biskupija. Tako su plovili i stali na istočnoj obali Istre te svečevo tijelo stavili na neukrotiva konja i pustili ga na slobodu. Konj se zaustavio na mjestu današnjeg Pićna i tako nastade biskupija.

Ovakva zanimljiva priča zaista plijeni pozornost, no nije jedina. Postoji legenda i o drugom Niceoforu, no ovaj bijaše pićanski biskup, i to, kako neki vjeruju, prvi. Zbog zlih se jezika, koji su ga optuživali za nečasne radnje, morao opravdavati crkvenom poglavaru te je prokleo Pićance i prozvaio ih trnoplesarima. Prema legendi, gdje god da se zaustavio,

načinio bi izvor vode – u Krbunama, Gračišću, Buzetu i sl. Na kraju, dok se opravdavao, ljudi mu nisu vjerovali, no kada je rekao da se odriče svoje časti stavivši mantiju na tračak sunca koji je prodirao u dvoranu, svi povjerovali su u njegovu nevinost. Na povratku kući zaustavio se u Umagu, gdje je i umro. Njegovo se tijelo danas nalazi u Genovi, a desna ruka u Pićnu.

I za kraj, postoji i drugi svetac koji je zaštitnik gradića, a to je sveti Rok. Čvrsto je svjedočio svoju vjeru, odrekao se svega blaga i pomagao bolesnima. Iako napušten od svih ljudi, kada je obolio, nije bio napušten od Boga i svojega psa te je naposljetku i ozdravio. Nakon što se vratio dali su ga pritvoriti kao uhodu te je umro u zatočeništvu od kuge. On koji brani i čuva od kužnih bolesti mnoga mjesta i ljude, brani i Pićan od 1632., kada ga je biskup proglasio jednim od zaštitnika gradića. Svetome Roku dala se podignuti i crkvice ispred samog ulaza u gradić, kako bi ga vječno čuvao i štitio od bolesti, posebice kuge.

VII. Literatura

ANTOLOVIĆ, Josip, *Duhovni velikani. Sveci katoličke crkve*, I. dio: siječanj – lipanj, Zagreb 1998.; II. dio: srpanj – prosinac, Zagreb 1998.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959.

BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara, *Gradine Istre: povijest prije povijesti*, Pula 2007.

GLAVIČIĆ, Božo, *Narodne priče i legende Labištine*, Rijeka 2002.

GORYS, Erhard, *Leksikon svetaca*, Jastrebarsko 2003.

GRGIN, Borislav – GOLDSTEIN, Ivo, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb 2008.

IVANČEVIĆ, Radovan, *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 2006.

LEVAK, Maurizio, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550. – oko 1150.)*, sv. 1., Zagreb 2012., str. 371.-396.

MATIJAŠIĆ, Robet, *Povijest hrvatskih zemalja u kasnoj antici od Dioklecijana do Justinijana*, Zagreb 2012.

MIKAC, Jakov, *Istarska škrinjica. Iz kulturne baštine naroda Istre*, Zagreb 1977.

NORWICH, John Julius, *Bisanzio (splendore e decadenca di un impero)*, Milan 2000.

Pićanska biskupija i Pićanština. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. godine, Pazin 2012.

ORBANIĆ, Elvis, *Katedra sv. Nicefora*, Pazin 2002.

PIRENNE, Henri, *Povijest Europe (od seobe naroda do XVI. stoljeća)*, Split 2005.

VIII. Mrežna stranica

<http://www.pican.hr/o-picnu/povijest-picna/>

IX. Kazivači

Mirjana Ban (1964.)

Katica Benković (1931. – 2017.)

Antun Kurelović (1936.)

Milan Mužina (1949.)

Damir Žgaljardić (1971.)

The Saints of Pićan Diocese

Summary

This paper provides a brief but comprehensive overview of the history of Pićanština and therefore the Diocese of Pićan, which is particularly interesting because of saints and legends that are associated with it, and therefore with Pićan. It is difficult to determine the year of the occurrence of Pićan and the Diocese of Pićan themselves because there are many stories and legends that tell of its occurrence. From a historical point of view, Pićan developed gradually and constantly growing in importance, not emerged overnight as many say. It is precisely because of this almost impossible determination of the date of establishment of the diocese, occurrence of diocese bind more legends of the saints of the same name but different life paths. For Pićan is associated more saints and this paper attempts to describe their life and work. It describes the Saint Nicephorus martyr who died defending his friend by taking his place in the execution, but he has not acquired his fame only then, but also posthumously because of the legend that is associated with it and Pićan as his final resting place. In fact, his posthumous epic leads him from Salonika through the Aegean and the Adriatic Sea to a small hill called Pićan. Furthermore, the legend of Saint Nicephorus Bishop whom some consider the first Bishop of Pićan, who had to contend chief church because of the evil languages and therefore pass the real „Odyssey“ (groom wolf, went overseas and was illuminated by the sun in the dungeon and to the sun's rays that were filtered through the hole he put his robe and prove his innocence) before getting to the destination. Finally, but not less important, is Saint Rocco whom the people of Pićan earnestly prayed when the Black Death ravaged the territory of Pićanština and he miraculously stopped subtracting lives.

CH
Kersan

ISBN 978-953-7294-38-0

